

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2013/2015**

Matica crnogorska - Godišnjak

Godišnjak Matice crnogorske 2013 - 2015

Izdavač

Matica crnogorska
Podgorica

Redakcija

Dragan Radulović
Novica Samardžić
Danka Barović
Ilija Despotović

Broj pripremili

Danka Barović
Ilija Despotović

Za izdavača

Novica Samardžić

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2013/2015**

REALIZOVANI PROGRAMI

20
godina

22. maj
1993 - 2013

Kotor, 1. jun 2013.

JU Muzeji Kotor

zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na promociju knjige

Čedomir Marković
ANTIČKA BUDVA

NEKROPOLE
ISTRAŽIVANJA
1980-1981

O knjizi govore
Lucija Durašković
Jovan J. Martinović
autor

pozdravna riječ
Vesna Vičević
Gojko Andrijašević

u muzičkom dijelu učestvuje
Ivanka Muhadinović, flauta

Čedomir Marković
ANTIČKA BUDVA
NEKROPOLE

Kotor, Crkva Sv. Mihaila – Lapidarijum
subota, 1. jun 2013. u 20 sati

Pozdravna riječ

Neobično je zadovoljstvo imati priliku večeras da vas u ovom drevnom hramu, Crkvi sv. Mihaila – Lapidarijum, mogu srdačno pozdraviti u ime Matice crnogorske Ogranak Kotor, povodom promocije knjige „Antička Budva“, g-dina Čedomira Markovića, a u okviru obilježavanja 20 godina od osnivanja Matice crnogorske. Promocija je organizovana u saradnji sa JU Muzeji Kotor.

Matica je osnovana kao nevladina organizacija na Cetinju 1993. kao reakcija grupe intelektualaca na rat i bila je dosljedna protiv nasilja manipulacije, asimilacije, i dosljedna za mir, demokratiju, multikulturu, slobodu stvaralaštva, vjersku i etničku toleranciju, čuvanje i razvoj kulturnog identiteta crnogorskog naroda i drugih naroda koji žive u Crnoj Gori, dosljedna u borbi za Samostalnu Crnu Goru integrisanu u mediteranski i evropski kulturni prostor, što je sve sadržavao i njen prvi Program „Crna Gora pred izazovima budućnosti“.

Najveći dio ciljeva Matice iz tog programa ostvaren je.

Na Skupštini povodom 20 godine Matice na Cetinju 22. maja, usvojen je novi program „Crna Gora na evropskom putu“ prema kojemu Matica ostaje posvećena modernoj interpretaciji crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta kao sastavnog dijela multietničkog državotvornog bića savremene Crne Gore, a kao istorijski utemeljena crnogorska nezavisna organizacija čuva svoju nezavisnost i ostaje vjerna okupljanju mislećih i slobodnih građana posvećenih emancipatorskim, humanim i pravednim društvenim idejama.

Sa posebnim zadovoljstvom mogu da vas podsjetim da je daleke 1995. u teškim društvenim okolnostima, vođen istim idejama, osnovan Ogranak Matice u Kotoru koji je imao blizu pedeset članova među kojima su bili brojni eminentni kotorski intelektualci. Kada naš Ogranak bude slavio 20 godina, a to je uskoro, sa ponosom ćemo to proslaviti, sjetiti se na odgovarajući način cjeline našeg djelovanja i ogromnog doprinosa svakog pojedinca na kulturnom polju, na zalaganju ka uspješnoj multietničkoj, demokratskoj samostalnoj Crnoj Gori.

Večeras crkva sv. Mihaila, poslije stavljanja 2002. godine u sadašnju funkciju prezentacije njenih spomeničkih vrijednosti i dijela Gradskog lapidarijuma, prvi put otvara svoja drevna vrata za jedan kulturni događaj.

Poštovani prijatelji, ljubitelji istorijskih spomenika i antike, nadamo se da ćete imati poseban ugođaj da u ovom restaurisanom hramu sv. Mihaila iz XIV, i sa freskama iz XV stoljeća, a iznad tragova i fragmenata mnogo ranije i veće crkve iz VI, IX i XI stoljeća, kao i između eksponata antičkog doba od kojih su neki svjetski unikati, čujete izlaganja priznatih stručnjaka Lucije Đurašković, Jovana Martinovića kao i samog autora eminentnog stručnjaka Čedomira Markovića.

Nadamo se da će uskoro, u saradnji sa odgovarajućim crkvenim i institucijama kulture Kotora, Matica crnogorska Ogranak Kotor uspjeti nastaviti sa ovom praksom, pa da u crkvi sv. Pavla, govormo o crkvi sv. Pavla, o crkvi sv. Ane, ispred Crkve sv. Ane, o Bedemima kotorskim – na bedemima, o Bastionu na Gurdiću u samom Bastionu,... i tako redom.

Knjiga Antička Budva u izdanju Matice crnogorske, koju večeras promoviramo, već je imala svoju prezentaciju na Cetinju i u Budvi. Značaj knjige nametnuo je sam njeno predstavljanje i znalačkoj publici Kotora, koji dijeli veliki dio antičkog perioda sa Budvom i ostalim mjestima takve prošlosti u Crnoj Gori, a što je zastupljeno u izdanjima Matice, koja prepoznaje značaj izučavanja i valorizacije antičkog svijeta.

Preko helenizacije i romanizacije ostali su čvrsti temelji brojnim kulturnim vrijednostima na tlu Crne Gore iz kojih je, i na osnovu kojih je, nikao i razvijao se crnogorski kulturni milje još od prve crnogorske države i dinastije Vojislavljevića, preko Balšića, Crnojevića, Petrovića, do savremene Crne Gore. Uz „Antičku Budvu“, pomenimo Matičina izdanja: „Rimski grad Doklea u Crnoj Gori“, Piero Sticotti; „Antički natpisi u Crnoj Gori“, Jovan J. Martinović i „Danilovgrad – arheološki vodič“, grupa autora...

Zahvaljujem još jedanput g-dinu Čedomiru Markoviću što je sa radošću prihvatio da večeras bude sa nama i uvažanim promoventima. Zahvalnost JU Muzeji Kotor, posebno Gojku Andrijaševiću, dosadašnjem direktoru i gđi Mariji Mihaliček, istoričarki umjetnosti i mladoj kustosici ovog zdanja Nikoleti Mršulji,

što su podržali ideju i što smo dijelili zajednički stav i određeni napor da se autentični drevni prostori naših kulturnih spomenika – uopšte, i konkretno ovaj večeras, pored svojih osnovnih namjena, otvore i za odgovarajuća kulturna događanja, čime se obogaćuje ne samo kulturna ponuda našeg, i UNESCO-vog Kotora, nego što i mi njegovi građani, već privilegovani što u njemu živimo, imamo nove mogućnosti da u tim prostorima i uživamo.

I na kraju još samo jedno kratko saopštenje:

Knjigu „Antička Budva“ poklanjamo Franjevačkoj Biblioteci, najstarijoj i sa nadragocjenijim knjigama u Crnoj Gori, i uručujemo je Mnsgr Antonu Belanu.

Knjigu „Antički natpisi u Crnoj Gori“, Jovana J. Martinovića poklanjamo Pomorskoj biblioteci Fakulteta za pomorstvo Kotor, kako povodom 20 godina Matice crnogorske, tako i povodom jubileja „200 godina od Ujedinjenja Crne Gore i Boke Kotorske“ čije je obilježavanje ta institucija vrlo uspješno započela prigodnim predavanjem i štampanjem prigodne marke u saradnji sa Poštom Crne Gore.

Poseban poklon Matica crnogorska Ogranak Kotor povodom 20 godina Matice želi da 20 svojih izdanja pokloni Gradskoj biblioteci Kotor.

Hvala vam što ste večeras bili sa nama, mjesec jun 2013. biće mjesec Matice crnogorske u Kotoru, skoro na još dvije planirane kulturne manifestacije.

Vesna Vičević

20
godina

22. maj
1993 - 2013

Matica crnogorska Ogranak Kotor

Vas poziva na tribinu

Aspekti borbe protiv terorizma?

Govore
Olivera Injac
Nikola Baničević

pozdravna riječ
Vesna Vičević

u muzičkom dijelu učestvuju
učenici ŠOSMO Vida Matjan, Kotor

Kotor, Galerija solidarnosti
subota, 15. jun 2013. u 20 sati

Pozdravna riječ

Posebno je zadovoljstvo imati priliku večeras da vas u ovom starom, a namjenski novom, lijepom, i Kotoru primjerenom zdanju – Galeriji solidarnosti – sve srdačno pozdravim u ime Matice crnogorske Ogranak Kotor i u svoje lično ime, povodom večerašnje teme: „Aspekti borbe protiv terorizma“, a u okviru obilježavanja 20 godina od osnivanja Matice crnogorske.

Na početku, samo nekoliko podataka o Matici:

Matica crnogorska osnovana je 1993. godine na Cetinju kao nevladina organizacija a od donošenja Zakona o Matici crnogorskoj marta 2008. nastavlja da ostvaruje svoje programske ciljeve i da vrši djelatnost od javnog interesa kao samostalna organizacija iz oblasti kulture.

Svrha matice je čuvanje, njegovanje i afirmacija nacionalnog i kulturnog identiteta crnogorskog naroda i pripadnika drugih naroda koji žive u Crnoj Gori, na svim područjima duhovnog, naučnog i umjetničkog stvaralaštva i javnog života.

U svom programu Matica se „trajno opredjeljuje za izgradnju građanske, demokratske i multietničke Crne Gore, prosperitetne i miroljubive države koju će građani svih nacija i vjera smatrati svojom domovinom poštujući zavjete nasljeđa i razumijevajući vrijeme koje dolazi...

Evroatlanske integracije su izbor Crne Gore koji će stvoriti okvir za nesmetanu izgradnju njene demokratske i građanske budućnosti i biti nužan preduslov pretpostavke za stabilnost u regionu. Crna Gora ima sve uslove da živi spokojno. U tom smislu – od suštinskog je značaja očuvanje i razvoj crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta, samosvijesti i samopoštovanja, multietničkog i multikonfesionalnog karaktera građanske savremene i buduće države Crne Gore“.

Matica Crnogorska Ogranak Kotor, obilježavajući 20 godina Matice, u ovom tekućem mjesecu planirala je tri manifestacije.

Započeli smo sa temom iz antike, prezentirajući knjigu *Antička Budva*, jer su preko helenizacije i romanizacije ostali čvrsti temelji brojnim kulturnim vrijednostima na tlu Crne Gore iz kojih je i na osnovu kojih je nikao i razvijao se crnogorski kulturni milje još od prve crnogorske dinastije Vojislavljevića, preko Balšića, Crnojevića, Petrovića, do savremene Crne Gore.

A kako savremeni evropski i svjetski trenutak ima svoje prioritetne teme i probleme, među kojima posebno mjesto ima i terorizam, to je i Crne Gore o njima ne samo dobro institucionalno informisana, i uključena u odgovarajuća evropska tijela koja tretiraju tu problematiku, već o njima ima i svoj stručno i naučno izgrađen stav.

Kako je tema protiv terorizma predmet interesovanja i mladih pravnika – to ćemo večeras čuti na temu: *Aspekti borbe protiv terorizma* uvaženu prof. dr Oliveru Injac i mladog magistra pravnih nauka Nikolu Banićevića koji je upravo magistrirao na temu: *Međunarodno pravni i institucionalni aspekti borbe protiv terorizma...*

I na samom kraju da vas još jedanput podsetim na 20-godišnjicu Matice crnogorske, citirajući sami početak njenog novog *Programa*, „Posvećenost viziji“: „U vijeku koji je počeo neizvjesnim planetarnim političkim, kulturnim i ekonomskim promjenama, male države nemaju šansu da opstanu ako ne izgrade respektabilan identitet i postojane vrijednosti...“

Budućnost Crne Gore je nezamisliva bez stvaranja humane političke, poslovne, kulturne i naučne elite koja će biti posvećene državnim interesima i razvoju pravednog društva...“

Pa sa tom željom – razvoj pravednog društva, upućujući je i van Crne Gore, prema cijelom svijetu, i uz nju prateće želje, za miroljubivim rješavanjem svih nesuglasica kako unutar država, tako i među državama, -i što skoriji nestanak u svijetu rješavanja problema terorizmom, završavamo ovo veče.

Vesna Vičević

20
godina

22. maj
1993 - 2013

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na
ETNOGRAFSKO VEČE
crnogorska i bokeljska nošnja
u škrinji i u srcu

Govore
Zorica Mrvaljević
Mileva Pejaković Vujošević
Marija Mihaliček

pozdravna riječ
Vesna Vičević

u umjetničkom dijelu učestvuju
Mješovita klapa Veterani vazda mladi
KUD Boka

Kotor, Koncertna dvorana muzičke škole – Crkva Sv. Duha
subota, 29. jun 2013. u 20.30 sati

Crnogorska narodna nošnja

U Crnoj Gori postoji veliki broj narodnih nošnji, najčešće sa lokalnim specifičnostima kroja i ornamenta, što je uslovljeno multikonfesionalnošću, istorijskim prilikama, kulturnim uticajima i prožimanjima, prirodnim specifičnostima itd. Kao značajan segment tradicionalne kulture, koja se nalazi u osnovi kulturnog identiteta Crne Gore, one nose u sebi određenu simboliku i vjekovima taloženo kreativno ispoljavanje. S obzirom na brojnost stanovništva pravoslavne vjeroispovijesti, iste ili slične istorijske sudbine, kulture i kulturnih stremljenja, dva osnovna tipa su preovladavala, crnogorska suknena i svitna narodna nošnja.

Svitna, ili kako se uobičajeno naziva svečana crnogorska narodna nošnja, kako muška tako i ženska, predstavlja posebnu vrijednost našeg kulturnog nasljeđa i tradicije uopšte, ne samo zbog ljepote i bogatstva već prvenstveno zbog društvenog značaja koji je imala tokom viševjekovnog opstajanja.

Kroz arhivsku i drugu dostupnu spomeničku građu postojanje ove nošnje u kontinuitetu možemo pratiti od vremena dinastije Crnojevića, tj. od XV vijeka do današnjih dana. Održala se kroz vrijeme viševjekovne borbe protiv moćnog osmanlijskog osvajača kada je narod, u surovj borbi za duhovni i fizički opstanak, živio na ivici egzistencije. Nastajanje svitne narodne nošnje u vrijeme ove dinastije ima puno opravdanje u svijetlu sagledavanja istorijskih činjenica i sveukupnih zbivanja u srednjevjekovnoj Zeti, ili Crnoj Gori kako se ona zove od polovine XV

vijeka. To je vrijeme stabilnijeg razvoja države kada se, između ostalog, velika pažnja posvećivala unapređivanju zanatstva i trgovine, što je bilo od presudnog značaja za luksuzno odijevanje. Održavale su se intezivne trgovačke veze sa Venecijom, odnosno Mletačkom Republikom, Dubrovnikom i drugim razvijenim svijetom, odakle su u velikim količinama nabavljani skupocjeni materijali za izradu odjeće. Brojni su zapisi o bogaćenju mletačkih trgovaca tkaninama u onovremenoj Zeti, odnosno Crnoj Gori. Da se, u tom vremenu, veoma vodilo računa o lijepom odijevanju svjedoče podaci i o brojnim krojačima, takozvanim šavcima, po svim zetskim primorskim gradovima, koji su zadovoljavali potrebe gospodara, vlastele i naroda. Konstatacija da se crnogorska svečana narodna nošnja javila u navedenom periodu utoliko ima više opravdanja kada znamo da je. Nakon Crnojevića, tačnije od početka XVI vijeka, nastupio je teški period crnogorske istorije, koji će trajati više od trista godina, u kojem će narod jedva preživljavati, a samim tim i biti lišen bilo kakvih inovacija na planu odijevanja. Međutim, tradicija Crnojevića se sa velikim respektom njegovala, pa i kroz nastojanje da se po svaku cijenu sačuva nošnja koju su oni utemeljili, našto ukazuje veliki broj arhivskih podataka, nastalih i periodu od XVI do XX vijeka, koji se odnose na sudske sporove, zaostavštine, prćije itd., u kojima se pominju skoro svi djelovi muške i ženske nošnje kakvu i danas znamo. Kada je u pitanju dokazivnje vremena nastanka ženske narodne nošnje posebno je značjan arhivski podatak iz 1533. godine iz kojeg se vidi da je ćerka njegušskog kneza Pavića u prćiji imala svitni koret, svilene marame i svilenu košulju sa sazlatom i svilom vezenim rukavima i zarukavljem. Od tog vremena, a najviše kroz podatke o ženskim prćijama, svi djelovi ženske svečane ili svitne nošnje u kontinuitetu se mogu pratiti.

No, tokom viševjekovne borbe za opstanak radikalno se mijenjaju sveukupni uslovi života. Između ostalog, narod strahovito siromaši i gotovo zamiru mogućnosti nabavljanja luksuznih tkanina, što je presudno uticalo na masovnu izradu odjeće od domaćeg sukna, koja je po kroju i nazivima svih djelova bila gotovo identična sa svečanom (svitnom) nošnjom. Njihovo kombinovanje postaje uobičajeno do početka XIX vijeka, a često i kasnije.

U vrijeme Petra I Petrovića Njegoša, kada dolazi do jačanja i širenja države, pa donekle i ekonomskog oporavka, crnogorska svečana (svitna) nošnja ponovo se valorizuje u svom punom sjaju i društvenom značaju. O tome svjedoči i poslanica Petra I, upućena Bjelopavličima 1827.godine, u kojoj se, između ostalog, ističe: „Nijesu vi, kao ranije, propali perćini proz habene kapice, ni laktovi proz neoptočene gunjine, nego eto danas toke i dolame, džamadani sa širitima i gajtanima od srebra i zlata. Eto male puške i noževi srebrom okovani, džeferdari srmom navezeni, puške šarajlije i ćese sa kitama...“, itd, itd.

Značaj ove nošnje naročito se potencira u vrijeme Petra II Petrovića Njegoša, što je dovodilo u zabludu neke istraživače ovog kulturnog fenomena koji su tvrdili da se svitna nošnja, ili kako se uobičajeno naziva svečana, javila u njegovo vrijeme. Međutim, on je samo nastojao i insistirao da se kod nošnje njeguje izvorna raskoš i ljepota, uklanjajući sve primjese koje su bile kulturno-istorijska neminovnost.

Brojni arhivski podaci, putopisi i likovni izvori, nedvosmisleno ukazuju na to da je luksuzna nošnja, nastala u vrijeme dinastije Crnojevića, uspjela da odoli viševjekovnim iskušenjima i tokom XIX vijeka postane značajan simbol narodne identifikacije i homogenizacije.

U drugoj polovini XIX vijeka, tj. u vrijeme knjaza Danila i knjaza Nikole posjedovanje svitne nošnje postaje gotovo obaveza za svakog Crnogorca. To je posebno izraženo nakon Berlinskog kongresa 1878. godine, kada je Crna Gora od velikih sila i zvanično priznata kao nezavisna država. U tom periodu nošnja se širi i na oslobođena područja, pa čak je bilo slučajeva da je prihvataju i pojedinci druge vjeroispovijesti.

Zbog skupocjenog materijala i načina izrade, posjedovanje svečane (svitne) nošnje materijalno je iscrplivalo ionako iscrpljeni crnogorski narod. To je natjeralo knjaza Nikolu da u više navrata izdaje naredbe o zabrani njene izrade i upotrebe, što predstavlja još jednu specifičnost u istraživanju ovog kulturnog fenomena. U naredbi iz 1883. godine stoji: „strogo se zabranjuje nošnja zlata i fine svite i preporučuje vi se da uputite svakoga da nosi odijelo od svoga domaćeg rada“. Godine 1888. upozorava da „prećerana raskošnost u našem muškom i ženskom odijelu najviše narod zadužuje i od štednje ga odvaća“, zbog čega se ponovo zabranjuje izrada i nošenje „zlatom vezenih haljina...jedino se dopuštaju razdrijeti one koje su se pri kome zatekle“. Zabrane nijesu važile samo za kape, „na koje je slobodno vesti zlato, kao što se to do sada činilo“. Međutim, nesvojtveno narodu odanom knjazu, naredbe nijesu poštovane. Ovo iz razloga što je i sam knjaz Nikola uvijek nosio crnogorsku narodnu nošnju, i prvenstveno zbog toga što njena funkcija nije bila samo da štiti, pokriva i ukrašava. Ona je u dugom istorijskom periodu bila značajno obilježje crnogorskog identiteta, simbol moći i dostojanstva, i kao takva jedan od bitnih faktora homogenizacije i mobilizacije u borbi za slobodu i opstanak.

Kada je u pitanju vizuelni utisak ove nošnje ono što ga određuje jeste kvalitetan materijal od kojeg je izrađivana, smjelo komponovanje boja i bogati zlatovez sa kojim je ukrašavana. Izvanredna estetska harmonija, postignuta prvenstveno vrlo praktičnim ali elegantnim krojem pojedinačnih odjevnih predmeta, posebno je uočljiva kod ženske nošnje. Izrađivana je od najfinijih vunelih, svilenih i

pamučnih tkanina, a ukrašavana svilenim nitima i pozlaćenom srmom. Vrlo često ljepota kompletne ženske nošnje upotpunjavana je srebrnim pojasevima, najčešće ćemerima, ili ruskim pasićima.

Pored svih zabrana i oskudica, svečana (svitna) crnogorska narodna nošnja je bila u masovnoj upotrebi sve do pred kraj duge decenije XX vijeka , što je i razumljivo s obzirom na veliku simboliku i društveni značaj koji je imala. Međutim, zbog ubrzane industrijalizacije i naročito razvoja tekstilne industrije poslije Prvog Svjetskog rata, dolazi do promjena u kulturi življenja uopšte, i posebno do promjena u načinu odijevanja, tako da nošnja spontano ustupa mjesto konekcijskim proizvoima i svremenoj modi. Njen značaj je vremenom nestao i danas se uglavnom svodi na muzejske valorizacije i scenske manifestacije, a posljednjih godina sve više postaje i inspiracija za savremene modne kreacije.

Zorica Mrvaljević

Tribina

CRNOGORSKO ISELJENIŠTVO U LATINSKOJ AMERICI

Bar, 3. jul 2013.

Vas poziva na tribinu

CRNOGORSKO ISELJENIŠTVO U LATINSKOJ AMERICI

govore

Gordan Stojović
Marjan Mašo Miljić
Ivan Ivanović

pozdravna riječ

Ivan Jovović

*Dvorac kralja Nikole, Bar
srijeda, 3. jul 2013. u 21 sat*

Pozdravna riječ

Imam posebno zadovoljstvo što noćas govorimo o crnogorskom iseljeništvu, odnosno onom dijelu našeg iseljeništva koji je do skoro bio gotovo zaboravljen od svoje matice. Dakle, riječ je o crnogorskom iseljeništvu u Latinskoj Americi, a ovu tematiku će nam značajno približiti njeni referentni poznavaoци: Marijan Mašo Miljić, književnik i publicista, rukovodilac Biblioteke Istorijskog instituta Crne Gore u Podgorici, Gordan Stojović, direktor Direkcije za dijasporu pri Ministarstvu vanjskih poslova Crne Gore i mr Ivan Ivanović, asistent za međunarodnu ekonomiju na odsjeku za Latinsku Ameriku i Karibe.

Kada govorimo o crnogorskom iseljeništvu treba napomenuti da je u pitanju kompleksna materija, jer je još od srednjeg vijeka crnogorski prostor prepoznat kao emigracioni, na što su svakako uticali brojni ekonomski i politički razlozi. Smjerovi i motivi bili su različiti, uglavnom su zavisili od spomenutih razloga. Upravo područje barske opštine je najbolja potvrda navedenog, s obzirom da brojni arhivski izvori spominju ljude iz ovog kraja koji su naseljavali druge prostore, od Dalmacije, Istre, Venecije, pa do Carigrada, a u novije vrijeme imamo pravu barsku, tj. mrkojevičku enklavu u SAD, u Čikagu, iako su slične enklave Crnogoraca u Sjevernoj Americi postojale još početkom XX vijeka, kao ona u Bjuk Montani.

Može se slobodno konstatovati, baš na primjeru crnogorskog iseljeništva u Latinskoj Americi, posvećenost dijaspore svojoj matičnoj državi, pa čak i onda

kada se država nesavjesno odnosila prema svom iseljeništvu. Uprkos nepostojanja institucionalnih veza na latinoameričkom tlu, dokazana je žilavost crnogorskog identiteta, o čemu svjedoče proglašeni tamošnjih crnogorskih udruženja, u kojima se odbrani prava Crne Gore pozivaju na hiljadugodišnju dukljansko – zetsku – crnogorsku državnu vertikalu gotovo prije jednog vijeka, dok je u njihovoj matici – Crnoj Gori, još na početku XXI stoljeća, i dalje upitna takva koncepcija razvoja istorijskog bića Crne Gore.

Od osnivanja, Matica crnogorska je shodno svojim statutarnim odredbama posebnu pažnju posvetila crnogorskoj dijaspori, odnosno iseljeništvu, na što ukazuju brojni susreti, uspostavljene veze, ali i brojne publikacije. Članovi Matice crnogorske, gospoda Miljić i Stojović su prije dvije godine objavili knjigu *Crnogorci u Južnoj Americi*, koje je bila jedan od neposrednih povoda za organizovanje ove tribine. Objektivnosti radi, i ranije je pisano o ovoj tematici od strane uglednih crnogorskih novinara i publicista, međutim, čini se da je do sada najbolja sinteza koja se tiče crnogorskog iseljeništva u zemljama Latinske Amerike urađena upravo od ovdje prisutnih istraživača, što može biti podstrek državnim organima i institucijama da intenziviraju ekonomsku i kulturnu saradnju, čija spona je upravo crnogorsko iseljeništvo koje bezbroj puta dokazalo svoj patriotizam, ovjekovječen u spomeniku Lovećenska vila.

Ivan Jovović

Crnogorsko iseljništvo u Latinskoj Americi

Talase iseljavanja sa područja Crne Gore u Latinsku Ameriku i Karibe možemo podijeliti u četiri faze.

Prva faza koja je, može se reći, trajala najduže, a po broju emigranata bila najmanje brojna, počinje od prvih dokumentovanih dolazaka naših iseljenika u, prije svega Peru u Puerto Riko.

Prvi dokumentovani doseljenik iz Crne Gore u Puerto Riko bio je Geronimo Gojković koji je stigao u tu tada špansku koloniju još 1798. godine preko Sevilje.

Hrvatski istraživač dr Ljubomir Antić pominje porodice iz okoline Herceg Novog (Cicović, Ivović i druge) koje se još u 18. vijeku bave trgovinom u Limi- Peru.

Već početkom 19. vijeka počinju brojniji dolasci raznih pomoraca, trgovaca i avanturista uglavnom iz Bokokotorske dijela Crne Gore u Argentinu tj. najčešće u Buenos Ajres i Čile, đe uglavnom naseljavaju krajnji jug zemlje odnosno Ognjenu Zemlju i grad Punta Arenas.

Najpoznatiji među njima bio je kapetan Petar Zambelić, poznati istraživač Magelanovog moreuza po kojem se zove jedan od prolaza kroz tu za providbu i danas komplikovanu rutu. Na Ognjenoj Zemlji u to vrijeme bio je poznat izeljenik iz Luštice Basilio Rusović.

Sin Miguela (vjerovatno Mihaila) Damjanovića iz okoline Herceg Novog, doseljenika iz prve polovine 19. vijeka, dr Eleodoro Damjanovic postao je otac argentinske vojne medicine.

Tu je još i Miloš Vukasović jedan od osnivača prve brodarske kompanije koja se bavila unutrašnjom plovidbom Ria de la Plata kao i mnogu drugi. Miloš Vukasović bio je i jedan od osnivača prvog društva „Slavjanskog društva uzajamne pomoći“ osnovanog 1880 godine u Buenos Ajresu od strane isključivo crnogorskih i hrvatskih doseljenika.

Tadašnja slovenska ili, kako su govorili, „slavjanska“ emigracija uopšteno u prvom talasu bila je sastavljena isključivo od iseljenika sa prostora današnje

Hrvatske (gotovo isključivo Dalmacije i otoka) i Crne Gore (gotovo isključivo iz Boke Kotorske, a najvećim dijelom sa poluostrva Luštica, Baošića, Bijele, Perasta i Orahovca kod Kotora).

Kada govorimo o crnogorskom iseljeništvu u prvom talasu ono je, kako sam već napomenuo, bilo isključivo iz Boke Kotorske. Oko 1890. godine, u periodu nakon razarajućeg paragvajskog rata (Rat trostruke alijanse) kada je stanovništvo te zemlje gotovo desetkovano (svega oko 28 000 muškaraca je preživjelo rat, uglavnom maloljetnih), značajan broj evropskih i drugih doseljenika dolazi u zemlju, među njima bilo je i nekoliko desetima doseljenika iz Boke Kotorske. Danas i tokom istorije te zemlje u posljednjih 120 godina potomci tih doseljenika iz Crne Gore dali su veliki doprinos razvoju paragvajskog društva u cjelini i postale su među najuglednijim paragvajskim porodicama. Tu posebno izdvajam Lakoniće, Đučiće, Svilanoviće, Zlokoviće i druge.

Nakon 1890. godine te posljednje veće grupe koja je naselila Paragvaj, broj doseljenika iz Crne Gore postaje sve veći. Između ostalog bitno je napomenuti da se mijenja i regionalna struktura naših iseljenika, povećava se broj onih koji iz središnjih i ševernih djelova Crne Gore naseljavaju mnoge zemlje u Latinskoj Americi u odnosu na do tada dominantne iseljenike iz Boke i uopšte sa juga Crne Gore.

Tada počinje period masovne emigracije, za koju su najvažnije tri luke, prije svih, u Argentini Buenos Ajres i Rozario, a u Urugvaju Montevideo.

U ova tri lučka grada sve više se naseljavaju crnogoski emigranti koji u početku rade teške poslove, uglavnom vezane za luku, istovar i utovar tereta. Posebno bitne tačka za naše iseljeništvu u to vrijeme postaju Dock Sud i Aveljaneda, dva lučka predgrađa Buenos Ajresa.

Kako je rastao Buenos Ajres i gradio se, rasla je potreba da se što brže i lakše vozi i doprema kamen, neophodan za izgradnju blistavih četvrti ove svjetske metropole. Prvo se grade pruge do nalazišta kamena i počinju se dopremati sve veće količine. Najveća nalazišta bila su u Tandilu nekih 450 km od udaljenosti od grada. Naši iseljenici zapošljavaju se još u većem broju na izgradnji željezničke infrastrukture, a mnogi odlaze baš u Tandil kako bi radili u nadaleko poznatim tandilskom kamenolomima. Upravo u Tandilu krajem 19. vijeka nastala je prva i najstarija kolonija naših iseljenika u provinciji Buenos Ajres. Tandil su u najvećem broju naselili naši ljudi iz Bjelopavlića, Kuća, Bratonožića, Vasojevića, itd.

Nekoliko godina kasnije oko 1905 jedan broj naših iseljenika iz Dok Suda iskorišćava mogućnost da ode prema jugu provincije i započne sa zemljoranjom. Ti doseljenici su uglavnom bili iz Riječke Nahije, Crmnice, Njeguša, Čeklića, Cuca, itd. Važno je pomenuti da u General Madarijagi i široj okolini i danas živi veliki broj potomaka naših iseljenika i da je treći po redu gradonačelnik ovog

„gaučkog“ grada porijeklom Crnogorac - Juan Knezevich, dr Adrian Mirkovich i aktuelni Christian Popovich .

General Madarijaga istovremeno je i prva poljoprivredna kolonija crnogorskih doseljenika u Argentini, ali ne i jedina u Provinciji Buenos Ajres.

Nešto kasnije na samoj granici argentinskih provincija Buenos Ajres i Santa Fe nastaje veoma značajna i brojna poljoprivredna kolonija crnogorskih doseljenika - Aribenjos koja je jako malo istražena i o njoj se najviše zna iz putopisa veoma značajnog istraživača naše dijaspore u Argentini Miša Krivokapića koji je u tom gradu i okolini uspio okupiti i popisati veliki broj potomaka naših iseljenika.

Paralelno sa raseljavanjem iz Dock Suda, jedan dio naših iseljenika koji su ostali u tom tada veoma razvijenom kvartu u procesu industrijalizacije uspijeva da pokreće sitne biznise pa i industrijska postrojenja.

Posebno su bile moćne crnogorske porodice Laković, Petrić (u svom vlasništvu imali pivaru), Brajović, Burić, Popović, Jovanović. Đeca tih ljudi se školuju na prestižnim univerzitetima u Kordobi u Buenos Ajresu i stvara se prva građanska klasa u našoj prekomorskoj dijaspori koja je uglavnom bila sastavljena od nekvalifikovane radne snage, rudara, zemljoradnika.

Mnoga đeca prvih doseljenika u Dock Sud i Buenos Ajres nešto kasnije postaju značajne istorijske ličnosti, prije svih tu se mora pomeniti dr Oskar Ivanišević, kasniji argentinski ministar, a potom i Eduardo Vuletić, takođe, ministar rada i kasniji predsjednik Fondacije Evita Peron.

Dio crnogorskih doseljenika koji se prvobitno naselio u lučkim djelovima Rozarija, takođe, ili razvija poslove u tom drugom po značaju i veličini gradu u Argentini ili, pak, formira poljoprivredne kolonije u pampasima provincije Santa Fe. Najveća i najpoznatija crnogorska kolonija u provinciji Santa Fe je svakako Venado Tuerto, đe je 1983. godine podignuta i Crkva Svetog Arhangel Mihaila.

Drugi talas iseljavanja, odnosno, prvi talas masovnije emigracije doživljava svoju kulminaciju nakon balkanskih ratova. U to vrijeme postaje povoljnije i naseljavanje ševera Argentine. Država omogućava pod povoljnim uslovima za nove emigrante naseljavanje današnje provincije Čako. Prvi Crnogorci u Čako stižu još 1910, neki 1912, 1913, ali „sedam veličanstvenih“ osnivača prve crnogorske kolonije koju su nazvali *La Colonia Montenegrina* po domovini svog porijekla nastala je 1917. godine.

Marko Kapetinić, Petar Kapetinić, Lazar Kosanović, Mitar Mićunović, Mitar Milović, Petar Milović i Danijel Svorcan naseljavaju dio teritorije Čaka i počinju se baviti zemljoranjom, od ničega stvarajući najveću i najznačajniju crnogorsku iseljeničku koloniju u prekomorskim zemljama. U okolnim krajevima, kao što su Korsuela, Mađagaj, Kitilipi, Las Brenjas, kao i najveći grad u tom dijelu provincije

Ćako, Roke Saenz Penja naseljava se još mnogo naših iseljenika, tako da danas, po najnovijim procjenama, možemo govoriti o preko 10 000 potomaka crnogorskih pionira u Ćaku.

Nakon 1918. Argentina je zapljusnuta značajnim talasom političke emigracije iz Crne Gore. Mnogobrojni protivnici bezuslovnog ujedinjenja i komiti dolaze u Argentinu, prvo u Dock Sud, đe je nekoliko godina boravio i sam Krsto Popović sa saradnicima, a potom se raseljavaju po raznim krajevima zemlje, prodružuju se već formiranim kolonijama, neki odlaze na slabo naseljeni jug Argentine, a nerijetko odlaze i u druge zemlje, najčešće Čile, Boliviju, Peru, pa i Brazil.

Od 1918. pa sve do početka Drugog svijetskog rada dolazi i veliki broj ekonomskih emigranata. Dvadesete godine prošlog vijeka veoma su bitne za formiranje naše zajednici u Boliviji. Najuspješniji crnogorski iseljenik tog vremena Pavle Popović iz Doljana poslije kratkog boravka u provinciji Ćako dolazi ševrnije u provinciju Salta đe uspijeva pokrenuti građevinsku firmu u kojoj je posao našao veliki broj naših emigranata iz svih krajeva Crne Gore.

Preko njegovih građevinskih poslova od kojih je najvažniji svakako izgradnja Tren De Las Nubes (Nebeski Voz) u Salti mnogi naših ljudi dobijaju poslove i u obližnjoj Boliviji posebno u rudama bogatoj Koćabambi. Najveći dio neše zajednice u Boliviji, koja danas broji oko 3000 potomaka, nastao je tako što su prvi doseljenici radili direktno za Pavla Popovica ili firme koje su sa njim saradivale.

Poslije više od dva vijeka od naseljavanja prvih Crnogoraca u Latinsku Ameriku, a više od stotinu godina od početka masovnije emigracije, sve je više ljudi posebno u Latinskoj Americi koji se bave ovom problematikom, istražuju i bave se prikupljanjem građe, podataka i itd. Jednako kao i ja lično, tako i najveći broj drugih osoba, uključenih u slična istraživanja, sve smo bliži procjeni da je broj potomaka crnogorskih iseljenika mnogo veći nego što se do sada procjenjivalo, te da samo u Argentini ima oko 60 -70 000 potomaka naših iseljenika svih generacija, a da ta cifra na nivou Latinske Amerike ide i do 80-90 000.

Identitetski gledano, jezik je potpuno izgubljen, kao što je u najvećoj mjeri izgubljena i pripadnost pravoslavnoj crkvi kojoj je pripadala dominantna većina naših iseljenika u prvoj generaciji. Iako je izgubljen jezik i promjenjena religijska struktura (danas je oko 90% potomaka naših iseljenika u 2, 3, 4, 5 generaciji uglavnom katoličke vjeroispovijesti) potomci naših iseljenika su u velikoj mjeri sačuvali svijest o svom porijeklu i privrženost domovini svojih predaka. Na to je uticala i tradicionalna argentinska posvećenost svojim korijenima koji su u velikoj mjeri mediteransko-evropski.

Sve skupa već možemo otvoriti posebno poglavlje i govoriti o zasebnom sub-identitetu koji se u posljednja dva vijeka razvio kod raznih generacija potomaka

naših iseljenika. Danas već ih možemo zvati hispanocrnogorcima. Oni su ljudi koji po svemu, i pored velike izmješanosti sa drugim narodima koji žive u Latinskoj Americi, imaju očuvan crnogorski identitet, iako ne govore jezik predaka tj. čiji maternji jezik je kastiljanski (rioplatense izgovora) i u najvećoj mjeri religijski ne praktikuju vjeroispovijest prve generacije iseljenika.

Gordan Stojović

Crnogorski iseljenici u Latinskoj Americi

Crnogorsko iseljeničtvo kroz istoriju

Crna Gora je za svoje iseljenike postojbina, dedovina, stari kraj, domovina, zavičaj, kolijevka, matica. Za njeno iseljeničtvo ona je bila i ostajala rodna gruda, zemlja predaka, matična zemlja, posljednja odstupnica. Vremenom, iseljenici i iseljeničtvo iz Crne Gore oblikovali su *crnogorsku dijasporu*.

Najveći dio iseljeničtva iz Crne Gore postepeno je asimilovan u druge entitete i druge državne korpuse, ali je dio sačuvao ne samo predanje o svome porijeklu nego, u velikoj mjeri, i narodnu i nacionalnu svijest, običaje, jezik i druga obilježja. Tako je kroz istoriju nastajala i nestajala, ali i opstajala, crnogorska dijaspora, rasijana i po najbližem okruženju i po svijetu. Danas ona predstavlja brojnu populaciju, koja po svojoj starosti, koju određuje vrijeme iseljenja iz matične zemlje, ima nekoliko slojeva, zavisno od stepena sačuvanosti svoga nacionalnog identiteta.

Sudbina iseljeničtva iz Crne Gore može se dosta pouzdano pratiti i izučavati, parcijalno i u cjelini, uprkos malom broju istorijskih izvora i nedostupnosti relevantne arhivske građe.

Sve do sada, uprkos nekolikim pokušajima, crnogorsko iseljeničtvo nije obuhvaćeno u cjelini, niti je naučno, monografski solidno, obrađeno. Postoji potreba, ali i naučna obaveza, da se problemi iseljavanja i iseljeničtva iz Crne Gore izuče i obrade cjelovito, naučno, analitičko – sintetički. Neophodna je monografska obrada ove teme u formi hronike ili istorije. Bez takve obrade svaka istorija Crne Gore i svaka istorija crnogorskog naroda biće nekompletna.

Povezivanje dijaspore i matice je od obostranog interesa, opštecrnogorskog i opštekulturnog značaja. Savremena istorija Crne Gore ne može biti ni potpuna ni istinita bez istorije svoga iseljeničtva, bez poznavanja savremene dijaspore.

Pojam *crnogorske dijaspore* je vrlo složen i delikatan i ima nekoliko dimenzija.

U najširem smislu, pod crnogorskom dijasporom se podrazumijeva ukupno iseljeničtvo sa prostora današnje Crne Gore, kako na jugoslovenskom prostoru tako i u evropskim i vanevropskim zemljama. Dijaspore obuhvata sve iseljenike, cjelokupno iseljeničtvo iz Crne Gore, koje je heterogeno po nacionalnom sastavu i vjerskom i kulturnom identitetu.

Dijaspore obuhvata sve iseljene Crnogorce, Srbe, Hrvate, Bošnjake, Muslimane, Albance i neke druge, manje entitete u prošlosti. Svima njima je današnji prostor Crne Gore kolijevka i postojbina Istoriografija, i pored nespornih rezultata u izučavanju ove teme, nije uspijevala da prati sve talase iseljavanja sa crnogorskih prostora, a kamoli pojedinačna ili ona manja iseljenja koja su bila stalna u prošlosti Crne Gore.

U užem smislu, pod crnogorskom dijasporom podrazumijeva se zagraničeno stanje crnogorskog naroda kroz istoriju, odnosno djelovi crnogorskog etnosa, veći ili manji, koji su odvojeni od Crne Gore, odnosno njene teritorije.

Uz sve to, u našoj istoriografiji vrlo malo se zna o iseljavanjima manjinskog stanovništva iz Crne Gore (Srba, Hrvata, Bošnjaka, Muslimana i Albanaca) u druge krajeve i države. Ta iseljavanja se pominju u širem kontekstu, osvijetljena su fragmentarno, površno, nedovoljno, o nekim iseljavanjima se zna iz predanja ali ne iz istorije. Osim većih sinteza i manjih tekstova koji tretiraju ovu temu, posebno su dragocjene monografije o pojedinim plemenima, bratstvima i krajevima.

Iseljavanja stanovništva s prostora današnje Crne Gore mogu se pratiti već od prve polovine 16. a pouzdanije od 17. vijeka. Iseljavanja iz Crne Gore, naročito Crnogoraca, u druge krajeve bile su intenzivna u 18. vijeku, a vrlo masovna u 19. i prvoj polovini 20. vijeka, naročito poslije balkanskih, Prvog i Drugog svjetskog rata.

Treba istaći da crnogorski iseljenici, kao pripadnici pravoslavlja i duhovnog stada Crnogorske pravoslavne crkve, koja je vjekovima postojala u rangu mitropolije, nijesu u iseljeničtvu mogli formirati svoje posebne crkvene opštine, za jer su uvijek potpadali pod jurisdikciju grčke, srpske ili neke druge crkve istočnoga zakona ili su, milom ili silom, prelazili u katoličanstvo, islam ili neku drugu vjeru. Zbog (malo)brojnosti populacije, političkih i drugih prilika u zemlji iseljenja, teško je bilo ostvariti kulturnu i vjersku autonomiju, afirmisati nacionalna obilježja, kulturu, jezik i običaje.

Hazarska sudbina nije samo kob crnogorska, nego je i udes i drugih, naročito malih, naroda. Za razliku od Jevreja, koji su svoj nacionalni identitet i svijest, iako u rasijanju po cijelom svijetu, uspijevali da čuvaju i sačuvaju preko dva milenijuma – Crnogorcima to, uglavnom, nije polazilo za rukom ni u matici ni u dijaspori.

Ipak, *osnovni uzrok* iseljavanja iz Crne Gore jeste *nedostatak minimalnih materijalnih uslova za život*. Postupno dolazi i do socijalnog i do ekonomskog

raslojavanja u crnogorskom društvu. Glavarski sloj se bogati, veći dio stanovništva pada u siromaštvo, a od sredine 19. vijeka i u sve veće dugove.

Uz to, opšta ugroženost, krvna osveta, epidemije – doveli su stanovništvo na ivicu opstanka. I pored toga, priraštaj se stalno povećavao. Teško je bilo prehraniti mnogočlane porodice. Iseljavanja su uspostavljala neku ravnotežu.

Zalihe hrane nijesu bile dovoljne za cijelu godinu. To je primoravalo brojnije porodice da i po nekoliko njihovih članova traži zaradu i odlazi u pečalbu.

Posebno su *nerodne godine*, i po nekoliko uzastopno, uslovljavale masovne seobe.

Postojali su i drugi uzroci iseljavanja u različitim periodima crnogorske prošlosti.

U istoriji crnogorskih iseljavanja, odnosno u nastanku i sudbini crnogorske dijaspore, razlikuje se osam perioda i, u okviru njih, nekoliko faza i pravaca iseljavanja.

Iseljavanje Muslimana i Muslimana Bošnjaka iz Crne Gore

Petovjekovna vladavina Otomanske imperije ostavila je svoj pečat na cijelom prostoru Jugoistočne Evrope pa i na teritoriji današnje Crne Gore. Za to vrijeme veliki dio slovenskog stanovništva se islamiziralo i time sebi obezbijedio povoljniji društveni položaj u Otomanskom carstvu, ali i sigurniji ekonomski status.

Usljed oslobodilačkih borbi i ratova, Imperija se povlači i sve više smanjuje, vraćajući se u prvobitni okvir, što je u 19. i 20. vijeku uslovalo ne samo pomjeranje nego i seobe muslimanskog življa od Morejskog rata (1683-1699) do balkanskih ratova 1912/1913. godine pa i kasnije. Proces iseljavanja muslimanskog stanovništva bio je naročito masovan na području Crne Gore poslije nekoliko oslobodilačkih ratova i odluka Berlinskog kongresa, kada su Crnoj Gori pripali Nikšić, Podgorica, Kolašin, Bar, a nešto kasnije i Ulcinj (kao zamjena za Plav i Gusinje. Muslimani koji su napuštali svoja iskonska ognjišta nazivani su muhadžirima.

Iseljavanje Muslimana nastavljeno je i poslije toga, a naročito u vrijeme i nakon balkanskih ratova kada su oslobođeni gradovi – Berane, Bijelo Polje i Pljevlja sa pripadajućim selima. Većinu stanovništva činili su Muslimani. Iseljavanja su tekla najviše prema Turskoj, preko luke Bar, zatim u Albaniju i Sandžak. Svuda ih je pratila teška iseljenička sudbina, brojne nevolje i teškoće, a posebno nemilosrdna asimilacija i gubljenje izvornog identiteta.

U međuratnom periodu bilo je takođe nekoliko iseljeničkih talasa, posebno iz Vraneške doline, Bihora i drugih krajeva na sjeveru Crne Gore. Najviše se selilo u Tursku.

Takođe, i u periodu nakon Drugog svjetskog rata nastavljen je proces iseljavanja Muslimana i Bošnjaka iz Crne Gore, uglavnom iz ekonomskih razloga, najviše u Tursku, pogotovo u periodu od 1946. do 1970, pretežno iz rožajskog kraja.

U poslijeratno doba mijenja se pravac iseljavanja Muslimana i Bošnjaka iz Crne Gore. Do tada su svi putevi, uglavnom, vodili prema Turskoj, a u to vrijeme oni se orijentišu ka Sarajevu, Zagrebu, Beogradu i drugim većim centrima.

Od kraja šezdesetih godina prošlog vijeka sve je više onih koji kao pečalbari odlaze na rad u zemlje Zapadne Evrope i preko okeana, uglavnom u SAD i Kanadu, ali ima slučajeva da su se zaputili i u Južnu Ameriku. Nema podataka o tome koliko je ove populacije u navedenom periodu otišlo na rad u inostranstvo od 1946. do 1990. Recimo, iz Crne Gore, prema statistici iz 1971. godine, na radu u inostranstvu bilo 1323 Muslimana i Bošnjaka. Jedan dio njih se u međuvremenu vratio u Crnu Goru.

Ratovi, raspad Jugoslavije, i druge nevolje drastično su povećale broj muslimanskih iseljenika, najviše u zemlje Zapadne Evrope i Ameriku. Osjećanje egzistencijalne nesigurnosti i besperspektivnosti u periodu tranzicije i prelaska sa jednog sistema na drugi natjerala je i mnoge crnogorske građane, najviše mlade ljude, da spas i uhljebije potraže u nekoj od evropskih ili prekomorskih zemalja.

Muslimani iz Mrkojevića, pod Rumijom, uglavnom su se iseljavali, počevši od pedesetih godina prošlog vijeka, najviše u SAD i Australiju.

Iseljavanje Albanaca iz Crne Gore

Iseljavanje Albanaca iz Crne Gore (Rožaja, Plava, Gusinja, Malesije, Bara i Ulcinja) započinje nakon Drugog svjetskog rata, kada se pečalbari iz ovih krajeva, najviše Albanci, „otiskuju u svijet sa zavičajem u srcu“.

Proces iseljavanja Albanaca, uglavnom u prekomorske zemlje, a pretežno u Sjevernu Ameriku, započinje masovnije krajem šezdesetih godina prošlog vijeka. Uzroci iseljavanja su ekonomske prirode. Mladi ljudi, bez znanja jezika i nekog iskustva, bježeći od siromaštva, nerodnih godina i egzistencijalne nesigurnosti u daleki svijet, traže „obećanu zemlju“. Tako su se mnogi iselili nastojeći da pomognu svojoj porodici i svome kraju. Jedni su se vraćali u rodni kraj, a drugi su ostajali.

Danas skoro da nema kuće u Malesiji koja nema nekoga u tom dalekom svijetu.

Njihove veće iseljeničke kolonije se nalaze u Njujorku, Los Anđelesu, Torontu, Detroitu. Čikagu itd.

Samo sa područja Malesije i Podgorice, prema nekim nezvaničnim podacima iselilo se preko 15.000 Albanaca, naročito u periodu od 1968. do 1970. Taj proces

se kasnije samo nastavio. Sustigle su se tri generacije, sada već četvrta, peta, šesta... Čuvaju svoj jezik i običaje kroz iseljenička društva i klubove. Oni predstavljaju mostove prijateljstva između naših iseljenika i staroga kraja. Oni okupljaju ne samo Albance, nego i Crnogorce i Muslimane iz Crne Gore. Svi oni vole Crnu Goru, posebno rodni kraj.

Da li iseljenika iz Crne Gore albanskog porijekla ima i u latinsko-američkim zemljama teško je pouzdano reći.

Crnogorska iseljavanja u Latinsku Ameriku

O crnogorskoj dijaspori u Južnoj Americi napisano je nekoliko vrijednih knjiga, ima tekstova u periodici (novinama i časopisima) u zbornicima sa naučnih skupova iz jugoslovenskog perioda i u drugim publikacijama, iz okruženja, hrvatskim i srpskim.

U praćenju crnogorskog iseljeničtva u zemljama Južne Amerike postoje, pored pomenutih, i drugi problemi, kao što je, recimo, identifikacija crnogorskih iseljenika u okviru jugoslovenskog iseljeničkog korpusa ali i njihovo prepoznavanje u okviru hrvatske i srpske iseljeničke populacije, od kojih ga je vrlo teško odvajati, ukoliko na to ne ukazuju činjenice. Između dva svjetska rata vođena je vrlo detaljna statistika jugoslovenskog stanovništva, ali je iz nje skoro nemoguće razabrati ko su Crnogorci i u kome ih procentu ima u dijaspori, jer tada su oni bili ostali bez države i sopstvenog identiteta. Znatno drugačije je bilo nakon Drugog svjetskog rata. Tada se vodila integralna ali ne velikosrpska, jugoslovenska politika, tako da je Crnogorce teško omeđiti među Jugoslovenima. Sa sticanjem državne nezavisnosti Crne Gore sasvim se mijenja odnos između matice i dijaspore. Taj odnos je neposredan, uzajaman i više srdačan. Naravno da su na njega pečat ostavile naše unutrašnje podjele, ali su multietničnost, multikulturalnost i multikonfesionalnost došle do punog, prirodnog izražaja. Crna Gora je domovina, postojbina ili praotadžbina svih njenih građana, matica i za pretke i za potomke. Ona je to i za svoju dijasporu u Južnoj Americi.

Dosadašnja istraživanja nijesu mogla ustanoviti ni prvu stvarnu godinu, kao početak iseljavanja stanovnika Crne Gore u zemlje Južne Amerike niti utvrditi koji je Crnogorac prvi kročio na tlo Zelenog kontinenta.

Oni koji su o tome pisali, i pored istraživačkog napora koji su uložili, konsultujući dostupne izvore, nijesu pouzdano mogli da odgovore na ova pitanja koja se neminovno postavljaju. Na njih nijesu mogli dati odgovor ni naši iseljenici koji su bilježili sjećanja prve generacije koja je dospjela u zemlje Južne Amerike, niti njihovi potomci koji su o tome pisali.

„Glas Crnogorca“ tek 1882. godine bilježi podatak o crnogorskoj dijaspori u Latinskoj Americi, iako je to njegova jedanaesta godina izlaženja. Naime, u nekoliko aprilskih brojeva i jednom novembarskom publikovan je oglas u kome *otac traži sina*, koji je sa 13 godina, kao mornar, otplovio za Buenos Ajres i od tada mu se gubi svaki trag. Taj Jovan (Ivo) Radov Vučković (Vuković) s Ljubotinja nije zasigurno prvi crnogorski useljenik na latinsko-američkom kontinentu, na što upućuju i drugi izvori. Neminovno, tih iseljavanja je bilo i znatno prije Berlinskog kongresa, na kome je Crna Gora i formalno priznata kao suverena, nezavisna i međunarodno priznata država.

Ali ono što je sigurno jeste da iseljavanje Crnogoraca u Južnu Ameriku dobija na masovnosti i značaju u potonjim decenijama 19. vijeka. Međutim, kao što se vidi, dok se ne bi temeljito istražili arhivski izvori, kako kod nas tako i u zemljama useljenja, o životu crnogorskih pečalbara, prvih naših iseljenika, neće se moći sklopiti mozaik cjelovite priče o njoj. Crnogorska ondašnja javnost nije bila posebno obaviještena o svojim iseljenicima, naročito u zemljama Južne Amerike. Iseljenička pisma koja su stizala rodbini u Crnu Goru prepričavala su i stvarala sliku života naših ljudi na Zelenom kontinentu, znatno siromašnijem i za život teže od Sjeverne Amerike, pod kojom su se podrazumijevale današnje Sjedinjene Američke Države i Kanada, gdje su se uglavnom zapućivali iseljenici sa prostora današnje Crne Gore. Te vijesti sa južnoameričkog kontinenta na jedne su djelovale destimulativno, dok su drugima budile maštu i nadu da ih tamo u dalekom svijetu čeka zarada kojom bi mogli da pomognu porodicu, a zatim da se vrate u svoj krševiti zavičaj za koga su, bez obzira na teškoće, bili antejski vezani.

Nakon Drugog svjetskog rata izlaze tri domaća glasila vezana za crnogorsko iseljeničtvo: „*Zavičaj*“ (koji zajedno izdaju Matica iseljenika Srbije i Matica iseljenika Crne Gore), „*Susreti*“, koje izdaje Matica iseljenika Crne Gore, *Matica*, glasilo Matice crnogorske i „*Dijaspورا*“ Crne Gore, glasilo Centra za iseljenike Crne Gore. U sve četiri periodične publikacije mogu se naći i informacije o crnogorskom iseljeničtvu u zemljama Južne Amerike, ali sve je to nedovoljno da bi se prikazala istorija pojedinih kolonija a kamoli istorija naše dijaspore u pojedinoj latinoameričkoj državi. Za pravu sintezu potrebni su izuzetan napor i mnogo veća saradnja matice i dijaspore da bi se neki istraživač *usudio* da napravi naučnu sintezu.

Dostupnost dokumenata, ako ih ima, uslov je bez koga se ne može valjano obaviti tako veliki i odgovoran posao. Na sreću, i pored brojnih teškoća pa i izvjesne nezainteresovanosti države i relevantnih institucija, interesovanje za istorijat našeg iseljeničtva u Južnoj Americi je i sada vrlo živo i aktuelno.

Mada su crnogorske kolonije i manje ili veće iseljeničke skupine na Zelenom kontinentu prošle kroz period „stvaranja i asimilacije“, sakupljanje izvorne građe

i sintetička naučna obrada ove teme je moguća uz svesrdno angažovanje timova istraživača i uz pomoć crnogorskih državnih organa i ustanova.

Prva iseljavanja Crnogoraca u zemlje Južne Amerike

Iako Crnogorci vole u mnogo čemu da prednjače, bilo bi više nego pretenciozno, a možda i neuviđavno, pretpostaviti da je među posadama na brodovima proslavljenog Kristofera Kolumba (koji je misleći da je stigao u Indiju otkrio prostor Srednje Amerike) bio i neki Crnogorac iz Boke Kotorske, što nije nemoguće, jer su bokeljski mornari u nekoliko stoljeća imali i veliki ugled i veliku slavu.

Iako za to nema dokaza, neka predanja i pretpostavke daju mogućnost da su i naši ljudi, naročito sa Crnogorskog primorja, stizali do obala a možda i u unutrašnjost Zelenog kontinenta, ali to je samo u domenu pretpostavki – i prije naših iseljenika u drugoj polovini 19. vijeka.

Broj iseljenika sa prostora današnje Crne Gore u zemljama Južne Amerike vrlo je teško utvrditi u pojedinim periodima, od prvih doseljavanja do danas, kako u vrijeme samostalne crnogorske knjaževine / kraljevine tako i u nekoliko jugoslovenskih državnih formi.

Iseljenici su, osim sa Crnogorskog primorja, stizali u zemlje Južne Amerike i iz skoro svih krajeva Crne Gore.

Motivi za iseljavanje do Prvog svjetskog rata uglavnom su bili ekonomski. Iseljavanje su uslovljavale privredne, društvene i demografske prilike, a kasnije i političke.

Iako je iseljavanje bilo velika nevolja za malu i malobrojnu crnogorsku državu, ona je bila primorana da pomogne i onima koji su se opredijelili za odlazak u prekomorske zemlje, čak i u predratnoj atmosferi.

Put u daleki nepoznati svijet vodio je mlade Crnogorce iz rodnog kraja na Cetinje, iz Cetinja u Kotor, iz Kotora u Trst, iz Trsta u „obećanu zemlju“.

Iseljenici su se prevozili austrougarskim i drugim većim i manjim brodovima. Pošto nije bilo opštevažećih propisa o prevozu, ti brodovi su znali biti i prebukirani, a uslovi za putovanje krajnje nepovoljni i teški. Prostorije u kojima su iseljenici boravili bile su neuslovne, a često i ispod osnovnih zdravstvenih i higijenskih uslova, što je za neke naše iseljenike bilo kobno. Umirali su na putu između rodnog praga i sanjanog cilja. Bivalo je da neki brodovi stradaju u olujama. Za neke iseljenike se nikada nije saznalo šta je u putu sa njima bilo.

Uvođenjem parnih brodova od sredine 19. vijeka udobnost na njima se znatno poboljšala, a vrijeme putovanja se smanjilo. Dok su jedrenjaci do Amerike ostavljali preko 40 dana, parobrodom se stizalo za samo 12 dana. Istina, do Južne

Amerike putovalo se nešto duže (1884. iz Đenove u Buenos Ajres se stizalo za 20 dana).

Crnogorski i bokeljski iseljenici su, pored Kotora i dalmatinskih luka, u svijet se uglavnom otiskivali iz Trsta.

Taj put je najupečatljivije opisao Timotije Jokanović, ali i neki hrvatski iseljenici. Na tim brodovima bivalo je užasno. Iseljenici su tretirani kao stoka, stalno na meti prevare surovih agenata i raznih prevaranata, na hrani od koje su se gadili i poboljševali.

Između zavičaja i „obećane zemlje“ našim, kao i ostalim iseljenicima svašta se događalo.

Mladića, budućeg iseljenika, ispraćala je ne samo njegova porodica nego i cijelo selo – s blagoslovom i koležom, sa lijepim željama i suzama. Vrlo su dirljive priče kako su se naši iseljenici pozdravljali, praštali sa rodbinom i prijateljima i rastajali od rodnog kraja.

Pored teškog drvenog kofera sa ličnim stvarima i hranom, zbunjeni mladić, pod neveselim žigom iseljenika od nevolje, nosio je pisma za one koji su već otišli, koje će vidjeti, a i one koje nikada neće sresti, uz brojne pozdrave i blagoslove. Pjevalo se i plakalo u isto vrijeme. Sirenu parobroda na izlasku iz luke prihvatala su samo brda i pejzaži koji su zauvijek ostajali u očima i sjećanju crnogorskih mladića.

Nije bilo lako u ondašnjoj nemaštini obezbijediti novac za put do Južne Amerike. Recimo, put od Splita do Buenos Ajresa iznosio je 180 kruna, do Punta Arenasa 335 kruna i do Antofogaste 510 kruna. Za ondašnje prilike cijelo bogatstvo. Koliko je to u današnjim vrijednostima teško je reći. Brodska karta nije bila i jedini trošak na tom dugom i teškom putovanju. A trebalo je sa ušteđevinom, ukoliko je prevaranti ne izmame, boraviti u mjestu zaposlenja i izdržati do prve zarade, koja nije bila izdašna.

Crnogorski mladi iseljenici su često zapadali u dugove, koji su bili kao neki danak ne samo potrebi i nevolji nego i neiskustvu, nepoznavanju jezika i surovog kapitalističkog svijeta u kome se trebalo snaći i opstati. Neki su zaista propali, dok se većina snalazila u nemilosrdnoj borbi za opstanak, nimalo sličnoj onoj u zavičajnim brdima, koja ih je i zajmila u daleki svijet. Sa te distance rodni kraj im je ličio na pastoralu, na „izgubljeni raj“, na svijet ljubavi, ljepote i sreće u koji će se opet vratiti kao *neko*, kad dovoljno zaimaju ili se, ako ih sreća sretne, obogate. Jedan dio njih se vratio, dok je pretežan ostao. Oni su tada činili, kao što i njihovo potomstvo danas čini crnogorsku dijasporu u Južnoj Americi.

Hrvatski istraživač iseljeničke problematike i vrsni naučnik Ljubomir Antić kaže: „Pod pojmom Južne Amerike razumijevamo zemljopisno područje južnije

od Panamskog kanala“. U vrijeme do 1914. bile su suverene države: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Kolumbija, Paragvaj, Peru, Urugvaj i Venecuela. Državnu nezavisnost su kasnije stekli: Ekvador, Gvajana, Surinam, Trinidad i Tobago.

Patriotski karakter crnogorske dijaspore u Južnoj Americi

Odnos crnogorske dijaspore i matice vremenom se mijenjao. Prirodno, oni iseljenici koji su rođeni i odrasli u Crnoj Gori mnogo su emotivnije i burnije proživljavali što se u matici zbiva, za razliku od generacija i pojedinaca koji su nastali u zemlji naseljenja.

Iseljenici su svoju otadžbinu Crnu Goru, dedovinu, postojbinu, zavičaj, doživljavali duboko i iskreno. Odazivali su se kao dobrovoljci u ratovima, davali pomoć postradalima od elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi itd.), a slali su i novčanu pomoć, kako svojim porodicama tako i za neke humanitarne akcije solidarnosti, za građenje puteva, podizanje crkava, rađenje javnih objekata, škola itd.

Bilo će da su se nalazili širom svijeta, kada je otadžbina upućivala pozive u kriznim momentima ili samoinicijativno, kada bi se nad Crnom Gorom nadvila ratna opasnost, naši iseljenici su se odazivali, hitali prema svojoj zemlji, domovini, sa kojom su održavali stalne veze.

Sudbonosni događaji koji su nailazili donosili su strah, brigu i veliku neizvjesnost. Iako su ih i pojedinačno pogađali sudbonosni događaji, ratovi i zemljotresi, poplave, velike katastrofe, kada je Crna Gora u pitanju, nije moglo imati dileme.

Čim bi osjetili ili čuli da Crnoj Gori prijeti opasnost, da je rat na vidiku, žurili su da što prije stignu i domovini u opasnosti stave se na raspoloženje. Borba za slobodu bilo i ostala vrhunski imperativ, Crna Gora je njima bila posljednja odstupnica i najpreča dužnost.

Naši dobrovoljci, i ne samo Crnogorci nego i drugi iseljenici sa južnoslovenskih prostora, masovno su se javljali u dobrovoljce u oba balkanska rata, a pogotovo u vihoru Prvog svjetskog rata, ali se nijesu, iako su se okolnosti promijenile, oglušili ni u Drugom, koji je bio još krvaviji i opasniji od prethodnog.

Najpotresnija priča iz toga doba je ona o velikoj katastrofi crnogorskih iseljenika – dobrovoljaca 6. januara 1916. godine kada je italijanski brod Brinaizi sa našim iseljenicima iz Sjeverne Amerike, SAD i Kanade naišao na minu ispred albanske luke Medova (San Giovanni di Medna) i za dvadeset minuta potonuo. Od 542 putnika utopilo se 386. U znak sjećanja na tu veliku pomorsku tragediju, u slavu utopljenika podignut je spomenik „Lovćenska vila“, rad vajara Rista Stijovića. Inače, to je jedan od rijetkih spomenika posvećenih borbi crnogorskih iseljenika za slobodu.

I u Drugom svjetskom ratu, u Narodnooslobodilačkom (partizanskom) pokretu, aktivno ili pasivno, borio se znatan broj crnogorskih iseljenika. Značajan je njihov doprinos pobjedi nad fašizmom i nacizmom.

Crnogorska dijaspora u Boliviji

Nije utvrđeno kada su prvi Crnogorci stigli u Boliviju. Nakon Berlinskog kongresa, realno je pretpostaviti da su došli u tu zemlju u kojoj se krajem 19. vijeka vrlo siromašno živjelo. Dolazili su Primorci, Bokelji, ali i nije ih lako identifikovati u okviru dalmatinske (Hrvatske) iseljeničke populacije (od 100 do 1500 ljudi).

O prvom talasu crnogorskog stanovništva u Boliviju zna se vrlo malo, o drugom, između dva svjetska rata, u okviru jugoslovenskog korpusa ima statističkih podataka, među kojima je teško identifikovati one koji se odnose baš na Crnogorce, dok nakon Drugog svjetskog rata, pogotovo za posljednje decenije 20. vijeka, nalazimo nešto više, istina uopštenih, pojedinosti.

Crnogorska dijaspora u Brazilu

Ni za Brazil nema pouzdanih podataka kad su prvi Crnogorci počeli odlaziti u tu prostranu zemlju. Ali nesumnjivo je da je to bilo krajem 19. vijeka. Kako su stizali i u kom broju ne zna se, ali na to pitanje bi valjalo odgovoriti.

Mnogi su svoju mladost i život tamo ostavili, dok su drugi pretražali i potomstvo imali.

Brazil je bio ne samo „obećana“ nego i sudbinska zemlja izvjesnom broju crnogorskih iseljenika.

Masovno iseljavanje Evropljana u Brazil započelo je sredinom 19. vijeka, kada su doneseni vrlo povoljni zakoni za emigrante. Ti zakoni su useljenicima garantovali besplatan parobrodski prevoz, vrlo jeftinu zemlju i šansu za posao i zaradu, iako se zakoni i stvarnost nijesu u svemu podudarali.

Istraživači su konstatovali da je Brazil, za razliku od ostalih država Latinske Amerike, u koje su se doseljavali pojedinci i grupe, uglavnom muškarci, kao radna snaga, insistirao na porodicama.

Izvori govore da se u ovu ogromnu zemlju „do polovine 19. vijeka uselilo čak 4,5 miliona Evropljana“, a među njima i veliki broj podanika Austrougarske carevine, Crne Gore i njenog okruženja Boke.

Nakon prvog iseljeničkog talasa sa jugoslovenskog prostora, krajem 19. vijeka, veće grupe su se doselile u periodu između 1922. i 1925. godine.

Izvori navode da je jedan korpus južnoslovenskih iseljenika, njih oko 2000, a

među njima i Crnogoraca, stigao u Brazil 1922. godine. Taj korpus činili su pretežno ljudi iz Istre i Slovenačkog primorja. Većina njih su bili građevinski radnici koji su posao našli u brazilskoj državi Sao Paulo. Između 1924-1925. stigla je druga grupa sa Hrvatskog primorja i Boke, a vjerovatno i Crne Gore. Po statističkim podacima Kraljevine SHS (od 1929. Jugoslavije) iz Crne Gore – Zetske banovine u Brazil se iselilo od 1924. do 1929. ukupno 10 a od 1930. do 1940. ukupno 37 ljudi.

Neki putopisci neoprezno procjenjuju da je „broj useljenih Slovena u Brazil sve do 1914. godine bio beznačajan“. Prema zvaničnoj statistici 1920. godine u Rio de Ženeiru su bila 8.794 Jugoslovena a među njima nesumnjivo bilo je i Crnogoraca. Taj broj, prema drugom istraživaču, do 1940. godine dostiže 10.000, dok treći smatra da je 1932. u Brazilu bilo 40.000 naših ljudi (Jugoslovena). Mada se ne zna koliko je u toj masi bilo i Crnogoraca, ali ih je svakako bilo, što će pokazati naredna istraživanja.

U toku Drugog svjetskog rata prva pomoć NOP-u iz dijaspore (partizanima) upućena je 1945. godine iz Brazila, iako je bio diktatorska zemlja, desno usmjerena.

Nakon Drugog svjetskog rata najveći dio jugoslovenskog iseljništva u Brazilu bio je skoncentrisan na područje Sao Paola. Po nacionalnom sastavu dominirali su Hrvati sa područja Dalmacije, doseljeni uglavnom između dva rata. Ostalih nacionalnosti ima u znatno manjem broju, pa i Crnogoraca, odnosno onih crnogorskog porijekla. Godine 1978. ni Savezni sekretarijat za inostrane poslove – Uprava za iseljništvo i emigraciju nije raspolagao preciznim podacima o ukupnom broju naših iseljenika na ovom području, a posebno ne za širi prostor Brazila na kojem, inače, nije bilo organizovanih iseljeničkih asocijacija.

I danas, na početku novog vijeka i milenijuma, Crnogoraca ima u Brazilu, pretežno u Sao Paulu i Porto Alegreu. U višemilionskoj metropoli oni su samo čestica crnogorske dijaspore i bića Crne Gore. Crnogorci, iako čestica, nalaze načina da skrenu pažnju na sebe, na svoju ontološku prisutnost, značaj i ugled, tradiciju, istoriju i korijene. Oni to ne čine tašto, već dostojanstveno s, ponosom. U isticanju svoga palimpsestnog identiteta, kao duhovne legure južnoameričkog i evropskog duha, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, organizovali su priredbe, zabave, izložbe i druge vidove kulturnog i duhovnog potvrđivanja. Pasoš je bio jedina ulaznica. U Sao Paulu je 1985. godine proslavljena *šezdesetogodišnjica doseljavanja* Crnogoraca u Brazil. Mada je i prije 1925. bilo pojedinačnih dolazaka, ali to je nestalo u zaboravu i vremenu. Na održanoj izložbi tim povodom predstavljeni su predmeti, dokumenta i druge stvari vezane za doseljavanje predaka, život i običaje te po mnogo čemu jedinstvene crnogorske kolonije. Tada, i inače, brazilski Crnogorci dušu razgaljuju folklorom, muzikom i plesom, ispunjeni

nekom tajanstvenom vezom sa svojim precima i njihovom zemljom Crnih Brda i svojim počelom kao iskonom.. U lučkom gradu, na jugu Brazila, Porto Alegreu takođe žive iseljenici iz Crne Gore. Danas se i u Brazilu, kao i diljem svijeta okupljaju naši iseljenici oko imena Crne Gore, njene zastave i grba, ushićuju se himnom i drže ruku na srcu za dvije domovine – Brazil i Crnu Goru.

Iseljenička štampa kod nas i u dijaspori vrlo je oskudno pratila život i rad jugoslovenske i crnogorske dijaspore kako u cijeloj Južnoj Americi tako i u Brazilu.

Razvijena je bila i spoljnotrgovinska razmjena između Jugoslavije i Brazila. Član Mješovitog komiteta za privrednu saradnju između dvije zemlje, Milko Dragović, porijeklom iz Nikšića. Takođe, organizovane su različite manifestacije sa jugoslovenskim nacionalnim obilježjima, gdje se ističu običaji, kultura i narodne nošnje. Crna Gora nastoji da obnovi i učvrsti veze i saradnju sa Brazilom. Decenijama je postojalo i radilo Društvo prijatelja Jugoslavije – SAJUG u Sao Paulu.

Crnogorska dijaspora u Čileu

Prvi Evropljanin koji je stupio na čileansko tlo bio je legendarni pomorac i istraživač „zapadnog puta u Indiju“ Hernando de Magelanes (Magelan). Prva španska ekspedicija stigla je na čileansko područje 1534. a predvodio ju je Dijego de Almagar. Špancima je dugo trebalo da pokore domorodačko stanovništvo. Krajem 17. vijeka bijelaca je u Čileu bilo svega 100 hiljada. Stotinu godina kasnije bilo ih je pola miliona, od čega su 300 hiljada činili mješanci. Naseljenost je bila slaba. Zbog toga je čileanska država, oslanjajući se na liberalni ustav iz 1828. (revidiran 1851) vodila aktivnu useljeničku politiku, računajući da će na taj način aktivirati korišćenje nesumnjivih prirodnih potencijala. Međutim, kolonizacija teče znatno sporije u odnosu na susjednu argentinsku državu. Sastav doseljenika u Čile je bio vrlo šarolik. Tu razlikost potvrđuje i podatak da su 1920. doseljenici bili iz 37 država. Prema popisu iz 1920. u ovoj južnoameričkoj državi bilo je 4.244 Jugoslovena, među koje su ubrojani i Crnogorci.

Sa južnoslovenskog prostora useljavanje u Čile može se pratiti od 70 godina 19. vijeka. Useljavaju se uglavnom Hrvati iz Dalmacije i dubrovačkog kraja. Stoga je realno zaključiti da je u toj skupini bilo i Bokelja i Primoraca. Ubrzo su nastale brojne hrvatske iseljeničke kolonije, utemeljene u gradovima, među kojima je realno očekivati i naše Primorce kao austrijske podanike. Iseljenici su se bavili trgovinom i zanatima.

Po oskudnim izvorima ipak se da zaključiti da su se u Čile sa područja današnje Crne Gore najprije počeli naseljavati stanovnici Boke Kotorske, koja je krajem 19. vijeka bila u sastavu Austrougarske. Prvi doseljenici bili su Bokeški moreplovci.

U tome se u literaturi posebno ističu ime i značaj bokeškog moreplovca i istraživača *Petra Zambelića*, čovjeka koji je dao izuzetan doprinos argentinskom i čileanskom pomorstvu. Kapetan Zambelić iz Luštica nesumnjivo je velika ličnost čileanskog pomorstva. On nije samo bokeški pomorac svjetskog glasa već izuzetan istraživač i naučnik u pomorstvu.

Doseljenike u Čile privlačilo je rudno bogatstvo, povoljna iseljenička politika i liberalizam u društveno-političkom životu a naročito u privredi, što znači da je zemlja ispod Anda nudila iseljenicima iz Evrope vrlo povoljne šanse i povoljnije uslove od zemalja u okruženju.

Mnogi Evropljani, a među njima i Crnogorci, zaustavljali su se na gostoljubivom čileanskom tlu, gdje ih je sve podsticalo da sagrađe novo ognjište. Pored trgovaca, bilo je i drugih iseljenika sa južnoslovenskog prostora, naročito Hrvata, koji su se bili ranije već obogatili i zauzimali važna mjesta u čileanskoj privredi.

Iseljenici iz Crne Gore koji su bježali od teškog života u otadžbini, nailazili su na još teži u dalekom svijetu. Crnogorski iseljenici u Čileu nastojali su i borili se da osiguraju, kao i mnogi, bolje uslove za život svojim porodicama, deci i sebi. Iseljenici su nastojali, i u domovini i u iseljeništvu, da im se деца školuju. Ti školovani mladi ljudi imali su kasnije šansu da zauzmu važna mjesta u privrednom, političkom i društvenom životu i Čilea i drugih zemalja. Od 1907. godine iseljavanje u Čile bilo je pojačano, ali se ne zna koliko je Crnogoraca u to vrijeme bilo u zemlji ispod Anda, ali je nesporno da se njihov broj povećao.

Između dva svjetska rata na teritoriji Magelanesa bilo je oko 2500 iseljenika iz Kraljevine SHS (Jugoslavije). Među njima je nesumnjivo bilo i ne malo iseljenika iz raznih krajeva Crne Gore.

Na vijest da je Crna Gora ušla u Balkanski rat, u savezu sa Srbijom, radi oslobođenja krajeva ispod Osmanskog carstva, iseljenici iz cijele Južne Amerike, pa i Čilea, masovno su krenuli kao dobrovoljci da pomognu svojoj otadžbini. Naši iseljenici su proslavljali pobjede crnogorske vojske, a odbolovali velike pogibije. U Čileu je, u Ikveku, banketom proslavljen pad Skadra i njegova predaja u ruke Crnogorske vojske, u čemu su se Crnogorcima pridružili i iseljenici sa južnoslovenskih prostora, slaveći po ulicama Punta Arenasa.

Naši iseljenici su stalno slali pomoć svojim porodicama ali su se odazivali i na razne humanitarne vidove pomoći i akcije u otadžbini.

Posebno treba istaći značajnu ulogu lista „Domovina“, sa sjedištem u Punta Arenasu, koji je bio jugoslovenski opredijeljen i pozivao sve južnoslovenske iseljenike na pružanje pomoći u balkanskim ratovima, kako Crnoj Gori tako i Srbiji. Crnogorski kralj Nikola je, preko maršala Gregovića, 9. aprila 1913. godine zahvalio ovome patriotskom iseljeničkom glasilu.

I u Čileu su organizovani odbori za prikupljanje pomoći svojoj staroj domovini. Formiran je i Odbor srpsko-crnogorskog Crvenog krsta. Preko njega je slata pomoć u domovinu, ali se slalo i mimo toga.

Velike količine pomoći iz Južne Amerike, razumije se i Čilea, prikupljane su i slate i u toku Prvog svjetskog rata, a dobrovoljci su se odazivali na zov domovine i išli na front.

Crnogorsko iseljeničtvo između dva svjetska rata u Čileu teško je pratiti kroz relevantnu građu pošto se iseljavanje u druge zemlje evidentira tek od 1927. a teško ga je identifikovati u okviru jugoslovenske dijaspore. Od 1926. do 1929. iz Crne Gore (odnosno Zetske banovine) u Čile se iselilo 11 a od 1930. do 1940. ukupno 85 ljudi.

U bibliografskim izvorima crnogorska dijaspora u Čileu pominje se tek 1920. godine. Radi se o tekstu o iseljeničkoj organizaciji Jugoslovenska narodna odbrana, čija je centrala u Valparaisu, u Čileu. Jedan od centara je u Antofagasti, pod imenom „Petar II Petrović Njegoš“. Među ograncima su „Vladika Rade“ sa sjedištem u Alkorti, „Lovćen“ u Čaku i „Durmitor“ u Čabasu, sve u Argentini.

U Drugom svjetskom ratu naši iseljenici su pomagali NOP-u, uprkos zabranama. Nakon Drugog svjetskog rata i naša dijaspora u Čileu doživljava promjene i učestvuje u životu zemlje useljenja. Na području Čilea djelovala su brojna društva jugoslovenskih iseljenika. Godine 1978. bilo ih je 32, od kojih je 10 imalo svoje domove. Promjena političkog režima nakon svrgavanja S. Aljendea uslovlila je lošiju saradnju između matice i dijaspore u Čileu, mada je raspoloženje iseljeničtva u Čileu prema Jugoslaviji ostalo na istom nivou, a crnogorskog prema Crnoj Gori, naravno.

Među jugoslovenskim iseljenicima koji su bili uspješni i koji se visoko kotiraju na društvenoj ljestvici u Čileu jeste i Crnogorac Karlos Gonzales Jakšić. Bio je čileanski kongresmen i gradonačelnik Punta Arenasa. Članovi ugledne porodice Kraljević značajni su vlasnici udjela u bankarskom sektoru mnogih banaka u Čileu.

Pored pomenutih i drugih crnogorskih iseljenika u Čileu, stalno nastanjeni emigranti sa teritorije Crne Gore bili su i:

Tripo Nikolić (Antofagasta) rođen 26. XII 1900. u Gornjoj Lastvi kod Kotora, otac Miho; došao u Čile 1924. *Jovan Dudić* (Vina del Mar) 15. IX 1901. u Malim Zalazima, Cetinje, otac Milo; došao u Čile 1929. *Savo Dudić* (Punta Arenas), rođen 17. VIII 1903. u Malim Zalazima kod Cetinja, otac Milo; došao u Čile 1921. *Vukašin Raspopović* (Santjago de Čile), rođen 6. VIII 1904. u Glizici kod Danilovgrada, otac Perovan; došao u Čile prije Drugog svjetskog rata, ali je poslije oslobođenja jedno vrijeme živio u Jugoslaviji. *Đuro Đuranović* (Punta Arenas), rođen 21. I 1916. u Đurićima kod Herceg Novog, otac Bogdan; došao u Čile 1922. *Špiro Lepetić* (Tokopila), rođen 12. VIII 1913. u Ratiševini kod Herceg Novog,

otac Nikola; došao u Čile 1938. *Jelena Kaženegra* supruga pok. Toma Kaženegre, iz Pržnog kod Boke Kotorske (Santjago de Čile), rođena 16. XI 1902 u Herceg Novom, djevojačko prezime Prnjat. *Garsija Radović* (Vina del Mar), rođen 21. IX 1909. u Perastu kod Boke Kotorske, otac Luka; došao u Čile 1924. *Aleksa Vukdelić* (Santjago de Čile), rođen 1892. u Gračanici kod Andrijevice; otac Mi-jailo; Jugoslaviju napustio 1945. *Milivoje Kraljević* (Santjago de Čile), rođen 15. X 1912. u Nikšiću; otac Ilija; Jugoslaviju napustio 1944. *Novak Spasojević* (Santjago de Čile), star oko 55 godina (1976), oženjen Slovenkom. Rođen u Straševini kod Nikšića. *Ilija Biskupović* (Punta Arenas), nema ličnih podataka.

Među uglednije, značajnije i bogatije iseljeničke porodice u Čileu nesumnjivo spada familija Razmilić – Vlahović iz čileanskog glavnog grada Santjaga, porijeklom sa Brača, koja pored hrvatskog ima, vjerovatno, u prezimenu i dublji crnogorski korijen. Zna se da su iseljavanja iz Crne Gore u Dalmaciju kroz istoriju bila vrlo česta, ponekad i masovna. Najpoznatiji član te porodice je svakako Jorg (Jure, Juraj; Đuro) Razmilić – Vlahović, građevinski inženjer, vrsni prevodilac, književnik, preduzetnik.

U Crnoj Gori je poznat i rado dočekivan, posebno poznat po svojim prevodima velikih djela jugoslovenske književnosti sa srpskohrvatskog (hrvatskog i crnogorskog) na španski jezik: *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića i *Gorski vijenac* Petra II Petrovića Njegoša. Jezik je naučio od oca i Crnogoraca čija je kolonija bila brojna na sjeveru zemlje oko grada Antofagaste.

Ovaj znameniti iseljenik posjetio je u oktobru 1985. Crnu Goru, obišavši Boku Kotorsku, Sv. Stefan, Cetinje, Lovćen i Titograd. U junu 1987. godine, na Cetinju i u Zagrebu, promovisan je njegov prevod „Gorskog vijenca“ na španskom jeziku. Predsjedništvo SFR Jugoslavije odlikovalo je Jorga (Juru) Razmilića Vlahovića Ordenom jugoslovenske zastave sa zlatnim vijencem, koji mu je uručen na Braču 27. septembra 1985. Inače, njegova uža porodica: supruga, tri sina i kćerka, bili su nosioci jugoslovenske putne isprave, dakle državljani SFRJ.

Jugoslovenska dijaspora u Čileu i nakon Drugog svjetskog rata bila je jedna od najbrojnijih i najuticajnijih u Južnoj Americi.

Vrlo je zanimljivo da je i pored toga što je jugoslovensko iseljeničtvo skoncentrisano najviše u dva grada, Punta Arenasu i Antofagasti, tj. na dva geografska pola Čilea, na krajnjem jugu i na krajnjem sjeveru. Ipak se najbrojnije i najograničovanije iseljeničke institucije nalaze u Santjagu.

Društveni život naših iseljenika u Čileu krajem šezdesetih odvijao se kroz 24 organizacije i udruženja. One su u svome radu obuhvatale sve iseljenike i njihovu decu.

Ugled i jugoslovenskih i crnogorskih iseljenika u Čileu je nesporan, pogotovo onih koji su doprinijeli razvoju ove južnoameričke zemlje. To potvrđuju i tekstovi

u čileanskoj štampi o našim iseljenicima, u kojima se posebno ističe njihov doprinos napretku Čilea. Jugoslovenske institucije koje su se bavile radom sa iseljeništvom, Savjet za pitanja iseljenika i zajednica **matica** (naravno i Matica iseljenika Crne Gore, osnovana 1962), kao i Ambasada u Čileu, ulagali su velike napore kako bi se obezbijedila aktivnost i podigao kvalitet rada iseljeničkih organizacija.

I Crna Gora treba da razvija i obogaćuje saradnju svojim iseljenicima u Čileu.

U Čileu su se do nazad dvije tri decenije nalazili uglavnom stari iseljenici i njihovi potomci. A novi su slabo pristizali. Danas starih iseljenika nema, ali ostalo je njihovo potomstvo.

U takvim uslovima druga i treća generacija naših iseljenika, a o mlađima i da i ne govorimo, skoro su se sasvim identifikovale sa čileanskom nacijom i njihovi osjećaji prema domovini njihovih roditelja i predaka postepeno slabe, čile i gube se. Ali pomoć Ambasade i Matice iseljeničkim organizacijama davalo je dobre rezultate. One vrše i drugu misiju – da obezbijede, ranije, prisustvo Jugoslavije u Čileu, a danas Crne Gore i drugih jugoslovenskih država.

Prema tadašnjim podacima (1979) naseobina u Čileu ima preko 50.000 članova, sa brojnomo inteligencijom, sa preko 35 iseljeničkih društava, tri stalna radio časa, što je zahtijevalo još veća ulaganja, posebno poslije pada dotadašnjeg režima. Predsjednik SFR Jugoslavije Josip Broz Tito posjetio je 1963. godine Čile. Od tada saradnja između dvije zemlje stalno napreduje. S posebnim nadahnućem i radošću proslavljaju se nacionalni i državni praznici. Posebno treba istaći obostranu saradnju na privrednom planu, na kulturnom polju, kao i doprinosu naših iseljenika u čileanskom sportu i u ukupnom napretku zemlje.

Crnogorska dijaspora u Paragvaju

Kao i za druge latinsko-američke zemlje, ni za Paragvaj se ne zna kad je i koji je Crnogorac stigao na njegovo područje. Da to otkrije nastojao je i jedan od najuglednijih i ekonomski najmoćnijih crnogorskih iseljenika ne samo u ovoj južnoameričkoj državi nego i na cijelom Zelenom kontinentu, prof. dr Andre Lakonić, ali mu to nije pošlo za rukom, čak ni na osnovu sačuvanih dokumenata starog Slavjanskog društva uzajamne pomoći.

Po dr Lakoniću, slovenski doseljenici su masovnije počeli dolaziti od 1880. i to naseljavanje se nastavilo sve do Prvog svjetskog rata, dok je drugi talas uslijedio oko 1920. godine. On ističe da je postojala poprilična razlika između poslova koje su obavljali naši iseljenici u prvom i drugom talasu.

Među prvim crnogorskim iseljenicima u Paragvaju bio je i đed dr A. Lakonića. Po pisanju ovoga istaknutog potomka porodice Lakonić, Crnogorci su se

uglavnom naseljavali u gradskim sredinama. U drugom periodu doseljavanja u Paragvaj se doselilo svega 47 naših iseljenika. On kaže da su se oni bavili međunarodnom trgovinom (ne misli valjda samo na svoje Lakoniće), biznisom, medicinom, arhitekturom, trgovinom, stokom, ali da se nijesu bavili poslovima vezanim za poljoprivredu, zanate i teške fizičke radove. Ti naši iseljenici ne samo da su znali pisati i čitati nego su bili i obrazovani, a neki su poznavali umjetnosti i književnost, što je u odnosu na doseljenike iz Evrope ne mali kuriozitet.

Prvu grupu naših useljenika u Paragvaj činili su žitelji Boke, u to vrijeme austrijski podanici, dok su u drugom talasu dolazili iz kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1920. pa nadalje). Pripadnici ove druge grupe su se naseljavali na seoskim područjima i uglavnom su radili fizičke poslove: kao poljoprivrednici, drvosječe, šegači, tišleri ili su se bavili gajenjem stoke i prodajom mliječnih proizvoda. Prof. dr Andre Lakonić tvrdi da ti naši iseljenici iz drugog talasa nikada nijesu htjeli da uđu u Slovensko društvo sa sjedištem u Asunsionu, ali zbog čega je to tako bilo, on ne daje odgovor. Međutim, ističe da su pripadnici oba talasa naših iseljenika u Paragvaju bili prinuđeni da modifikuju svoja prezimena ili više razloga, a posebno zbog problema sporazumijevanja.

Njegovo kazivanje o svojim precima, tri brata Lakonića koja su iz luke u Budvi krenuli za Argentinu je vrlo zanimljivo.

Groblja, mauzoleji i kripte svjedoče da je crnogorskim iseljenicima, koji su ostajali zauvijek u ovoj zemlji, bilo stalo i do živih i do mrtvih. Shvatili su da je Paragvaj njihova otadžbina i sudbina, ne zaboravljajući ni Crnu Goru, zemlju svoga porijekla, kolijevku predaka, čije prisustvo nije iščilio u njihovom identitetu. Njihovi preci svoj san o uspjehu i povratku u otadžbinu zamijenili su vjerom u sreću i uspjeh svojih potomaka i njihovu budućnost, u zemlji lijepe prirode, izuzetnih prirodnih resursa, industrijskih i drugih potencijala. Paragvaj ima izuzetnu klimu, povoljne reljefne i druge prirodne odlike.

U provinciji Sako žive potomci doseljenih Crnogoraca, koji se među sobom lijepo drže, a Crnu Goru ne zaboravljaju.

Prof. dr Andre Lakonić je nesumnjivo izuzetna ličnost ne samo Paragvaja nego i Crne Gore. Njegovo viđenje domovine svojih predaka i savremene Crne Gore, kao da je stav i doživljaj ne samo naših iseljenika u Paragvaju nego i ukupne crnogorske dijaspore u Južnoj Americi: „Ja Crnu Goru vidim kao zemlju mojih predaka i kao rodnu zemlju u isto vrijeme, još uvijek prožetu bolom skorih ratova, ali sa jakim ljudima i velikom željom i snagom da izgrade jednu prelijepu zemlju kao što to već i jeste. Cio svijet čeka uzdižuću Crnu Goru, da joj poželi dobrodošlicu i da joj pomogne u novom međunarodnom razumijevanju, da vidi i cijeni njenu potpuno novu demokratiju i doprinos svijetu“.

Pored porodice Lakonić, postoje i druge poznate familije kao što je porodica Đučić, porijeklom iz Kamenara (u Boki Kotorskoj). Ona je već godinama davala počasnog konzula prvo Srbije i Crne Gore (1910) pa Jugoslavije, u nekoliko generacija.

Nakon Drugog svjetskog rata u Paragvaju je utočište našla brojna politička emigracija iz Jugoslavije, pripadnici poraženih kvislinških snaga, čak i oni koji su okvalifikovani da su počinili ratni zločin. Među tom emigracijom bilo je i pripadnika četničkog pokreta u Crnoj Gori. Njihov dalji život i sudbinu mogu osvijetliti samo ozbiljna istraživanja.

Crnogorska dijaspora u Peruu

Hrvati su prvi među Južnim Slovenima stigli u Peru. Njihovi mornari su tamo dolazili odmah po njegovom sticanju nezavisnosti, ali se njihov broj do 1914. kretao oko hiljadu.

Međutim, nije utvrđeno kada dolaze prvi Crnogorci u ovu južnoameričku zemlju niti u kome broju. Vjerovatno da je među austrougarskim iseljenicima bilo i ponekih iz Boke, a oni spadaju i u crnogorsku dijasporu.

Neki istraživači pominju da je izvjesni Vasilije Vasiljević, najvjerovatnije Bokelj, još daleke 1537. godine krenuo iz Sevilje u Peru, za što je dobio odobrenje i preporuke španskih vlasti, kako za sebe tako i za robu „vrijednu hiljadu španskih dukata“. Crnogorski iseljenici (koje hrvatski i srpski istraživači, naročito one s Primorja, trpaju uporno u svoje nacionalne korpuse) u Peruu su radili u poljoprivredi, na eksploataciji kaučuka, kao i u drugim djelatnostima, trgovini i slično. Najviše ih je bilo u gradu Limi i njegovom okruženju. Crnogorci su bili članovi prve iseljeničke organizacije u Južnoj Americi, osnovane baš u Peruu 1871, koju su uglavnom činili Hrvati. Zna se da je Milan Petković iz Boke Kotorske osnovao 1906. godine Slavjansko dobrotvorno društvo. Crnogorci su godinama živjeli sa Hrvatima i Srbima u dobrim odnosima i bili su članovi i pomenutog društva i društva „Dubrovnik“.

Zna se, recimo, da je između dva svjetska rata, prema statističkim podacima, iz Crne Gore, u stvari Zetske banovine, od 1930. do 1940. u Peruu se uselio ukupno 41 naš iseljenik.

Nakon Drugog svjetskog rata i u Peru su, kao politički emigranti, stizali pripadnici četničkog i federalističkog pokreta iz Crne Gore.

Crnogorska dijaspora u Urugvaju

Iako se slovenski doseljenici u Urugvaj, naročito Hrvati, spominju još u 18. vijeku, masovnije doseljavanje je uslijedilo tek nakon Prvog svjetskog rata.

Među doseljenicima od 1880. do 1900. i od tada do 1914. nesumnjivo je bilo i Crnogoraca. Po bibliografiji crnogorskog iseljeničtva teško je identifikovati podatke koji se odnose na pojedine države, izuzev Argentine, pa tako i za Urugvaj. Bibliografija tek za 1910. godinu bilježi zahvalnost (blagodarnost) braći i drugovima Crnogorcima u Republici Urugvaj, objavljenu u *Glasi Crnogorca* (br. 42, 11. 9, str. 4). A tek koliko je onih crnogorskih iseljenika čija su imena ostala nepoznata ne samo u Urugvaju nego i u čitavoj Južnoj Americi.

Sljedeća vijest po pomenutoj bibliografiji, koju je objavio Centar za iseljenike Crne Gore, sa sjedištem u Podgorici, tek je iz 1918. godine, publikovana u okupatorskim Cetinjskim novinama. U Malom oglasniku (rubrici) Mitar J. Ilić se obraća Ženevi i raspituje se za brata Baša koji se nalazi u Urugvaju.

Slika stanja i brojnosti crnogorskog iseljeničtva u Urugvaju, do kraja Prvog svjetskog rata, kao i u drugim zemljama Južne Amerike može se napraviti tek nakon istraživanja arhivske građe i drugih izvora, kako kod nas tako i u državama naseljenja.

Iz *Adresara* koji je (1932) sačinio Josip Subašić saznajemo da je u Urugvaju živio Mihajlo Alagić, viši privredni činovnik, rođen u Crnoj Gori, bivši predsjednik pripomoćnog društva.

Nakon Drugog svjetskog rata u Urugvaju je bilo oko 15.000 (po statističkim podacima Saveznog sekretarijata inostrane poslove, dok autori knjige *Svi Srbi sveta* navode cifru 2.000) jugoslovenskih iseljenika, od čega su 90% bili Hrvati. Crnogorski iseljenici su se okupljali oko Jugoslovenskog doma i folklornog društva „Bratstvo“ (koje je imalo oko 600 članova, a u njemu su po nacionalnom sastavu dominirali Hrvati). Iseljeničko društvo „Bratstvo“ imalo je radio emisiju u trajanju od 50 minuta.

U Urugvaju je šezdesetih godina prošlog vijeka (1964) živjelo oko 3500 jugoslovenskih iseljenika koji su došli uglavnom između dva svjetska rata. Manji broj stigao je poslije Drugog svjetskog rata. U tu sumu nijesu uračunati njihovi potomci već samo oni koji su rođeni u Jugoslaviji.

Po nacionalnom sastavu iseljenika, šezdesetih godina bilo ih je: Hrvata (Dalmatinaca) 2900, Slovenaca oko 500, Crnogoraca, Srba i Makedonaca oko 100.

I danas, kao i ranije, u Urugvaju je vrlo malo Crnogoraca. Uglavnom žive u gradovima Oruru, Uniju i Potosiju, u Montevideu ih je ranije bilo više, sada ih

ima vrlo malo. Sve u svemu, ne zna se pouzdano koliko danas ima u Urugvaju stanovnika koji vode crnogorsko porijeklo. Na tu nedoumicu mogla bi da odgovore samo ozbiljna i sistematska istraživanja. Uostalom, kao i za svaku južnoameričku zemlju.

Priča o Urugvaju se ovdje ne kida, već teče u malim rukavcima.

Poslije 53 godine provedene u Montevideu (Urugvaj) Danilo Četković, iseljenik iz Grblja, vratio se u Crnu Goru.

Nesporno, najveći događaj u historiji naše dijasporu u Urugvaju je održavanje Prvog sveslovenskog kongresa iseljenika Južne Amerike u jeku Drugog svjetskog rata, od 23. do 25. aprila 1943. godine.

Crnogorska dijaspora u Venecueli

Ne zna se kada su prvi crnogorski iseljenici stigli u Venecuelu i u kom broju, ni kako je kasnije teklo njihovo naseljavanje, ali se zna da u naše vrijeme ima oko 12 000 iseljenika porijeklom sa južnoslovenskog prostora, a među kojima, svakako, ima i Crnogoraca.

Za razliku od nekih drugih južnoameričkih zemalja u Venecueli nema starog ekonomskog iseljeničtva.

Osamdesetih godina prošlog vijeka bilo je svega nekoliko iseljenika koji su u ovu zemlju došli prije Drugog svjetskog rata. U međuratno doba Venecuela još nije bila privlačna za emigraciju. Njen ekonomski uspon je uslijedio u ratno i poratno vrijeme. Venecuela je bila slabo naseljena i ono što je bila činila je radna snaga vrlo niskog stručnog nivoa.

Stoga je njena vlada odlučila da uvozi radnu snagu koje je tada bilo mnogo u ratom i razorenoj Evropi, a najviše u izbjegličkim i zarobljeničkim logorima.

Iz tih logora, najviše preko Austrije i Italije, stizali su brodovi puni emigranata, među kojima i Jugoslovena, pa i Crnogoraca. Bili su to saradnici okupatora svih vrsta (ustaše, četnici, domobrani, folksdojčeri, slovenačka bela garda, ruski belogardejci, nedićevci i dr.). Tu su bili i ratni zarobljenici koji su odbili da se vrate u svoju zemlju, Jevreji koji su uspjeli da prežive progone i holokaust.

Takvo useljavanje u Venecuelu je počelo za vrijeme vlade Romula Galjegosa 1947. godine a dovršeno u periodu diktature generala Markosa Peresa Himeneza, pedesetih godina prošlog vijeka. Jugoslovenska emigracija je stizala u prolazne logore blizu gradova Marakaja i Valensije. Kasnije je otvoren logor u Karakasu – Saria.

Pomoć međunarodnih humanitarnih organizacija omogućavala je da se u logoru preživi samo dvije nedjelje. Emigranti su se neminovno morali naći na tržištu

radne snage. Napuštali su logor čim bi našli stalni posao. Radili su čak i kao posluga po kućama. Neke su da prežive spašavale opljačkane dragocjenosti iz Jugoslavije i Austrije.

Vremenom su se formirale kolonije emigranata.

Najviše ih je došlo u Karakas, Marakaj i Valensiju.

Emigranti su se u početku držali sunarodnika, ali kasnije su išli za svojim interesom, pa su se počeli razdvajati i naseljevati u raznim mjestima Venecuele. Mnogi su se prihvatili zanata za koje nijesu bili kvalifikovani, ali je u deficitu stručnog kadra sve prolazilo.

Pored logoraša, u Venecuelu su od 1950. do 1959. istovremeno stizali, preko logora u Italiji i Austriji, razni avanturisti i nezadovoljnici iz Jugoslavije, pošto bi ilegalno prešli granicu. Takvih je iz Crne Gore bilo vrlo malo. Bilo je i slučajeva legalnog iseljavanja radi spajanja porodica.

Tako se u Venecueli formirala emigrantska kolonija u kojoj su se nametnuli da vode glavnu riječ negativni elementi, antijugoslovenski orijentisani.

Kada je 1959. u Venecueli otvorena jugoslovenska ambasada, samo je jedan dio kolonije bio spreman za saradnju, dok su ostali ignorisali jugoslovensko predstavnništvo.

Osamdesetih godina u Venecueli je živjelo oko 10.000 lica porijeklom iz Jugoslavije, uključujući i decu koja su tamo rođena. Prema nacionalnom sastavu u to vrijeme bilo je oko 4000 do 4500 Hrvata, 2000-2500 Srba, 1500-2000 Slovenaca, a svih ostalih (Jevreja, Rusa, Mađara, Makedonaca, Crnogoraca, Muslimana, Italijana, Albanaca i dr. iz tadašnje naše zemlje) 1000-1500.

Polovina svih emigranata porijekom iz Jugoslavije živjela je u Karakasu.

Značajnije kolonije jugoslovenskih iseljenika nalaze se u Valensiji, Marakaju, Marakaibu i Puerto Ordazu sa Suidad Bolivarom na rijeci Orinoko. Ostali su raštrkani po cijeloj Venecueli od ostrva Margarite i Karibima do Meride u Andima.

Naši iseljenici su u Venecueli od početka bili cijenjeni kao vrijedni i sposobni. Mnogi su uspjeli da stvore sopstvene kompanije (radnje, trgovine, radionice) ili da zauzmu dobra mjesta (poslovođe, šefovi, direktori) u raznim firmama i kompanijama, ali nema bogataša.

Druga generacija, sada već i treća, sinovi i kćeri naših iseljenika i emigranata se uglavnom osjećaju Venecuelancima. Imaju bolje obrazovanje i veće šanse da uspiju, ali su istovremeno i više odrođeni: slabo govore naš jezik, a na njemu rijetko čitaju i pišu.

Iz literature je poznato da u gradu Kabimasu, u čijem okruženju se nalaze bogata petrolejska polja, živi porodica Boška Simunovića, uglednog biznismena, porijeklom iz sela Stubice, u Župi Pivskoj.

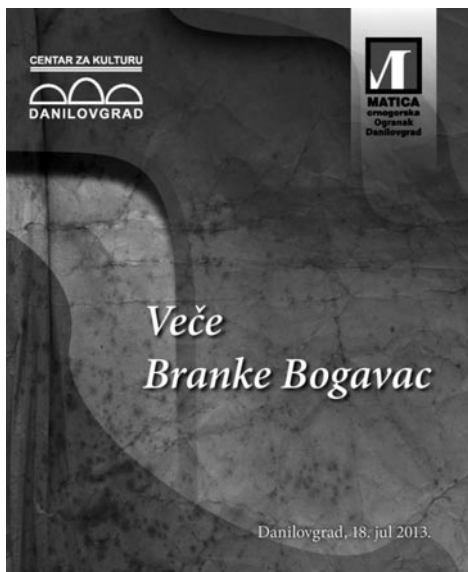
U Venecuelu je dospio sticajem okolnosti. Njemci su ga zarobili nakon kapitulacije Jugoslavije u aprilu 1941. godine, kao vojnika tadašnje jugoslovenske vojske i internirali u logor u Njemačkoj.

Među poratnim crnogorskim iseljenicima u Venecueli je bio i Katunjanin Mihailo-Bato Mrvaljević iz sela Barjamovice. Imao je firmu za održavanje naftovoda. Povremeno je dolazio na Cetinje.

Bimo Mandić rodom iz Podgorice sa svojim uvozom maslina i uvoznicima drugih proizvoda iz Jugoslavije, činili su značajnu stavku našeg izvoza u Venecuelu.

I pored toga što je u Venecueli preovlađivala ekstremna politička emigracija u odnosu na patriotski dio crnogorske dijaspore, krajem prošlog vijeka Ambasada Jugoslavije je bila vrlo aktivna i imala lijep odziv.

Marijan Mašo Miljić

CENTAR ZA KULTURU
DANILOVGRAD

MATICA
omeđerska
Ogranak
Danilovgrad

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na
Veče Branke Bogavac

govore

Žarko Mališić, književnik

Miraš Martinović, književnik

Amer Ramusović, publicista i

Branka Bogavac, novinar i publicista

odlomke iz dnevnika čita

Marja Vicković, dramski umjetnik

medijator programa

Božidarka Popović

domaćin manifestacije

Branislav Duranović, predsjednik Opštine Danilovgrad

Sala Centra za kulturu Danilovgrad (na obali Zete)

četvrtak, 18. jul 2013. u 20 sati

Riječ Miraša Martinovića

Razgovori u Parizu, sabrani intervjui Branke Bogavac, na 700 strana. Impozantna knjiga u svakom pogledu. Ideje, misli, poetike, velikih umova i velikih duhova XX vijeka, velikih umjetnika, na jednom mjestu. Svojevrсна zbirka ideja, u najljepšem smislu te riječi.

Osjetio sam potrebu, prije nego kažem i sam neka svoja mišljenja i utiske o knjizi, da na početku istaknem objavljivanje, izgled knjige i značaj izdavača i urednika.

Podsjetiću ovom prilikom i na prve susrete sa njenim intrevjuima i reakcijama na njih u ondašnjoj Jugoslaviji.

Osamdesetih godina, u Beogradu je izlazio list *Književna reč*, koji je u to vrijeme, a tada se nije moglo misliti izvan kliše kojima je, kako bi rekao Česlav Miloš (meni mnogo drag pisac i Branka je sa njim napravila impozantan intrevju!) bio „zarobljen um“ i vrijeme... Književna riječ je donosila intrevjue njene intrevjue... Dva tih godina objavljena, sa Milanom Kunderom i Borhesom, bila su svojevrсни događaj koji je uzburio Beograd.... I u dobrom i u onom drugom smislu... Ne bih rekao lošem.... Intelektualana elita se radovala, i ti intrevju su prepričavani, kopirani, umnožavani.... A vlast se uznemirila... Na sjednici Izvršnog vijeća, najvećeg organa vlasti u ondašnjoj Jugoslaviji, o tome se ozbiljno raspravljalo... Postavljeno je i pitanje: Ko je ta Branka Bogavac da nam drži lekciju? ...

Rad Branke Bogavac, pratim godinama. Uvijek, veliku radost, pričini mi svaka njena knjiga. *Razgovori u Parizu*, čine zbir intervjuva već objavljenih u ranijim knjigama, sa nekoliko novih. Svaki put kada ih čitam, na drugačiji način ih doživljavam. Tako je bilo i ovoga puta. Borhes, Kundera, Sioran, Jonesko, Eko, Ljosa, Ismail Kadare, Horhe Amado, Klod Somon, Natali Sarot, Maragaret Diras, Iv Bonfoa, Nadin Gordimer, Orhan Pamuk.

Kad je upoznala Pamuka, rekla mu je: „Ja sam Crnogorka, a mi se bojimo Turaka“. Na šta je on odgovorio: „I mi ih se bojimo!...“ Ovi intervjui, u najboljem smislu riječi, u duhu Platonovih dijaloga koje Kundera, jedan od veličanstvenih junaka ove knjige, smatra najvećim djelom svjetske književnosti. Primjer takvog dijaloga jeste intervju sa Joneskuom.

Nekoliko krugova čini ovu knjigu, zapadni književni krug u kome su svrstani pisci sa zapada, istočni krug sa ruskim piscima, zatim srednjoevropski, pa mediteranski....

Mnoge poetike na jednom mjestu, filozofije, promišljanja života i umjetnosti. Čita u dahu, kao dobar roman, esej, majstorski urađena priča...

Branka umije da postavi pitanja. Veliko umijeće na koje se može pozavidjeti.

Ovi intervjui imaju antički prizvuk, gustinu i puni smisao...

Ova knjiga podsjeća na zbir koncentričnih krugova, koji proističu jedan iz drugog, stvarajući jedinstvenu duhovnu simfoniju.

Branka Bogavac je postavila i takva pitanja, kojima je trgnula svoje sagovornike, otkrila im i neke tajne njihovih djela, za koje su, priznali, da nijesu znali.

Takvo priznanje joj je odao i Česlav Miloš. Ona se ne libi da svoj stav iznosi pred Borhesom, Kunderom, Milošem, Joneskuom... Da im kaže: ja mislim ovako, a šta mislite vi? Do poistovjećenja nekih njenih i njihovih sudova.

U ovoj knjizi su se našla i tri stvaraoaca sa područja bivših ex-yu republika, srpski pisac Vidosav Stevanović, hrvatski Predrag Matvejević i crnogorski Sreten Perović. Radujem se zbog sve trojice, koji su našli u njoj zasluženno mjesto. Za njansu je možda više od ostale dvojice, moja radost zbog Sretena Perović, čiji je literarni i intelektualni angažman bio i ostaće, od velikog značaja, u profilisanju crnogorske kulture i literature, u njenom ukupnom istorijskom hodu...

Riječ Amera Ramusovića

Učiti od Branke Bogavac, družiti se sa njom i biti njen prijatelj je zaista privilegija i velika stvar.

Zato nju i njene sagovornike u svim njenim razgovorima spaja zaljubljenost u subjektivno odslikavanje svijeta, najčešće neuhvatljivog i nedefinisanog svijeta kao što je i sama ljubav: spajala ih je i spaja i ona specifična, provokativna znatiželja, ona unutrašnja vatra koja kod egocentrika najčešće pretvara u nadobudnost, a kod Branke – bezrazložno – u snishodljivost osobene vrste, koja meni kao Brankinom dugogodišnjem prijatelju, uvijek je bila nerazumljiva.

Brankina misao je hvale vrijedna i ona se ne može adekvatno nagraditi niti nadoknaditi...

A, poznato je da je smogla intelektualne, ljudske i građanske hrabrosti da svoj stav javno kaže u vrijeme koje nije dozvoljavalo prostor za stavove, a pogotovo ne javne, i ne na način koji je prikladan samosvojnoj i duboko samosvjesnoj ličnosti, a ona to jeste nadasve i prije svega...

Nikada nije zaboravljala svoju Crnu Goru, ni u primisli i uvijek se vraćala njoj radeći ono što bi trebalo da rade ambasadori i kulturni atašei, zvanično i nezvanično...

To Branka ne bi mogla da nije veoma obrazovana, do tančina informisana o svemu onome što je interesuje i naravno preko toga, kao da nije izvan svog zavičaja i rodne grude i voljene zemlje koja je možda i nije pružila koliko je mogla. Uz to ona je krajnje radna i darovita, naoružana znanjem o svojim sagovornicima, poštuje sve, ali istovremeno, što bi rekli naši stari, nikoga ne brenuje u svom poslu, postavlja se krajnje profesionalno i korektno tražeći od svojih sagovornika maksimalnu posvećenost toj trenutnoj komunikaciji iz koje bi se po pravilu rodio još jedan zanimljiv, interesantan i vrijedan razgovor...

Brankini razgovori sa poznatim piscima nijesu prosleđivanja anketnog upitnika, već taj rad i neprestani žubor, presjek su ideja, kao i njihovo usmjeravanje prema

odgovorima o svrsi umjetnosti pisanja, ali i umjetnosti samog življenja. Dakle, intervjuišta ispovijeda, ali je, rečeno je, i onaj koga ispovijedaju. Ispunjavanje praznog, ali i punoća koja se prazni. Razgovor je uvijek iznenađenje, to jest, uspostavljanje kakve-takve ravnoteže.

Razgovori koje vodi Branka sa svojim slavnim sagovornicima nijesu klasični intervjui, ne uklapaju se uvijek u tu uobičajenu, često ovještalu formu. Oni su mahom spontani, s pitanjima koja ponekad iznenade prostodušnošću, a nekad zapanje dubinom i paradoksalnošću. I gotovo da nije najvažnije da što o svom djelu, svom narodu ili svom dobu kažu ti vrli stvaraoci, mnogo je važnije kako reaguju na ona „kosa“ Brankina pitanja, kako se snalaze pred čitaocem koji im zaviruje u dušu, koji ih poznaje po duhu i koji poznaje kompletno njihovo djelo.

Naoružana znanjem o svojim sagovornicima i njihovim djelima i (pored svih pročitanih knjiga Margerite Diras, sedam dana uzastopno gledala je sve „njene“ filmove, od „Hirošimo ljubavi moja“ do „Ljubavnika“ i sve pozorišne komade), Branka svojom lucidošnošću, slovenskom toplinom i etičkom senzibilnošću, obara prostorne barijere između sebe i njih i oni joj se otvaraju kao bliskom prijatelju. Već star, poluslijep od 1955, ali aktivan stvaralac i univerzitetski predavač koji govori dvadesetak jezika „živi mit čije knjige čitaju u tišini desetine hiljada obožavalaca po cijelom svijetu“, Borhes razgovara sa njom više od dva sata i na kraju izjavljuje da je ona jedini novinar sa prostora bivše SFRJ kome je dao intervju. Kundera, koji je u to vrijeme odbijao i najveće francuske novinare, odmah je prihvatio Brankin poziv za intervju i posvetio joj je sate i sate razgovora. Česlav Miloš joj je na kraju intervjua rekao: „Vi nalazite toliko pametne citate, da se svaki put začudim da li sam ja njihov autor“. Sa Ismailom Kadareom, pod rizičnim okolnostima, zbog prismotre i praćenja policijskih agenata, vješto je uspostavila vezu koja je kasnije prerasla u obostrano srdačno prijateljstvo. Na dug i prisno obojen razgovor sa Vargasom Ljosom leti u London. Duboko emotivno, neraskidivo vezana za svoju zemlju, nije propuštala da svakom sagovorniku postavi pitanje o njoj, što je po pravilu izazivalo refleksni vulkan o tadašnjem trenutku i budućnosti cijelog svijeta itd, itd...

Branka je za sve zainteresovana, svemu odana, svemu obradovana, antejski vezana za svoj Bor, svoje Berane i prije svega svoju Crnu Goru, ali i Budvu i Podgoricu i evo vidite večeras i za Danilovgrad i sve ono što je vezuje za državu koja je iznjedrila, pokazujući istovremeno da tu nadmoćnu pupčanu vrpцу rasteže po globusu, jer ona stalno putuje, a kada i ne putuje po bijelom svijetu slijedi svoju crnogorsku sjenku.

Pismo Branke Bogavac

Poštovani Uredniče Matice crnogorske,

Tekst sa moje večeri u Danilovgradu koji Vam šaljem, tražio mi je Žarko Mališić, s namjerom da se objavi u Matici crnogorskoj. A Žarko je bio glavni pokretač te večeri.

Tekst je uglavnom moje izlaganje koje je uslijedilo poslije prilično dugih nastupa učesnika, tako da ja nijesam mogla, u strahu da se publika ne zamori, predstaviti u cjelini moj prilog.

U jednom momentu izlaganja ispričala sam kako sam srela Borhesa. Čini mi se da je ta priča već poznata kod nas, jer je o njoj već bilo riječi prilikom intervjua na televiziji. I umjesto te priče, ovdje sam zadržala nekoliko pasusa iz samog intervjua sa Borhesom koji su interesantniji i važniji.

Moja želja je bila da ilustrujem citatima pisaca ono što su ljudi govorili o meni te večeri. Ali osjećala sam da je publika već bila zasićena, i ja sam morala taj dio da izostavim i da ispričam laganije anegdote. Ovdje ću zadržati neke citate, a urednik će odlučiti da li će ih objaviti.

Dio teksta u kome govorim šta je intervju za mene, ostavljam uredniku da odluči da li zaslužuje da se objavi. Priču kako sam srela Ismaila Kadarea, ostavljam skoro cijelu, ali sam svjesna da je nemoguće sve to objaviti i urednik je slobodan da tekst skрати kako sam želi.

Učesnici koji su govorili te večeri bili su: Žarko Mališić – književnik, Miraš Martinović – književnik, Amer Ramusović – publicista i Branka Bogavac – publicista. Marija Vicković – dramski umjetnik, čitala je odlomke, Božidarka Popović – moderator, Branislav Đuranović – domaćin manifestacije, Predsjednik Opštine Danilovgrad.

Zaista je to bilo izuzetno veče. Možda moje najuspjelije. Organizatori su pokazali izuzetno dobru volju i njeno djelotvorno dejstvo je uticalo na opštu atmosferu. I sami gosti su došli s dobrim namjerama. Bilo je momenata savršene

tišine u sali što je znak opšte pažnje, što je najdragocjenija nagrada za govornika. Bio je to otmeni svijet, bez obzira na godine ili nivo obrazovanja, koji je samim svojim prisutvom pokazivao da ga zanima knjiga i ono što mu ona može pružiti i to je bilo dovoljno.

Podvlačim, da je domaćin manifestacije, predsjednik Opštine Danilovgrad, Branislav Đuranović, pokazao izuzetan smisao za gostoprimstvo i organizaciju i puno doprinio svojom ličnošću da večer uspije. I Božidarka Popović je sve dala od sebe u istom smislu.

Ne znam ko će se baviti ovim tekstom. Ne znam takođe kakva je praksa časopisa kad se radi o ovoj vrsti teksta. U svakom slučaju imam povjerenja u Tog čovjeka i unaprijed zahvaljujem na trudu oko njegovog uređivanja.

Uz srdačan pozdrav,

Branka Bogavac

Izlaganje Branke Bogavac

Prvo želim da zahvalim inicijatoru ove večeri, pjesniku Žarku Mališiću, – zatim svim učesnicima koji su se potrudili da pripreme ovako izuzetno večer, a to su, uz Žarka, Matica crnogorska, direktor Kulturnog centra Dejan Vuković sa svojom saradnicom Božidarkom Popović i Predsjednik opštine Danilovgrada, Branislav Đuranović. Mogu odmah reći da je ovo moje najuspijelije večer.

Svako nastupanje u mojoj zemlji je za mene veliki praznik zato što je to prilika da sretnem naše ljude i da se time obogatim. Živjeti u inostranstvu znači boraviti u tuđem jeziku. I svaki povratak u moj jezik, tu divnu melodiju, doživljavam kao veliku sreću.

Ljudi koji su govorili večeras o meni su moji prijatelji. Svakoga od njih krasi neka izuzetna osobina u čijem svojstvu se našao večeras ovdje.

Slušajući ove pametne ljude i njihove darežljive riječi o meni, došla sam do zaključka da je sve ovo rezultat najvažnijeg ljudskog osjećanja – prijateljstva. Veliki francuski intelektualac i političar Fransoa Miteran je rekao: „Dva i dva nijesu uvijek četiri. Dva i dva, ako su prijatelji u pitanju, vrijede - pet, a ako su neprijatelji - vrijede tri“. Mislim da smo večeras dokazali da spadamo u grupu koja se umnožava prijateljstvom...

Onoga trenutka kada sam shvatila koliko je važan stvaraočev pogled na sopstveno djelo, ja sam se opredijelila za razgovor – takozvani intervju. On odgovara mojoj prirodi koja u komunikaciji nalazi svoj izraz.

Intervju je sam po sebi najdirektniji kontakt sa stvaraoцем. Izabranom sagovorniku prilazim s poštovanjem. Razgovor za mene nije rat *unaprijed*, nije ni mačevanje, ni nadgornjavanje, nego - dogovaranje: slaže li se sagovornik s mojim pitanjem ili ne? Najdragocjenije u razgovoru je *saučesništvo*, uzajamno traženje nečeg novog. Zato nastojim da doprem u onaj kutak u čovjeku u koji ni pisac ni umjetnik još nije zavirio i da mu svojim pitanjem omogućim da on sam otkrije u sebi i svom djelu nešto neočekivano i autentično na šta do tada nije mislio i da ga izrazi u tom trenutku. Na kraju, razgovor treba da bude obostrano iznenađenje i oduševljenje.

Kritičar Gordana Majstorović je napisala: „Branka svojom lucidnošću, slovenskom toplinom i etičkom senzibilnošću, obara prostorne barijere između sebe i sagovornika i oni joj se otvaraju kao bliskom prijatelju“. Nije li to taj *neopaženi prodor u tuđe sveto*ve, koji pominje Draško Ređep u jednom tekstu o meni? Ako se pažljivije iščitaju ti intervjui, vidjeće se da su mi intervjuisani rekli i ono što nikome nijesu, ponekad i ono što se ne nalazi u njihovom djelu.

Dobar intervju koji pretenduje na književni rod, treba da bude životna, umjetnička i etička biografija jednog stvaraoća, njegova poetika i pogled na svijet – jednom riječju, okvir njegovog stvaralaštva. Ja sam pokušala da se približim toj formi koja je i pokušaj nove kreacije na licu mjesta. Što književni kritičar, Sanja Domazet, donekle potvrđuje tekstem u *Danasu*: „Ako se složimo sa Sioranovim postulatom da je ‘pisanje beskrajno istraživanje samog sebe’, ili pak sa Joneskovom formulacijom književnosti ‘kao dešifrovanju neizrecivog’, postavlja se pitanje u kojoj mjeri, i kada, intervju prerasta iz razgovora u kreaciju, iz odgovorâ i pitanjâ, u uzajamnu strast traganja, iz nizanja rečenica u potpuno novu formu umjetnosti u kojoj dva bića, kao da su sama na svijetu, poput dvije Šeherezade, ponovo (re)kreiraju zadati nam život i svijet? Iz godine u godinu, na sva ova, i na mnoga druga pitanja, pokušava da odgovori Branka Bogavac, publicista, čija je uska struka romanistika i slavistika, ali joj je zapravo pravo opredjeljenje *traganje za novim svjetovima i čudima pohranjenim* u djelima najvećih umjetnika našeg vremena. Djeci Branke Bogavac, koju je ona povelala na intervju sa Česlavom Milošem, on je rekao: ‘Vi treba da ste vrlo srećni što se vaša majka zanima za tolike stvari i što je *strast* vodi’.“

U ovom sudu su važne dvije stvari: prva je *traganje za novim svjetovima i čudima pohranjenim u djelima najvećih umjetnika našeg vremena*, jer su u svakom djelu ostale nedorečene stvari na koje pokušavam da navedem sagovornika da ih izrazi do kraja.

Druga stvar je riječ *strast* koju pominje Miloš Česlav, a koja je za mene glavni pokretač. Sigurna sam da su veliki stvaraoći uspjeli u nečemu samo zato što ih je vodila *velika strast*. Sam Miloš kaže: „Dok sam bio dijete plašio sam se da, kad

porastem, ne izgubim svoju *strast*. Posmatrao sam ljude oko sebe: činilo mi se da ljudi oko mene vode sasvim *pasivan* život, da nemaju *nikakvih strasti* upravljenih na nešto. Posmatrajući taj svijet toliko *bezizražajan* govorio sam sebi da neću postati kao oni“.

Biram za sagovornike one ljude kojima se *divim*. Alen Boske, veliki francuski pjesnik, još davno davno mi je rekao: „Važno je za *intelektualca* da *zna* da se *divi*“.

Dakle, ako se nekom *divim*, mogu da uložim neograničen trud da bih ušla u umjetnički svijet i poetiku stvaraoca. Velikog pisca treba, po mogućnosti, integralno pročitati, a čitanje je po Borhesu „jedan oblik života, jer kad čitamo i pišemo, onda živimo intenzivnijim i bogatijim životom, pisanje je veliki razlog za postojanje i **najveća je vrijednost knjiga**“. Umberto Eko, sa svoje strane, kaže da „čitanje i slušanje priča produžava život, onaj koji čita proživio je mnoge živote za razliku od onog koji ne čita, taj živi samo svoj život“...

Trud koji se uloži u pripremi za razgovor zaboravi se u fantastičnim trenucima koje provedemo u direktnom kontaktu sa tim izuzetnim stvaraocima o kojima ljudi mogu samo da maštaju i sanjaju čitajući njihova djela. I sama ponekad mislim da sam sanjala. Da nije fotografija i snimljenih kaseti, pomislila bih da je to nemoguće. Ručati sa jednim Joneskom ili sa Kunderom, doručkovati sa Borhesom, provesti nekoliko sati u razgovoru sa Umbertom Ekom, razgledati slike sa Bejkonom... Imati pred sobom nobelovce koje milioni ljudi obožavaju, velika je duhovna satisfakcija! Dok razgovaram sa tim veličinama sebe osjećam potpuno ravnopravnom, i to je lijepa nagrada za uloženi trud. A što unutra preživljavam to je druga priča.

Postoji još jedan važan pokretač za izučavanje djela i života tih velikana, a to je *radoznalost* – žeđ za znanjem. Što znači da se sa svakim proučenim stvaraocem obogatim jednim djelom i jednim životom.

Intervju je, dakle, moj životni književno-moralni angažman. U svakom intervjuu ima jedan povod i jedan razlog da se krene stazama intervjuisanih. Intervju pokazuje koliko je važna pozicija književnosti, umjetnosti i kulture, koliko je važan intelektualni angažman.

Navešću nekoliko mojih susreta sa tim velikanima.

Počecu od Borhesa. Kad su Borhesu predavali italijansku svjetsku nagradu *Čino del Duca* Parizu, Žan d' Ormeson, član Francuske akademije, je rekao: *Ko je Borhes? Najslavniji, najznamenitiji, univerzalno najpoznatiji među metafizičkim i poetskim tajnama. Vi niste samo sfinga današnje literature – VI STE ŽIVI MIT... čije knjige gutaju u tišini desetine hiljada obožavalaca po cijelom svijetu. Homer je bio veliki pjesnik – Borhes takođe. Vi ste jedan od najvećih, ako ne i najveći pjesnik ovoga doba.*

Imala sam sreću da sretnem upravo tog čovjeka, taj živi mit i ovdje ću navesti neke njegove riječi iz razgovora:

„Za mene čitanje nije ni obaveza, ni zadatak, već oblik blaženstva i sreće. Ja sam uvijek zamišljao raj u obliku biblioteke sa vrtom. Svaki put kada sam pisao, osjetio sam neko uzbuđenje, uzbuđenje pred životom. I mislim da se ne može pisati bez uzbuđenja, bez strasti, bez patnje i osjećanja. Nesreća je bogatija od sreće, a poraz od pobjede. Sreća je sama svoj cilj, a nesreća treba da se pretvori u nešto drugo, u umjetničko djelo. U *Odiseji* se kaže da su bogovi dali nesreću ljudima da bi imali šta da opjevaju.

Ne znam da li sam iz toga (filozofije) nešto naučio i da li je to koristilo mom djelu, ali sam naučio da se *divim* svijetu, da se *oduševljavam*. Jedna filosofija vredi samo onoliko koliko *zadovoljava* naš smisao za lijepo i saopštava nam da da je najveća vrijednost *Knjiga*, kao što je to rekao Malarme. Ja sam idealista i vjerujem da nema suštinske razlike između sna i jave, a mi smo tvorci naših snova.

Najviše cijenim prijateljstvo i maštu. Ljudi bez mašte su nepodnošljivi. A mašta je ono što najviše nedostaje ovom dobu koje razjedinjuje nacionalizam i materijalizam. U *Božanstvenoj komediji* sve one priče o nebu, paklu i čistilištu su u stvari hronika Danteovog i Virgilijevog prijateljstva.

Mrzim ljude koji su suviše sigurni. Sigurnost je možda najveći ljudski nedostatak. Dogmatičari su njeni nosioci i opasni ljudi.

Na knjigu bi trebalo gledati kao na cjelishodnost za sreću i zadovoljstvo, a ne kao na neprijatnosti. Tužno je lišiti se literature.

Ja ne pripadam nijednoj partiji. U mojoj zemlji ljudi su truli od politike. Želio bih da živim u nekoj zemlji gdje ne bi bilo ni carine, ni uniforme, ni zastave, ni kasarni, ni crkava, u svijetu gdje ne postoje razlike među zemljama, gdje je pasoš nepoznat, gdje ne postoji nepovjerenje. Ali znam da je to iluzija u naše vrijeme. Ja mrzim sve -izme. Svaki sistem je prevara. Želio bih da budem Švajcarac, građanin te fiktivne zemlje, u kojoj je nepoznato ime predsjednika. (*Borhes je najzad otišao u Švajcarsku da u njoj umre*).

Pijesak je simbol vremena. Život je pijesak koji ne ostavlja trag i koji nema ni početka ni kraja, to je samo jedan niz. Vrijeme je osnovni problem egzistencije. Vrijeme je neprekidnost. Postojati, znači biti vrijeme, mi sami smo vrijeme. Naša svijest neprestano prolazi iz jednog stanja u drugo, i to je vrijeme.

I mi sami smo rijeka koja se stalno mijenja: i mi takođe tečemo. Vrijeme je materija od koje smo sačinjeni, vrijeme življenja, vrijeme sreće i očajanja, vrijeme rađanja i smrti. Vrijeme je biće, jer vrijeme gradi i razgrađuje čovjeka. Vrijeme je suština čovjeka.

Ne, ne, pošto je čitanje jedan oblik života. Kad sam to rekao pogriješio sam i sada se ispravljam. Kad čitam i pišemo živimo intenzivnijim i bogatijim životom. Mislim da sam mnogo pisao. Ali ako je *pisati mnogo* neophodan uslov da bi ostalo, da bi se ostavilo nekoliko presudnih, kapitalnih linija, ne kajem se.

Djelo jednog pisca je serija bilježaka da bi iz svega toga izvukao samo nekoliko definitivnih stranica. Treba raditi cio jedan život da bi ostala jedna bajka, jedna priča, stih ili fikcija.

Želio bih da ostavim jednu legendu vremenu, ali ne vjerujem da sam napisao fikciju dostojnu vremena. Moja jedina zasluga je možda što sam ponovio stare bajke...“

Priča o susretu sa Kadareom

U oktobru 1990. godine odjeknula je u francuskim medijima kao bomba vijest da je najpoznatiji albanski pisac, Ismail Kadare, pobjegao iz svoje zemlje i zatražio azil u Francuskoj. Pratila sam to sa prilične distance, jer mi je pisac bio nepoznat, kao i cijela njegova, decenijama zamandaljena zemlja, za razliku od vremena kada su ruski disidenti pristizali i koje sam pratila sa velikim interesovanjem, utoliko prije što sam njihovu (rusku) književnost studirala na Sorboni. Albanija je bila iz političkih razloga – svog komunističkog režima, nepristupačna zemlja za većinu Evropljana, a pogotovo Jugoslovena, sa kojom nije imala diplomatske odnose, pa je zato i interesovanje za nju bilo malo ili nikakvo.

Ima u životu fantastičnih koincidencija koje izazivaju čuđenje. Ja kao da sam pretplaćena na razna čudesa, jer mi se ona redovno dešavaju. Zašto mi se dešavaju ne bih znala da objasnim, ali je tako. Stari bi rekli: što posiješ - to ćeš i požnjeti. A kažu takođe, da mnoge stvari koje želimo da nam se dogode, treba i zaslužiti!

Bilo je to negdje pred kraj 1990. godine. Zazvonio je telefon i javio mi se novinar iz Skoplja, urednik književne revije *Mlad Borec*, Siniša Stanković: „Gospođo Bogavac, imamo veliku molbu. Kao što znate, u Francusku je pobjegao albanski pisac Ismail Kadare. Taj pisac nas mnogo interesuje i molimo vas da napravite intervju sa njim za naše novine. Za naš list bi to bilo vrlo značajno“.

„Kakav Kadare, on je zatražio azil, njega kriju, njega čuva policija i nema nikave šanse da se do njega dođe“, odgovorila sam bez kolebanja i imalo nade da se ostvari nešto tako. Prvi put sam bila prinuđena da ubjeđujem nekoga da je razgovor nemoguć. „Mi, ipak, mislimo, ako iko uspije, to ćete biti vi“, insistirao je čovjek.

Taj poziv me, naravno, nije ostavio potpuno ravnodušnom, bez obzira na bezizlaznost. Naprotiv, on mi je, s jedne strane, nametnuo jedan zadatak, a sa druge, probudio radoznalost u meni, radoznalost intervjuera kome se pruža prilika da upozna djelo tog albanskog pisca o kome je mnogo pisala francuska štampa i o kome

mi je prije toga s toliko ubjedljivosti i žara govorio Zoran Mušič, slovenačko-francuski slikar, čiji je renome bio toliko veliki da mu je Fransoa Miteran, Predsjednik Francuske, otvorio retrospektivnu izložbu u Gran Paleu 1995.

Tako je počelo moje zanimanje za jednog veoma značajnog balkanskog pisca iz nama nepoznate zemlje, iako imamo zajedničke granice. Počela sam da ponirem u njegovo djelo, kao u kakav okean, u koji sam se, kao slab plivač, mogla i udaviti. Počela sam da otkrivam do tada meni nepoznat svijet, svijet koji se kreće od Egipta i antike, preko otomanskog carstva, njegovog uspona i pada, pa sve do Sovjetskog Saveza, Kine, Srednje i Zapadne Evrope. Ali počela sam istovremeno da otkrivam, ono što je najčudnije i najnevjerovatnije, kako je to autentično i originalno književno djelo nastajalo u krvavoj komunističkoj diktaturi i kako je taj pisac uspio da ga stvori i sačuva, ponekad i po cijenu sopstvenog života. Najtragičnije je to što je stvorena jedna neosnovana, proizvoljna fama proizašla iz činjenice što je taj čovjek stvorio nešto što se apsolutno kosilo sa režimom u kome je živio, i što je ostao živ. A ta fama je da ga njegovi neprijatelji ubrajaju u miljenike Envera Hodže. Međutim, istina je da je njegov život bio pravi pakao u Albaniji crvenog hazjaina.

Strast stvaraoca je srazmjerna njegovom talentu. Kadare je svakako posjedovao taj talenat, ali uslovi u kojima je objavljivao bili su više nego danteovski. Reklo bi se da se taj čovjek, pišući i stvarajući, dovijao prema prilikama koje su ga okružavale, pronalazio puteve kuda da prođe neprimijećen, izmišljao svoj odbrambeni sistem zavisno od opasnosti koje su ga opsijedale. I tako decenijama. Iz sve te borbe izašlo je četrdesetak romana, postigao je renome svjetskog pisca, stekao priznanja krunisana prestižnim književnim nagradama.

Prošla su tri mjeseca od poziva iz Skoplja i jednog dana izlazeći iz metroa u kvartu u kome živim, prepoznah Kadarea kako se penje uz stepenice ispred mene. Šta sad da radim? Da mu priđem, čovjek je u političkom azilu, skriva se, ovdje je takoreći inkognito, a ja, sa druge strane, Jugoslovenka – ne može biti veća, a Albanija i Jugoslavija, po običaju posvađane. On sam, ja sama. Šta ću sad? Pomislih: pisac je ipak javno lice i jedan građanin ima pravo da ga oslovi. Zar da ispustim priliku za koju se spremam već tri mjeseca?! A strast inretvuera je utoliko jača ukoliko je pisac veći, pa se u tako odlučujućim trenucima ništa ne može prepriječiti na njenom putu. Ona je jača od pomenutih obzira. U moj prilog ide i to što su me njegove knjige već osvojile i to mi daje neku snagu i opravdanje za taj gest. Ne obraćam se onako, iz nebuha: – to je slavan pisac, pa daj da malo porazgovaramo o lijepom vremenu. Ne, ja imam oslonac, kako mi kažemo – zaledinu – poznajem njegovo djelo. Još se kolebam... Ima li smisla zaustaviti čovjeka? Stalno su mi u glavi uvijek pokarabašeni jugoslovensko-albanski odnosi. Šta će čovjek da pomisli? Da sam neki provokator?

Sve to, sva ta kolebanja i pitanja koja sebi postavljam traju nekoliko sekundi. Nemam vremena za *filozofiranje*. Shvatam da je prilika jedinstvena. Odlučila sam se i prišla mu. Čovjek je odgovorio na najmirniji način. Nije streknuo, nije se začudio, nije zauzeo sumnjičav stav. Bio je potpuno prirodan. Kao da je to očekivao. I ovog puta se još jednom umiješao onaj moj meni naklonjeni *slučaj* koji je htio da je i Kadare išao u istom pravcu kao i ja. Tako smo, poslije upoznavanja, nastavili zajedno. I kad čovjek ima sreće, taj *slučaj* je uporan i on nas opet navodi na put pored moje kuće. A mi Balkanci ne bi bili Balkanci kada ne bismo pokazali naše gostoprimstvo, gostoprimstvo koje je za nas svetinja, i u toj euforiji, mojoj euforiji što sam naišla na pisca kojeg čitam već nekoliko mjeseci i kojeg (pod)svjesno tražim (a za kojeg sam već mislila da nemam nikave šanse da ga nađem), ja ga odjednom upitah, i sama se čudeći svojoj hrabrosti, da li bi htio da svrati u moju kuću. A on, isto tako, po balkanski, vjerovatno i sam svjestan tih naših običaja, uopšte ne odbija, nego kaže: „Idem do kuće da se dogovorim sa svojom ženom. Javiću vam za pola sata da li ćemo doći ili ne“. Jasno mi je da se takvi susreti, predlozi i dijalozi s nepoznatim ljudima na ulici, mogu voditi u bijelom svijetu *samo među Balkancima*, a da ne budu deplasirani. A ne razmišljam u tom momentu o činjenici da je on Albanac, a ja Jugoslovenka, da predstavljamo dva naroda između kojih samo što nijesu sinuli noževi, da ja pozivam *neprijatelja* u svoju kuću i da on treba da se *usudi* da uđe u *tu neprijateljsku* kuću. To može da učini samo neko ko je pomalo šenuo, ili neko ko je odavno raskrstio sa svim zemaljskim i robovskim konvencijama i predrasudama koje ga sputavaju da bude slobodan, neko ko je *iznad* svih tih preživjelih petljavina, neko ko gleda samo *ljudske vrijednosti*, ma otkuda one dolazile. A on, ko zna šta misli? Svašta je čovjek mogao da pretpostavi u toj situaciji. Mogao je da se pita da nije to neka zamka, provokacija... (Jedan naš diplomata me više nije pozdravljao otkako sam mu rekla da sam srela Kadarea!).

Ipak... Mislim da čovjek čini neke stvari u nekom *izvanrednom stanju*, ja bih to nazvala *višim (ili uzvišenim?) stanjem*, stanjem kada nešto drugo odlučuje umjesto nas, ne *racio*, nego neki zanos, plamen, intuicija koja nas ne vara, nego vodi, nešto što je iznad hladnog razuma koji nas sputava i ograničava. Vjerovatno su i veliki pisci, umjetnici i naučnici, stvorili svoja djela u takvom *izvanrednom*, neobičnom, izuzetnom i *višem* stanju kad su sva čula usmjerena u jednom pravcu, uznemirena i napregnuta da bi odgovorila zahtjevima koje diktiraju takvi trenuci. Mene je svakako ponio takav elan, ne da stvorim nešto, nego da se usudim na takav korak u Parizu, na Zapadu! I nijesam zažalila. Poslije pola sata, Kadare se javio i rekao da će doći sa svojom ženom. Znači, nijesam pogriješila. Moje ushićenje je nagovještavalo nešto lijepo. Stvarno sam se radovala...“

Miloš Česlav

Mene čudi to prisustvo duha koje Vi posjedujete: nikada ne zaboravljate i onu drugu, lošu stranu stvari. Divim se Vašem smislu za stvarnost koji se provlači kroz sve Vaše knjige, a takođe se starate da budete objektivni koliko je to moguće.

Tako je govorio i Vitold Gombrovič: „Miloš ima jednu vrlo dragocjenu osobinu: to je pisac koji ima osećaj za stvarnost“. Imati smisao za stvarnost to znači biti priseban, diviti se, ali istovremeno i biti svjestan postojanja zla i patnje, biti svjestan univerzalnog zla. Blizak mi je Isak Singer, jedan drugi nobelovac, koji kaže u svojim autobiografskim spisima da je metafizički problem otkrio kad mu je bilo pet-šest godina. Otac mu je bio rabin, ali gledajući kako se kolju guske i kokoške on se pitao: „Ako je Bog dobar, kako može dozvoliti tako nešto?“ Maloprije ste pomenuli i divljenje i obožavanje. Da. Osjećao sam veliku potrebu za obožavanjem i ne stidim se toga. Obožavao sam, na primjer, mog strica Oskara Miloša koga Vi svakako znate kao francuskog pjesnika. Nedavno su me izabrali za počasnog predsjednika Društva prijatelja Oskara Miloša.

Kundera

Na promjenu Vašeg stava u odnosu na poeziju i na drugačije gledanje na pjesnika i poeziju, uticao je i Kalandrin slučaj, slučaj Vašeg zemljaka, nadrealiste, koji je bio žrtva staljinističkih procesa (obješen je 1950.) i kome Elijar nije htio da pomogne i spasi od smrtne kazne.

Ta tragedija je u mom viđenju poprimila karakter parabole u kojoj sam vidio svu sumanutost vremena, a takođe i poezije. Jer poezija, omladina i revolucija - to su tri velika mita našeg doba. I odjednom sam ih vidio demistifikovane. I najveća i najvažnija misija pisca je neprestana demistifikacija iluzija, pod čijom hipnozom mi danas živimo.

Iako prelazite na – roman – poezija ne nestaje iz Vaše proze, jer u njoj ima vanrednih lirskih pasaža.

Škola lirizma je neophodna za modernog romansijera. Upravo je lirska poezija donijela velike novine i pokrenula inicijative u modernoj literaturi, počev od Bodlera do nadrealista: oslobođenu maštu, zgnusnuti izraz, sposobnost evokacije i oduševljenja jednom slikom. Ja bih želio da svaki odjeljak mog romana bude jak, sažet i izražajan kao poema. Ali ono što je kod mene odlučujuće, jeste perspektiva cjeline koja sadrži perspektivu ironije, perspektivu demistifikacije i perspektivu *relativizacije* istina, osjećanja stavova. Jednom riječju – antilirski stav.

Roman je umjetnost duboko antiideološka, jer ideologija predstavlja uvijek samo jednu tačku gledišta jedne istine i predstavlja je kao ilustraciju te istine. Roman odbija da se potčini bilo kojoj ideologiji našeg vremena, odbija da učestvuje u ideloškim pojednostavljenjima, sve grubljim i očiglednijim, a to nije neutralnost nego *izazov*. Jer, roman na taj način dovodi u pitanje ustaljeni poredeak vrijednosti, ustaljenu interpretaciju normalnog, interpretaciju sistema i gotovih ideja. Zato je, ponavljam, roman antiideološka umjetnost, pa je našem strahovito ideologiziranom svijetu, potreban kao hljeb.

Klod Simon

Obično se kaže da slikar ili pisac u svom djelu slika ili opisuje svoj autoportret. Ako se slažete s ovim tvrđenjem, da li svojim junacima pozajmljujete Vaše iskustvo?

Svakako, moje iskustvo jedino i služi mojim junacima (otuda i praznine, sumnje, pitanja). O čemu drugom jedan pisac može da govori kako valja?

Da li literatura obavezno utiče da čovjek postane svjestan izvjesnih stvari (kao što je to slučaj sa Dostojevskim)? Dostojevski spada među pisce koje volite. Zašto?

Pošto su moji tekstovi vrlo teško i vrlo svjesno obrađeni (ili *izmajstorisani*), može se reći da su oni to *postajanje svjesnim*, zauzimanje izvjesnog stava.

Dostojevskog smatram za jednog od dva najveća pisca u istoriji literature. Onaj drugi je Prust. Za razliku od junaka *realističkih* francuskih romana 19. vijeka, junaci Dostojevskog su apsolutno dvosmisleni, istovremeno i pozitivni i negativni, dželatni i žrtve, dobri i zli, inteligentni i glupi, itd... Njegovo djelo (izuzev možda *Zlih duhova*) ne teži nikakvoj demonstraciji, nikakvom *učenju*...

Natali Sarot

Rekli ste i da ponekad govor može da uguši i da neki izrazi mogu da ubiju.

Htjela sam da kažem da riječi mogu biti smrtonosne. One mogu da povrijede neko dijete, da unište jedno biće, da ga upropaste koliko i sam čin. Riječ često ima više snage od čina. Dijalog koji liči na obično čavrljanje često sadrži skrivene drame.

Jonesko

Mirče Dinesku kaže: „Strašljivost je postala institucija u neku ruku. Institucije su se izražavale u ime pojedinaca“.

To je tačno, znate li šta znači drveni jezik (Langue de bois)? To je kada je jezik izvitoperen i kad ništa ne znači, ali ispunjava prostor i vrijeme. To je sve đavo učinio.

Vi vjerujete u Đavola i Satanu?

Da, inače ne bih vjerovao u Boga, Satana je lijepa, a Bog joj je dao moć. On joj je rekao: „Radi šta hoćeš, ali ja ću pobijediti“.

A gde je čovjek?

Između Boga i Satane.

Onda je jasno što je rastrzan između zla i dobra.

Satana se zove Lucifer. Zašto je Gete dao najbolje ime svome junaku koje znači svjetlost? To su bili anđeli i oni su htjeli da uzmu vlast od Boga, zato imaju imena anđela, a posle toga su postali satane.

Svijet je zato i zao, kako tvrde filozofi i bogumili, što su ambiciozni anđeli ukrali tajne stvaranja od Boga, pa su napravili svijet na svoj način i zato je svijet loš, a Bog ih je pustio da rade šta hoće. U to vjerujem da bih mogao vjerovati u Boga, to vam odmah kažem, jer znam da ćete me pitati verujem li u to.

Spoljašnji egzil je u najviše slučajeva posledica unutrašnjeg egzila. Ali nema ništa tragičnije nego vidjeti da se neka zemlja prazni i kako je njeni umjetnici i stvaraoci napuštaju. I Vi ste otišli. Kako se osjećate: kao samo francuski pisac ili i rumunski?

Samo francuski pisac, a ponovo sam postao Rumun sada kada je bila revolucija.

Da li Vam humor pomaže u nečemu? Da li ta vrsta smijeha, na svoj račun ili na račun drugih, može da pomogne protiv tog očajanja?

Svakako. Humor mi pomaže da živim, on ispunjava prazninu. Humor je neka neodređena svjetlost koja me približava božanstvu. Uloga svakog stvaraoca je da pokuša, a ponekad, ali rijetko, da uspije, da od humora napravi put ka božanskom.

Skica za portret

U javnom životu opštine i Crne Gore Dragan Jovanović se javlja u jednom vremenu punom previranja – ideoloških i ekonomskih i kada se već postavljalo epohalno pitanje: da li ćemo da gradimo socijalizam sa ljudskim likom ili činovničko – birokratsko-dogmatskog, demagoškog obilja, sa uzvikom da se mijenja sve, ali da se ne mijenja ništa. Dragan Jovanović, zapravo, pripada prvoj generaciji crnogorskih političara koji su preuzimali odgovornost od ratne generacije političara. Riječ je o generaciji koja je donosila jedan svježi vjetar u partijskom životu, manifestujući to, prije svega, kritičkim odnosom prema stvarnosti, prema velikom raskoraku između riječi i djela, što za tradicionalistički, komesarski duh nije uvijek bilo poželjno. Imao je u sebi mladalačkog, reformskog slobodoumnog duha, hrabrosti da kaže što misli znajući da iza njega stoji njegovo djelo, a ne forumsko-teorijska praksa. On je bio zastupnik jedne nove vrste političara – političara budućnosti, a ne prošlosti. I danas, poželjnih. Dragan Jovanović nije bio karijerista. On je bio pobornik istine da funkcija ne čini čovjeka, već da čovjek čini funkciju. Mandati su prolazni, čovjek ostaje. Nije ni pomislio da bude čovjek kancelarije i kabineta, već čovjek akcije i prednjačenja u pretvaranju riječi u djelo. Imao je viziju, odnosno, želju da Mojkovac što prije dobije obrise urbane sredine i industrijske transformacije, vjerujući u njegovo zlatno doba.

Dragan Jovanović je zajedno sa drugim prvacima iz ovog kraja postao mjera stvari željenog političara. Političar modernog kova, aktuelnog senzibiliteta – jedan od onih koji dolaze, ali ne prolaze. O tome govori i činjenica da, evo, ni poslije skoro pola vijeka od njegove tragične smrti, kod većine njegovih sugrađana i savremenika ime Dragana Jovanovića nije postalo administrativni, hronografski, znak.

Čovjek nije ono što on misli o sebi već je ono što drugi misle o njemu. Ova misao kao da je bila pouka i poruka mladog i talentovanog i poletnog političara Dragana Jovanovića predsjednika Skupštine opštine s kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina prošlog vijeka. Kada se poslije studija u Beogradu vratio u svoj zavičaj, došao je sa jedinom idejom – sa spremnošću da uloži svu svoju energiju u njegov napredak. U ovom svom odnosu prema svojim moralnim i političkim opredjeljenjima, preuzetim iz dublje tradicije našeg naroda, Dragan Jovanović je ostao vjeran od prvog dana svog rekao bih radnog a ne političkog angažmana. Njegova ideologija bila je ideologija rada, ideologija akcije, stvaralaštva sada i ovdje sa stalnom pomišlju na izlazak čistog obraza pred svakim svojim sugrađaninom i saradnikom. To mu je uzvraceno na najbolji način – sa onim što je narod i kolektivno pamćenje mislilo i misli o njemu. To potvrđuje i ovo spomen – veče na njega, njegovo prisustvo u nama i među nama!

Borislav Jovanović

Istančan osjećaj za novo u književnosti

Vojislav Minić bio je zagovornik ideje da umjetnička, književna kritika nije samo plod znanja i interesovanja kritičara i izraz njegovog dara. Kao intuitivan čovjek slijedio je i tezu da kritika nikada nije samo estetički usmjerena. Shvatao je da je bezbjednije govoriti o formi stiha i strukturi pjesme, ali je tragao za rješenjima zagonetki njene simbolike, za njenom socio-lingvističkom osnovom, za njenom društveno humanističkom rezonancom..

Za Vojislava Minića, kritika je podrazumijevala kritičnost prema predmetu kojim se bavi, konkretno prema književnom djelu – ali i kritičnost prema vremenu i društvenim uslovima u kojima književno djelo nastaje.

Zato su njegove kritike i eseji bili i ostali trajan most razumijevanja između konkretnog stvaraoca i recepcijenta literarnog stvaralaštva.

Otvoren prema svijetu univerzalnih problema i vrijednosti – on nam je znao uputiti uvijek aktuelan, fundamentalan, suštinski značajan nalog: Otvorimo se prema sebi – mislimo na kritičku revalorizaciju i naše književne baštine i naše savremenosti.

Doprinio je Vojislav Minić proučenosti crnogorske književnosti druge polovine 20. vijeka. Iskreno je pristupao istraživanjima djela Sretena Perovića, Branka Banjevića, Blaža Šćepanovića, Gojka Dapčevića i Ratka Vujoševića. Temeljno se

bavio proznim oblicima i sadržajima Borislava Pekića, Sretena Asanovića, Branimira Šćepanovića, Miladina Čulafića.

Dosljedan u tumačenjima i događaja i djela, oslobađajući ih neprihvatljivih vanestetskih napliva, tumačeći ih savremenim mjerilima, umnogome je pomogao da se podrži tendencija jedne generacija koja se razračunavala sa savremenim refleksima romantičarskih crnogorskih mitova. Od koristi im je bila njegova društvena, građanska i lična hrabrost. Bio je Minić jedan od rijetkih kritičara koji se sa poštovanjem odnosio prema piscu čije djelo razmatra. Analitičan, obziran, dobronamjeran, imao je ugled kritičara čiji se stavovi ne moraju prihvatiti ali čija se tumačenja moraju uvažavati. Prije svega bilo mu je stalo do afirmacije vrijednosti koje stvaralaštvo jednog pisca čine osobenim i trajno aktuelnim.

Kako je to jednom prilikom konstatovao Milorad Stojović „on zanemaruje efemerne artistske efekte koji lako zavaraju neiskusne istraživače“.

Minić se zadržava na analizi društveno-istorijske uslovljenosti djela, na međusobnoj zavisnosti i prožimanju etičkih i estetskih dimenzija u literaturi. Interpretirajući sadržajne i druge vrijednosti, on ukazuje na prirodno prožimanje literature i stvarnosti, motiva i izraza, na odnos pisca prema životu i svijetu. Nije insistirao na kontinuitetima vrijednosti u literaturi, na neodvojivosti pisca od bića naroda, od bića vremena prošlog, sadašnjeg i budućeg.

Imao je istančan osjećaj za novo i autentično u literaturi. Sa entuzijazmom ukazuje na stvaralačke rezultate, ali se ne ustručava da pravim imenom krsti slabosti djela koje je predmet njegove kritičke pažnje.

Bez predrasuda je formulisao svoje stavove. Pisce i djela tretirao je u kontekstu literarnih zbivanja u Crnoj Gori i svijetu. Na osnovu njegovih radova uvijek možete da steknete tačnu predstavu o piscima, njihovim motivskim interesovanjima, izražajnim osobenostima, pogledima na svijet. Crnogorska književnost imala je u njemu stručnog, savjesnog tumača, jednog od onih koji su bili neophodni za njenu punu afirmaciju u periodu kada se borila za svoje ime i poziciju.

Vlatko Simunović

Pozdravna riječ Dragana Radulovića

Opšti imovinski zakonik Valtazara Bogišića, zakon kojega se večeras sjećamo s dužnim poštovanjem, a njegovom tvorcu odajemo zasluženu počast, i u vrijeme proglašenja, prije 125 godina, bio je od strane relevantnih naučnika Evrope i južnoslovenskih zemalja ocijenjen kao djelo izuzetne pravne vrijednosti.

Zakon je tačka u kojoj se srijeću etika i politika, jasan izraz želje jedne zajednice da odnose unutar sebe uredi na civilizovan način, i da njime, pažljivo čuvajući razumijevanje vlastitog bića, nedvosmisleno iskaže pripadnost savremenom svijetu i vrijednostima koje ga oblikuju.

Bogišićev *Zakonik* je to bio u svom vremenu, ali njegov civilizacijski smisao i danas Crnom Gorom odjekuje snažno i nadahnjujuće!

Dopustite mi da uputim riječ zahvalnosti ljudima i ustanovama, prijateljima Matice crnogorske, uz čiju je nesebičnu podršku ovo veče organizovano: prof. dr Zoranu Rašoviću, Muzičkoj akademiji na Cetinju i dekanu Miranu Begiću, maestru Radovanu Papoviću i članovima orkestra Muzičke akademije, dramskim umjetnicima, direktoru Kraljevskog pozorišta „Zetski dom“ gospodinu Slobodanu Božoviću, gospodinu Paju Jabučaninu i osoblju restorana „Konak“, i nipošto ne naposljetku gospodinu Vesku Pejoviću, sekretaru našeg Ogranaka na Cetinju koji je u ime Matice crnogorske bio rukovodilac i organizator ovog projekta.

Omaž Valtazaru Bogišiću

povodom 125 godina Opšteg imovinskog zakonika za
Knjaževinu Crnu Goru

Imam ugodnu priliku i čast da u ovom istorijskom zdanju, čija je izgradnja započeta četiri godine prije donošenja OIZ-a a završena četiri godine kasnije, besjedim o Valtazaru Bogišiću čovjeku koji se sa tolikom suverenošću kretao evropskim prostorima i kulturama, čovjeku koji je toliko zadužio Crnu Goru.

Ova godina, na ponos Crnoj Gori je u znaku dva velika jubileja – dvjesta godina rođenja Njegoša i 125 godina od donošenja OIZ-a. U djelima Njegoša i Bogišića osjećamo veličinu pjesničkog i pravničkog zanosa i dubinu njihove misli. Djelo dva velikana vječno mami ljude, kao san nejasne niti horizonta, u neznana prostanstva. Ova djela ostaju pohranjena u božanskom ljetopisu i beskonačnoj vječnosti.

Valtazaru Baldu Bogišiću, dugujemo izvjesnu obnovu našeg pravničkog ukusa, uljepšavanje pravničkog govora, koji riječima daje spiritualnu ljepotu. U povodu proglašenja OIZ-a, Knjaz Nikola je sinu „dične oblasti dubrovačke“, u ime „najviše nagrade koje mu se s naše strane može dati“, izrekao javno hvala. To javno hvala u ime Crne Gore odzvanja i danas. Ali kultura sjećanja nam nalaže da se sa izrazima visokog poštovanja i najiskrenije vjernosti osvrnemo na ličnost i grotnost rada Valtazara Bogišića, akademika, profesora, doktora filozofije i doktora pravnih nauka, naučnika, istraživača, zakonopisca, čovjeka enciklopedijskog znanja, komentatora, pobornika istorijsko-pravne škole, ali i drugih škola, zaljubljenika u filologiju, poliglotu, bibliofila...

Bogišić je rođen 20. decembra 1834. godine u Cavtatu. Njegov ded doselio se u Cavtat u drugoj polovini 18. vijeka iz sela Mrcine u Konavlima. Osnovno obrazovanje završio je u rodnom mjestu. U dvanaestoj godini završio je i privatnu školu zajedno sa nautičkim tečajem jednog bivšeg pomorskog kapetana. Godine

1859. u Veneciji je položio maturu. Studirao je pravo u Beču, Berlinu, Minhenu, Parizu. Posljednja četiri semestra studirao je u Beču. Godine 1862. doktorirao je u Gisenu filozofiju, položivši strogi usmeni ispit i odbranivši disertaciju iz historijskih nauka pod naslovom: „O uzrocima poraza njemačke vojske u husitskom ratu“. Godine 1863. zaposlio se u dvorskoj biblioteci u Beču, što je imalo ogroman značaj za dalji naučnoistraživački rad. Pravni fakultet s doktoratom završio je u Beču 1864. godine. Godine 1867. postao je akademik JAZU. Početkom 1868. imenovan je za školskog inspektora i vojnog službenika u Vojnoj krajini, sa sjedištem u Temišvaru. Za redovnog profesora Univerziteta u Odesi izabran je 1869. godine.

Krajem novembra 1872. godine dobio je nalog ruske vlade, a po pozivu Knjaza Nikole, da ode u Crnu Goru radi sastavljanja zakona. Na Cetinje stiže početkom aprila 1873. godine. Iste i sljedeće godine sprovodi anketu o pravnim običajima u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji, koju će kasnije dopuniti. OIZ je pripremao skoro petnaest godina sa manjim prekidima. Na lični zahtjev penzionisan je 1889. godine. Na dužnosti ministra pravde u Knježevini Crnoj Gori bio je od 1893. do 1899. godine. Umro je 24. aprila 1908. godine i sahranjen u svom rodnom mjestu.

Ova kratka biografija jedva da letimično sagledava Bogišićevo životno djelo neprevaziđeno u svojoj čistoti, izdašnosti i briljantnosti.

Bogišić profesor Univerziteta

Redovni profesor na Odeskom univerzitetu od 1873. do 1879. godine, mada je na njemu efektivno radio samo pet semestara. Predavao je Istoriju slovenskih prava, tačnije Istoriju slovenskih zakonodavstava. Naučni program ovog predmeta Bogišić je izložio u svom uvodnom predavanju „O naučnom razradi istorije slovenskog prava“, održanom 3. marta 1870. godine na Univerzitetu u Odesi. Rukopis njegovih predavanja na ovom Univerzitetu pronašao je profesor Solovljev u Bogišićevojoj ostavštini u Cavtatu. Kada je završio OIZ, Bogišić je otišao u Petrovgrad da sa ruskom vladom uredi svoj službeni odnos. U Petrovgradu mu je ponuđeno mjesto profesora Rimskog prava na Moskovskom univerzitetu, što je on odbio.

Bogišić naučnik i istraživač

Bogišićeva naučna produkcija je bila izuzetno obimna, raznovrsna i plodna. On je vješto izvlačio svježe u duhu naroda, iz kovanice jezika, iz žarišta narodnog

moralna. U naučnoistraživačkom radu glavno interesovanje je bilo okrenuto običajnom pravu, izradi OIZ-a, položaju porodice kod južnoslovenskih naroda. Objavio je oko 50 naučnih radova. To su djela iz običajnog prava, pravne historije, proučavanja porodice, teorije i metodologije prava, opšte i nacionalne historije, djela iz oblasti folkloristike, toponomastike, itd. Posebnu pažnju javnosti privukla su nekoliko naučnoistraživačka rada, i to:

Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.

O obliku nazvanom inokoština u seoskoj porodici Srba i Hrvata.

OIZ za Knjaževinu Crnu Goru.

O položaju porodice i nasljedstvu u pravnoj sistemi, itd.

Anketa o pravnim običajima u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji se smatra njegovim najobimnijim, najsistematskijim i najpotpunijim istraživanjem običajnog prava. Anketa je podijeljena u dvadeset grupa pitanja. Njegov upitnik, koji je kasnije publikovao Tomica Nikčević, zajedno sa odgovorima, broji oko 2000 pitanja. Na pripremanju ankete je imao četrdesetosam saradnika – anketara i to: četrnaest prosvjetnih radnika, sedam sveštenika, tri administrativna i konzularna službenika, trinaest studenata (od toga je 10 bilo u Beču), tri plemića bez zanimanja, jedan ljekar, jedan tehničar, jedan pomorski kapetan.

Glavni izvjestioci za Anketu bili su: za Crnu Goru – vojvoda Đuro Matanović, za Hercegovinu – vojvoda Đuro Cerović i za Albaniju – vojvoda Marko Miljanov. Međutim, odgovori Đura Matanovića odnosili su se prvenstveno na Katunsku nahiju, Đura Cerovića uglavnom na Drobnjake, a odgovori Marka Miljanova u prvom redu odnosili su se na Kuče.

O crkvenim odnosima Bogišiću je podatke uglavnom dao arhimandrit Visarion Ljubiša, a djelimično proto Jovan Sundenčić. Za pitanja iz međunarodnog prava pomoć je dobijao od serdara Jola Piletića.

U prilogu pismu od 15. decembra 1884. godine, koji se odnosi na prevoz, stanovanje, konsultacije, sekretara, pisara Bogišić iskreno saopštava: „Ovaj konsept mojih putovanja pokazuje ne samo njih nego i vrijeme koje sam proveo u putovanjima, što mi je sve uzelo oko sedam godina“.

Bogišić član mnogih društava i akademija

Bogišić je bio član JAZU, član Akademije moralnih i političkih nauka u Parizu, koja je bila u sastavu poznatog Francuskog instituta. U toj akademiji akademik – pravnik Darest je 12. maja 1888. godine promovisao OIZ, gdje je, između ostalog, kazao da to: „djelo čini čast, kako učenom pravniku koji ga je stvorio, tako i Knjažu koji je dao inicijativu da se stvori“. Bogišić je bio i član Društva za komparativno

zakonodavstvo u Parizu, Međunarodnog društva za sociologiju u Parizu, Zakonodavne akademije u Tuluzu, Geografskog društva u Beču, počasni član Zavoda za Rimsko pravo Univerziteta u Katanji, član pravničkog društva Hrvatske, član Ruskog geografskog društva u Petrogradu i Društva ljubitelja prirodnih nauka, antropologije i etnografije na Moskovskom univerzitetu.

Bogišić – pobornik istorijskopravne škole, da ili ne

Ostavio je trag u nauci kao pobornik istorijskopravne škole, ali je, kako saopštava poznati profesor Živojin Perić, u izradu OIZ-a unio prilično racionalizma. Do kraja života ostao je veliki poštovalac Savinja i Puhte, iako, kako smo kazali, u izradi OIZ-a nije dosljedno primjenjivao taj metod. U istorijskopravnu školu unio je sociološke elemente. U praksi se zalagao za suđenje po pravdi i pravici. Sudija treba da, ocjenjujući prilike posla, pazi osobito na to što časni ljudi drže da je pravo i što je u skladu sa javnim vjerovanjem i poštenjem. I ako to sudija sve radi po duši i savjesti, on opet treba da pazi, koliko je god moguće, i na razum i mišljenje naroda. Kako se vidi, u praksi se zalagao i za primjenu rješenja koje zagovara prirodno-pravna škola.

Niko Simov Martinović nam saopštava usmene stavove članova Komisije za odbranu njegove doktorske disertacije: „Prof. dr Mihailo Konstantinović mi je primijetio na odbrani da je teško velike ljude, kao Bogišića, tvrdo vezati za jedan pravac ili školu, jer oni u svom naučnom radu izgrađuju svoj pravac. Istom prilikom mi je prof. dr Albert Vajs rekao da je pitanje koliko je i da li je Bogišić pristalica istorijsko-pravne škole“.

Bogišić - komentator pravnih tekstova

Bogišić je bio vrstan komentator zakonskih i drugih pravnih tekstova.

U tom smislu naročito ističemo sljedeća djela:

1. Pisani zakoni na slovenskom jugu;
2. Bogišićeve opaske o Danilom zakonu;
3. Bogišićevi Komentari Dušanovog zakonika;
4. Zakon Leke Dukađina i dr.

Bogišić zaljubljenik u filologiju i poliglota

Bogišić je imao čudnu vještinu izražavanja, književnu čulnost. Govorio je više stranih jezika i gotovo sve slovenske jezike. Pisao je, osim na maternjem, još na pet jezika, njemačkom, francuskom, ruskom, italijanskom i latinskom.

Poznat je po izvrsnom stilu, djelu velikog majstora na peru. Posebnost u svemu kako i šta kaže. Svom jednostavnom jeziku dodao je šarm koji je činio pitkost. Njegove ideje nijesu bile nove, ali su od njega primile novu određenost i novi sjaj.

Upotrijebljeni termini u OIZ-u su i danas uobičajeni pravni izrazi, npr: dobit, dobit na dobit, docnja, imaoonik, imalac, nagodba, ništav, odložni uslov, održaj, oprostaj duga, ostavioc, oštećenik, štetnik, šticienik, udruženik itd.

„Jezik zakona, piše Bogišić mora biti svakome shvatljiv i koliko je moguće konkretan, pri čemu treba izbjegavati sve zakonetke i narodu nejasne apstrakcije“.

Bogišićeva djela od značaja za Crnu Goru

Osim OIZ-a, Bogišić je napisao brojna djela od neposrednog značaja za Crnu Goru od kojih izdvajamo:

1. *Prepiska lažnoga cara Stjepana Maloga s Dubrovačkom Republikom (1771-1773);*
2. *Izabrana dela i Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru;*
3. *Povodom Crnogorskog građanskog zakonika, nekoliko riječi o načelima i metodu usvojenim pri izradi (pismo jednom prijatelju);*
4. *Desetina sudskih zapisa iz Paštrovića;*
5. *Bogišićeve opaske o Danilovom zakoniku;*
6. *Ekonomski odnošaji u Crnoj Gori;*
7. *Razredi i slojevi u narodu u Crnoj Gori;*
8. *Popis državnog uređenja Crne Gore;*
9. *Sudski postupak u Crnoj Gori;*
10. *Crnogorsko krivično pravo;*
11. *Upitnik iz ankete za opisivanje pravnih običaja Crnogoraca.*
12. *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (Anketa iz 1873. g.),* priredio Tomica Nikčević.

Drugi o Bogišiću

O Bogišiću i o OIZ-u je objavljeno mnogo radova, osvrtu, članaka, rasprava i studija na raznim evropskim jezicima, koji, najvećim dijelom, veoma povoljno ocjenjuju Zakonik. O Bogišiću, i o OIZ-u, pisali su i nakon njegove smrti pa do danas: I. Strohal, T. Taranovski, A. Solovjev, Ž. Perić, Đ. Tasić, M. Konstantinović, N. Dolenc, F. Čulinović, D. Vuksan, L. Bakotić, V. Spaić, M. Kostrenčić, R. Legradić, M. Begović, D. Janković, B. Nedeljković, N. Martinović, V. Novak, T. Nikčević, J. Danilović, S. Pupovci, S. Bobčev, K. Kadlec, Zocco-Rosa, S. Borovski, V. K. Korablev i V. Cimerman i dr.

Posebno vrijedne ocjene o OIZ-u izrekao je njemački pravnik Karlo Dikel: „Novi je Zakonik jedan od najvećih radova koje je knez Nikola učinio u interesu civilizacije, mudrim i postojanim trudom; ovaj će knez malo po malo uspjeti, da podari svojoj zemlji najbolje ustanove evropske, a da ne uzdrma ni najmanje moralnost, hrabrost i patriotizam, koji su tako neophodni za odbranu vjekovne nezavisnosti Crne Gore“. O Bogišiću i njegovom djelu Dikel kaže: „Bogišić je stvorio Zakonik koji se, mimo svih obzira na najbolje postojeće zakonike, može smatrati za najoriginalnije kodifikatorsko djelo“.

Bogišić u djelima objavljenim u Crnoj Gori

Po mom mišljenju u Crnoj Gori najvrjednija djela o Bogišiću i o OIZ-u objavili su:

1) Niko Simov Martinović, čije je najpoznatije djelo: *Valtazar Bogišić i istorija kodifikacije crnogorskog imovinskog prava*. Radi se o objavljenom doktorskom disertaciji odbranjenoj pred profesorima Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 1957. godine čija imena zbog ogromnog autoriteta ovom prilikom navodimo: Mihailo Konstantinović, predsjednik, a članovi Mehmed Begović, Borislav Blagojević, Dragoslav Janković i Albert Vajs;

2) Tomica Nikčević, posebno priredjeno djelo *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (Anketa iz 1873. g.)*;

3) Petar Stojanović, sa dva njegova posebno značajna i po predmetu istraživanja rijetka djela: a) *Primjena Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru*, Titograd 1987; b) *O neposrednoj primjeni Bogišićevih pravnih radnji u zakonodavnoj i sudskoj praksi* (sa posebnim osvrtom na stanje od 1918 do 1941. godine, Titograd 1989).

4) Dušan Vuksan, posebno izdvajamo djelo: „Geneza Opšteg imovinskog zakonika“, objavljeno u *Zapisima*, Cetinje 1933. godine;

5) Surja Pupovci, profesor iz Prištine, kome je posthumno objavljeno izuzetno djelo *Bogišić život i djelo*, Podgorica 2004. godine, i drugi.

Bogišić ministar pravde

Između Crnogorske vlade i Bogišića zaključen je ugovor 23. marta 1893. godine. Ugovor sadrži devet tačaka. Po osnovu tog ugovora Bogišić se prima portfelja Ministra pravde i načelnika Knjaževske kancelarije za izradu zakona i državnog savjetnika. Ugovor je zaključen na godinu dana, sa mogućnošću produženja.

Za vrijeme svojeg ministროvanja u Crnoj Gori Bogišić je izdao 11 Naredbi, sa snagom zakona radi organizovanja pravosuđa, u cilju primjene OIZ-a. Pri radu na ovim naredbama, Bogišić se koristio materijalom iz ankete o pravnim običajima koje se odnose na procesno običajno pravo.

Sačinio je izmjene i dopune drugog izdanja OIZ-a koje je proglašeno Ukazom Knjaza Nikole od 14. januara 1898. godine.

Bogišić je 1894. sačinio i Privremena pravila o vanbračnoj djeci, koja su tretirana kao Zakon o vanbračnoj djeci. U njemu je uglavnom kodifikovano crnogorsko običajno pravo iz ankete o pravnim običajima.

Bogišić je, takođe, čitao i objašnjavao apstraktna mjesta u OIZ-u članovima Velikog suda. Organizovao je četiri nova okružna suda i vršio inspekcije sudova. U novembru 1896. godine predložio je Knjazu donošenje zakona o krađi, kojim bi se tjelesna kazna (šibike) za krađu zamijenila zatvorom.

Bogišić je 1895. sačinio Spomenicu o povišenju cijele državne titulature crnogorskog Gospodara, sa stepena „veličanstvo“ na stepen „kraljevskog visočanstva“. Radi se o raspravi iz međunarodnog javnog prava, koja je istorijski objasnila mogućnost podizanja knjaževske titule „Veličanstvo“ na „Kraljevsko visočanstvo“. Ono je uslijedilo tek nakon međunarodnog priznanja Crne Gore, kao nezavisne države, na Berlinskom kongresu 1878. godine.

Bogišić je kao ministar pravde neposredno nadzirao primjenu Zakonika. Vojvoda Simo Popović u svojim memoarima ističe da je trebalo dosta truda uložiti kako bi Bogišić pristao da bude ministar pravde. O tome, kako je nagovorio Bogišića da na to da saglasnost i koje mu je riječi tom prilikom uputio, između ostalog, piše: „Kako je Crna Gora siromašna, mala državica i jednome Bogišiću, i baš Bogišiću tu je i časti i slave dosta, da on bude prvi ministar pravde, da on dade života svome Imovinskom zakoniku, koji još i sada leži neupotrebljen, da preporodite sudove i date im još potrebne zakone i uredbe“. Potom slijedi opisivanje radnji koje je Bogišić preuzeo nakon što je prihvatio ovaj visoki državni položaj: „Odmah je preuzeo uređenje Velikog suda, plemenskih i okružnih sudova, njih je pohađao, davao im usmena i pismena uputstva, izdavao zakonske naredbe, sazivao je pisare okružnih i plemenskih sudova na Cetinje, objašnjavao im Imovinski zakonik i upućivao ih njihovoj primjeni. Po želji knjaževnoj, napisao je odmah u početku Zakon o vanbračnoj djeci. Po starom zakonu tražio se otac djetetu, koji je morao zavedenu devojkicu uzeti za ženu ili platiti u fond za vanbračnu djecu stotinu cekina. Knjaz je našao da je taj zakon rđav jer su nevaljalice griješile s kim bilo, a sudu optuživale momke i ljude iz boljih kuća ili položaja da im je tanja sramota“.

Bogišić je bio Ministar pravde u knjaževini Crnoj Gori od decembra 1893. do 1899. godine.

Bogišić – bibliofil i zavještalc

Bogišić je bio jedan od najvećih bibliofila u južnoslovenskim narodima. Njegova biblioteka brojala je 18.000 knjiga, četrdesetdevet slavenskih inkunabula, arhiv, grafičku zbirku sačuvanu u cavtatskom institutu JAZU (sada Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti).

Bogata biblioteka, veliki arhiv, izuzetno vrijedna zbirka su pripale Cavtatu, na osnovu testamenta njegove sestre Marije Polo.

Sačuvano je 9812 pisama razmijenjenih sa 1141 osobom, od kojih su mnogi svjetski poznati naučnici.

Dio njegove građe iz Bogišićevog arhiva objavili su: Körbler, Francev, Vuksan, Borovski, Solovjev, Janković, Nedeljković, Martinović, Novak, Nikčević i dr.

Bogišić zakonopisac

OIZ je Bogišiću omogućio položaj jednog od najistaknutijih zakonopisaca Evrope. Pisan sa najvišim ljudskim izražavanjem, djelo organski i moralno nedjeljivo. Do kraja Bogišićevog života ostalo njegov glavno djelo nenadmašeno ni od drugih.

Bogišić je u Zakonik unio ustanove koje se nalaze u narodnom običaju ili su tek u začetku, prevladavaju ustanove koje se nalaze u drugim modernim zakonicima i ustanove opšteg karaktera.

Zapisano je da se bavio zakonodavnim radom za Hercegovinu i za Bugarsku.

Nastanak OIZ-a

Nastanak OIZ-a vezuje se za dvije etape: prva etapa je trajala od aprila 1873. do juna 1881. godine i obuhvata:

- a) sastavljanje upitnika sa oko 2000 pitanja;
- b) sprovođenje obimne ankete u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji.
- c) razmatranje dotadašnjih zakona Crne Gore i primjena u praksi;
- d) sakupljanje spomenika starog prava Grbaljske župe i sudskih isprava u Paštrovićima;
- e) izučavanje naučne i stručne literature;
- f) sastavljanje prednacrta OIZ-a.

Druga etapa traje od 1. jula 1881. do kraja 1887. godine i obuhvata;

- a) pretresanje svakog člana nacrta na oko sto sjednica u crnogorskom odboru za pregledanje i pretresanje OIZ-a;

b) sačinjavanje definitivnog teksta OIZ-a;

c) Ukaz o njegovom proglašenju od strane Knjaza.

U Izvještaja knjazu Nikoli od 22. februara 1874. godine, Bogišić, između ostalog saopštava: „meni treba prije svega izraditi i opredijeliti osnovna načela, po kojima ću vršiti zadaću, neprestanim obzirom na sve glavnije teorije koje gospoduju u nauci, kao i one koje su izrađene zakonodavnom praktikom u Evropi, ne puštajući ni na časak iz oka osobine zakonodavnog subjekta tj. Crne Gore i Crnogoraca“.

Na pripremi OIZ-a Valtazar Bogišić je radio oko 15 godina. Ovaj zakonik čini čast Bogišiću, ali i Knjazu koji je dao inicijativu da se „ovo djelo stvori“. Kao vrstan pravnik i filolog, Bogišić se pri pisanju Zakonika držao one Jeringove misli po kojoj zakonodavac valja da misli kao filozof, a da govori kao seljak. U francuskoj literaturi je izraženo mišljenje da je čuveni Francuski građanski zakonik od 1804. godine remek djelo stila. To se može odnositi i na Opšti imovinski zakonik, ako se ima u vidu književnost napisana na jezicima ovih prostora.

Na pripremi Zakonika, Bogišić je radio odgovorno, sistematično, predano. On je taksativno nabrojio glavne ustanove u OIZ-u od narodnog značaja. To su: Pravo preče kupnje među bližikom (čl. 47–64); o natapanju zemlje (čl. 122–132); o potocima i splakama (čl. 133–135); o životinji datoju u napolicu, pod kesim na izor (čl. 213–328); o radnji i pomoći na uzajamnicu i bez uzajamnice (čl. 341–347); o suponi (čl. 442–445); o sprezi (čl. 446–456); o domaćoj zajednici (čl. 686–708).

Građu za Zakonik uzeo je iz: usmenih izvora (raspitivanje vještih ljudi), pisanih izvora (izučavanje akata, protokola, zakona) i neposrednih opažanja. Sabrao je oko 2000 pitanja o životu Crnogoraca i drugih naroda. Pregledao je arhivski materijal Senata, okružnih načelstava i kapetanskih sudova. Proučio je Petrov zakonik i Danilov zakonik. Prisustvovao je suđenjima. Razmotrio i iskoristio bogatu zaostavštinu i načela rimskog prava. Isto važi za savremeno zapadnoevropsko zakonodavstvo.

Pri izradi OIZ-a, Bogišić se nesporno oslonio na običajno pravo i pravnu svijest crnogorskog naroda, ali i na projekte civilnih kodeksa onoga vremena. U tom smislu posebno ističemo: Nacrt švajcarskog zakonika, kantonalne zakonike (Code de Grisons i Ciriški Kodeks), Građanski zakonik Kalifornije i dr. OIZ je, takođe, rađen po snažnim uticajem turske Medžele, i to specifično po sistemu, terminologiji, sadržini, ali i po rješenjima pojedinih pravnih instituta. Nesporan je uticaj i šerijatskog prava na crnogorske pravne običaje u pogledu: natapanja zemalja, podloga, kesima, davanja zemlje u napolicu i amaneta.

Mnoge ustanove stvarnog i obligacionog prava urađene su pod uticajem tek donijetih građanskih kodifikacija. Bogišić je, takođe, konsultovao članove srpske, mađarske, japanske i berlinske komisije koji su radili na svojim zakonskim tekstovima.

Formiran je Odbor za pregledanje i pretresanje cijele osnove Zakonika. Članovi odbora su bili: carsko-ruski pravni državni savjetnik i redovni profesor univerziteta dr Valtazar Bogišić, kao predsjednik i sastavilac, i odbornici: vojvoda Đuro Matanović, član Velikog suda i Državnog savjeta; Jagoš Radović, član Velikog suda i Gavro Vuković, član Velikog suda. Pisar za prvo čitanje Nešo Zeković, a za drugo Simo Martinović, učitelj. Od odbornika iz Crne Gore samo je Gavro Vuković bio pravnik.

Na Njegušima, Cetinju i Rijeci Crnojevića organizovao je čitanje OIZ-a (održano preko sto sjednica). Prvo čitanje je obavljeno u tri navrata: na Njegušima od 1. (13) jula do 4. (16) jula 1881. godine (8 sjednica); na Cetinju od 16. septembra do 5. oktobra 1881. godine (25 sjednica); na Cetinju od 14. decembra 1881. do januara 1882. godine (31 sjednica). Jedna od ove 64 sjednice bila je u Dvoru, kod knjaza Nikole (sjednica od 9. januara 1882).

Drugo čitanje je obavljeno na Cetinju 10. (22) jula do 26. septembra 1885. godine na 35 sjednica, od kojih su 7 bile u Dvoru, kod knjaza Nikole (dvije od 3. avgusta, jedna od avgusta, dvije od 12. avgusta, jedna od 13. i jedna od 16. avgusta 1885. g). Sjednicama od 12. i 13. avgusta prisustvovali su, pored knjaza Nikole, i vojvoda Božo Petrović, vojvoda Stanko Radonjić i knjaz Petar Petrović.

Treće čitanje je obavljeno na Rijeci Crnojevića, od 2. do 11. decembra 1885. godine. Održano je 10 sjednica. Ovom čitanju su prisustvovali samo Bogišić i knjaz Nikola.

U godišnjem Izvještaju ministru narodne prosvjete Rusije, od 15. maja 1882. Bogišić saopštava: „kakva je tu uloga članova Komisije, nijesu li oni u njoj sasvim pasivni? Nikako! Imao sam sreću da budem u okolnostima u kojima se treba objašnjavati s pametnim i iskusnim ličnostima, ali neupoznatima s pravnim teorijama. Oni ne samo da su shvatili najfinije finese pravila, nego su znali da jasno daju svoje mišljenje koliko su ta pravila primjenjiva u crnogorskim okolnostima“.

Poslije ovih aktivnosti, Bogišić je otišao u Pariz, gdje je izradio definitivni tekst Zakonika. Potom je predložio i tekst Ukaza.

Proglašenje OIZ-a

U javnosti se malo zna o činu proglašenja OIZ-a. Ostalo je zapisano da su se 26. aprila 1888. godine u devet ura oglasila velika zvona radi Božije službe povodom proglašenja Građanskog zakonika. Proglašenje je obavljeno u Biljardi, svečano okićenoj za tu priliku. U Biljardi su bili: Mitropolit, državni savjetnici, ministri, članovi Velikog suda i ostali glavari u punoj uniformi. U isto vrijeme postrojeno je jedno odjeljenje vojske u paradi ispred Manastira. Nakon službe Božije

Knjaz Nikola sa pratnjom odlazi u Biljardu gdje su bili i zastupnici stranih sila u punoj uniformi. U Biljardi je predsjednik Državnog savjeta i ministar unutrašnjih djela gospodin Božo Petrović pročitao Knjažev ukaz kojim se Građanski zakonik u život uvodi, a zatim je knjaz Nikola potpisao Zakonik i stavio na njega svoj pečat. Nakon toga je izvršena počasna paljba iz 21 topa, a vojnici su stavili oružje „pred prsi“. Potom je Knjaz Nikola izašao sa pratnjom ispred Manastira među narod i pročitao besjedu kojom je narodu crnogorskome objavio proglašenje Građanskog zakonika.

Zapisano je da je Njegovo Visočanstvo izvoljelo javiti po žici Bogišiću da je njegov Imovinski zakonik proglašen onako svečano kao što dolikuje kako Crnoj Gori i njenom gospodararu, tako i velikom djelu i njegovom umniku. Gospodar je Bogišiću u Pariz poslao brzojav sljedeće sadržine: „Ekselencijo, na današnjoj svečanoj skupštini naroda crnogorskog proglasio sam Mojoj zemlji, djelo vašeg neumornog truda i prostranog znanja. Čestitajući Vam na uspjehu, ja Vam u znak Mojega osobitog priznanja udjeljujem veliki krst Danilovog reda I stepena“.

Bogišić je zahvalio Njegovom Visočanstvu, takođe, brzojavom sljedeće sadržine: „vječito sam zahvalan Vašemu Visočanstvu na visokoj počasti kojom ste me izvoljeli odlikovati i čestitam Vi slavu koju ste stekli jučerašnjom svetkovinom“.

Koliki je značaj građanskog (imovinskog) zakonika za jednu zemlju najbolje će posvjedočiti Napoleonove riječi izgovorene na Sv. Jeleni u trenutku procjene posljedica svoje jedinstvene avanture: „Moja prava slava nije u tome što sam dobio četrdeset bitki; Vaterlo će izbrisati sjećanje na tolike pobjede. Ono što ništa neće izbrisati, ono što će vječito živjeti, to je moj Građanski zakonik“. Njegove riječi su se dobrim dijelom obistinile, jer njegov zakonik i dalje živi: za širenje fransuskog uticaja i ugleda na strani učinio je mnogo više „nego Napoleonovi vojnički podvizi“.

Naziv Zakona

Ovaj se imovinski Zakonik zove opšti zbog toga što sadrži pravila opštijih imovinskih poslova i prilika, običnih manje više svim Crnogorcima u pravnom prometu, kako između sebe, tako i s inostrancima.

U istoriji često su vladari bili nepravedni prema tvorcima velikih kodeksa tako što su nazivali zakone po sebi, a ne prema tvorcima tog zakona. Sjetimo se samo Hamurabijevog zakonika, Justinijanove kodifikacije, Dušanovog zakonika, Napoleonovog kodeksa itd. Knjaz Nikola tu privilegiju nije uzeo za sebe, pa se OIZ često u prošlosti i danas zaslužno naziva prema njegovom tvorcu – Bogišićev zakonik.

Sadržaj OIZ-a

OIZ sadrži šest djelova: „uvodna pravila i naređenja“; „O vlastini“ i drugim vrstama prava ukorijenjenih u stvari“; „O kupovini i o drugim glavnijim vrstama ugovora“; O ugovorima u opšte, kao i o drugim poslovima, djelima, prilikama od kojih dugovi potječu; „O čovjeku i o drugim imaonicima kao i svojevlasti i u opšte o raspolaganju u imovinskim poslovima“, „Objašnjenja, određenja i dopune“. Ovaj zakonik, po opštem mišljenju, predstavlja najbolju zakonodavnu tvorevinu na tlu bivše Jugoslavije. Preveden je na pet stranih jezika. O njemu je napisano mnoštvo stručnih radova na našem i stranim jezicima. Čini čast Crnoj Gori i njegovom tvorcu. Poznati civilista prof. Mihailo Konstantinović je o Zakoniku još 1933. godine izrekao: „Postoji u našoj zemlji jedan zakonik o kome se vrlo malo govori, a koji je jedan od najboljih na svetu: to je Bogišićev Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru“.

Ima jedna nepravda koja se Bogišiću decenijama nanosi time što se uglavnom ponavlja da Zakonik sadrži samo odredbe o stvarnom i obligacionom pravu. Time nije saopštena cijela istina. Naime, tačno je da su u OIZ-u preovlađujuće regulisani stvarnopravni i obligacionopravni odnosi, ali i drugi imovinski odnosi, istana, sa manjim brojem odredaba. No zbog toga ne treba biti nepravedan tvrdeći da su u Zakoniku regulisane samo dvije vrste odnosa. Zato potenciramo da u OIZ-u imamo regulisane i neke:

1) ustavnopravne odnose (npr. odredbe o stupanju zakona uopšte i njihovo objavljivanje, o zabrani retroaktivnosti dejstva zakona (tzv. dejstvo „natraške“). Ovi odnosi su danas regulisani u Ustavu Crne Gore;

2) odnose sa međunarodnim elementom (npr. odredbe o uzajamnoj primjeni zemaljskih i inozemnih zakona). To je danas u pravu Crne Gore predloženo da se reguliše Zakon o međunarodnom privatnom pravu;

3) odnose koji u modernim građanskim zakonima predstavljaju opšti dio građanskog prava. (npr. odredbe o brojnim imaonicima i imaocima prava, odredbe o imovini uopšte, itd);

4) porodičnopravne odnose (npr. odredbe o maloljetnicima i starateljstvu, o knjigama rođenih vjenčanih i umrlih, odredbe o domaćaju zajednici – Kući). Neki od ovih odnosa su danas regulisani Porodičnim zakonom Crne Gore;

5) privrednopravne odnose (npr. odredbe o ortakluku i o društvu imaoniku). Dobar dio ovih odnosa je danas regulisan Zakonom o privrednim društvima Crne Gore.

6) Odnose nastale povodom stvari nastali u državnoj svojini (ovi odnosi su danas regulisani Zakonom o državnoj imovini Crne Gore);

7) Odredbe postupovnog – procesnog karaktera (npr. odredbe o proglašenju nestalih lica za umrlo). Ovi odnosi su danas regulisani Zakonom o vanparničnom postupku Crne Gore.

Da zaključimo: norme koje uređuju stvarnopravne odnose (svojina, zaloga i službenosti) i obligacione pravne odnose (ugovori, prouzrokovanje štete, javno obećanje nagrade, nezvano vršenje tuđih poslova, neopravdano koristovanje tuđim i dr) su preovlađujuće norme u OIZ-u. Drugi imovinski odnosi su regulisani u znatno manjoj mjeri ali, su veoma značajni.

Jezik u OIZ-u

U Zakoniku je upotrijebljen čisti narodni jezik. Na predavanju u ruskom filološkom društvu Petrovgradskog Univerziteta, koje je održao 13. januara 1887. godine, Bogišić, između ostalog, kaže: „Što se tiče oblika, starao sam se, da jezik bude prost i narodan, izbjegavajući u istome, koliko se god moglo, obrte i riječi, koje su uzajmili književnici iz inostranih jezika ili ih načinili po duhu tih jezika. Za stil u Zakoniku, uzeo sam za glavno pravilo to: da me narod može dobro razumjeti; i, kad bi god suvišna sažetost morala dovesti nejasnost, tu sam se volio izložiti ukoru, da sam mnogorječiv. Tako isto, i s jednoga drugog gledišta, nijesam zapinjao, da učvrstim isto zakonsko pravilo na više mjesta, kad god je to pogledom na razumljivost do potrebe bilo“.

Kritike OIZ-a

Naravno, da ni ovo djelo nije ostalo bez kritika jer, iako su pozitivne ocjene o njemu dominantne. Primjedbe su se odnosile uglavnom na raspored materije u Zakoniku, na sistematiku Zakonika, koja nije na visini njegove teorijske dubine, dosljednosti jezika, s obzirom na to da se materija izlaže na više mjesta. Rovinjski npr. smatra da odredbe o navodnjavanju i neke druge odredbe nijesu potpuno u skladu sa običajima koji vladaju u Crnoj Gori. Neki Bogišiću zamjeraju to što je učinio određene ustupke konzervativnim, bratsveničkim i plemenskim ustanovama koje su otežavale pravni promet. U tom smislu: Legradić, Bulajić, Konstrenčić i drugi. Na potpuno drugoj strani su Živojin Perić, Mihailo Konstantinović i dr.

OIZ kao udžbenik i kao priručnik

Po mišljenju mnogih pisaca dio Zakonika ima karakter udžbenika i priručnika. Pri sastavljanju Zakonika Bogišić je uvijek mislio, pored ostalog, na državu kojoj

je namijenjen i kadar koji treba da ga primjenjuje. Stoga je na kraju Zakonika, kao njegov posljednji dio, unio poseban dio: objašnjenja, određenja, dopune. Ovakva sistematika urađena je pod uticajem Građanskog zakonika Kalifornije.

Po mom mišljenju najveća vrijednost OIZ-a je u tome što to djelo u cjelini predstavlja neprevaziđeni i trajan užbenik i priručnik za sve generacije pravnika u Crnoj Gori i stručnjake srodnih disciplina. I mnogo šire – pravnici bi rekli erga omnes dejstvo. Kao Zakonik OIZ je važio 58 godina, ne računajući primjenu tzv. pravnih pravila. Kao udžbenik važi trajno. Drugi udžbenici ga ne mogu ni preinačiti ni zamijeniti, mogu mu, ipak, objasniti razum i smisao.

Primjena OIZ-a

Bogata literatura o OIZ-u prvenstveno se tiče teorijske obrade njegovih instituta, a o njegovoj primjeni u praksi je isuviše malo pisano. Gotovo da su izostala značajnija istraživanja o tome koliko je ovaj monumentalni kodeks, kojeg smatraju vrhom naše pravne kulture, odgovorio potrebama, naroda za koji je donijet.

Petar Stojanović je jedan od rijetkih koji se bavio primjenom OIZ-a. On između ostalog piše: „posebno je značenje OIZ-a u tome što je kao veliko i progresivno djelo, učinio napor da jedno izrazito zaostalo i od civilizovanog svijeta izolovano područje trgne iz vjekovne letargije i da ga kako formalno-pravno tako i materijalno-pravno podigne na nivo kulturnih naroda“.

Prevodi OIZ-a

OIZ je preveden na šest jezika. U originalu radi se o sljedećim prevodima:

1. Code general des Biens, pour la principaute de Montenegro de 1888, traduit par Rodolphe Dareste, membre de l'Institut, conseiller a la Cour de Cassation, et Albert Riviere, ancien magistrat, etc. Paris, imprimerie Nationale, 1892.

Public par le Comite de Legislation etrangere et imprime aux frais de PEtat, sur l'ordre de M. le Garde des sceau.

2. Codigo general de los Bienes, traducido por Gustavo Inglesias. Madrid, 1803. „Coleccion de las Instituciones politicas y juridicas de los Pueblos modernos, dirigida por al Excmo Sr Don Vicente Romero y Giron, y Don Alejo Garcia Marenó. Tomo X Madrid, Jose Gongora y Alvarez 1893.

3. Allgemeines Gesetzbuch fiber Vermogen fur das Fiirstenthum Montenegro. In die deutsche Sprache tiberragen und mit einer Einleit ung verschen von Adalbert Shek, Ober-tgerichts-rath bei dem Obergericht fur Bosnien und die Herzegovina in Sarajevo. Berlin, Carl Hay mans Verlag, 1893.

4. Codice civile pel Montenegro, tradotto da Antonio Martecchini i. v. Consigliere aulico, presidente del Tribunale circolare di Cattaro. Spalato 1900.

5. Общій имущественній Законникъ для Княжества Черногорского. Переводъ М. Т. Кусакова, под редакциею В. Д. Спасовича. Петроград 1901. Nedavno je OIZ preveden na engleski jezik.

Uticaj OIZ-a na savremeno crnogorsko zakonodavstvo

Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru je snažno uticao na rješenja Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore od 2008. godine, kao i na rješenja Zakona o svojinsko-pravnim odnosima Crne Gore od 2009. godine.

Zakonopisci su se trudili da pri formulisanju pojedinih odredbi budu što više precizni. Ovo se naročito odnosi na sistematiku zakonskog teksta, ali i na eleganciju, sažetost, kratkoću njegovih odredbi, kao i na ljepotu jezika. Drukčije ne bi valjalo ako se ima u vidu da je rađen po uzoru na tako poznati Opšti imovinski zakonik.

Bogišićeva nagrada

Imajući u vidu značaj djela Valtazara Bogišića, Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore je ustanovio nagradu Valtazar Bogišić koja se dodjeljuje za posebna ostvarenja u oblasti pravnih i srodnih nauka. Dobitnici ove nagrade do sada su akademik Branko Pavičević i profesor Mihilo Konstantinović, posthumno. Imao sam privilegiju da svojevremeno kao dekan tog fakulteta uručim ove dvije nagrade u razmaku od tri godine. Nagradu profesoru Konstantinoviću je primio njegov sin Radomir Konstantinović, pisac čuvene Filozofije palanke i drugih djela.

Prestanak OIZ-a

Prestankom važenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru (1946. godine), zakonodavnog djela koje je „u cijelom pravničkom svijetu“ naišlo na odobravanje i pohvale i koje je „jednodušno pozdravljeno bilo“, pravni poredak Crne Gore je dugo vremena egzistirao bez zakona kojima bi se na autoritativan i mjerodavan način potpuno uredio cjelokupni korpus stvarnih prava. Ova „praznina“ je „popunjavana“ pravnim pravilima abrogiranog predratnog prava, koja su se primjenjivala na osnovu odredaba Zakona o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije. U posljednjih nekoliko godina Crna Gora je donijela brojne imovinske zakone koji su u pravničkom svijetu ocijenjeni kao posebno vrijedna zakonodavna djela.

Značaj rada Bogišića i OIZ-a za Crnu Goru

OIZ je veliki i u pretežnom dijelu moderan imovinski kodeks. Njegova pravila su zapisana kao životom nadahnuta. Uspjela je Bogišićeva nadmoćnost, gospodstvo.

Njegova rješenja, sa svojim opštim visokim skladom i smislom, zanijala su nas za cio život, postavši dijelom onog najvažnijeg od koga se mnogima od nas stvorio životni sastav. Čitajući OIZ, živjeći sa njim, tumačeći ga, vi ne možete da ne osjetite prošlost i sadašnjost Crne Gore, njen složeni život, njene divlje, ponekad strašne, a ipak nečim zanosne osobine i svoje srodstvo, bliskost sa njom. Sve je to postalo nekako dio naše duše. U njemu preovladava čudna vještina u izražavanju, književna čulnost koja je Bogišića toliko proslavila. Zar se ne čini da je u OIZ-u mnogo toga živo, sadašnje, a u isto doba tako poznato, blisko i svoje, jedno osjećanje u svojoj potpunosti.

OIZ je sa svojim darovima, često i sa neredom u sistematici, čitav zavodnik za oči i duh, luča vječne svjetlosti. To je zato što ga je stvorio divan čovjek, sazdan od otmenosti, otresitosti i ljepote, čovjek koji je poznao život Crne Gore i sve ono što u njoj ima običnog i silnog. Očigledno je da je boginja nauke rasula na njega krunu cvijeta sa svog zlatnog prestola. Teško može da se odoli i da se u srcu ne prizna da je takva ljepota rijedak dar od Boga.

U normama OIZ-a ima mnogo toga uzetog iz običnog života, što je pošlo kroz filter Bogišićevih ideja koje su ga u potpunosti zarobile. Krasi ga stil suptilan i lak, što je toliko ličilo njegovoj otmenoj pojavi. Po duhu Evropljanin. Kao što bi pjesnik rekao njegov stas je bio najljepše stablo u ljudskoj šumi. Njegova urođena bistrina uma, njegova duboka lična iskustva obavijena su dobro naslućenom estetikom. Uspio je zato što je unosio cijelog sebe u ono što je stvarao s toliko ljubavi. Stvorio je djelo u kome ima puno ljepote stila u kome ima opšteg, svačijeg i vječnog. Uspio je iako je bio razapet između novih namjera i starih navika, novih ideja i starih ustanova. Njegov istančan duh težio je da se približi narodu i da bude upoznat sa njegovim životnim potrebama. OIZ je pisan na jeziku običnih ljudi, čime je njegovom tvorcu porastao ugled čovjeka rafinirane mudrosti. Zavirujući u neznana prostranstva dao je Zakoniku samozadovoljan i imućan vid. Taj silni gorostas proširio je i uzdigao put neba svoje goleme i lisnate krune.

Danas još više odzvanja ono javno hvala Knjaza Nikole prilikom donošenja OIZ-a. Bogišić se Crnoj Gori neposredno oduživao punih 26. godina, od 1873. godine kada je došao na Cetinje da sastavi Zakonik pa do 1899. godine kada je dao ostavku na ministarsku dužnost. U istoriji rijetko je bilo koji drugi inostranac doprinio Crnoj Gori u intelektualnim tvorevinama kao što je to učinio Valtazar Baldo Bogišić.

Poštovani prijatelji, večeras sam se volio izložiti ukoru da sam mnogorječiv. Neka zbog Bogišića...

Zoran P. Rašović

Povodom 200 godina od Njegoševog rođenja organizuje

Njegoševo veče

govore
Vlatko Simunović i
Borislav Jovanović

medijator večeri
Rodoljub Čorić

u umjetničkom dijelu programa učestvuju
članovi Amaterskog pozorišta pri Centru za kulturu: Milovan Četković,
Ljubica Veljović i Filip Medenica

Na večeri će biti promovisan književni klub *Grlica*

Mojkovac, Centar za kulturu „Nenad Rakočević“
četvrtak, 3. oktobar 2013. u 20 sati

Riječ Vlatka Simunovića

Pripremajući se za Njegoševo veče u Mojkovcu nijesam sebi dao u zadatak da se bavim poslovima historičara i tragam za novim dokumentima i izvorima koji mogu osvijetliti njegov život i djelo. Htio sam da na primjeru jednog pisma Njegoševog i njegovog odnosa prema Rusiji ilustrujem na koji se način preko arhivskim dokumenata mogu rekonstruisati određeni aspekti njegove ličnosti i uloge koje je tokom svog kratkog ali intezivno proživljenoga života igrao veliki pjesnik i državnik.

Naravno zbog raznovrsnih ograničenja graničenja ovaj kratki rad ne ponire u suštinu problema. Recmo da je riječ o pokušaju da najgovijestim jedan mogući pristup Njegoš i njegovom djelu.

Akademik Niko Simom Martinović, daleke 1949. godine, pripremajući svoju znamenitu studiju o Njegošu, konstatovao je da, citiram, dosadašnja proučavanja Njegoša nijesu dala pravi lik Njegoša.

Ugledni naučnik smatrao je da je do toga došlo otuda što se proučavanju Njegoša pristupilo na parče, bez arhivske građe, ili sa djelovima arhivske građe koja je otrgnuta od cjeline, bez proučavanja epohe koja je dala Njegoša i sl.

- Taj neorganizovani rad na proučavanju Njegoša stvorio je o njemu ogromnu literaturu, koja vrlo malo upoznaje čitaoca sa pravim likom velikog pjesnika - kazao je Martinović.

Nakon 64 godine, u godini kada Crna Gora obilježava veliki jubilej Njegoša, mnogi će reći da je situacija tek nešto malo promijenjena nabolje.

Pritom, ne zaboravljam da je crnogorski germanista, historičar i historičar književnosti Jevto Milović priredio nekoliko tomova arhivske građe sa obiljem dobrih i zaokruženih podataka u vezi sa Njegošem i njegovim djelima.

Ne zaboravljam vrijedne komentare pisca, političkog teoretičara, komunistu i antikomuniste, disidenta Milovana Đilasa koji je u tamnici, u Sremskoj Mitrovici, u periodu od 1957. do 1959. napisao čuvenu „Knjigu o Njegošu“.

Ne zaboravljam i poštovanja i divljenja vrijednu studiju „Tajne staze Njegoševa“ akademika DANU Stanka Cerovića. Lično, vjerujem da je to najpronijljivija knjiga o Njegošu, pisana poslije II Svjetskog rata.

Ne zaboravljam ni veliko djelo filozofa Slobodana Tomovića bez čijih je tumačenja i analize danas nezamislivo svako relevantno istraživanje filozofije Njegoševe.

Ipak, daleko smo od odgovora na pitanje: Što je nama Njegoš ?

Da bismo znali što je on nama danas trebalo bi da ustanovimo cjelovit sistem u proučavanju Njegoša.

Crnogorska historiografija, arhivistika i nauka o književnosti trebalo bi da objave svu građu o Njegošu koja se nalazi u raznim arhivima; izraditi bibliografiju radova o Njegošu i proučiti društvene prilike u Crnoj Gori u periodu Njegoševe vlade. Neko će reći: A što to ima neobjavljeno? Dosta toga, gospodo. Ideološka tumačenja Njegoša izvjesno su sistematski prešućivala obilje građe koja zaboravljena leži u Petrogradu i Istanbulu. Ruski i turski arhivi gotovo su neiscrpni. U njima je nedavno novinar Vladimir Jovanović pronašao senzacionalnu dokumentaciju koja se odnosi na Crnogorsku pravoslavnu crkvu. Zašto vjerovati da su se historičari navikli da koračaju utabanim stazama, prema Njegoševom crnogorstvu postavili za nijansu drukčije no što su se postavili spram izvora koji nepobitno svjedoče autokefalnost naše Crnogorske pravoslavne crkve?

Svu građu o Njegošu potrebno je pažljivo proučiti jer se na temelju zvanične Njegoševe prepiske, u više slučajeva, ne mogu donositi zaključci o njegovim suštinskim stavovima. Od njegovih zvaničnih, važnija su nam njegova intimna mišljenja do kojih možemo doći kroz tajnu arhivsku građu ili svjedočenja savremenika o postupcima znamenitog crnogorskog pjesnika, episkopa i vladara.

Recimo, danas znamo da je Austrija mladog Njegoša blokirala raznovrsnim špijunažama. Jedni su stalno boravili u Crnoj Gori. Drugi su po određenim zadacima dolazili u Crnu Goru. Njegoš nije bio svjestan zamki koju se oko njega pleli obavještajci jer je vjerovao ljudima. Austrijska špijunska mreža je i detalje bilježila i najsitnije beznačajne stvari u vezi sa Njegošem i Crnom Gorom. Za ono vrijeme beznačajni podaci danas za nas mogu biti presudni.

Presudni makar kao ono Njegoševo pismo ljekaru Marinkoviću, pisano 10. avgusta 1850.

godine.

U njemu su, sjetite se, iskazani i pjesnikovi pogledi na filozofiju života i smrti. U tom pismu Njegoš kaže:

- Ja Boga ne predstavljam kao Nerona i Mehmeda II, ja ga predstavljam po Njegovom Veličestvu.

Za dušu kaže:

- Ja sam dušu čovječesku predstavljao za neki tajanstveni fokus, koji kako se razdvoji od tijela, sine hitrom zračicom i zapali besmrtni plam našega vječnoga života i blaženstva na nebesima.

Za tijelo kaže:

- A naše jedno tijelo šta je? Ustogljenije i popiranije zemaljskoga gada – glibina, od koje se gadi – prašina, s kojom se vrhovi rugaju i igraju – njom bistre istočnike vodene mute – njom sjajne zrake sunčane zatmivaju – i velikoga čuda, koliko mi ovo ništavilo ljubimo i koliko nas interesuje.

To je nam pismo značajno jer u njemu Njegoš govori kao čovjek bez religijskih ograda. Žali se doktoru da ne zna šta će da radi jer mu daju razne savjete, pa kaže:

- Neki su me savjetovali, da oči na ženski pol ne okrećem, a čovjek ne može i sa smrtnoga odra da oči ne baci na krasno stvorenije.

Danas su većina biografa Njegoševih saglasni su da je genijalni pjesnik kao državnik bio „apsolutista, sa dodatkom prosvijećeni“. Saglasni su i da je to zahtijevao i aktuelni društveni trenutak i dalji razvitak Crne Gore. Njegoš je imao vlast u rukama i svoj prosvijećeni apsolutizam mogao primijeniti u djelu. On u krvi ugušuje, u interesu stvaranja moderne države, svaki plemenski separatizam i samovolju.

Od plemenski razjedinjene Crne Gore stvara državu sa zakonom utvrđenim pravnim poretom. On osniva Senat kao vrhovni sud, Gvardiju kao organe bezbjednosti, stvara budžet i državnu kasu, uvodi kao obavezne poreze, uvodi Obilića medalju, stvara plan o kovanju novca, zida dvor „Biljardu“, nabavlja štampariju, osniva prve osnovne škole, pokreće *Grlicu*.

Učinio je dakle sve ono što je, kao vjerni sin početka XIX vijeka, koji priznaje liberalne principe i doktrinu Voltera i Darvina, u ondašnjoj Crnoj Gori mogao učiniti. A njegova stajna tačka preciznije je ilustrovana intimnim pismom koje je upućeno njegovom ljekaru, nego li brojnim tomovima suvoparnih analiza pisanih iz intelektualnih ćorsokaka.

Da je Njegoš, mada apsolutist na domaćoj sceni, intimno bio strastveno naklonjen liberalizmu dosta govore i njegovi odnosi sa Rusijom.

Geneza tog odnosa upotpunjava lik slobodoumnog Njegoša čije su simpatije bile na strani naprednog pokreta Evrope.

Bitno su različiti odnosi Njegoševi sa zvaničnom Rusijom i odnosi Njegoševi sa zemljom Rusijom i ruskim narodom.

Njegoš je sa zvaničnom Rusijom imao velikih neprilika. Ona mu je sputavala slobodarski duh, dok su ga zemlja Rusija i njen narod napajali velikim pregnućima.

Pojednostavljeno – bezgranično je volio zemlju Puškina, a prema caru je često bio hladan i rezervisan.

Već od početka uprave Njegoševe Crnom Gorom, ruski dvor je, da bi obezbijedio liniju svoje politike u Crnoj Gori, otvorio preko Đorđa Petrovića, vladčinog rođaka, grupu ljudi koji su oponirali Njegošu i u toku čitavog perioda njegove vladavine stvarali mu ogromne smetnje.

Kada je Njegoš prvi put bio u Rusiji, preporučeno mu je od cara da živi u dobrim odnosima sa Turskom i Austrijom. Kasnije kada se crnogorski vladika i gospodar povezao u Beču i Trstu sa francuskim poslanstvom, a preko njega sa francuskim revolucionarom Antidom Žomom, kojeg je dobio na Cetinje i sa njim radio dvije godine, Njegoš je pozvan na odgovornost u Rusiju i bio je po carevom naređenju konfiniran u Pskov.

Dr Lazar Tomanović je u svojoj monografiji o Njegošu opisao taj slučaj. Dok je Njegoš bio konfiniran u Pskov istraga je povjerena Jeremiji Gagiću, ruskom konzulu u Dubrovniku, koji je dobio u zadatak da ispita u Crnoj Gori Njegošev lični život, položaj u narodu i finese. Nakon završene istrage, koja nije opravdala tužbu, Njegoš je 18. maja 1837. godine bio oslobođen i pozvan kod cara na razgovor.

Njegoš opisuje susret sa carem:

- Car ima odveć oštar pogled – upravo ne mogaše mu se pogledati u oči, pa će mi reći: Vi ste htjeli da idete u Pariz. Ako hoćete možete ići i odavde, ja ću vam dati pasaport. Ne mislite da je meni stalo do Vas, nego do onog junačkog naroda, kojemu sam rad dobra učiniti; Tu ti ne mogah - pričaše vladika - da đavolju prozborit, već ostadoh nijem.

Ukoliko je zvanična Rusija postajala „žandarm Evrope“ utoliko je Njegoš prema njoj hladniji, a simpatije prema liberalno-buržoaskom pokretu Evrope kod njega su postojale sve snažnije.

U posljednjoj fazi svog života i vladavine Crnom Gorom bio je dubiko razočaran u carističku intervencionističku rusku diplomatiju, koja je sabotirala oslobođenje Slovena, nasuprot težnjama velikog ruskog naroda i drugih naroda slovenskog stabla. Povodom toga, očajan, 1848. godine Njegoš piše:

- *O nesrećna Crna Goro! Gola sirota, ona ne pripada čovječanskom rodu, nego ili je pala s neba ili iskočila iz pakla, usljed čega svak je se tuđi; našim podvizima*

u borbi za slobodu, za slavjanstvo i za hristijanstvo nema blagodarne simpatije, naša krv, naša stradanja i mučenja ne zaslužiše čovječjeg saučešća.

Nasuprot hlađenju prema zvaničnoj Rusiji kod Njegoša se rađala silna ljubav prema ruskoj zemlji i narodu.

On ismijava pohod Napoleona na Rusiju u satiri *Orao i kokot*, gdje je, već pretpostavljate Rusija predstavljena kao orao a Napoleon kao kokot. Njegoš pjeva Nevi. Pjesma „Nevo, rjeko ogledalo ljudstva“ ima moto - „Ti ćeš teći u okean slave, dok se u te mudre krune glave“. Svoju ljubav prema Moskvi kao simbolu ruske zemlje i slovenstva najljepše je izrazio kroz pismo upućeno „Imperatorskom Opštstvu Istorije i Drevnosti Ruskih“. Zaista bi bilo potrebno proučiti Državni arhiv u Petrogradu, gdje se, pretpostavljaju ugledni istoriografi, nalaze brojna dokumenta u vezi sa istragom koja je nad crnogorskim vladarem i vladikom vođena dok je bio zatočen u Pskov 1837. godine. Taj materijal bi upotpunio lik slobodoumnog Njegoša čije su simpatije bile na strani naprednog pokreta Evrope.

Na konto slobodoumlja Njegoševog vjerovatno treba staviti i slabašnu recepciju njegovoga djela među Crnogorcima tokom cijele druge polovine 19. i prve polovine 20. vijeka.

Sjetimo se da je prvi Gorski vijenac na Cetinju štampan tek 1913. godine, čitavih 66 godina poslije prvog izdanja. Do tada su Zadar, Zagreb i Pančevo imali po dva izdanja. Očito je da cijenu Njegošu među Crnogorcima nijesu podizali prosvjeta i književna kritika. Iznad ostalih izdigao ga je narod. Naravno, to ne znači da nije bilo književnika i učenih ljudi koji su odmah prepoznali njegovu vrijednost, ali Crnogorcima bijahu „potrebniji“ sladunjavi osmerci Nikole I od raskošu Njegoševog deseterca.

Na kraju, podsjetiću na jedan karakterističan dijalog između Njegoša i njegovog sekretara Medakovića.

Njegoš: „Poznaješ li ti ove Crnogorce?“

Medaković: „Mislim da u nekoliko poznajem.“

Njegoš: „Ne poznaješ vaistinu! Eto sam Crnogorac, rodio sam se i odrastao među njima i gospodar sam im, pa ih još ne poznajem“.

Ne poznajući Njegoša, mogu izraziti uvjerenje da njegov život nije prekratila užasna bolest, da je vladao dugo koliko knjaz i kralj crnogorski Nikola, Crnogorci bi, i danas i svagda u potonjih 150 godina bili slobodniji i samosvjesniji narod, ne bi im se dogodili Dubrovnik i Kaluđerski laz.

U tom kontekstu, odgovor na pitanje – ko je nama Njegoš danas – glasio bi: Mudrac i pjesnik koji je mačem vladara krotio naše atavizme, a stihom širio polje naše slobode.

Luča mikrokosma - Vječito mjesto poezije

Dolazi li vrijeme kada će „Luča Mikrokosma“ izaći iz sjenke „Gorskog vijenca“. Ima uvijek razloga za novo čitanje knjiga, ali nema za njihovo ideološko, mitomansko i liturgijsko upodobljavanje. Za neprolazne knjige futur je pravo vrijeme. „Luča mikrokosma“ pripada onim rijetkim pjesničkim djelima svjetske literature koja sadrži „višak poezije“.

Ako su cio prošli i predprošli vijek u crnogorskoj literaturi bili u znaku *Gorskog vijenca*, vjerovatno da će ovaj tekući, pa i onaj naredni vijek biti u znaku *Luče Mikrokosma*. Trebalo bi, konačno, da se u nacionalnoj literaturi i kulturi osjeti mnogo više nego do sada prisustvo kapitalnog poetsko - estetskog i filozofskog duha *Luče mikrokosma* i njenog, uslovno govoreći, viška poezije; da dođe do njenog oslobađanja od tradicionalističke, školske, fame o njenoj nerazumljivosti; da *Luča* izađe na pijadestal koji joj pripada. Takođe, trebalo bi da dođe i do mnogo veće internacionalizacije ove knjige. Novo čitanje *Luče* može biti samo njeno nje-goševsko izvorno viđenje, a ne beatifikovanje i svođenje na biblijske obrasce. U dosadašnjoj velikoepskoj i dugotrajnoj tradicionalističkoj strukturi nacionalne književnosti i kulture drugačija sudbina *Luče* nije se mogla ni očekivati. Evroatlanska kretanja u crnogorskoj književnosti na razmeđu milenija nagovještaj su da ovaj Njegošev spjev neće više biti u sjenci *Gorskog vijenca*, a *Gorski vijenac* kao neponovljiva poema o borbi crnogorskog naroda za slobodu u sjenci *Luče mikrokosma*. To bi, istovremeno značilo i konačnu prevagu etsteskog diskursa nad epskim, kako u našim glavama, tako i u glavnim tokovima nacionalne literature. *Gorski vijenac* je, zapravo, Njegoševa tvorevina koja je iz glave cijela naroda, dok je *Luča mikrokosma* duboko individualni čin jednog mislioca, usamljenika, kojem je prethodilo bogato i raznovrsno čitalačko iskustvo i eruditska nadahnutost. Nje-goš *Luču mikrokosmu* nije pisao za svoje sunarodnike, jer su oni bili većinom nepismeni, ali jeste za nekog tadašnjeg ili sadašnjeg evropskog, elitnog, čitaoca.

Pisao je, uostalom, za sebe i svoje univerzalne horizonte. Ni sam nije mogao razaznati đe se u svojoj viziji svijeta graniče, a đe spajaju vladika i u njemu vatreni poeta. Njegoševa poetika se može imenovati kao *luča mikrokozje* – kao cio poetski pravac u nacionalnoj i ne samo nacionalnoj literaturi čiji je uticaj bio veoma skroman. Jer, kosmos u čovjeku i čovjek u kosmosu je cijela prelogamena ne samo crnogorske duhovnosti. Jeste, kako kaže autor *Luče ništavilo je prekomjerno*, ali mu ni tvoraštvo ne ostaje dužno. Njegoševa Muza je iznad shema o tvoračkom i božanskom. Njegoš je, zapravo, sve pretvarao u poeziju, kao sam po sebi čovječji i nadnaravni čin. Stvari su se u ovih 168 godina od izlaska *Luče* toliko promijenile da se može reći ko nije upoznao ovaj Njegošev poetsko-filozofski spjev nije upoznao pravu dimenziju Njegoševog genija. S Njegoševim *Gorskim vijencem* počela je epska vertikalna crnogorske književnosti a sa *Lučom mikrokosmom* – koja je izašla dvije godine prije *Gorskog vijenca* njena estetska vertikalna. Njihov razvoj nije, naravno, imao svoje ravnomjerne tokove: estetsko je bilo dugo i dugo zbog sveopšte nadmoći, istorijskih okolnosti i masovne recepcije *Gorskog vijenca* u sjenci epskog. *Gorski vijenac* je postao kulturna knjiga, a *Luča mikrokosma* knjiga u nepodnošljivoj naučnoj i čitalačkoj recepciji. U odnosu na *Gorski vijenac*, njom su se bavili rijetki njeagošolozi, tumačeći je, uglavnom, kroz harizmu njenog autora, kao prvenstveno vladike, odnosno, crkvenog poglavara. Bilo je i čisto ideološkog pristupa, vulgarizacije, i svega onoga što je *Luču mikrokosmu* kao čistu i na sveopštem planu humanističku književnost ostavljalo negđe po strani. Ostajala je knjiga tamom zarobljena. Njeagošologija je, uglavnom, počivala na *Gorskom vijencu*.

Godina 1845. je, zapravo, jedna od najznačajnijih datuma, ako ne i najznačajniji, u crnogorskoj nacionalnoj literaturi. To je godina kada se pojavila Njegoševa *Luča mikrokosma* moderno poetsko jevanđelje za koje se može reći da je skuplje vremena i burna žilišta. *Poetika svijeta i u malom u velikom sarzmjeru sa vrhinskim dometima pjesničkog tumačenja i usložnivanja vasiljenskog kruga čiji smo zatočenici. Riječ je, zapravo, o trenutku kada je nastala i na svijet se pojavila najznačajnija, odnosno, najbolja knjiga crnogorske književnosti, kao i južnoslovenske i među nekoliko najboljih ostvarenja evropske pjesničke riječi. Knjiga takve, prije svega, poetske, ali i filozofske, teološke, ekshatološke, ovozemaljske i onozemaljske misli i takvog izvornog jezikoslovnog crnogorskog duha, koja će se teško ponoviti u našoj kulturi, a ako se ponovi biće to umjetnički podvig nad podvizima.* Njegoš je s *Lučom mikrokosmom* promovisao nešto što je paradigma, ili jedan od obrazaca poezije

uopšte, nešto što može biti prilog za definisanje, inače, veoma teškog zadatka teorijskog i svakog drugog pokušaja devinisanja poetske riječi u nekakav konačni, formulativni, zapis. Ako je, kako to reče jedan veliki američki pjesnik, poezija teorija života i ljudske sudbine, onda je *Luča mikrokozma* istovremeno i poezija u poeziji i teorija poezije same po sebi. Stvarajući ovo djelo u Biljardi uz svjetlost lojanice, Njegoš je sve više ulazio u „opširni ljetopis vremena“, odnosno, u prostor vanvremenog i božanskog. Njegoš je svoju misao pomjerio dalje i dalje od svakog pozitivističkog i romanitičarskog iskustva osvajajući i sublimirajući svoje misaone napore u tekst kosmogonijske, pjesničke slike, tajanstvenih jezičkih kodova i upitanosti koje zadiru duboko ispod ljudske i vasijske kože. Njegoš je pomjerio granice, inače, bezgranične poezije i svoju poeziju pretvorio u ono bez čega ni jedna poezija ne može - u metafiziku i estetiku. A sve je to radio u ambijentu u kojem je bio prinuđen da sluša gusle i priče pričinje oko ognja, a da kasno u noć počinje sa čitanjem Platona, Epikura, Protagore, Dantea, Milтона, Puškina, Lamartina.

Otkrivajući poeziju, Njegoš je otkrivao i misteriju jezika i ljepotu neponovljivih poetskih znakova i glosa koji obilježavaju skoro svaki stih. Duh poezije je, u stvari, duh bića i duh jezika. Od *Pustinjaka cetinskog* i pjesme *Crnogorac svemogućem bogu* on je dospio do kosmološko-poetske i filozofske strukture svijeta, a samim tim i do jednog od umnih gospodara poezije: do uspješnih pokušaja ostvarenja nemogućeg, odnosno, apsolutnog. Samo je nekoliko knjiga u svjetskoj književnosti koje su dostigle snagu poetske vizije, odnosno konteplativnog odgovora na iskonska pitanja odnosa čovjeka i vasijske, postojanja i nepostojanja, vječite, manihejske borbe dobra i zla, anđela i đavola, gospodara tame i gospodara svjetlosti, susreta materijalnog u duhovnog i njihovog dramskog epiloga u čovjekovom padeniju i uspeću.

Njegoševa *Luča Mikrokozma* je, prije svega, i dominantno pjesnički, a manje religiozni spjev, kako se najčešće kvalifikovao. Religioznost se pripisuje, primjera radi, *Epu o Gilgamešu* i Danteovoj *Božanstvenoj komediji*, ali ako bi se sveli samo na tu konotativnost ovi spjevovi ne bi bili ono što jesu – svjetski duhovni opservatoriji. Idući tom stazom svjetske književnosti, doći ćemo do lako nametljivog zaključka da Homerova *Ilijada* i *Odiseja* ne bi emanirala već dvije i po hiljade godina estetikum svjetskog pisma ako bi se samo svela na neke elemente njenog mitološkog, odnosno, religioznog predloška. Isto to moglo bi se reći i za Miltonov *Izgnubljeni raj*. Sve čega se dohvatio Njegoš je vaskrsao u dramsko poetsko soglasje.

Luča mikrokosma ima sva obilježja totalnog pjesničkog elaborata i neizbježne imaginacije. Svako traganje za prevagom religiozne komponente u ovoj književnoj tvorevini, poput nikolajvelimirićovske i mnogih sljedbenika, sve do amfilohije-radovićesvkog udaljavanja od Njegoševog kompleksnog pjesničkog svijeta, pa i zloupotreba i *Luče mikrokozme* kao i *Gorskog vije nca* u kvazireligijske, odnosno, u dnevno – crkveno deklamovanje, nadri – svetkovanje i guranje Njegoša u pjesnika i zaštitnika samo jednog naciona i samo jedne misli. Adaptiranju, zapravo, Njegoševe poetike ideološkom, mitomanskom, veljesrpskom i liturgijskom jednoumlju.

Borislav Jovanović

JU Muzeji Kotor

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na promociju knjige

NJEGOŠ I HRVATI

povodom jubileja 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša

pozdravna riječ
Mirko Vičević
Andro Radulović
Vesna Vičević

o knjizi govore
Marija Mihaliček
Vesna Vičević

Kotor, Galerija solidarnosti – palata Pima
četvrtak, 10. oktobar 2013. u 19 sati

Riječ Vesne Vičević

U godini velikog jubileja – 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, genijalnog pjesnika, mudrog vladara i vrhovnog duhovnog poglavara, u Crnoj Gori i svijetu održane su brojne prigodne manifestacije njemu u čast: od naučnog skupa na Sorboni, do naših Don Brankovih dana muzike i veličanstvene izložbe Mihaila Jovičevića u Bogorodičinom hramu na Prčanju kao i drugih manifestacija već održanih u našem gradu i onih planiranih do kraja ove godine, preko ove naše večerašnje promocije knjige „Njogoš i Hrvati“ zajedno organizovane od Hrvatskog građanskog društva Crne Gore, JU Muzeji Kotor i Matice crnogorske Ogranak Kotor...

Njogoš je obavljao prepisku sa velikim brojem znamenitih svojih savremenika. Prepiska sadrži preko 1700 pisama. Kopija jednog Njogoševog pisma banu Jelačiću latinicom, zapravo je još jedan segment Njogoševog veličine: kao čovjek koji je govorio nekoliko svjetskih jezika, naravno da je vladao i sa dva pisma svojeg jezika, latinicom i ćirilicom, i upotrebljavao ih, jedno ili drugo, kada je to smatrao potrebnim.

Ta njegova obimna prepiska za kasnije istraživače i tumače njegove vladarske i diplomatske djelatnosti svakako je bila baza na kojoj su temeljili svoja djela.

Tako su i crnogorski autori čiji su tekstovi odabrani za ovu knjigu citirali, navodili i koristili za donošenje svojih razmatranja i zaključaka ona pisma koja su im omogućavala tretiranje ove teme, tj. osvjetljavanje veza, odnosa i saradnje Njogoša i znamenitih Hrvata njegovog doba.

Radovi crnogorskih autora u knjizi poređani su hronološki, pa je prvi rad iz 1896. god. Lazara Tomanovića. Slijede Dušan Vuksan, Niko S. Martinović, Ljubomir Durković Jakšić, Jefto Milović, Krsto Pižurica, Božo Milačić.

Iz svih ovih radova može se izvući zajednički stav: veze Njegoša i Hrvata nijesu dovoljno i sveobuhvatno obrađene, trebalo bi sabrati podatke iz štampe, arhivskih dokumenata iz brojnih arhiva i njihovih fondova, pisama memoara i sl. Rotković, pak, na samom početku svoje studije u ovoj knjizi kaže: „Ova je tema neiscrpna. Trebalo bi sugerisati katedrama književnosti i povijesti u Zagrebu, Zadru ili Osijeku, da se ovo da vrijednim istraživačima kao tema za disertacije. Naravno, kad je riječ samo o Njegošu i Hrvatima, a ne o Crnoj Gori i Hrvatskoj, istraživanje je suženo na određeno vrijeme, no i to jedino ako se ograničimo na Njegoševe savremenike. Njegošem su se bavili i mnogi Hrvati poslije njegove smrti, a jedan od njih, Milan Rešetar, postao je glavni komentator i priređivač najvećeg broja izdanja „Gorskog vijenca“,... Njegošu je pjesmu posvetio i Vladimir Nazor. Njegošev mauzolej na Lovćenu (1974) djelo je Ivana Meštrovića. Miroslav Krleža dobitnik je Njegoševe nagrade (1966)...“

Odnosi Njegoša i Hrvata uglavnom se u radovima reflektuju kroz odnos Njegoša prema Ilirskom pokretu, odnosa i prepiske sa banom Jelačićem, revolucionarnom 1848. godine, a mnogo manje kroz druge elemente.

Revolucionarni talas koji je 1848. zahvatio Evropu, sa posebnim intezitetom u zemljama đe je jedan narod živio izdijeljen na mnoge državnice, imao je svoj odraz i među Južnim Slovenima.

Među Slovenima koji su živjeli pod Austrijom i Mađarskom uglavnom su prevladavale (prema autoru Niku S. Martinoviću) dvije koncepcije slovenstva i jugoslovenstva: „1) da bi se spasili mađarskog i njemačkog terora potrebno je očuvati Austriju, a u njoj izvojevati ravnopravnost, i 2) oslobođenje Slovena ispod tuđinskog jarma, ma s koje strane dolazio“.

Banu Jelačiću bila je prihvatljivija prva, a Njegoš je želio i zalagao se za drugu koncepciju što se i iz njihove prepiske, inače vrlo srdačne, iskrene i pune bratske ljubavi i poštovanja, može i zaključiti. Postavljenje Jelačića za Bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, izuzetno je radovalo Njegoša, a brinuli ga problemi u Dalmaciji pod uticajem italijanske propagande...

U posebnom delikatnom položaju u to doba i tim povodom, bila je i Boka, pa su i oko nje imali prepisku, dogovore, davali savjete, pa i upućivali molbe jedan drugome...

Krajem 1848. i početkom 1849. Njegoš shvaća da je položaj Slovena u Austrougarskoj i dalje težak, razočaran je i tužan što ideja oslobođenja i ujedinjenja Slovena nije ostvarena, pa u jednom pismu kaže: „ja sam se u početku nešto i

nadao, nego danas vidim da je za sada jugoslovenstvo idealna riječ, koja samo praznijem glasom zveči“.

Zapravo, među prvim Hrvatima koji su se sreli sa Njegošem bio je pjesnik, slavonski ilirac, Mato Topalović još 1833, zatim Kapetan Fridrih Orešković čiji su odnosi sa Njegošem bili kontroverzni, s obzirom na njegov položaj vojnog austrijskog obavještajca, a u isto vrijeme vladičinog prijatelja i poštovaoca, kao i česti susreti 1837. u Beču sa znamenitim historičarem Ivanom Kukuljevićem Sakciskim...

Vrijedna je pomena i posjeta Njegošu na Cetinju, u maju 1841. godine Ljudevita Gaja i Antuna Mažuranića, brata Ivana Mažuranića Gajeva i Njegoševa saradnja bila je evidentna, značajna na polju ideja ilirizma, uz to i prijateljska, ali po mišljenju Krsta Pižurice „malo je čudnovato i zagonetno zašto je toliko malo dokumentata sačuvano o (njihovim) vezama i prepisci koja je sigurno obavljena“. Dolazak Antuna Mažuranića na Cetinje 1841. ima nesumnjive veze za nastankom „Smrt Smailage Čengijića“, Ivana Mažuranića. Na večernjim sednjicima sa svojim gostima, Njegoš je detaljno pričao o nedavnoj dobijenoj bici sa Turcima. Oduzeti predmeti od turskih zapovjednika čuvani su kao ratni trofeji, a glava Smailage bila je izložena na Cetinju i Vladika je svim tadašnjim svojim gostima pokazivao. Po izvještaju jednog austrijskog službenika, taj „varvarski običaj“ Vladika je pravdao time, što Turci isto to Crnogorcima rade, pa kada bi on „prestao da vrši odmazdu, pripisivali bi to njegovu strahu od evropskih hrišćanskih sila“... Antuna Mažuranića očigledno je impresionirao slobodarski mentalitet i junaštvo Crnogoraca u borbi sa Turcima, pa je po povratku ispričao sve svojem bratu Ivanu kojemu je to bila inspiracija za čuveno djelo „Smrt Smailage Čengijića“ u kojem pominje i puno tačnih detalja sa Cetinja koji potvrđuju da ih je mogao saznati samo od brata Antuna koje je ovaj čuo od Vladike.

Posebno impresionira svojom emotivnošću, kratkom ali stručnom analizom odnosa Njegoša i Stanka Vraza, rad Boža Milačića iz kojeg se saznaje da je Vraz pisao 1847. godine oduševljeno o pjesniku Luče mikrokozme i Gorskog vijenca, optužujući tadašnje književne kritičare da ne obavljaju revnosno svoju dužnost ... „jerbo... nijedan srpski list ili časopis do pukih naslova nije dosad ništa spomenuo za prekrasne pjesni Luča mikrokozma i Vijenac gorski za pjesni narešene silom dubokih i visokih misli! za pjesni pravog vrućeg poetičkog nadahnuća! za pjesni kakvih nema svakolika dojakošnja umjetna poezija naša ...“ „*Osjetio je Vraz*“, nastavlja dalje Milačić, i prisno *osjećao* nesrećnog gospodara još nesrećnije Crne Gore, a srećnog pjesnika koji priziva:

provedri mi više Gore Crne
uklon od nje munje i gromove
i smućeni oblak gradonosni!

„I Njegoš i Vraz“, piše u svom radu Jefto Milović, „bili su 1850. teško bolesni. Tuberkuloza je tada uništavala njihova pluća. Njegoš je išao na liječenje u Kotor, Prčanj, Italiju i Beč. Vraz se liječio u Rogaškoj Slatini i Rimskim Toplicama. Vraz je saznao 1850. da je naš pjesnik smrtno bolestan... Htio bi mu pomoći, pa mu preporučuje da i on dođe u Rogašku Slatinu... „Biću zaista sretan i presretan ako mogu šta doprinijeti k ozdravljenju toga slavnoga sina roda slavjanskoga“...

Ni Vraz, ni Njegoš nijesu mogli naći lijeka za svoju grudnu bolest. Obojica su umrli od nje 1851. godine.

Završavam prikaz tekstova ove knjige emotivnim stihom soneta posvećenog Njegošu, znamenitog hrvatskog pjesnika XIX stoljeća, Petra Preradovića, koji je bio i Njegošev savremenik, a koji je citiran i u ovoj knjizi:

Crne Gore s visokog vidika
Grob ti s jeva na sve četir strane
I, ti buduć svega roda dika
Roda svemu klanjaju se grane.
A u rodu na vječna vremena
Svježa će ti ostat uspomena
I svjež gorski v jenac ti na l jesu!

A naše večerašnje druženje sa ovom knjigom i njeno prikazivanje kao doprinos obilježavanju 200 godina od rođenje Njegoša, završavamo Njegoševim stihom koji je takođe u njoj i citiran, kao našom zajedničkom porukom sa ove večeri:

Gora s gorom sastat se ne može
ali čovjek može sa čovjekom.

imaju zadovoljstvo da Vas pozovu na promociju knjige Seada Šlakovića

RJEČNIK OSMANSKE LEKSIKE BARSKOGA KRAJA

govore

Adnan Ćirgić, direktor Instituta za crnogorski jezik i književnost

Sead Šlaković, autor

Ivan Jovović, predsjednik Ogranaka Matice crnogorske Bar

Jasmina Đorđević, turkolog

Bar, Dvorac kralja Nikole
četvrtak, 10. oktobar 2013. u 20 sati

Riječ Adnana Ćirgića

Izdanje *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja* autora Seada Šlakovića objavljen je kao peta knjiga Instituta za crnogorski jezik i književnost iz Podgorice, u okviru biblioteke *Lexicographia*, koja je osmišljena s nadom da će se poslije dovoljnoga broja rječnika narodnih govora objaviti *Rječnik karakteristične leksike crnogorskoga jezika* kao prethodnica opštem *Rječniku crnogorskoga jezika*. No ovaj se rječnik, kako je to već primijetila u prikazu knjige Jelena Šušanj, razlikuje od dosad objavljenih rječnika naših. To naime nije rječnik turcizama ili orijentalizama već rječnik osmanske leksike. On ne sadrži orijentalnu leksiku koja se prilagodila pravilima crnogorskoga jezika, već leksiku koja čuva izvornost oblika. Stoga bi ovaj rječnik bio izuzetna građa za turkološka istraživanja, osobito iz oblasti istorijske dijalektologije. Kad je u pitanju montenegrizika, ovaj je rječnik od posebnoga značaja ne samo zbog toga što sadrži preko tri hiljade jedinica, već i zbog toga što uvodi jedan novi ili dosad slabo poznat podatak, a to je da je od XVI vijeka urbano stanovništvo Staroga Bara (i u tvrđavi i u mahalama oko nje) govorilo osmanski jezik, turski jezik onoga vremena. Tako je bilo sve do 1878. godine, nakon čega su osnovane škole na narodnome jeziku. Iako od toga vremena upotreba osmanskoga jezika kontinuirano i snažno slabi, ovaj *Rječnik* potvrđuje da i danas postoje ljudi koji ga pamte,

razumiju i govore. Sead Gano Šlaković jedan je od njih. *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja* njegov je pokušaj da se taj stari, danas gotovo egzotični jezik barskoga kraja spasi od zaborava.

Mi danas govorimo o nekakvoj višejezičnosti u Crnoj Gori – iako svi izvorni štokavci naši, po svim kriterijumima – i lingvističkim i sociolingvističkim, govore istim jezikom. S druge strane, Gano Šlaković nam skreće pažnju na nekadašnju istinski višejezičnu sredinu Staroga Bara i okoline: „Rječnik, u najvećem dijelu, sadrži riječi koje je koristio obični narod u svakodnevnoj komunikaciji. Dat je i manji broj riječi albanskoga i romanskoga porijekla, koje su se često mogle čuti u govoru. U osmansko vrijeme, a i mnogo godina kasnije, u jednome broju muslimanskih porodica, kao i u čaršiji (pjaci), posebno pazarnim danom, često su se uporedo mogli čuti crnogorski, turski i albanski jezik.“

Život u Baru, na razmeđu Skadarskoga sandžakata i Mletačke Republike, podrazumijevao je stalne kontakte crnogorskoga, turskoga, albanskoga i romanskoga stanovništva i njihovih kultura. Jedan od najinteresantnijih primjera simbioze osmanskoga i drugih jezika barske sredine u *Rječniku* čini riječ *tornavida* (šrafčiger), složenica čiji je prvi dio romanskoga, a drugi turskoga porijekla. Iako, kako već rekoh, nije riječ o orijentalizmima već o osmanskoj leksici, uticaj je crnogorskoga jezika na tu leksiku više nego evidentan. Uticaj crnogorskoga jezika na barski osmanski oseća se uglavnom u sintaksi, prije svega u upotrebi enklitičkih oblika crnogorskih ličnih zamjenica *mi*, *mu*, *si*, *ga* u rečenicama na turskome jeziku (npr. *Vera mu!*, umjesto *Ver ona!* – u značenju *Daj mu!*), o čemu autor govori u Predgovoru. Prisutan je taj uticaj i u akcentuaciji jer osmanska leksika u barskoj upotrebi nema akcenata koje nema i barski govor.

Gano Šlaković nije ni lingvista ni dijalektolog, a ipak je uradio uzoran Rječnik. Iako je to prije svega njegova zasluga, treba pomenuti i stručnu pomoć recenzenta Jasmine Đorđević, turkologa po struci, koja je pomogla da rječnik u svemu bude uzoran. Ovaj se rječnik umnogome razlikuje od rječnika turcizama Abdulaha Škaljića, najpoznatijega rječnika turcizama na teritoriji bivše Jugoslavije, koji je Ganu svakako bio priručna literatura. Osim što se razlikuju po teritoriji na koju se odnose (Škaljićev je rječnik uglavnom obuhvatio teritoriju BiH, a Šlakovićev barski kraj), oni se razlikuju i po tome što Škaljićev obuhvata tuđice i pozajmljenice iz turskoga jezika, a Šlaković daje praktično dvojezični rječnik – osmansko-crnogorski. Gano Šlaković je građu tražio u sopstvenome sećanju i sećanju starih Barana, u arhivima, u dostupnoj literaturi, u džamijskim knjigama itd. U objašnjenju osmanske riječi prvo je naveden turcizam, odnosno orijentalizam, koji se (ako postoji) i danas javlja u Crnoj Gori, a zatim pojašnjenje riječi. Posebna vrijednost Rječnika su tri priloga na kraju. Na prvome mjestu je 158 izraza,

blagoslova, kletvi, poslovice. Za neke od njih opisane su situacije u kojima se koriste. Od ukupno 14 tekstova u cjelini Đečije pjesme, uspavanke i brzalice samo prva četiri prevedena su na crnogorski, budući da đečije brzalice i, naročito, razbrajalice često i nemaju stvarno značenje. Na kraju je dat popis barskih imena i prezimena iz XIX vijeka, na osnovu knjiga domovnica Islamske zajednice Bar i popisa stanovništva u Crnoj Gori 1879. godine. Draž knjizi daju i autentične fotografije Staroga Bara i okoline od turskoga doba do sredine XX vijeka.

Rječnik osmanske leksike barskoga kraja autora Seada Gana Šlakovića nije doprinos samo jezikoslovnoj montenegristici i turkologiji, već i građa za etnografska i kulturološka izučavanja barskoga kraja. Njime je autor ostavio spomen svome kraju kao malo koji Baranin našega vremena.

Riječ Ivana Jovovića

Riječ je o izdanju *Rječnik Osmanske leksike barskoga kraja*, vrijednom intelektualnom angažmanu Seada Gana Šlakovića, koji je ovom knjigom, možda u posljednjem trenutku, uspio da otrgne od zaborava jedan važan segment kulturnog, bolje reći, jezičkog identiteta Bara, tj. ovog dijela crnogorskog prostora.

Objavljivanjem ovog štiva, Gana Šlakovića prepoznajemo ne samo kao dugogodišnjeg odgovornog rukovodioca, već i kao čovjeka od pera, koji se znalački uhvatio u koštac sa prilično složenom problematikom, pokazujući ujedno, preko ovog djela, i svoje široko obrazovanje i iskustvo.

Šlaković potiče iz ugledne barske porodice. Njegov stric, Hasan Šlaković bio je imam u nekoliko starobarskih džamija, a 1941. godine izabran je predsjednika Narodnooslobodilačkog odbora za Stari Bar, u čijoj je kući, u naselju Podgrad, formirana spomenuta antifašistička organizacija. Poslije rata, precizije 1947. godine Hasan Šlaković je izabran za člana Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ, sa sjedištem u Sarajevu. Hasanov brat Jusuf, bio je učesnik NOB-a, lokalni funkcioner, a nakon Drugog svjetskog rata bio je i poslanik u Narodnoj skupštini NR Crne Gore. Treći brat, Smail Šlaković bio je kapetan crnogorske kraljevske vojske u Prvom balkanskom ratu. Ove podatke iz porodične istorije smatrao sam potrebnim da saopštim cijenjenom auditorijumu, jer je Šlaković tokom životne i radne karijere, pa i ovom knjigom, dokazao da je slijedio svjetonazore svojih predaka.

Matica crnogorska, shodno zakonskim, odnosno, statutarnim odredbama, tj. programskim opredjeljenjima, afirmiše kulturu i nacionalni identitet crnogorskog naroda i promovira i razvija multinacionalni karakter Crne Gore. Upravo ova knjiga je na tragu navedenih zalaganja, odnosno, pokazatelj je kako su se u prošlosti na ovom području susretale različite civilizacije, čije tekovine su opstale u raznim društvenim formama, odnosno mentalitetu ljudi barskog kraja. Knjiga Šlakovića otvara prostor za neke nove interpretacije kada je u pitanju lingvistika barskog kraja, s obzirom na to da je nauka konstatovala da je na rubnim područjima barske

opštine, ali i u starobarskoj pjaci, praktikovan bilingvalizam, tj. u upotrebi je bilo dvojezičje slovenskog i albanskog jezika. Barani su doskoro identifikovali ovu lingističku osobenost pod nazivom „naški i arbanaški“. Zahvaljujući radu Šlakovića zaključujemo da turski jezik nije bio samo jezik doseljenih turskih porodica i osmanlijske administracije, već i jezička baština dijela slovenskog etnosa muslimanske vjeroispovjesti u Starom Baru.

Uz nedavno objavljeni stručni rad profesora Dejana Ivovića u časopisu *Matica, Italijanizmi u govornom jeziku Bara i okoline*, knjiga Šlakovića upotpunjuje saznanja i otvara prostor za dalja lingvistička i druga istraživanja. Barski Ogranak Matice je preuzimanjem organizacije večerašnje promocije htio i na ovaj način da valorizuje rad našeg člana Seada Gana Šlakovića.

Rječnik osmanske leksike barskoga kraja

Pred kraj svog radnog vijeka razmišljao sam čime da se bavim po penzionisanju, da ne budem samo šetač, kako mi reče jedan prijatelj. Tada mi je pala na pamet ideja da zapisujem riječi turskoga jezika kojim se govorilo u Baru u dužem periodu i da napravim jedan rječnik. I tako je bilo. Najprije sam zapisao riječi koje sam sâm znao, pa sam dodao riječi koje su mi kazivali rijetki sugrađani koji su još upamtili riječi ovog jezika. Tako je poslije dugog rada nastao rječnik koji je pred vama.

Broj riječi je ograničen na nešto više od 3000, uglavnom vezanih za svakodnevni život ljudi u uobičajenim situacijama, rječnik je jednosmjernan (tursko-crnogorski, a ne i obratno), sadrži i priloge (izreke, pjesmice, spisak muslimanskih imena i prezimena u Baru u XIX vijeku), turske nazive ulica i mahala u gradu i neposrednoj okolini, jedan broj fotografija, što ga sve čini specifičnim i drugačijim od standardnih rječnika. Kroz rječnik se pominje toponim Bar jer se najveći broj riječi odnosi na period prije podjele na Stari Bar i Novi Bar. Ova podjela je nastala 1908. godine kada je položen kamen temeljac za Novi Bar.

Rječnik ima tri kolone. U prvoj su date riječi u skladu sa barskim izgovorom. U zagradi je, đe je bilo potrebno, riječ data u skladu sa savremenim turskim, a trećoj koloni je prijevod na crnogorski jezik. Turske su riječi transkribovane današnjom latinicom. To su riječi osmanskog turskog jezika koji je od početka XVI vijeka pa do XIX vijeka korišćen na prostoru Osmanskog carstva, što znači i na ovom prostoru. Za pisanje na tome jeziku korišćen je arapski alfabet, sve do 1928. godine, kada je u Turskoj u sklopu korijenitih društvenih promjena sprovedena i jezička reforma i od kada se turski jezik piše latinicom i gube se mnoge arapske i persijske riječi i izrazi.

Neposredni predturski period i čitavo Jadransko primorje karakteriše latinska kultura, koja svoje uporište konkretno na ovim prostorima ima u jurisdikciji Arcibiskupije barske.

Padom Bara pod tursku vlast (1571.) dio stanovništva iseljava, mnoge porodice prelaze u islam, dok neke čuvaju svoj etnos. Svi su, međutim, pod velikim uticajem

orijentalne kulture, čije osobenosti u životu, navikama i jeziku, donose novi gospodari. Turski osmanski jezik su prvi i najviše širili osmanska vojska, osmanska administracija, domaći učeni muslimani i činovnici. Osim toga, jezik se učio u mejtepu, medresi te kroz svakodnevnu komunikaciju u porodici i van nje. A mejtep i medresu, kao i jednu džamiju Sultan Ahmed, mesdžid, žitni ambar, skladište municije, cisti-jernu, impozantne topove, gradsku kapiju, gradsku muziku Bar je imao još sredinom XVII vijeka, kako svjedoči turski putopisac Evlija Čelebi(ja) u svom putopisu.

U osmanskim popisima XVI vijeka pominje se kao tvrđava (kale), kao varoš i kao šehir (grad). U tvrđavi su živjeli i hrišćani i muslimani. Gradsko stanovništvo živjelo je još u dvijema mahalama van tvrđave. Godine 1582. u Baru je popisano 291 domaćinstvo - od toga 98 u mahalama Donja i Gornja varoš, a ostala u tvrđavi.

Prema podacima iz 1858. godine u barskom gradu je živjelo 50 muslimanskih i nekoliko hrišćanskih porodica, a u varoši oko 4000 stanovnika, od kojih 2500 muslimana, 850 katolika i 650 pravoslavnih. Između hrišćana koji su živjeli u gradskoj citadeli isticali su se Nikezići i Dabanovići.

Zbog mnogo dužih perioda mira, nego rata, u Baru se u XVIII vijeku razvio udoban život na orijentalni način. Blaga klima, plodna zemlja, povoljan saobraćajni položaj, omogućavali su razvoj trgovine, zanatstva, (poznati klesari), poljoprivrede (naročito maslinarstva), stočarstva (uglavnom uzgoja sitne stoke), slatkovodnoga ribarstva, i stvaranje dobrih prihoda za život. Trgovina na veliko obavljala se kopnenim putem (karavanima) i morskim putem preko barske luke. Barani nijesu imali svoje veće brodove. U literaturi se pominje da je sredinom XIX vijeka u Baru u jednome trospratnom objektu proradila turska banka, pretpostavlja se filijala Zirat banke (Zirat bankası).

Bar se početkom XVIII vijeka isticao kao muslimansko vjersko i kulturno središte, đe je sredinom stoljeća živio Osman-aga, cijenjen kao književnik, ne samo u svom gradu. Početkom 1900. godine Murteza efendija Karađuzović, u cilju unapređenja vjerske nastave preveo je s turskog Ilmihal, koji je štampan u Mahmudbegovoj štampariji u Carigradu. Ova knjiga je ujedno i jedini prijevod cijelog Ilmihala sa turskog na srpskohrvatski. (Fejzulah Hadžibajrić, „Murteza efendija Karađuzović muftija crnogorskih muslimana“, Sarajevo, 1963).

Poslije oslobođanja Bara od osmanske vlasti (1878.) nova crnogorska vlast iste godine osniva u Baru osnovnu školu s nastavom na narodnom jeziku. Znanje osmanskog jezika u narodu sve više slabi, nove generacije stiču znanje prenošenjem s koljena na koljeno, jezik se djelimično i vulgarizuje te postaje ponekad toliko različit od savremenog turskog jezika da je sporazumijevanje jedva moguće. Ovo karakteriše govor generacija koje su turski jezik učili poslije 1878. godine.

Neke turske riječi navedene su u ne uvijek pravilnom obliku i u onome ponekad izmijenjenom značenju, onako kako su upotrebljavane u lokalnom govoru s kraja XIX I početka XX vijeka.

Turski jezik ovoga kraja bio je podložan uticaju crnogorskoga, albanskoga i talijanskoga jezika. Dodamo li tome još nekoliko faktora – kako je i đe jezik učen, zatim da li je riječ o gradskom ili seoskom stanovništvu – kao rezultat imamo nekoliko specifičnosti:

1. gubljenje glasa h, najčešće na početku riječi
2. jasan izgovor g umjesto turskog meko ğ
3. čest izgovor glasa g kao đ
4. muklo i se izgovara kao glas između e i i
5. čest izgovor glasa k kao ć
6. čest izgovor glasa l kao lj

7. upotreba enklitičkih oblika crnogorskih ličnih zamjenica mi, mu, si, ga u rečenicama na turskome jeziku (Vera mu!, umjesto Ver ona! -u značenju Daj mu!; Vera mi ćitabi! umjesto Kitabi ver bana! - u značenju Daj mi knjigu!; Braka ga ramazan ga tutmiš! - u značenju Pusti ga ramazan ga uhvatio (unervozio) i sl).

U osmansko vrijeme, a i mnogo godina kasnije, u jednom broju muslimanskih porodica, kao i u čaršiji, posebno pazarnim danom, često su se uporedo mogli čuti crnogorski, turski i albanski jezik.

Turcizmi (ili orijentalizmi) u barskom kraju su više vezani za seoska područja. To su riječi što su u naš jezik došle iz orijentalnih jezika: arapskog, persijskog ili turskog – otuda naziv orijentalizmi, ali pošto su u naš, kao i u jezike drugih balkanskih zemalja, najčešće ušli posredstvom turskog jezika – otuda turcizmi. Turcizmi su najbrojnije riječi tuđeg porijekla u našem jeziku, i po mnogo čemu predstavljaju najzanimljiviji sloj leksike tuđeg porijekla kod nas. Dosta su istraživani i mogu se analizirati po nekoliko osnova. Ja ću navesti dvije grupe. Prvu čine turske riječi preuzete u naš jezik bez promjene kao štosu: aba, adet, bostan, baklava, bubreg, bunar, čardak, sat, šimšir, tas, zar, zejtin i dr. Drugu, mnogo brojniju grupu čine turcizmi koji se formiraju po određenim pravilima. Neću ih analizirati, već ću neke koristiti u nekoliko narednih rečenica.

Nema više ašikovanja (skrivena ljubavi), danas je kod mladih sve ačik (otvoreno).

Nema telala ni salebdžija u čaršiji. Nema nakarade i davuldžije koji je budio na sufur (jelo u sabah uz ramazan) uz bubanj i zurnu.

Top haberdar ispred džamije Omerbašića se ne oglašava.

Nema pripremanja karavana (kod današnje bolnice, u trajanju od neđelju dana uz muziku.)

Još uvijek ima merhameta, ima behara ali i beriĉeta i nafake, ima i hadžija i hadžiluka, ĉesto zapadamo u ĉorsokak, ima mana i mangupa, a moŹe se sresti i đubre. Dolaze nam jabandžije i musafiri i ĉinimo im iĉram. Nudimo im odaje u kućama sa merdevinama i pendđerima prema moru, tatli baklavu, bamije, sarmu, burek, alvu, pitu, bozu, kafu iz fildžana. Pred kućom je kapija, u blizini komšija koji sejri.

Uz bedem je bio pazar pun taze zerzevata, pa se sepet brzo napuni. S druge strane bedema bravljji pazar, a spajala ih je turska kaldrma.

Sijaset je turcizama u našem jeziku.

Ovaj rad je imao za cilj da zabiljeŹi rijeĉi jednog od jezika koje je koristio narod ovoga kraja u jednome periodu svoje istorije. Mogao bi da bude povod za detaljnije istraŹivanje (svih gramatiĉkih oblika) barskog turskog jezika. Bar predstavlja lingvistiĉku rijetkost. To je jedna mala oaza turskog jezika puna albanskih i crnogorskih rijeĉi. U njemu ima takvih osmanskih rijeĉi koje se moŹda danas ne ĉuju ni u Turskoj.

Ovaj govor je praktiĉno nestao, ali su ostali turcizmi (ili orjentalizmi) koji svjedoĉe o tradiciji i nasljeđu ovoga kraja ĉiji korijeni seŹu u daleku prošlost.

MoŹda ovaj rjeĉnik bude i mali doprinos eventualnom prikupljanju jeziĉke građe za prouĉavanje barskih govora.

U prilogu su dati izrazi, blagoslovi, kletve i poslovice koje su stekle popularan status zbog ĉeste upotrebe i identične formulacije. Sve su vezane za ovo podruĉje, a prikupio sam ih od većeĝ broja građana. Pomenuću samo neke koje će stariji sugrađani razumjeti bez prevoda: Bajram mubareĉ (Srećan bajram), Dur bakalum! (Stani da vidimo!), Džanum! (Dušo moja!), Đele mašala! (Dobro mi došao!), Hor tabor (DruŹina bez koristi), Kolaj rabota! (Lako ćemo!), Ugurola! (Srećno!) i druge.

Na kraju je dat spisak barskih imena i prezimena iz XIX vijeka, urađen na osnovu knjiga domovnica Islamske zajednice Bar i popisa stanovništva u Crnoj Gori iz 1879. godine. Veći broj imena, isto kao i rijeĉi u rjeĉniku, je arapskog porijekla, manji broj persijskog, a najmanje je turskih imena.

Sead Šlaković

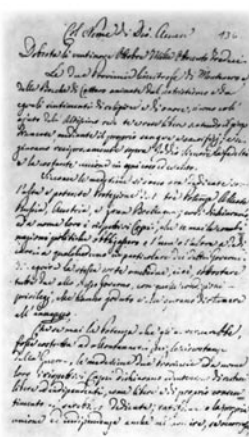
Bar, 10. 10. 2013.

**UJEDINJENJE
CRNE GORE
I BOKE
1813-1814**

200 godina

Kotor, 18. novembar 2013.

*Ugovor o ujedinjenju Crne Gore i Boke Kotorske
Dobrota, 29. oktobar 1813*

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na svečanu akademiju povodom

**200 GODINA UJEDINJENJA
CRNE GORE I BOKE KOTORSKE 1813-1814**

Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske: *Uvodna besjeda*

Zvezdan Folić: *Istorijski prikaz Ujedinjenja*

Vesna Vičević: *Hronologija događaja*

Istorijske tekstove govori: Slobodan Marunović

U umjetničkom programu učestvuju

Hor Muzičke škole „Vida Matjan“

Milica Zdravković, sopran

Dejan Krivokapić, klavir

Luka Nikolić, gitara

Klapa „Veterani vazda mladi“

Kud „Boka“

Voditelji večeri

Jasminka Grgurević

Nikola Baničević

Vesna Vičević

**Kotor, Koncertna dvorana Muzičke škole – Crkva sv. Duha
ponedjeljak, 18. novembar 2013. u 19 sati**

Uvodna besjeda

Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorske nacije i društva, jer znamo da svijetle poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički valorizuje i prihvati kao svoje. Tek u harmoniji poruka iz slavne prošlosti sa vrijednostima savremenog svijeta kome težimo – uspostavljaju se žive, identitetske i kulturne veze koje jednu političku zajednicu drže na okupu, a njenu budućnost čine izglednijom i prosperitetnom.

Imajući na umu upravo kulturu sjećanja, Matica crnogorska svečanu akademiju posvećuje obilježavanju još jednog značajnog jubileja iz naše prošlosti: dvjesta godina od Ujedinjenja Crne Gore i Boke i stvaranja Centralne komisije, kao Vlade te nove države u kojoj su jednakim brojem bili zastupljeni Bokelji i Crnogorci, a kojom je predsjedavao crnogorski Mitropolit Petar I. Upravo činjenica stvaranja takve državne organizacije govori u prilog tezi da je riječ o jasno iskazanoj političkoj volji slobodnih ljudi s obje strane, koji su zajedničkom borbom oslobodili zemlju od stranog zavojevača, a kada su prvi put samostalno mogli odlučivati o vlastitoj sudbini, odlučili su da u povjerenju pruže ruke jedni drugima, da se ujedine, i što je posebno bitno – u zajednicu ravnopravnih građana!

Kada danas čitamo Akt o ujedinjenju i brojne uredbe Centralne komisije kojima je u svojstvu Vlade regulisala društveni život, u oblastima zdravstva, finansija,

pravde, bezbjednosti i vojnih poslova... – mi vidimo da je ta politička zajednica u formi državnog aparata počela da djeluje i daje prve rezultate.

Nažalost, trajala je isuviše kratko. Mi danas znamo ono što njeni tvorci prije dvjesta godina nikako nijesu mogli blagovremeno znati, a sve i da su znali ništa ne bi mogli učiniti: evropska koalicija protiv Napoleona koja se upravo tada stvarala pod značajnim pokroviteljstvom Rusije, a bila je šesta po redu, podrazumijevala je da Austriji za njeno pristupanje anti-napoleonovskoj koaliciji pripadnu kao nagrada Dalmacija i Boka.

Čemu nas te blistave i strašne stranice naše zajedničke prošlosti mogu poučiti danas, i kakvu nam poruku šalju? Dvjesto godina je od tada prošlo, mnoge stvari su se u međuvremenu dogodile i promijenile, ali razlozi zbog kojih se sjećamo tog političkog poduhvata, nijesu, niti smiju biti, samo arhivske prirode. Na osnovu njega nešto veoma bitno možemo – i moramo! – shvatiti o vlastitoj savremenosti.

Vjerujem, u prvom redu sljedeće: svi mi koji živimo u Crnoj Gori upućeni smo jedni na druge, jer niko od nas nije tek pusto ostrvo prepušteno sebi, a ruka građanina, koju svakodnevno pružamo u povjerenju, očekuje od društvene zajednice da počiva na zakonu, kao žiži u kojoj se srijeću politika i moral.

Ujedinjenje koje večeras obilježavamo, podsjeća nas, takođe, da su odnosi na kojima počiva današnja Crna Gora, građeni dugo, od čvrstog ljudskog materijala i na pouzdanim temeljima. Čemu mi, samo kad smo najbolji, možemo biti dostojni nasljednici.

Dragan Radulović

Ujedinjenje Crne Gore i Boke 1813-1914.

Ujedinjenje Crne Gore i Boke bila je nacionalno-politička opsesija vladike Petra I Petrovića Njegoša. Ovoj namjeri je crnogorski vladar ujedno i poglavar Crnogorske pravoslavne crkve podredio sve svoje glavne političko-starateške projekcije. Očekivao je da će ostvarenje ovog cilja iz temelja promijeniti sudbinu zemlje, poslužiti kao osnova za izgradnju države, koja bi svoju snagu, svoj ekonomski rezon, svoju međunarodnu poziciju i svoje nacionalno-političke mogućnosti udvostručila. Oslonac za ovu zamisao imao je kod bokeških prvaka koji su u avgustu 1807. izrazili ogorčenje odredbama mirovnog ugovora u Tilzitu sklopljenog između Rusije i Francuske. Tim ugovorom je pored ostalog riješeno da ruska vojska ustupa francuskim trupama zemlju pod nazivom Kotor. Francuzi su ušli u Boku Kotorsku u avgustu 1807. godine.

Početak druge decenije 19. vijeka proticao je u znaku uzavrelih političkih okolnosti i žestokih vojnih obracuna u Evropi. Inicirala ih je moćna i nezajažljiva Francuska pod vođstvom Napoleona I Bonaparte. Francuski imperator je 1812. godine odlučio da sa ogromnom armijom od 600.000 vojnika krene u veliki pohod na Rusiju. Tako se na sjeveroistoku Evrope odvijala jedna od najvećih bitaka u istoriji starog kontinenta i svijeta.

Vladika Petar I Petrović Njegoš je pomno pratio razvoj prilika na ruskom ratištu. Bio je uvjeren da se tamo bije bitka i za spas oslobodilačkog pokreta kod Južnih Slovena. Njegov politički impuls mu je govorio da se ne smije propustiti prilika da ne stupi u direktne pregovore sa britanskim političkim emisarima o izradi zajedničkog plana za novi rat protiv Francuza na Balkanu. Zato su prve vladičine veze sa Britancima uspostavljene još krajem juna 1812. godine.

Godina u kojoj je Vladika započeo pripreme za treći pohod u Boku Kotorsku bila je bremenita nizom teškoća. Od svih nepovoljnih okolnosti, najteža je svakako bila ona koju su izražavali unutrašnji neredi, međubratstvenički i međuplemenski sukobi. Vladika je znao što se sve iz takvih sukoba i razmirica može izroditi za opšti položaj zemlje i da ništa ne može umanjiti narodnu energiju kao unutrašnja nesloga. Stoga

je upozorio zemaljske prvake da narodu predoče da su nastupila teška vremena, kad svako treba da vodi računa o opštim interesima naroda i zajednice.

Tek što je ocijenio da su nastupile povoljne okolnosti za slobodno djelovanje protiv Francuza u Boki Kotorskoj, Vladika je pristupio realizaciji ranije razrađenog strateškog plana za ulazak u Boku. Po vladčinom planu, crnogorska vojska je trebalo da pređe na teritoriju pod kontrolom francuskih vlasti preko onog dijela granice koji se nalazi dalje od teritorije pod turskom vlašću. Prije nego što je sa svojim planom upozorio britanskog admirala i komandni sastav svoje vojske, Petar I je sastavio spisak ličnosti iz Boke Kotorske i Crne Gore kojima je namjeravao da povjeri specijalne zadatke prilikom zaposijedanja teritorije Boke.

Francuske vlasti su bile blagovremeno obaviještene o vojnim pripremama Crnogoraca. One su dobro procijenile težinu situacije u koju su zapale i vjerovale su da je teško pružiti otpor neuporedivo jačim snagama i to s trupama od svega 1.644 oficira i vojnika. O tome je najbolje prosuđivao komandant Kotor - general Gotje. Uviđajući nadiruću opasnost, general Gotje je 13. avgusta 1813. godine izdao naredbu o proglašenju opsadnog stanja u bokokotorskoj Provinciji.

Kao i 1806. godine žitelji Boke pozvali su Petra I, vladiku crnogorskog „da siđe sa svojim Crnogorcima i da zauzme Boku prije svečanosti Gospe, koja pada u mjesecu avgustu“. Krajem avgusta Vladika je izdao naredbu da se vojska okuplja po Crnoj Gori i Brdima. Kako je već od britanskog admirala Flimentla dobio potrebnu municiju i jedan dio oružja, Vladika je donio odluku da 8. septembra 1813. godine krene u pohod za oslobođenje Boke Kotorske.

Crnogorske trupe su prešle granicu 22. septembra 1813, a sljedećeg dana zauzele Budvu. Drugi dio crnogorske vojske pod komandom Vuka Radonjića i Sava Petrovića izvršio je udar na Troicu i prinudio francuski garnizon da eksplozivom razori čitav fortifikacijski sistem. Vrijedi istaći da su crnogorskoj vojsci počeli da se pridružuju žitelji Boke Kotorske tako da su snage koje su Petru I stajale na raspolaganju poslije nekoliko dana bile znatno ojačale. Ubrzo su zauzete Verige, Porte Roso, dok je jedan jači odred, pod komandom Sava Petrovića, oslobodio Risan. Uspjesi crnogorske vojske podsticali su i one žitelje iz Kotorskog zaliva (Prčanjane i Dobročane) da se masovno uključuju u sastav vladčinih odreda. Ubrzo je narod Boke Kotorske počeo masovno da se pridružuje vladčinim trupama.

Nakon oslobađanja Herceg Novog u oktobru 1813. čitava Boka Kotorska sa svim gradovima i naseljima, osim Kotor, našla se pod vlašću vladike Petra I i njegove vojske. Vladika nije žurio sa naredbom za udar na Kotor. Njemu je prvenstveno bilo stalo do toga da pripremi narodno raspoloženje za donošenje odluka o ujedinjenju Crne Gore i Boke. Time je trebalo sankcionisati, kako navodi Branko Pavićević, istorijsku želju Crnogoraca da najzad izađu na more, da i na taj način komuniciraju sa svijetom.

Skupština predstavnika Crne Gore i Boke održana je 10. novembra 1813. godine u Dobroti u kući Vasa Lukina Ivanovića. Na njoj je donijeta odluka o ujedinjenju podlovcenske Crne Gore i bokokotorske oblasti. Na početku odluke se kaže: „Dvije susjedne pokrajine Crna Gora i Boka Kotorska, prožete patriotizmom i lijepim osjećajem vjere i časti, oslobodile su se uz Božju pomoć, svojom krvlju i žrtvama, zbacivši francuski jaram i zaklele se uzajamno gospodom Bogom na vjernost i da će uvijek ostati ujedinjene u svom slučaju i događaju“. Ulaskom crnogorskih snaga u Kotor, sredinom januara 1814. godine, cjelokupna teritorija Boke Kotorske bila je ujedinjena sa Crnom Gorom. Baš kao i u XI vijeku u vrijeme Dukljanske kraljevine, i kada je kralj Mihailo Vojislavljević u Kotoru imao svoj dvor.

Uskoro su nakon ujedinjenja, predstavnici dvije pokrajine, Petar I i Franjo Ljepopili, donijeli odluku o formiranju zajedničkog Vijeća i Centralne komisije (privremene vlade), čiji je zadatak bio da donosi odluke o finansijama, sudstvu, politici, raspodjeli funkcija i svim drugim upravnim poslovima. Na čelu zajedničkog vijeća Centralne komisije bio je crnogorski vladar. Da bi što jače vezao stanovništvo Boke Kotorske za svoju politiku, Petar I je, pored ostalog imao odlične odnose sa kotorskim biskupom Markom Antunom Gregurinom. Jedan od izraza tih relacija bio je prisustvo Petra I Tripundanskoj svečanosti u Kotorskoj katedrali 1814.

Crnogorski vladar je o ujedinjenju Crne Gore i Boke Kotorske obavijestio ruskog cara i od njega zatražio podršku za ovaj čin. Petar I tada nije znao da je anti-napoleonovska koalicija ponudila Austriji Ilirske provincije, pa i Boku Kotorsku za pristupanje savezu. Ugovorima u Rajhenbahu i Teplicu (1813), Austrija je pristala na ovu ponudu, što je potvrđeno mirovnim ugovorom u Parizu iz maja 1814. godine. Ruski car je zato sredinom 1814. savjetovao crnogorskom vladaru da ne pruža otpor austrijskoj okupaciji Boke Kotorske. U prvo vrijeme mitropolit nije prihvatao svoj savjet. Tek kada je austrijski general Milutinović, koji je juna 1814. krenuo da zauzme Ilirske provincije, nanio velike gubitke crnogorskim trupama u Boki, pristao je da Primorje ustupi Austriji. Ugovor o predaji Primorja Austriji potpisao je u junu 1814. godine u ime Crne Gore gubernadur Vuko Radonjić.

Ruska neosjetljivost i pragmatizam ne može da zasijeni zajednička pregnuća Crnogoraca i Bokelja na oslobađanju Boke Kotorske od francuskog okupatora i uspostavljanju zajedničke vlasti na ovoj teritoriji. Skupština u Dobroti, održana prije dva vijeka, predstavlja upečatljiv istorijski avans o slobodnom egzistiranju Crnogoraca i Bokelja, istina u jednom kratkom periodu. Taj uzvišeni cilj će se otjelotvoriti tek 1945. godine, kada se Boka Kotorska napokon vratila u državno tkivo Crne Gore.

Zvezdan Folić

Hronologija događaja 1813-1814

Uoči Ujedinjenja, na evropskom, širem planu protiv Francuza djeluje čvrsta, ugovorima potvrđena koalicija, u zalivu je Engleska flota, napreduje u borbama duž Dalmacije austrijska vojska, svoje obaveze ispunjava Rusija.

Poslije prethodno obavljenih separatnih preciznih dogovora sa Englezima i Rusima, Mitropolit Petar I uspješno obavlja pripreme i spremno započinje borbe za oslobađanje Primorja i Boke od Francuza i ostvarivanje plana Ujedinjenja.

Svi krajevi, gradovi i sela saraduju sa Mitropolitom obavještavajući ga o svim saznanjima korisnim za opštu stvar. **Herceg Novog 10. septembra:**

Gospodinu Mitropolitu i kavalijeru i Vladaocu cernogorskomu i primorskomu skoro akobogda, Petru Petroviću

Ljubimo Vašu svetu desnicu, Vaše Pravosvještenstvo.

Mislimo da ćete bit čuli što se približava u ove strane, kako je ćesar pokrio Rijeku i Triješće. Zadar biju Englezi, i oni Spjet su uzeli. U Dubrovnik čine velike provižioni i zaziđivaju vrata od grada. Evo danas i ovđe u Novome zazidaše dvoje vrata i samo jedna ostaviše; i svak govori da će pokrit ćesarovci, a mi se strašimo, e Vaše Pravosvještenstvo zna što smo mi učinili ćesarovcima.

Mi nemamo nikakve uzdanice već ako u Boga i u Vaše Pravosvještenstvo, koje te prosimo svakolici zaboga, ako imate ikakvu nadeždu na nas da nas avizate i obradujete .

S ovijem ostajemo svi ljubeći Vašu svetu desnicu i proseći Vaš sveti blagoslov.

Dio Primorja je oslobođen. **5. oktobra Mitropolit** se službeno obraća oslobođenom gradu Budvi:

Ostavlja se naredba u grad Budvu da je ima svaki ispunjat.

Za zapovijednika u grad Budvu ostavlja se Sava Plamenac na mjesto moje i ko bi se protivio njegovoj zapovijedi, protivioće se samome mene i svemu narodu.

Za dobru uredbu, kako u grad tako i izvan grada, ostaje pod zapovijed višeimenovatu dvadeset Cernogorcah i dvadeset Primoracah, to jeste deset Paštrovićah, od tri komuna Pobora, Brajića, Maina, -šest ljudih i četiri od Gerblja a dužnost biti će gledati mirnu slogu i posluh.

Oficijal, soldati i đendarmi koji su se našli u grad ostavljamo na njihovu volju, ako će stojat i služit unaprijeda kako i dosada, a platu imati će i kruh isto kako i priđe; ako nebi šćeli, biće spravljani do mjesta koga bude prilično; ako li pak os-tanu, svaki građanin i ostali imaju stimat i rešpetat oficijala, soldate i đendarme kako i priđe.

Provizion i municion koja se u grad našla, da bude za službu i za obranu grada i ljudih.

Sve dacije od tergovinah, kako je po zakonu grackomu, tako i od brodovah koji bi kapitali, imaće plaćat za službu grada i komunske kase.

U Boki još traju zadnji dogovori o zajedničkoj borbi. Odluka opština se čeka.

11. oktobra Mitropolit se obraća Peraškoj opštini:

Svijetlome i Blagorodnome Gospodinu kapetanu Alvizu Viskoviću i ostalijem Gospodom i Stariješinam i svoj poštenoj Komunitadi Peraškoj, Mir i zdravlje od Boga

Ja sam Vam poslao jedan manifest kako i u ostale Komunitadi od ove Provincije, koji Vas i svakoga poziva da se sadružimo i da oružje prifatimo protiv obštrega naprijatelja Frenceza.... No nemajući od Vas i od dobrojske i percanjske Komunitadi stanovitoga odgovora, vidim da gubimo naše vrijeme i da našega neprijatelja ne možemo ablokati kako trebuje doklen vi tako stojite. Zato vas iznovice zovem i molim da mi najdalje do četvertka večer date na znanje: oli ćete digiarati protiv opštrega neprijatelja, kako sva ostala Provincija digiarila, oli nećete, nego protiv nas.

Međutijem čekam Vaš skori odgovor i ostajem Vaš dobroželatelj

Mitropolit Petar Petrović

Druga polovina oktobra: započinju zajedničke akcije engleske flote i udruženih Crnogoraca i Bokelja; guvernadur Vuk Radonjić sa Crnogorcima osvaja tvrđavu Trojica, bateriju na Verigama, osvojene su Rose, Savo Plamenac predvodi napad i osvajanje Herceg-Novog, Opštine Dobrota i Prčanj zauzimaju dvije topovnjače i dvije peniše, Peraštani zauzimaju tvrđavu, na otoku Sv. Đotđa viore

se zastave triju saveznika... I ostala mjesta u Zalivu bivaju oslobođena. Crnogorci i Bokelji gospodare Bokom,- osim Kotora će se Francuzi povlače i zatvaraju. Počinje opsada grada.

29. oktobra u **Dobroti** održava se Narodna skupština na kojoj se proglašava Ujedinjenje dvije pokrajine Crne Gore i Boke Kotorske pod zaštitom triju savezničkih država Rusije, Austrije, Engleske.

- **Istog dana** opat Brunaci obaviještava Mitropolita da je iz francuske vojske iz Kotora dezertirao odred Hrvata od preko 260 ljudi i da su predali ključeva od dvoje gradskih vrata.

- **Istog dana 29.** Mitropolit odgovara, pohvaljuje postupak Hrvata, žaleći što to na vrijeme nije bilo javljeno da se iskoristi za osvajanje grada.

- **Istog dana** konte Vicko Ivanović iz Dobrote, još zvanično ne potvrđen za blagajnika, isplaćuje Opštini Perast 300 srebrnih talira za izdržavanje Bokelja i Crnogoraca koji drže Kotor u opsadi.

1. novembra održava se druga skupština u Dobroti, donosi se **Dekret o formiranju Pokrajinskog savjeta kojim se zapravo uspostavlja privremena vlast u Ujedinjenim pokrajinama.**

Savjet ima 41 člana, predsjednika, potpredsjednika, 30 iz Boke, 9 iz Crne Gore, odlučuje ako je prisutna većina, Predsjednik Savjeta je Mitropolit Petar Petrović. Posebnim članom formira se i Vlada – Centralna Komisija, koju čini 9 Crnogoraca i 9 Bokelja, njen predsjednik je takođe Mitropolit. Izabran je generalni sekretar, Franjo Ljepopili. Za komandante pokretnih straža od 100 vojnika imenovani su serdar Điko Martinović sa Cetinja i knez Jovo Tujković iz Grblja. Izabrani su i ostali predstavnici novoformirane vlasti;

Od novembra do kraja decembra ta vlast odmah u svim oblastima preuzima svoje nadležnosti, upravlja, planira, formira nove organe vlasti, održava red i mir, daje naređenja... sudovi sude, pomorske službe redovno obavljaju sve poslove vezane za pomorstvo, obavlja se trgovina... život u Ujedinjenim Pokrajinama normalno teče...

Na današnji dan 18. novembra 1813, Centralna Komisija izdaje Dekret o organizaciji sudstva, putem sudova zvanih „bankada“, koji su nadležni u svim građanskim sporovima dok krivična djela riješava Centralna komisija.

Na današnji dan 1813, nalaže se od strane Centralne Komisije da se u opštini Dobrota naznačenog dana u čast pobjede saveznika nad Francuzima, održi Tedeum, a kada engleski brik ispali počasne plotune, to isto treba obaviti i u Perastu.

Na današnji dan 1813. iz Hercegnovskog lazareta obaviještavaju Centralnu Komisiju da će se zbog pojave zarazne bolesti najstrožije poštovati sanitetski propisi za turski brod koji je uplovio, a za neizvršavanje naredbe zapriječeno je smrtnom kaznom.

Tokom decembra odvijaju se obimne pripreme u svim opštinama i mjestima u Zalivu za završni napad i zauzimanje Kotora.

22. decembar. Engleski komandant Host traži od predsjednika Peraške opštine potrebnu municiju.

24. decembar. Po naređenju Mitropolitoa traži se pomoć u materijalu od Risanske opštine.

25. decembra Božić. – U zoru zajedničkim snagama Crnogoraca i Bokelja sa kopna, i engleske flote započeo je napad na Kotor, sa četiri pozicije otvara se vatra na tvrđavu i zidine...

30. decembra kapetan Stoliva Vujovoć obavještava Centralnu Komisiju o slanju 20 Stolivljana za potrebne radove u prenosu artiljerije, navodi i dosadašnju pruženu pomoć u vojnim pripremanjima . .

31. decembra 1813. Iz Dobrote Mitropolit piše austrijskom generalu Tomašiću o vojnim i političkim akcijama Crnogoraca i Bokelja, žrtvama koje su podnijeli u dosadšnjem borbama za oslobođenje od Francuza navodeći da bi velike sile trebale prihvatiti i legalizovati postojeću političku organizaciju Privremene vladavine Crne Gore i Boke Kotorske na čelu sa Centralnom komisijom.

Dobrota, 2. januara 1814. Mitropolit moli austrijskog generala Tomašića da ne šalje trupe u Boku jer bi to narušilo mir i harmoniju u Dvijema provincijama.

Kotor, 3 januar engleski komandant Host i crnogorski Vuk Radonjić ugovaraju opšti juriš na tvrđavu .

Kotor, 4. januara, 1814. francuski general Gotje,- kapitulira.

U svojoj rezidenciji u Dobroti Mitropolit se sastaje sa austrijskim generalom Milutinovićem.

Nakon tog susreta kapetan Host zvanično objavljuje kapitulaciju Francuza. Gotje

ga potpisuje 4. januara u svom glavnom kotorskom štabu, a Host na fregati „Bekenti“ usidrenoj pred Kotorom, 6. januara. Akt kapitulacije ima 16 članova.

Istog dana, **6. januara Host obaviještava Centralnu komisiju da joj predaje zvanično ključeva** grada Kotora i svih javnih magazina koje preuzimaju članovi Centralne komisije, Guvernadur Crne Gore Vuk Radonjić i Vićenco Lovrenčević.

Kotor je oslobođen. Francuzi su se povukli, predstavnici Ujedinjenih pokrajina uspostavljaju i u gradu svoju vlast, red i primjenu donesenih propisa. Centralna komisija i Mitropolit prešli su iz Dobrote u Kotor.

Stanje u Kotoru za vrijeme Francuza bilo je teško. U jednom istorijskom radu don Gracije Brajkovića, navodi se:

„...Francuske vlasti zatvorile su samostan dominikanki a njihovu crkvu sv. Pavla pretvorili u skladište... Francuski general Gotje u opsjednutom Kotoru uzeo je iz riznice Katedrale sv. Tripuna i iz crkve sv. Jakova ukrasno srebro i dao skovati op-sadni novac. Izrađeno je 3.800 komada od 10,5 i jednog franka. Pored općeg anti-crkvenog stava francuske vlasti i oduzimanja crkvene imovine, na novcu piše „Dje protež la Frans“...

Hoste je 12. januara grad prepustio Mitropolitu.

Ovaj uđe u grad gdje je takođe i Centralna Komisija prešla iz Dobrote. Kada je Mitropolit sa svojim vojnicima ušao u grad, bez sumnje možemo pretpostaviti da se odmah susreo i s biskupom Grgurinom jer je za jednu od bitnih formalnih karakteristika nove vlasti, morala postojati privola obje te ličnosti.

(Radi se naime o upotrebi zvaničnog pečata kotorske Katedrale sv. Tripuna za pečat Centralne Komisije.)

To istovremeno znači širinu gledanja Mitropolitova, kome nije smetalo da koristi pečat druge hrišćanske crkve, kao što ni katoličkom biskupu nije smetalo da ponudi ili da na to pristane.

Ovaj pečat se i sada čuva u riznici katedrale sv. Tripuna...

Najsvečaniji dan kotorske biskupije je Tripunjdand, 3. februara. Te, 1814. godine toj svečanosti je prisustvovao i Mitropolit Petar. Zabilježeno je da su se na vratima Katedrale zagrlili Mitropolit i Biskup. Ovaj gest bio je znak njihove ljudske i kršćanske suradnje ...“

19. januar. Centralna komisija šalje cirkular opštinama da pošalju svoje deputate za skupštinu Pokrajinskog savjeta koja će se **održati 24. januara u Kotoru** u „dvoranama sudske zgrade“ radi riješavanja izuzetno važnih pitanja.

Zapisnik sa ove Skupštine nije sačuvan, ali u **narednim danima januara** formirana su nova državna tijela i njihovi predstavnici.

5. februara određuje se da se Centralna Komisija sastaje dva puta mjesečno. Glasovi sa raznih strana i raznih sadržaja šire se. Formiraju se razne struje što može ugroziti stabilnost Ujedinjenih pokrajina.

26. marta održava se **Skupština** koju potpisuje 18 delegata Crne Gore i Boke, donosi se Dekret od 9 tačaka kojim se pokušava obezbijediti mir i sigurnost do odluka velikih sila o budućem statusu Ujedinjenih pokrajina.

Tokom **aprila i maja** diplomatska aktivnost prema Austriji i Engleskoj se nastavlja. Iz te prepiske već se nazire jasno da novonastala državna formacija neće biti od velikih sila priznata, niti da će je Rusija uzeti pod pokroviteljstvo, iako je u fazi oslobađanja od Francuza bila podržavana od Engleza.

Mitropolit se još nada podršci Rusije.

8. juna obraća se generalu Milutinoviću da još nema odgovora od ruskog cara kojemu je uputio svojeg izaslanika **i da su stanovnici Kotora i mnogi vjerni Bokelji još jedanput obnovili zakletvu vjernosti.**

9. juna austrijski general Milutinović traži od Mitropolita i pukovnika Nikiča, predstavnika Rusije, da mu, kao predstavniku saveznika, predaju Kotor.

10. juna na Prčanju sačinjen je tekst kapitulacije grada Kotora i Bokokotorske provincije kojim se u 18 tačaka utvrđuje primopredaja vlasti od strane opunomoćenih crnogorskih predstavnika guvernera Vuka Radonjića i izaslanika Mirolava Zanovića, opunomoćenim predstavnicima Austrije.

Sve dotadašnje mnogobrojne diplomatske aktivnosti, pregovori, izaslanici, svi uspješni ratni poduhvati i pobjede nad Francuzima uz mnogobrojne ljudske žrtve, svi napori i uspjesi Crnogoraca i Bokelja u formiranju i djelovanju vlasti, sav nadljudski napor posebno Mitropolita na svim tim poslovima, i njegova ogromna nada i vjerovanje u Rusiju – da će Ujedinjene provincije podržati, sve je anulirano u jednom danu. Oslobođena od Francuza svojom krvlju, zaslugom Crnogoraca i Bokelja, novostvorena državna formacija, umjesto obećane ratifikacije, mnogo ranije donesenom odlukom velikih sila, daje se na upravo Austriji.

Stoljećima postojeće i razvijane veze sublimirane u uspješnom oslobađanju od Francuza, formiranje i pravno oblikovanje zajedničke države ostavljaju neizbrisivi trag.

Sadržaj pak Ugovora o Ujedinjenju 1813. fundament je pobjedničke zajedničke borbe 1941-1945, i pobjedničkog zajedničkog djelovanja 2006.

U ime Boga Amin
Dobrota 29. oktobra 1813.

Dvije susjedne Pokrajine Crna Gora i Boka Kotorska, prožete patriotizmom i jednakim religioznim osjećajem i čašću, Božijom pomoću borile su se za oslobođenje i oslobodile se, i zbacivši fransucki jaram svojom krvlju i žrtvama, jedna drugoj se zaklinju Gospodom Bogom na vjernost i stalnu ujedinjenost u svakom slučaju i događaju.

Kako su se one sada stavile pod visoku i moćnu zaštitu triju savezničkih država, Rusije, Austrije i Velike Britanije, u njihovo ime izjavljuju njihovi glavari, da ako bi bilo kada političke okolnosti prisilile bilo koju od dvije Pokrajine da se podloži bilo kojoj od rečenih država, da će obadvije slijediti istu sudbinu, tj- da će ostati obadvije pod istom vlašću, sa onim uslovima i povlastivama koje su uživale i koje će im ubuduće biti priznavane.

Ako bi država koja bi njima vladala bila zbog ratnih prilika prisiljena da ih napusti, dvije Pokrajine, preko svojih glavara koji u njeno ime to izjavljuju, ostaće slobodne i nezavisne kao što su bile u trenutku sklapanja Ugovora o ujedinjenju, ali potvrđuju međusobno ujedinjenje i nezavisnost i u buduće, ako bi trebalo, i vlastitom krvlju.

Podrazumijeva se da je isključena za uvijek francuska vlast, jer bi više voljeli i da umru ujedinjeni u bilo kakvoj nesreći, nego da padnu ponovo pod galsku tiraniju.
Neka bude vjerovano.

Mitropolit Petar Petrović,
Guvernadur Vukolaj Radonjić, u ime cijele Crne Gore i Brda,
Alviz konte Visković, kapetan Optine Perast,
Teodor konte Ivelić, kapetan Opštine Risan,
Vasilije Đurasović kapetan Opštine Herceg Novi,
Teodor konte Ivelić za Opštinu Paštrovsku,
Pop Đuro Lazarović u ime Opštine Grbaljske i tri sela, Pobori, Maini i Brajići,
Andrea Tripković, kapetan Opštine Dobrota,
Petar Lazari, sudija za Đusepa Lukovića kapetana Opštine Prčanj
Markantonio konte Gregorina, pukovnik, za Kotor i sva mjesta kotorske teritorije,
Lastvu, Tivat, Lepetane, Bogdašiće, Kavač, Mrčevac i Lješeviće,
Pop Ivo Radović u ime Opštine Lušičke,
Pop Filip Kostić u ime Opštine Krtoljske,
Andrea Tripković za Opštinu Stolivsku,

Pop Đuro Lazarović u ime kapetana Škaljara Tripa Petrovića,
Miroslav konte Zanović za grad Budvu,
Stefan Lazarović za Opštinu Muljansku.

Ja, Franjo Ljepopili, sastavio sam i potpisao ovaj dokumenat, tako zamoljen od Njegove Ekselencije presvijetlog Mitropolita i uvaženih potpisanih glavara gore navedenih opština.

Dokument Ujedinjenja sačuvan je djelimično na našem jeziku, a u integralnom obliku na italijanskom, oba su bili službeni jezici, sa svim imenima prisutnih njegovih potpisnika. Čuva se u Muzeju grada Perasta.

Vesna Vičević

Jubilej Matice crnogorske – 20 godina postojanja

Danas obilježavamo, ipak, veliki jubilej Matice crnogorske. Ne toliko po njegovom kalendarskom pečatu, koliko po njegovoj simbolično-suštinskoj, slojevitoj, identitetskoj i samosvojnoj odrednici i po onome što je za ovih dvadeset godina urađeno da Matica crnogorska postane jedan od nezaobilaznih subjekata našega bitisanja. To je velika činjenica i veliko hvala svim onima koji su se 1993. godine drznuli da u znak otpora novom poništavanjau Crne Gore formiraju Maticu crnogorsku. Bilo je to u tom trenutku pravo ozračenje, nadvladavanje turobnog vremena i anticrnogorske represije. Analogija se samo po sebi nameće: kako to da danas ne slavimo 100-godišnjicu ili 150-godišnjicu postojanja Matice zajedno sa 200-godišnjicom Njegoševa rođenja. Zašto smo izbjegavali sami sebe. Nigde kao ođe na Cetinju nije trebalo da zaiskri prva Matica kod južnoslovenskih naroda. No, nadajmo se da dug put počinje prvim korakom te da će Matica nadoknaditi svoje istorijski, izostale, jubileje. Možda su tome, pored ostalog, kumovali i izvanjci na dvoru četiri crnogorska vladara iz 19. vijeka.

Osnivanje Matice crnogorske, pogotovo u trenutku u kom je formirana, specifično je državno krštenje i znamenje, ne samo istorijsko i kulturološko već i psihološko. Nažalost, imamo jednu neobičnu, više nego paradoksalnu, situaciju: više od jedne trećine stanovništva ove zemlje, različitih nacionalnosti, ne smatra Crnu Goru, što zvanično što na drugačiji način, matičnom državom. Konstanta

naše plahovite političke svakodnevice je insistiranje na pomirenju u Crnoj Gori. Mira i pomirenja nije nikad dosta. Međutim, iza te sladunjave priče krije se mutna politika koja, zapravo, podrazumijeva, reviziju, referendumске faktografije, što bi vodilo u bezdržavlje ili pak dvodržavlje, a onda sve po starom. Drugačije rečeno, po logici ovih glasovitih pomiritelja trebalo bi prihvatiti zahtjeve i diktat manjine i problema nema. Istovremeno, imamo i činjenicu da visoki predstavnici državne administracije, neće da govore izvornom, ipak, primarnom, maternjom varijantom crnogorskog jezika a đeci se u školama objašnjava kako su Š i Ž nepotrebni, odnosno, nepristojni glasovi, te da ih treba izbjegavati. Očigledno da je riječ o ruganju, odnosno, pokondirenosti, i unižavanju amblematične fonetike jednog jezika koja je njegov organski dio. Po tim nazorima, zapravo, i Njegoš bi bio nepristojan. Lingvistička ili, pak, neka druga vrsta distance od maternjeg govora je čin potajnog osporavanja ustavnog rješenja. Upravo na jeziku i primjeni makar one leksike koja je čujna na svakom koraku, može se najbolje sagledati mjera otuđenosti ili neotuđenosti od matičnog jezika. Mi, kao po pravilu, nećemo ono što hoćemo! Oni koji govore reafirmisanim crnogorskim jezikom postali su maltene neofiti, odnosno, preobraćenici. Skorojevićstvo i inferiornost su, ne od juče, opasan crnogorski usud.

Put do obnove državnosti je dramatičan, ništa manje, međutim, obnova crnogorske državne suštine. Izgubili smo na vremenu, na onome što se zove pravo u središte stvari. Naša kulturna baština je otuđena od svoje matice i taj proces se, intezivno, nastavlja. Ovih dana, pogotovo, kada je na sceni krunidbena veljehegemonistička ideja o krunidbenoj krađi i prekrađi Njegoša. Najava beatifikacije – njeno izvjesno objavljnje – ovog crnogorskog državnika, pjesnika i duhovnika je jedan od najvećih ako ne i najveći udar na crnogorski ne samo nacionalni već i državni identitet. Svetački leks specijalisi koji stižu iz Cetinjskog manastira su samo novi, očajnički, prilozi za negaciju samobitnosti crnogorske države. Zato je posljednji trenutak da se prag pretjerane tolerancije vlasti u decenijskom antidržavnom djelovanju Amfilohijeve crkve morao već jednom preći i reći glasno i jasno: novih otimanja nema a sve što je oteto crnogorskoj državi mora se vratiti. Svaka država na svijetu ima pravo da brani svoj integritet i dostojanstvo makar to dolazilo i od Srpske pravoslavne crkve. Ako smo u posljednjih dvadesetak godina uspjeli da reverifikujemo našu matičnu povijest, da je izvučemo iz stoljetnih ralja pijemontske arbitraže, naša duhovna, materijalna, baština, pogotovo crkvena, je doživjela pravu delegitimaciju. Ona je dubinski falsifikovana, prekrojena do banalnosti, tuđemilizovana, oblikovana divljom i meraktilnom gradnjom. I sve je to rađeno, i radi se tu pred našim očima i onih koji bi trebalo da štite autentično spomeničkog blago. Crnogorski pravoslavni vjernik zajedno sa

Crnogorskom pravoslavnom crkvom je sirak tužni bez nigđe nikoga. Dok ne osvojimo do detalja svoju prošlost kao maticu našeg matičnog identiteta, naučno, zakonski, građanski i na civilizacijski način – i to kao zavješatanje ne ostavimo generacijama - nećemo imati niti državnu niti nacionalnu budućnost. U globalizaciju, odnosno, reglobalizaciju se može ići samo sa dobro pečeteranim identitetom. Državno, istorijsko i nacionalno i naravno, građansko, moraju biti svetinje.

Mnogo je crnogorskih postreferendumskih boljki i bolećivosti. O tome bi mogao da se organizuje poseban naučni skup. Državu smo obnovili samo uslovno. Suverenistički blok se rastače – i već imamo njegove četiri kolone. Suprotne kolone se ujedinjuju. Sve se, zapravo, u postreferendumskom procesu svodi na dnevno-politički, praksistički, a ne istorijski kontekst koji je bio i ostao jedina moć Crne Gore. Od svih kriza o kojima govorimo najveća je, a najmanje imenovana, najmanje problematizovana, kriza upravljanja vraćenom državom. Kriza upravljanja svim onim komponentama koje sublimiraju državni čvor čineći državu održivom po svim standardima na kojima počivaju normalne države. Ustavobraniteljstvo mora biti tačka oslonca svih koji dolaze i odlaze. Ponekad se učini da se krenulo grlom u jagode – u velike kompromise, te da se država kao neprikosnoveni autoritet zajedno sa svojim ustavom izgubila negđe između parapartijskog sindroma, mandatomanije, izboromanije, ličnih karijera, nedostatka državničke strategije, istorijske i intelektualne mudrosti, samosvojnog i Crnoj Gori neophodnog državničkog kapaciteta / i države koja je sve više u poziciji da ponovo bude dovedena na rubu opstanka. Pritom ne mislim, naravno, na deficit upravljačke, arhivirane, klasike već na elementarnu logiku koja mora biti stabilizator svakog prelaznog perioda a koja podrazumijeva istorijsku, modernu, demokratsku principijelnost. Država se jedino može braniti državom. Nikakvom drugom, osim pravnom. Država koja ne može da riješe svoja državna, nacionalna i identiteska pitanja već ih odlaže ne bi trebalo ni da postoji. Ponašamo se kao da smo nešto ukrali. Za to nije potrebna nikakva čvrsta ruka osim one koja se čvrsto pridržava izvorne tradicije, ustava i zakona. Trebalo je, zapravo, prvo da stignemo u Crnu Goru, pa tek onda na sve četiri strane svijeta. Jer, sve je prolazno, samo bi ova država trebalo da bude što vječnija. Njena karijera mora, zapravo, biti iznad svih karijera. *Ne može se u ime toga dozvoliti jednom popu, samoljubcu, anarhisti, kvaziteološkoj – turbofolk zvijezdi – odvojenom i od države i od crkve, izgubljenom u vremenu i prostoru, da sebe proglašava neformalnim poglavarom Crne Gore, da bude, maltene, medijator njene sudbine – da nemanjićizuje Crnu Goru i od toga gradi svoj budući svetački oreol.* Mora se desiti preokret: da sa kritike drugih za sudbinu Crne Gore pređemo na kritiku nas samih!

U Evropu da ali sa domaćom i iskustvenom vizijom. Sa, prije svega, Evropom u sebi. I velike evropske zemlje se sve više štite od same Evrope, ili, makar, s trezvenim pogledom na geopolitičke procese.

Riječ je o čovjeku anticrnogorske startegije koji svaki put iznova matira državni vrh povlačeći krupne poteze poput crkve na Rumiji i nauma da se Njegeoš proglasi za sveca.

To što se govori na ovim i sličnim skupovima i tribinama je kao bacanje zrna u zid. Govorenje u vjetar. Ako se i kaže nešto što je jedino moguće reći, onda se, i ako je često u salonskoj formi, to do pojedinih glavara proglašava za crnogorski nacionaizam ili pak crnogorki fašizam. Kakav kukavni crnogorski nacionalizam. Ne pamtim da je neko od čelnika ove države pošetio Dukljansku akademiju nauka, a o Matici crnogorskoj i da ne govorim. Drugi državnici koji dođu u Crnu Goru poslije zvaničnog protokola trče u svoju ovdašnju Maticu.

Svako ima pravo da sazna svoj identitet, njegove korijene, njegovo stablo, njegove rodove i godove. I neka svako ima svoju Maticu. I to nije sporno. Ali mi često nije jasno, kako to da skoro ni jedna od nacionalnih zajednica, javno ili neformalno, Crnu Goru ne doživljava kao matičnu državu.

Koliko god to zvučalo paradoksalno u odnosu na tokove integracija i globalizacije, Crna Gora se mora vezati, prije sveg, i poslije svega, za samu sebe. Za svoj istorijski a ne za dnevni, lični, i podanicima prihvatljiv interes. To je sveto pravilo svake države. Državu treba držati kao malo vode na dlanu. Pogotovo kad je, iako stara, još mlada i zelena. Kao što je imala „strategiju“ stogodišnjeg nestajanja, tako mora imati i strategiju stogodišnjeg ustajanja. Nametnite jednom narodu izmišljenu krizu identiteta, oduzimajte mu vjekovne ideale, poljuljajte njegovu vjeru u sebe, diskvalifikujte one koji mu na sve te namete i podvale ukazuju i eto otvorenog puta ka ućutkivanju i nestajanju tog naroda. Naš mentalitet, pogotovo, državnički, mora naučiti sve lekcije iz istorije i ne biti niti utopijski, a još manje analogno tome utopistički. Crnogorska stvar je pravedna stvar i po istorijskoj i po božjoj volji. Karijera i mandat Crne Gore mora biti iznad svih karijera i iznad svih mandata. Njena teritorijalnost i njen nacionalni identitet je njena budućnost. Ne možemo čuvati Crnu Goru cjepkajući je pod bilo kakvim ucjenama na opštine i opštine, jer smo toliko i teritorijalno i demografski mali da ne možemo na svaki povik s bilo koje strane padati na koljena, a sve opet u ime očuvanja Crne Gore. Od prijatelja do neprijatelja Crne Gore uvijek je bio tanak limes. Balkanski separatizmi su uvijek dobro kamuflirani i njihova je maska koliko demokratska toliko i podla. Isto to važi i za unitarne ideologije.

Bitna je nacionalna svijest i to će biti još dugo uprkos svim globalizmima i kosmopolitizmima i svim diktaturama demokratije i kapitala. Očuvanje nacionalne

svijesti, pogotovo, tako rovite kao što je naša crnogorska, znači istovremeno i od nacionalizma i njenogovih zamki. Ne preći Rubikon, čuvati sebe od sebe.

Samostalnost svake države označava osvajanje prava nacije da odlučuje o svojoj zemlji, svojoj slobodi, svojoj sudbini i svom životu. To iznad svega znači vladavinu prava ili u crnogorskom slučaju, ustavobraniteljstvo. Da li je završena referendumna epoha Crne Gore? Nije! Stalno smo na nekom dobrom početku i strahu od lošeg završetka. Crna Gora mora uvijek biti svojina njenog naroda i njenih građana, odnosno, mora biti u vlasti naroda i njenih institucija a ne nikako u vlasti bilo koje plutokratije partijske i oligarhijske. S Crnom Gorom može i smije raspolagati samo njen narod.

Pitanje svih pitanja za Crnu Goru jeste – i danas i ođe – od čega zavisi njen opstanak. Njena konačna utemeljenost u samu sebe u svoju istoriju i svoj, prije svega, nacionalni, građanski, državni i evropski lik. Prelazak iz nepovijesnog u povijesni um.

To zavisi i zavisiće od, prije svega od toga koliko smo svjesni dvije stvari. Prva je u saznanju, rekao bih u postulatu, da će Crne Gore biti onoliko koliko bude Crnogoraca i onih koji osim Crnogoraca Crnu Goru iskreno, korijenski, doživljavaju kao svoju maticu, kao svoju majku kako to stoji u Crnogorskoj himni. I drugo, koliko smo svjesni elementarne stvari da državu moraju voditi ličnosti državničkog formata, državničke mudrosti, dalekovidosti i državničke odlučnosti i mudrosti. Državnike koji su duboko svjesni crnogorske istorije i ponavljanja te sudbine. Postojanje Crne Gore nije nikakvo dnevno-političko, mandatsko, pitanje već njen opstanak zavisi od državničkog i etičkog kapaciteta onih koji je vode ili će je voditi. Koliko uvijek imaju na umu državničku a ne partijsku ili neku drugu ulogu. *Razlozi višetruke ugroženosti.*

Ima li zapravo kraja našim raskršćima njihovom dnevnom i cikličnom ponavljanju. Je li geografsko, geopolitičko i civilizacijsko raskršće naš neprestani Dmaklov mača. Jesmo li sposobni da makar ta raskršća budu ređa i sa manje smjerekaza i gubitaka.

Dobrobit Crne Gore i njenih građana moraju biti iznad svega!

Borislav Jovanović

Riječ Adnana Čirgića

Čini mi posebnu čast da po drugi put govorim o Vukiću Puleviću. Prvi je put to bilo na međunarodnome naučnom skupu u Rijeci, u Hrvatskoj, koji je bio organizovan u čast 70. godišnjice Vukićeva rođenja. U čast toga rođendana i jedna nova biljka nazvana je po njemu. I ovo veče koincidira s još jednim Pulevićevim jubijelom – 75-godišnjicom njegova rođenja.

Poznato je da Crna Gora donedavno nije imala naučne i kulturne institucije koje bi se bavile fundamentalnim pitanjima montenegrstike. Kod nas su fakulteti i akademije osnovani u vrijeme kad su univerzitetski centri i akademije bliskih naroda iz bivše Jugoslavije već stajali na čvrstim nogama. Stoga se crnogorski kadar školovao izvan Crne Gore, đe je zatim nastavljao i svoju naučnu i kulturnu djelatnost, budući da im Crna Gora nije pružala mogućnosti ni približne onima iz okruženja. Takvo je stanje imalo izrazito negativne posljedice jer su svi važniji projekti izučavanja crnogorske prošlosti, nauke i kulture bili rukovođeni iz centara sa strane, odakle su poticale inicijative za unifikaciju Crne Gore u tzv. širi srpski jezički i kulturni region. Proces unifikacije umnogome je podržavan upravo od strane brojnih afirmisanih i talentovanih crnogorskih naučnih kadrova koji svoj život i rad nijesu vezali za crnogorsku sredinu. Takva politika nastavljena je i u Crnoj Gori kad su se u njoj počeli osnivati univerzitetski i akademski centri, a njene posljedice primjetne su i danas.

Ipak, među crnogorskim naučnim i kulturnim radnicima bilo je i takvih koji su svoj život i rad vezali za Crnu Goru, iako im ona nije mogla pružiti afirmaciju koju bi imali u okruženju. Svi su oni bili uglavnom vezani za ideju i pokret crnogorske kulturne i državne nezavisnosti. Jedan od njih je i Vukić Pulević, botaničar i onomastičar, a prije svega montenegrist, jer je i botanički i onomastički rad predredio montenegristici u najširem smislu te riječi.

Neobična je pojava u svijetu da jedan botaničar, kakav je Vukić Pulević, zađe u sasvim drugu nauku koja nema dodirnih tačaka s njegovom primarnom strukom. Još je neobičnije kad taj botaničar u toj drugoj struci postigne rezultate na kojima mu mogu zavideći oni kojima je ta struka primarna. A Vukić Pulević je u crnogorskoj onomastici, samim tim i u lingvistici, ostvario upravo takve rezultate. Čak i više – možemo slobodno reći da je Vukić Pulević danas jedini aktivni onomastičar crnogorski.

Nije ovo prilika za davanje kakve opsežnije analize doprinosa Vukića Pulevića crnogorskoj onomastici i jezikoslovlju uopšte. Umjesto toga mogu se izdvojiti neki značajniji segmenti toga rada. Prije svega treba istaći da je on, kao predstavnik prirodnih nauka, prvi uveo egzaktne metode u našu filologiju.

Vukić se i u onomastici ponaša kao u botanici – analize i zaključke donosi na osnovu *validnih uzoraka*. Tako, za razliku od ustaljenoga manira u lingvistici da se zaključak donosi na osnovu pojedinačnih pojava, Vukić traži za svaku pojavu ekvivalent na znatno širem prostoru. Tako razrješava izuzetno zamršena pitanja homonimije i sinonimije u crnogorskoj toponimiji.

Multidisciplinarnost pristupa izučavanju jezičkih pojava druga je bitna karakteristika njegova rada. Ta multidisciplinarnost došla je do izražaja i u najznačajnijoj Pulevićevoj studiji (u koautorstvu s N. Samardžićem) – *Fitonimi i zoonimi u toponimiji CG* (2003). Vrlo je interesantno ukazivanje na međusobnu uslovljenost imenovanja pojedinih fitonima i zoonima. Takav je slučaj npr. kad je u pitanju biljka *međeđa lijeska* ili *međetka*. To je i bio jedan od motiva da se fitotoponimi i zootoponimi objedine u istoj knjizi. Akcenat je i tu s pravom stavljen na multidisciplinarni pristup problemima. Ispravnost takvog postupka potvrđuje se npr. u izvođenju etimologije toponima *Kobilji Do* u Katunskoj nahiji, za koji bi lingvisti bez relevantnih informatora teško mogli doći do zaključka koji V. Pulević navodi – da taj toponim nije dobio ime po *kobili* već po biljci *kobiljači*, ili npr. izvor *Međeđak* u Pivi koji je ime dobio po *međeđoj lijeski* ili *međetki* a ne po životinji *međeđu* i sl. U vezi s homonimijom Vukić Pulević navodi tipičan primjer *pelima* koji sve češće potiskuju srpski i hrvatski nazivi *kadulja* i *žalfija*, iako je fitonim *pelim* prepoznatljiv i autohton u Crnoj Gori. Jezička unifikacija uslovlila je ne samo potiskivanje fitonima *pelim/pelin* već i mnoge druge narodne nazive koje Vukić Pu-

lević navodi, npr. – naziv *koštanj* se u Crnoj Gori polako zamjenjuje sa *kesten*, *mrkva* sa *šargarepa*, *murva* sa *dud*, *šipak* sa *nar*, *kukurijek* sa *bulka*, *dinja* sa *lubenica*, *kasaronja* sa *vodeni orah* itd.

Ta jezička unifikacija još jedan je značajan problem koji je Vukić Pulević osvijetlio na osnovu analize fitotoponimije i zootoponimije. Riječ je o jezičkoj unifikaciji u vrijeme tzv. srpskohrvatskoga jezika kao službenog u bivšoj SFRJ. Ta pojava imala je dalekosežne negativne posljedice u raznim domenima života, nauke i kulture, a to se lijepo ogleda i na primjeru fitonimije i zoonimije koju on izučava. Glavni problem s kojim se suočio prilikom sakupljanja crnogorskih fitonima i zoonima, odnosno toponima u čiju osnovu oni ulaze, jeste nepostojanje rječnika i uopšte leksikografske literature koja tretira tu tematiku. „Takvih rječnika nije moglo ni biti jer Crna Gora, kad je to bilo još na vrijeme, nije imala institucije koje su mogle organizovano i sistematski da rade na ovim složenim poslovima. Tako je nepovratno propuštena prilika da se značajno jezičko blago spasi od zaborava i propadanja. Pod pritiskom udžbeničke i druge literature, kao i raznih ‘pravila’ i ‘normiranja’, potiskivani su crnogorski narodni nazivi, naročito biljaka“. Kao jedan od produkata unifikatorske jezičke politike u onomastici Pulević navodi *Botanički rečnik* Dragutina Simonovića (SANU, Beograd 1959) kojim su sva crnogorska narodna imenovanja biljaka, zahvaljujući pogrešnome metodološkom pristupu, podređena vještačkom „srpskohrvatskom“ imenoslovu. Pulević je ukazao na invalidan Simonovićev metodološki pristup koji je uslovio zbrku u pogledu imenovanja biljaka, naročito kad je u pitanju homonimija. Upravo zbog toga su mnogi tipični crnogorski fitonimi, koji su osvjedočeni u toponimiji, zamijenjeni fitonimima iz srpske ili hrvatske sredine, pa on navodi paradoksalnu situaciju iz savremenoga jezika po kojoj „kesten raste u Kostanjici“ (jer je oblik *kesten* u Crnoj Gori atipičan, a umjesto njega se upotrebljava *koštan* ili *kostan*).

Naredna bitna karakteristika njegova rada jeste što je kompletna Vukićeva djelatnost zapravo podređena crnogorskoj kulturologiji i cjelokupnoj montenegristici. Tako je on jedan od rijetkih naučnika današnjice za kojega se može reći da je do detalja iščitao i proučio kompletan Rječnik Vuka Karadžića te ukazao i na njegov značaj i na konkretne nedostatke kad je u pitanju identifikacija fitonima u Crnoj Gori. O ogromnome trudu u tome poslu dovoljno govori podatak da je među gotovo 50.000 riječi, koje Karadžićev rječnik sadrži, on izdvojio ukupno 196 fitonima koji se odnose na crnogorsku teritoriju. Sa stanovišta kulturologije posebno je bitan Pulevićev rad na skupljanju toponima koji se odnose na Ivana Crnojevića i na crnojevičku dinastiju. On je u taj posao krenuo pošavši od konstatacije Vuka Karadžića da je uspomena na Ivana Crnojevića u Crnoj Gori i sad toliko živa kao da je juče vladao. Današnje se stanje umnogome razlikuje od toga – jer je sistem

škولstva, projektovan izvan CG, kao i ostali procesi u cilju asimilacije stanovništva, doveo do nagloga potiskivanja narodnoga šećanja na tu dinastiju. Pa ipak Vukić je uspio skupiti gotovo stotinu toponima vezanih za tu dinastiju (na cijeloj teritoriji CG) i iznio zaključak kojim potvrđuje stav Vuka Karadžića jer je narodna svijest, čak i Ivan planinu kod Sarajeva ili Ivanje kod Prijepolja, vezala za Ivana Crnojevića. Pored toponima vezanih za Crnojeviće, vrijedno je spomenuti i tridesetak toponima koje je skupio vezanih za dinastiju Balšiće i Petroviće.

Kapitalni Pulevićev doprinos montenegristici, već je to istaknuto, jeste knjiga *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, koja sadrži 19.000 toponima s fitonimskom i zoonimskom osnovom, a svaki je toponim precizno lociran – što je pojava bez presedana u našoj lingvistici. Ta knjiga nije značajna samo po tome što daje nepobitnu građu kao potvrdu postojanja autohtonoga crnogorskog jezika, ne samo ni po tome što potvrđuje da postoji opštecrnogorski jezički sloj (zajednički dakle cijelome terenu), ne samo ni po tome što je u pitanju leksikografski poduhvat bez premca, već i po tome što u predgovoru te knjige Vukić Pulević otvara i rasvjetljava izuzetno složena teorijska pitanja u toponomastici. Posebno je značajno njegovo rasvjetljavanje problema tzv. mikrotoponimije, što nije išlo u prilog tradicionalističkoj lingvistici koja je svu toponimiju koja nosi tipična crnogorska jezička obilježja svrstavala u mikrotoponimiju marginalizujući time njen značaj. Vukić Pulević je tu ukazao na drugi pristup – nije važno imenuje li se nekim toponimom manja ili veća površina već koliko je taj toponim rasprostranjen na terenu. Kao tipičan primjer naveo je toponim *šenokos* koji tradicionalisti smještaju u mikrotoponimiju, ali usput prećutkuju da je riječ o toponimu koji je kod nas zasvjedočen od Primorja do krajnjega ševera države. Zbog toga je jedan srpski lingvist nedugo po izlasku knjige napisao negativan prikaz o njoj, iz ideoloških razloga naravno, ali je Vukić Pulević umjesto odgovora na tu polemiku pristupio izradi dopuna toga leksikona, pa je leksikon u međuvremenu dopunjen s nekoliko hiljada novih jedinica.

S obzirom na vremensku ograničenost ovoga izlaganja, ne mogu se iznijeti ni približno svi problemi kojima se Vukić Pulević bavi i sva pitanja na koja je dao odgovor. Zato bih se za kraj zadržao još samo na jednome. Riječ je o doprinosu Vukića Pulevića kodifikaciji crnogorskoga jezika. Pri tome neću u obzir uzimati novinske članke i društveno-politički rad, nego ću se zadržati na njegovu naučnome doprinosu tome pitanju. Riječ je o studiji *Glasovi š i ž u crnogorskoj toponimiji* (2008) u kojoj je ne samo objašnjena neophodnost uvođenja pomenutih glasova u crnogorski jezički standard, već i u kojoj su sublimirana sva Pulevićeva saznanja o tome pitanju – do kojih je došao isključivo analizom toponimije. I da tokom svojega dugog naučnoga rada Vukić Pulević nije uradio ništa drugo iz obla-

sti onomastike i jezikoslovlja, ova studija bila bi dovoljna da mu obezbijedi dostojno mjesto u istoriji montenegristike. To je kruna njegova onomastičkoga rada. U njoj se pokazao kao odličan poznavalac ne samo problematike crnogorskih glasova *ś* i *ź*, već i crnogorske dijalektologije uopšte. Koliko je u to upućen, svjedoči ne samo korišćena dijalektološka i onomastička literatura već i rezultati do kojih je došao. I prije toga rada znalo se da su glasovi *ś* i *ź* opšteprisutni u crnogorskome jeziku. Međutim, niko do njega na egzaktan način nije potvrdio njihovu opšteprisutnost na cijelome crnogorskome jezičkom terenu. Opštepoznat je animozitet između crnogorskih lingvista zastupnika dva oprečna stava – da je jezik u Crnoj Gori crnogorski, odnosno da je jezik u njoj samo jedan od dijalekata srpskoga jezika. Zahvaljujući tome animozitetu, naši lingvisti i ne koriste studije svojih protivnika (osim u polemikama). Vukić je i tu uveo novinu. Njegova je studija o glasovima *ś* i *ź* upravo zasnovana na rezultatima rada onih lingvista koji su jezik u Crnoj Gori tretirali kao srpski. Time je uklonio mogućnost subjektivnosti prilikom odabira građe jer oni na koje se poziva sigurno nijesu svjesno iznosili argumentaciju za postojanje crnogorskoga jezika. Ukratko, na osnovu analizirane onomastičke građe Vukić Pulević je egzaktno potvrdio da nema nijednoga kraja u Crnoj Gori u kojemu glasovi *ś* i *ź* nijesu zastupljeni, odnosno da nema nijednoga kraja u kojemu oni imaju alternativu. To dovoljno govori o neophodnosti njihova uvođenja u oficijelni jezički standard.

Nesrećne jezičke okolnosti u Crnoj Gori druge polovine XX vijeka imale su makar jednu povoljnu stranu. One su bile glavni inicijator toponomastičkih izučavanja Vukića Pulevića i motivacija za njegovo uključivanje u crnogorsku jezičku problematiku. Tako je crnogorska filologija dobila podatke i građu koju joj niko drugi ne bi mogao ponuditi. I ne samo to. Vukić Pulević već nekoliko godina radi na sakupljanju građe za rječnik narodnih naziva biljaka u Crnoj Gori. Poželimo mu uspješnu finalizaciju i toga posla.

Riječ Zlatka Bulića

Poznanstvo sa prof. Vukićem traje još od 70-tih godina prošlog vijeka, preko mojih roditelja, kao i akademika Vilotija Blečića koji je bio prijatelj naše porodice. Bliže sam ga upoznao tokom studija u Beogradu, Titogradu i Žabljaku, kao i post-diplomac na zadnjem kongresu biologa ex Jugoslavije 1986. godine, đe je bio generalni sekretar, i naravno kasnije tokom mog zapošljenja u Zavodu za zaštitu prirode i Prirodnjačkom muzeju Crne Gore. Ovo upravo ističem što je na mene, kao i mnoge druge možda i presudno uticao da se opredijelim za prirodne nauke – studije biologije, kao i da se kasnije posvetim više botanici, biogeografiji i zaštiti prirode.

Malo zemalja u Evropi se kao Crna Gora može pohvaliti bogatstvom i raznovrsnošću flore na malom prostoru, kao i projektima koji se odnose na prikupljanje bibliografske građe o biljnom svijetu svoje teritorije. Ovaj delikatan posao, praćenja i sabiranja svega što je napisano o flori i vegetaciji Crne Gore, kao značajnom biogeografskom dijelu Balkanskog poluostrva koji se odlikuje izuzetnim biološkim diverzitetom, samo se neznancima i laicima može učiniti lakim i nedovoljno kreativnim. Svi oni koji se bave floristikom, sistematikom i taksonomijom biljaka, fitogeografijom, fitocenologijom, jednom riječju geobotanikom, kao i botaničari drugih profila, koji u biljnom svijetu istražuju različite fenomene, često prevashodno aplikativnog značaja, duboko su svjesni značaja ovog posla. Svaki botaničar i biogeograf prirodnjačke provinijencije samo poželjeti može da u rukama ima izdanja koja obuhvataju sve ono što je do sada, na raznim mjestima i u različitom obimu, objavljeno o biljnom svijetu Crne Gore. Pored pionirskih radova poznatih botaničara Antonia Baldačija i kasnije Vilotija Blečića, svakako najzaslužniji naučnik koji je sakupio bogatu botaničku građu i bibliografski obradio je svakako akademik Vukić Pulević. Na tome mu mogu pozavideti mnogi prestižni botaničari sa ex jugoslovenskih prostora, pa i znatno šire.

Akademik Pulević je prvi školovani crnogorski botaničar koji je postavio temelje crnogorske botanike u veoma složenim istorijskim i društvenim uslovima. Cio

svoj radni vijek proveo je u Crnoj Gori i uticao da botanika i srodne discipline dožive pravu afirmaciju u stručnim i naučnim institucijama Crne Gore.

Vukić Pulević, rođen je 30. decembra 1938. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom selu Crnci u Piperima, a Gimnaziju u Titogradu (danas Podgorica) 1957. godine. Studije biologije završio je 1961. na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu.

Postdiplomske studije završio je 1973. na Univerzitetu u Ljubljani odbranivši rad pod nazivom *Zimski i ranoproljećni liliplorni geofiti u kraškom području Crne Gore*.

Doktorsku disertaciju odbranio je 1976. takođe na Univerzitetu u Ljubljani pod nazivom *Revizija Genussa Crocus L. u Jugoslaviji*. Treći stepen studija i doktorat V. Pulević učio je i radio pod rukovodstvom akademika Ernesta Mayera, profesora Univerziteta u Ljubljani, poznatog specijaliste za sistematiku i taksonomiju biljaka i velikog poznavaoa flore jugoslovenskih zemalja. Drugi botaničar koji je znatno uticao na formiranje V. Pulevića kao botaničara bio je akademik Vilotije Blečić, profesor Univerziteta u Beogradu i pionir vegetacijskih istraživanja u Crnoj Gori, sa kojim je neposredno saradivao na nekoliko velikih projekata, kakav je bio i „Vegetacijska karta Crne Gore“. Ustvari, akademici Mayer i Blečić dogovorno su pratili čitavi proces specijalizacije i usavršavanja Vukića Pulevića, usmjeravajući ga na oblasti sistematike, taksonomije i horologije, ekologije i geografije biljaka.

Akademik Pulević je obavio više specijalizacije u inostranstvu: 1968. godine kod poznatih profesora botaničara Bogdana Kuzmanova i Stefana Kožuharova na Univerzitetu i Botaničkom institutu u Sofiji (pola godine) i 1973. godine kod profesora Focka Weberlinga na Univerzitetu u Gisenu u Njemačkoj (4 mjeseca). Osim toga imao je radne studijske boravke u herbarijumima i botaničkim baštama u Pragu, u Kjuu – u Londonu, Berlinu, Krakovu, Ljubljani, Zagrebu, Skoplju, Beogradu, Sarajevu i dr.

Bio je, a i ostao lični i veliki prijatelj sa najpoznatijim botaničarima Balkanskog poluostrva i šire i saradnju nije prekidao ni u teškim vremenima sankcija i ratnog okruženja. Svuda je bio omiljen i uvažavan jer mu je iznad svega bila struka, profesionalizam, plemenite ideje i velika ljubav za čast, slobodu, dostojanstvo, evropski razvoj i ukupni prosperitet Crne Gore.

Nakon diplomiranja radio je kratko vrijeme u Stanici za ribarstvo u Titogradu, a u septembru 1963. počinje sa radom u novoosnovanom Republičkom zavodu za zaštitu prirode Crne Gore i Prirodnjačkoj zbirci, koja je više godina sve do 1995. godine funkcionisala kao samostalno odjeljenje u sklopu Zavoda. Veoma teško mu je pala činjenica da je krajem 2011. godine ugašena najstarija ekološka institucija u Crnoj Gori Zavod za zaštitu prirode Crne Gore (osnovan 1961. godine) čiji je bio osnivač zajedno sa Božinom Ivanovićem, Mihailom Vučkovićem, Komnenom Cerovićem, Kostom Žunjićem i drugim stručnim i naučnim radnicima.

Specijalistički ispit po prvi put u Crnoj Gori za zvanje botaničar-konzervator položio je u Sekretarijatu za kulturu Srbije u Beogradu kod dr Dušana Čolića, osnivača i prvog direktora Republičkog zavoda za zaštitu prirode Srbije, sa temom *Problemi zaštite flore i vegetacije Crne Gore*.

Godine 1970. izabran je za honorarnog predavača Više pedagoške škole u Nikšiću, za predmet sistematika i ekologija biljaka. Prvo je biran u zvanje naučnog saradnika (kod Instituta za biološka i medicinska istraživanja u Titogradu. Godine 1980. prelazi sa radom na Nastavnički fakultet (kasnije Filozofski fakultet) u Nikšiću, đe je prvo izabran u zvanje vanrednog profesora (1980), a potom i redovnog (1986), za predmete zaštita životne sredine i sistematika i ekologija biljaka.

Godine 1992. prelazi na Prirodno-matematički fakultet, đe je reizabran u zvanje redovnog profesora za botaničku grupu predmeta.

Tokom dugogodišnjeg radnog vijeka neprekidno je radio na problemima zaštite prirode i životne sredine a pogotovo flore i vegetacije. Dao je značajan doprinos i na polju muzeološkog rada formiranjem generalnog herbara Crne Gore, kao i na radu na istoriografiji i bibliografiji botaničkih istraživanja gdje je samostalno i u kooautorstvu objavio 4 knjige (1980, 1987. 2004 i 2012). Bio je član brojnih istraživačkih ekipa i istraživačkih projekata a pogotovo je značajno njegovo učešće u makroprojektu „Vegetacijska karta Jugoslavije – dio za Crnu Goru“, kao i projektima: Flora i fauna Crne Gore; Flora i vegetacija Durmitora, Flora i vegetacija planinskog masiva Rumije; Flora i vegetacija crnogorskih rijeka Tare, Pive, Morače, Lima i drugih; Osnovna istraživanja medonosnog bilja Crne Gore; Istraživanja ljekovitog, medonosnog i na drugi način značajnog bilja u Crnoj Gori, Flora i vegetacija nacionalnih parkova. Izrada Crvene liste flore Crne Gore i dr. Značajan je njegov doprinos toponomastičkim istraživanjima u Crnoj Gori đe je posebnu pažnju posvetio izučavanju fitonima i zoonima u Crnoj Gori i taj rad krunisao kapitalnim djelom 2003. godine u koautorstvu sa gospodinom Novicom Samardžićem.

Veliki njegov doprinos u popularizaciji nauke a pogotovo angažman u redakcijama renomiranih časopisa i edicija kao što su: Glasnik Republičkog zavoda za zaštitu prirode i Prirodnjačkog muzeja, Zbornik nastavničkog fakulteta, Nikšić, Čovjek i životna sredina Beograd, Bibliografski vjesnik, Cetinje Doclea – DANU Podgorica i drugi. Redovni je profesor botanike na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta Crne Gore, redovni član i generalni sekretar Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, član Matice crnogorske i Crnogorskog PEN centra.

U evropskoj botaničkoj literaturi je veoma poznat po značajnim rezultatima i otkrićima: 2 nove vrste za nauku, veliki broj novih vaskularnih biljaka i fitocenoza za Crnu Goru i ex Jugoslaviju, kao i brojnim naučnim radovima, monografijama i studijama o geobotanici i ekologiji uopšte. Osim četvorotomne Bibliografije o

flori i vegetaciji Crne Gore, kao i veoma značajnih knjiga „Građa za vaskularnu floru Crne Gore“, Botaničari i Crna Gor i dr, a priredio je sa saradnicima i kapitalna djela: 1. Crna Gora – Vrata Balkana, 2. Kurt Hasert – Crna Gora I i II., 3. Crnogorske planine. Saradnja akademika Pulevića sa Danielom Vincekom traje od 80-ih godina prošlog vijeka kada je formirana prva botanička bašta planinske flore Crne Gore u Kolašinu i rezultirala je realizacijom značajnih izdavačkih i istraživačkih botaničkih projekata. Bašta je zaštićena kao spomenik prirode Crne Gore i već preko tri decenije predstavlja nezaobilazan punkt za botaničare svih profila, studente, profesore i mnogobrojne ljubitelje i poklonike prirode. Akademik Pulević je ugledni profesor i pedagog i jedan od najvećih poznavalaca prirodne i kulturne baštine Crne Gore. Bio je i ministar u Vladi Republike Crne Gore za resor zaštita životne sredine 1993. godine, a bio je i član većeg broja nevladinih organizacija koje se bave ekološkim i sličnim pitanjima. Od 2003. godine je i predsjednik jedne od najvećih nevladinih organizacija u Crnoj Gori „Zeleni Crne Gore“. Do sada je objavio desetak knjiga i veliki broj naučnih i stručnih radova u renomiranim domaćim i inostranim stručnim i naučnim časopisima. Njegovi radovi su citirani u najprestižnijim domaćim i međunarodnim časopisima i publikacijama, sa čime se može pohvaliti izuzetno mali broj naučnih radnika u Crnoj Gori. Prema nekoj gruboj procjeni njegova bibliografija broji preko 500 bibliografskih jedinica.

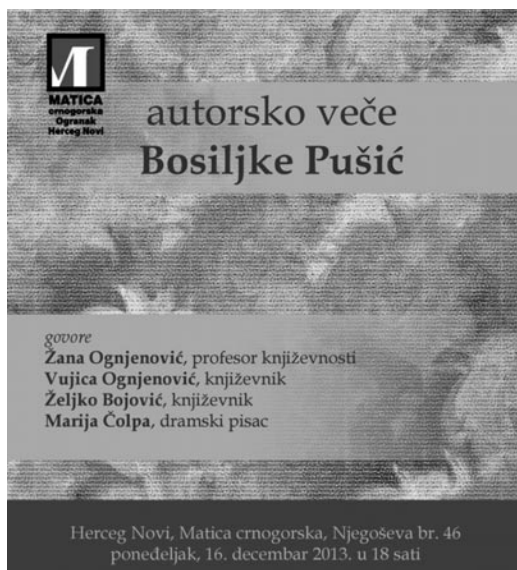
Detaljniji pregled radova, značajnijih djela, nagrada i priznanja bi zahtijevao mnogo vremena i mogao biti predmet posebnog simpozijuma organizovanog na temu doprinosa akademika Vukića Pulevića botanici i crnogorskoj nauci i kulturi u cjelini.

Ovaj neumorni istraživač i predani naučni, kulturni i prosvjetni radnik i veliki borac za Crnu Goru apsolutno zaslužuje svako poštovanje za dosadašnji učinak u razvoju nauke, prosvjete i kulture u Crnoj Gori i šire.

Djelovao je uvijek u svom životu ne kao pojedinac, već kao institucija, odnosno biblioteka koja hoda, na čemu mu mogu pozavideti i brojne institucije u Crnoj Gori.

Uvijek je, kako kaže, započinjao projekte precizno i realno isplanirane i uvijek ih je privodio kraju, ma koliko oni bili teški, komplikovani pa čak u crnogorskim uslovima nemogućí.

Akademik Pulević uključio je u nauku preko deset mlađih crnogorskih botaničara, od kojih su većina doktori nauka. Nesebično im je pomagao prilikom nabavke literature, savjetima na terenu, nije žalio ni truda ni sredstava da oni postanu akademski građani i mnogima je bio kao roditelj, pa i više od toga. Ali kako to biva često u Crnoj Gori, neki od njegovih studenata su mu na tome zahvalni, a neki će shvatiti kakva je bila uloga profesora Vukića u njihovom naučnom odrastanju kad dođu u učiteljeve godine, a neki možda nikada.

Riječ Žane Ognjenović

Drago mi je što ćemo večeras govoriti o našoj dragoj sugrađanki i divnoj ženi Bosiljki Pušić. Kao književni stvaralac ona se oprobala skoro u svim žanrovima: u poeziji (kojom je pre podosta vremena ušla u svet knjige), kratkoj priči, romanu, poeziji i prozi za decu, esejistici. Večeras ću predstaviti dva segmenta njenog stvaralaštva: bajke za decu i roman „Ispod žižule“, mada bih najviše volela da govorim o knjigama koje Bosa Pušić ima u rukopisu i o knjigama koje tek treba da napiše. Jer ona je je od onih ljudi kojima je dovoljna samo početna inicijalna kapisla, samo mali plamičak iz koga će ona razbuktati stvaralačku vatru. Mogu reći i to da je ona veoma blagorodan i dobar pisac koji prihvata sugestije, zna da drži korak sa vremenom i svoja životna iskustva znalački prenosi na papir.

Bosiljka Pušić kao pisac za decu napisala je dragocene knjige u kojima se na nenametljiv način formiraju ispravni stavovi prema svetu i ljudima koji nas okružuju. U „Doživljajima Magarčića Magića“ obradila je ekološku temu, odnos prema manjinama (Romi) i hendikepiranoj deci. Glavna poruka njene poeme u stihovima „Žabilijada“ je da se ne treba plašiti i mrzeti nepoznate susede, već da ih treba upoznati i uživati u razlikama. U zbirci poezije „Ko te šiša“, kroz stihove je deci otkrila teret „magarećih godina“ i sve lepote sazrevanja i odrastanja. A u „Kobajagičnim putovanjima“ priča je premrežila celu planetu imaginarnim putovanjem. Njeno najnovije ostvarenje je drama „Mladi Njegoš“ napisana u

koautorstvu sa Marijom Čolpom koja se već igra u beogradskim osnovnim školama i gimnazijama.

Knjiga bajki „Kralj koji je pojeo i sebe“ zbirka je savremenih, vanvremenskih, univerzalnih i čovečnih bajki u kojima ona ne nudi mladim čitaocima utopijsku verziju sveta. Njeni junaci su najčešće deca i mladi u najobičnijim životnim situacijama kojima se objašnjava postojanje određene pojave u svetu, ali i analiziraju emocije, ljudski odnosi i ponašanje. Dimenzija vremena uglavnom je isključena ili relativizovana. U ovim bajkama se pojavljuju i personifikovani likovi, oživotvoreni oblak, vetar, zvezda, rosa, ali ipak čovek je u centru bajkovitog univerzuma Bosiljke Pušić. On pobeđuje, jača, čeliči se i iskušava razne tegobe, i zlo i dobro. U knjizi „Kralj koji je pojeo i sebe“ mogu se zapaziti dve osnovne vrste bajki: prve nalik na tradicionalne, narodne bajke, na čiju se strukturu i građenje sižea autorka i oslanja („Dobar i zao vetar“, „Glog i Drena“, „Kralj koji je pojeo i sebe“, „Kraljevo uvo“, „Pastir koji je postao kralj“...) i druge u kojima se opisuju savremeni problemi, najčešće iz sveta mladih („Satenske cipelice“, „Šareni autobus“, „Tajna stare stolice“, „Zlatno srce“, „Prosjakov dar“...), rešeni uz dejstvo fantastike...

Bosiljka Pušić zna lepo da piše. Njen izraz je jasan i efektivan, jednostavan i najmlađima. Pripovedanje je logično, bez suvišnih detalja, svedeno na funkcionalnu meru. Njene bajke sadrže univerzalnu raskoš sveta, nesputanu moć mašte, dragocene pouke i opšte ljudske vrednosti prikazane na iskustvima drugih.

Kada je reč o romanima Bosiljke Pušić, volim da kažem da je ona naša Doris Lesing i to zbog angažovanih tema o kojima progovara u svojim romanima, zbog naglašenog feminizma i opisivanja života žena, zbog tih kontinenata iskustva koji se kriju na stranicama njenih knjiga.

Roman „Ispod žižule“ je hronika primorskog gradića posmatrana očima umetnika i njihovih umetničkih dela (slikari i slike). Ova knjiga će zasigurno nekim budućim naraštajima poslužiti kao odlična ilustracija mozaika aktuelnog društvenog trenutka 2011. godine, kako je tranzicija uticala na običnog čoveka i „obrisala“ nekadašnji srednji stalež. Uostalom, i raniji romani Bosiljke Pušić, naročito oni iz minule decenije (trilogija „Naranče pod šlemom“, „Knjiga o Vojinu“, „Hodnik“ i „Stimadur“) temelje se na sličnoj poetici. U ovoj knjizi Bosiljka je stvorila svoj prepozatljiv univerzum i ugao gledanja iz koga će osvetliti određene ljudske i društvene pojave, ljubomoru, rivalstvo, besparicu, rodbinske odnose, cinizam, čovekovu egzistenciju, ali i univerzalno značenje života i lepotu sadašnjeg trenutka.

I za sam kraj bih napomenula da je Bosiljka Pušić pisac Boke Kotorske, i da je kao niko do sada opisala Boku, njene ljude i znamenite događaje i to u svim žanrovima: u poeziji za decu, pesmama, pričama, romanima. Ovo podneblje Bosiljka je u književnost uvela na velika vrata.

Riječ Vujice Ognjenovića

Pozamašan je broj umjetničkih djela naše sugrađanke Bosiljke Pušić, pa bi i samo nabranje njihovih naslova trajalo jedno dugo decembarsko veče. Nešto više ću reći o romanu *Knjiga o Vojinu*, djelu koje, po meni, zaslužuje posebnu pažnju.

Ono što je početkom i sredinom prošle decenije privlačilo posebnu spisateljsku pažnju ove autorke bila su ratna dešavanja u okruženju, pogotovo ona u Konavlima, i ona su upravo glavni krivac što je u tom periodu Bosiljka Pušić napisala tri sjajne knjige koje čine trilogiju pod imenom *Narandža pod šlemom*. To me navodi na pomisao da je autorki bila često na pameti ona poznata misao velikog Ajnštajna da: za počinjena zla nijesu krivi samo oni koja su ta zla učinili, već i oni koji o njima čute...

Jedno od veoma aktuelnih pitanja do koga se autorka u ovim knjigama dotiče, istina samo ovlaš, jeste i identitet i pripadnost određenoj naciji ili određenom političkom uvjerenju na osnovu kojih su se ljudi do krvi zavađavali i dijelili, i to ne samo u Boki, u Crnoj Gori, već i u drugim djelovima Regiona. Junaci Bosiljke Pušić, iako po mnogo čemu različiti, oni su stvarni i imaju jednu istu, zajedničku, čvrstu i koherentnu liniju, liniju definisanu životnom neizvjesnošću, po kojoj se kreću, na kojoj se susreću, žive, a nerijetko -zajedno pate i umiru.

Bosa Pušić najčešće piše o običnim ljudima, o likovima iz nedavne prošlosti, pri čemu ništa ne usitnjuje, ništa ne svodi na nivo samo lokalnog, i na nivo samo individualnog, iako to emancipovanje od lokalnog i od individualnog, čini mi se, nikad nije ni nametljivo niti suvišno. Autorka pomognuta vlastitim iskustvom, kroz senzitivnu sliku ljudi koji se bore za goli opstanak, vještom metaforom i neočekivanom sintagmom, govori i o univerzalnom, o prošlom i sadašnjem, o nacionalnom i nacinalističkom, o pometnji i nečovještvu kojim je u cjelosti zahvaćen vaskoliki svijet.

Pomalo romantičarski ponešena Bosiljka Pušić u svojim djelima stvara jaku emotivnu mašineriju koja čitaocu neprimjetno krade sopstvenu individualnost i

seli ga u stvarne i nestvarne prostore i svjetove svojih junaka. Pa ipak ova autorka, specifičnom, i nadasve veoma efektinom, djelujućom, poetikom, ni jednog trenutka ne dozvoljava svom čitaocu da posrće po nekim vidljivim i nevidljivim – tuđim prostorima, već ga, na krajnje suptilan i bezazlen način nadahnjuje opštim istinama, i njihovim refleksijama usmjerava prema sličnim slikama i sličnim dešavanjima u njegovom vlastitom, privatnom životu i svom privatnom mikro prostoru.

I nešto što je, rekao bih, posebno važno pomenuti: knjige Bosiljke Pušić su u cjelosti lišene svake suvišne i preduge deskripcije i monotonije. U njima su dati omamljivi koncentri žive riječi, pa zbog toga nerijetko na čitaocje djeluju opsesivno i obavezujuće.

Bogastvom riječi, predivnim izrazom i metaforičnim i do srži namjerljivim rečenicama, ustrijemljenim prema dugo prećutkivanoj istini, ova spisateljica dokazuje svoju punu književničku zrelost i svjesnost da se i na zgarištu mnogih neljudskih dogodovština, na minulom ehlu ljudskih jauka, može izvajati djelo visokog književničkog kvaliteta...

Ono što njene knjige čini još „težim“ je i činjenica da u njima prepoznajemo stavove jednog od vodećih svjetskih isoričara –Teodora Zeldina, koji kaže da se istorija treba posmatrati i kao ljudsko iskustvo, a ne kao puka kolekcija starih spomenika u muzejima. Upravo i ta živost i neposrednost čine Bosine knjige i velikim i dobrim što u cjelini omogućuje da čitalac s lakoćom uhvati duh minulog vremena. Posebno je ovo izraženo u *Knjizi o Vojinu* možda i zato što se najbolje i najistinitije priče najčešće nalaze na naličju istorije, s druge strane magistralnih tokova društva i zvaničnog učenja. Prekrivene patinom vremena, one čame u tami zaborava i nemara, izvan svih predavanja, memoara, nacionalnih rukopisa, a onda ih se katkad sjeti poneki osamljeni slikar, ili rijetki pisac. Ove produhovljene istraživače istine privuku životi neobičnih ljudi. Oni ih naprosto primoraju da objelodane njihova do tada nepoznata lica, da razluče činjenice, da ih ožive svojim djelima i udahnu im novi život. Taj postupak oživljavanja zaboravljenih ljudi odavno je prisutan kod velikih svjetskih pisaca. Njime se služio Ernest Hemingvej pišući knjigu *Starac i more*. Kolin Mekalou je napisala *Ptice umiru pjevajući* preslikavajući likove i događaje svojih predaka. Gordana Kuić skoro čitav svoj spisateljski opus temelji na opisu jevrejske grane svoje majke. Ovakvih primjera u svijetu dobrih knjiga je puno.

Bosiljka Pušić u svom romanu *Knjiga o Vojinu* služi se takođe tim postupkom, izvodi iz zaborava i anonimnosti Vojina Jankovića, pomorca iz Đenovića, čiji se život skoro preklapio sa čitavim 20. vijekom. Vojin Janković bio je, najkraće rečeno, neobična ličnost i nije čudo što je njegov život poslužio spisateljici kao

literarni predložak za ovu fikcionalnu biografiju. Janković je jedan od onih ljudi koji kroz svoje vrijeme nije prošao neopaženo. On je čovjek o koga je moralo sve da se lomi: društveni sistemi, vladari, ustrojstva, brodolomi, ratovi. Imao je sudbinu da bude neka vrsta kolateralne štete istorije, ili, u najboljem slučaju: da bude bez krivice kriv.

Roman *Knjiga o Vojinu* Bosiljke Pušić je spoj različitih žanrova. U suštini to je fikcionalna biografija, ali isto tako i avanturistički, ljubavni, politički, ratni i poratni roman, a iznad svega – dobra i uzbudljiva priča. To je knjiga o čovjeku koji ne pristaje da bude sluga nijednom režimu, ni socijalističkom, ni kapitalističkom, ni Frankovom, zbog čega brzo postaje trn u oku Drugome, glavni objekat uhoda i špijuna.

Knjiga o Vojinu je sjajna ilustracija istine da lijepe priče sve nadžive, a ova knjiga o Vojinu Jankoviću je jedna od tipično takvih priča.

Riječ Marije Čolpe

„Zlatasta sisa dominira jugoistočnim nebom. Nedostaje joj bradavica. Tako noćas izgleda mesec koji vidljivo raste ka uštapu.“ Tako šapuće Bosiljka Pušić storiju o nebu, suncu, mjesecu, nama i onima što nam život čine ljućim, slađim... (ne)podnošljivim.

Roman *Tondo* je novi savremeni, realistični i višeslojni prozni rukopis Bosiljke Pušić, usmjeren na ljudsko bitisanje, tranziciju kao opšte mjesto zlosretnog balkanskog tla i melanholiju kao način životarenja malog primorskog mjesta našeg mirkokosmosa.

Tondo je po naški – bokeški – *pun mjesec*. Onaj od kojeg raste i opada sve u organizmu. Kao plima i oseka, baš kao ljubav i mržnja. Dualizam svega postojećeg, vidljivog i nevidljivog. Kao kad nadolazi strast, ili dok nas zapljuskuje – znanje, osjećaj ili predosjećaj. Baš takvom gradacijom se ređaju slike ove romaneskne priče, koje nas uvlače u prepoznavanje zbilje i razotkrivanje najtananijih zapleta vanredno zakulisne tzv. tondovske socio/dramske patnje. Pušić vještima spisateljskim perom ispisuje život krtih i suptilnih, surovih i beskrupuloznih likova jedne male geografije i velike problematike našeg živećeg postikikantskog bitisanja...

Tondo bi se mogao opisati i kao slikanje onoga što nam se upravo „ovdje i sada“ događa.

Bosiljka Pušić ovako govori kroz *Tondo*:

„Izvan granica uma, je objašnjenje, odakle se dolazi, i kuda se ide, posle ovoga sna, koga imenujemo – *stvarnost*; Bar da smo nju, stvarnost našu... spoznali, otvarajući mnoge prolaze, kroz mračne lavirinte, možda smo zalutali, možda je sve bilo uzalud.“ ...

Tondo kao podsjetnik bila za preživljavanje, taster kojeg svakog dana pritisnemo na „restart“ ne bi li se osvijestili, u prevazilaženju teškoća koje spisateljica sasvim jasno oslikava u scenama: prodavanja slika, „krompirdžijama“, licima sa šetališta... I onda, poslastica uma, kao šilom ufircana slika i prilika je kiselog drveta,

kao metafora i zbilja svih naših muka, bolova... fiskova. Ono nas sasvim glasno opomonje, da maliciozni svijet nit' leži nit' drijema. Budni su i vrlo raspoloženi za „divljanje“ po tuđim životima, spletkarenje i podmetanje svih vrsta i oblika...

I kako objasniti stvarnost *Tonda*, nego kao sopstvenu! Taj lavirint u kojeg smo „možda zalutali...“ pita se Pušić iznova „da nije možda sve uzalud“. Svaki iole častan čovjek, nad svojim radom-tezom-romanom-spisom ima ovo pitanje, kao nad sopstvenim životom. Samo su oholi samouvjereni i bez ovog upitnika: Dal' da ustanem il' da odustanem...bilo da se radi o djelu, ljubavi ili čemu „šestom“.

Tragati za suštinom, takođe je tema romana *Tondo*. „Ako osluškuješ samo sebe, neće te u tvom sluhu nikada nastaniti: šum talasa, fijuk vetra, cvrkut ptica, lavež pasa, škrgut korala, dok se granaju na steni pod morem, opčinjeni svetlošću. Kako ćeš onda saznati koliko te ima u samom sebi.“...

Bosiljka Pušić nas romantično „vozi“ i raznorodnim stanjima svijesti, dok u dogovoru sa naracijom *Tonda* plutamo ili se utapamo u naše zajedničke brige, ili stanja bespuća, da bi nas samo jednom riječju, treptajem ili konstatacijom nasmijala do suza: „Sa mora dolazi miris algi, a na horizontu su jarka svetla plovećeg restorana, koji je ukotvljen na maloj udaljenosti od obale. Ploveću kafanu vole verovatno oni koji se brzo opijaju i brzo otrezne ako imaju gde da povrate. Ploveća kafana im izdašno nudi takvu mogućnost. Potrebno je samo da se nagneš preko ograde, pod uslovom da ti vetar ne duva u lice.“ ...

Preporučujem druženje s romanom *Tondom*.

Otvori oči, srce i otpočni misiju prepoznavanja sa Bosiljkom Bokom Pušić.

Riječ Dragana Radulovića

Knjiga „Knjaz Danilo Petrović Njegoš – politički spisi“ koju je priredio za štampu i opremio uvodnom studijom profesor Živko M. Andrijašević, a objavila Matica crnogorska – predstavlja na određeni način ispravljanje nepravde koju je crnogorska kultura nanijela knjazu Danilu. Svi vladari iz dinastije Petrović–Njegoš odavno već imaju objavljene knjige svojih političkih pisama, a knjaz Danilo prvi put ovom dobija sopstvenu. To, naravno, ne znači da mnoga od njegovih političkih pisama, proglašenja, naredbi i govora, nijesu do sada bila poznata javnosti, objavljivana, u djelovima ili u cjelini, prvo u periodici njegovog doba, potom u naučnim radovima istoričara, u novinskim feljtonima itd. već to znači da se ovom knjigom čitalac prvi put na jednom mjestu može obavijestiti o političkoj djelatnosti jednog od znamenitih vladara iz kuće Petrovića. Obavijestiti – što je posebno bitno! – od samog aktera tih političkih zbivanja, jer je riječ o originalnim pismima knjaza Danila koja su objavljena u cjelini, kao prvorazredni istorijski dokument.

Kako nas obavještava priređivač profesor Andrijašević u crnogorskim arhivima nalazi se oko 800 različitih dokumenata čiji je autor ili potpisnik knjaz Danilo. Riječ je o pismima političkog karaktera, memorandumima, proglasima, rješenjima ili priznanicama... Međutim, za potrebe ove knjige priređivač je izdvojio 176 dokumenata, od kojih se oko 130 u crnogorskoj kulturi pojavljuje prvi put. Njegova osnovna namjera bila je da svojim izborom dokumenata uveća naučnu i saznavnu

vrijednost knjige, da stvori djelo koje će predstavljati dubok uvid u političku i državničku djelatnost knjaza Danila, ali, s druge strane, i da stvori knjigu koja samostalno može funkcionisati kao politička biografija ovog značajnog Petrovića. Postavljeni cilj je bio veoma zahtjevan, ali na radost čitalaca – u cjelini i postignut.

Knjiga o kojoj večeras govorimo omogućava čitaocu da se iz blizine same stvari upozna sa državnim i diplomatskim aktivnostima knjaza Danila, a izborom odgovarajućih dokumenata stvorena slika o njegovoj borbi za slobodu i međunarodno priznanje Crne Gore postaje upečatljiva i nezaboravna. Kao čitaoci razumijevamo njegovu ljudsku i državničku figuru u cjelini najrazličitijih izazova kojima je morao da odgovori, a koji su ga oblikovali moralno i politički dok ih je rješavao. Knjiga se može čitati kao politički triler u najljepšem smislu te riječi, i dva su osnovna razloga zbog kojih je tako:

Prvi je uvodna studija profesora Andrijaševića u kojoj se veoma detaljno analizira vojna i politička borba knjaza Danila, njegovi odnosi sa političkim protivnicima, kao i načini na koje se obračunavao sa njima, a koji su često bili brutalni i nemilosrdni. Što je sasvim razumljivo, jer protivnici knjaza Danila nijesu htjeli samo da mu uzmu vlast, već uz vlast i glavu. Studija predstavlja okvir za razumijevanje pisama, tako da se žanrovski stil trilera u njoj uspostavljen, u čitalačkoj imaginaciji docnije prenosi na pisma, jer iza svakog od njih postoji trilerska pozadina koja je u studiji objašnjena.

Drugi razlog zbog kojega je ovu knjigu moguće čitati kao politički triler jeste „zgnusnutost istorijskog vremena“ vladavine knjaza Danila. Istina, on je upravljao Crnom Gorom svega devet godina, ali se za to kratko vrijeme u njoj dogodilo mnogo toga istorijski bitnog, što će duboko obilježiti njenu budućnost. Iako naša domovina ne pati od deficita istorije, čini se da pomenuta „zgnusnutost“ za vrijeme niti jednog drugog Petrovića nije bila tako snažna. Kada se to prepozna u pismima knjaza Danila, a nemoguće je ne uočiti, onda se u čitalačkoj imaginaciji proizvode efekti iščekivanja i uzbuđenja, što su, dakako, žanrovska obilježja dobrog trilera.

I naravno, kvalitet bez kojega bismo uzalud govorili o elementima političkog trilera: profesor Andrijašević piše jasno, posebno argumentuje svoje teze i logički precizno izvodi zaključke, čime majstorski oblikuje horizonte očekivanja i imaginaciju svojih čitalaca.

Čitajući ovu knjigu, vjerujem da je opravdano postaviti pitanje: zbog čega se ona u crnogorskoj kulturi nije dogodila ranije, ili preciznije – zbog čega se dogodila sada? Podsjetiću vas, knjaz Danilo je bio u skorije vrijeme predmet jednog književnog istraživanja, Mirko Kovač je o njemu napisao veoma uspješnu dramu. Zbog čega, dakle, crnogorska kultura, od obnove državnosti s pojačanom pažnjom, rekao bih, gleda na knjaza Danila? Ili drugim riječima, čemu nas njegovo političko

djelovanje može podučiti, kakvu nam danas poruku šalje? Ili još preciznije: što to u našoj sadašnjosti traži uporište u djelovanju knjaza Danila? Kakvu vrstu istorijske legitimacije? I da li je pronalazi?

Vjerujem da je takva zapitanost kulture sasvim prirodna, jer uzmemo li kao kriterijum pomenutu „istorijsku zgusnutost vremena“ i radikalne promjene političkih paradigmi onda je ovo naše vrijeme najbližnje vremenu knjaza Danila. Čini mi se da je obnova crnogorske državnosti na referendumu najbližnja Danilovom proglašenju za knjaza i raskidu sa teokratskim oblikom vladavine, sa svim političko-pravnim posljedicama koje je ta odluka sobom nosila, kako u Crnoj Gori tako i u najbližem okruženju, jer se tim činom na Balkanu pojavila još jedna knjaževina, još jedna u pravom smislu riječi – dinastija. Opet Danilovo razočarenje nakon Pariske konferencije u tradicionalnog saveznika, Rusiju, jer su ga hladno i na bestidan način ostavili na cjedilu, i njegovo okretanje Francuskoj i caru Napoleonu III, što je veza koja će na kraju rezultirati razgraničenjem s Osmanskim carstvom – neodoljivo podsjeća na naše savremene evro-atlantske integracije, sa naglaskom na atlantske...

Ovu knjigu najtoplije preporučujem vašoj pažnji, i siguran sam da ćete uživati u odgonetanju njenih poruka. Hvala vam na strpljenju.

Riječ Radoja Pajovića

Započinjući „priču“ o ovoj knjizi, njen priređivač konstatuje da svi vladari dinastije Petrović Njegoš, osim knjaza Danila, imaju objavljene knjige odabраниh, a neki i cjelokupnih političkih spisa. Tek nedavno, ove 2013. godine, u izdanju Matice crnogorske objavljeno je djelo *Politički spisi knjaza Danila*, koje je za štampu priredio univerzitetski profesor istorije dr Živko M. Andrijašević, a nama ovdje prisutnim večeras pripala je čast, a svakako i zadovoljstvo da to djelo neprolazne vrijednosti predstavimo crnogorskoj javnosti.

Živka Andrijaševića ne treba posebno predstavljati, jer je njegovo ime dobro poznato i široj crnogorskoj javnosti, ne samo kao univerzitetski profesor, već i kao briljantni historiograf, sa desetak objavljenih knjiga i više od sto naučnih i stručnih članaka, polemika, televizijskih priloga. Njegova oblast interesovanja je istorija Crne Gore od kraja XV do kraja XIX vijeka, a bavi se i savremenim političkim problemima. Pomno sam pratio njegovo naučno stvaralaštvo i, koliko me sjećanje služi, večerašnjom temom se bavio više od deset godina. Knjaz Danilo je njegova živa naučna preokupacija. I rezultat njegovih višegodišnjih istraživanja i naučnih promišljanja je pretočio u knjigu koja je večeras pred nama.

Za profesora i naučnika Živka Andrijaševića knjaz Danilo je najznačajniji crnogorski državnik, i ne samo iz glasite crnogorske dinastije Petrović Njegoš. On na jednom mjestu u knjizi kaže da za relativno kratko vrijeme nijedan crnogorski vladar nije uspio da učini više od knjaza Danila. Za samo devet godina vladavine on je uspio da učvrsti državnu vlast, izgradi važne državne institucije, porazi protivnike državne politike, formuliše spoljnopolitički i nacionalni program, napiše i donese Zakonik, uredi finansijski sistem zemlje, reguliše položaj Crnogorske pravoslavne crkve, internacionalizuje „crnogorsko pitanje“, uspostavi povjereničku mrežu u okruženju, organizuje tri velika ustanka u Hercegovini i suzbije nered i neposlušnost u zemlji (85). U ovih nekoliko rečenica autor i priređivač ove knjige uspio je da zgusne čitavu epohu vladavine knjaza Danila od 1851. do 1860. godine.

Knjiga *Politički spisi knjaza Danila Petrovića Njegoša* sadrži tri dijela: prvi dio – uvodnu studiju od preko 80 štampanih strana pod naslovom „Političko djelovanje i vladarska ličnost knjaza Danila Petrovića Njegoša“; drugi dio – „O izvorima koji čine ovu knjigu“ na ciglo 10 strana i treći dio – „Politički spisi“ na 354 strane.

Na potkorici knjige piše da je njen priređivač Živko M. Andrijašević. Kad se ima u vidu uvodna studija i njen sadržaj, koja nije pregled, kako to obično bivaju slični uvodi, već originalno naučno djelo, u kojem je autor na svega osamdesetak strana uspio vrlo iscrpno da prikaže najvažniju političku i državničku djelatnost ovoga vladara, precizno, jasno, utemeljeno, tako da to nije samo novo čitanje, kako se to obično kaže za neke inovativne tekstove, što ovaj tekst jeste i to, ali on daje i novo gledanje, razmatranje, osmišljavanje, nove i potpunije ocjene, tako da riječ „priređivač“ za ovo djelo nije odgovarajuća jer je taj priređivač istovremeno i autor.

Andrijašević je, uz to, izvanredan poznavalac ove epohe. Poznata mu je sva relevantna literatura i izvori, prvorazredni i memoaristika. Zbog toga je nove rezultate od njega i ove knjige normalno očekivati. Ali, to ne znači da sve dosadašnje vrijedne knjige treba odbaciti. To nikako.

U drugom poglavlju autor daje detaljne informacije o dokumentacionoj osnovi ove knjige, tj. o izvorima, za objavljene gdje su obavjeljni, a za neobjavljene – gdje su pohranjeni, zatim o karakteru izvora, vrijednostima i brojnim drugim neophodnim podacima.

I, najzad, treći, najobimniji dio, sadrži selektivni izbor od 176 najvažnijih dokumenata, od kojih se 130 prvi put objavljuju. Inače, sačuvano je i evidentirano oko 800 dokumenata, čiji je autor knjaz Danilo. O sva tri dijela biće i posebno govora, ali u najkraćem, koliko dozvoljava današnja prigoda.

U prvom dijelu, koji bi se mogao nazvati i traktatom o političkoj i vladarskoj ličnosti knjaza Danila Petrovića Njegoša, došao je do punog izražaja Andrijaševićev raskošni talenat.

U prvoj trećini tog traktata sistematizovana su dosadašnja saznanja o testamentu vladike Rada, o naporima da se Njegošev testament realizuje, o naporima da u Crnoj Gori dođe do promjene državno-političkog statusa i uspostavljanja Crne Gore za nasljednu knjaževinu, a crnogorski gospodar proglasi za knjaza. Prikazuju se problemi vezani za Prvu Omer-pašinu godinu od početka januara do kraja februara 1853. godine. Značajan prostor posvećen je državnim reformama:

- uspostavljanju krstonosne vojske koja je imala nešto manje od 10.000 vojnika (9.700),
- uspostavljanju Garde,
- formiranje Artiljerije kao roda vojske,

- uspostavljanju novih državnih simbola,
- uvođenju crkvenih reformi,
- ukidanju zastarjelih običaja,
- donosi se Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru (aprila 1855),
- vrši se popis stanovništva. Godine 1854. Crna Gora ima 93.000 stanovnika.

Među najznačajnije aktivnosti knjaza Danila Andrijašević ubraja: donošenje nacionalnog programa, bitku za međunarodno priznanje Crne Gore i borbu protiv unutrašnjih neprijatelja. Osnovne tačke nacionalnog programa su izlaz na more, oslobođenje Zetske ravnice kao buduće crnogorske žitnice sa Podgoricom kao centrom, oslobođenje Polimlja, Potarja, Plavske oblasti, dijela Istočne Hercegovine, što je sve to simbolično nazvano „Obnavljanje Ivanbegovine“. Sastavni dio tog programa je i međunarodno priznanje Crne Gore. Prava prilika ukazala se u programima za održavanje međunarodnog mirovnog kongresa u Parizu 1856. godine.

Do sredine 50-tih godina Crna Gora se oslanjala na Carsku Rusiju. Kako je Rusija u Krimskom ratu doživjela poraz, čime joj je značajno opao međunarodni ugled, a time i uticaj, knjaz Danilo je bio prinuđen da u spoljnoj politici napravi zaokret i potraži oslonac i podršku od carske Francuske umjesto Rusije. Uoči Konferencije u Parizu knjaz Danilo je uputio Memorandum velikim silama, a garanta za to vidio je u caru Napoleonu III i Francuskoj. U knjaževom Memorandumu dominirala su 4 zahtjeva:

- 1) Da se diplomatskim putem prizna nezavisnost Crne Gore;
- 2) Da se prošire granice Crne Gore prema Hercegovini i Albaniji, pri čemu se pretenduje na Grahovo, Zubce, Banjane, Pivu, Nikšićku Župu, Drobnjak, Kruševice i Vasojeviće do Lima i Tare;
- 3) Da se utvrde granice prema Turskoj i
- 4) Da se Crnoj Gori ustupi Bar.

U odnosima Crne Gore i Francuske nastaju brojne peripetije. Podršku Crnoj Gori Napoleon III uslovljava da Crna Gora prethodno zatraži tursko sizerenstvo. Knjaz je bio prinuđen da zatraži pregovore sa Velikom Portom, tj. turskom vladom, ali je postavio nerealne zahtjeve kako bi ga Turci odbili. U tom zahtjevu knjaz Danilo je kao uslov za sizerenstvo tražio cijelu Hercegovinu, dio Albanije i Bar s okolinom, čime bi se Crna Gora uvećala za pet puta, i da se Crna Gora prizna za kraljevinu. Kako su propali svi knjaževi zahtjevi i kod Francuza i kod Turaka, to je on podstakao masovni ustanak u Hercegovini, gdje se na oružje diglo oko 4.000 Hercegovaca. Sredinom aprila 1858. godine Porta je odlučila da problem Hercegovine riješi vojnim – ratnim putem. Dolazi do bitke na Grahovcu, gdje je došlo do blistave crnogorske pobjede, nakon čega je pod pritiskom velikih sila došlo do razgraničenja

sa Turskom, pri čemu je teritorija Crne Gore uvećana za 50% (odnosno za novih 1.500 km², tako da je nakon toga Crna Gora imala 4.400 km² i 120.000 stanovnika. Crna Gora je tada dobila oblast Grahova (Rudine, Banjane), Uskoke, Župu Nikšićku, Gornje Lipovo, Gornje Vasojeviće, dio Drobnjaka i dio Kuča.

Na zaokret knjaza Danila prema Francuskoj Rusija je odgovorila – zaokretom prema Crnoj Gori. To je značilo krajnje neprijateljski stav prema knjazu Danilu i početak aktivnosti za njegovo svrgavanje. Glavnu ulogu u tome dobio je ruski konzul u Dubrovniku Petar Nikolajević Stremouhov, a izvršilac takve politike postao je Milorad Medaković, dotadašnji sekretar knjaza Danila.

* * *

Andrijašević s pravom piše da nijedan crnogorski vladar nije imao toliko političkih protivnika u Crnoj Gori koliko knjaz Danilo. On te protivnike svrstava u tri kategorije. U prvu kategoriju spadaju čelnici crnogorske vlasti iz Njegoševog doba, od kojih su neki pretendovali i na crnogorski prijesto (Njegošev brat Pero Tomov). Oni su od strane knjaza Danila razvlašćeni kao politički protivnici, čime su izgubili ne samo vlast, politički uticaj nego su time ugrožene i njihove ekonomske pozicije. U drugu kategoriju su razvrstani plemenske vođe iz pograničnih krajeva sa Turskom, koji su sa turskim osmanskim vlastima imali zajedničkih ekonomskih interesa, pa su centralizacijom države gubili plemenski uticaj, što je dovelo i do njihovog odmetanja od centralne vlasti (Kuči i Bjelopavlići, na primjer). I, najzad, u treću kategoriju svrstani su neki plemenski prvaci iz Bjelopavlića, koji su se pobunili zbog narušavanja plemenskih običaja prilikom knjaževog gostovanja sa svojom svitom u Ostrogu 1854. o crkvenim svečanostima, što je u propagandi naduvano do neslućenih razmjera. Autor konstatuje da što je država bila jača to su plemenski otpori podređivanju centralnoj vlasti bili sve snažniji.

Autor podsjeća da su takvi sporovi bili vidni i u Njegoševo doba, tridesetih godina. U te sporove se uključila i turska osmanska vlast, pa su objektivno plemenski nezadovoljnici postali sa turskom vlašću saveznici u borbi protiv Crne Gore. Skadar je bio jedan od centara crnogorske opozicije, a Osman-paša Skopljak jedan od njenih pokrovitelja. Knjaz Danilo se od početka svoje vladavine surovo obračunavao sa ovim oponentima, jer je to bilo protivljenje ne samo vlasti nego i državi. S tim u vezi može se reći, zaključuje autor, da crnogorska vojska 1854. i 1856. godine nije ratovala protiv Bjelopavlića, niti protiv Kuča, već protiv protivnika države u ovim plemenima. Autor dalje nastavlja da je crnogorska država protiv ovih turskih saveznika sprovodila „primjerenu represiju“. Za počinjene zločine prema neboračkom stanovništvu knjaz Danilo se ne može distancirati, nezavisno od toga je li on naredio te zločine i bez obzira na kvantum zločina.

I pored toga, smatra autor, da je knjaz Danilo prema političkim protivnicima često bio surov, a prema prekršiocima zakona strog, njegova vladavina se ipak ne bi mogla smatrati strahovladom!? Nijesam siguran da se ova ocjena može održati, bez obzira što postoji i stara latinska pravna sentenca „dura lex, sed lex“.

Čini se da ostaje i dalje dosta nerazjašnjenih momenata u vezi s tom aferom. Činjenica je da je odnos prema neboraćkom stanovništvu ušao u narodnu svijest kao svirep zločin, iako se vjeruje da je taj zločin po masovnosti preuveličan, ali je takođe činjenica da knjaz Danilo taj zločin nije priznavao. U pismu svom prijatelju, francuskom konzulu u Skadu Ekaru (Luj Ijasent), u pismu od 24. avgusta 1856. knjaz Danilo piše:

„Sinoć sam primio Vašu depešu pa hitam da Vam na nju odgovorim. Ja ću prvenstveno tretirati pitanje koje me je najviše uvrijedilo, a to je kad sam pročitao nabrojene svireposti izvršene po pričanju Turaka (podvukao R. P.), od strane Crnogoraca, za vrijeme potonje njihove ekspedicije u Kuče. Ja sam Vam kazao, gospodine konzule, za vrijeme Vašeg boravka ovdje, da nije bilo nego 50 ubijenih ljudi, a što se tiče žena i dece, to je jedna uvreda, bezočna, izmišljena od naših neprijatelja i prosuta po svijetu. Crnogorci ne diraju nikada žene i decu, pa ni tursku. I Vi znate, gospodine konzule, da je moj brat Mirko Petrović prilikom njegovog ulaska u Kuče pokušao da lijepim riječima privoli Kuče na pokornost, ali su oni odgovorili vatrom iz pušaka i onda je borba otpočela; Crnogorci su zarobili više od 1000 ljudi koje su puštili, a od oružja nijesu uzeli nego samo 500 pušaka. I kad bi bila istina da su oni predali sve ognju i maču, oni bi ubili, prirodna stvar, takođe i one ljude, od kojih su oružje oduzeli“. (Živko M. Andrijašević, Politički spisi, str. 238-239).

Poznato je crnogorskoj javnosti koliko je bilo raznih glasina i laži upereno protiv Crne Gore u skorijoj prošlosti, bilo da je riječ o zakonicima, o lažnom sporazumu kralja Nikole sa Austrijom, u toku I svjetskog rata i da ne nabrajam. A svjedoci smo raznih podmetanja i laži i u najnovije vrijeme. Ne piše navedeno pismo knjaz Danilo ni grofu Mamuli, ni Kotoru, ni Dubrovniku, ni Zadru, ni Beču, ni Petrogradu, nego francuskom konzulu u Skadru, koji prati sva okolna zbivanja i koji može provjeriti sve te glasine.

I Andrijašević je svjestan brojnih falsifikata, pa je vrlo oprezan kod navođenja takvih iskaza. On, na primjer, ne prihvata navodno „svjedočenje“ ni nekih uglednih vojvoda, koji nijesu prisustvovali zbivanjima u Kučima, a pišu na osnovu sumnjivih kazivača. Oprezan je i prema navodima ozbiljnih istraživača, ako lično nije vidio te izvore. Tako, na primjer, rezervisan je i prema strijeljanju atentatora Todora Kadića u Kotoru. Tako autor piše: „Smrtna kazna (Todora Kadića), prema zvaničnoj obavijesti, izvršena je 13. oktobra 1860. godine“ (Politički spisi, 73).

Na taj problem ukazao je i Momčilo Šaletić u knjizi „Ubiše knjaza“, koju je prije nekoliko godina objavila takođe naša Matica. Uz pomoć svojih saradnika, Šaletić o navodnom strijeljanju, odnosno smrti Todora Kadića nije našao potvrdu ni u jednoj knjizi umrlih, ni katolika ni pravoslavaca u Kotoru iz tog vremena.

* * *

U odjeljku „O izvorima koji čine ovu knjigu“ Andrijašević je dao osvrt na ranije objavljene izvore. Već je rečeno da se u ovoj knjizi objavljuje 176 političkih spisa knjaza Danila, od kojih je četrdesetak objavljeno ranije. Neki od tih dokumenata objavljeni su još za života knjaza Danila u novosadskom „Srpskom dnevniku“ (od 1853. do 1858. godine), neki krajem XIX vijeka u crnogorskim književnim časopisima „Crnogorka“ i „Luča“. Dio pisama knjaza Danila objavljen je u predratnim „Zapisima“ i poslijeratnim „Istorijskim zapisima“, zatim u Prepisci Vuka Karadžića (knj. IX i X), u Zbornicima Jevta Milovića (knj. 6 o Njegošu), u Zborniku „Crnogorski zakonici“, čiji su priređivači Branko Pavićević i Radoslav Raspopović. Dio pisama objavljen je u djelima Jana Vaclika i Aleksandra Aleksandrova, početkom XX vijeka, a dio je objavio i Živko Andrijašević u prethodnoj knjizi „Crnogorska crkva“ (Nikšić 2008). Neka pisma su objavili ranije Vladan Đorđević, Andrija Lainović, a u svojim memoarima i serdar Rade Turov Plamenac.

U crnogorskim arhivima nalazi se evidentirano oko 800 dokumenata. Neobjavljeni spisi s potpisom knjaza Danila nalaze se u Arhivskom odjeljenju Narodnog muzeja Crne Gore na Cetinju, u fondovima Danilo I i „Prinovljeni spisi“ (nešto više od 700 dokumenata). U Državnom arhivu Crne Gore na Cetinju, u njegovom fondu „Praviteljstvujušči senat crnogorski i brdski“ nalazi se oko 60 pisama knjaza Danila, među kojima i nekoliko memoranduma na francuskom jeziku. Prepisi većine ovih pisama i prevodi sa francuskog jezika nalaze se u Istorijskom institutu Crne Gore u Podgorici. I da još jednom ponovim da je od svih tih pisama u knjizi koja je pred nama objavljeno 176 dokumenata, od čega 130 dokumenata prvi put, jer time ulazimo u razgovor o trećem i najvećem dijelu knjige „Politički spisi“ knjaza Danila.

* * *

Autor, u ovom slučaju stvarno priređivač, držao se principa da knjiga *Politički spisi knjaza Danila Petrovića Njegoša* bude zbornik reprezentativnih dokumenata o vladarskoj, državničkoj i političkoj ličnosti knjaza Danila „funkcioniše kao jedna vrsta njegove političke biografije“. On se opredijelio za pristup da objavljena i prevedena dokumenta objavi onako kako su objavljena i prevedena tj. lektorisana i primjerena savremenim jezičkim pravopisnim normama. Dokumenta koja se prvi put objavljuju nijesu jezički lektorisana, tako da se štampaju sa svim gramatičkim odnosno pravopisnim greškama. Takav postupak podržavam, jer ta dokumenta

moгу da koriste ne samo istoričari nego i jezikoslovci i drugi stručnjaci. Takva dokumenta govore o nivou obrazovanja njihovog autora, a na određen način daje jezičku situaciju toga vremena. Priređivač je ipak napravio i izvjesni ustupak čitaocima time što je neka ruska slova, koja nijesu postojala u jugoslovenskoj štamparskoj praksi zamijenio savremenim našim slovima, čime je svjesno odstupio od grafičke originalnosti, ali je to u uvodnim napomenama naznačio, kao što je uz svaki dokument dao i tumačenje pojedinih ruskih ili rusiziranih riječi. Za ličnosti koje se u dokumentima pominju dao je osnovne biografske podatke, čime je svaki dokumenat učinio razumljivijim.

Najveći broj objavljenih dokumenata upućen je ruskim konzulima u Dubrovniku Jeremiji Gagiću 15, Konstantinu Petkoviću 26 i jedan sekretaru Konzulata, što ukupno čini 40 pisama i izvještaja. Što se tiče ostalih adresanata u pogledu objavljenih dokumenata situacija izgleda ovako: austrijskom namjesniku za Dalmaciju, generalu i grofu Lazaru Mamuli objavljeno je 18 dokumenata; austrijskom oblasnom poglavaru u Kotoru Stefanu Dojmiju – 14; francuskom konzulu u Skadru Luju Ijasentu Ekaru – 13, dok je konzulima evropskih velikih sila u Skadru – ruskom, austrijskom, francuskom i britanskom, bilo pojedinačno, bilo raspisom (cirkularom) svima upućeno, objavljeno je 17 dopisa. Ruskim poslanicima u Beču objavljeno je 10 dopisa; ruskom diplomati Jegoru Petroviču Kovaljevskom, predstavniku ruske vlade u Crnoj Gori, a kasnije direktoru ruskog azijskog departmana u Istanbulu – 5; ministrima inostranih poslova: Rusije 3, Austrije 2 i Francuske 2; francuskom admiralu Žirijenu de la Gravijeru – 4. Objavljeno je po jedno pismo grčkom kralju – predsjedniku turske vlade, velikom veziru Ali-paši; britanskom i francuskom izaslaniku u Istanbulu; austrijskom komesaru za razgraničenje i turskim velikodostojnicima. Objavljena su i tri pisma kao raspis velikim silama – Rusiji, Francuskoj, Austriji i Velikoj Britaniji. Poseban značaj imaju objavljena pisma koje je knjaz Danilo uputio suverenima velikih sila – ruskim carevima Nikolaju I i Aleksandru II Romanovima – 7, francuskom caru Napoleonu III Bonaparti – 6 i austrijskom caru Franju Josifu – 2. Od domaćih adresa objavljene su tri poslanice crnogorskom narodu, devet naredaba, pet pisama – poslanica crnogorskim plemenima – Grahovljanima, Riječkoj nahiji, Bjelopavlićima i Rovcima i tri pisma plemenskim glavarima i drugim uglednicima.

Riječ Marka Špadijera

Knjiga „Politički spisi knjaza Danila“ koju je pripremio Živko Andrijašević, a izdala Matica crnogorska, već je prisutna u našoj intelektualnoj javnosti i objavljeno pozitivno reagovanje na nju.

Ovom knjigom i posljednji od vladara Petrovića je dobio cjelokupne političke spise. Njih je Andrijašević izabrao iz časopisa, almanaha, zbornika, memoara i 800 arhivskih spisa i tako olakšao posao budućim obrađivačima knjaza Danila Petrovića.

Druga vrijednost ove knjige je studija Živka Andrijaševića: *Političko djelovanje i vladarska ličnost knjaza Danila Petrovića Njegoša*, kojom je dao doprinos naučnom sagledavanju ove izuzetno značajne i kontroverzne ličnosti crnogorske istorije 19. vijeka.

Ovo je treća knjiga Matice koja se bavi Knjazom Danilom. Dragoje Živković: *Istorija crnogorskog naroda tom III, vladavina Knjaza Danila 1851-1860*, Cetinje, 1998. i Momčilo Šaletić: *Ubiše Knjaza*, dva izdanja 2004. i 2005. U časopisu *Matica* 2008. objavili smo nekoliko tekstova i dokumenata.

Dragoje Živković u monografiji o knjazu Danilu iscrpno analizira politiku knjaza Danila prema Srbiji i reagovanje Ilije Garašanina na vijest o proglašenju za knjaza „To je najnesrećniji događaj za Srbiju“. Knjaz Danilo je, kao znak dobrih odnosa sa Srbijom poslao ljude da utvrde zajedničku strategiju borbe protiv Turske i bio spreman da oženi Kleopatru, ćerku kralja Aleksandra Karadorđevića. Ta se misija završila neuspješno, a Aleksandar se pridružio protivnicima knjaza Danila. U svakom slučaju simptomatično je da niko od istoričara, pa ni Živko, ovu knjigu ne koristi niti navodi kao literaturu za svoje bavljenje knjazom Danilom.

Publicistička knjiga Momčila Šaletića *Ubiše Knjaza* je ljekovito publikacija protiv mistifikovanja i krivotvorenja jednog događaja (skup u Manastiru Ostrogu i motivima atentatora Todora Kadića) koji se vuče do današnjih dana.

Žao mi je što naši istoričari malo koriste knjige o recepciji Crne Gore u Češkoj i Grčkoj, koje smo takođe objavili. Jedan grčki časopis konstatuje: „*Dešavanja u*

... *Crnoj Gori počela su da dobijaju karakter važnih događaja*“ i navodi da se u Rusiji 1852, i Austriji 1853, štampaju karte Crne Gore. Delari, sekretar knjaza Danila i eksponent francuske politike prema Slovenima, piše da je Princu sugerirao „*slabljenje ruskog uticaja, borba protiv germanizacije Slovena*“.

Čeh Jaroslav Čermak je postavio likovni temelje za ilustraciju borbe Crnogoraca protiv Turaka, a Jan Vaclik je na osnovu dokumenta iz crnogorskih arhiva i poznavanja međunarodnog prava objavio spis: *Suverenitet Crne Gore i pravo malih naroda u Evropi*. Kao sekretar knjaza Danila, a zatim Nikole, on je obavio živu diplomatsku aktivnost u korist nezavisnosti Crne Gore, a u štampi evropskih zemalja propagirao političke aspiracije knjaza Danila u obnovi Ivanbegovine.

* * *

Ovaj dio ulazi u zvaničnosti, a sada bih nekoliko misli koje su inspirisane ovom knjigom. Naročito onim dijelom studije u kojem Andrijašević konstatuje da je Knjaz Danilo umjesto „srpskog“ rješavao „crnogorske“ pitanje i za „*relativno kratko vrijeme nijedan crnogorski vladar nije uspio da učini više od njega*“. Zbog toga je nastao „*sukob dva sjetonazora ili dva mentaliteta*“. Tu Andrijašević ulazi u omiljeno područje - mentalitet. Za primjer je uzeo Sulu Radova i njegov poznati komentar za knjaževinu Crnu Goru „Što će brod u kamenicu?“. Mogao se sjetiti Vida Novakova Boškovića koji se protivio izgradnji prijestonice Crne Gore u Bjelopavličima „ne damo našu Orju Luku, ovu našu dedovinu, nikome ni prsta“. Takva svijest za koju Andrijašević, s pravom kaže „*u kojoj nema ništa drugo do plemenske zavisti i male pameti, ni do današnjeg dana ne može da oprostí knjazu što je devet godina udarao u temelje na kojima ona počiva*“.

Volio bih da je Andrijašević u studiji slijedio tu atraktivnu tezu, umjesto što se opredijelio za pozitivizam i političku biografiju vladavine Knjaza Danila. Sa Knjazom Danilom počinju drame crnogorskog mentaliteta. Mentalitet plastičnije odslikava vrijeme nego činjenice. „Istorijske činjenice su u suštini psihološke činjenice“ (Mark Blo). Knjaz Danilo je najomraženiji Petrović među Srbima zbog toga što je proglasio Crnu Goru knjaževinom, omražen među rusofilima jer je spoljnu politiku okrenuo prema Evropi, omražen među nahijama koje je kažnjavao zbog samovolje i izdajstva, omražen među zelenašima iz glavarskog sloja kojima je ukinuo monopol u trgovini. Omražen među velikim silama čijim se interesima nije dao pokoriti.

Crna Gora je za Knjaza Danila postala centar ustanka okolnih krajeva protiv Turske. Danilo je svjestan da je Crna Gora „na vjetrometini tuđih interesa“, pa traži od velikih sila: da joj se priznaju suverenitet, granice, proširenje, izlaz na more. Na nedostojne prijedloge velikih sila odgovara: „*Moja zemlja nije torina raje koja traži čobana, no u njoj živi slobodan narod*“, a unutrašnju strategiju

definiše ovako: „*Crna Gora treba da živi od proizvoda svoga rada i od onoga što će joj donijeti trgovina*“.

Danilo ne pripada epskoj (mada je ispoljio junaštvo u bitkama koje je predvodio on i njegov brat, veliki vojvoda Mirko), već političkoj istoriji. Politiku prate zavjere. Devetogodišnja vladavina knjaza Danila je stalna zavjera. Zavjera protiv smjelosti da se napusti tradicionalni poredak. Zavjera protiv nove, samosvjesne i suverene države Crne Gore. Zavjere koje i danas traju.

Dokumenta iz istorije treba objavljivati i time demistifikovati i demokratizovati nauku. „Nema ni jednog starijeg teksta za koji se ne bi procijenilo da je vrijedan objavljivanja“ kaže Koselek. To proizilazi iz nastojanja da se sazna o ljudima iz prošlosti više nego su oni o sebi znali. Pisma crnogorskih vladara su svojevrsni istorijski almanasi. Poslanice Petra Prvog su i prvorazredna književnost, a kod Njegoša i knjaza Danila dnevnik vladara i diplomatska prepiska.

Pisani dokumenti su važni, ali ne jedini izvori za tumačenje prošlosti. Pisani izvori često su služili da se potkrijepe već formirani stereotipi o Crnoj Gori ili dopuni seoska oralna istorija. Trebaće da brojne društvene nauka dublje izuče supstrate civilizacija i kultura, etnička miješanja, svijest o državi i autonomiji na ovom području kao limesu civilizacija u raznim epohama. Tada će biti jasnije kako se stvarao i živio model plemenske organizacije, formirao kult slobode, čojstva, junaštva i pravednosti, crnogorski državni patriotizam, narodna crkva, glavarstvo, ali i kompleks izolovanosti, srpski kompleks, kompleks inferiornosti, kompleks siromaštva, kompleks dodvorništa... To nije problem sa činjenicama, već u shvatanju mentaliteta crnogorskog naroda. Crnogorski istoričari nijesu uspjeli da nađu adekvatan naučni metod za proučavanje specifičnih kretanja i odnosa u crnogorskoj prošlosti.

Crnogorci poštuju svoju istoriju, njome se diče, intimišu se sa njom, idealizuju je kao pjesmu, a na ličnosti iz minulih epoha gledaju kao na savremenike. Zbog toga, izgleda, nije dovoljna distanca od 150 godina da bi istoriju shvatili kao prošlost.

Mi još vjerujemo da imamo što da naučimo iz istorije i da nam je potrebna pouka za budućnost. Knjaz Danilo je dobar primjer za to. Međutim, ne treba previše očekivati od istorije.

Riječ Marijana Maša Miljića

Mojkovac mi je jedno od omiljenijih mjesta u Crnoj Gori. Jedan sam od mnogih čiji put u svijet je vodio upravo preko ovoga grada. Zato sam večeras dvostruko počastvovan – boravkom u njemu i prilikom koja mi je data da predstavim novu knjigu jednog po mnogo čemu izuzetnog Mojkovčanina, koga je Štitarica častila rođenjem, neumornog istraživača, istoriopisca i dragog kolege i prijatelja Radomira L. Rakočevića – *Ratna hronika Potarja: kolašinsko – mojkovački kraj 1912-1918*, koja obuhvata period od šest godina – dva balkanska rata i Prvi svjetski rat, koji su kao i svi ratovi, bili teški i krvavi, ali i sudbonosni i za Crnu Goru i za kolašinsko-mojkovački kraj, kome je posvećena ova monografija.

Kolašinsko-mojkovački kraj je, u stvari, autorov širi zavičaj, sa njegovim okruženjem, kako ga je sam omeđio. On kolašinsko i mojkovačko područje vidi, iako se radi o dvije opštine, kao geografsku i istorijsku cjelinu, naslonjenu na neposredno okruženje.

Mojkovačkoj opštini i Mojkovcu kao njenom središtu i administrativnom sjedištu Radomir L. Rakočević je posvetio nekoliko knjiga, osvjetljavajući prošlost ovoga kraja, kako dalju tako i bližu, oživljavajući događaje i ljude, obrađujući više tema, sa više aspekata. Radomir nije samo poznavalac prošlosti mojkovačkog i kolašinskog kraja nego i znatno šire. On nije samo pisac lokalne istorije nego i pouzdani hroničar, pasionirani istraživač, koji je po svome radu i dosad ostvarenim

djelom postao ne samo nesumnjivi autoritet kad je u pitanju poznavanje istorije ovoga kraja nego i živa institucija. Ono što bi trebalo da rade ustanove nauke i kulture, republičke i opštinske, on to radi sam, o „svome kruhu i ruhu“. Kamo sreće da svaka opština crnogorska ima Radomira Rakočevića, da uradi bar približno koliko je on uradio za ovaj grad i opštinu. On oko dvije decenije istražuje po arhivima i bibliotekama, traga za istorijskom građom i izvorima, oslanjajući se na relevantnu literaturu i autore. Njegove knjige, pa i ova koju večeras promovisemo, zasnovane su na rezultatima višegodišnjih istraživanja, na izvorima, podacima i činjenicama, a ne na nepouzdanom predanju i pričama rekla – kazala, kako to danas čine mnogi i uki i neuki, pa više uzburkaju i zamrse nego što otkriju nešto novo i učine neku korist, a kamoli da pomjere granice dosadašnjih saznanja. A najveća korist je, naučna i društvena, dati objektivnu, stvarnu, kritički utemeljenu, istinu o vremenu, procesima, događajima i ljudima.

Knjiga *Ratna hronika Potarja: kolašinsko-mojkovački kraj 1912-1918.* je zaista solidno utemeljeno historiografsko djelo, sigurno jedno od boljih u svome žanru.

Matica crnogorska je, kao jedna od rijetkih autentičnih crnogorskih ustanova, imala i afiniteta i duha da prepozna knjigu Radomira L. Rakočevića kao vrijedno historiografsko ostvarenje, kao i njen mojkovački ogranak, u godini kad se navršila stogodišnjica balkanskih ratova a uoči smo stogodišnjice Prvog svjetskog rata.

Radomir L. Rakočević je svoju novu knjigu nazvao hronikom. Mislim da je ispravno postupio, jer se zaista radi o historiografskom radu u kojemu su zabilježeni i osvijetljeni događaji po redu zbivanja. Autor je hroničar cijelog jednog kraja.

Pisac hronike je hronologiju događaja izložio po vremenskom redosljedu, kroz tri manje cjeline. Pored predgovora, koji je prolegomena za knjigu i mala studija o prilikama i stanju u Crnoj Gori nakon Berlinskog kongresa, a posebno uoči balkanskih i Prvog svjetskog rata, težište knjige predstavlja ratna hronika Potarja, s akcentom na kolašinsko-mojkovački kraj, koncipiran iz sedam djelova, koji su podijeljeni na glave. Drugu cjelinu čini kazivanje trima proslavama Mojkovačke bitke, treću pomenik Kolašinske brigade i Poljskog bataljona sa malim biografskim leksikonom koji obuhvata životopise njihovih komandanata od 1886. do 1916. godine.

Na kraju knjige datu si Prilozi koji obuhvataju odabrane tekstove ili odlomke autorâ koji su pisali o Prvom svjetskom ratu i delikatnim pitanjima u vezi sa njim, pogotovo o neiskrenom odnosu saveznika prema Crnoj Gori, naročito Srbije, njihovim spletkama, intrigama, klevetama i uzrocima tragičnog crnogorskog sloma 1916. i nestanka crnogorske države 1918. godine.

Autor Ratne hronike Potarja 1912-1918. bio je svjestan da je nemoguće i nesvrshodno zasebno izdajati učešće kolašinsko-mojkovačkog kraja i njegovog

okruženja iz opšternogorskog okvira i operacija crnogorske vojske u tim historijskim događajima – u oba balkanska rata i u Prvom svjetskom ratu. U tom kontekstu on prati učešće Kolašinske brigade sa njenim bataljonima i jedinicama koje su formirane u novooslobođenoj oblasti Potarja i Polimlja, a koje su, uglavnom, bile pod komandom oficira iz Kolašinsko-mojkovačkog kraja.

Iako je balkanskim ratovima pisac Hronike posvetio relativno malo prostora u odnosu na obim knjige, on je vrlo jasno i pregledno, lakonski vješto, dao opšti tok događaja a posebno učešće Kolašinske brigade i njenih bataljona u oslobođenju Mojkovca, cijele bjelopoljske, sjeničke, neoslobođene vasojevičke oblasti i tako sve do Metohije.

Kao članica Balkanskog saveza, kome je autor posvetio znatnu pažnju, a koji su još činile Srbija, Bugarska i Grčka, Crna Gora je prva objavila rat (8. oktobra 1912) Otomanskom carstvu, odnosno Turskoj.

Sljedećeg dana, 9. oktobra – po novom kalendaru, objavljena je deklaracija kralja Nikole o stupanju u rat i istoga dana otpočele oslobodilačke operacije Crnogorske vojske, koja je podijeljena u tri odreda: Zetski, Primorski i Istočni. Prva dva su upućena za oslobađanje oblasti do Skadra, sa glavnim ciljem da se zauzme i oslobodi ispod turske vlasti nekadašnja prijestonica dukljanskih i zetskih vladara, što je bilo protivno volji velikih sila, naročito interesima Austrougarske.

Istočni odred, pod komandom serdara brigadir Janka Vukotića, jačine oko 12.000 boraca, imao je zadatak da oslobodi pljevaljsku i bjelopoljsku oblast, a potom cijeli prostor od Bijelog Polja do Metohije, sa varošima – Berane, Plav, Gusinje, Rožaje, Peć i Đakovica.

Na tom oslobodilačkom pohodu hroničar Radomir Rakočević prati nastupanje i učešće Kolašinske brigade u okviru operacija Istočnog odreda. On detaljno navodi sastav Kolašinske brigade i njen komandni kadar, kao i njenih bataljona i četa. Proslavljena Kolašinska brigada je imala 6 bataljona, odnosno 28 četa. Poljski bataljon je imao pet četa, a činili su ga borci od Bistrice do Štitarice.

Kolašinska brigada je u oslobodilački pohod krenula u kolonama. Njena treća kolona je ušla u Mojkovac, poslije dvočasovne borbe, i 12 sati i 25 minuta 9. oktobra 1912. godine. Za nekoliko dana oslobođena je cijela bjelopoljska oblast. Bijelo Polje je oslobođeno 11. oktobra, a već 14. oktobra, pošto je uspostavljena crnogorska vlast, Istočni odred je krenuo u dalje oslobađanje. Za 20 dana oslobođen je cijeli prostor od Bijelog Polja do Đakovice, u koju su djelovi Kolašinske brigade ušli sa drugim crnogorskim jedinicama 4. novembra 1912. godine.

Prethodno je Sjeverno odjeljenje Istočnog odreda oslobodilo Pljevlja, 16. oktobra 1912. a ubrzo i cijeli pljevaljski kraj.

Nakon uspostavljanja crnogorske vlasti, čemu je autor posvetio značajnu pažnju, kao i sastavu stanovništva, Istočni odred je ispunio svoj zadatak, uz 256 poginulih i 1042 ranjena borca. Brigadir Janko Vukotić je sa svojim brigadama, među kojima je bila i Kolašinska, krenuo 11. novembra 1912. u pomoć odredima koji su bili u opsadi Skadra, a nijesu uspjeli da ga zauzmu. Taj marš preko Prokletija, po velikom snijegu, mećavama i neizdržljivoj hladnoći trajao je devet dana, uz ne male žrtve – 152 borca, nestala u nametima ili umrla od posljedica smrzavanja. Jedinice Janka Vukotića su ušle u sastav Zetskog odreda 20. novembra 1912.

Poljski bataljon je takođe stigao pod Skadar i ušao u sastav Kolašinske brigade. Primirje je trajalo od 30. novembra 1912. do 21. januara 1913. godine, a onda su nastavljene krvave borbe za Skadar. U teškim zimskim uslovima i uz velike žrtve Skadar se predao 23. aprila 1913. ali je pod ultimatumom velikih sila crnogorska vojska bila primorana da ga napusti 14. maja iste godine, čime se završila krvava crnogorska skadarska epopeja, uz ogromne žrtve (2430 poginulih, 406 umrlih i 6.602 ranjena borca).

Mir između Otomanskog carstva i balkanskih država saveznica sklopljen je u Londonu 30. maja 1913. godine.

Mjesec dana kasnije, napadom Bugarske na Srbiju (30. juna 1913), oko podjele Makedonije, počeo je Drugi balkanski rat. Kao pomoć Srbiji, Crna Gora je, pod komandom brigadira Janka Vukotića poslala odred jačine oko 13.000 boraca, u čiji sastav je ušla i Kolašinska brigada sa dva bataljona.

Autor hronike kaže: „Prvi bataljon, jačine 624 borca, činilo je ljudstvo Donjomoračkog, Gornjomoračkog i Lipovskog bataljona, a komandant je bio komandir Jovo Medenica. Drugi bataljon, jačine 774 borca, činilo je ljudstvo Rovačkog, Kolašinskog i Poljskog bataljona, a komandant mu je bio kapetan Mileta Bečković. Poljski bataljon je trebalo da odabere borce za dvije čete koje ulaze u treći bataljon Kolašinske brigade. Izabrani su najmlađi i najbolji borci. Njima su pozajmili oružje i opremu borci koji su ostali kod svojih kuća. Četama su komandovali poručnik Dimitrije Redžić i potporučnik Simo Vojinović, koji je prije rata došao iz Ravne Rijeke“.

Na samom bojištu Crnogorci su svašta doživljavali, poturani su i kao topovsko meso. Pošto je Bugarska pobijedena, primirje je potrajalo od 31. jula do avgusta kada je u Bukureštu zaključen mir. Crnogorski odred je u Kolašin stigao 2. Septembra 1913. U tome necrnogorskom ratu, koji nije bio oslobodilački, Crnogorski odred (divizija) je imao 240 poginulih i umrlih i 721 ranjenog, a Kolašinska brigada 12 poginulih i 10 ranjenih.

Tako se nakon skadarske završila i ova Kumanovsko-bregalnička avantura.

Jasnoće radi, smatrao sam da je ovaj duži osvrt na balkanske ratove bio neophodan.

Učešću Crne Gore u ratu i kolašinsko-mojkovačkog kraja u tom istorijskom događaju koji je dobio ne samo evropske nego i svjetske razmjere, autor Ratne hronike Potarja je dao mnogo veći prostor u odnosu na balkanske ratove.

Mislim da je to bilo i neophodno i opravdano jer je problematika koju je trebalo obraditi mnogo složenija i komplikovanija, uz brojna još uvijek otvorena pitanja.

Radomir L. Rakočević, kao odgovoran i objektivan hroničar, svoje kazivanje zasniva na dva nivoa. Na prvom, operacije crnogorske vojske na četiri fronta, a posebno operacije Sandžačke vojske na ogromnom prostoru od Tare i Lima do Romanije, gdje je bilo angažovano dvije trećine ukupnih crnogorskih snaga i, na drugom, učešće Kolašinske brigade i drugih jedinica sa prostora kolašinskog, mojkovačkog i bjelopoljskog kraja.

Prvom svjetskom ratu u knjizi Radomira L. Rakočevića posvećeno je sedam poglavlja, od njegovog početka do kraja.

Ratnom proklamacijom kralja Nikole od 24. jula /6 avgusta 1914. Crna Gora je, solidarišući se sa Srbijom, stupila u Prvi svjetski rat, na strani sila Antante, a protiv Centralnih sila – Austrougarske, Njemačke i Italije. Italija je u maju 1915. stala na drugu stranu. Za novi rat, pogotovo svjetski, Crna Gora koja je bila tek izašla iz dva balkanska rata, vojnički prorijeđena, ekonomski iscrpljena, bez savremenog oružja i opreme, nije bila spremna. Uz sve nevolje Rusija, koja se u svojoj balkanskoj politici oslanjala na Srbiju, radila je na prisajedinjenju Crne Gore Srbiji. I drugi saveznici su zahvaljujući raznim spletkama, intrigama i klevetama, koje je širila srpska vlada, bili vrlo uzdržani i nepovjerljivi prema Crnoj Gori, nasijedajući na srpsku propagandu o navodnom, „tajnom ugovoru“ Crne Gore sa Austrougarskom.

Formacija crnogorske vojske se prema prilikama mijenjala u toku rata.

Do dolaska srpske vojne misije 21. avgusta 1914. crnogorske oružane snage su samostalno djelovale, a činile su ih četiri divizije. Kad je rat izbio formirana su četiri odreda: Lovčenski, Hercegovački i Sandžački odred, a nešto kasnije je Starosrbijanski odred koji djelovao prema Albaniji. Kolašinska brigada (bez Poljskog bataljona koji se nalazio u sastavu Pljevaljske brigade) bila je u sastavu Hercegovačkog odreda, ali je ona 19. avgusta upućena kao pojačanje Pljevaljskoj diviziji. Istovremeno je komandant Hercegovačkog odreda serdar Janko Vukotić predao komandu divizijaru Mitru Martinoviću i pošao na novu dužnost – komandanta novoformirane Sandžačke vojske.

A onda su pod pritiskom Rusije i drugih saveznika crnogorski kralj i vlada napravili katastrofalnu grešku i komandu nad crnogorskim odužanim snagama prepustili u ruke srpskih oficira. Načelnik štaba je bio general Božo Janković, a za njegovog pomoćnika je nametnut pukovnik Petar Pešić koji će nakon godinu

dana preuzeti crnogorsku vrhovnu komandu, što će imati teške posljedice i za crnogorsku vojsku i državu i na kraju dovesti do njihovog sloma. Crnogorska vojska je razvučena na ogromnom prostoru. Pošto su dvije trećine njenog sastava bile angažovane na Sandžačkom frontu, Lovćenski i Hercegovački front su bili oslabljeni i nijesu se mogli održati pred austrougarskom navalom početkom januara 1916. godine.

Da napomenemo u formaciji Kraljevsko crnogorske vojske od 15/28. septembra 1914. Kolašinska brigada je pored njene dvije divizije, činila samostalan odred, sa 6 bataljona: Kolašinski, Lipovski, Rovački, Gornjomorački, Donjomorački i Poljski, na čelu sa komandantom komandirrom Milošem Medenicom. Bjelopopljska brigada, sa 5 bataljona (Proščenski, bjelopoljski, Brzavski i Pešterski) bila je u sastavu Prve divizije crnogorske Sandžačke vojske.

U početku 1915. u IV sektoru Sandžačke vojske bili su bataljoni Kolašinski i Donjomorački, dok je Kolašinska brigada sa ostalim svojim bataljonima i dalje ostala u rezervi.

Pred početak opšte austrougarske ofanzive na Srbiju i Crnu Goru od početka oktobra 1916. do sredine januara 1916. Kolašinska brigada sa 8 i po bataljona, 14 topova razornog kalibra i 8 mitraljeza, djelovala samostalno u okviru crnogorske Sandžačke vojske, dok je Bjelopoljska brigada (sa 2 bataljona) bila u okviru Prve sandžačke divizije.

Te jedinice su tada bile angažovane da obezbijede povlačenje srpske vojske prema Albaniji. Samostalna Kolašinska brigada operisala je na sastavu Pive i Tare, ali situacija je zahtijevala da krajem oktobra dva bataljona Kolašinske brigade odstupe na Metaljku i Kovač i da se prisajedine Pljevaljskoj brigadi, koja je početkom novembra (sa tri bataljona) upućena prema Goraždu, a dva bataljona Kolašinske brigade prema Ustipraču do Međeđe. Sa povlačenjem srpske vojske započinju i operacije crnogorske vojske da bi se to povlačenje omogućilo, uz velike crnogorske žrtve. Time počinje tzv. Mojkovačka operacija koja se završila Mojkovačkim bojem, u kome je Kolašinska brigada odigrala delikatnu ulogu, ali je časno ispunila svoju misiju. Mojkovačka pobjeda je bila, kao ona Pirova, uvod u tragični kraj slavodobitne crnogorske vojske i države. Crnogorska vojska je spasavajući srpsku vojsku zaboravila na sebe i sopstveni spas.

Knjiga Radomira L. Rakočevića otvara brojna i vrlo delikatna pitanja.

Međutim, za ovu priliku bilo bi vrlo pretenciozno ukazati na svu njenu sadržajnu i tematsku složenost.

Autor je hroničarski dao učešće Crne Gore u Prvom svjetskom ratu. Posebnu pažnju, u nekoliko poglavlja, posvetio je Mojkovačkoj operaciji i Mojkovačkom boju kao njenom završnom činu 6. i 7. januara 1916. s posebnim naglaskom na

učešće Kolašinske brigade. Takođe se prati i učešće Bjelopoljske brigade, u kojoj su bili i bataljoni iz Mojkovačkog kraja. On posebno prati učešće Poljskog bataljona u sastavu Kolašinske brigade i Prošćensko-baričkog bataljona u sastavu Bjelopoljske brigade.

Posebno je dobro obrađen posljednji otpor Kraljevske crnogorske vojske na svim frontovima pred tragični slom u drugoj polovini januara 1916. godine, kada je u beznadežnoj situaciji došlo do njene kapitulacije. Hroničar R. Rakočević objašnjava kako je do toga došlo, ko je za to kriv i ko snosi najveću odgovornost, sučeljavajući mišljenja istoričara.

Vrlo su dobro predstavljeni austrougarska okupacija i komitski pokret, kao pokret otpora. Zasebno je elaborirano prisajedinjenje Crne Gore Srbiji, izglasano na tzv. Podgoričkoj skupštini.

Ono što je malo ko od istoričara do sada učinio, autor ove knjige je demistifikovao famozni „tajni ugovor Crne Gore s Austrijom“, oslanjajući se na Rista Dragičevića kao i položaju vlade i kralja Nikole u egzilu i prenosu njegovih posmrtnih ostataka iz Sanrema u zemlju, u oktobru 1989. godine. Posljednje poglavlje obuhvata tri proslave jubileja Mojkovačke bitke (1940, 1966, 1996).

Specijalni i vrlo korisni dodatak knjizi posvećen je Kolašinskoj brigadi i Poljskom bataljonu.

Na samom kraju su Prilozi u kojima su tekstovi koji služe kao dopuna ili ilustracija glavnog toka knjige.

Radomir Rakočević je kao istinski hroničar dao dosta široku ratnu sliku kolašinsko-mojkovačkog kraja u rasponu od šest godina, koja se vremenom može dopunjavati i provjeravati. Niko dosad nije tako detaljno i argumentovano prikazao učešće kolašinsko-mojkovačkog kraja u Prvom svjetskom ratu, u formi izuzetne i pouzdane hronike. Autoru Radomiru L. Rakočeviću čestitam na značajnom pregnuću, knjizi koja je veliki doprinos crnogorskoj historiografiji i pouzdan vodič, priručnik, čak i udžbenik, za bolje poznavanje kolašinskog i mojkovačkog kraja.

Riječ Gordana Stojovića

Kratko ću se osvrnuti na zaborav i ono što možemo nazvati kolektivnom amnezijom. I sa tim u vezi o onome što je nekada bio ovaj grad, ljudi koji su ga činili, te na koji način zaborav na te ljude, vremena, naporom svih koji gaje svijest i sjećanja usporiti ili mu pravac okrenuti na drugu stranu.

Sve je manje-više lako dokumentovati ili prenijeti na buduće generacije, osim duha tog vremena kojeg, kada ga se prisjetite, odiše željom za još jednim proživljavanjem, a čija vas nepobitna nemogućnost natjera na maštanje. Iz mašte često proistakne podsticaj za realno pregalaštvo.

Zaborav ponekad pobijedi sve, to je nažalost činjenica posebno na ovim našim prostorima. Zbog toga mi je uvijek bilo nevjerovatno kako su ljudi u ovom gradu u vječiti zaborav mogli smetnuti, kako ljude, tako i događaje koji su mu označili čitave epohe. Danas više niko ne gaji sjećanje na jul 1539. godine i najveća bitku u istoriji ondašnjeg Kastelnuova ili današnjeg Herceg Novog. Veoma malo Novljana danas zna da se tokom čuvene Opsade „Castelnuova“ španski vojskovođa Francisco Sarmiento sa oko 4.000 vojnika, skupa se sa lokalnim stanovništvom, borio i nastradao u borbi sa 50.000 vojnika turske imperije koje je predvodio slavni turski admiral Hajrudin Barbarosa i da je sa obje strane nastradalo preko 25.000 ljudi. Danas ovaj događaj kao i ti ljudi nemaju nikakvo obilježje u gradu đe se odigrala bitka što je „zaustavila dah“ dobrom dijelu ondašnjeg svijeta i koja je opjevana mnogim sonetima.

Pomenuću još jednog rođenog Novljanina o kojem se u njegovom rodnom gradu ne zna gotovo ništa, niti je na bilo koji način obilježena njegova veza sa ovim mjestom. Tulio Crali, tvorac manifesta o aeropitirizmu, jedan od prvih futurista i najpoznatijih italijanakah slikara 20 vijeka. A mislim da nema potrebe govoriti o, takođe zaboravljenom, Flaviju Eborenzeu ili Isaiji Kohenu i mnogim drugima koji su ovuda prolazili, živjeli, rađali se, umirali. Na nama noćas nije da nabrajamo, već samo da podsjetimo da treba učiniti sve kako duhovi vremena i ljudi koji su ih činili nikada ne odu u zaborav.

Jedna od ličnosti iz novije istorije grada je svakako onaj kojem je posvećeno ovo veče. Mislim da nema Novljanina koji se ne sjeća Marka Markovića i „njevogve“ knjižare koja je pored mnogih drugih stvari označila ujedno i začetak djelovanja Matice u Herceg Novom. Veliki broj važnih i ljudi po mnogo čemu drugačijih od prosjeka decenijama je obilazilo taj prostor, mnoštvo izvanrednih ideja izrodilo se tokom brojnih druženja i okupljanja, pisaca, slikara, pjesnika, kolekcionara, naučnika raznih profila u Markovoj knjižari.

Noćas smo ovdje upravo zbog toga da bismo zaustavili zaborav i spriječili tu pojavu u bilo kakvom obliku. Marko Marković je neko ko je ostavio veliki trag u duhu vremena ovog grada.

Često, dok idem stepeništem, kad god prođem starim gradom, čini mi se kao da ću ga negdje vidjeti kako sjedi sa umnim i kreativnim prijateljama odavde iz Novog i sa svih strana svijeta oko kojeg su se uvijek sakupljali ili dolje na pjaci, gdje je nekada bila knjižara ili gore kod Sat kule gdje se nalazila njegova antikvarnica.

Možda noćas ne možemo zaustaviti vrijeme ili promjeniti svijet, ali možemo učiniti sve što je u našoj moći da ono što je Marko Marković značio za ovaj grad nikada ne ode u pravcu zaborava, kao ni trag u vremenu koji je za sobom ostavio.

Pošto sam Marka Markovića, prije svega, uvijek doživljavao kao nadasve slobodnog čovjeka, ali ne bilo kako slobodnog, već slobodnog na onaj način kako je on to shvatao i kako je njemu to značilo, ne bilo kako, pročitacu jednu pjesmu posvećenu Flaviju Eborenseu koja govori baš o tom osjećaju lične intimne, slobode kojeg se sjećam iz Markovog pogleda, riječi, ophođenja, kodeksa ponašanja i uopšte shvatanja života.

Pjesma je inspirisana Flavjovim zatočeništvom u Herceg Novom, i njegovim snovima o slobodi.

Dnevnik Flavia Eborensia

- Snovi o slobodi

možda sam počeo da uživam samo
u željenju slobode?
možda je više i ne želim?
možda je odista ljepše samo željeti nego imati

kad bih je dobio u ovom času
u obliku u kojem sam
pri svijesti kojoj sam
ponovo bih se svojevolumno vratio
na ovo surovo, mračno mjesto
koje miriše na smrt i beznade.

ova sloboda među zidovima
jedina je sigurna
ovdje znam šta mi može
zauvijek uzeti život ...

jedan mali miš
i jedan veliki pacov
čije oči stalno sjaje u tmini
jedine zvijezde na nebesima tamnice
oni jedu tvrde mrvice buđavoga hljeba
iz ruke mi,
isti oni koji će jesti jednog dana i mene
čije meso i krv bih mogao svakog dana osjetiti

ja sa njima pričam,
sa braćom kanibalima
ja koji jedem
samo nemoguće snove o slobodi
mi smo ipak zajedno, na dnu

i kažem im,
da svaki dan

dok prolaze kroz uske male tunelčiče
rodne im grude od zidina
ponesu po jednu dlaku sa mog tijela
Neka makar neka makar mali dio mene
ponovo osjeti onu
staru slobodu, ...
ja Flavio koji više ne sanjam slobodu
makar ne onu bilo kakvu!

200 godina Njegoša u Frankfurtu

U prepunoj svečanoj sali Generalnog Konzulata Crne Gore u Frankfurtu obilježen je, 22. decembra 2013, jubilej Dvjesto godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša. Prigodan program je počeo obraćanjem Željka Stamatovića, generalnog konzula i Mire Dašić, vicekonzula, prisutnima, nakon čega je prikazan dokumentarni film Branka Baletića o Njegošu. Poslije projekcije filma prisutnima je o sužanjstvu Njegoševom u kaluđerskoj i vladičanskoj odori, govorio Veljko Strugar, pisac iz Hannovera. O zloupotrebi Njegoševog djela u dnevopolitičkim trvenjima i o nekompetentnosti pomenutih da o Njegošu diskutuju, govorio je Saladin Dino Burdžović, pisac koji živi i radi u Frankfurtu. Na kraju je opjevan uz gusle „San Mandušića Vuka“. Nakon oficijelnog dijela prisutni su bili u prilici da pogledaju stara izdanja „Gorskog vijenca“ i druga Njegoševa djela, kao i njemačke istorijske mape Crne Gore iz tog vremena.

Moderator večeri bio je Vojo Jestrović, novinar Radio Darmstadt-a. Pokrovitelji ove Njegoševe večeri u Frankfurtu bili su Generalni konzulat Crne Gore, Povjereništvo Matice crnogorske u Frankfurtu i RTCG.

Nenad Popović

O pričama iz Herbarijuma

Sve je krenulo, pretpostavljam od trenutka olfaktivne memorije, ali ne samo od toga već i od straha da će se otići sa ovoga svijeta, a da se neće ostaviti traga što bi bilo poražavajuće i besmisleno. Olfaktivna memorija je izuzetno važna karika u lancu pojašnjenja same geneze nastanka ovoga herbarijuma, gotovo podjednako važna kao strah od povratka u neživo, a da se živima koji ostaju ne ostavi valjan trag o saznanjima stečenim za vrijeme ovog kratkog „bljeska“ što se životom zove. Čovjek memoriše mirise i okuse u prvih dvadesetak godina svoga života. U ovoj knjizi, sjećanja i opservacije koje su nastale na osnovama socijalne psihopatologije, inicirala su naraciju, koja je inteligentnim i lucidnim pristupom autorke kroz formu eseja pratila psiho-patološke promjene na našim bićima od djetinjstva pa do zrelog doba. No ona je cjelinu zaokružila uspostavljajući vezu sa denzitetom, koji označava jedan kvalitativno zaseban nivo postojanja, koji ima svoju vlastitu strukturu životnih formi, sa kojim svakodnevno živimo i koristimo se, a opet nedovoljno ga poznajemo zbog naše oholosti, površnosti i civilizacijske nadmenosti. Svijet u kojem živimo zaista je čaroban. Saznajni proces tokom kojeg postajemo svjesni i spoljašnje i unutrašnje stvarnosti, putem naših opažanja i sticanja znanja, pamćenja naučenog, zaključivanja i upotrebe pisane riječi kako bi se sve to sačuvalo za druge, tradicionalne su vještine kojima se služimo kako bi temeljito i brzo upoznali i druge i sa njima podijelili naša iskustva. „Priče iz

herbarijuma“ Marije Čolpe su upravo to. Autorka je svoje akumulirane informacije odabrala, transformisala putem eseja i memorisala kako ne bi „pobjegle“, jer je sjećanje nepouzđano i na kraju povezala u cjelinu koju je nazvala „Priče iz herbarijuma“. U pričama su ljudi iz djetinjstva, ljudi zatvoreni u sistemske krletke, zavisni i sujetni inficirani virusom tehnološkog napretka, obični svakodnevni ljudi koji imaju samo potrebu da se probude i da pođu na spavanje. Ovaj „herbarijum“ je svojevrstan autobiografski vremeplov, koji mnogo govori o Mariji, o njenim horizontima, zanimanjima. No u ovim pričama kriju se mirisi japanskih jabuka, pomiješani sa uzbuđenjem dječije avanture, blago lice starice koje više nema, jednostavan jezik bezbrižnih radnika koji jedu svoju marendu. Neobičan humor, začinjjen „sarkastičnim i ironičnim“ mirođijama, što je odlika veoma inteligentnih autora, prisutan je gotovo od prvog do poslednjeg eseja u ovom herbarijumu. Ove male forme su ogledalo Marijinog raspoloženja. U tom ogledalu naziru se odrazi ljudi koji su značajni u njenom životu. Tim pričama provejavaju emocije i sjeta. Većina eseja odiše valerom pragmatičnosti i poučnosti, što znači da autorka nije zanemarila edukativnu komponentu. To u konačnom svemu daje formu koja ima smisao, formu koja u sebi sadrži esencijalno bitne informacije, provjerene u nauci. Sve je to upakovano u malim „pilulama“, koje su sasvim dovoljne da poslije njihovog uzimanja, čitaocu pojasne ili da ga poduče, a i da ga podsjetu na zaboravljene primjere iz života. Te „pilule“ su za korisnike od izuzetnog značaja, jer djeluju u vidu obogaćivanja znanja. Moja je preporuka da ih uzimate po potrebi i važno je imati uvijek na umu da ne postoji bojazan od predoziranja. Ovakav metod autorke upotpunjuje u pojedinim pričama njen forenzički pristup, gdje poput vrsnog patologa objašnjava šta se dešava u našem organizmu kada konzumiramo nešto što je štetno. Iz njenih priča smo naučili da je život nepredvidljiv, da koliko god ima lijepih trenutaka ima i zamki i neizvjesnosti. No od Marije smo doznali da je u životu važno imati oslonac u vidu drage osobe ili više njih, kada ti se dogodi kakva trauma, koja te može trajno „suspendovati“ iz okruženja, kada doživiš jaku emotivnu bol ili strah zbog saznanja da se može dogoditi da napustiš ovaj svijet. Radi se dakle o prevremenom konačnom odlasku, koji može biti uzrokovan bolešću ili kakvim incidentom. Takvo iskustvo je imala i autorka ove knjige. U nizu njenih radova ovaj herbarijum je u stvari samo jedna od seansi na putu potpunog i vječnog ozdravljenja. On je istinski lijek za sve nedaće koje nas prate, a koje smo sami prouzrokovali. Herbarijum Marije Čolpe je knjiga čarobnjaka. U njoj su zapisane tajne života. U njoj funkcionišu dva paralelna svijeta, dva entiteta. Ovaj ljudski, kratkovid i pun grešaka, strasti i dinamike i onaj tihi nenametljivi koji nas osjeća i motri i sa kojim smo se razišli na evolutivnoj raskrsnici prije ko zna koliko miliona godina. Taj drugi „entitet“ u stvari predstavlja ključ rješenja

naših problema. Radi se o stvorenjima koja nemaju noge, a kreću se, koja nemaju pluća, a dišu, koja reaguju na zvuke, a nemaju uši, koja zapažaju svoju okolinu, a nemaju oči. Riječ je o biljkama. Ovaj herbarijum ima svoju misiju. On je pun saznanja koja je autorka nesebično poželjela da podijeli sa onima kojima su potrebna. Takav pozitivan stav je doprinio da se danas nalazimo pred knjigom, koja na izvjestan način uspostavlja našu psiho-patološku dijagnozu, u svakidašnjem kontekstu življenja, ali i nudi rješenja za izlazak iz pojedinih situacija. Ova knjiga je jedna velika saga o nama i biljkama, o našoj nesavršenosti i sljepilu, o našoj aroganciji i disbalansu u našim bićima, do kojeg je došlo zbog naše nadmenosti. Ovo je knjiga i o blagotvornom dejstvu tih tihih stvorova, koji su uvijek u našoj blizini, koji reaguju na ono što mi ljudi radimo, govorimo i mislimo. Interaktivan odnos između čovjeka i biljaka i samog okruženja uključujući i neživo, čini da smo došli do evolutivnog nivoa kada smo se adaptirali i imamo suživot kakav imamo. Može li on biti kvalitetniji? Na takvo pitanje, neke od odgovora možemo pronaći u ovom herbarijumu. Jedna od zabluda je da potrebe današnjeg čovjeka manje zavise od okruženja zbog, nivoa tehnološke razvijenosti. Uz to čovjek prirodne resurse smatra nepotrošivim ili što je još veća zabluda zamjenjivim. Jedna od poruka iz ove knjige je da je sada potrebnije nego ikada da posjedujemo inteligenciju i poznavanje sebe i tih tihih stvorenja, jer je činjenica da sve teže oboljevamo boreći se u prvim redovima u tehnološkom ratu koji traje bez prestanka od kada smo se uspravili da hodamo. Narativnom vještinom, koristeći alegoriju, mističnost i humor uspjela je naše svakidašnje banalnosti, manirom vrsnog literate prevesti u umjetničko područje, koje je uz to obogaćeno novom dimenzijom u ovom području, a to je funkcionalnost.

Od srca preporučujem čitaocima ovu zbirku sakupljenih biljki i priča, unikatnu, ako ne ni zbog čega drugog, onda zbog onog vodenog oraha, koji će nas vratiti u djetinjstvo, a koji će u ovom herbarijumu služiti i kao *bookmark*.

Momir Mićunović

Crnogorci u Južnoj Americi

Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, 13. februara 2014. godine, održana promocija knjige „Crnogorci u Južnoj Americi“, autora Marijana Maša Miljića i Gordana Stojovića, u organizaciji Filozofskog fakulteta i Matice crnogorske. Prisutne je u ime Fakulteta pozdravio prodekan za nastavu doc. dr Goran Barović. O knjizi je govorio prof. dr Slobodan Vukićević, a predavanje o crnogorskom iseljeništvu u Južnoj Americi održao je Gordan Stojović, član Upravnog odbora Matice crnogorske i ambasador Crne Gore u Argentini, Čileu i Brazilu. U razgovoru o crnogorskom iseljeništvu učestvovao je i mr Ivan Jovović, predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Baru.

Medijatorka skupa bila je mr Ivana Kovač Baret. Ovo predavanje predstavlja doprinos uspostavljanju saradnje između Filozofskog fakulteta i Matice crnogorske kao i podstrek Ambasade Crne Gore u pomenutim latinoameričkim zemljama za izučavanje španskog jezika i hispanse kulture.

Riječ Zlatka Bulića

Crnogorsko vinogradarsko područje predstavlja geografsku, klimatsku, geološku i pedološku cjelinu sa određenim brojem zajedničkih osobina kod grožđa i vina, koje se u njemu uzgaja i prerađuje. U specifičnoj, razuđenoj i raznovrsnoj topografiji crnogorskog vinogradskog rejona mnogo je malih reljefnih cjelina, kao što su: kotline, doline, uvale, terase, padine, visoravni, sa specifičnim fizičko-geografskim karakterima i osobenim klimatom. Rukovodeći se maksimumom da ostaje vječno samo ono što je zapisano, na veoma stručan i iskustven način autor Savić je zabilježio tradiciju vinogradarstva oličenu u 111 crnogorskih porodičnih vinarija koja je isprepletana sa tradicijom dugog ukupnog crnogorskog vinogradarstva, i mnogo toga sačuvao od zaborava.

I nova knjiga autora Svetozara Savića, u najvećoj mjeri govori o čudesnoj moći crnogorskog vina i ljubavi i poštovanju vinove loze, koja je odvajkada bila prava boginja u čudesnom, raskošnom i ljekovitom svijetu biljaka i prirode uopšte. Vjekovima je vino izazivalo najveću pažnju i bile trajna ali i neskrivena inspiracija brojnih, ali i najpoznatijih svjetskih umjetnika, slikara, vajara, filmskih stvaralaca, stručnih radnika, naučnika, pjesnika, kniževnika, muzičara, sociologa, psihologa, ljekara i drugih.

Autor je odavno poznat crnogorskoj i široj javnosti, kada je vino i njegova čudna svojstva u pitanju, jer je kao poljoprivredni inženjer, doktor poljoprivrednih nauka

i naučni radnik tokom svoje bogate stručne i naučne karijere objavio zapažen broj stručnih i naučnih priloga u Crnoj Gori i inostranstvu, kao i veći broj knjiga o vinu i vinogradarstvu.

Knjiga je puna zanimljivosti o vinu, najznačajnijim privatnim vinarijama u Crnoj Gori sa prikladnim objašnjenjima i podacima. Knjiga je pisana jasnim jezikom i stilom, koji se lako može pratiti. U knjizi autor na sažet, studiozan i metodološki iskustven i savremen način predstavlja ljubiteljima vina, 111 vina iz porodičnih crnogorskih vinarija. Autor Savić, nije birao samo one proizvođače čiji podrumi liče na apotekarske radionice i posjeduju savremenu tehnologiju, što do određenog nivoa svaka vinarija treba da ima, već i one zanimljive podrume koji ne podržavaju sve savremene standarde, ali čije vino umije da vam iskaže svu važnost prirode i njenih ljekovitih i nezamjenljivih svojstava. Svakako najveći izazov za dr Savića, kao neumornog istraživača bio je kušanje, procjenjivanje i ocjenjivanje vina.

Sve pohvale izdavaču – Matici crnogorskoj i dizajneru na izvanrednom postignutom izgledu knjige, kao i pohvale autoru i izdavaču na dobroj ideji da se ova knjiga realizuje i predstave privatni proizvođači vina u Crnoj Gori.

Knjiga je pravi enciklopedijski leksikon o crnogorskom vinu, vinarijama i uopšte vinogradarstvu i toplo je preporučujem stručnim i naučnim radnicima, istraživačima, studentima, profesorima, ekolozima, novinarima, turistima, poljoprivrednim proizvođačima, kao i svim probirljivim čitaocima i poklonicima lijepe i dobre knjige i ljubiteljima i poštovaocima prirode Crne Gore i prirode uopšte.

Prikaz knjige „111 vina iz crnogorskih porodičnih vinarija“

Nakon enciklopedije vina, dr Svetozar Savić nam je pripremio vinski vodič kroz Crnu Goru. Komplimenti autoru, ali i izdavaču Matici crnogorskoj.

U knjizi je na slikovit način predstavljen Zakon o vinu iz 2007. godine. Ko čita zakone – oni koji ih primjenjuju i oni koji dođu pod njihov udar. Savić nas upozna sa zanimljivim zakonskim rješenjem o vinarskim regijama Crne Gore i podjeli na primorsku oblast i oblast Skadarskog jezera. Zanimljivim grafičkim rješenjem su predstavljene i subregije i mi sada tačno znamo gdje se vino proizvodi na primorju i u srednjoj Crnoj Gori. Do sada se znalo da su brojniji proizvođači vina, u Crmnici i oko Jezera. Svi ostali su bili u sjenci. Zapravo, mislilo se da su rasuti po Crnoj Gori. Sada su svi tu „crno na bijelo“ u ovoj knjizi, svrstani u jednu od subregija: bokokotorsku, budvansko-barsku, ulcinjsku i grahovsko-nudolsku, koja, iako se nalazi u kontinentalnom dijelu po svojim karakteristikama, pripada primorskoj oblasti. Ostali vinari su svrstani u subregije koje se donekle poklapaju sa starim crnogorskim nahijama: crmnička, riječka, katunska, zatim bjelopavlička i podgorička subregija.

Ako znamo da Crna Gora ima oko 4500 ha pod vinovom lozom i da polovina od toga pripada „Plantažama“, ovu drugu polovinu proizvođača nam predstavlja Savić. Iako oni po obimu proizvodnje vina, još ne mogu konkurisati „Plantažama“, po kvalitetu su im se opasno primakli, a u pojedinačnim primjerima, vjerovatno i pretekli našeg velikog proizvođača.

Mi sada ovom prezentacijom vidimo kako su uložena velika individualna sredstva u vinogradarstvo i proizvodnju vina u Crnoj Gori. Lična sredstva, lični rad, konstantna briga i eto uspješnih investicija. Zato je sasvim realno da je vino drugi po značaju izvozni proizvod Crne Gore, odmah iza aluminijuma. Ali sudeći po privrednim kretanjima za očekivati je da će vrlo brzo postati i naš prvi izvozni proizvod.

Savićeva knjiga je pored ostalog i operacionalizacija projekta GTZ, njemačke organizacije o „vinskoj cesti kroz Crnu Goru“. Jer sada imamo na jednom mjestu

95 vinara i isto toliko odredišta za posjetu i konzumaciju vina. Ova knjiga tako afirmiše sve značajniji segment crnogorske turističke ponude – vinske ture.

Šta je ova knjiga još učinila. Pa ona je vinske podrumne širom Crne Gore pretvorila u konobe, da se turisti ne ustežu da zakucaju na vrata radi degustacije i kupovine vina. Ona je porodične vinarije pretvorila u turističke objekte.

Mi ovdje imamo 95 vinskih podruma.

Mnogi vlasnici podruma sigurno će opremiti bar po jedan apartman za izdavanje. Vjerujem da ćemo brzo biti u prilici, da u okviru programa vinske ceste, dobijemo 300-400 turističkih kreveta u autentičnom ambijentu.

Podrumi mogu biti urađeni sa mnogo para, ali i sa mnogo duše.

Lociranjem i afirmisanjem crnogorskih vinara ova knjiga nam sugerije još neke mogućnosti razvoja. Posebno nama u barskoj opštini, da budemo malo lokalisti, aktuelizuje ideju da se crmnička sela sa autohtonom arhitekturom mogu pretvoriti u turističku ponudu kakvu ima oblast Toskane u Italiji, čija očuvana sela privlače klijentelu iz cijelog svijeta.

Knjigom „111 vina iz crnogorskih porodičnih vinarija“, Savić nam je otkrio isto toliko zanimljivih etiketa i naziva vina. Predstavio nam je naša vina kao autentični suvenir. Strancima je dovoljno da uzmu u ruke ovu knjigu koja je dvojezično izdanje i kartu CG i krenu u otkrivanje crnogorskih vinarija.

Od, meni zanimljivih segmenata ove knjige, ja ću izdvojiti onaj o slaganju hrane i vina. Zašto? Pa zato što nijesu u pitanju bilo koja jela i bilo koja vina, i nije u pitanju puko teoretisanje u ovoj oblasti. Ovdje su istaknuta naša domaća jela (skorup, kačamak, kaštradina, riba, pite i priganice, desert) i navedena domaća vina koja se sa njima slažu.

Ovdje je istaknut, ugostiteljskim žargonom rečeno, domaći meni i domaća vinska karta. A to je višestruko korisno: za naše ugostitelje, jer će uz nacionalne specijalite sa lakoćom moći da ponude odgovarajuća vina, za naše vinare jer će uz svoje vino poslužiti najbolji izbor hrane koji će istaći njihov proizvod, ali i za naše domaćice, kada spremaju svečanije obroke.

Već sam istakla da nam je Savić predstavljanjem i ocjenom vina pokazao da naša vina mogu da budu dobar suvenir.

A ja dodajem da i ova knjiga može da bude savršen suvenir, jer omogućava da se gledajući preko ili kroz vinsku čašu, na poseban način otkrije i doživi Crna Gora.

Jelica Pantović

Riječ autora

Dame i gospodo, nevjerovatan je, i velikim dijelom hedonistički doživljaj, spojiti nauku, samu po sebi rigidnu, s takvim proizvodom – vinom – koji vam omogućava pored ostalog da katkad i ljepše mislite o sebi.

Iznenadjuće je dobar osjećaj obilaziti vinogradarske lokalitete, upoznavati proizvođače i kušati njihova vina. Dok sam prikupljao vina opisana u ovoj knjizi doživio sam gotovo filatelistisko zadovoljstvo. I ne samo to, duboko sam vjerovao, da poznajem Crnu Goru, ali kao u svakoj priči novi motivi stvaraju nove momente i, koji vas nanovo iznenadjuju i privlače.

Zato želim večeras da istaknem, da je prirodu vina (uostalom kao i svega ostalog) teško spoznati samo naukom. Uvijek kad kušam neko dobro vino uvijek prepoznam da *slučaj* i *strast* igraju ogromnu ulogu; Niče to naziva nagonom prema lijepom, skromno bih dodao da je to iskonska potreba za kreacijom ili za dodirrom s neotičkom dimenzijom.

Prvo da razjasnimo slučaj. Svako može da napravi dobro vino, posebno crno. Jer, ne zaboravite – vino pravi sebe. A u CG usljed povoljnih klimatskih uslova gotovo je nemoguće napraviti loše crno vino. Statistički loša godina javi se svake četvrte godine, a posljednje decenije, usljed globalnog otopljanja, i svake pete. Naravno da to ne donosi svima radost – *Chablis*.

Zato su sladovinci da bi prikrili udio slučaja i podstakli mističnost vinskog podruma kreirali izraz – velika godina, velika berba, pa – i veliko vino. Kao da svako zdravo vino nije po sebi veliko. Epitet *velikog* teško možete ustanoviti u drugim biljnim proizvodnjama. Vjerujem da bi bili izloženi podsmijehu ako bi u društvu istakli da ste dobili „veliki“ krastavac, pipun, papriku ili bilo koji drugi proizvod iz svijeta flore. Veliko, u drugim biljnim proizvodnjama, obično znači kvantitet – veliki rod, ili veliko u smislu: težine, veličine ili obima. *Vice versa*, u svijetu vina, izraz *veliko* ima mnogo suptilnije značenje koje zahvata sferu alhemije. Čak ako je grozd manji, paradoksalno, za vino je bolji. Ako ne shvatate suptilnu istinu u ovim pojmovima onda se ne upuštajte u svijet Dinonisa.

Pod strašću krije se mnogo toga. Neznalica samatra da se pojam strastven odnosi samo prema postizanju uspjeha u smislu napredovanja u karijeri ili sticanje bogatstva ili prema suprotnom polui. Tu bih strast definisao kao pojačanu želju, afekat koji oscilira, ona ne znači ništa, danas ste zadovoljni sutra više ne, to je više ancilarna ljubav. Strast istinski podrazumijeva trajno usmjerenje čovjekove duše, mozaik stalnih aktivnosti i želja, snažnu želju za edukacijom i spoznajom. I ona vas ne napušta čitav život. Ne postojanje sumnje.

Zato svaki vinogradar strastno želi da kreira veliko vino. Zašto to ne bi željeli i crnogorski proizvođači? Zato je, između ostalog, proizvodnja vina toliko intrigantna.

Pored strasti i slučaja koje uočim kod nekih vina, analiza i predstavljanje vina zavisi i od sposobnosti degustatora da opiše svoje utiske. Takva osoba ne samo da mora da ima dobar „vinski“ vokabular već i odličnu sposobnost korišćenja preciznih izraza koji korespondiraju reakciji njegovih čula. I tu ima izuzetaka, onih koji hronično pate od nedostatak riječi i logoreičara od kojih najviše zazirem. Čim čujete da neko koristi poetske izraze pri opisivanu vina, pogled mu bludi u daljinu, i brblja do kosmičke neprepoznatljivosti – znajte da iza toga postoji praznina.

No, kakvo je to idelano vino? Čini mi se da je ono rezultat presjeka sila koje se dogode u jednom kraćem periodu tokom kojeg vi nikada ne stignete da ga kušate. Mnogi za vinskog života pokušavaju da ga naprave, taj zadatak neizmjereno težak. Prva prepreka je nasljeđe, pa socijalizacija, ali tu je i prste umiješala i kultura i istorijski bekgrund: južnjaci vole robusnost, sjevernjaci eleganciju, južnjaci vole slasnost, sjevernjaci kiselost, južnjaci vole ekstraktivnost, sjevernjaci zaokruženu oporost, južnjaci sve rade sami sjevernjaci ništa, sjevernjaci vole ime (brend) južnjaci prezime.... Napomenuću da tu moda igra takođe važnu ulogu. Tako se vinski svijet danas okreće manje poznatim vinogorjima, do sada su to bila New world wine, prije toga francuski tip vina dugo je bio idealan, prije toga njemački, još ranije italijanski i grčki, pa korintski itd.

Tu se postavlja pitanje – da li pijemo vino koje su pili naši predaci? No, o tome neki drugi put.

Danas je, plašim se, stvorena, kako moderni filozofi ističu – šizma u čovjekovoj duši. Nauka je udarila klin između čovjeka i njegove tradicije. Nauka je postala pištolj iz kojeg hoćemo da ubijemo Silena. Nauka ili Silen? Ta nesrećna dihotomija, pored ostalog, dobro se ilustruje kod jedne od čovjekovih najstarijih aktivnosti – spravljanju vina.

Nakon napretka nauke, koja se ne ustručava da smjesti prirodu tamo đe treba, došlo je do toga da se gotovo niko ne usuđuje napraviti vino bez sintetičkih kvasaca i hrane.

Svjedok sam da proizvođača pred berbu hvata drhtavica kako da što prije nabavi – kvasce. Jer, zaboga, nema ih dovoljno u vinogradu, na grožđu, u podrumu. I svi

„ti“ prirodni kvasci su „divlji“, a svi „ti“ sintetički kvasci su „kultivisani“ i daju „posebne“ kvalitete vinu.

Na drugoj strani stidljivo se pojavlju oni koji daju prednost: prirodnom, artističkom, racionalnom, tradicionalnom i, zašto ne, Dioniskom pristupu spravljanju vina. Danas to potvrđuju i degustacione ocjene za organska vina koje su često veće od onih spravljenih u komercijalne svrhe. Ovaj termin – organska – je iz lingvističkog i naučnog aspekta netačan. Ne postoji ni organsko, ni ekološko vino – jer sva su takva. Postoje samo vina koja sadrže manje sintetičkih rezidua u sebi. No taj termin – organsko – je široko prihvaćen, te ga i mi koristimo.

Doći će trenutak, vrlo brzo, kada će svi sintetički aditivi biti izbačeni iz upotrebe. Vino će se vrednovati u odnosu koliko u sebi nosi istinske prirode. Jedino što će preostati od savremene tehnologije biće – temperatura.

Tako i u ovoj knjizi ima gotovo 111 organskih vina. Zašto ogotovo organskih. Pa sve proizvođače koje sam obišao...Možda je to njihova devičanska neaknuta stvarnosti – gospodin vinograd.

Možda će se neko zapitati – zašto 111 vina? Zašto ne 100, broj koji se veoma često koristi ako se želi istaći cjelina u cjelini, obično poznate ličnosti, političari, fudbaleri, folk pjevači. Ali broj 100 mene asocira na hermetičnost. A ova knjiga ne želi da bude hermetična. A broj sto jedanaest (111) predstavlja najsnažniju individualnu incijativu, tri jedinice jedna do druge, broj koji narušava kompaktnost koju obezbjeđuju sto, ali stvara jednu mnogo ljepšu kompaktnost – niz.

Dakle, sigurno da u Crnoj Gori postoji više od 111 dobrih vina nego što ih ova knjiga predstavlja. Bez svake sumnje, ne postoji ni jedan vinar u Crnoj Gori koji ne vjeruje da je njegovo vino isto tako kvalitetno kao vina predstavljena u knjizi. Kada u to ne bi bio uvjeren, vjerovatno bi prestao da proizvodi vino. Budući da se knjiga fokusirala na privatne vinarije, u obzir nijesu uzeta vina: državne kompanije Plantaže, Biotehničkog fakulteta, zatim vina pojedinih privatnih proizvođača koji do sada nijesu uspjeli kreirati svoju etiketu, onih do kojih, iz subjektivnih ili objektivnih razloga autor nije uspio da dođe, kao i onih koji imaju vinograd i podrum u zasnivanju. Prema tome, za očekivati je da se ova knjiga periodično retušira.

Ergo, ako bi se oslobodili polemičke zagrižljivosti i uskosti dogmatskog lokalnog pristupa, može ustvrditi da su vina iz porodičnih vinarija u CG više nego dobra, a etikete na njihovim flašama i u ovoj knjizi su semiotička poruka svim ljubiteljima vina.

Konačno, čemu bi služila sva ova priča i ova knjiga i ostale knjige o vinu ako krajnji potrošač u svojoj čaši ne bi razlikovao loše bijelo vino od dobrog jabukovog vina?

Svetozar Savić

Glosa za Milorada

Ostala su iza nas mnoga iznenađenja, brojna iskušenja, socijalna izopačenja i lična zlopačenja. Ostale su i sentimentalne zgode i nezgode na obalama naših rijeka, na ivici čežnji i univerzalnih ljepota – Zete, Morače i Save, Vardara, Volge i Drave, a i Visle... I sve te uspomene tinjaju u zabranima *naše duše, jedna uz drugu se stisla*, uz mir i miris naših jezera, gorā i Mora. Nijesmo tragali za svakom tajnom u oku tamnom ili plavom, i nije naše – da sve to u književnim djelima oživimo, flimo i slavimo.

Jer svi ti ponori godina bijahu i jesu: i opomena i pogreška i podrška!

Sad su u bršljan urasle i ambicije da se bude što se moglo biti, samo da je i za nas bilo onoga što za svakoga nije bilo; kao i juče, kao i danas – valjda kao vazda.

Za nas *vječito mlade* – trajne su samo NADE: da ljudi nijesu ostali be *lica*, i da je – uprkos svih ovih stranputica – tek traženje pravednijega puta da se između litica sasvim ne zaluta. Nade niko, ni tada ni sada, nije uspio da izbriše, neke nas evo okupljaju, manje ili više, uvijek sa smješom šete i radosti, sve manje revnosne i manje vitalne u ovim godinama naše *duboke mladosti*. Velim „naše mladosti“, jer dokle kreativno mislimo, dobra ljudima želimo i slobodno zborimo – mi smo još mladi, duhom mladi! A ljudsko tijelo, trošno i posno, ionako stalno rve se s vremenom, u vrijeme potanja – zajedno sa svojim životnim bremenom, jednako – s priznanjem ili bez priznanja.

Sve ovo se u stvarnom i simboličnom smislu tiče Čovjeka, Pisca i Vaspitača – profesora Milorada Stojovića i njegove bogate životne priče. Uzorni profesor književnosti, glavni urednik titogradskog Grafičkog zavoda i odgovorni urednik naučno-istraživačke 80-tomne edicije „Luča“, antologijske biblioteke Crnogorske književnosti; Milorad Stojović – višegodišnji saurednik časopisa „Stvaranje“ i drugih periodičnih publikacija, te umjetnički direktor i upravnik Crnogorskog narodnog pozorišta kad je ovaj teatar njegovim predvođenjem izvršio punu pozorišnu revitalizaciju crnogorskog dramskog i drugog književnog, klasičnog i savremenog nasljeđa; Milorad Stojović, član i predsjednik mnogih značajnih žirija, stručnih i društvenih komisija, a iznad svega – cijenjeni književni i pozorišni kritičar, istoričar književnosti i strogi antologičar, autor prve *Antologije crnogorske poezije*, *Antologije proze Crne Gore* i mnogih drugih antologijskih izbora crnogorske literature... Milorad Stojović – visoko uvaženi stvaralac, dobitnik najviših nacionalnih nagrada i drugih društvenih priznanja, inspirativni sagovornik, osvjeđočeni privrženik istorijske i savremene Istine i Pravde... Milorad Stojović... evo je noćas među nama, mudar kao vazda, bistrog uma i pouzdane kritičke svijesti.

U arealu crnogorske kulture teško je pronaći drugu stvaralačku ličnost koja je u posljednje pola vijeka djelovala kao Stojović, sa toliko umještosti, ljudskog i građanskog dostojanstva, odlučnosti i strateške opredijeljenosti za unapređenje i jačanje institucija crnogorske nacionalne i multinacionalne kulture. Ako je i bilo njemu ravnih po patriotizmu i rodoljublju, po mudrom i sistematičnom odnosu prema društvenim procesima u Crnoj Gori – sigurno nije. On je u tom pogledu imao pretka u genijalnom kulturologu i polihistoru profesoru Ratku Đuroviću, ma koliko da ga je i od njega dijelilo opredjeljenje da je neophodno biti u centru zbivanja, u usporeno obnoviteljskoj Crnoj Gori. Ako je ikad bilo tako neophodno, a sigurno jeste, biti u Crnoj Gori, stvarati u Crnoj Gori, stvarati i jačati modernu Crnu Goru – profesor Stojović je to bezgranično potvrđivao: porodičnim životom, vlastitim stvaralaštvom, službom i društvenim angažovanjem. Milorad Stojović, dakle, pripada onom manjem broju crnogorskih diplomiranih studenata Beogradskog univerziteta koji su se, i pored znatne stručne ili književne afirmacije u ondašnjoj jugoslovenskoj prijestonici – vratili u Domovinu, u svoju Crnu Goru, i decenijama doprinosili razbijanju mitomanskih zabluda: o izmišljenoj Istrazi poturica u Crnoj Gori, o tragičnoj pogibiji srpskog Carstva na Kosovu i navodno preseljenju Crnogoraca sa tog krvavog polja u ove slobodne planine, o naknadno doseljenom, simbolično uvođenom u školstvo i kalendare Crnogorskoga naroda, o navodno istom jeziku, istoj Crkvi, o navodno istom narodu, pa i pretpostavljenoj – istoj državi. Doprinos tih naših *povratnika* – iz Beograda, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva i Skoplja – tih svršenih studenata i budućih visokih stručnjaka, čijim čelnim redovima je pripadao Milorad Stojović, – trajan je i nemjerljiv. Oni se nijesu opredijelili za „carstvo nebesko“ nego za prosvjetiteljstvo zemaljsko, za obnovu i

dostojanstvo Crne Gore, za demokratizaciju života i svijesti građana, za multietnički zajednički život (ne suživot, ne za život jednih pored drugih, nego za život jednih sa drugima, za zajednički međunacionalni, međuvjerski, građansko-moralni, pa i socijalni sklad). Ako do ostvarenja tog ideala još nijesmo stigli, mi s ponosom možemo ustvrditi da smo ga u praksi, u svakodnevnom životu temeljili i utemeljili, oslanjajući se na humanitarno, *čojско* nasljeđe crnogorsko, osvježeno novim idejama internacionalnog humaniteta i univerzalnih estetičko-etičkih mjerila.

Sa Stojovićem kreativno, ljudski i programski saradujem više od pola vijeka, pratim sve što je dugo i akribično proučavao (ne samo Marka Miljanova Popovića), pamtim sve kako je programirao, stvarao, predvodio – akcije i procese, a nije se žalio i nije se umorio. Milorad je veoma dobro poznat ljudima koji su došli da ga pozdrave i da mu zablagodare – sa mnom i bez mene. Zato ja neću pričati o njegovim knjigama sa suštinskim njegovim imperativnim naslovom „Nadmoć ljudskosti“, neću ni o njegovim izuzetno inspirativnim, estetski i dokumentarno dragocjenim dvotomnim *Izabranim djelima*, ja sam sudionik tog procesa, tih akcija i ne priliči da o tome i ostalim sudionicima u ovom trenutku podsećam. Učiniću to jednom, sada ili mnogo kasnije, mlađe moje kolege ili njihovi nasljednici. Neću, dakle, o njegovim djelima konkretnije govoriti, ja sam o tome i ranije i u skorije vrijeme pisao, ali moram ponoviti: Milorad Stojović je graničnik, temeljnik, baštinik i trepeznik crnogorske nacionalne kulture, i to mu ne mogu ni oduzeti ni umanjiti ni oni koji ga s rezervom vole, ni oni kojiga bez rezerve – ne vole.

Dočekao je godine koje ga izjednačavaju s mnogim zaslužnicima koji nijesu bili književni stvaraoci, a za sve nas su stvarali, a neki i bez razloga nas karali i našu svijest stražarili. Mi smo sa Stojovićem uvijek bili i pametniji i mudriji, i pouzdaniji i stameniji, i onda kad smo bili slabije hranjeni, a samo svojim samopouzdanjem i znanjem izdašnije branjeni. On je kao malo stariji bio tu da nas, ponekad, i ukori i, da nas u našoj brzopletosti – uspori, ali nikad da naše bujno maštanje ospori.

On je i sad spreman da pomogne i podrži, ali ne da laska, ne ni da neodgovorno ćaska, jer je do riječi vazda držao, a riječ je u crnogorskom nasljeđu vazda bila i teško vatreno oružje: i to je Stojović učio od sažetog iskustva svojih predaka, duhovnih srodnika i sunarodnika, od Vladike Rada i Vojvode Marka, od njihovih vrlina, ne i onoga što proviruje iz njihovih sagrešiteljskih tmina.

Zahvalni smo ti, Stojoviću, za ljudskost i prijateljstvo, za istrajno narodno prosvjetiteljstvo, za kritičku mudrost kojom si pospane budio – građanski i crnogorski, u skladu sa značenjem tvoje ga imena i prezimena.

Neka se zbude ono što nam žele naše Jude:

Da se još dugo družimo i Zemlji Crnogorskoj časno služimo!

Sreten Perović

Stojović jedan od amblema crnogorske kulture

Izuzetna je čast i odgovornost govoriti oličnosti i djelima Milorada Stojovića, čovjeka i stvaraoca čija su djela i ličnost u savršenoj harmoniji, u mjesti gdje je on proveo svoje djetinjstvo, dječastvo i mladost, u Danilovgradu koji je, to vaše brojno prisustvo ovdje večeras svjedoči, njegova tvrda podumijenta.

Iskustvo nas uči da je svaki Crnogorac ono što je u datim, objektivnim okolnostima, sam od sebe napravio.

Što je od sebe napravio Milorad Stojović dobronamjerne i poštene ljude ne treba podsjećati.

Kada o njemu govorimo, govorimo o nepristrasnom ocjenjivaču tvorevina crnogorskog književnoga duha i svega ljudskoga. Govorimo o ozbiljnom i neumornom pregaocu koji je sa darom i velikim znanjem decenijama otkrivao i ocjenjivao ono što je oca zemlja dala literaturi.

Stavljajući, od rane mladosti, sve svoje svoje mnogostruke sposobnosti u funkciju izučavanja i afirmacije crnogorske književnosti, napretka nacionalnog teatra i kulturnog života u Crnoj Gori, on je ostvario i svoju ličnost, razvijajući je do vrhunca. Ispunio je Stojović dostojno svoje mjesto i poslanje. S punim pravom možemo konstatovati da je on jedan od najvažnijih amblema crnogorske kulture XX stoljeća.

Da bi neko ostvario tako važan udio u nekoj od oblasti važnoj za determinaciju nacionalnog duha, morao se nametnuti snagom kreativnog čina ili etičkom dosljednošću. U slučaju Milorada Stojovića ta dva zahtjeva skladno su se sreli.

Zato, vjerujem da neću pretjerati ako kažem da Milorada Stojovića treba proučavati i tumačiti ne samo kao povjesničara i kritičara književnosti, već i kao umjetnika ispravnog života i trajanja. To umijeće ispravnog života i trajanja, vjerujem, veća je moć od one koju neko može iskazati kao stvaralac ili analitičar tvorevina stvaralačkog duha.

Milorad Stojović, tu moć dokazuje:

Prvo: promišljeno i odgovorno odmjeravajući riječi u svoji tekstovima.

Drugo: odnoseći se korektno, tolerantno i sa razumijevanjem prema mišljenju drugih (čak i kada se ne slaže sa njima).

Dame i gospodo, Milorad Stojović je jedan od ljudi bez kojih crnogorska književnost, na način kako danas razumijemo taj pojam, ne bi postojala. Ili bi, makar, bila uskraćena za jedan jasan ugao gledanja postuliran sljedećim elementima: Crna Gora i etika, borba i ponos, objektivnost raspravljanja.

Ne bi bez Milorada Stojovića crnogorska književnost kakvu danas poznajemo postojala, jer knjige ne mogu da postoje bez čitalaca, a Milorad Stojović je čovjek duhom okrenut crnogorskim knjigama, jedan od rijetkih čitalaca crnogorskih knjiga. Mnoge bi, bez njega, ostale nepoznate. Ne zaboravimo, Stojović je, skupa sa Sretenom Perovićem i Brankom Banjevićem svojevremeno objavio mnoga djela crnogorskih pisaca i zaorao duboku brazdu na polju crnogorske kulture. Mnogi su njegovi poduhvati bili i pionirski i veoma neophodni crnogorskom narodu.

Za razliku od tumača koji misle da umiju da čitaju i vjeruju da je čitanje lak i rutinski posao, Stojović u svojim studijama, kritikama i esejima demonstrira kako se pravilno, kreativno i racionalno čita. On je čitalac dostojan divljenja. Čita lagano, temeljno, pažljivo, strpljivo. Čita sa dubokim razmišljanjem. Njegov primjer dokazuje da je knjizi dovoljan i jedan čitalac, ako je pravi i teži prosvjećivanju. Kad čitate njegov esej o prozi Nikole Lopičića, ili onaj pisan povodom devedesetogodišnjice rođenja Mirka Banjevića, shvatate da se tu uspostavlja nesvakidašnji nivo komunikacije pisca i čitaoca, gdje nije važno ko je pisac i ko je čitalac, shvatate da su se našli na zajedničkom korisnom poslu. Lopičić i Banjević pišu. Stojović čita. Jedni bez drugih ne mogu. Naravno, i Lopičića i Mirka Banjevića čitali su mnogi. Neki među njima i briljantno. Uvodeći ta dva autora kao primjer Stojovićevog umijeća interpretacije književnih tekstova, htio sam reći da bi sve važno za ta dva velikana crnogorske književnosti mogla znati i da drugih tumačenja ni prije ni poslije Milorada Stojovića nije bilo.

Lično, kad svoja čitanja klasičnih djela crnogorske književnosti poredim sa čitanjima Milorada Stojovića shvatim koliko su superiorni njegova sklonost i smisao za racionalno čitanje. Upoređujući, kroz dokumentaciju koja mi stoji na raspolaganju u našoj *Pobjedi*, Stojovićeva tumačenja djela crnogorskih autora, sa tumačenjima koja su autori davali o istim tim djelima, nebrojeno sam se puta uvjerio da je Milorad Stojović bolje od pisaca shvatao ono što je rečeno ili što se htjelo kazati djelom.

Vjerujem da znam zašto je to tako... Stojović, karakterišući, na naučan način, crnogorske pisce i ocjenjući njihova djela, pogađa suštinu – zahvaljujući činjenici da lično, do kapilarnih dimenzija, osjeća ambijent, životne niti, sredinu u kojoj su se pisci rodili i razvijali, sredinu koja ih inspiriše i čije elemente tematizuju.

Ko god je čitao njegove knjige i tekstove zna da su poseban predmet pažnje Milorada Stojovića društveno – istorijska uslovljenost djela, etika i estetika. Svjestan odgovornosti koju njegovi tekstovi imaju i pred umjetničkim djelom i pred vremenom, on ne koketira sa antitradicionalističkim pristupima u izučavanju književnog djela. Kao aktivan tumač i propagator istinske umjetnosti, drži se temeljnijih načela. Prvo među njima glasi: „Interpretiraj bez predrasuda“. Zato se Milorad Stojović ne ustručava da oda priznanje. Iz istog razloga se ne libi (i ne propušta priliku) da slabosti etabliranih književnih veličina nazove pravim imenom. Ne fali mu ni znanja ni hrabrosti, njegovi su radovi uvijek metodološki i stilski besprijeekorni. To je autor spreman da se suprostavi svim formama uzurpacije književno-umjetničkog izraza. On je jedan od onih koji se cijeloga života držao one antičke regule po kojoj, za svaku napisanu stranicu treba pročitati stotine tuđih.

Zato, kada vrijednost sopstvenih utisaka o nekom djelu provjeravate preko eseja ili prikaza Milorada Stojovića pisanih prije četrdeset godina, shvatate da pred spobom imate presuditelja kojega djelo nije demantovalo.

Koliko god dobio javnih velikih priznanja od Crnogoraca teško ćemo mu se dostojno odužiti.

Zašto?

Prvo: Pogledi koje crnogorska nauka o književnosti danas ima na naše književno nasljeđa i stvaralaštvo u periodu čitave druge polovine 20. vijeka, znatnim su dijelom posljedica istraživanja Milorada Stojovića.

Drugo: Prema piscima, Stojović se odnosi s poštovanjem. Crnu Goru i njene vrijednosti afirmiše na egzaktna način, sagledavajući duhovno nasljeđe na čijim temeljima izrasta autohton umjetnički čin – univerzalnom optikom i metodama nauke o književnosti. Stalo mu je prevashodno do afirmacije onih elemenata koji djelo pisca čine trajno aktuelnim, neprolaznim u vremenu.

Njegova intelektualna odvažnost, njegova spremnost da se založi za ljude i poslove od vrijednosti i značaja za našu domovinu, njegovo poimanje svijeta – imponuju.

Ono što je ostvario na polju nauke o književnosti neprolaznog je značaja.

Vlatko Simunović

Vrijema okretanja estetskim vidicima

Govoriti o, zasad, dvotomnim izabranim djelima Milorada Stojovića naslovljenim sa „Tragom vremena“ i „Pisali su mi“ u kojima se nalaze, uglavnom, tekstovi nastali prije skoro pola vijeka, povod je da se pokuša odrediti, zapravo, potvrditi, uloga ovog književnog kritičara, historičara književnosti, antologičara, pozorišnog kritičara, čelnika Biblioteke „Luča“, urednika časopisa „Stvaranje“, u prošlovjekovnoj crnogorskoj književnosti i kulturi. I da se, naravno, reanimiše, prije svega, književni život jednog sad već podalekog vremena kojemu su prethodile bitne promjene u poimanju književnosti i postvremena u kojem su se desile još dinamičnije transformacije u nacionalnoj literaturi koje će svoju žanrovsku, strukturnu, tematsku, nacionalnu i proevropsku kapacitetnost dostići potkraj davdesetog vijeka. Desiće joj se, zapravo, poetska heteronimija, odnosno, ekspanzija individualizma. Pravo na sopstveni rukopis je kao pravo na zrak.

Milorad Stojović je u tom kontekstu autoritativni svjedok tihog ali značajnog višedecenijskog previranja u crnogorskoj literaturi. U književnim prilikama koje su bile izazovne i u kojima je trebalo naći pravu književno-kritičku mjeru stvari: videti sa neke buduće distance što od tekuće produkcija ostaje a što ne. Što ima dnevnu a što trajniju, književnu upotrebu. Će je tu tradicija, a Će modernost? Će je nadmoć ljudskosti, a Će nadmoć estetskog ili njihova sublimacija?

Milorad Stojović je, zapravo, prepoznatljiva književno - kritička pojava u razvojnog putu crnogorske književnosti dvadesetog vijeka. Rijetko je ko kao on, do tada, pronikao u njegoševsku, uslovno govoreći, klasičnu epohu crnogorske književnosti, u njen duh, i njene poetske modifikacije koje su trajale od Njegoša do početka sedamdesetih godina i pojave Stojovićeve „Antologije crnogorske poezije dvadesetog vijeka“ i „Antologije crnogorske pripovijedačke proze“. Njegov angažman se javlja u onoj razvojnici crnogorske literature koji se može označiti prelaznim periodom prvo u uspostavljanju, a zatim, i prevazilženju, ravnoteže između etičkog i estetskog, angažovanog i neangažovanog, između, „jakog“ i

„slabog“ literarnog subjekta, izemđu već davno odpjevanog i onog što slijedi. Stojović je nastojao u svojim opservacijama da se otme, upravo, dominaciji jakog crnogorskog subjekta, uvažavajući ga u onoj mjeri koliko je on bio matični tok crnogorske književnosti poistovjećen sa poetikom čojstva i junaštva. Etike mora biti u svemu. Ona je antička tradicija ljudskog dostojanstva. Estetski čin ima svoju idejnost koja je dublja i veća od svake stvarnosti. Ona je poetsko-filozofski formalizuje i nadgrađuje u svjetskoj ravni. Dimenzija estetskog je asimilovana dimenzija etičkog. Bez toga bi književnost u kam očajala. Nema sveobuhvatnog bez estetskog identiteta.

Književno-kritičko vjeruju Milorada Stojovića paralelno sa etičkim konceptom književnog djela, preferiralo je i smjelije okretanje estetskoj ravni u kanonski osvještanoj crnogorskoj literaturi. U crnogorskom, nacionalnom, književnom, spisateljskom duhu, centralno gravitaciono polje bila je Njegoševa misao: „Što je čovjek, a mora bit čovjek“. Ovaj Njegošev stih – filozofema je vjerovatno jedna od najpotpunijih definicija čovjeka i njegove sudbine uopšte. Međutim, ova Njegoševa refleksija je doživljavana više kao moralna, a manje kao filozofska glosa. Dakle, čovjek kao biće sa svom svojom bivstvenošću, sa svojim moćima i nemoćima, usponima i padovima, vrlinama i sotonizmom. U „Luči mikorokosmi“ Njegoš kaže: „S točke svake pogledaj čovjeka! Kako hoćeš sudi o čovjeku! Tajna čojku čovjek je najveća! ... Mi smo iskra u smrtnu prašinu, mi smo luća tamom obuzeta“. U „Gorskom vijencu“ Njegoš se, pak, s velikom resignacijom pita i odgovara: „Što je čovjek? Ka slabo živinče“. Njegoš je, zapravo, poput Šekspira, apoteozno razmišljao o čovjeku ali nije zaobilazio ni crnu empiriju koja ga je često tjerala u plač nad čovjekom, odnosno, nečovjekom.

No, i s Njegošem i bez Njegoša, vrijeme u kom su nastajali Stojovićevi tekstovi podrazumijevalo je – nagovještavalo – sve radikalniji raskid sa nametima dogmatskog i utilitarnog shvatanja umjetnosti. Stojović je aktivni sudionik one crnogorske književne događajnosti u kojoj se sve više naslućivalo, kako u književnoj praksi tako i u teoriji, da je tradicionalnim poetikama odzvonilo. On je, zapravo, više nego što je to, možda, javno i pokazivao na onoj strani književno-kritičkog tumačenja i vrednovanja književnih djela će se do duha tradicije, duha književnog nasljeđa, držati samo u onoj mjeri koja neće biti limit za permanentno pomijeranje nacionalne književnosti ka novim horizontima, ka stvaranju nove tradicije bez čega je svaka književnost mrtva.

Njegov inicijalni, aksiološki, izbor bio je etička misija književnosti koja se nije mogla tako naglo odvojiti od onog što je nacionalni dramsko-istorijski duh sopstvenog naroda. S druge strane Stojović je jedan od onih poznavalaca književnosti koji je intuitivno, teorijski i književno-istorijski spoznao da svako relevantno književno

djelo mora biti i estetski čin u svoj svojoj punoći kako bi osim etičke emaniralo i estetsku katarzu. To dvoјstvo je samo prividno jer ono pravoj literaturi daje Jedno / Univerzum u malom. Književni čin mora izazvati istovremeno i ovozemaljsku i metafizičku drhtavost i osjećajnost kako bi smo dotakli i kraj i beskraj ljepote/ i Dobro i Zlo, i Eros i Tanatos. Možda je Dostojevski, upravo, mislio na to, odnosno, na količinu duhovnosti koju dokučimo, vjerujući da samo ta vrsta ljepotr može spasiti svijet.

Mi, zapravo, živimo ili hoćemo da živimo u etičkom ali u krajnjim ishodištima opstajemo u estetskom. Tema je bitna, još bitnija njena književna forma – koja nam servira čuvstvo estetskog i enigmatičnost njegove anatomije. U umjetnosti se sve dešava u konvergenciji tragike prolaznosti i nadmoćne ljepote vječnosti. I etičko i estetičko proističu, u stvari, iz apsurdna ljudske sudbine. Osjećanje svjetskog bola, bez kojeg nije bio ni jedan veliki pisac, je koliko egzistencijalno, etičko, toliko i estetsko, odnosno, filozofsko pitanje. Svako dalje posezanje za ovim fenomenom vodilo bi nas u prostore mita koji je rodno mjesto i književnosti i filozofije, etike i estetike. U svakom slučaju književno djelo bez višesmjernje estetske prohodnosti je kao bunar bez vode, bez čudesnosti našeg ogledanja, odnosno, neogledanja u njemu. Književnost, zapravo, nije strast trenutka već strast vječnosti.

Vrijeme od prije nekoliko decenija zahtijevalo je minimalističko ali, ipak, nezabilazno otklanjanje od kanonskog, ideološkog, trivijalnog, epsko-romantičnog, književnog, odnosno, neknjiževnog iskustva pedesetih i šezdesetih godina kao i onog iz perioda međuratne i ratne crnogorske književnosti kada se na književnost gledalo, prije svega, kao na dominantno društvenu a ne umjetničku kategoriju; te da je okretanje estetičnom biću teksta dekadentno, jalovo, parazitsko, a svaka etičnost, odnosno, primijenjena angažovanost, napredna i jedino poželjna. Naravno, do probijanja tog stereotipa došlo je sa pojavom nekih i tada i sada veoma značajnih pisca koji su često opirući se sopstvenim stegama razbijali pravolinijsku, heroičnu i poželjnu sliku života i svijeta.

Cjelokupna svjetska književnost je težila eri ljudskosti ali te ere još nema. No, ako je za utjehu, najveći dio svjetske književnosti dogurao je makar do ere estetske esencije kao funkcionalnije varijante teksta. Do spoznanja: da kao što nema osmjeha bez lica tako nema ni književnosti bez njegove neprestane estetske inverzivnosti, odnosno, bivalentnosti vrline i lijepote moralnog i nedokučivog. Približavanje ljudskosti i umjetnosti su, zapravo, vječite vjeternjače Servantesovog viteza od Manče. Njihova univerzalnost, ipak, je neosporna i spočitava nam se kao imperativ.

Koliko god bili komplementarni, trnovit je put u književnom postupku od sinhronog ugrađivanja postulata etičkog kao moralnog principa svijeta i estetskog

kao njegove poetsko-filozofske dimenzije. I estetsko i etičko imaju, zapravo, po prirodi stvaralaštva, svoju filozofsku interakciju samo onda ako se literarnom perfekcijom zadobije forma ljudskog i univerzalnog iskustva – koliko vremenskog toliko i vanvremenskog. Ako je više izuzetnosti forme, ekspresije, onda je više suštinske književne gravitacije. To je čovjekovo vrijeme o kojem Stojović govori u predgovoru „Antologija crnogorske književnosti dvadesetog vijeka“. Rekao bih, zapravo, i ovim povodom, da je estetsko neophodan uslov komunikacije nacionalnog i sveopšteg.

Čista duhovnost je samo estetska duhovnost. U crnogorskoj književnosti ona je do savršenstva ostvarena u Njegoševoj „Luči mikrokosma“.

„Biblija“ najčudesnija, najtiražnija i najčitanija, pa možda i najpostmodernija knjiga na svijetu, je knjiga sa najviše angažovanosti ali sa najviše umreženosti realnog i nadrealnog, dobroumnog i zloumnog, metafizičkog i mističnog, sakralnog i apokaliptičnog što je sve čini poetskim modelom u kojem je fuzija etičkog i estetskog u uzajamno asimilativnom odnosu. Nažalost, književnost, pa ni „Biblija“ kao knjiga svetosti i blagosti, idealnosti rješenja sveopšte ljudske egzistencije, nije, niti može ni poslije dva milenijuma promijeniti svijet u kome i dalje umjesto stojovićevske poetike nadmoći ljudskosti imamo progresivnu, superironu nadmoć i svakovjekovnu ekspanziju zla. Čak toliku nadmoć zla da će i jedna poetesa lirsko-filozofskog i svjetskog glasa, Vislava Šimborska, inače u mladosti komsomolka i obožavateljka Staljina i Lenjina, s pravom reći: „Ne volim ovaj svijet. To je izvjesno, ne volim ga“. I veliki esteta dramskog i narativnog teksta, Čehov, je govorio da čovejku treba reći sve ono što jeste, ne bi li, tako možda postao bolji. A riječ je o piscu koji je od obične, porodične, minijaturene teme, iz duboke ruske provincije, znao da dosegne vrhove estetsko-etičke moći te da bude čitljiv kao svjetski pisac. Što tek da kažemo o uzaludnoj, strašnoj Danteovoj „Božanstvenoj komediji“ čije opomene nijesu pomakle čovječanstvo ni za gram dobrote. Naprotiv, danas se, kako u jednom svom eseju kaže njemački pjesnik i esejista, Hans Encensberger više govori o Paji Patku nego o Danteu, ili se, pak, stavljaju u istu ravan.

Milorad Stojović je istrajavao na književno-estetskom i humanističkom konceptu literature. Dualizam etičkog i estetskog je vječita tema i u spisateljskom i u književno-teorijskom promišljanju. Tako je bilo još od antičkog književnog uzleta. Ako se u ljepoti etičkog može ogledati i ljepota estetskog i obrnuto, onda smo na tragu onog što je Stojović preferirao u svom čitanju crnogorskog literarnog nasljeđa. Na tom tragu je bila njegova elegantna, književno kritička misao. Ona je je više sadržala duh plemenitosti i kreativnosti nego klasičnu arbitrarnost koja je u novoj, postmodernoj, književnoj kritici, uglavnom, prevaziđena. Riječ je o čovjeku koji je imao autoritativne ali otvorene književno-kritičke vidike. To, pored

ostalog, potvrđuje i recepcija romana „Veoma tamna noć“ Ognjena Radulovića, pisca koji je tada, 1994. godine, pripadao piscima mlađe generacije. „Da ova knjiga nije i više od toga, a jeste, bila bi značajna, jer otkriva pisca koji raduje, uliva nadu u svježe snage“, napominje Stojović.

Čini mi se da ni Milorad Stojović nije shvatao književnu kritiku kao pitanje života ili smrti. Kao dnevnu promociju budućih besmrtnika ili sadašnjih književnih pokojnika. „Ali najveću kaznu nesavjesnoj i nestručnoj kritici priređuje samo umjetničko djelo vrijednostima koje ga čine neprolaznim u vremenu i prostoru, onim svojim umjetničkim kvalitetom koji će otkriti buduće generacije i preko kojih će trajno uspostaviti vezu sa njim. Nepogrešivih nema, ni u životu ni u umjetnosti, ali poziv kritičara podrazumijeva izvjesne preduslove bez kojih se ne može obavljati taj mučni i odgovorni posao“ – kaže Milorad Stojović u tekstu „Kritika i stvaralaštvo“ napisanom 1977. godine.

Književnu kritiku, zapravo, ne treba ni precjenjivati ali ni podcjenjivati. Ona je uvijek na svojim putevima i bespućima. Danas se sve više govori s pravom ili bez o njenoj krizi, pa čak i njenom kraju. Vjerovatno se to uklapa u opštu dekonstrukciju pravih vrijednosti ove civilizacije u kojoj je znak duhovnosti samo ono što se ljubomorno čuva u bankarskom sefu. Ne treba, međutim, lamentirati nad sudbinom književne kritike, pogotovo ne nad onom egzekutivnom, već više nad nedostatkom većeg broja onih književnih djela koja će sama sebe potvrđivati, bez ikakve subjektivne ili neke druge, pozitivne ili negativne, euforične, klanovske, logistike, i to ne na lokalnom, pa ni regionalnom, već i na evropskom planu. Malo je bilo i malo će, uvijek, biti knjiga koja su za sva vremena.

Danas su, ali i ne samo danas, najveći kritičari knježevne kritike pisci. Ako se o njima dovoljno i dobro ne piše, uz rijetke izuzetke, onda, po njihovom, nema ni prave književne kritike. Ona je, navodno, nekompetentna da pročita njihovu genijalnost. Doduše, nijesu ni književni kritičari cvječke, pogotovo, ako misle da je književna moć u njihovim a ne u rukama pisca. Za Mišela Bitora najveći francuski kritičari 19. vijeka nijesu niti Sent-Bev, niti Anatol Frans, niti Teofil Gotje, već pjesnik Bodler o kojem su neki od ovih imena znamo kako pisali. Moć književnog djela jeste ili nije, zapravo, u piscu, a ne onom ko ga javno prosuđuje.

Mukotrпно je svekoliko crnogorsko književno utemeljenje i usavršavanje. Jer, mi se i danas, poslije nekoliko decenija, s pojavom Nove crnogorske književnosti, čupamo iz ralja ogromnog kvaziepskog suficita, banalne fugurativnosti, tradicionalističkih i ideoloških premisa u poimanju literature i njene uloge. A njena uloga je ponajviše, htjeli to da prihvatimo ili ne, u njenoj bartovskoj recepciji koja se svodi na estetsku i semantičku prozračnost teksta i užitka u asimilovanju

tekstualnog fluida. U lavirintu smo života a samim tim i u lavirintu literature. Danas, a i ne samo danas, prava literature može biti samo ona koja se piše za elitnog čitaoca. „Sve je samo tumačenje“, geslo je poststrukturalista. Dodao bih sva ljepota teksta je u neizvjesnosti njegovog značenja. Krleža je govorio da ne piše da bi bio razumljiv za svakoga. Holandski slikar i teoretičar umjetnosti Pit Mondrijan konstatovao je, još početkom dvadesetog vijeka, ali ne samo on: „Na kraju smo svega starog – odijeljenost je apsurdna i definitivna“.

Za razliku od revolucija, književnost je jedino, nešto što, ipak, teče. A može da teče samo ako se da oduška individualnom, intimiziranom, kosmosu. To su vječiti usponi i vječiti padovi pisanja. A definicija književnog kritičara ima skoro onoliko koliko ima i definicija književnosti. Ako bih birao između njene harizmatične i mantičke uloge, onda bih se radije opredijelio za ovo drugo.

Književnu kritiku, li kako više volim da kažem, književnu analitiku, doživljavam, prije svega, kao izazovnu intelektualnu i duhovnu disciplinu. Nenadoknadivo je estetsko zadovoljstvo dešifrovati književni tekst i autorski kod kojim se do njega stiglo. A zagaziti u novo, a samim tim i u estetsko je nemoguće bez ulaska u galaksiju sopstvene individualnosti. Taj proces je, ponekad, ravan literarno-esejističkoj kreaciji.

Posebna vrijednost ovog dijela izabranih djela Milorada Stojovića čini knjiga „Pisali su mi“. Riječ je o autorovom izboru iz lične arhive od preko hiljadu pisama i odgovora čiji su adresanti i mnoge najznačajnije ličnosti ne samo crnogorskog književnog, pozorišnog i kulturnog života. Ovaj epistolarijum se čita sa posebnim zanimanjem jer na autentičan način obnavlja ona unutrašnja strujanja, često sa polemičnim diskursom o umjetničkom stvaralaštvu sada već udaljenih decenija. Knjiga „Pisali su mi“ zaslužuje, zapravo, posebnu pažnju. Pogotovo, generacija koje dolaze. Impozantan broj ličnosti, odnosno, tako frekventna korespondencija samo po sebi je podatak koji skreće pažnju na značaj Milorada Stojovića u svom vremenu, odnosno, u vječitim crnogorskim ne samo književnim i kulturnim razmeđima. Najvažnije je ne zaustaviti se i ostati u nekom svom tunelu.

U vjekovnom crnogorskom ratovanju uvijek je postojala iskra estetike. Poistovjećivala se ljepota žrtvovanja sa ljepotom postojanja.

Borislav Jovanović

Veče Lidije Vukčević

U Matici crnogorskoj na Cetinju održano je, 9. aprila 2014, književno veče u kojem je predstavljena nova knjiga eseja dr Lidije Vukčević „Rječnik nužnosti“, u izdanju zagrebačkog Antibarbarusa 2013. Uz autorku o knjizi je govorio ugledni hrvatski akademik, pjesnik, likovni i književni kritičar Tonko Maroević.

Luka Lagator, predsjednik Ogranka Matice crnogorske na Cetinju, najavio je i predstavio goste:

„Danas imamo izuzetnu čast da su među nama dvoje vrsnih, priznatih i poznatih stvaralaca: književnica, kritičarka i univerzitetska profesorica Lidija Vukčević i pjesnik, esejist, prevodilac, likovni i književni kritičar – akademik Tonko Maroević.

A nije ih donio vjetar, već blagi i tihi povjetarac, koji će nas ugodno oviti i ozariti odabranim i pitkim štivom iz pera naše drage gošće, kojoj kažem dobro došla u svoju *Visozemsku*, dobro došla na Cetinje, đe bar na trenutak možete zaboraviti na svoje „stranstvo“, jer Vi ste naša, jednako naša, kao što ste, svojim djelom i bićem kosmopolitska. Lidija Vukčević je večeras drugi put među nama, povodom objavljivanja knjige eseja „Rječnik nužnosti“.

Lidija Vukčević je rođena 1954. godine u Zagrebu, đe je diplomirala, a zatim magistrirala i doktorirala iz područja humanističkih i društvenih znanosti na Katedri srpske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bila je stipendistica Andrićeve zadužbine 1983. godine.

Do sada je, pored ostalog, objavila zbirke pjesama „Boja šafrana“, „Latinska knjiga“, „Lepeza“ i „Zagrljaj jezika“, zbirku poezije na italijanskom jeziku „Il velo“, kao i prozna djela „Pisma jednog teroriste jednom sadisti“, „Rječnik slučajnosti“, „Moj filozofski rječnik“, „Obične stvari“, „Fabrika malih utopija“ i „Kiši li neprekidno nad Kotorom?“.

Njena ostvarenja su uvrštena u pet antologija hrvatske i srpske poezije, zbirku ženske proze na makedonskom jeziku, zatim u Crnogorsku enciklopediju DANU i Hrvatsku književnu enciklopediju.

Akademika Tonka Maroevića nije potrebno posebno predstavljati. Rođen je u Splitu 1941. godine. Diplomirao je komparativnu književnost i povijest umjetnosti, a doktorirao temom: „Likovna umjetnost u Hrvatskoj književnosti od modern do danas“. Autor je brojnih djela, monografija i istraživačkih radova i dobitnik mnogih nagrada i priznanja, među kojima i nagrade „Tin Ujević“ 1988. godine. Redovni je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.“

Na početku svoje besjede akademik Tonko Maroević je najprije napomenuo kako poznaje dobar dio Vukčevićkinog opusa i kako ga je u mnogo puta predstavljao, skoro sve od njenih dosad 13 publikovanih knjiga poezije i proze i kako je ova knjiga nastavak sličnih esejističkih ogleda iz njenih prethodnih knjiga *Rječnik slučajnosti* i *Moj filozofski rječnik*. Potom je naglasio kako je Lidija Vukčević prisutna „u krugu obiju domicilnih književnosti, i hrvatske i crnogorske, ali i šire“, smatrajući je kozmopolitom, jer to po svemu zaslužuje. Povezao je njeno pisanje s uticajem francuske književne škole, s njenom lirskom gamom ali i naznačio vrijednosti njenog eseja koji ide od fenomenalnog ka filozofskom promišljanju.

„U nekom smislu, dakle to je i dnevnička i rječnička faktura. S jedne strane tu su stvari iz života koje želi fiksirati i podijeliti sa čitaocem, a sa druge strane govori o isčezavanju, nestajanju i zaboravu, jer pisanje jeste borba protiv zaborava“.

Zadivljen s koliko filigranske lakoće Lidija ispisuje svoje senzitivne opažaje i privodi ih u izniman književni oblik i ujedno čitateljski užitak, zaključio je, kako je knjiga „Rječnik nužnosti“ značajan doprinos u žanru lirskog eseja, te je preporučio čitateljima jer je osobno smatra pravim praznikom kultivisanog čitaoaca.

Praćena muzikom izuzetno talentovane pijanistkinje Vasilise Lopušine, autorica Lidija Vukčević je pročitala dva eseja i naznačila kako je u ovoj knjizi riječ o konfesionalno-dnevničkoj prozi pisanoj u vrijeme 90-ih godina, sabranoj u jedinstvenu knjigu u uredničkoj maniri *Simone Goldstein*, zagrebačkog izdavača Antibarbarusa.

Za kraj ovog priloga evo i citata iz recenzije Predraga Matvejevića:

„Lidija Vukčević posjeduje snažan talent kojaga obavlja prozračna i bodra lirski svjetlost. Uz poetsku darovitost posjeduje i razvijenu kritičku svijest koja se najbolje

izražava u žanrovskom melangeu koji sažima pripovijedno i dramsko u meditativne dnevničke zapise. Živeći većim dijelom postrani, čak i kad je u svome domu, Lidija Vukčević se nije kretala u književnim „gužvama“. Meditirala je, trpjela svoj valjani stav. Pjevala je, pisala pjesme, objavljivala svoje lucidne eseje. Bio sam i ostao poklonik njene darovitosti.“

V. Pejović

Gost Matice crnogorske – Đakomo Skoti

Đakomo Skoti je italijanski i hrvatski književnik i publicista.

Godine 1947. doselio se iz Italije u Hrvatsku, prvo u Pulu, a potom na Rijeku, đe i danas živi. Kao pripovjedač, pjesnik i esejista napisao je i objavio na italijanskom i hrvatskom jeziku preko stotinu djela – romana, zbirki novela i kratkih proza, pjesničkih knjiga, priča za đecu, eseja iz oblasti etnografije i istorije. Skotijeva djela prevedena su na dvanaest evropskih jezika.

Za svoju bogatu književnu djelatnost dobio je brojne nagrade i priznanja. Veliki dio svoga književnog i publicističkog rada Đakomo Skoti posvetio je Crnoj Gori i Crnogorcima, kao i vezama Italije i naše zemlje. Tri njegove knjige – *Orlovi crnih planina*, *Uzaludna pobjeda* i *Gorka Crna Gora* – posvećene su vremenu italijanske okupacije Crne Gore tokom Drugog svjetskog rata, borbi crnogorskih partizana, kao i italijanskim partizanima-antifašistima u Crnoj Gori. Preveo je na italijanski jezik knjigu priča *Lijepa smrt*, Sretena Asanovića.

Objavio je i knjigu *Jugoslovenski partizani za oslobođenje Italije* za koju mu je veliki dio materijala dao Vlado Vuković Gavroš, crnogorski pisci antifašista.

Đakomo Skoti je u društvu predstavnika Nacionalne zajednice Crnogoraca Rijeku, Vasilije Vukosavovića, predsjednika i Čedomira Jankovića, bio gost Matice crnogorske 10. aprila 2014. U prostorijama Matice isto veče Skoti je imao tribinu

na kojoj je govorio o svojim knjigama posvećenim italijanskim vojnicima u Crnoj Gori tokom II svjetskog rata i svojim prevodima djela crnogorskih pisaca na italijanski jezik. Medijator je bila prof. dr Vesna Kilibarda, goste je u ime Matice pozdravio generalni sekretar Novica Samardžić, a prisutnima se u ime crnogorske zajednice u Rijeci obratio Čedomir Janković.

Priroda Crne Gore - bogatstvo, stanje, značaj i perspektive

Prošlo je 22 godine od donošenja Dekleracije o Crnoj Gori kao ekološkoj državi, da li se opet nalazimo na početku realizacije ove ideje, kao nedaleke 1991. godine, kada je ova sjajna ideja na Samitu u Brazilu izazvala veliko interesovanje. Šta se u međuvremenu promijenilo, sigurno je jedino da su prirodne predispozicije i potencijali za neki procenat degradirani pred naletom stihijne antropogenizacije i nedovoljno kontrolisane urbanizacije, a koliko se naš odnos, znači prosječnog građanina u Crnoj Gori promijenio, dovoljno govori diskrepanca između univerzalnih prirodnih vrijednosti i nemogućnošću ljudi sa crnogorskih prostora da uvide, afirmišu i racionalno valorizuju to vanserijsko i neponovljivo bogatstvo.

Na globalnom planu danas su najznačajniji i najzanemljiviji sve intenzivniji naponi za racionalno iskorišćavanje prirodnih potencijala, održivim razvojem, unaprijeđenjem i prezentacijom prirodnih vrijednosti. Crna Gora ako je po nečemu u svojoj slavnoj prošlosti, pa i sada, a nadamo se i u budućnosti poznata, ne samo na Balkanskom poluostrvu, evropskom kontinentu nego i šire, to su svakako njene neosporne i univerzalne prirodne i ukupne kulturne vrijednosti, tj. spona, bogatstvo, raznolikost i mozaičnost prirodne i kulturne baštine na relativno malom prostoru od nepunih 14.000 km². Samim tim je i obaveza države Crne Gore, svih građana, stručnih i naučnih institucija, NVO organizacija i drugih aktera znatno veća u očuvanju, unaprijeđenju, zaštiti i racionalnoj valorizaciji ovih vrijednosti, nego što je to do sada bilo.

Vizija Crne Gore kao ekološke države predstavlja iskonski i civilizacijski iskorak i podršku snažnom opredjeljenju za mir, duh racionalnosti, kulturu življenja, toleranciju, humanost i održivi razvoj. Proglašenjem ekološke države Crne Gore u septembru 1991. godine Skupština Crne Gore je iako se Crna Gora nalazila u vrtlogu balkanskih ratnih previranja na svu sreću, razumno i mudro odredila i trasirala smjernice budućeg razvoja države, koji bi se zasnivao na valorizaciji prirodne i kulturne baštine, kao njenih najvećih vrijednosti, i zasnivao na njenim ekološkim osnovama. U ekološko-ekonomskom smislu taj odnos se izražava kroz harmoničan razvoj sa prirodom tj. kroz održivi razvoj sa onim stepenom valorizacije koji obezbjeđuje nesmetani i otvoreni ekonomski prostor, sposoban da se uključi u mediteranske, evropske i svjetske integracione procese i prihvati stroge ekološke međunarodne standarde razvoja i odrednice ekološke politike i etike u ukupnom društvenom razvoju. Pionirski koraci realizacije ideje ekološke države definisani su osnovnim elementima strategije ekološke države koji uključuju upoznavanje, unaprijeđenje, zaštitu, strogo kontrolisanu valorizaciju i eksploataciju prirodnih potencijala. Projekat ekološke države Crne Gore podrazumijeva i predviđa uspostavljenje većeg nivoa ekološkog obrazovanja, osposobljavanje i edukaciju stanovništva i uvođenje ekološkog obrazovanja u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i na fakultetima. S obzirom da se radi o jednom kompleksnom i dugoročnom procesu, neophodno je bilo da se već na samom startu (a prošlo je skoro četvrt vijeka) definišu aktivnosti koje bi se sinhronizovano realizovale uz aktivno učešće pojedinaca, vladinih i nevladinih organizacija, stručnih i naučnih institucija koji gravitiraju ekološkim problemima i zaštititi ukupne prirodne i kulturne baštine Crne Gore. Problemi ugrožavanja prirode postali su univerzalna prijeteća pojava savremenog svijeta, pa stoga svaki glas za njeno očuvanje ima snagu opšteg značaja. Crna Gora, iako mala i malo poznata u svijetu, visoko je podigla svoj glas u odbranu prirode ovog dijela planete Zemlje i na najhumaniji način na sebe skreće pažnju Međunarodne zajednice. Zahvaljujući svojoj dobro očuvanoj, raznovrsnoj i izuzetno atraktivnoj prirodi Crna Gora je imala razloge da se deklariše kao Ekološka država. Činjenica je, međutim, da je to i cijena njenog relativno zaostalog privrednog razvoja, ali zbog toga ona nema namjeru da ostane zarobljenik prošlosti (zbog očuvane prirode), već namjerava da te očuvane prirodne vrijednosti plasira kao veliku prednost i zalogu svoje budućnosti. Pitanje je, naravno, kako? Na koji način i sa kojim sredstvima. Konačno, treba reći da je Projekat Ekološke države dugoročan i vrlo skup. Na njemu treba raditi istrajno i generacijski. Turizam je sigurno jedna od privrednih i kulturoloških djelatnosti čijem prosperitetu će najviše doprinostiti ekološki dobro očuvana i organizovana država. Što je njena priroda očuvanija, raznovrsnija i

atraktivnija, utoliko je značajniji motiv turističkih kretanja i interesantnija destinacija savremenog međunarodnog turizma, a ekološki motivisane turističke destinacije biće sve popularnije u budućnosti. Zbog svog neposrednog kontakta sa domicilnom sredinom turizam može najbolje da afirmiše ideju i stvarnost Ekološke države, ali i da je devalvira, ako se ta ideja u praktičnom životu ne ostvaruje.

Proglašenjem Crne Gore ekološkom državom, opravdano se naglašavaju prirodne i ukupne kulturne vrijednosti Crne Gore i potreba za njihovim trajnim očuvanjem. Uporedo sa naglim porastom naučnog, obrazovnog i kulturnog nivoa stanovništva i opštim povećanjem zainteresovanosti za prirodne i kulturne vrijednosti, stvorena je potreba za postojanjem jedne savremene strategije zaštite prirodne i kulturne baštine Crne Gore, a samim tim i afirmaciju programa, projekata i institucija koje se bave ovom problematikom.

Prirodne vrijednosti i rijetkosti u Crnoj Gori, po svome specifičnom značaju, zaslužuju da im današnji čovjek posveti dužnu pažnju, da ih zaštiti od ugrožavanja, raznih vidova degradacije ili pak potpunog uništavanja i da omogući njihovo proučavanje, unaprijeđivanje, čuvanje i zaštitu. Teško je u Evropi a vjerovatno i u svijetu naći manju zemlju sa više različitosti, kontrastnosti, surovosti i ljepote njene prirode, zemlju bogatijeg kulturnog i istorijskog nasleđa na manjem prostoru, zemlju tajni, zemlju pitke vode, kao što je to Crna Gora. Brojni putopisci su bili oduševljeni njenom prirodom, kulturnom baštinom i o tome su ostavili brojne zapise, pjesme, legende, putopise, stručne i naučne priloge i monografije. Poznati istraživač i prijatelj Crne Gore Jozef Holoček je za Crnogorce očaran iskonskom prirodom ove male balkanske i evropske države, zapisao *O kako su bogati ovi siromašni Crnogorci*.

Crna Gora je planinska i mediteranska zemlja. Njene prirodne vrijednosti predstavljene nizom bisera u raskošnoj prirodnoj riznici od mora pa do najviših planinskih vrhova Durmitora, Komova, Bjelasice, Volujaka, Maglića, Ljubišnje i Prokletija i drugih, su njeno najveće bogatstvo. Raznovrsnost i bogatstvo biodiverziteta Crne Gore po jedinici površine je znatno veće nego u mnogih drugih krajeva Evrope i može se upoređivati samo sa velikim prostorima kakvi su Alpi, Apenini, Kavkaz i drugi. Međutim, srazmjerno relativno maloj površini Crne Gore u odnosu na druge evropske države ona je sigurno bez premca kao centar raznovrsnosti i bogatstva biodiverziteta pa i drugih prirodnih karaktera. Kao ilustrativan primjer navešćemo planinu Durmitor koja ima nacionalnu i dvojnju međunarodnu zaštitu – de je registrovano do sada preko 1600 vrsta vaskularnih biljaka i čak blizu 180 vrsta ptica sa čime se rijetko može pohvaliti bilo koja planina u Evropi. Sličnih primjera u Crnoj Gori ima mnogo. Ilustrativan je i primjer da je na području ex Jugoslavije prema nekim podacima registrovano oko 500 planinskih vrhova preko

2000 m.nv., a da se u najmanjoj republici Crnoj Gori, nalazi preko 150 vrhova, što na jedan ubjedljiv način reprezentuje bogatstvo geomorfoloških i geloških prirodnih elemenata najvišeg ranga. Poređenja radi jedna Hrvatska nema ni jedan planinski vrh preko 2000. m.nv.

S obzirom da smo donedavno bili srednje razvijena zemlja povratak u to društvo osim preduslova koji su vezani za optimalni društveno-politički ambijent i otvorenost Crne Gore prema svijetu i svojim susjedima neophodno je aktiviranje svojih prirodnih resursa i prirodnih vrijednosti koji su neopravdano zapostavljeni. To podrazumijeva i novi kvalitet ekološke svijesti svakog građanina, svođenje na minimum svih djelatnosti koje degradiraju, zagađuju i uništavaju prirodu i realizovanje onih privrednih djelatnosti kao što su turizam, poljoprivreda, stočarstvo i td. Racionalna i strogo kontrolisana eksploatacija i valorizacija prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori može biti neiscrpna i trajna i ne može se porediti sa eksploatacijom bilo koje sirovine tipa ugalj, nafta, mineralne sirovine, pa čak i pitke vode, čije su rezerve ma koliko nama danas izgledale velike, ipak veoma male, ograničene i privremene. To bi bio pravi doprinos realizaciji jedne sjajne ideje Crna Gora – ekološka država koja je još zarobljena u procesu deklerativnosti, političkim isključivostima i niskoj ekološkoj i ukupnoj kulturi i odomaćenom razmišljanju da je država sa svojim institucijama jedina, koja treba da realizuje ovu ideju.

Problematika zaštite prirode i životne sredine danas je jedna od najznačajnijih tema, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. To je praktično postala naša svakodnevnica i tema dana, i sa pravom sve više poprima planetarni značaj. Ne samo svaki stručni radnik i naučnik, već i obični laik osjeća i primjećuje posljedice nedostatka adekvatne zaštite prostora i sredine u kojoj živi. Naučnici su već odavno upozorili na posljedice koje čovječanstvu prijete od neracionalne i nekontrolisane eksploatacije prirodnih dobara. Brojne međunarodne konferencije, kongresi, naučni skupovi, simpozijumi, savjetovanja, su raspravljali o ovim temama i jedan generalni zaključak koji se može izvući iz svega toga jeste da se planeta Zemlja nalazi u opasnosti, sami tim i Crna Gora srazmjerno površini svoje teritorije dijeli tu sudbinu.

Prilike u Crnoj Gori su specifične. Njih najviše karakteriše geografski položaj i opšta privredna i društvena razvijenost odnosno nerazvijenost. Dok je Crnogorsko Primorje, okolina većih gradova i industrijskih objekata i pristupačniji djelovi u manjoj ili većoj mjeri narušeni, a parcijalno i uništeni ili pak unakaženi (plaže, okoline saobraćajnica, doline rijeka, šumski ekosistemi, močvare, itd.), pojedini djelovi uglavnom u središnjoj i sjevernoj regiji Crne Gore, kao što su Durmitor sa rijekom Tarom i njenim pritokama, Biogradska gora, Komovi, Maglić, Volujak, Prokletije, Ljubišnja i dr. još se mogu spasiti. Od svih ovih područja svakako je

jedno od najzanimljivijih područje Durmitora sa kanjonom rijeke Tare, koje, osim nacionalne, uživa i dvojni međunarodnu zaštitu, i predstavlja objekat od univerzalnog značaja.

Ovom prilikom želimo promovisati tezu da je prirodu najbolje štititi ako je racionalno koristimo. Na taj način prirodni potencijali će biti neiscrpni i dugovječni, jedino ako se razumno i kontrolisano koriste. U tom smislu neophodno je ograničiti ljudsku kratkovidost i oholost, izgraditi koncepciju zaštite, unapređenja i valorizacije prirodnih ekosistema, koja ima za cilj da priroda ne bude konzervirana, već naprotiv da se racionalno koristi uz sve elemente integralne zaštite. Zaštita prirode nije sama sebi cilj. Nastala je kao nužna posljedica negativnog antropogenog djelovanja u kojoj se živi i od koje se zavisi. Priroda i čovjek ne mogu biti dva nezavisna jednomislana i mehanička sistema, već naprotiv dva izrazito aktivna činioca koji žive i razvijaju se u trajnoj i uzajamnoj zavisnosti i povezanosti.

Značaj zaštite prirode se odslikava baš u tome da se očuva čovjekova sredina i da se poboljšaju njegovi uslovi života i rada. Interesuje čovjeka sa ovih crnogorskih i drugih okolnih prostora da svjesno i savjesno pomogne obnovi prirode i zaštititi njene neosporne potencijale. Ako i dalje nastavimo sa dosadašnjim zagađenjem prirode, ubrzo ćemo ugroziti sopstvenu egzistenciju i uskrat ćemo životni prostor onima koji treba da nas naslijede, a za što nemamo pravo. U moralnoj smo obavezi da ostavimo životni prostor za njih, makar u sličnoj mjeri, kakav smo naslijedili od naših predaka.

Zaštita prirode i njeno razumno korišćenje postali su obaveza i imperativan cilj čovječanstva. Skoro ni u jednoj oblasti ljudskog djelovanja i rada nije potrebna tako čvrsta, homogena i trajna saradnja svih partnera, institucija, struka, nauke i prakse, kao što je to u sferi zaštite prirode. Jer, odrediti način i intenzitet korišćenja i valorizaciju jednog područja ili predložiti mogućnost zaštite i unapređenja, kao i racionalnog korišćenja jednog područja suviše je delikatan i odgovoran posao.

Pri korišćenju prirodnih dobara svaki pojedinac i društvo u cjelini, mora imati punu ličnu i kolektivnu odgovornost u zaštiti i korišćenju prirodnih dobara. Sva prirodna bogatstva jedne države kakva je i Crna Gora, a naročito njene reprezentativne djelove moraju biti predmet integralne zaštite za dobrobit sadašnjih, kao i generacija koje dolaze.

Današnji čovjek ima posebnu odgovornost da sačuva i pametno upravlja nasljeđem biodiverziteta koji je već u velikoj mjeri ugrožen nepovoljnim antropogenim i drugim faktorima. Mnoge evropske zemlje su osjetile efekte ovakvih uticaja, ali smatramo da je Crna Gora još uvijek na vrijeme da može pojedine značajne dijelove svoje teritorije zaštititi, kako od nas samih, tako i od onih koji kod nas dolaze.

Pri planiranju korišćenja i valorizacije objekata prirode naša je moralna obaveza da ih iskorišćavamo na način koji neće ugroziti njihov izvorni integritet. Borba protiv svih zagađenja prirode treba da bude efikasna i trajna a kontrola korišćenja prirodnih dobara treba da bude svakodnevna, racionalna i potpuna. U tome je suština i osnovni značaj zaštite prirode da se na savremenim osnovama reguliše korišćenje svih prirodnih izvora na način koji će obezbijediti njihovu trajnost, zaštitu, popularizaciju i elemente edukacije. Ovaj izuzetno krupan i veoma komplikovan posao ne mogu riješiti pojedinci niti interesne grupe, već naprotiv čitava plejada najkvalitetnijih stručnih, naučnih radnika i ljubitelja prirode iz svih oblasti društvenog, privrednog, naučnog i kulturnog života sa punom moralnom i ekološkom odgovornošću.

U tom smislu veoma je važno shvatiti da zaštititi jedan objekat prirode automatski ne znači isključiti ga iz korišćenja i valorizacije. Naprotiv, zaštita mu služi kao regulator racionalnog i kontrolisanog korišćenja prirodnih, kulturnih i ukupnih dobara sa kojima raspolažemo. Ona zahtijeva detaljno stručno i naučno izučavanje na osnovu kojeg bi se utvrdila realna programska orijentacija, trajna budućnost njegovog razvoja i elementi, kao i intenzitet mogućeg korišćenja, valorizacije i nadasve integralne zaštite.

Dugotrajna kriza, pogotovo zadnje decenije, teško je na prostorima Crne Gore mogla pomiriti zaštitu prirodnih resursa sa efektima eksploatacije prirodnih potencijala i kratkotrajnim ekonomskim interesima. U cilju održivog razvoja planinskih područja, a shodno odredbama završnih dokumenata samita u Johaneshburgu, kao i odrednicama Prostornog plana Crne Gore u sferi dugoročne projekcije zaštite prirode i zaključcima studije o pravcima razvoja Crne Gore kao ekološke države neophodno je što hitnije sprovesti integralne mjere zaštite prirodne i životne sredine.

Na kraju, potrebno je naglasiti da je planiranje održivog razvoja prirode Crne Gore u cjelini veoma složen proces. On traži maksimalno uključenje vladinih, nevladinih, stručnih, naučnih institucija i svih dobronamjernih pojedinaca kojima je prirodna i kulturna baština Crne Gore u duši i srcu. U tom cilju i donošenje novog Prostornog plana Crne Gore, predstavlja svojevrsan izazov i za državu, institucije i građane. Samo na način kroz afirmaciju savremene metodologije i procesa planiranja, kroz realnu analizu antropogenih uticaja i restriktivnu kaznenu politiku moguće je podići svijest o neophodnosti održavanja kvaliteta prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori kao najznačajnijeg resursa za budućnost i razvojni kapital za sadašnje i generacije koje dolaze.

U svijetu, a posljednjih godina i kod nas, zaštiti prirode se poklanja sve više pažnje jer izvorna i očuvana priroda zauzimaju posebno mjesto u kvalitetu življenja i održivog razvoja. Malo će u Evropi, pa i šire na tako malom prostoru

priroda je pružila toliko bogatstva, reprezentativnosti, vrijednosti i rariteta kao što je to u Crnoj Gori. Prirodna baština Crne Gore je najznačajni dio njene resursne osnove i sastavni dio njenog prostornog i kulturnog identiteta. Ona ima veliki značaj u očuvanju ekološke ravnoteže i čini osnovu ekološke i prirodne specifičnosti a zajedno sa kulturnom baštinom i historijom čini temeljne elemente identiteta Crne Gore. Zaštićena prirodna baština Crne Gore, koju čine 5 nacionalnih parkova (Lovćen, Durmitor, Biogradska gora, Prokletije i Skadarsko jezero), objekti pod zaštitom UNESCO-a (Durmitor i kanjon rijeke Tare i Kotorsko-Risanski zaliv) i Skadarsko jezero kao Ramsar područje, kao i veći broj drugih zaštićenih objekata prirode (spomenici prirode, rezervati, pojedinačne vrste biodiverziteta i dr), predstavlja najznačajniji, najizvorniji i najočuvaniji dio prirode Crne Gore.

Crna Gora, sa svojih nepunih 14.000 km² površine pretežno je planinska, istovremeno i mediteranska zemlja. Ova činjenica, kao i niz drugih faktora, od kojih su najvažniji geografski, geološki, hidrografski, hidrogeološki, pedološki, klimatski i historijski, usloveli su razvoj jedinstvenog sistema životnih uslova a time i razvoj jedinstvenog živog svijeta. Prikaz samo najosnovnijih ekosistema Crne Gore jasno pokazuje složenost, bogatstvo, raznovrsnost i dinamiku njenog živog svijeta. Iako je zonalnost flore i faune – biodiverziteta, idući od sjevernih granica Crne Gore do morske obale jasno izražena, slika je znatno složenija jer kroz djelove rječnih dolina, kanjone, kotline i preko planinskih prevoja mediteranski elementi prodiru duboko u unutrašnjost a istovremeno na samom dodiru kopna i mora mora, na vrhovima primorskih planina, nalazimo niz visokoplaninskih i nordijskih elemenata.

Počeci zaštite prirode u Crnoj Gori datiraju s kraja XIX vijeka, tačnije još od 1878. godine, kada je Kolašin, konačno oslobođen od Turaka, pripao Crnoj Gori. Tada su Moračani i Rovčani svoj dio šuma, koji im je dat na području Biogradske gore, poklonili knjazu Nikoli Petroviću i tako je nastao Knjažev zabran, koji je kasnije bio poznat kao „Branik kralja Nikole“. Upravo taj raniji osjećaj našeg čovjeka da vrednuje prave prirodne vrijednosti bio je od prevashodnog značaja da se ovaj zanimljivi i specifični objekat sačuva u skoro izvornoj formi do današnjih dana. Takođe, začeci regulisanja problematike lovstva u Crnoj Gori datiraju s kraja XIX vijeka. Tako je 1884. godine donijeta Naredba o zaštiti korisne divljači, a 1982. god. Naredba o lovljenju divljači. Ovim aktima regulisan je lovostaj za određene vrste divljači, s tim što se „štetna“ divljač mogla loviti tokom cijele godine. Zabranjeno je bilo i uništavanje gnijezda, jaja i mladunčadi svih vrsta korisne divljači. U praksi su se ove odredbe poštovale, o čemu svjedoče i tvrdnje nekih stranih istraživača ornitofaune. Tako se npr: poznati istraživač ptica

Crne Gore Ljudevit Firer, koji je napisao značajno djelo *Jedna godina ornitološkog istraživanja u Crnoj Gori*, (1894), žalio kako mu crnogorski pastiri i seljaci nijesu htjeli, ni za ponuđenu visoku novčanu nagradu, pokazati gnijezda rijetkih i drugih ptica u vrijeme lovostaja.

Iako pod neprestanim pritiskom privrednog razvoja i nerazumnog korišćenja i gazdovanja, priroda Crne Gore još nije prešla kritičnu granicu, mada se njena izvornost može razložno osporavati. S druge strane, Crna Gora ima šansu da unaprijeđivanjem svoje prirode i njenih vrijednosti uravnoteži odnos između očuvanja i korišćenja i time sve vrijednosti i znamenitosti svoje raskošne prirode sačuva za dobro budućih generacija.

Gledajući na sadašnje stanje prirode, situacija i nije tako optimistička. Nerazumna eksploatacija dobara, neadekvatan odnos prema izvornosti okoline, kao i razni vidovi zagađivanja sredine ostavljaju teške ožiljke na prirodu Crne Gore. Najugroženija je okolina velikih gradova – industrijskih centara: Pljevalja, Podgorice, Nikšića, Berana, Bara i dr. Ugrožene su šume i šumsko zemljište, a ipak najugroženije su vode, među njima i donedavno čiste planinske rijeke kao što su Tara, Čehotina, Lim, Morača i dr. Najugroženije je Skadarsko jezero sa svojom širom okolinom pošto prima zagađenu vodu iz većeg dijela Crne Gore, gdje je koncentrisana industrija i poljoprivreda.

Izvorne prirodne cjeline u pojedinim djelovima Crne Gore neminovno su vremenom postajale zone stihijne i neracionalne urbanizacije čiji su se efekti manifestovali uglavnom u trajnom gubitku zemljišta kroz neplansku gradnju infrastrukturnih objekata, turističko-ugostiteljskih i stambenih objekata, saobraćajnica, industrijskih objekata, hala, hangara, skladišta i dr. Na ovaj način drastično je izmijenjen izvorni prirodni ambijent, a autohtona flora, fauna, gljive i vegetacija su pretrpjele velike promjene. Turistička urbanizacija je posebno zadnjih decenija izražena na Crnogorskom primorju, kao i pojedinim centrima u središnjem i sjevernom dijelu Crne Gore i u velikoj mjeri je degradirala autohtoni prirodni ambijent i pejzažne vrijednosti. Brojni su primjeri neracionalne urbanizacije, uz izgradnju ekološki konfliktnih industrija i korišćenje prljave tehnologije kao i neadekvatno lociranje industrijskih i dr. postrojenja.

Pored iznijetih konstatacija o ocjeni stanja zaštite prirode, dajem i kraći pregled osnovnih faktora ugrožavanja prirodnih vrijednosti u Crnoj Gori:

- naravnomjeran, uniformni urbani razvoj nekontabilan sa okruženjem;
- neplanska, lokacijski i arhitektonski neprikladna gradnja stambenih, izletničkih i turističkih objekata na pejzažno istaknutim lokacijama;
- zapuštenost ruralnih područja; zauzimanje velikih površina za gradnju (širenje naselja i industrijskih zona na kvalitetnim poljoprivrednim površinama);

- gradnja na obali mora; zauzimanje plaža; izgradnja pristana i ponti;
- izgradnja bez dovoljno elemenata tradicionalne arhitekture;
- krupni infrastrukturni zahvati (saobraćajnice, energetske objekti, sistemi za regulaciju voda,...);
- površinski rudokopi;
- eksploatacija pijeska i kamena;
- devastacija šumskih ekosistema;
- sječa šumaraka, drvoreda i živica;
- podizanje šumskih monokultura;
- šumski požari;
- neadekvatne pejzažne intervencije;
- neriješena pitanja odlaganja otpada;
- erozija;
- melioracija;
- komasacija i dr.

Prirodne vrijednosti prostora Crne Gore su u važećim prostornim planovima tretirane na tradicionalan način, kroz korišćenje rezultata iz takozvanih „baznih studija“. Te studije su imale validnost za primjenu u prostornim planovima i u vremenu u kome su rađene. Tako se kao kvalitetna osnova za planiranje mogu smatrati studije rađene za Prostorni Plan Republike iz 1986. godine, kao i one studije koje su rađene za njegovu izmjenu i dopunu 1997. godine. Posebno se kvalitetnom smatra bazna studija o prirodnim i pejzažnim vrijednostima kopnenog dijela morskog dobra iz 1997. godine koja je rađena za potrebe Prostornog plana područja posebne namjene za morsko dobro. Bazne studije za potrebe Prostornih planova područja posebne namjene za nacionalne parkove (1997. godine: NP Durmitor, NP Biogradska gora, NP Lovćen i 2001. godine NP Skadarsko jezero), kao i Programi razvoja i zaštite za nacionalne parkove rađeni su shodno problematici odgovarajućeg nacionalnog parka i nivou obrade u različitim tematskim aspektima. Primjena rezultata i saznanja iz baznih studija u prostorne planove sprovedena je bez dovoljnog nivoa integracije u konkretnim planerskim rješenjima pa se u mnogim slučajevima može konstatovati konfliktnost između planerskih rješenja (zone razvoja, industrija, naselja, turistički kapaciteti, infrastruktura) i predloženih režima i mjera zaštite zaštićenih područja prirode.

Posmatrajući validnost nalaza iz ranije rađenih baznih studija u realnom protoku vremena, mora se konstatovati da su isti zastarjeli za primjenu u novim prostornim planovima pa je neophodno da se prilikom izrade novih prostornih planova ili izmjena i dopuna postojećih obezbijedi izrada novih studija, posebno za aspekt zaštite prirodne i kulturne baštine.

S obzirom da postojeće tehnike izrade prostornih planova ne obezbjeđuju odgovarajuću integraciju ekoloških zahtjeva sadržanih u stručnim nalazima studija za zaštitu prirodne baštine u glavnim planerskim rješenjima, predlaže se sprovođenje procedure / tehnike Strateška procjena uticaja na životnu sredinu, i to ne samo na na svaki prostorni plan već i na master planove, strategije i politike.

U slučaju master planova, sektorskih strategija i politika, slično kao i kod prostornih planova, same bazne studije o prirodnim vrijednostima (u slučajevima za koje su rađene) urađene su na zadovoljavajućem nivou, ali sa niskim nivoom integracije ekoloških zahtjeva u strateška opredjeljenja.

U cilju jačanja utvrđenih biocentara i biokoridora, a time i mreže zaštićenih područja prirode, potrebno je da se pristupi (fazno) međusobnom povezivanju zaštićenih područja prirode. Kao oblast za prvu fazu povezivanja zaštićenih područja prirode predlaže se biokoridor jugoistočnih Dinarida („Dinarski luk“) koji bi se u nastavku ovog procesa dalje povezao sa ostalim regionalnim koridorima kao što je „Green Belt“. Kao značajan bio-koridor u kome treba povezati (planirana i postojeća) zaštićena područja prirode prepoznat je i biokoridor primorskih planina Orjen – Lovćen – Rumija.

Pored prethodno iznijetog, zbog već učinjenih promjena u postojećim i planiranim zaštićenim područjima prirode, nametnula se potreba *revizije*, posebno *postojećih zaštićenih područja prirode*. Kao najočigledniji primjer negativnih promjena u postojećim zaštićenim područjima prirode, navešćemo pojavu gubljenje prirodnih svojstava zaštićenih objekata prirode koja je uočena na plažama na crnogorskom primorju gdje je izražen pritisak turističkog / urbanog razvoja kako na same plaže tako i na njihovo neposredno zaleđe.

Prijedlozi projekcije novih zaštićenih područja prirode, koji se daju u narednom tekstu, bazirani su na saznanjima i nalazima koji su objavljeni u stručnoj / naučnoj literaturi.

Projekcija zaštite Rezervata prirode

Postojeća mreža rezervata prirode treba da bude redefinisana u skladu sa nalazima gore pomenute revizije svih zaštićenih područja prirode. U pogledu prioriteta, prednost se daje području Skadarskog jezera i Ulcinjskog primorja koje treba posmatrati integrisano, iako je u njima značajno zastupljena ornitološka komponenta. Koliko god je to moguće, koncept rezervata treba integrisati u šira zaštićena područja prirode (nacionalni park, regionalni park)

Projekcija zaštite Nacionalnih parkova

Formiranje novog nacionalnog parka Prokletije je i ranije predlagano PPR-om ali ta inicijativa nije realizovana. U slučaju njene realizacije, došlo bi do značajnog (14.000 ha) uvećanja površine zaštićenih područja prirode.

Pored obnavljanja ove inicijative, predlaže se

- proširivanje granica NP Durmitor (sjeveroistočni dio) u cilju njegovog povezivanja sa predloženim regionalnim parkom Bioč – Maglić – Volujak i NP Sutjeska u BiH / Republici Srpskoj

- formiranje novog nacionalnog parka Orjen.

Sva tri prethodno iznijeta prijedloga treba da omogućće stvaranje prekograničnih zaštićenih područja sa susjednim područjima u Albaniji (NP Tethi), BiH (NP Sutjeska, Orjen) i Hrvatskoj (Orjen)

Projekcija zaštite Regionalnih parkova / Parkova prirode, Spomenika prirode i ostalih zaštićenih objekata prirode

Potvrđen je i ponavlja se prijedlog za stavljanje pod zaštitu novih zaštićenih područja prirode iz PPRCG-a od 1997. i 2008. god, ali se daju i prijedlozi za nova područja kako slijedi:

- *regionalni parkovi / parkovi prirode* (stari prijedlozi: Rumija, Komovi, Sinjajevina sa Šarancima, Maglić, Bioč i Volujak, Ljubišnja i Turjak sa Hajlom),

- *spomenici prirode* (stari prijedlozi: Platije, Kanjon rijeke Cijevne do sela Dinoša, Kanjon Male Rijeke), *uključujući sljedeće prijedloge za formiranje novih*: Kanjon Mrtvice, Tivatska Solila, Luštica, Morinjski zaliv, Šasko jezero, uz napomenu da se u predstojećem periodu sagledaju mogućnosti za zaštitu novih speleoloških objekata, visokoplaninskih glečerskih jezera, hidroloških fenomena kao što su estavele (Gornjepoljski vir i dr), potajnice (Vidov potok i dr.), geoloških i geomorfoloških fenomena (nalazišta sedre (siga, bigar) na lokalitetima Podmalinsko i Zukva, kanjon Nevidio, pojedinih botaničkih i zooloških lokaliteta, reprezentativnih / monumentalnih stabala i sl. koji imaju nesumnjive vrijednosti za stavljanje u ovu kategoriju zaštite.

- *prirodni predjeli posebnih prirodnih odlika* (stari prijedlozi: Visitor i Zeletin, Bukove šume na Obzovici i Slivno područje rijeke Morače),

- *revizija spiska zaštićenih vrsta* biodiverziteta, u skladu sa najnovijim saznanjima iz pojedinih specijalističkih oblasti.

Revizija postojećih zaštićenih područja prirode treba da uključi i mogućnost proširivanja granica postojećih zaštićenih područja prirode na područja koja se predlažu za stavljanje pod zaštitu a nalaze se u drugoj / sličnoj kategoriji zaštite (npr. proširivanje NP Skadarsko jezero na sjeverne padine Rumije, povezivanje NP Biogradska gora sa planinskim masivom Komova i slično).

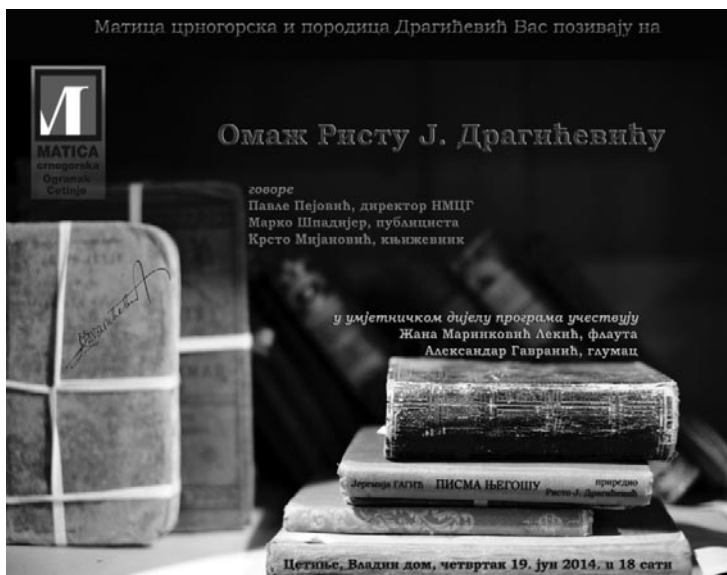
Prethodno navedene revizije (zaštićena područja prirode, spisak zaštićenih vrsta biodiverziteta), pored primjene standardnih tehnika evaluacije i saznanja iz tradicionalne prakse, trebaju da budu uključue i primjenu IUCN-ovih kriterijuma i

standarda: a) za kategorije upravljanja zaštićenim područjima prirode i b) za primjenu kriterijuma za crvene liste na nacionalnom nivou.

U cilju efikasnije integracije aspekta zaštite prirode u planerska rješenja PPR-a, daju se sljedeći prijedlozi:

- obezbjeđivanje – definisanje osnovnih / najrelevantnijih podataka o stanju pojedinačnih parametara prirodnih vrijednosti (indikatori);
- definisanje optimalnog modela upravljanja zaštićenim područjima prirode;
- izrada dugoročnih programa zaštite prirodnih objekata koji imaju karakter svjetske baštine;
- definisanje ekoloških koridora i zaštitnih zona oko zaštićenih područja prirode (primjena zoniranja u svim slučajevima za koje je to neophodno);
- namjensko korišćenje, te racionalno gazdovanje prostorom Crne Gore u skladu sa ekološkim potencijalom;
- organizovanje kompleksnih i dugoročnih naučnih istraživanja ukupnih prirodnih vrijednosti i fenomena Crne Gore;
- izrada nacionalne strategije očuvanja biodiverziteta sa akcionim planom/ovima
- unapređenje očuvanja i zaštita prirodnih vrijednosti / biodiverziteta;
- efikasnije aktivnosti na zaštiti lovne, ribolovne i ukupne faune shodno uzgojnim mjerama i važećim zakonskim propisima;
- zaštita biodiverziteta i posebnih prirodnih i kulturnih vrijednosti međunarodnog, nacionalnog, regionalnog i lokalnog karaktera.

Zlatko Bulić

Riječ Marka Špadijera o Ristu J. Dragičeviću

Živimo u doba velikih izazova, brzih promjena i lakih zaborava. Narod koji ne izvlači pouke iz sopstvene istorije i koji ne održava poštovanje za ljude koji su svoje djelo ugradili u njegovo nasljeđe, ostaje na margini civilizacije.

Matica crnogorska donosi programe o svom viđenju crnogorske budućnosti, ali ima senzibiliteta za minula vremena i ljude u njima. Cetinjski ogranak Matice je zamislio program obnove sjećanja na stvaraoce koji su u raznim vremenima radili na Cetinju, davali mu duhovnu prepoznatljivost i ostvarili vrijedno autorsko djelo.

Prvom od njih, Ristu Dragičeviću, profesoru, naučniku, arhivisti, direktoru Državnog muzeja, koji je cio vijek proveo na Cetinju, priređujemo omaž.

Risto Dragičević je rođen 1901. godine u Piperima. Kao dječak preselio se na Cetinje, đe je njegova porodica, od vojvode Mijajla Vučinića, kupila kuću u Bajovoj ulici. Ovdje je, u godinama ratova, pohađao osnovnu školu, a 1922. završio gimnaziju. Za vrijeme austrougarske okupacije Crne Gore (1916-1918) radio je kao fizički radnik na putu Cetinje – Kotor. Nastavio je školovanje u Beogradu i 1928. godine diplomirao istoriju i jugoslovensku književnost na Filozofskom fakultetu. Kao stipendista poljske vlade godinu dana boravi na Univerzitetu u Varšavi, pripremajući disertaciju „Veze kneza Adama Čatoriskog sa Srbima 1831“. Zbog porodičnih prilika morao je prekinuti boravak u Poljskoj. Zaposlio se kao profesor srednjih škola na Cetinju (Gimnazije i Bogoslovije). Od 1937.

do penzionisanja 1965. radi u Državnom muzeju na Cetinju. Obavljao je dužnost državnog bibliotekara, arhiviste, direktora Muzeja i stekao najviše zvanje – naučni savjetnik. Savjesno i posvećeno je čuvao muzejsko blago za vrijeme i poslije rata. Jedan od osnivača Cetinjskog historijskog društva 1934, a poslije rata Istorijskog društva CG i Instituta za proučavanje istorije crnogorskog naroda. Redovni je član Naučnog društva Crne Gore (1950-1956). Sa Dušanom Vuksanom uređivao je prije rata *Zapise*. Sarađivao u brojnim listovima i časopisima.

Dobitnik je nagrade Vlade Crne Gore 1948, Trinaestojulske 1967. i nagrade Skupštine opštine Cetinje 1969. Nosilac je odlikovanja: Orden rada, Orden zasluge za narod sa srebrnim zracima, Orden rada sa crvenom zastavom, kao i priznanja od Crvenog krsta Jugoslavije, Saveza društava konzervatora, Turističkog saveza Crne Gore... Odlukom Skupštine Opštine Cetinje 5. decembra 1968. godine Risto Dragičević je postao član Inicijativnog odbora za podizanje Njegoševa Mauzoleja na Lovćenu.

Risto Dragičević je na Cetinju živio gotovo osamdeset godina. U braku sa Milevom, rođenom Nikolić, sa Ceklina, ima dva sina: Branka i Miša i ćerku Kseniju. Umro je i sahranjen na Cetinju, na Novom groblju 1980. godine.

Još kao student 1926. je dobio Svetosavsku nagradu za rad o Crnogorskim guvernadurima (koji je *Politika* zabilježila kao „najpismeniji na Filozofskom fakultetu“) i od tada do kraja života nije prestajao da se bavi naučno-istraživačkim radom.

Objavio je oko 500 stručnih i naučnih radova i nekoliko knjiga. Nabrojaću neke: *Guvernaduri u Crnoj Gori 1717 – 1830*; (1940), *Malisorske bune*, 1910. i 1911 (1940); *Članci o Njegošu* (1949); *Arhivski podaci o licima Gorskog vijenca* (1948); *Crnogorske štamparije 1493-1918* (1956 ?); *Državni muzej na Cetinju* (1957); o otvaranju Pozorišta 1948; *Tajni ugovor Crne Gore sa Austrijom* (1968); *Sanitetska služba u Crnoj Gori 1890-1916* (1972).

Pored obilja arhivske građe, članaka, studija, prikaza i bilježaka iz istorije, etnologije, književnosti (naročito njeošologije), stručnih i naučnih radova iz drugih oblasti, priredio je nekoliko izdanja među kojima su naročito dragocjeni Njegošev Gorski vijenac sa komentarima i Sabrana djela Kralja Nikole (sa dvojicom kolega).

Pokušaću da skiciram atmosferu Cetinje iz vremena kada su Dragičević i njegova generacija sticali afirmaciju i ugled.

Cetinje je davno formiralo urbanu fizionomiju i nije se razvijalo, već se mijenjalo, spasavajući se od propadanja. Iste kuće i palate dobijale su razne namjene i jedna generacija pamti recimo italijansku legaciju kao Sanatorijum, druga kao Višu pedagošku školu ili mlađe kao Biblioteku, Palata Đukanovića bila je redakcija

Pobjede, a zatim stambena zgrada i tako redom. Prošlost je naseljena događajima i likovima koji čine mozaik gradske legende.

Jedan od onih koji je ušao u cetinjski urbani mit poratnih decenija bio je Risto Dragičević.

Na Cetinju su odmah poslije rata bila sjedišta institucija obnovljene crnogorske vlasti i sve je kiptjelo od ljudi, dinamike i optimizma. Nekoliko godina kasnije svi su otišli bez povratka, a grad ostao bez nade. Danilo Kiš je, iz svoje đačke perspektive, vidio je to Cetinje kao „*očajnički provincijalno mjesto*“ *do užasavanja dosadno*.

Ostale su samo institucije okrenute prošlosti. Srećom, njihovi rukovodioci su bili stvaralačke ličnosti koji su nastojali da modernizuju ustanove i koriste njihov potencijal za naučnu afirmaciju.

Centralnu biblioteku su vodili Ratko Đurović i Niko Simov Martinović, u Muzejima (zajedno sa arhivom) su bili Risto Dragičević, Jefto Milović, Đoko Pejović, braća Savo i Jovan Vukmanović, u Galeriji Miloš Vušković, u Zavodu za zaštitu spomenika kulture Milutin Plamenac... Intelektualni milje Cetinja upotpunjavaju profesori VPŠ i Gimnazije među kojima su se isticali: filolog Luka Vujović i matematičar Dušan Gvozdenović, profesor književnosti Banjo Šaranović i profesor francuskog jezika Ilija Bratičević. Ulicama grada je svakodnevno hodao bolesni profesor Milan Vukičević, a Jefto Milović svako vedro popodne igrao tenis u Njegoševom parku.

Risto Dragičević i njegovi „pajdaši“ pripadali su intelektualnoj eliti koja se izdvajala od „drugova“. Diskretni i otmeni, svojim prisustvom u javnosti, ponašanjem na ulici i kafani, predstavljali su „druge“. Djelovali su kao osiromašena aristokratija koja demonstrira ponos i cetinjski prijestonički prkos.

Risto Dragičević je bio ličnost visokog moralnog digniteta. Posjedovao je onu intelektualnu superiornost koja se ogleda u erudiciji, uvjerljivom prezentiranju argumenata i poštovanju sagovornika. Imao je urođeno gospodstvo duha, koga su ljudi doživljavali kao osobu dostojnu najvišeg uvažavanja.

Svaka cetinjska ulica, svaka kuća, ima svoju dušu, svoju priču. Centralno mjesto u stanu Dragičevića predstavljala je biblioteka sa tri hiljade knjiga, što je i danas rijetkost. Ristova supruga bila u potpunosti njemu posvećena. Vjerujem da je u domu vladao mir i da je kućni red podređen domaćinu. Plate su bile male, honorari bijedni, pa ga je cijelog života pratila oskudica.

Risto Dragičević je postao dio jedne legende koja prati cetinjsko djetinjstvo književnika Danila Kiša. Svoju sestru Milicu sa njeno dvoje djece Danicu i Danila, Risto je, pronašao u Mađarskoj, i posredstvom Crvenog krsta, doveo 1947. na

Cetinje. Njegova sestra je već 1951. umrla, Danica se udala, a Danilo je otišao po završetku Cetinjske gimnazije. Ambijent cetinjskog doma, navike, karakteri i odnosi među ljudima u porodičnoj zajednici su imali uticaj na Kišovo književno djelo. On će kasnije zapisati da je kućna biblioteka bila bogata enciklopedijama, i da je kod njega „izazivala je bodlerovske sanjarije i opaku radoznalost“, a ujakovi „istorijski spisi o Crnoj Gori, kao i njegove studije o vladaru – pesniku Njegošu predstavljaju autoritet“.

Ljudi i gradovi su neodvojivi. Risto Dragičević i Miloš Vušković, vrsnici i praktioci starenja dvadesetog vijeka, drugovi cijelog života, bili su decenijama dio cetinjskog društvenog miljea. Risto naučnik, uvijek ozbiljan, vrlo obziran, koji je svemu znao mjeru, a Miloš, slikar i karikaturista, boem koji je umio da svoj raskošni humor začini alkoholom, ali nikad na dosadu drugima. Obojica u sivim odijelima sa obavezanim šeširima, djelovali su kao braća. Risto prav sa visokim zaliscima i ozbiljnog lika, a Miloš duge bijele kose i opuštenih obraza, pridržava se jednom rukom za Ristu, a drugom se poštapa. Idu odmjerenim korakom Njegoševom i diskretno otpozdravljaju prolaznicima. Šetaju svakodnevno istom rutom i istim ritmom, ne srijeću sebi slične, kao da su se uputili – u legendu.

Kad sam po američkim gradovima viđao parkovske ili ulične skulpture koje realistički predstavljaju neke njima važne ljude naslonjene na ogradu, sjede na klupi ili u šetnji, uvijek bi mi asocijacija bila na Ristu Dragičevića i Miloša Vuškovića kako zaustavljeni u metalu pozdravljaju prolaznike u Njegoševoj.

Institucije nadžive ljude, ali čuvaju tragove onih koji su ih stvarali.

Ime Rista Dragičevića se organski veže za Državni muzej. Dopadljivost i jedinstvenost Državnog muzeja je u njegovoj autentičnosti i skromnoj jednostavnosti. Muzej u ambijentu Dvora vremenom je dopunjavan raznim zbirkama. Pored arheologije u njemu su izložene crnogorske ratne zastave, trofejno oružje i zarobljeni barjaci, diplomatski salon, uniforme, ordenje i odlikovanja, filatelija, numizmatika... Tako se formirao dragocjen fundus artefakata čija izložba pruža posjetiocima upečatljiv prikaz crnogorske istorije. Dvorska biblioteka sa bibliografskim raritetima i bogatom arhivom bili su dostupni samo ekskluzivnim.

Prema svim muzealijama, knjigama i dokumentima odnosio se brižljivo kao prema narodnoj svetinji čiji je službeni čuvar bio gotovo trideset godina. Pripada mu posebna zasluga za znalačko popunjavanje Biblioteke

Risto Dragičević je sačuvao muzejsko blago za vrijeme rata. Nije pristajao da bude korišćeno u propagandne svrhe okupatora, pa je zbog građanskog otpora oktobra 1943. stavljen pod disciplinski sud. Zbog patriotskog odnosa, poslije oslobođenja Cetinja, izabran je za člana prvog Narodnooslobodilačkog odbora.

Poslije rata je bilo primjera primitivnog gostoprimstva, kad je vlast naredbom poneki muzejski predmet poklanila uglednim državicima. Blažo Jovanović je dekretom prekinuo tu praksu 1949. godine i iz muzeja više ništa nije otuđeno. Dragičević je 1950. pisao Milošu Rašoviću, predsjedniku Skupštine „da hitno vrati sve predmete, jer mnogi od njih imaju muzejsku vrijednost i vezani su za Istorijski muzej na Cetinju“, na što mu Rašović odgovara da su to bile trošne stvari iz podruma Muzeja, ali da „razumije Vašu revnost i vaše staranje o državnim stvarima da se vrate Muzeju“.

Neke beogradske novine su se šezdesetih godina senzacionalistički vratile na tu temu i pisale o „pohari“ i „pljački stoleća“ Cetinjskih muzeja. O tome i polemici Rista Dragičevića sa Mihailom Lalićem i Andrijom Koprivicom iscrpno je i dokumentovano pisao Stanko Roganović.

Ristova strogost prema osoblju Muzeja i zahtjevnost da obavljaju svoje poslove sa najviše odgovornosti kako čistačica, tako i saradnici. U nedostatku mladih ljudi sa znanjem jezika za vodiče, sa posebnom pažnjom je stimulisao učenike završnih razreda Gimnazije i studente da uče jezike i obučavao ih da stručno tumače crnogorsku istoriju i muzejske eksponate.

Oblast ispoljavanja višestrukog interesovanja profesora Rista Dragičevića u kojoj je najviše dao svakako je – nauka.

Živio je u sivoj cetinjskoj svakodnevnici, a u svom paralelnom svijetu bavio se uzbuđljivom rekonstrukcijom crnogorske prošlosti. Na njegovom pisaćem stolu su dokumenti iz Dvorskog arhiva postajali tkivo za istorijske slike. Nije dozvolio da ga zavede predubjeđenje, ili stečeno znanje, već je pratio nit istine koju potkrepljuju materijalne činjenice.

Publikovao je obilje dokumenata i na osnovu arhivske građe piše članke i studije. Pratio je novu literaturu iz istorije i u prikazima i reagovanjima na knjige i članke čiji se sadržaj odnosi pretežno na Crnu Goru i Crnogorcu, Dragičević „razobličava zle namjere i površna tretiranja naše istorije“.

Ristu Dragičeviću pripada zasluga (koju dijeli sa Dušanom Vuksanom i naročito Jeftom Milovićem) što je udario arhivske temelje crnogorske historiografije. Dragičević je na dokumentima koje je objavljivao i stručno tumačio izgradio naučnu reputaciju pouzdanog, pravdoljubivog do ekskluzivnosti skrupuloznog interpretatora pojedinih fragmenata crnogorske političke i kulturne istorije.

Izučavao je guvernadure, crnogorske štamparije, crnogorski sanitet, a naročito razne aspekte vezane za Njegoša. Pored činjenica potkrijepljenih izvorima o Njegošu i njegovom djelu iznijetim u člancima, Dragičević je napravio dragocjene ispravke drugih autora o Njegošu. Njegovo priređivanje *Gorskog vijenca* iz 1959. godine uz dopunu Rešetareva komentara uzeli su kao uzor neki izdavači i prevodioci

Gorskog vijenca na češki i njemački. Prevodilac *Gorskog vijenca* na poljski ga je nazvao „jedinim crnogorskim polonistom“.

Njegova fragmentarna istraživanja su nezaobilazna za veće istorijske sinteze. Ne znam ima li naučnika iz oblasti kojom se bavio Risto Dragičević da nije koristio njegove rezultate. Kad bi se prema broju citata mjerio rejting njegovog naučnog dometa vjerujem da bi Dragičević bio u samom vrhu.

Arhivska građa u civilizovanom svijetu je odavno dostupna istraživačima, a dobrim dijelom i publikovana. Crnogorsku istoriju pisali su uglavnom stranci i to na selektivnim izvorima i sa političkim motivom. Dragičević navodi da je Dušan Vuksan dobio dozvolu Ministarstva prosvete iz Beograda da se mogu objavljivati dokumenta iz kulturne istorije Crne Gore, ali samo za period do Berlinskog kongresa. Za objavljivanje političkih dokumenata iz tog perioda morao je tražiti „naročito odobrenje“. Politički razlozi su, recimo, onemogućili štampanje već pripremljenih Djela Kralja Nikole između dva rata zbog rečenice priređivača Milutina Nešića „Posle umrle dinastije Nemanjića najviše su zadužili srpstvo slavom ovenčani Petrovići Njegoši“. Falsifikovanje crnogorske istorije iritiralo je crnogorski intelektualni podmladak, Dimo Vujović je pisao da su studenti još 1935. tražili da se na Cetinju „Izradi plan o izučavanju crnogorske istorije“ i da se piše „rodna istorija na osnovu nepobitnih dokumenata“.

Risto je bio čovjek-institucija, sam je birao teme, bio svoj recenzent i strogi kritičar, a nije imao podršku od instituta. Primjer nezabilježen u poslijeratnoj istoriografiji da renomirani naučnik o svome trošku objavljuje studiju koja razobličava jedan široko rasprostranjeni naučni falsifikat. Savo Brković piše da je Tajnom ugovoru Crne Gore sa Austrijom „korišćen od ondašnje srpske vlade i njenih velikosrpskih propagandista, ne samo prije prvog svjetskog rata već i toku samog rata, a i poslije njega“. On konstatuje da je “ profesor Risto Dragičević u svojoj dokumentovanoj raspravi nepobitno dokazao da je „Tajni ugovor Crne Gore sa Austrijom falsifikat“ i otkrio da je njegov autor, student Radovan-Tunguz Perović. Na osnovu Ristovog pisma redakciji Velike sovjetske enciklopedije u sljedećem izdanju izbačene su odredbe o tajnom ugovoru.

Nijesam kompententan da sudim o načnim dometima Rista Dragičevića, zato preporučujem temeljiti članak „Risto J. Dragičević u naučnom stvaralaštvu Crne Gore“, Nika S. Martinovića objaven u Godišnjaku Cetinjske gimnazije za 1973. Godinu, u kome zaključuje: „On je pisao mnogo, savjesno, solidno i provjereno. U njegovim radovima činjenično ne bi imalo mnogo da se dopunja i vrlo malo ispravlja. Kao izvor je vrlo pouzdan. Njegovi radovi iz istorije i istorije kulture su temeljna ispravka stotine naučnih nepravdi nanijetih Crnoj Gori sa strane naučnih i često nedobronamjernih pisaca i publicista“.

* * *

Na kraju, želio bih da ovaj omaž uvaženom Ristu Dragičeviću bude podstrek za praktične korake za trajno sjećanje i povod da Crna Gora i Cetinje, institucije i pojedinci na tome porade.

Jedna ulica u Podgorici je dobila ime Rista Dragičevića „ličnosti istorijskog, društvenog i kulturnog značaja za Crnu Goru“.

Institucije kulture na Cetinju su trezor duha crnogorskog, a njihovi fondovi ogledalo naše slave i temelji izučavanje prošlosti. Oni najbolji koji su stajali na njihovom čelu, utabali stazu i odredili koordinate budućeg razvoja, meritali su poštovanje i pažnju naših savremenika.

Predstoji moderna valorizacija doprinosa Rista Dragičevića istorijskoj nauci, nova izdanja njegovih najboljih studija, izrada iscrpne bibliografije, dopuna internet prezentacije...

* * *

Istorijsko veče pod nazivom „Tragom jedne slike – Vjenčanje Crne Gore sa morem“, u organizaciji Pomorskog muzeja u Kotoru i Matice crnogorske Ogranak Kotor, održano je 1. jula 2014. godine u palati Grgurina. Veče je posvećeno jednom od vrjednijih eksponata muzeja, umjetničkoj slici „Vjenčanje Crne Gore sa morem“, koju je 1881. naslikao Ivan Žmirić.

Kustos Pomorskog muzeja Ilija Mlinarević podsjetio je da je Muzej ovu sliku otkupio 1954. godine od Jelene Bašović iz Nikšića, kćerke ministra Crne Gore Marka Đukanovića.

Na slici dominira jedrenjak na kojem plove ličnosti iz istorijske prošlosti Crne Gore, a centralna figura je kralj Nikola na pramcu sa svitom u barskoj luci.

Slikar je napravio dvije verzije iste slike različitim tehnikama. Prvu verziju, urađenu uljanim bojama platnu, je donio na Cetinje, đe se čuvala do 1922. godine, u stanu slikara. Druga verzija na papiru zalijepljenom na platnu, rađena u žutosmeđem krejonu, čuva se u Pomorskom muzeju u Kotoru.

„Na drugom spratu muzeja izložena je kaširana fotografija ove slike koja po tonalitету odgovara originalnoj slici u krejonu. Nakon neuspješne restauracije na Cetinju, za potrebe Pomorskog muzeja napravljena je kopija u boji, čija autorka je konzervator u Pomorskom muzeju Smiljka Strunjaš.

Dimenzije kopije su 130x 88 cm, a povodom istorijske večeri po prvi put je izložena“, kazao je kustos Mlinarević.

Direktorka muzeja Mileva Pejaković Vujošević najavila je u narednom periodu predstavljanje i drugih vrijednih eksponata, poput portreta Matije Zmajevića iz Perasta, admirala ruske baltičke flote i saradnika Petra Velikog u obnovi ruske pomorske sile na Baltiku, portret Maša Vrbice, ministra unutrašnjih djelatnosti koji je vodio resor pomorstva od 1882. godine kao i portrete braće Marka i Joza Ivanovića iz Dobrote u okršaju sa gusarima u luci Pirej 1756. godine.

Mr Vesna Vičević, predsjednica Ogranka Matice crnogorske Kotorskog govorila je o istorijskim podacima i činjenicama vezanim za ovu sliku, navodeći da je slikar Žmirić sliku donio iz Zadra na Cetinje 1881. Sliku su na Dvoru videli Knjaz i visoke zvanice, a za građane Cetinja je bila izložena u ondašnjoj velikoj gostioni.

Riječ Marijana Maša Miljića

U višestoljetnom procesu iseljavanjima Crnogoraca u Vojvodinu pripada posebno mjesto. Crnogorci su se na taj panonski prostor, pojedinačno ili u grupama, počeli naseljavati još od 18. vijeka, u vrijeme kada je on pripadao Austriji i, kasnije, (od 1867) dvojnoj Austrougarskoj carevini.

Međutim, masovno i organizovano iseljavanje Crnogoraca u Vojvodinu započelo je poslije Prvog svjetskog rata, u doba Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, kada su na taj prostor naseljavani uglavnom dobrovoljci, učesnici balkanskih, minulog svjetskog rata i pristalice ujedinjenja. Mada su crnogorski doseljenici dobijali zemlju, ona nije bila ona „obećana“, a uz to su morali da prođu kroz brojne nevolje i iskušenja.

Drugi svjetski rat je i crnogorskim kolonistima donio brojna stradanja, pa i egzodus.

U crnogorskoj iseljeničkoj hronici nakon Drugog svjetskog rata naročito je značajno, i dominantno, iseljavanje odnosno kolonizacija Crnogoraca u Vojvodinu, u periodu 1945-1948, koju je država sprovodila planski i organizovano. Naime, pored stalnih uzroka koji su Crnogorce primoravali na iseljavanja (siromaštvo, oskudica, nedostatak prostora za življenje, veliki natalitet itd.), ovdje su postojali i neki državni razlozi pošto se veliki broj njemačkog stanovništva tzv. folksdojčera i drugih kolaboracionista, plašeći se odmazde za saradnju sa okupatorom i za

pogromaški odnos prema slovenskom stanovništvu, povukao sa njemačkom voj-skom, masovno napustivši svoje kuće i imanja u Sremu, Banatu i Bačkoj.

Nova Federativna Narodna Republika Jugoslavija, kao jedna od saveznica u antifašističkoj pobjedničkoj koaliciji, morala je tu prazninu da popuni stanovništvom kojemu je bio neophodan ne samo prostor za život, nego i onim koje je toj državi odano i koje je svojim učešćem u Narodnooslobodilačkoj borbi zaslužilo da bude nagrađeno boljim uslovima za život.

Tako je, pored stanovništva iz drugih krajeva Jugoslavije, na prostor Vojvodine, u više mjesta, kolonizovan veliki broj crnogorskih porodica (oko 7.000) ili oko 40.000 građana.

U okviru izučavanja crnogorske dijaspore nakon Drugog svjetskog rata, kolonizacija Crnogoraca u Vojvodinu zahtijeva i zaslužuje posebnu, multidisciplinarnu i institucionalnu obradu. Nažalost, tu institucionalnost su tada, a u velikoj mjeri i dan-danas, činili pojedinci – entuzijasti i pregaoci.

Istina, u tom pogledu imalo je nekih usamljenih pokušaja, bilo u kontekstu naučne obrade poslijeratne kolonizacije Vojvodine u cjelini, bilo u obradi pojedinih vojvođanskih mjesta.

U posljednje vrijeme, nakon raspada Jugoslavije i državne zajednice sa Srbijom, posebno otkada je Crna Gora postala samostalna, nezavisna i međunarodno priznata država, sve više se posvećuje pažnja i crnogorskoj dijaspori u Vojvodini, koja je, zadivljujuće, i nakon tri-četiri generacije, uspjela u velikoj mjeri da sačuva svoj nacionalni i kulturni identitet.

Autori knjige koju predstavljamo *Kolonizacija Crnogoraca u Kulu 1945-1948*. Damjan Miljanić i Slobodan Medojević su se, inače, i ranije bavili temama i problematikom crnogorskog iseljništva, naročito kolonista u Vojvodini, uopšte temom masovnog iseljavanja nakon Drugog svjetskog rata, svjesni značaja naučne obrade tog jedinstvenog događaja u istoriji crnogorske dijaspore, napravili su ne mali poduhvat opredjeljujući se da obrade kolonizaciju jednog mjesta, koje je u ono vrijeme bilo sresko i centralno za naseljavanje stanovništva iz Crne Gore u Vojvodinu.

Autori su, prije nego što su pristupili koncipiranju i pisanju knjige, obavili zamašan naučnoistraživački posao, prikupili relevantnu arhivsku građu i druge izvore, iščitali neophodnu literaturu. Na toj solidnoj i pouzdanoj osnovi sačinili su sadržaj i strukturu monografije.

Cjelinu knjige sačinjava nekoliko segmenata, bez nepotrebnih digresija i uopštavanja.

Damjan Miljanić i Slobodan Medojević su monografiju o kolonizaciji Crnogoraca u Kulu, u rasponu od tri godine (1945-1948), sačinili iz sedam glavnih strukturnih dijelova.

Pored *uvoda* i neophodnih *napomena*, autori su predstavili fizičko-geografske karakteristike Kule, njen istorijski nastanak i razvoj. Težišni dio knjige zauzima *studija* o kolonizaciji Crnogoraca u Kulu 1945-1948, u kojoj se naseljavanje crnogorskih porodica posmatra sa više aspekata.

Ovaj dio knjige govori o agrarnoj reformi i kolonizaciji Vojvodine, s posebnim naglaskom na kolonizaciju Kule. Predstavljena su zakonska rješenja procesa agrarne reforme i kolonizacije i, posebno, sve ono što je bitno u vezi sa kolonizacijom Kule, koja je, među 13 crnogorskih kolonističkih naselja, bila administrativni centar cjelokupne kolonizacije Crnogoraca u Vojvodini.

U ovome dijelu knjige, pored osvrta na crnogorska iseljavanja kroz istoriju, prevashodno u Vojvodinu, autori knjige koju predstavljamo dali su vrlo izoštrenu sliku crnogorske kolonizacije u toj pokrajini, posebno u Kuli.

Oni su vrlo detaljno, jasno i pregledno dali pravno-politički aspekt agrarne reforme i kolonizacije od 1945. do 1948. godine, kako na nivou Crne Gore tako i na zakonskoj ravni Jugoslavije i Vojvodine.

Vrlo slikovito, a naučnoistraživački tačno, predstavljeni su uslovi života u matičnim mjestima kolonista, a koji su kao uzrok i razlog bili za iseljavanje u Bačku kao „obećanu zemlju“, a naročito u Kulu kao njeno iseljeničko središte.

Posbnu pažnju Damjan Miljanić i Slobodan B. Medojević su posvetili pripremama i organizaciji kolonizacije i samih kolonista iz tri sreza crnogorska. Vrlo su umješno i zanimljivo prikazani vrijeme, način prevoza i putovanja, atmosferu prilikom odlaska iz rodnog kraja i na samom putovanju.

Opraštanje sa zavičajem i svojima bilo je vrlo dirljivo, s puno emocija, patnje, bola i tuge. Bile su to sudbonosne odluke za ljude koji se nijesu odvajali od svoga kraja, kuće i rodbine. Bio je to odlazak u nepoznato, u neizvjesnost, a li s nadom i vjerom u bolji život. Bilo je kolebanja, ali se ipak kretalo na put, uz suze, a često i kolež, kao da se ide preko okeana.

Međutim, kao uvijek i u svemu, i ovaj događaj pratila je pjesma:

„Virpazare na tri mosta,
u tebe mi želja osta...“

ili:

„Bog ubio Vojvodinu – što rastavi omladinu“.

U knjizi se, između ostalog, navodi: „Ređaju se stihovi, ječi pjesma, pišti voz, liju se suze. Gorštaci odlaze u ravnicu, u obećanu zemlju Vojvodinu. Ovakvi odlasci i oproštaji sa rodnom grudom bili su manje ili više uobičajena slika u svim krajevima Crne Gore odakle je stanovništvo masovnije kolonizovano u Vojvodinu.“

Prva grupa kolonista je krenula iz Barskog sreza, uglavnom Crmničana, vozom „Ćirom“, u kasnu jesen 1945, a potom sljedeće grupe u naredne tri godine.

Takođe, i država je sa svoje strane organizovala svečane ispraćaje onih koji su se odlučili na kolonizaciju u Vojvodinu. Iz vagona bi se uvijek čule pjesme momačke i đevojačke, od kojih su neke sačuvane.

Put je trajao od 7 do 9 dana, a u nekim vanrednim okolnostima i po petnaestak.

Kolonizacija same Kule, u rasponu od tri godine, odvijala se u nekoliko etapa. Prva, manja grupa kolonista u Kulu je stigla krajem novembra 1945. godine, a za njom su slijedile ostale.

Posebno je zanimljivo kazivanje o podjeli zemlje doseljenicima i formiranju zadruga, kao i o atmosferi dolaska crnogorskih kolonista, o susretima sa novom sredinom. To su scene, slike i opisi koji se ne zaboravljaju, kao na filmu, u okviru surove realnosti, na fonu istorije.

Autori su u knjizi detaljno obradili organizovanje kulturnog i prosvjetnog života za novodoseljenike u Kuli.

Takođe, vrlo slikovito je prikazano prilagođavanje crnogorskih kolonista na novu sredinu, kao i odnos sredine prema njima.

Posebno su istaknuti razlozi povrataka u zavičaj pojedinih porodica ili pojedinaca.

Autori su, da rezimiramo, znalački i mudro, na čemu bi im pozavideali i mnogo iskusniji istraživači, razvijali u knjizi osnovne teze – od pripreme za kolonizaciju, sa svim njenim aspektima i sadržajima, do same kolonizacije, uz sve ono što je koloniste pratilo, do oragnizacije života u novoj sredini, što je donosilo i porodične i lične drame. Međutim, bilo je i povrataka jednog dijela kolonista u svoj zavičaj. O tome svjedoče izjave aktera i savremenika kolonizacije. U Kulu su uglavnom doselili stanovnici iz tri crnogorska sreza: *šavničkog, nikšićkog i barskog*.

Posebnu vrijednost ovoj monografiji daju sačuvani autentični popisi kolonista, tzv. *imenički registri*, koji sadrže dvanaest bitnih administrativnih elemenata koji su bili propisani za nosioca kolonizacije. Važno je istaći da su Damjan Miljanić i Slobodan Medojević sačinili precizan imenski registar i naveli broj nosilaca kolonizacije i njihovih porodica naseljenih iz Crne Gore u Kuli, ali i precizan broj onih koji su odustali od kolonizacije i vratili se u zavičaj.

Svi podaci, navodi i sve relevantne činjenice se temelje na izvornoj arhivskoj građi, uglavnom iz Arhiva Vojvodine ili na drugim pouzdanim izvorima i relevantnoj literaturi.

Ono što ovoj monografiji o kolonizaciji Crnogoraca u Kulu daje posebnu naučnu valjanost i vrijednost jeste statistika, posebno statistička analiza imeničkih registra koja tu kolonizaciju osvjetljava sa više aspekata i posmatra sa više traženih parametara, što adekvatno prate odgovarajuće tabele i grafikoni.

Kvalitetu i upotrebljivosti monografije, kako za laike tako i za stručnjake, puno doprinose dokumenta koja su data u prilogima.

Na kraju, autori su dali rezime na engleskom jeziku i naveli izvore i korišćenu literaturu.

Sve što su mogli, a što doprinosi naučnoj utemeljenosti i vrijednosti monografije, autori su inkorporirali i integrisali u njeno tkivo. Ona je u vrlo koherentnoj strukturi obuhvatila, na više činjeničnih ravni i u više sazajnih dimenzija, naučnu elaboraciju procesa agrarne reforme i kolonizacije, s posebnim naglaskom na njeno sprovođenje u Kuli, sa ugrađenim zakonskim rješenjima i njihovim sprovođenjem u praksi, što nije išlo baš jednostavno, uz brojne probleme, razočaranja, pa i drame cijelih porodica i pojedinaca.

U stvari, to je bio susret dva svijeta, dva mentaliteta, sučeljavanje različitih kultura, običaja i navika, ali i antejske vezanosti crnogorskih iseljenika za život, uz žestoku odlučnost i volju da se opstane i pretraje. Uz ne malo i brđanskog inata.

Pored prvorazrednog fotodokumentarnog materijala, fotografija koje imaju izuzetnu vrijednost i doprinose naučnoj uvjerljivosti monografije, ali i ljepoti knjige, vrlo su dragocjene izjave aktera kolonizacije koje su ugrađene u osnovni tekst.

Sve to stvara objektivnu, izoštreu i kritički intoniranu sliku kolonizacije Crnogoraca ne samo u Kuli, nego i širom Vojvodine, u *trinaest* mjesta gdje su masovno, organizovano i planski naseljavani.

Autori Damjan Miljanić i Slobodan Medojević su pokazali izuzetnu naučnoistraživačku upornost, prilježnost i odgovornost u svestranom sagledavanju i obradi ove teme, što predstavlja solidnu i pouzdanu osnovu za naučnu obradu kolonizacije Crnogoraca ne samo u Kuli nego i u cijeloj Vojvodini. Njihova knjiga je izuzetan doprinos istoriji, demografiji, sociologiji, antropologiji i etnografiji crnogorske dijaspore u Vojvodini, koja je samo jedna od čestica crnogorskog iseljeničstva uopšte.

Knjiga je 2012. godine štampana u lijepom ruhu, po čemu su prepoznatljiva izdanja *Matice crnogorske*, koja kao temeljna, autentična i autohtona, opštecrnogorska i trajna institucija i matična košnica okuplja i povezuje sve svoje rojeve, pa i Crnogorce u Vojvodini, koji čine još jednu „Crnu Goru“, ali ne „Zemlju Crnih Brda“ već onu koja se skrasila i opstala u srcu Panonske nizije. Drugi izdavač je SO Kula, koja shvata značaj proučavanja kolonizacije Crnogoraca u Vojvodini, koja im je postala druga domovina, za koju su njihovi potomci vezali život i sudbinu. Oni danas predstavljaju most prijateljstva između dvije države – Srbije i Crne Gore.

STOGODIŠNJICA ROĐENJA MIHAILA LALIĆA

PRAMEN SVJETLOSTI

ANDRIJEVICA
BERANE
6. do 10. oktobra

1914-2014

* * *

Stogodišnjica rođenja Mihaila Lalića – od 6. do 10. oktobra 2014, Andrijevica i Berane, organizatori: Matica crnogorska, Ministarstvo kulture, Fakultet za crnogorski jezik, Opština Andrijevica, Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Crnogorska kinoteka i Matica crnogorska Ogranak Berane. Glavni koordinator cijele manifestacije bila je Matica crnogorska. Na otvaranju Spomen doma Mihaila Lalića u Trepči govorili Srđan Mašović, predsjednik Opštine Andrijevica i Dragica Milić, pomoćnik ministra kulture Crne Gore. Na Akademiji u čast Mihaila Lalića, koju je organizovao Ogranak Matice Berane održanoj 6. oktobra u Centru za kulturu Berane, govorio Vukota Babović, predsjednik Ogranka Matice u Beranama. U umjetničkom programu učestvovali glumci Mirko Vlahović i Danilo Čelebić, klapa *O'Dive bel cante*. Program je vodila Kristina Babić. Akademiju je režirala Ana Vukotić.

Na otvaranju naučnog skupa, u organizaciji Matice crnogorske i Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, koji je održan 7. oktobra u Centru za kulturu Andrijevica, govorili: Zvonko Vuković, predsjednik Skupštine Opštine Andrijevica; Dragan Radulović, predsjednik Matice; Adnan Čirgić, dekan Fakulteta za crnogorski jezik i književnost i Jovan Mališić, sekretar Ogranka Matice iz Berana. U radnom dijelu skupa učestvovali su: Milenko A. Perović, Dragan Radulović, Borislav Jovanović, Branko Jokić, Sofija Kalezić, Rajko Cerović, Gojko

Kastratović, Vladimir Vojinović, Nela Savković Vukčević, Draško Došljak, Božena Jelušić, Marijana Terić, Ethem Mandić i Novica Vujović. Radovi sa Skupa će biti objavljeni u posebnoj zborniku.

U okviru jubileja Nacionalna biblioteka sa Cetinja je u Spomen domu Mihaila Lalića u Trepči, pripremila Izložbu knjiga i literature o M. Laliću. Izložbu je otvorio Rajko Cerović. Crnogorska kinoteka i Ogranak Matice Berane, organizovali projekciju filmova snimljenih po Lalićevim djelima. Projekcije su održane od 7. do 10. oktobra 2014. u centrima za kulturu Andrijevice i Berana. Manifestacija *Dani Mihaila Lalića* održana pod pokroviteljstvom UNESCO-a. Matica je u Podgorici i Beranama postavila bilborde sa programom manifestacije. (od 6. do 10. oktobra 2014)

Početak godine Matica crnogorska i Fakultet za crnogorski jezik i književnost su dogovorili organizaciju naučnog skupa o Mihailu Laliću. Kasnije se uključilo i Ministarstvo kulture i na sastanku u julu Dragica Milić, pomoćnik ministra kulture, je saopštila da će Ministarstvo predložiti da datum rođenja Mihaila Lalića uđe u Kalendar UNESCO-a, što je u septembru i potvrđeno. U program obilježavanja su se uključili i potpisali Sporazum o saradnji: Matica crnogorska, Ministarstvo kulture, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Crnogorska kinoteka i Opština Andrijevica. Opština Berane nije potpisala Sporazum o saradnji, ali su ustupili objekte na korišćenje besplatno. U organizaciju su se uključili i Centar za kulturu Andrijevica i Spomen dom u Trepči, koji je za tu priliku renoviran uz podršku Vlade Crne Gore.

Sve je dobro medijski obilježeno i praćeno. Matica je sa Fakultetom za crnogorski jezik i književnost objavila *Bibliografiju Mihailo Lalić*, a u štampi je i zbornik radova sa naučnog skupa koji je održan u Andrijevici.

Anarhija identiteta

Književno veče u Matici crnogorskoj. U zdanju ove znamenite institucije u jednoj tihoj, sporednoj podgoričkoj ulici čeka me puna sala, mnogo je starih poznanika koje nisam video bar trideset godina. Sreten Asanović, nekadašnji urednik *Stvaranja* čilo ustaje sa stolice, mada je već blizu osamdesete. Žali se jedino na to što ga izdaju noge, ne podnose više onoliku jurnjavu. Zbog toga je i prestao da putuje, ali prati, pomno osmatra sve što se dešava, i uže, i šire. Čita redovno, kaže, moje tekstove na portalu *autonomija.info*. Čuo je i za moje nove romane koji, nažalost, nisu stigli u Crnu Goru. Kaže da je naročito u devedesetim godinama pomišljao na mene, s ne malom zabrinutošću. Više puta sam već primetio da je dobar deo moje generacije, prilikom raspada Jugoslavije, u ratnim godinama, pažljivo pratio ko se našao na kojoj strani, ko je pružio otpor, ko je pokorno legao na rudu, i ko je podmuklo ćutao. Ovi potonji su najopasniji, primećujem, jer kad prođe opasnost, izmile iz svojih rupa i drže lekcije drugima. Odmah posle rata bio sam u Sarajevu i tamo sam dobio isto ovako precizne rentgenske snimke nekih novosadskih intelektualaca, pre svega onih koji su poreklom iz Bosne. O zemljacima je strože suđeno. Isto sad čine i Crnogorci. Razgovarajući sa ovdašnjim intelektualcima s izvesnom melanholijom sam u njima otkrio zanose, strasti, zadovoljstva novog početka, elan polaganja novih temelja. Crna Gora je postala nezavisna država 3. juna 2006. godine, i time su se postojeće mozaičke kockice

drugačije složile. Iz stare strukture iznikla je nova. S patosom novog početka suočio sam se kao hroničar jedne manjinske kulture u odumiranju. Ova kultura jeste na samrti, ali me nije obuzimala nikakva malodušnost. Pridružujem se konstataciji Deleza i Gatarija o manjinskoj književnosti. Živimo u jednom drugom jeziku, koji nije naš. Mi smo nomadi vlastitog jezika, njegovi imigranti, pišu ova dvojica teoretičara književnosti evropskog ranga. Jeste manjinska književnost, i dodaju: „samo je manjinsko veliko i revolucionarno“. I još jedna njihova rečenica mi je ostala u sećanju: „U vlastitom jeziku egzistirati kao stranac, poput Kafkinog velikog plivača“. Razgovor je vodila Ljiljana Dufgran, doskorašnja predsednica Švedskog PEN centra, književnica crnogorskog porekla i, razume se, pita me o anarhiji identiteta. U ovom našem zloslutno ubrzanom vremenu (da li ćemo biti u stanju makar u imaginaciji da uhvatimo korak sa njim), višestruki identiteti su moderna, evropska pojava, fenomen koji manjinski pisci već odavno, i mnogo dramatičnije doživljavaju. Dramatičnost identiteta narušava samo moda. Nažalost...

L. Vogel

(preuzeto sa: www.autonomija.info)

MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
CRNA GORA U PRVOM SVJETSKOM RATU
THE INTERNATIONAL SCIENCE CONFERENCE
MONTENEGRO IN THE FIRST WORLD WAR

CETINJE
15. i 16. OKTOBAR 2014.
15 and 16 OCTOBER 2014

Uvodna riječ

Međunarodni naučni skup *Crna Gora i crnogorsko pitanje u Prvom svjetskom ratu* koji se održava na Cetinju u organizaciji Matice crnogorske i Ministarstva nauke sastavni je dio aktivnosti institucija države Crne Gore posvećenih obilježavanju stogodišnjice početka Prvog svjetskog rata. Politički i vojni sukob dotad nezamislivih razmjera za koji se smatra da je označio kraj stare evropske liberalne civilizacije *dugog XIX vijeka (1789 – 1914)*, njegovi uzroci, razvoj i posljedice, kao najava budućih sunovrata – evo i sto godina docnije – čine nas kritički upitanim i podstiču na razmišljanje. Razumijevanje Prvog svjetskog rata nije samo tema historičara, već goruće pitanje naše savremene evropske sudbine, koju dodatno aktuelizuju evropske integracije u sjeni ozbiljne krize neoliberalnog projekta.

Osnovna namjera Matice crnogorske je da organizovanjem ovog skupa naučnom utemeljenošću doprinesemo modernom shvatanju prošlosti i suprotstavimo se banalnim estradizacijama tema Prvog svjetskog rata koje su prisutne u javnosti. Strana nam je slavljenička euforija obožavanja Prvog svjetskog rata koji se koristi za opravdanje docnijih imperijalističkih poduhvata, pa i onih krajem prošlog vijeka na ovim prostorima. Neprihvatljivo nam je imenovanje države ili pojedinca koji će jedini ponijeti stigmatu odgovornosti za izbijanje rata. Naučna historiografija je veoma precizna u svom razumijevanju: Prvi svjetski rat je proizvod duboke militarizacije evropskih država uzrokovan njihovim geopolitičkim interesima.

To je bio rat za koji su u Evropi mnogi odavno bili spremni, i priželjkivali ga, ali među njima sigurno nije bila Crna Gora.

U pozivnom pismu koje smo uputili navedene su teme skupa, i one se tiču Crne Gore, njenog učešća u Prvom svjetskom ratu, i njene sudbine... Iako iscrpljena u ljudstvu i materijalno nakon Balkanskih ratova, Crna Gora je – poštujući svoje obaveze prema saveznicima – ušla u Prvi svjetski rat, ali iz njega nije izašla. Crna Gora je dva puta poražena u njemu: prvi put je kapitulirala pred moćnim protivnikom, a drugi put kada je politički i moralno izdana od strane saveznika na čijoj se strani borila. Crna Gora je u ovom ratu izgubila sve: svoju državu, vojsku, dinastiju i crkvu... O dubini sloma, možda najbolje svjedoči činjenica da su građani Crne Gore tek na referendumu 2006. godine obnovili punu suverenost svoje države pod njenim imenom, i ponovo je upisali u zajednicu postojećih država.

Ova generacija je dužna da trezveno sagleda prošlost, bez glorifikacije i nacionalnih trauma, da bi joj pogled u budućnost bio jasniji. Naše razumijevanje događaja iz prošlosti mora biti otvoreno prema novim saznanjima i spremno na kritičko preispitivanje. Ideje koje su izazvale i vodile dva svjetska rata još uvijek su prisutne, srećom ne u svom dominantnom obliku, ali jasno prepoznatljive. Zbog zajedničke, miroljubive budućnosti u Evropi, moramo ih uvijek imati pred očima i kritički se odnositi prema njima.

Pozivajući Vas na ovaj skup, iznimno cijeneći Vašu stručnost i naučnu objektivnost, smatrali smo da je najbolji način obilježavanja ovako značajnog događaja iz crnogorske prošlosti taj da se on sagleda iz različitih uglova, kritički promisli i osvjetli, i da to učine istraživači na osnovu novih dokumenata i saznanja, istraživači u čiju se nepristranost i sud može imati povjerenja.

Dragan Radulović

Završna riječ

Mislim da dijelim utisak da je skup u potpunosti postigao cilj zbog kojeg je organizovan. Čuli smo saopštenja u kojima su, na osnovu novih izvora, iznesena nova znanja o Crnoj Gori u Prvom svjetskom ratu, i to je pokazatelj koji dominantno određuje smisao i svrhu svakog naučnog skupa, pa i ovog. Prevažadno po tome, ovaj se skup i razlikuje od mnogih naših naučnih skupova na istorijske teme. Svjedoci smo da se na nekim naučnim skupovima prepričavaju prethodna znanja, a tuđa istraživanja saopštavaju se kao sopstvena. Tako se o temi koja je predmet skupa, uglavnom kaže ono što se o njoj odavno zna. Od takvih naučnih skupova nema koristi ni nauka, niti institucija koja je organizator. Mislim da je Matica crnogorska, kao jedna od naših najuglednijih nacionalnih institucija, učinila dobru stvar kada je odlučila da napravi otklon od takve prakse. Zbog toga su na ovaj naučni skup pozvani oni koji imaju nešto novo da kažu, i koji su kompetenti da to saopšte. Poseban je značaj ovog skupa i u tome što je okupio najmlađu generaciju crnogorskih historičara, koja je svojim saopštenjima pokazala da je vjerovanje u njene potencijale opravdano. Pokazalo se da je bila dobra i ispravna odluka Odbora za obilježavanje stogodišnjice Prvog svjetskog rata, koji je decembra 2013. godine formirala Vlada Crne Gore, da upravo Matici crnogorskoj povjeri organizaciju ovog skupa. Matica crnogorska je još jednom potvrdila reputaciju institucije od izuzetnog ugleda i značenja.

Kao što ste čuli tokom izlaganja učesnika, na ovom skupu je prošlost Crne Gore u Prvom svjetskom ratu, obrađena iz različitih istraživačkih aspekata. Uvažena je potreba da se i ovom prilikom ukaže na vojno-operacijski segment crnogorskog učešća u ovom velikom događaju, ali i da se obrade mnoge druge teme iz razdoblja rata.

Na kraju, želio bih da svim učesnicima, a posebno našim kolegama iz inostranstva, iskažem zahvalnost što su se odazvali pozivu, kao i za istraživački napor koji su učinili da bi došli do novih znanja o Crnoj Gori u Prvom svjetskom ratu.

Živko Andrijašević

Uvodna riječ

Predavanje Podzemno blago crnogorskog ševera – Regionalni katastar speleoloških objekata, opis i mogućnosti turističke valorizacije, organizuju Matica crnogorska i JU Ratkovićeve večeri poezije. Svaka država ima svoje prirodne ljepote po kojima je prepoznatljiva na čarobnoj mapi svijeta, a naša Crna Gora ima ih napretek. Na njenom malom prostoru mozaički su koncentrisani geografski estetski kontrasti gorostasnih planinskih grebena, pitomih rječnih dolina, azurne zavodljivosti mora, bistrine brzih rijeka i očaravajućih jezera. Veljko Vlahović je napisao da je Crna Gora (citiram) – morska pjena i sniježna prašina, igra kamenih litica i sunovrat potoka, a veliki Petar Lubarda izjavio: Skoro sam plakao pred ljepotom Crne Gore. I dok se o crnogorskom geografskom estetikumu pod suncem nebeskim nadaleko i naširoko zna, čarobni svijet njenog podzemlja tek je počeo da nam se ukazuje u svoj svojoj vrijednosti i ljepoti. U razvijenim bogatim državama istraživanja ovakvog tipa, i njima slična, vode cijeli timovi ljudi i moćne institucije, a kod nas sav teret tog mukotrpnog i opasnog posla iznesu daroviti i hrabri pojedinci. Jedan od njih je i naš večerašnji predavač gospodin Željko Madžgalj, što je sa skromnošću i istrajnošću pred kojima se skida šešir, sa svojim saradnicima, takođe volonterima godinama speleološki rudario u dubinama majke zemlje. Oslanjajući se na sopstvene snage, bez specifične speleo literature o fokusiranim objektima, opisano je i obrađeno preko dvije stotine pećina i jama na

teritorijama opština Bijelo Polje, Mojkovac, Kolašin, Andrijevića, Petnjica i Berane. Svega 10 odsto obrađenih objekata istražili su strani stručnjaci – česi, francuzi, poljaci. Pomenuto sistematsko istraživanje podzemne aree crnogorskog ševera trajalo je sedam godina. Tek tokom zadnje dvije godine uspostavljena je saradnja sa Regionalnom razvojnom agencijom Bjelasica, Komovi, Prokletije koja ih je pomogla pri modernizaciji opreme i podrškom realizaciji speleološkog katastra. Sistemski popis speleoloških objekata je prvi te vrste u Crnoj Gori. Prema njegovom modelu priprema se nacionalni katastar speleo objekata naše države. Željko Madžgalj je član najužeg stručnog tijela za njegovu izradu. Koliko je to bio zahtjevan posao imaćete prilike da vidite tokom izlaganja. Potrebno je bilo preći kilometre i kilometre pod zemljom, izmjeriti i markirati dvorane, kanale, hodnike, otvore. Primjera radi, – samo jedna od pećina – Župan pećina na teritoriji Berana ima stotinu i dvadeset šest mjernih tačaka. Na ševeru Crne Gore ukupno je premjereno i opisano 45 kilometara pećinsko-jamskih objekata, od čega je Madžgalj sa svojim timom obradio 220, ukupne dužine 25 kilometara, sa kompletnom izradom skica, višeperspektivnih nacрта i statističkim parametrima na kraju. Samo mjerenje trajalo je 7 mjeseci, 84 radna dana, sa po 8 sati dnevnog boravka pod zemljom. Rezultati ovih sistemskih istraživanja, prvi te vrste u našoj zemlji, imaju ogroman značaj – naučni, pedagoški, hidrološki, privredno-turistički, kulturološki.

Na kraju ovog sažetog proemijuma, prema pravilu i dobrom običaju, riječ dvije o biografiji predavača. Željko Madžgalj je rođen 10. septembra 1964. godine u Bijelom Polju. Po zanimanju novinar, dugogodišnji dopisnik i član redakcije crnogorskog neđeljnika *Monitor*, osnivač i glavni urednik regionalne revije *Polje* i saradnik brojnih elektronskih i štampanih medija. Osnivač je Centra za istraživanje i zaštitu krša, član PSK Akovo i dugogodišnji član Matice crnogorske. Oženjen je Snežanom Madžgalj rođenom Miladinović, otac kćerke Tare i sina Blaža. Autor je brojnih speleo istraživanja, učesnik brojnih skupova i prezentacija iz pomenute oblasti, autor speleoloških filmova *Srce tame*, *Skriveni svijet*, *Trenuci*, prikazanih na brojnim festivalim u zemlji i inostranstvu.

Radomir Ilić

Pećine - podzemno blago sjevera

U regionalnom katastru uneseni su podaci za 330 speleoloških objekata. Ukupna dužina opisanih speleoloških objekata je 45.724 m, a ukupna dubina 7.725 m. Na području istraživaneog regiona nalazi se najdublja jama u Crnoj Gori a to je Željezna jama (Iron deep) duboka 1.169 m. Jama na Treštenom vrhu (NIX) je jama sa najdubljom vertikalom dubine 429 m koja je ujedno i 12 najdublja vertikala na Svijetu. Pećina nad Vražjim firovima je najduža pećina sa istraženih 17,5 km, a u istraživanom regionu je još 8 pećina dužih od 1000 m, saopštio je speleolog i autor filma „Skriveni svijet“ koji je učestvovao na nedavno završenom festivalu speleološkog filma u Hrvatskoj, kao i izložbi speleoloških nacrti i fotografija.

„Osim terenskih istraživanja urađena je obrada podataka kroz speleološke zapisnike koji sadrže obilje podataka, nacрте i karte kao i arhiviranje podataka u elektronskoj i štampanoj formi. Najvažniji podaci su unešeni u excel tablice a lokacije objekata na kartama i satelitskim prikazima. Na kraju su podaci obrađeni i u GIS-u“, kazao je Madžgalj.

Osim zanimljivih informacija i podataka o speleološkim objektima koji su locirani na teritoriji pet opština na sjeveru Crne Gore, na prezentaciji je bilo riječi i o prvim konkretnim koracima u pravcu turističke valorizacije Pećine nad Vražjim firovima kroz izradu prethodne studije izvodljivosti i idejnog rješenja.

„Posao za ovaj prvi korak dobila je firma SIMM inženjering iz Podgorice. Formiran je multidisciplinarni tim stručnjaka koji će u narednom periodu prikupiti podatke i ponuditi ideje i rješenja vezano za mogućnosti da se najljepša i najduža pećina u Crnoj Gori uredi za turističko posjećivanje“ istakao je Madžgalj.

U fokusu te prezentacije je područje Treštenog vrha na Maganiku i speleoloških objekata na ovom području. Biće predstavljeni i zanimljivi podaci o arheološkim, speleo-biloškim i paleontološkim otkrićima.

V. K.

Izlaganje Marka Špadijera

Rijetko neki crnogorski proizvod dobije prestižno evropsko priznanje, pa nas posebno raduje što je knjiga dr Svetozara Savića *111 vina iz crnogorskih porodičnih vinarija*, koju je izdala Matica crnogorska, dobila Grand prix od prestižne *Organisation Internationale de la Vignee et du Vin* (Internacionalne Organizacije za vinovu lozu i vino) u Parizu. Zadovoljstvo je tim veće što je među nama predsjednik Komisije za nagrade, njegova ekscelencija gospodin František Lipka, ambasador Republike Slovačke u Crnoj Gori. Lipka je svojim stavom, kao zvaničnik EU, kada se na referendumu rješavala sudbina moderne države Crne Gore, zaslužio trajno poštovanje i sjećanje crnogorskog naroda.

Istoriju vina prati poezija. Elegičnu poeziju vina, veselja, ljubavi i plodnosti začeo je jonski pjesnik Anakreont, pet vjekova prije nove ere. Anakreontska poezija ima sljedbenike širom svijeta. U Atini su se u čast vina dva puta godišnje priređivane svetkovine na kojima su učestvovali slobodni ljudi i robovi, a u starom Rimu su održavane čuvene bahanalije. U Crnoj Gori vinska poezija je bila dugo povezana sa socijalnim temama. Vино se upotrebljavalo prilikom obreda, a tek se ustanovljava vedra vinska tradicija. Noćasnje večer pokušaćemo da oplemenimo vinskim stihovima, koje je za ovu priliku odabrao Novica Samardžić. Vinske pjesme čućemo iz usta naše šarmantne Ivane Mrvaljević.

Kao čovjek koji je u porodičnom posjedu imao jedan vinograd u Crmnici i kao dužnosnik Matice, izgleda da sam bio predodređen da podržim drugog Crmničanina u misiji širenja vinske kulture i time dobijem ulogu u crnogorskoj vinskoj revoluciji.

Ovaj ilustrovani vinski vodič na crnogorskom i engleskom jeziku je prvi te vrste u nas. Autor je uvjerljivo i dokumntovano ispričao crnogorsku vinsku porodičnu priču na evropski način.

Svuda oko nas u realnosti i sjećanju živi porodična maufaktura pravljenja vina. To je dio našeg folkloru i lokalne kulture koju smo dijelili sa prijateljima. Ponosni smo na naše vinske stručnjake i druge preduzimljive ljude koji su na Ćemovskom polju stvorili najveći evropski vinograd i pokazali kako domaća pamet i upornost donosi svjetski renome. Proizvodnja vina i rakije u porodočnim vinarijama bila je na margini. Nešto što je bilo zapretano ili tek tinjalo, razbukvalo se i pretvorilo u masovni poduhvat. Proizvodnja vina koja počiva na tradiciji, modernizuje se, poprima ozbiljne razmjere i obećava. Veliki broj domaćinstava počinje da intenzivnije koristi resurse koje pruža crnogorsko podneblje, širi vinograde, upražnjava agrotehničke mjere, nabavlja savremenu opremu za čuvanje vina, vodi računa o standard i kvalitetu, flašira vina i identifikuje se na etiketama. Počela je renesansa crnogorskog porodičnog vinogradarstva. Upravo na tragu tog trenda, Matica crnogorska nastoji da ohrabri i pomogne razvoju vinske kulture u nas i pozicioniranje crnogorskih vina na svjetskom tržištu. Naravno, u mjeri njene opšte orijentacije i njenih mogućnosti.

Autor je vina iz crnogorskih porodičnih vinarija sistematizovao po rejonima i vlasnicima, opisao ih i ocijenio njihov kvalitet. Ovim je otvorio novo poglavlje u istraživanju kako vina, tako i svega onoga sto se vezuje za njega: privredjivanje, komercijalizacija, uzgajanje vinograda, uređivanje spremišta, ishrana, turizam, ugostiteljstvo... Savić se crnogorskoj stručnoj i laičkoj javnosti još jednom dokazao kao istraživač, ocjenjivač, edukator, propagator i vrhunski poznavalac vina. Priznanje koje je dobio u Parizu, potvrđuje da je to uradio po svjetskim mjerilima.

Ovo nije knjiga čiji je tekst autor ponudio izdavaču, već projekat koji je nastao u dogovoru Savića sa ljudima iz Matice. Upravni odbor je uvrstio projekat u izdavački plan. Insistirali smo, a autor je u svemu bio kooperativan, da izradimo crnogorski vinski vodič kako se to radi u svjetski poznatim vinskim zemljama.

Dr Savić je pošao u obilazak malih vinarija po Crnoj Gori, zaustavio se kod njemu simboličnog broja 111. Prikupio je podatke na licu mjesta, napravio fotografije, prikazao i stručno ocijenio kvalitet vina iz flaša sa etiketom koje su mu vlasnici dali, iscrtao mape regiona, dodao edukativne sadržaje i tako postao potpuni autor ove knjige, prve i jedinstvene u Crnoj Gori.

Ovo je svečani trenutak u kome se zaboravljaju natezanja urednika i autora oko obima teksta i izbora ilustrativnog materijala, kao i neispunjena obećanja za pomoć. Međutim, ne treba zaboraviti Dankinu upornost da se autor, urednik, prevodilac i korektor pridržavaju rokova kao ni dobru saradnju sa Hipotekarnom bankom, kao generalnim sponzorom.

Izgled knjige nije bez značaja u ocjenjivanju njene vrijednosti. Već je dostignut određeni grafički i estetski standard izdanja Matice, ali je priprema ove knjige u grafičkom pogledu bila je posebno zahtjevna. Na malom formatu trebalo je rasporediti tekst, ilustracije i mnoštvo simbola. Valjalo je učiniti likovno prijemčivim i preglednim dvojezični dvostubačni prelom. Ljepotom knjige se kao dizajner i grafički urednik sa mnogo stručnosti, strpljenja i ljubavi, bavio Dejan Stanić. Prevod teksta na engleski savjesno je obavila Maja Milanović. Udio u kvalitetu knjige u grafičkom pogledu ima i štamparija DPC Podgorica, koja je ispoštovala dogovore sa izdavačem u pogledu kvaliteta hartije, kolora i poveza.

Posrećilo nam se i dobili smo knjigu po sadržaju i opremi na nivou sličnih svjetskih publikacija. To mene kao urednika i Maticu kao izdavača ispunjava zadovoljstvom.

Ponosni smo što je knjiga dobila tako laskavo priznanje u Parizu i ovo je prilika da zahvalimo gospodinu Lipki, a autoru u ime svih vas čestitam.

* * *

Dame i gospodo,

Vinova loza i vino su vektori civilizacije. U OIV-u i Francuskoj to vrlo dobro znaju. Pored očuvanja i unapređenja tradicije, pred OIV-om i nama stoje veliki izazovi, a jedan od najtežih je – kako tako stari napitak, na pravi način smjesti u današnje trendove proistekle iz digitalne kulture.

Drago mi je da OIV, pored niza aktivnosti, održava i dobre kontakte s malim vinogradarskim zemljama, kakva je i moja Crna Gora, u kojoj postoje lokalne sorte odličnog kvaliteta, kao i one još neistražene u divljoj populaciji. Moja knjiga je mali doprinos globalnom fenomenu vina. Nadam se ne i posljednji.

Na kraju veoma sam počastvovan dobijanjem ove nagrade i želim da se komisiji OIVa iskreno zahvalim na izboru.

Veliko hvala.

Svetozar Savić
(OIV, Pariz, 21. oktobar 2014)

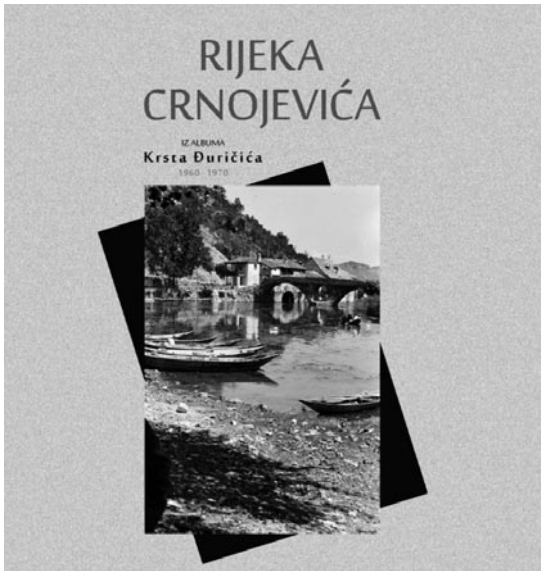
(Govor dr Svetozara Savića sa ceremonije dodjele nagrade za najbolju knjigu „Stotinu jedanaest vina iz crnogorskih porodičnih vinarija“, izdavač Matica crnogorska, izdanje 2013, u kategoriji „Vina i teritorije“.)

Održano autorsko veče Vujadina Šaranovića, 19. novembra 2014. godine u sali SO Danilovgrad pod pokroviteljstvom Opštine Danilovgrad, u organizaciji Opštinskog SUBNOR-a, Matice crnogorske Ogranak u Danilovgradu i Centra za kulturu Danilovgrad, održano je književno veče posvećeno stvaralačkom opusu Vujadina Šaranovića iz Spuža. Domaćin večeri bio je predsjednik Opštine Danilovgrad Branislav Đuranović, dok su o autoru i njegovom djelu govorili predsjednik Ogranak Matice crnogorske Danilovgradu Žarko Mališić, novinar i publicista Dragan M. Đurović, pisac Momčilo M. Šaletić i novinar Danilo Burzan. U ime Matice crnogorske Ogranak u Danilovgradu prisutnima se obratio njen predsjednik Žarko Mališić. On je u svom obraćanju saopštio da je izuzetno važno da se daje podrška kulturi, da Danilovgrad u tome prednjači, što potvrđuju mnogobrojna kulturna dešavanja pa i ovo autorsko veče Vujadina Šaranovića. Novinar i publicista Dragan M. Đurović je istakao da je Vujadin Šaranović kroz svoj opus uspio sačuvati izvornost, izbjeći „domaći kalijež“ i priču na oko običnu pretvoriti u zanimljivo pripovijedanje sa junacima „malim“ običnim ljudima vazda pripravnim na šalu i na smijeh do suza. Za pisca Momčila M. Šaletića autor je u svim objavljenim djelima „Pričali su mi“, „Spuške šale i anegdote“, „Baksuzi“ i „Bezazlene priče i šale“, opisao likove i situacije kao dobar posmatrač koji ih preuzima iz života oko sebe i svojim osobenim stilom bilježi i uobličava u pitke priče i pričice, šale

i anegdote koje se rado čitaju i po više puta i dugo pamte. Novinar Danilo Burzan rekao je da je Šaranovićeva peta knjiga pod tajnovitim naslovom „Sudbine“ još jedna potvrda da je autor bio i ostao talentovan pisac koji je taj svoj zapretani intelektualni potencijal tokom radnoga vijeka podredio profesiji i poslu. U ovoj knjizi on nudi čitaocu tri mnogo više nego zanimljive životne priče o tri poznate osobe koje su svaka na svoj način imala čudan i težak životni put. On je dodao da je sudbina i kod Šaranovića neka mistična sila koja život svake ličnosti prati, omeđava, ograničava pa čak i unaprijed precizno određuje. Odlomke iz djela Vujadina Šaranovića čitala je studentkinja Katarina Makočević.

(preuzeto: www.danilovgrad.me)

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na promociju
foto albuma

RIJEKA CRNOJEVIĆA

IZ ALBUMA
Krsta Đuričića
1960–1970

Govore
Marko Špadijer, *publicista*
Prof. dr Maja Đurić

U umjetničkom programu učestvuje Anela Čindrak, harmonika

Rijeka Crnojevića,
Osnovna škola „Boro Vukmirović“
nedjelja, 23. novembar 2014. u 11 sati

Riječ Marka Špadijera

Ne znam da li je u novije vrijeme na Rijeci Crnojevića održan neki skup na kome su se građani ogledali u ogledalu sopstvene realnosti i raspravljali o prošlosti i budućnosti.

Matica crnogorska, njen cetinjski ogranak, ima namjeru da ovim foto albumom vrati sjećanje na zaboravljenu Rijeku Crnojevića i provocira razmišljanje o njenim malo iskorišćenim potencijalima. Mi nastojimo da ohrabrimo samopouzdanje građana i ambiciju da ovom prelijepom prostoru udahnu novi život.

Čak i ovaj nepretenciozni album crno-bijelih fotografija amatera zaljubljenika Krsta Đuričića, nastalih šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka, tjera nas na razmišljanje o ljepoti pejzaža i propuštenim šansama.

Glavna cesta, koja povezuje Cetinje i Podgoricu, je zaobišla Rijeku Crnojevića. Prestala je živost raskrsnice, propao je Hotel „Obod“, nestala subotnja pijaca sa betonskim tezgama, prorijeđene su kuće na trgu, zatvoreno Ribarstvo... Sazidane su neke nove velike kuće, otvoreno nekoliko restorana, izgrađen mermerni plato... Ambijent, srećom, nije značajnije narušen. Sačuvana je ljupkost, čunovi na rijeci koja sporo otiče, ali plavi, mostovi, patina kamena... Ostao je duh Rijeke. Obnova gradskog tkiva i ugostiteljski objekti sa lokalnim kulinarskim i vinskim specijalitetima privlače sve više posjetilaca iz okoline i turista.

Sve više postajemo svjesni da treba sačuvati prirodnu vrijednost i urbanističku prepoznatljivost Rijeke Crnojevića kako bismo imali jedinstveni ocharavajući ambijent.

Impulsi nam dolaze iz prošlosti. Ne znam opštinu u svijetu u kojoj su bile dvije prijestonice, kao što je Cetinje. Ovdje su Crnojevići, povlačeći se ispred Turaka, imali prijestoni grad, a 4. januara 1486. Ivan Crnojević je potpisao osnivačku povelju Cetinjskog manastira i time udario temelj crnogorske istorije. Sada je taj riječki grad nepoznat i izgubljen u vremenu. To ne služi na čast državnoj kulturnoj politici.

Održava se legenda da je ovdje bila prva štamparija. (Pripadam onima koji misle da su knjige Crnojevića štampane na Cetinju, ali vjerujem da je štamparska presa prenesena iz Venecije preko Rijeke u Cetinjski manastir. Međutim, i legendu treba njegovati i valorizovati.) Rijeka Crnojevića je krajem 19. vijeka bila najveće naselje u Crnoj Gori i glavni trgovački centar. Samo od 1881. do 1891. godine izdato je 45 dozvola za rad kafana u Rijeci. Ovdje su bili ljetnjikovci vladara, oružnice, barutane, zoološki vrt, radile pilane, fabrike, hotel, ambulante, škole... Pitomina Riječke nahije i bogatstvo ribom onog što se danas zove samoodrživost. Ovdje imamo sve: zdrav i radan narod, izdašnu prirodu za poljoprivredu, vinogradarstvo i stočarstvo, zdravu klimu, obilje vode, plovnu rijeku i veliko jezero na kojima znamo ribariti, gostoprimstvo... Previše je izobilja prirode da bi ovo mjesto bilo zapušteno. Život se u punom zamahu jednom mora vratiti u Rijeku Crnojevića.

Možda je i dobro što je Rijeka ostala zabačena i zaboravljena. U potrazi za šarmom netaknute prirode, otkrio nas je bogati svijet.

Izgradnja hotelskog naselja – resorsa je ohrabrujući nagovještaj da će se velikim parama i velikim ambicijama ova oblast lansirati kao svjetski turistički hit. Rijeka Crnojevića mora da prati te tendencije i nalazi način da učestvuje u tome kao dorastao partner. Takav jedan impuls obavezuje kako opštinske službe koje kreiraju ambijent za inostrana ulaganja, tako i sve druge, a naročito stanovnike Rijeke i okoline, na prilagođavanje menatliteta za moderno turističko privređivanje. To mora biti džinovski iskorak ekološke kulture i svijesti o važnosti očuvanja prirodnog identiteta.

Svako od nas nosi neku svoju sliku Rijeke Crnojevića. Dio toga će ubrzano nestajati, zato treba da sakupimo što više vizuelnih dokumenata koji će nam pomoći da organski povežemo prošlost i budućnost.

Moj doživljaj Rijeke me podsjeća na djetinjstvo i mladost. Sjećam se poratnih dana kad je otac radio u Zetskoj plovidbi. Dolazi brod iz Virpazara. Lipovik. Autobus za Cetinje. Subotnji Pazar. Ukljeve. Hotel, nezaobilazni punkt na putu Titograd Cetinje. Ručkovi sa Nikom Ražnatovićem. Poplave. Fabrika ribe. Gojko Ražnatović...

Iskoristiću priliku što promociju ovog albuma održavamo u Osnovnoj školi „Boro Vukmirović“ da nastavnicima i Riječanima sugeriram da se na vrijeme pripremaju za dane koji će brzo doći.

Za početak bi valjalo obnoviti staru crnogorsku praksu da učitelji i nastavnici imaju obavezu da sistematski izučavaju historiju svoga kraja i prikupljaju podatke o svim vidovima života ljudi. Umjetnicima porijeklom iz ove sredine treba dati adekvatna obilježja. Ovdje su domicilni književnici: Mihailo Gazivoda, Mihailo Ražnatović, Jovan Ražnatović, Nikola i Đorđe Lopičić, Niko Jovićević ... slikar Petar Lubarda i mnogi drugi stvaraoci u kulturi i nauci. Biblioteka ove škole, koja je jedina kulturna ustanova u Rijeci, morala bi sistematski da sakuplja, čuva i populariše njihova djela. Ne bi trebalo da iz ove škole izađe ni jedan đak koji ne poznaje njihovo djelo. Taj posao će se višestruko isplatiti jer će mlade ljude obogatiti dubljim saznanjima o sebi, ojačati njihovu samosvijest i vezivati za rodni kraj.

Imam zadovoljstvo da školi poklonim nešto knjiga iz produkcije Matice crnogorske, sa obećanjem da ćemo joj besplatno dostavljati primjerak novih izdanja.

A što se tiče knjiga o Rijeci Crnojevića, nadam se da će ovaj naš skromi album otvoriti put za pripremu jedne ambiciozne monografije o Rijeci.

Riječ Maje Đurić

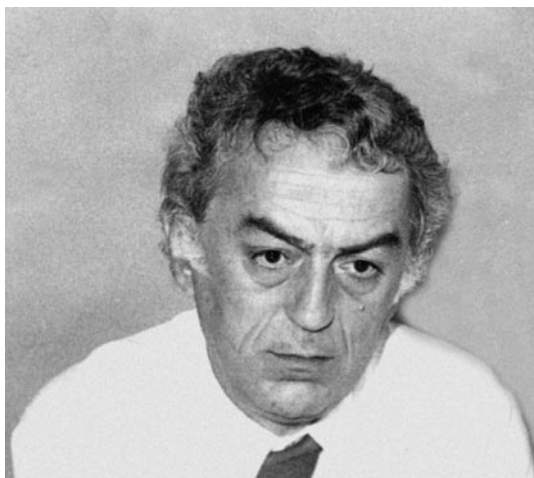
Pronalazak fotografije smatramo jednim od najvećih i najznačajnijih otkrića 19. vijeka, jer je *prošlost* do pojave fotografije bila naziv za ono što je bilo i što se više nikada neće vidjeti. Kad god se gleda fotografska slika, to je uvijek sada, a njeno značenje upućuje na prošlost. Cilj fotografije je uvijek bio da sačuva privid, bljesak, utisak, prizor, zabilježi neuhvatljivo, da iskušava memoriju, materijalizuje lik, doživljaj, neki poseban trenutak zapečati u i za vječnost – makar on bio i dio naše banalne svakodnevnice.

Ni jedan drugi medijum ne može toliko da približi život i stvarnost kao fotografija, a najznačajniji doprinos fotografije u moderno doba leži upravo u oblasti reportaže i dokumentacije. Foto-reporter nam omogućava da budemo svjedoci događaja i tjera nas da shvatimo, sa snagom na koju se nikada ranije nije pomišljalo.

Krsto Đuričić, 70-ih godina prošlog vijeka vrijedno i predano bilježi sve segmente svakodnevnog života Riječkog grada, pijacu, ribare, čunove, poplave a ponajviše pejzaže Rijeke Crnojević i i Skadarskog jezera. Fotografije su snimljene u drugom vremenu, prije ovoga post-industrijskoga u kojemu se tehnologija, kao i istorija, drastično ubrzavaju.

Dokumentarne slike proizilazile su iz cijelog niza motivacija. Jedna je obična radoznalost i užitak u mogućnosti fotoaparata, posebno kad bi fotograf ostao nezapažen što je čest slučaj i na fotografijama u ovoj monografiji. Lica s fotografija nestala su iz današnjeg kruga opažanja i sjećanja, ali Krsto ih je snimio na vjenčanjima, proslavama, sahranama, na pijaci u svakodnevnoj šetnji, dakle na – za tradicionalnu zajednicu – presudnim događajima. Pregled njegovih fotografija nam ujedno i omogućava da pratimo transformaciju Rijeke Crnojevića krajem dvadesetog vijeka. Ona je jedan od najljepših malih gradova u Crnoj Gori koji su se formirali tokom istorije a opstali do danas, a njihovo otkrivanje značajno je ne samo za razumijevanje istorije zemlje, nego i za njeno afirmisanje u sadašnjem trenutku, i njeno mapiranje na kulturnoj karti. Rijeka Crnojevića je i dalje omiljena foto destinacija hiljadama turista koji prođu kroz nju.

Svijet se mijenja, baš kao i predstave o njemu, a fotografija je primjer te dvostruke promjene. Danas, pa recimo skoro vijek poslije nastanka predivne, nostalgичne fotografije Krsta Đuričića osnovne škole na kojoj su đaci koji vježbaju gimnastiku i „Fićo“ – kola našeg djetinjstva parkirana ispred, evo nas ponovo u toj istoj školi u poptuno drugačijoj Rijeci Crnojević zahvaljujući crnogorskoj Matici. Fotografije Krsta Đuričića u odabiru, urednika knjige Veska Pejovića, potvrđuju da nam fotografija otkriva svijet i i da najskromnije teme imaju svoju vrijednost. Fotografija pamti male stvari, dugo nakon što zaboravite sve pa sam sigurna da će takva sudbina biti i ove foto-monografije.

Sjećanje na Vuka Vukadinovića

Opština Mojkovac

IMAJU ČAST DA VAS POZOVU NA MEMORIJALNO VEČE

Sjećanje na Vuka Vukadinovića

GOVORE

Dejan Medojević
predsjednik Opštine Mojkovac

Duško Marković
podpredsjednik Vlade Crne Gore

Borislav Jovanović
predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Mojkovcu

PROMOCIJA PUBLIKACIJE
VUKO VUKADINOVIĆ (1937-1993)

Marko Špadijer
priređivač

MEDIJATOR

Rodoljub Čorić
direktor Centra za kulturu Mojkovac

MOJKOVAC

SALA CENTRA ZA KULTURU

ponedjeljak, 24. novembar 2014. u 18 časova

Riječ Marka Špadijera

Moj je zadatak da, u ime Matice crnogorske i njenog Ogranka u Mojkovcu, obznanim da smo izdali publikaciju *Vuko Vukadinović*. Ova skromna knjižica predstavlja zbornik o Vuku Vukadinoviću, i sadrži: iscrpnu biografiju; obraćanje predsjednika opštine Mojkovac; sjećanja Vukovih savremenika, saradnika i prijatelja; kratke izvode iz Vukovih javnih nastupa i malu foto dokumentaciju.

Inicijativa za obilježavanje sjećanja na Vuka Vukadinovića došla je od Bora Jovanovića, predsjednika Ogranka Matice u Mojkovcu, i Dejana Medojevića, predsjednika Opštine Mojkovac. Matica je odlučila da pripremi prigodnu publikaciju, koju je uvrstila u svoju biblioteku *Portreti*.

Poslije nadahnutih govora njegovih sugrađana na ovom svečanom skupu, i objavljenog sjećanja, moje obraćanje moglo bi se zadržati na informacijama vezanim za pripremanje za štampu koje smo obavili Ilija Despotović i ja. Bilo mi je zadovoljstvo da učestvujem u ovom poslu, jer sam imao sreću da saradujem, drugujem, dijelim ideje i ideale sa Vukom Vukadinovićem.

Međutim, jedan komentar o knjizi, me je isprovocirao da kažem nekoliko „opštih mjesta“ o Vuku Vukadinoviću. Lektor izdanja Matice, Marija Živković, mlada advokatica, je, poslije korekture rukopisa, rekla: *svi ovi ljudi pisali su iskreno i rekli o Vuku Vukadinoviću gotovo isto. Izgleda, bio je čovjek koga su poštovali i voljeli, pa je i meni postao drag lik.*

Simpatije za jednog političkog lidera iz doba socijalizma ove mlade žene kojoj je bilo tek desetak godina kad je Vuko umro i koja je živjela u haotičnom vrednosnom sistemu, natjerao me je da razmislim o „misteriji“ Vuko Vukadinović i potrebi da se o zaslužnim ljudima ostavi pisani trag.

Među autorima sjećanja ima i nekadašnjih najviših crnogorskih partijskih funkcionera, današnjih političkih i drugih javnih ličnosti. Dramatično vrijeme nam je odredilo razne sudbine. Svi smo, ne pitajući sa kim će se naći u knjizi, napisali svoje sjećanje na Vuka Vukadinovića. Kao da nam je potrebno da ga se sjetimo kako bismo preispitali sebe.

Vuku Vukadinoviću se nije moglo zavidjeti zbog vlasti ili bogatstva, ali jeste zbog postojanosti uvjerenja i morala. Bez obzira na iskušenja kojima je bio izložen, bio je i ostao – čovjek vrlina.

Živio je u vrijeme koje mu je sudbina namijenila. Zadojen idejama socijalne pravde, vjerovao je u ideale i predano radio na njihovom ostvarenju. Vuko je pripadao komunističkoj aristokratiji koja se dokazivala ličnim primjerom i kojoj su bili strana svaka sebičnost i karijerizam. Strahovao je da ga vlast ne pokvari, nastojao da sačuva integritet i slobodu, a u donošenju praktičnih odluka ispoljavao dozu neodlučnosti intelektualca koji ima dileme. Znao je da u svakom vremenu ima ljudi i nesoja, kao što je znao da su vlast, slava i režimi prolazni, a trajno ostaju čovjekoljublje i pravdoljublje.

Sistem u kome se ostvario urušio se u Berlinu, a u Jugoslaviji izgorio u vatri nacionalizma. Oni koji su na mitinzima izvikivali pogrdne parole na njegov račun su se duboko ogriješili o pravdu Boga i ljudi. Povrijeđen i ozlojeđen, ostao je uspravan, tada i u teškoj bolesti.

Rijetki su ljudi poput Vuka Vukadinovića. Voljen i poštovan – najviše što čovjek može postići i ostaviti za sjećanje. Zato traje kao primjer i opomena.

Matica crnogorska je stvorena da njeguje crnogorsku samosvijest, da očuva najbolje moralne osobine svog naroda i uspomenu na ličnosti koje su u raznim vremenima uzorno služili svojoj državi i narodu. Oni primjerom pokazuju trajanje crnogorskog dostojanstva koje će biti naša zlatna zaloga u trezoru evropskog zajedništva.

Matica crnogorska i njen Ogranak u Mojkovcu su se rukovodili tim motivima da ostave štampanu memoriju o Vuku Vukadinoviću, predsjedniku opštine Mojkovac, i predsjedniku Vlade Crne Gore i istaknutom crnogorskom partijskom i državnom funkcioneru. Imali smo obavezu prema Vuku kao prvom predsjedniku Nadzornog odbora Matice crnogorske.

Živo sjećanje na Vuka Vukadinovića u njegovom rodnom Mojkovcu i Crnoj Gori kultiviše naš odnos prema prošlosti. Ova knjižica nepodijeljenog poštovanja za njegov lik i djelo, tek je mali doprinos izgrađivanju te svijesti.

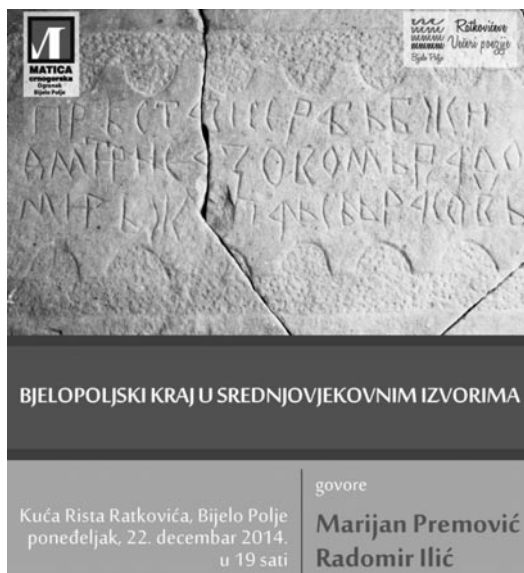
Za ovaj Zbornik priloge su napisali: Radomir Rakočević, Dejan Medojević, Vojo Srzentić, Miljan Radović, Ilija Vujošević, Duško Marković, Milan Roćen, Žarko Smolović, Milija Vlahović, Vesna Banović i Borislav Jovanović. Matica crnogorska se svima njima zahvaljuje i ističe saradnju Opštine Mojkovac i Centra za kulturu iz Mojkovca na ovom poslu.

Posebnu zahvalnost dugujemo Vukovoj supruzi Vojki i kćerci Ani, kao i članovima šire porodice, koji su našu inicijativu da na ovaj način obilježimo uspomenu na Vuka Vukadinovića, srdačno prihvatili i u svemu nam izlazili u susret.

Na kraju, prisjećanje na jednu Vukovu malo poznatu ljubav. Pripremajući ovaj Zbornik, saznali smo da je Vuko kao gimnazijalac pisao pjesme.

Taj vječno mladi Vuko Vukadinović, koji za sebe kaže da je *Hajduk svojih misli i sužanj jedne želje*, kao da je, prije više od pola vijeka, predvidio ovaj noćasnji susret:

*Zbližavaju nas samo česti časovi sjete
I niti kao nježnosti tanke...
Ne tuguj! Ljudi će izmisliti susrete,
pošto su već izmislili rastanke.*

Bjelopoljski kraj u srednjovjekovnim izvorima

Osnovno načelo istorijske metodologije jeste da se istorijske sinteze pišu na osnovu istorijskih izvora. Kada govorimo o srednjovjekovnim izvorima bjelopoljskog kraja najgrublje ih možemo podijeliti na: natpise i zapise, povelje, dubrovačke i kotorske izvore, i najranije osmanske deftere.

Napisi pisani starim ćiriličkim pismom na ovom području zastupljeni su jako malo. Iako malobrojni, razlikuju se izgledom, materijalom i pismom. Na prvom mjestu to je ktitorski natpis humskog kneza Miroslava, koji se nalazi iznad ulaza u crkvu Svetog Petra na Limu. Na osnovu ovog natpisa poznato nam je da je ova stara, znamenita svetinja Nemanjića, zadužbina humskog kneza Miroslava, sina Zavidinog. Postoji mišljenje da je bila sazidana do 1190. godine, ali takođe i mišljenje da je podignuta između 1195. i 1199. godine. Crkva je sigurno nastala do 1199. godine, jer tada Miroslav nije više bio živ. Da je Miroslav podigao crkvu Svetog Petra na svom baštinskom posjedu, a ne na tuđem zemljištu, može se potvrditi i posrednim putem. Svaki ktitor bio je obavezan da crkvi ili monaškom bratstvu koje osniva obezbijedi održavanje. Pod tim je podrazumijevalo redovne prihode ili posjede, od kojih je bar dio bio u neposrednoj blizini zadužbine, da bi ljudi nastanjeni na poklonjenoj zemlji mogli opsluživati manastir. Podaci iz drugih

povelja ukazuju nam da je osnivanje crkve pouzdan znak da je ktitor raspolagao zemljištem u neposrednoj okolini. Ktitorska djelatnost članova dinastije Nemanjića od sredine XII do sredine XIII vijeka sa izrazitom koncentracijom prisutna je u Polimlju. Zemljišta Nemanjine braće i njegovih sinova i unuka nasleđivana i darovana crkvama, svjedoče na posredan način da je ovo bio udio oca Nemanjinog.

Smatra se da je upravo ovdje napisano i Miroslavljevo jevanđelje, koje se danas čuva u Narodnom muzeju u Beogradu pod inventarskim brojem 1536. Zapis na poslednjem, 181. listu Jevanđelja govori da ga je poručio humski knez Miroslav i da je najvjerovatnije bilo namijenjeno njegovoj zadužbini crkvi sv. Petra i Pavla na Limu. Miroslavljevo jevanđelje je pisano na staroslovenskom jeziku, a po svom sastavu je jevanđelistar.

U crkvi Svetog Petra u Bijelom Polju pronađena je 1957. godine nadgobna ploča sa kratkim natpisom: Mjeseca jula predstavi se rab božiji Simeon jeromonah godine 1346. Predpostavlja se da je Simeon bio pisar i da se njegov grob nalazi uz južni zid crkve, sa kojeg je vjerovatno i potiče nadgrobna ploča sa natpisom.

Mile Joksimović iz Pavinog Polja, prije 61 godinu poklonio je Zavičajnom muzeju iz Bijelog Polja jedan srednjovjekovni nagrobni spomenik iz sela Kičava. Zanimljivo je istaći da je natpis na ovom spomeniku ostao nepoznat naučnoj javnosti, do njegove naučne obrade i objavljivanja došlo je tek ove godine trudom uvaženog kolege Radomira Ilića. Iz pera filologa Ilića nastala je studija, „Župan Radomir i crkvice Kičavska“, *Matica*, br. 59, 2014. godine. U navedenom radu on je objavio ovaj srednjovjekovni natpis, pročitao ga, analizirao i napravio je novi istraživački prodor. Natpis nam je značajan zbog nekoliko stvari. Naime, na molbu igumana Jevstahija, koji ispriča kralju Urošu I o crkvi Kičavskoj kako u njoj nema popova, kralj odlučio da izda povelju (1243-1276) o pripajanju Kičavske crkve Bogorodičnom manastiru u Bistrici i potvrdi imanja za održavanje crkve.

Selo Kičava nalazi se u sjeveroistočnom dijelu bjelopoljskog kraja, ispod planine Lise na Kičavskoj rijeci. Toponimi iz međa koje smo uspjeli da prepoznamo i pominju se u Uroševoj povelji jesu: planina Lisa i selo Slatina, jugozapadno od Brodareva. U mjestu Ridovi, na zaravnjenom platou obronka Medovog brda, jedan km zapadno od sela Kičave, nalaze se razrušeni ostaci jednobrodne crkve sa polukružnom apsidom i jednim objektom (konakom). Ovaj kompleks u literaturi naziva se „Crkvice kičavska“. Međutim, postoji još jedna crkva u samom selu Kičava: na mjestu seoske škole pronađeni su ostaci temelja crkve, sa velikim brojem kamenih tesanih nadgrobničkih ploča. Na koju se od ove dvije Kičavske crkve se odnosi podatak iz povelje – ostalo je do nedavno otvoreno pitanje. Pojava navedene studije razriješila je dilemu gdje se nalazila crkvice Kičavska.

Zapisi su kraće, nego duže cjelovite bilješke, na bjelinama rukopisa i štamanih knjiga. U sjedištu Limske mitropolije – u manastiru Sv. Petra i Pavla u Bijelom Polju – napisan je Apostol 1442. godine. To su bile apostolske poslanice, rukopis se nalazio u Narodnoj biblioteci Srbije, ali je uništen sa njom 1941. godine. Prema jednom zapisu iz 1749. godine iz manastira Pohara Pčinjskog u Makedoniji saznajemo da je u petoj deceniji XV vijeka u manastiru Svetog Apostola u Bijelom Polju stolovao limski mitropolit Filotej. U manastiru Nikoljcu sačuvana je vrlo značajna zbirka rukopisa i štampanih knjiga. Nas interesuju srednjovjekovni zapisi, pa je stoga važno pomenuti: Četvoroevađelje iz 1493/4. godine i Minej praznični. Zapisi u ovim rukopisima svjedoče nam o onovremenih zbivanjima, ratovima, pustošenjima, opštim nevoljama, neobičnim i neobjašnjivim pojavama.

Od Crnče kod Zatona do Brodareva, sa obje strane Lima, zatim tokovima rijeke Ljuboviđe i Bistrice, sačuvane su hrisovulje koje potvrđuju da su se tu prostirala sela i imanja srpskih crkva i manastira: Sv. Petra na Limu, Bistričke Bogorodice, Humske episkopije, Žičkog i Dečanskog vlastelinstva.

Treću grupu izvora koja se odnosi na bjelopoljski kraj predstavljaju izvori iz Dubrovačkog i Kotorskog arhiva. U knjigama dubrovačke kancelarije i notarijata crkve i manastiri u Polimlju zabilježene su kao karavanske stanice. Crkva Svetog Petra, imala je značajno mjesto na putu iz Primorja u unutrašnjost Srbije. U trgovačkom prometu pominje se od 1393. do 1413. godine. Iz dubrovačkih izvora u razdoblju od 1401. do 1413. godine saznajemo da su karavani stizali u odredište koje je naznačeno kao mjesto (locus) Lim blizu Petrove crkve ili samo mjesto Lim. Ovdje se nalazila karavanska stanica i obično je crkva Sv. Petra navođena da bi se bliže odredio položaj mjesta Lim: **ad locum dictum Lim ad ecclesiam Sancti Petri**. Dubrovčani su dobro poznavali predjele i mjesta u Polimlju jer su tu poslovali i trgovali, kraće ili duže boravili, ponekad se dešavalo da tokom putovanja pretrpe štetu i razbojništvo. Crkva Svetog Petra ne spominje se poslije 1413. godine kao karavanska stanica. Njenu ulogu preuzelo je mjesto Lim, koje je bilo aktivno odredište karavana do 1430. godine.

Na trgovinski promet plaćale su se carine. Na Limu su krajem XIV vijeka postojale carine skopskog krajiškog bega Pašajita. Carina se, najvjerojatnije, nalazila na mostu koji je postavio knez Miroslav, u selu Ljetine. Da bi privukao dubrovačke trgovce, skopski krajišnik 1398. godine smanjio carinu za jednu četvrtinu. Carinu su držali u zakup dubrovčki carinarnici Vlahota Milinović i Pribil Radulinović 1411. godine (dohaneri dela dohana de Passait in Limo). Limska carina pominje se i 1447. godine na putu za Trgovište.

U četiri dokumenta Državnog arhiva u Dubrovniku zabilježena je crkva Grlica kao karavanska stanica. Prvi put se pominje 1423. godine, zatim 1429. godine

izričito se navodi da je karavan morao da odnese tri salme tkanina do rječnog mjesta Lim, kod crkve zvane Grlica. Sljedeće godine pominje se dva puta kao krajnje odredište karavana. Crkva se nalazila u selu Rodijelja, na ušću Grličkog potoka u rijeku Bisticu, desnu pritoku Lima.

Kao karavanska stanica pojavljuje se Crnča u Zatonu. Sačuvan je podatak iz 1365. godine o jednom karavanu čiji su ponosnici bili Drobnjaci, a koji je išao do Crnče. Dva brata Drobnjaka, braća Priboj i Vokša, ugovorom od 3. maja 1365. obavezala su se da odvedu Matka Burmaza zdravog i sigurnog sve do Crnče, u oblasti patrijaha, sa osam peča (bala) tkanine za osam perpera, što znači da je cijena prevoza iznosila je jedan perper po komadu.

Od druge polovine XV vijeka kao karavanska stanica na desnoj strani Lima, nasuprot crkve Svetog Petra, razvija se Nikolj-trg ili Nikolj-pazar. Prvi sačuvani podatak o trgu nalazi se u poslovnoj knjizi dubrovačkog trgovca Dživana. On je 1456–1457. otkupljivao crvac (chermesium – smatra se da je to ruda cinabarid, mada postoji i mišljenje da je to sirovina za bojenje) od ljudi iz Nikolj-pazara. U početku se na ovom trgu prodavalo se roblje. Trgovina robljem bila je jedan od najunosnijih poslova u srednjem vijeku. U jednom dokumentu (prije 1467. godine) zabilježena je prodaja roba Radoja iz Milina kod Dubrovnika, koga je tada na Nikolj-trgu kupio neki Hamza za 30 dukata od jednog Drobnjaka. U dubrovačkim dokumentima 70-tih godina XV vijeka pominju se poslovni ljudi iz Nikolj-pazara. Trgovci sa ovog trga izvozili su samo: vosak i crvac. U jednom dokumentu Kotorskog arhiva iz 1497. godine zapisano je, da je carinik u Risnu Jovan Bonulović iz Nikolj-pazara. Ovaj podatak predstavlja prvi pomen Nikolj-pazara u Kotorskom arhivu.

Za našu srednjovjekovnu istoriju veliki značaj imaju osmanski popisni (katastarski) defteri. Njima su obuhvaćene sve vrste naselja i raznovrsne kategorije stanovništva. Postoje dvije vrste popisnih deftera: detaljni (müfassal) i sumarni (icmâl, mücmel). Detaljni defteri su su opširni, poimenični popisi u kojima su sadržana imena svih nosilaca domaćinstava i u kome su pojedinačno nabrojani svi izvori feudalnih prihoda popisane oblasti. Sumarni defteri predstavljaju zbirni, sumarni popis gdje se bilježi ime naselja i broj kuća u njemu, raspodjelu feudalnih prihoda na hasove, zeamete i timare. Dragocjene podatke o naseljima i stanovništvu Bjelopoljskog kraja sadrže defteri: Zbirni katastarski popis krajišnika Isa-bega Ishakovića iz 1455. godine; Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine; Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1475/77. godine; Popis posadnika tvrđave Bihor 1477/78. godina, Popisni defter Skadarskog sandžaka iz 1485. godine; Sumarni popis Bosanskog sandžaka iz 1485. godine, Detaljni popis Bosanskog sandžaka iz 1485. godine. Ovi popisi, koji su nastali neposredno poslije osmanskog osvajanja, odlično nadopunjuju nedostatak izvora

za rekonstrukciju naselja i naseljenosti u srednjem vijeku na ovom prostoru. Osmanski derferi prikazuju trenutno stanje na terenu, neposredno poslije zamjene hrišćanske vlasti osmanskom.

Osmanski defteri – poput povelja o posjedima i ljudima manastirskih vlastelinstava – daju podatke o zemljoradničkom i stočarskom stanovništvu ove oblasti. Stočarske grupe vlaha Nikšićkih u poslednjoj deceniji XIV ili prvih decenija XV vijeka naseliće zapustjeli dio Potarja i Srednjeg Polimlja. Ova stočarska grupa vrlo rano je počela sarađivati sa Osmanlijama i podložila im se znatno prije pada 1455. godine. U zbirnom popisu Krajišta Isa-bega Ishakovića 1455. godine upisani su kao administrativno-teritorijalna jedinica vilajet Limski Nikšići (Lim Niksikler). Osmanlije vide u vlasima važan društveni, politički i vojni faktor. Vlasi u vilajetu Limski Nikšići su teritorijalizovani sa obavezom učestvovanja u vojnim pohodima i uklopljeni na taj način u turski vojni sistem. Na ovom prostoru zabilježena su četiri seoska naselja. Nahija Limski Nikšići obuhvatala je prostor između Lima i Tare, na jugu do današnjeg Kolašina, na sjeverozapadu do današnjeg Mojkovaca, a na sjeveru ove nahije bio je današnji bjelopljski kraj.

U popisu iz Bosanskog sandžaka iz 1468/69. godine, nahija Limski Nikšići popisana je u sastavu vilajeta Jeleč i navedeno je da svi prihodi ove nahije pripadaju nekom Ahmed-begu. Nahija je na izvjestan način predstavljala poluvojnu administrativnu jedinicu podvrgnutu turskom feudalnom sistemu. U njoj je popisano devet seoskih naselja, neka od ovih naselja postoje i danas pod istim imenom, a neka su nestala. Kada uporedimo podatke iz popisa 1455. i 1468/69. godine evidentan je demografski razvoj i priliv stanovništva na ovo područje, broj naselja, domaćinstava i stanovnika naglo se uvećao.

Popis Hercegovačkog sandžaka iz 1475/77. godine daje nam podatke o vlaškoj nahiji Ljuboviđa, za koju je u popisu označeno je da prostorno pripada Polimlju. U porječju Ljuboviđe u drugoj XV vijeka sreće se prilično brojna grupacija stočara, teritorijalizovanih na velikom dijelu srednjovjekovne župe Ljuboviđe. Najvjerovatnije je ova vlaška skupina pripadala nekoj grupaciji stočara koja se prije teritorijalizacije kretala širim područjem Potarja. U ovoj nahiji zabilježeno je sedam vlaških džemata, na čijem čelu je stajao knez Herak Vraneš. Iz deftera vidimo da je već odmakao proces raslojavanja vlaha i njihovog zaseljavanja (sedanterizacije) na ovom prostoru.

Osmanlije su osvojile Bihor grad 1455. godine, tada je osvojen i bjelopoljski kraj. Osmanskim osvajanjem ovog prostora zemlja je proglašena svojinom države, pa je, kao i u drugim osvojenim zemljama, pravo vrhovne svojine pripadalo sultanu. Timar je zemljišno dobro koje je vezano za ličnost, sa koga je godišnji

prihod iznosio najviše do 19.999 akči, nije dodjeljivan doživotno niti po nasljednom principu. Njegovo uživanje bilo je uslovljeno vojnom službom timarnika, zatim održavanjem unutrašnje bezbjednosti i nadzorom nad stanovništvom koje je živjelo na timaru. Popis posadnika tvrđave Bihor iz 1477/78 godine bilježi aktivnost tvrđave poslije osvajanja. Materijalnu osnovu članova posade činili su timari koje su uživali u seoskim naseljima: Zatona, Donje Dubave, Goduše, Potoci, Poda, Donja Lozne, Radulić itd. U ovom popisu navedeno je koliko je selo imalo kuća, neženjenih, udovica i ukupan njegov prihod.

Skadarski sandžak formiran je kao samostalna upravna jedinica poslije pada skadarske tvrđave (Rozarf) 1479. godine. Prema popisnom defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine sandžak je bio podijeljen, u upravno-teritorijalnom smislu na četiri kaze: skadarsku, podgoričku, pečku i bihorsku. Ovaj popis obuhvatio je i nahiju Komarani (između Bijelog Polja i Brodareva), koja je tada u upravno-teritorijalnom smislu pripadala Bihorskoj kazi. Sva naselja nahije Komarani pripadala su ličnom posjedu sandžak-bega – hasu. Hrišćani ove nahije popisani su kao vlasni i bili su obavezni da daju vlašku dažbinu, zato ispendža i ostala davanja nisu upisana.

U ovoj nahiji upisano 15 sela, manastir Petrova crkva, 169 kuća, dvojica neoženjenih i 12 udovica. Ukupan prihod iznosio je 12.512 akči. Mnoga sela su se sačuvala do danas, a zahvaljujući istraživanjima akademika Mitra Pešikana poznat nam je veliki broj njihovih imena i položaj. Nahija Komaran obuhvatala je dio sela prijepoljskog i bjelopoljskog kraja. Naziv Komarani očuvao se do današnjih dana: to je predio sa lijeve strane Lima između Brodareva i Bijelog Polja. Godine 1488/9. godina izvršene su izvjesne teritorijalne promjene u okviru Skadarskog sandžaka: Bihor je otcijepljen od Skadarskog i pripojen Prizrenskom sandžaku. To znači da je i nahija Komaran, kao dio vilajeta Bihor, bila u sastavu Prizrenskog sandžaka. Početkom XVI vijeka Bihor i nahija Komaran ponovo su bili u sastavu Skadarskog sandžaka.

Popis Bosanskog sandžaka iz 1485. godine, koji se čuva u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu, daje nam podatke o nahiji Limski Nikšići, navodeći imena sela, broj domaćinstava, zatim prihod i način oporezivanja. Ovaj popis je sumarni i njemu je je popisano devet seoskih naselja sa prostora današnjeg bjelopoljskog kraja.

Četiri godine kasnije izvršen je detaljni popis Bosanskog sandžaka u nahiji. Presjek kroz privrednu strukturu ove nahije oblasti zabelježen u ovom popisnom defteru omogućuje nam da damo odgovore na važna pitanja o zanimanjima, ekonomskoj osnovi života i ekonomskom stanju stanovništva, zatim o prinosima i prihodima. Na primjer za selo **Jabučno** zabilježeno je da je godišnje bilo zaduženo sa 5 tovara pšenice = 60 akči, 5 tovara ječma = 3 akči, 3 tovara proso =

18 akči, 15 tovara zoba = 60 akči, porez na lan = 12 akči, porez na povrće = 6 akči, porez na pčele = 6 akči.

Upoređivanjem podataka iz ovih sedam popisa pruža se mogućnost da se rekonstruiše oblik administrativnog uređenja i tipovi naselja, te da se prate promjene u kretanju stanovništva, odnosi na zemlji, podjela na društvene grupe i njihov status, poreski sistem, privreda i vjerski odnosi. S obzirom na to da je popis imao fiskalni cilj, logično je pretpostaviti postojanje velike zainteresovanosti osmanskih vlasti da njime obuhvate sve nosioce poreskih obaveza. Sigurno da je kvalitet podataka o registraciji poreskih obaveznika morao biti visok.

Osmanski defteri pružaju nam mogućnost da pokušamo procijeniti broj stanovnika po selima i nahijama. Osnovu za to daju nam podaci iz popisa o broju starješina kuća, muškaraca, udovica, neoženjenih, podaci o broju muslimana, monaha.

Sabrana izvorna građa o ovom prostoru u srednjem vijeku, pruža nam obilje novih saznanja o životu, radu, naseljima, stanovništvu, političkim prilikama i privredi. Smatramo da pojava ovih novih izvora, naročito najranijih osmanskih deftera, ukazuje da je potrebna nova knjiga, koja posebno obrađuje prostor bjelopoljskog kraja u srednjem vijeku.

Marijan Premović

Riječ Ivana Jovovića

Vjerovatno, da se djelatnost Matice crnogorske u domaćoj stručnoj i široj javnosti najbolje ogleda preko izdavačke produkcije, što zasigurno predstavlja i knjiga *Politički spisi Knjaza Danila Petrovića Njegoša*, čiji je priređivač univerzitetski profesor Živko Andrijašević. Upravo preko ovakvih i sličnih publikacija čuva se memorija crnogorskog naroda, a Matica crnogorska, od svog osnivanja, shodno mogućim kapacitetima, daje doprinos u interpretaciji crnogorske prošlosti, baveći se onim temama kojim se afirmiše nacionalni i savremeni građanski identitet crnogorskog društva.

Posebnu simboliku ima večerašnja promocija, s obzirom da govorimo u Danilovom – gradu. Ovom prilikom jasno apostrofiram naziv njegovog osnivača, jer crnogorski knjaz ne samo za života nego do današnjeg dana ima zaklete neprijatelje, koji bi ga najradije izbrisali iz istorije. Međutim, sva ta propaganda ostaje u sjenci Grahovca, međaša crnogorske moderne državnosti.

Ovu knjigu, prije svega, treba posmatrati kao naučnu verifikaciju državotvorne misli i pregnuća crnogorska knjaza. Istovremeno, ona je izazov plemenskom partikularizmu, koji i danas opstoji, naravno, u različitim formama, u čijim osnovama se nalazi nekritički, romantičarski, a počesto i fabrikovan pristup u poimanju vlastite istorije.

Definitivan raskid sa takvom plemenskom sviješću započeo je knjaz Danilo, stvarajući organe centralne vlasti, odnosno Crnu Goru, što mu mnogi nijesu oprostili. Jer kako se mogu objasniti porivi onih, čak autora sa akademskim titulama, koji režim knjaza Danila nazivaju zločinačkim, zbog akcija u narodu prozvanih pohare, pri čemu se u tim pripovijedanjima namjerno izostavlja činjenica o viteškom odnosu te iste crnogorske vojske prema turskim zarobljenicima poslije bitke na Grahovcu. Neće biti da je komanda crnogorske vojske pokazala više milosti prema turskim bašibozucima nego li prema svojoj braći u Brdima, već je po srijedi nešto drugo, na što ova knjiga daje eksplicitan odgovor. Nesporeći surovu odmazdu za iskazanu neposlušnost prema pojedincima, gdje je bilo i nevinih žrtava, ipak knjaz Danilo je dobro poznao narodno bilo, znao je da molba i kletva koje su u političke svrhe primjenjivane za vladavine Petra I ne mogu biti metodologija izvršne vlasti u drugoj polovini XIX vijeka. Uostalom, mora se sagledati društveni kontekst tog vremena, sve nacionalne države u Evropi u XIX vijeku stvorene su na sličan način.

Iako je ova knjiga prvenstveno namijenjena naučnoj javnosti, profesor Andriješević je odabirom političkih spisa i sintezom društvenih zbivanja datih u predgovoru predočio prosječno informisanom čitaocu kako je Crna Gora za nepunu deceniju Danilove vladavine doživjela sveukupni preobražaj. Preko prezentirane dokumentarne građe, dolazimo do zaključka da je riječ o vladaru snažnog karaktera i intelekta, koji se direktno hvatao u koštac sa nasljeđenim unutrašnjim problemima, istovremeno razumijevao diplomatske principe velikih sila u međunarodnim odnosima.

Objavljena korespondencija, ovdje izložena u hronološkom nizu, naročito ona upućena na inostrane adrese, jasno svjedoči potrebu knjaza Danila da internacionalizuje crnogorsko pitanje, pri čemu su njegove političke projekcije usmjerene na obezbjeđenje egzistencije crnogorskom narodu, što je podrazumijevalo teritorijalno proširenje Crne Gore, od Bara, prema Limu i Tari, pa do Sutorine. Uporište ovog državotvornog programa počiva na teško stečenom kapitalu crnogorskog naroda tokom viševjekovne borbe protiv Osmanlija za krst časni i slobodu zlatnu. Sadržina spomenutog programa nalazi se u Memoradumu knjaza Danila adresiranom ministrima velikih sila, koji sa ostalim spisima u ovoj knjizi, manifestuju njegovu političku misiju i reprezentuju ga kao zrelog državnika.

Nažalost, prosc emancipacije crnogorskog društva nije se kretao potrebnom dinamikom, tj. nailazio je na krupne zapreke, inicirane od svakojakih nezadovoljnika, plaćenika i protivnika knjaževе orijentacije, koji su za svoje prevratničke namjere tražili i dobili logističku podršku u Osmanskoj carevini i Habsburškoj monarhiji. Teško se bilo odbraniti od komplota u kojem je bio involviran i sam knjažev sekretar

Medaković, a o njegovim krivotvorenjima odredbi Zakonika knjaza Danila, osobito člana 92, nauka nas je upoznala tek prije neku deceniju.

Upravo ovi dokumenti upečatljivo svjedoče spoljnopolitički diskontinuitet, odnosno vezivanje crnogorskog knjaza za Francusku, što je negativno primljeno u ruskim krugovima. Ovakvo stanovište ruske politike samo je ubrzalo već započeti proces nasilnog uklanjanja knjaza Danila sa vlasti. Objašnjenja uzroka smrti knjaza Danila detaljno su prikazana u predgovoru knjige.

Na istraživačkom polju druge polovine XIX vijeka, profesor Andrijašević je i ovom knjigom, ali i svojim prethodnim radnjama unaprijedio crnogorsku istorijsku misao, s obzirom da se u njima zainteresovana javnost može susresti sa mnoštvom neobjavljene građe. Konkretno, u predgovoru knjige izvršena je rekognacija dosadašnjih saznanja o periodu vladavine knjaza Danila i konačno, na jednom mjestu, se našla sva relevantna politička korespondencija crnogorskog knjaza, čime je otvorena perspektiva za dalja interdisciplinarna istraživanja.

Riječ Dragutina Papovića

Objavljivanje i promocija knjige „Knjaz Danilo Petrović Njegoš – politički spisi“ poklapaju se sa dva jubileja u radu prof. dr Živka Andrijaševića. Objavljivanje knjige 2013. godine poklopilo se sa 20-godišnjicom njegovog nastavnog rada. Profesor Andrijašević je 1993. godine počeo da radi na Filozofskom fakultetu, i od tada je biran u akademska zvanja na Univerzitetu, od asistenta do, uskoro, redovnog profesora. Današnja promocija se poklapa i sa 20-godišnjicom od objavljivanja njegovog prvog naučnog rada. To je članak „Vladika Danilo Petrović Njegoš - Izbor novog puta“, objavljen u *Istorijskim zapisima*, 1995. godine. Od tada se profesor Andrijašević intenzivno bavi istorijom Crne Gore. Do danas je objavio više od 150 naučnih radova: monografija, članaka, zbornika dokumenata i priloga. U fokusu njegovog naučnoistraživačkog rada je istorija vladavine dinastije Petrović-Njegoš, a naročito vladavina knjaza/kralja Nikole. Iz te oblasti su njegov magistarski rad „Nacionalna ideologija Nikole I Petrovića Njegoša 1860-1878“, koji je odbranjen 1998. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, i doktorska disertacija „Državna ideologija Crne Gore 1878-1918“, odbranjena 2003. godine, takođe na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Ako bismo tražili najkraći opis njegovog dvodecenijskog rada, onda je to sintagma iz njegovog prvog naučnog članka – „izbor novog puta“. Naučni rad profesora Andrijaševića je od početka obilježen novim pristupom u historiografiji. Taj pristup se bazira na: intenzivnom proučavanju arhivske građe i literature, bavljenju velikim, značajnim i istovremeno kontroverznim temama, i modernom iskazu u pisanju istorijskih djela. Andrijašević je postigao da njegovo naučno istraživanje ne bude samo prepisivanje činjenica iz arhivskih dokumenata, već istorijsko promišljanje na osnovu tih činjenica, ukazivanje na fenomene, procese i osobenosti crnogorske istorije i njenih najznačajnijih aktera. Zato je pojavljivanje profesora Andrijaševića u crnogorskoj historiografiji označilo početak novog pristupa, čiji cilj nije istraživanje arhivskih fondova zbog njih samih ili zbog interesovanja

drugih historičara, već istraživanje arhivskih fondova kako bi se razumjela historija Crne Gore i, na kraju, kako bi se razumjela današnja Crna Gora.

Ovakvo bavljenje historijom zahtijevalo je od Andrijaševića veliki trud i on je od početka kvalitetno odgovarao brojnim naučnim izazovima. Ti izazovi su bili otežani činjenicom da u crnogorskoj historiografiji nije postojao rad, a među crnogorskim historičarima istraživač, koji bi mu poslužili kao uzor za takvo bavljenje naukom. Kada je Andrijašević počeo da se bavi historijom, crnogorska historiografija je akumulirala zavidno znanje, ali je ono bilo obilježeno pozitivizmom, ideologijom i nacionalnim romantizmom. Takva atmosfera je bila dominantna i među historičarima na Filozofskom fakultetu, u Istorijskom institutu i u CANU. Osim toga, Andrijašević se u crnogorskoj historiografiji pojavio kada je historija Crne Gore smatrana perifernim dijelom srpske historije i kada je i sama Crna Gora bila u takvoj političkoj i društvenoj poziciji. Afirmisati i na novi način obraditi crnogorske historijske teme tokom 90-ih nije bio jednostavan posao, ali je Andrijašević u tome napravio presudan korak kada je 1998. godine objavio svoju prvu knjigu nazvavši je, za to vrijeme provokativno – „Crnogorske teme“. Time se prvi put ozbiljnije nametnuo naučnoj i laičkoj javnosti.

Tokom istraživanja za magistarsku i doktorsku disertaciju, Andrijašević se upoznao sa arhivskom građom iz koje je crpio činjenice i donosio zaključke koji su se kosili sa gotovo vjekovnim predrasudama i iskrivljenim poimanjima crnogorske historije, pa i samog karaktera Crne Gore. Znajući da te naučne istine neće imati velikog efekta ako se objave samo u naučnim časopisima, Andrijašević je počeo da objavljuje u štampanim medijima. Tokom nekoliko godina u dnevnom listu *Vijesti* i u nedjeljniku *Monitor* objavio je desetine prvoklasnih naučnih eseja i feljtona u kojima je na stručan, popularan i često duhovit način rušio naslage neznanja, legendi, mitova, zabluda, predrasuda i laži o crnogorskoj historiji. U tome je imao veliko protivljenje mnogih pripadnika starije generacije crnogorskih historičara, koji su u takvom radu vidjeli opasnost za otkrivanje svojih profesionalnih nedostataka ali i opasnost za političke i nacionalne ideologije kojima su otvoreno pripadali. Tačno je i da su ga neki od historičara iz starije generacije podržavali.

Andrijašević je u medijima vodio brojne polemike sa historičarima i dokazivao je nadmoćnost svojih teza i argumenata. U tome je demonstrirao revolucionaran polemički stil i moderan naučno-popularni iskaz. Ti eseji, feljtoni i polemike su bili apsolutna novina u crnogorskoj historiografiji i publicistici. Tako su njegovi radovi stekli veliki broj poštovalaca, i skrenuli su pažnju na njegov naučni rad. Od tada je Andrijašević zastupljen, poznat i priznat u javnosti, a njegovo mišljenje o historijskim temama smatra se kao relevantno. Istina je da je i u njegovom, kao i u svakom radu, bilo grešaka i on je sam često govorio da je, naročito, na

početku karijere griješio. No, to se nesumnjivo odnosi na manji dio njegovog ukupnog rada.

Iako je od početka nastojao da afirmiše crnogorsku istoriju, nije je idealizovao. Smatrao je da je ta istorija toliko velika i značajna da joj nijesu potrebne nacionalne mitomanije. Posvećeno je proučavao period vladavine dinastije Petrović-Njegoš i o toj dinastiji izrekao brojne afirmativne zaključke, ali je iznio i krajnje kritična zapažanja o tome periodu, o vladarima iz dinastije kao i o državi koju su stvorili. Jednako kritično se odnosio prema srpskom i crnogorskom nacionalizmu u historiografiji i u politici. Nije štedio ni aktuelnu vlast, o čemu svjedoči njegova knjiga „Nacrt za ideologiju jedne vlasti“ iz 1999. godine u kojoj se kritički osvrnuo na njeno učešće u jugoslovenskoj krizi i u ratu 1991. godine. Zbog toga je stekao ono što je veoma rijetko u našoj historiografiji, i uopšte u svim naučnim oblastima – epitet objektivnog naučnika. Ta objektivnost je uslovlila da Andrijaševićeva knjiga „Nacija s greškom“, u kojoj je objavio svoje najznačajnije eseje, postane best-seler u crnogorskoj historiografiji. Od 2004. ova knjiga je doživjela tri izdanja. Štampana je u nekoliko hiljada primjerka, i sigurno je najpopularnija i najuticajnija historiografska knjiga u prvoj deceniji XXI vijeka u Crnoj Gori. To je dokaz, da se i u Crnoj Gori, bez obzira na okolnosti, svaki stručan i inovativan rad isplati, i da i u Crnoj Gori može da se vrednuje uspjeh. Inovativnu kombinaciju naučne historiografije i medija Andrijašević je demonstrirao i u radu na Radio-televiziji Crne Gore. Profesionalno, zanimljivo, poučno i popularno je prilagođavao historiografska štiva za televizijsku publiku. Pisao je tekstove za televizijske dokumentarne serije, od kojih su najpoznatije „Crnogorski XX vijek“ i „Dinastija Petrović-Njegoš“. Gostujući u najgledanijim televizijskim emisijama i iznoseći mišljenje o najznačajnijim istorijskim temama Andrijašević je demonstrirao način javnog djelovanja profesionalnog istoričara

Iako je već nakon 10 godina rada postavio visoke standarde i domete u naučnoj historiografiji, Andrijašević se nije zaustavio na postignutom, već je istraživao nove teme, uz konstantno unapređivanje naučne metodologije. Težio je cjelovitom prikazu istorije Crne Gore. Već 2000. godine je objavio „Kratku istoriju Crne Gore 1496-1918“, a 2006. godine u koautorstvu je objavio „Istoriju Crne Gore od najranijih vremena do 2003. godine“, koja je objavljena i na: engleskom, ruskom (dva izdanja) i francuskom jeziku. Andrijaševićev tekst u ovoj „Istoriji“ karakterišu: kritička zapažanja, sažetost, jednostavnost i modernost iskaza. Ovaj tekst ima odlike strukturalne istorije, odnosno u njemu vlada nastojanje da se prikažu svi aspekti istorije crnogorskog društva. U ovoj „Istoriji“, odnosno u dijelu čiji je Andrijašević autor, prvi put je pod naslovom istorija Crne Gore prikazana i prošlost i onih crnogorskih teritorija koje su dugo bile pod vlašću Osmanskog

carstva, Mletačke republike i Habsburške monarhije. Time je crnogorsku istoriju izveo iz plemensko-nahijskih okvira i obogatio je nasljeđem osmanske i mediteranske civilizacije.

Jedna od karakteristika njegovog istraživanja je bavljenje kontroverznim temama koje vjekovima utiču na naša društvena, a naročito na politička pitanja. Tako je 2001. godine napisao uvodni dio za knjigu „Istaga poturica-mit ili stvarnost“ gdje je, uz iscrpno korišćenje literature i izvora, naučno razobličio ovaj mit i dao objektivno tumačenje. Andrijašević je 2003. godine u koautorstvu objavio knjigu „Pokršćavanje muslimana 1913“, koja govori o zločinima nad muslimanima na novooslobođenim teritorijama 1912/13. godine. Preciznom analizom je ukazao na aktere ovog zločina, na pojedinačnu i na institucionalnu odgovornost. Rezultati njegovih istraživanja u ovim temama su sigurno doprinijeli tome da se one manje zloupotrebljavaju za nacionalističke ciljeve. Monografiju „Crnogorska crkva 1852-1918“ sa izabranim dokumentima objavio je 2009. godine. Dao je potpun naučni odgovor na pitanja o: autokefalnosti Crnogorske crkve, njenom položaju u crnogorskoj državi, odnosu prema svjetovnoj vlasti, pitanju crkvene imovine i, uopšte, o istoriji pravoslavlja u Crnoj Gori od 1220. do 1918. godine. Time je demistifikovao sve kvazinaučne i, prije svega, nacionalističke teze o statusu Crnogorske crkve. Ova knjiga je objavljena i na ruskom jeziku u Moskvi 2011. godine. U ovaj segment njegovih knjiga o kontroverznim temama treba uvrstiti i studiju „Knjaz Danilo Petrović Njegoš-politički spisi“, jer u njoj govori, ne samo o kontroverznoj, već o neopravdano zapostavljenoj i žigosanoj ličnosti crnogorske istorije. U ovoj studiji se ogleda sve što je profesor Andrijašević postigao u dvodecenijskom naučnom radu. Objektivno, iscrpno, konkretno, popularno i modernim iskazom je analizirao i prikazao političko djelovanje i vladarsku ličnost knjaza Danila. U drugom dijelu ove studije je objavio 176 najznačajnijih izvora iz Danilove vladavine, od kojih je preko 130 objavljeno prvi put. Andrijašević je jednom prilikom rekao da knjaza Danila cijeni zbog realnosti njegove politike. Čini se da je to misao-vodilja ove knjige.

Svoj „novi put“ u historiografiji profesor Andrijašević je od početka demonstrirao i u radu na Filozofskom fakultetu. Organizovao je, iako ne redovna, ali veoma zanimljiva predavanja. Unaprijedio je kvalitet studiranja na predmetima iz novovjekovne istorije Crne Gore. Tokom rada na Odsijeku za istoriju na Filozofskom fakultetu nastajao je da se podmladi nastavni kadar. Smatrao je da bi to trebalo postići kroz podizanje kvaliteta mentorskog rada na osnovnim i postdiplomskim studijama. Od 2003. godine Andrijašević se posvetio mentorstvu na osnovnim, a od 2008. godine na magistarskim i doktorskim studijama. Sopstvene kriterijume „novog puta“ u historiografiji prenosio je na kandidate, nastojeći da ih uključi i usmjeri u

naučna istraživanja i projekte. Insistirao je na tome da svaki kandidat pronade i iskaže svoj naučni stil. U izradi diplomskih, magistarskih i doktorskih radova pokazivao je nesebičnost, kolegijalnost i spremnost da pomogne u svakoj fazi rada. Teme koje je predlagao ili davao kandidatima bile su izazovne, inovativne, naučno-istraživačke i, prije svega, značajne. Smatrao je da nema smisla baviti se perifernim ili izraubovanim temama. Kandidatima je postavljao visoke kriterijume kako bi dostigli visok stepen stručnog usavršavanja. Cilj ovakvog mentorskog rada je bio da se poveća broj historičara koji će se baviti crnogorskom historijom. Dokaz da je u tome uspio je činjenica da su neki od ovih radova objavljeni u stručnim časopisima, a neki kao monografije.

U cilju popularizacije „novog puta“ u historiografiji, Andrijašević se posvetio i školskoj historiji. Koautor je udžbenika historije za 8. razred osnovne škole koji je u upotrebi od 2007. godine. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je 2009. godine objavio Andrijaševićevu knjigu „Crna Gora u 55 priča“ koja je, prije svega, izvanredan priručnik sa nastavnike i učenike.

Uvidjevši da se najveće naučne institucije historijom Crne Gore ne bave na kvalitetan način, inicirao je projekat objavljivanja „Istorijskog leksikona Crne Gore“. Uprkos postojanju CANU, DANU i Istorijskog instituta Andrijašević je sa saradnicima osnovao „Centar nova historija“ koji je tokom 2005. i 2006. godine izradio i objavio ovaj leksikon u 5 knjiga. Time je pokazao da se kroz neposredan timski i stručan rad može postići više nego u uspavanim naučnim institucijama. Kao jedan od dvojice urednika, Andrijašević je dao presudan doprinos u stilizovanju i recenziji „Istorijskog leksikona“ koji su pisali različiti autori. Rezultat takvog rada je činjenica da je „Istorijski leksikon Crne Gore“, i pored grešaka, nezaobilazan priručnik u proučavanju historije Crne Gore. Dajući prednost timskom radu, Andrijašević je 2010. u koautorstvu objavio knjigu „Sto godina crnogorske elektroprivrede“. Istovremeno, time je proširio i tematiku svog naučnog djelovanja.

Uočivši nedostatke postojećih državnih naučnih institucija, a prije svega njihovu tromost, okoštalost i nemogućnost njihove transformacije, on je formirao nove. Tako je 2011. godine formirao Regionalni centar za društveno-ekonomska istraživanja u Podgorici. U ovom centru je angažovao nekoliko mlađih historičara koji su istraživali različite teme, najčešće vezane za identitetska pitanja. Na Filozofskom fakultetu je 2014. godine formirao Centar za geopolitiku, prvu naučno-istraživačku instituciju te vrste u Crnoj Gori koja tek treba da se dokaže.

Ovakav stručni, naučni, univerzitetski i medijski angažman je, prirodno, doveo i do profesionalnog priznanja, odnosno do imenovanja na funkcije koje mu po pokazanom radu pripadaju. Od kraja 2012. do početka 2014. godine bio je savjetnik

predsjednika Vlade Crne Gore za nacionalnu politiku. Od 2014. godine profesor Andrijašević je šef Studijskog programa Istorija na Filozofskom fakultetu, a od 2015. godine on je prorektor Univerziteta Crne Gore za društvene nauke i predsjednik Savjeta za visoko obrazovanje. Imajući u vidu da je ovo postigao do svoje 48. godine, sigurno je da će sa „novog puta“ u istoriografiji, kojim je krenuo prije dvije decenije, objaviti još vrijednih djela koja će nas okupljati na ovakvim promocijama.

Riječ Živka M. Andrijaševića

Zadovoljstvo mi je što je Matica crnogorska inicirala promociju ove knjige u Danilovgradu. Kao što je rečeno, promocija se održava u gradu koji nosi ime po ovom vladaru, ali i u oblasti gdje odavno postoji animozitet prema ovoj ličnosti. Drago mi je što smo ovo veče posvetili ličnosti knjaza Danila, prema mojem mišljenju, najznačajnijem vladaru dinastije Petrović-Njegoš. Ne možda najsjanijoj i najgenijalnijoj ličnosti dinastije Petrović-Njegoš, ali nesumnjivo o najznačajnijem vladaru ove porodice, mjereno učincima njegove vladavine. Iako politički i državnički najznačajniji, njegovi politički spisi su, nažalost, objavljeni nakon svih političkih spisa vladara ove velike dinastije.

Nekako smo kao država i društvo skromno pokazivali uvažavanje prema ovom vladaru, ako smo ga uopšte pokazivali. Nakon što je knjaz Nikola ovom gradu u dolini Zete, 1869. godine, dao ime po svom stricu, čekali smo do 2010. godine da bismo organizovali Okrugli sto o njegovoj ličnosti i djelu. I ne znam što smo još u nauci učinili da bismo o njemu sudili objektivno i kazali istinu.

Obično vjerujemo da što vrijeme duže ide da naš sud o jednoj ličnosti postaje objektivniji. U slučaju knjaza Danila to baš i nije tako. Negativni sud o njemu koji postoji i danas je ukorijenjen i prisutan u svijesti većinskog dijela crnogorskog društva, većinskog dijela tradicionalne Crne Gore. Ono što je meni bilo interesantno i intrigantno, to je: Zašto? Zbog čega? U čemu je njegov grijeh? Zbog čega ne možemo da mu oprostimo greške koje je počinio? Zbog čega ono što je morao da učini ne želimo da tretiramo kao akt jednoga državnika nego kao akt jednoga nasilnika? A oprostili smo svima drugima. U našoj epskoj svijesti postoji animozitet prema raznim pašama koji su napadali na Crnu Goru – od Ćuprilića do Latasa, ali u poređenju sa animozitetom prema knjazu Danilu, taj animozitet je

skroman. Tragajući za tim korijenima animoziteta, došao sam do uvjerenja da se animozitetom prema knjazu Danilu prvenstveno želi iskazati negativan stav prema političkoj ideji koju on personifikuje. A to je – crnogorska ideja. On je svim svojim političkim i državničkim bićem bio vladar crnogorske ideje. To je učinilo da ga danas mrze, a posredno, to ga je i koštalo života.

Riječ Ilije Despotovića

Knjiga „Socijalizam u Crnoj Gori“, u izdanju Matice crnogorske, koju večeras predstavljamo, ima karakter istoriografske i politikološko-sociološke hrestomatije, takoreći, enciklopedije o jednoj velikoj ideji - njenim izvorima, izazovima, usponima i padovima. Ovo je i priča o jednom istorijskom dobu, o Crnoj Gori, o njenim istorijskim, političkim, društvenim protivurječnostima, indirektno, teorijska (i zanimljiva) priča i o mentalitetskim osobenostima Crnogoraca, što su pokazali i u susretu sa idejom socijalizma .

Evo knjige o socijalizmu u kome su mnogi od nas živjeli, koga se mnogi sjećaju sa nostalgijom, socijalizmu koga su i neki od ovdje prisutnih, kroz ideološko-politički angažman, kako se to kaže, gradili, socijalizmu koji nam danas, sa distance iz ovog vremena, sa ovim životom, izgleda mnogo bolji nego što je možda i bio.

Za generacije starijih, knjiga „Socijalizam u Crnoj Gori“ budi uspomene, emocije, žal, a kod čitalaca i starijih generacija izaziva i dileme – šta je, uopšte, socijalizam, kakav je bio naš socijalizam, zašto je nestao, da li se ugasio sam od sebe, ili na drugi način, da li smo ga mi sami srušili, na kraju – knjiga koja otvara pitanja – da li je moguća restauracija socijalizma, u kom obliku, da li su moguće neke nove socijalističke revolucije, sve do pitanja – ko danas u Crnoj Gori, da li iko, baštini ideju socijalizma, zašto, čak na vlasti, imamo nekoliko nominalno socijalističkih partija, a od socijalizma nemamo gotovo ništa, ili sasvim malo.

Ova knjiga nam pomaže da nađemo, ili se bar približimo, odgovorima na ova i slična pitanja.

Pored svih svojih teorijskih, analitičkih, vrijednosti, Radovanova knjiga nam i u ovom kontekstu pokazuje da je Crna Gora, u susretanju sa političkim idejama, u njihovoj „primjeni“ imala pomalo čudne putanje. Ideja socijalizma na prostoru Crne Gore, kod Crnogoraca, otkriva nam profesor Radonjić, kalemila se, primala, u najmanju ruku, neobično. On klicu socijalizma u Crnoj Gori traži u, kako on kaže, „gospodstvu kolektiviteta“ kod crnogorskih plemena. Navodi, recimo, i to da je list „Crnogorac“, tek što je počeo da izlazi, dakle, službeno glasilo knjaževske Crne Gore, sa gospodarom kao, takoreći, jedinom vlašću, pozdravio Parisku komunu, objavljujući ocjenu da je „Pariz uspio da silom izvojuje ono čemu se nije nadao od versajske gospode“. Ili, na primjer to – da su crnogorski rojalisti, nakon smrti kralja Nikole, među prvima prihvatili ideje ruske Oktobarske revolucije. Tadašnji političari su poručivali da kao što je starom Cetinju carski Petrograd služio za ugled, tako novom Cetinju može da služi i crveni Petrograd.

Ima još sličnih i drugih, tako da kažem, zanimljivosti u vezi sa socijalizmom u Crnoj Gori, na koje nam profesor Radonjić ukazuje u svojoj knjizi...

Riječ Vlatka Simunovića

Od najstarijih vremena istoriju su pisali pobjednici. Pristalice te koncepcije „legitimitet“ crpe iz čuvene rimske maksime „Teško pobijeđenima“. U trenutku kada lakomislen i površan posmatrač može zaključiti da je ideja socijalizma pobijeđena i smještena u starinarnicu, ugledni crnogorski intelektualac Radovan Radonjić, objavio je kapitalnu studiju „Socijalizam u Crnoj Gori“. Njeno će postojanje sve one koji o socijalizmu u Crnoj Gori pišu s pobjedničkim ambicijama onemogućiti da nesmetano rabe mnoge dobro razrađene tehnike manipulisanja prošlošću i kontrole nad istorijom crnogorskog naroda.

Značaj

Na temelju pažljivog iščitavanja studije Radovana Radonjića nameće se zaključak da istorija socijalizma u Crnoj Gori nije istorija društva i države koju je porobila Komunistička Partija, niti istorija države koja je porobila društvo. Bišta manje nije važna njena por(d)uka da nevolja nije u tome što marksizma i socijalizma u Crnoj Gori više nema, već što aktuelnom pokoljenju politički djelatnih Crnogoraca do svijesti sporo dopire saznanje da bez duha i morala na kojima je povijesno nastala i opstala, Crna Gora nije moguća, a socijalizam u Crnoj Gori jeste bio moguć jer je ideja socijalne pravde i slobodnog pojedinca postuliraju crnogorsko biće. Ideja kolektivne slobode temeljno određuje političku kulturu Crne Gore. Ta ideja u socijalizmu funkcionisala je u obimu nesmanjenom u odnosu na period herojske Crne Gore. Izabirajući socijalizam mi u Crnoj Gori nijesmo morali da žrtvujemo jedne vrijednosti u ime drugih. I u klasičnoj i u socijalističkoj Crnoj Gori jednakost je činila osnovu identiteta unutarjedne harmonične i pravedne zajednice; ona je omogućavala načela zajednice i davala im osobiti unutrašnji orijentir. Izabirajući socijalizam izabrali smo svoja svojstva. Promjenjiva sudbina društvenog reda nije rušila navike pojedinca. Zato je socijalizam u Crnoj Gori bio i plodotvoran i dugovjek. Zato, za razliku od istava naroda u našem

okruženju i istočnj Evropi, naš susret sa socijalizmom, druženje i razlaz sa tom idejom, ako pošteno i principijelno sudimo, nema elemente tragizma. Knjiga na ovu temu pisana u Češkoj ili Poljskoj značila bi susret sa dubinama pakla druge polovine 20. vijeka..Ovdje se čita s finom nostalgijom i podsjeća nas da nas naše aktuelne porcije rasonode i uživanja čine ranjivim, da smo u opasnosti da nam se osveti doba koje otupljuje našu duhovnu radoznalost.

Vrijeme dominacije

Studiju koja u naslovu ime ime te velike ideje akademik Radonjić posvetio je „vremenu, oblicima i učincima“ susreta, druženja i razlaza Crne Gore s idejom socijalizma. Kako autor naglašava, pisana je s ambicijom da se ponude odgovori na pitanja: Da li je do susreta sa idejom socijalizma uopšte moralo doći? Kada se, kako i zašto Crna Gora srela s idejom socijalizma i što joj je donijelo poluvjekovno druženje s tom idejom? Gdje se Crna Gora nalazi 25 godina poslije odluke da napusti ideju socijalizma?

Strukturno, knjiga „Socijalizam u Crnoj Gori“ podijeljena je na tri dijela. Dio prvi, „Susret“ istorijski je prikaz i teorijsko objašnjenje susreta Crne Gore s idejom socijalizma. Tu se konstatuje da se ideja socijalizma u Crnoj Gori javlja kada i u ostalim evropskim zemljama, da se uzroci njegove pojave nalaze u državno-pravnoj strukturi, političkoj kulturi i socijalno-ekonomskim uslovima gdje manjina gomila bogatstvo na račun obespravljene i osiromašene većine. Evidentirana je i činjenica da je poslije pojave ideje socijalizma, kao prirodna posljedica formiran društveni pokret koji tu ideju razvija i inplementira. Hronološki, posljednje stranice ovoga poglavlja posvećene su pretvaranju Crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja u Crnogorsku narodnu skupštinu.

Drugo poglavlje „Druženje“ prikaz je pedeset godina duge dominacije ideje socijalizma u Crnoj Gori i njene transformacije iz narodne u socijalističku samoupravnu republiku u sastavu SFRJ. Tu epohu akademik Radonjić dijeli u tri faze. Prva je najkraća i najdinamičnija. Hronološki, obuhvata period od pretvaranju CASNO-a u Crnogorsku narodnu skupštinu (15. april 1945.) do usvajanja Ustava Narodne Republike Crne Gore (31. decembar 1946. Godine). U tom periodu rješavani su najurgentniji socijalno-ekonomski i infastrukturalni problemi zemlja i stvoreni uslovi za prelazak na plansku privredu. Druga faza odnosi se na vrijeme od usvajanja Ustava Narodne Republike Crne Gore do donošenja Ustavnog zakona Crne Gore (4. Februar 1953. godine).U toj se fazi odigrao i centralni dio jugoslovensko-sovjetskog sukoba koji je u Crnoj Gori imao značajnije posljedice nego u drugim oblastima SFRJ. Treća faza obuhvata vrijeme od donošenja Ustavnog zakona Crne Gore do kraja devete decenije 20. vijeka i raspada SFRJ.

Nakon pažljive analize sve tri faze, Akademik Radonjić izvodi zaključak da zbivanja, ni u jednoj fazi, nijesu bila „stvar isključivo sopstvenog „iskuvavanja“ i „iskušavanja“ istorije“. Evidentira činjenicu da su brojni „novumi“ nerijetko proizvodili suprotno od onoga što se očekivalo prilikom, po pravilu, olakoga i nekritičkoga posezanja za njima.

Kraj epohe

U trećem poglavlju studije „Socijalizam u Crnoj Gori“ pažnja akademika Radonjića fokusirana je na razlaz Crne Gore sa idejom socijalizma, kobnu „anibirokratsku revoluciju“ i ambiciju da se građanima Crne Gore, kao alternativa sistemu socijalističkog samoupravljanja, ponude građanska demokracija i tržišna privreda. Za ovo poglavlje, između ostalog, karakteristične su briljantne opservacije na integralističke zanose antibirokratskih „revolucionara“, analize događaja koji su usloveli da se Crna Gora okane eksperimentisanja sa „zajedničkim državama“ i tumačenja poteza crnogorskih političkih elita koje su omogućile da se Crne Gora mirnim i demokratskim sredstvima vrati sebi, te da kao samostalna i međunarodno priznata država postane dio savremene Evrope.

Značaj knjige „Socijalizam u Crnoj Gori“ nije samo u tome što je javnosti ponuđena prva objektivna i ideološki neutralna sinteza iskustava operacionalizacije ideje koja je za kratko vrijeme rezultirala političkom i kulturnom evolucijom kakvu Crna Gora nije poznavala u svojoj istoriji. Istorijski procesi u životu naroda manifestuju se neposredno, ali i decenijama, čak i vjekovima kasnije. Zato su spoznaje o socijalizmu u Crnoj Gori, na koje upućuje djelo akademika Radovana Radonjića, jako važne za potpunije razumijevanje aktuelnih procesa u našoj državi i mogućnosti koje budućim naraštajima građana Crne Gore stoje na raspolaganju ako hoće da vlastitu sudbinu zadrže u svojim rukama. Čitanje knjige koju večeras ovdje predstavljamo je jedinstveno iskustvo. Ona stare istine pokazuje u novom sjaju.

Riječ Marka Špadijera

O jednoj veoma obiljnoj temi počeu neozbiljnim komentarom. Pitali Muja da li je pročitao Andrićevu *Na Drini ćupriju*. „Hodo po njoj, bolan“.

Dakle, starije generacije, koje su ovdje u većini, „hodali“ su po socijalizmu i imaju svoju sliku o tom sistemu. Ova knjiga Radovana Radonjića će pomoći svima koji žele da osvježe sjećanje na to doba, a mlađima, koji socijalizam u Crnoj Gori doživljavaju kao istoriju, da formiraju svoj sud o tom periodu crnogorske istorije.

Knjiga nije napisana kao lament nad jednim vremenom i društvenim prilikama, niti kao optužba na nosioce ideje i prakse jednog sistema koji se raspao, već kao slika Crne Gore u vremenu od 1945. do 1989. godine. Ona je, moglo bi se reći, ogledalo jednog vremena. Ogledalo koje je razbijeno u paramparčad, ali koje još pruža priliku da se u njemu ogledamo.

Ne znam da li smo se dovoljno vremenski izmakli, da objektivno sagledamo to vrijeme, njegove aktere i procese koji su vratili državu Crnu Goru na geopolitičku scenu. Istoričari su ocijenili da je Crna Gora „kao republika u SFRJ“ obnovila državnost, uspostavili organe vlasti, živjela u totalitarizmu jednopartizma. Nakon pada Berlinskog zida, raspao se socijalizam kao „svjetski poredak“, a Jugoslavija prestala da postoji.

Socijalističke ideje su prihvaćene u tradicionalnom i sirmašnom crnogorskom društvu kao ideja pravednosti i vraćanje nacionalnog ponosa. Socijalizam je za Crnu Goru sinonim povratka identiteta. U ratu i oružanoj revoluciji crnogorski narod je izvojevao slobodu, i ravnopravnost sa drugim Yu narodima, a AVNOJ i kasniji ustavi garantovali su joj ravnopravan federalni status u Jugoslaviji. Crna Gora je pomagana od razvijenih za brži privredni razvoj.

Socijalizam u Crnoj Gori je imao razne ideološki dramatične periode. Usvajanje sovjetske prakse uređenja države i boljševičke doktrine vlasti Komunističke partije. Raslojavanje na partizane i četnike. Seoba iz sela u grad, kolonizacija, kolektivizacija, industrijalizacija, unitarizam, decentralizacija ... Razlaz sa Staljinom i opstanak staljinizma. Samoupravljanje.

Školovanje i pokretljivost crnogorske omladine je dovela do masovnih intelektualnih migracija (od pet studenata jedan se vraćao u Crnu Goru).

Kultura i intelektualne slobode svedene na služenje ideji i vođama socijalizma (slikari, pjesnici, umjetnici, pedagogija idolatrije). Nije stvorena klima idejnih sukoba, izuzev nacionalizma.

Intelektualni život i sloboda ideja limitirana stanjem institucija. Nema institucija nauke, kulture, obrazovanja,... Kad se stvaraju zatrovane su srpskim nacionalizmom. Nema ideja širenja demokratije.

Lijevi radikalizam naslijeđen od KP pretvorio se u partijsku rigidnost i nepovjerenje prema svakom ko slobodnije misli. Međutim, malo je njih došlo pod sankcije (nešto popova i građanskih političara, ibeovaca književnika... Dilasovština se nije osjetila u Crnoj Gori.

Radonjić se više bavio političkom, društvenom i privrednom historijom CG u periodu socijalizma. Socijalizam je doveo Crnu Goru iz sela u grad. Nova arhitektura prostora i dramatično vrijeme uticali su na svijest ljudi, moral i sistem vrijednosti. Trebaće suptilno istražiti što je donio sukob klasične Crne Gore sa socijalističkim idejama i njihovom operacionalizacijom u praksi političkih institucija, školskom sistemu, medijima, umjetnosti... Uticaj Beograda na Crnu Goru, zbudjujuće ideje o nacionalnom pitanju, uticaj samopravljanja na svijest generacije, opšte stanje duha nacije.

Radonjić nije samo naučnik koji izučava procese. On je sudionik, visoki politički funkcioner, koji je nosio sve strasti i iluzije jednog poretka. To može biti prednost u izučavanju shvatanju procesa, ali je prije svega sudbina. On se ne bavi samo socijalizmom nego i razmišlja o daljoj sudbini Crne Gore.

Radovan se hrabro ponio sa izazovom da reinterpetira pola vijeka historije Crne Gore. Radonjić je kao u svim svojim knjigama, nastoji da obuhvati sve aspekte problema kojim se bavi, da čitaoca uvjeri da njegovi stavovi počivaju na argumentima. Tako je ovdje dao 2899 fusnota, što je ogromna građa, arhiv dokumenata za kojima bi treba tragati u mnoštvu izvora, ali i opterećenje za čitaoca.

Socijalizam je bio vizija koja se ne nije ostvarila u praksi, a liberlni kapitalizam se u CG ostvaruje kao prakse, ali mu nedostaje vizija.

Tranzicija je Crnoj Gori donijela populizam i partitokratizam/umjesto demokratije/, nacionalizam umjesto tolerancije i slobode, religiju umjesto prosperiteta nauke. Sa puta socijalizma smo skrenuli definitivno i ne idemo u komunizam, a ćemo ne zna se! Vjerovatno će doći do urušavanja ovog sistema koji proizvodi gigantske nejednakosti i globalne krize. Treba očekivati preustrojstvo svijeta koji će označiti početak nove civilizacije.

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

MATICA
crnogorska

IZDANJA MATICE CRNOGORSKE 1993–2013

SRIJEDA, 22. maj 2013. u 10 ČASOVA, BALŠIĆA PAZAR B.B. – CETINJE
izložbu će otvoriti ČEDOMIR DRAŠKOVIĆ

Izložba izdanja Matice crnogorske

U Crnoj Gori, sem deklarativno, zvanično nijesmo dovoljno svjesni koliko smo savremenici funkcionalnog vremena knjige, dinamičnog obrazovanja, i brzog protoka informacija – u mjeri kojoj se to presudno odražava na kulturni senzibilitet društvene sredine i političku ozbiljnost pratećeg nam državnog sistema. Neumoljivo jasni ekvivalent tome je mahom otuđeno i više improvizovano i tradicionalistički površno stanje u crnogorskim institucijama kulture i nauke! Često guslarski sporohodno, i ideološki natrunjeno, i pod drskom presijom političanske vjeronauke...

Aktuelna crnogorska kulturna, odnosno nacionalna i politička raslojenost su naš više nego složeni apsurd i usud, što ima za posljedicu – preduslov da nam je sve preče od kulture – u njenom vaspitno i obrazovno, infrastrukturno temeljnom poimanju i iskazu. Još uvijek nam u Crnoj Gori postkomunistički dominantno redari (i populistički gospodari) Srpska pravoslavna crkva, unitarna vjerska organizacija od vremena Karađorđevića. Na drugoj strani, opštenarodnom voljom 2006. godine obnovljene crnogorske državne institucije, još se nijesu suštinski i strukturno odredile prema odlukama izmontirane Velike narodne skupštine srpskog naroda u Podgorici 1918. godine (poznatijom kao Podgorička skupština), niti imaju dovoljno kritičke promišljenosti i političke odgovornosti da rehabilituju imperijalno satrvenu Crnogorsku pravoslavnu crkvu. Predugo smo, dakle, u mreži zlih duhovnih patuljaka i sličnih notornih međunacionalnih zlokobnika, kojima nikako da okrenemo leđa...

Smatram srećnom, i sudbinski značajnom okolnošću što se u kulturno-istorijskom, socio-političkom, nacionalnom i građanskom, i državnom tkivu Crne Gore – prije dvadesetak godina (1993) spontano pojavila Matica crnogorska. Kao matica kulture, i matica moralnog građanskog suživota u Crnoj Gori. Čija je preokupacija zaštita multietničkog identiteta crnogorskog naroda, i zaštita multietničkog identiteta Crne Gore! Da čuva, njeguje i afirmiše kulturnu osobenost crnogorskog

naroda, kao i kulturni identitet ostalih naroda koji žive u Crnoj Gori. Dakle, ne ideološka i politička borba – već borba za ličnost: za kulturnu, savremenu, modernu i tolerantnu individualnost naših građana!

Matica crnogorska je 2008. godine zvanično prihvaćena kao samostalna organizacija u oblasti kulture. Do tada je egzistirala kao nevladina organizacija... S tim u vezi, treba se podsetiti dobrih primjera iz okruženja – da bi se suprotstavljali kulturnoj prevlasti iz manje-više uvijek brutalnog imperijalnog atakovanja, Srbi su organizovali svoju maticu, Maticu srpsku još 1826. godine; Hrvati 1842., a Slovenci 1864. godine. Kao po pravilu, što potvrđuje i enormno kašnjenje u formiranju naše Matice, Crnogorci se brzo i mentalitetski lako oglašavaju, ali tragikomično ostaju bunovni, i sporo se kulturno i racionalno „bude“...

Zakonomjernost kulture je sporohodan proces, i on pretpostavlja suptilno njegovanje. (Za razliku od zakona prirode, i zakona ekonomije koje jednostavno treba poštovati). I nikad dovoljno da shvatimo, kad se istorijske epohe sumiraju – da ništa se ne može mjeriti sa kulturom. Sve osim kulture je, manje-više privremena, površna i uglavnom kratkotrajna vremenska kategorija, koja se često raspline kao obična temporalna varka! Što iz dubine crnogorskih vjekova snažnije sija i više znači od, recimo, Miroslavljevog jevanđelja, ili knjiga iz Crnojevića štamparije, zatim Njegoša i Miljanova, pa djela Ljubiše, Ratkovića, Sijarića, Lubarde, Lalića... Neovisno od izvornog i ostvarenog kulturnog sublimata, i pratećeg mu duhovnog pulsiranja (pa i tržišnog vrednovanja kulture), tzv. globalno ujednačavanje kultura vodi u koridor supremacije najjačih ekonomskih i političkih faktora. Svejedno da li je to vjerska stigma, slavenofilski i panslavistički „oltar“, ili najnovija „amerikanizacija“ kulture. No, i to je dio prolazne političke torture; izvorna kultura ostaje kao esencija, i kao dugoročna suštinska pretpostavka za normalni život ljudskog roda. Za one koji se olako prepuštaju drugome, koji zanemaruju sopstvenu kulturu – i koji ostanu izbrisani iz sopstvene specifičnosti i kulturno-istorijske posebnosti – dešava se ono što se od Francuske revolucije (1879) do danas desilo sa više od dvije stotine naroda, koji su nestali sa kulturne karte naše planete! I pored toga, Crnogorcima nikako da se potpuno „razbistri“ – da je u mozaiku ukupne kulture, „jezik najvažnija stvar što je stvorio tužni ljudski rod“, kako je to jednostavno i sugestivno uočio i zapisao irski pisac Džozef Konor. Zbog toga nam je često, recimo, nesumnjivi i prije svega crnogorski klasik Njegoš – još uvijek u najvažnijoj ulozi kao patetični i teatralno luksuzni politički ram za tuđu sliku...

Matici crnogorskoj je – kao stvarnoj matici kulture – bilo i ostalo primarno da Crna Gora strateški jedino može biti uspješna država ako poštuje multikonfesionalni i multietnički sklad – i da se to postiže onda kad uspješno zaživi jedinstvo nacionalnog i građanskog. Između ostalog, Matica je na takvoj platformi dominantno

osmišljavala i realizovala svoju razučenu i dosta brojnu štamparsko-izdavačku djelatnost. Počev od uspjelog kontinuiteta jednog od najsadržajnijih savremenih crnogorskih glasila, časopisa *Matica*, serijala za društvena pitanja, nauku i kulturu, sa čijim sveskama izdavački korpus Matičinih izdanja broji preko stotinu knjiga. O kreativnoj senzibilnosti i istraživačkoj posvećenosti redakcionih timova i uređivačkih autoriteta u Matičinoj štamparsko-izdavačkoj produkciji, najbolje govore njeni naslovi, a možda još i sugestivnije predmetno posebno osmišljene izdavačke grupacije, edicije i biblioteke – koje istovremeno predstavljaju ubjedljivu programsku sintezu najvažnijih nauma ove mlade, ali istovremeno i krovne institucije kulture u Crnoj Gori. Ilustracije radi, navešću nazive nekih od tih edicija – koje će istovremeno preporučiti izdanja koja su im odredila tematski ciklus, na pr.: *Istorijski izvori*, *Kultura i istorija*, *Arheologija*, *Crnogorski jezik*, *Crnogorska književnost*, *Crnogorska likovna umjetnost*, *Crnogorsko štamparstvo*, *Nasljeđe*, *Ličnosti i vrijeme*, *Ogledi i studije*, *U očima svijeta*, *Posebna izdanja*, itd.

Ukratko, u ovom relativno skromnom, ali svečanom i kamerno sugestivnom prostoru Cetinjskog ogranka Matice crnogorske – možete da se upoznate (bolje reći podsjetite) na većinu izdanja iz njene dvodecenijske knjižne produkcije. Postavku prati odgovarajući Katalog izdanja (za period 1993-2013), pa bi i zbog toga bilo suvišno da vam ja ovom prilikom pokušavam posebno apostrofirati neke naslove iz ove već stasale kulturne i naučno-istraživačke knjižne riznice. Zbog toga sam imao namjeru da kulturološki potenciram značaj pojave Matice crnogorske i njenih izdanja, a ne da pojedinačno citiram autore i naslove iz toga programa, ili da prepričavam njihov sadržaj.

Čedomir Drašković

*Pozivamo Vas
na otvaranje izložbe akademske slikarke*

*Violete Bolmanović
“Primorska paleta”*

Prostorije Matice crnogorske
Njegoševa br. 46, Herceg Novi,
PETAK, 26.april 2013. u 19 sati

Pozivamo Vas na proglašenje najboljih
hercegnovskih dječjih radova,
prvog nadmetanja iz biologije na temu:

„SIMBOL GRADA KROZ FLORU I FAUNU“
TAČNO U PODNE

Učestvuju:

JPU "Naša radost" Herceg Novi, OŠ "Milan Vuković",
OŠ "Đašo Pavičić", Herceg Novi, OŠ "Orjenški bataljon" Bijela
i JUSMŠ "Ivan Goran Kovačić" Herceg Novi.

Izložbu će otvoriti Marija Čolpa
Prostorije Matice crnogorske

Njegoševa br. 46, Herceg Novi,

Utorak, 21. maj 2013. u 12 sati

Tačno u podne u Matici

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi organizovala je prvo ovogodišnje nadmetanje iz predmeta biologija na temu: *Simbol grada kroz floru i faunu*.

Pravo učešća imala su deca iz vrtića, osnovnih i srednjih škola hercegnovske opštine, od 4 do 17 godina. Učenici su se mogli izraziti formom *eseja, panel izlaganja (power point), pano – plakata, slikarske tehnike (papir karton, glina, keramika, drvo, tekstil, plastika i sl.), videa (klip od 3 - 4 min) ili foto naracije (3 – 5 fotografija)*. Radove je ocjenjivao žiri u sastavu: Minja Bojanić, Mirko Kosić, Gordan Stojović i Marija Čolpa.

Učesnici ovog nadmetanja su deca iz hercegnovske opštine: JPU „Naša radost“, O. Š. „Milan Vuković“, O. Š. „Dašo Pavičić“, O. Š. „Orjenski bataljon“ i JU SMŠ „Ivan Goran Kovačić“.

Proglašenje najboljih radova i dodjela prigodnih nagrada, uz predviđenu umjetničku izložbu od nagrađenih radova, održaće se u prostorijama Matice crnogorske u Herceg Novom, ulica Njegoševa 46, 21. maja 2013. godine u 12 sati pod nazivom *Tačno u podne*.

Podatak da je preko 300 radova pristiglo Ogranku Matice crnogorske u Herceg Novom, govori da je ovogodišnje takmičenje kroz predmet biologije u potpunosti uspješno.

U deset takmičarskih kategorija, ukupno je nagrađeno 24 učesnika ovog nadmetanja.

Kao najbolji rad izabran je kratki film **Morris Anne** i **Šiljegović Andele** iz VII₂, O. Š- „Milan Vuković“, pod mentorstvom profesora biologije Zorana Grubišića.

U kategoriji power point nagrađeni su: **Kesse Evgenija** i **Šuković Nikolina** iz VII₆, O. Š. „Dašo Pavičić“, mentora i profesorke biologije Milice Kovačević. U kategoriji rad sa prirodnim materijalom nagrađena je **Vasiljević Jana** iz VII₃, O. Š. „Dašo Pavičić“, mentora i profesorke biologije Kovačević Milice. U kategoriji likovni rad nagrađen je prvom nagradom rad **Ivana Konjevića** iz V₃, O. Š. „Dašo

Pavičić“, mentora i nastavnice Marine Perović, dok je drugu nagradu osvojio **Vojislav Đukić** iz VII₁ O. Š. „Orjenski bataljon“, a treću **Ksenija Kukalj** iz VII₂ O. Š. „Dašo Pavičić“, mentora i profesorke Dubravke Ametović. U kategoriji **pano plakat** nagrađena je prvom nagradom **Vukosava Špirto** iz VII₁ O. Š. „Dašo Pavičić“, mentora profesorke biologije Milice Kovačević, dok su drugu nagradu zaslužno dobile **Stanković Anja** i **Lepetić Adrijana** iz VII₆ O. Š. „Dašo Pavičić“, mentorke, profesorke biologije Milice Kovačević. U kategoriji batik tehnika - rad voskom nagrađen je **Gudeljević Petar** od 5 godina, vaspitači Ljiljana Matović i Željka Mitrović, srednja grupa JPU „Naša radost“. U kategoriji kombinovana tehnika: kese, truleks krpe, sjeckani papir i tempera, sa samoizabranom temom „U dubini našeg mora“, nagrađen je grupni rad (starija grupa od 6 godina), JPU „Naša radost“, vaspitačice Ivana Dabović-Banović: **Zoro Božović, Anja Mandić, Marija Vukotić, Miljana Špirto, Milica Šekularac**.

U kategoriji skulptura – mozaik prvu nagradu dobija izuzetno talentovana **Aleksandra Odalović** III razred gimnazije, ŠC „Ivan Goran Kovačić“, drugu nagradu **Jovana Spajić** i **Nađa Tomašević** III razred gimnazija, ŠC „Ivan Goran Kovačić“, dok je treća nagrada pripala **Dejanu Petroviću** III razred gimnazije, ŠC „Ivan Goran Kovačić“.

U kategoriji fotografija prvu nagradu dobija **Stefan Zurovac** IV_t ŠC „Ivan Goran Kovačić“, dok druga nagrada pripada **Milici Vučković** II_a gimnazije, ŠC „Ivan Goran Kovačić“. U kategoriji kombinovana tehnika: lišće, pijesak i tempera specijanu nagradu je osvojio **Đurović Filip** iz IV₁ O. Š. „Milan Vuković“.

Marija Čolpa

MATICA
crnogorska
Ogranak
Danilovgrad

CENTAR ZA KULTURU

LUKA LAGATOR

**SLIKE
PERFORMANS**

**CENTAR ZA KULTURU - DANILOVGRAD
DOM NA RSOJEVICI**

Domaćini izložbe:

BRANISLAV ĐURANOVIĆ, Predsjednik opštine Danilovgrad
ALEKSANDAR BOGDANOVIĆ, Gradonačelnik Cetinja

Izložbu otvara:

MARKO ŠPADIJER

Medijator:

ŽARKO MALIŠIĆ

Četvrtak, 30. maj 2013. u 20 sati

Riječ Marka Špadijera

Luku Lagatora ovdje ne treba posebno predstavljati. On je bio gost Danilovgrada na ranijim izložbama, na festivalu crnogorskog humora i satire, a uvijek je nesebično pomagao svaku ovdašnju kulturnu inicijativu.

Luka Lagator je poznat kao karikaturista i crtač stripa Okićen je sa bezbroj medalja i nagrada na svjetskim festivalima karikature. Dobitnik je Trinaestojulske nagrade i mnogih drugih priznanja.

Ono što je manje poznato je da Luka Lagator, po vokaciji likovni stvaralac, slikar, koji iza sebe ima dvadesetak samostalnih i više desetina kolektivnih izložbi i da se slikarstvom bavi duže od četrdeset godina. Njegova platna rađena najčešće u tehnici akrilika svjedoče o visokoj kulturi likovnosti, osjećajem za kolorit i formu. Njegove slike imaju toplinu, privlačnost za oko i ostvaruju dobru komunikaciju sa posmatračem.

Ova izložba slika Luke Lagatora nosi u sebi i simboliku. Saradnja susjednih opština, prijestonog Cetinja, koje ima tradiciju, muzeje, galerije i likovnu akademiju i Danilovgrada, koji ima renomiranu koloniju i razvija se u značajan likovni centar. Saradnja koju realizuje Centar za kulturu, a svesrdno podstiče danilovgradski ogranak Matice crnogorske, ima podršku čelnika lokalne samouprave i simpatije kulturne javnosti.

Ovakvi likovni događaji bogate i oplemenjuju našu svakodnevicu istinskim doživljajima ljepote i uzvišenosti.

Za ovu izložbu Lagator vam je, pored tridesetak slika, prikazao i jedan video zapis kojim nas je uveo u svijet razmišljanja o samom smislu postojanja i stvaranja.

Lagator se vraća Sizifu, prvom i najpoznatijem tvorcu performansa. Predstava koju je izvodi ovaj grčki mitski junak: penjanje gromade stijene uz brdo, stropoš-tavanje u podnožje i beskrajno dizanje i rušenje, provocira pitanja o smislu i besmislu života. Sizif koji kao svaki čovjek teži besmrtnosti, ali je njemu uspjelo da nadmudri i pobijedi Boga smrti Tanatosa.

Sizif, junak starogrčkog mita, kralj Korinta i sin boga vjetera Eola, koji je zbog bezbožništva, nepoštovanja i svojevoljivosti, kao opasan primjer ljudima, kažnjen je od bogova da vječno gura kamen uz brdo.

Sizifov rad je besmislen, zaglupljujući posao. Savremen je tako danas rade većina ljudi na Zemlji, ili kako kaže popularni Ekrem „Kuća posao, kuća posao“. Na nivou populizma dimenzije Sizifovog usuda su jednostavno definisane.

Filozofi, pjesnici i likovni stvaraoci istražuju druge dimenzije mita i njegove veze sa stvarnošću. Sizif je najveći junak apsurdna, a apsurd nastaje „kad ljudi pokušaju razumjeti nerazumljivosti svijeta“. Albert

Kami smatra da su posljedice apsurdna revolt, sloboda i strast, a da bez smisla u životu, nema ni skale vrijednosti.

Luki Lagatoru je bliska ona poruka ovog mita koja upozorava da svaki čovjek nosi svoju muku, ili gura svoj kamen.

Da li Luka Lagator tražio smisao sopstvene stvaralačke misterije u primjerima Siziifa i njegovog sina Odiseja? Siziifova porodica imala je strast da razmakne granice čovjekove sputanosti i da otkrije nove svjetove?

Ima jedna cetinjska anegdota koja glasi ovako. Neki stranac pitao prolaznika: gdje je izlaz iz grada. Teško je to reći. Ovdje živim šezdeset godina i još nijesam našao izlaz!

U cetinjskoj osami koja rađa želju za bjekstvom, čovjek je okrenut nebesima i imaginarnim svjetovima i nastoji da se tjeskoba nadvlada makar kaznom stalnog stvaralaštva. Možda u Luki Lagatoru, uzornom građaninu i domaćinu, diplomiranom ekonomisti, koji se družio sa ciframa, sanjao da novac smjesti u muzej, i cio vijek proveo na Cetinju, živjela pobuna protiv te kolotečine, želja da se zađe u drugi svijet. Možda je na vječna pitanja smisla i besmisla života odlutao u meditacije. U svakom slučaju, našao je medij da pobijedi Siziifa u sebi. Pokazao je da Siziifov posao nije zaludni ako se iz mita izađe u život. Luka Lagator je uspio nađe izlaz iz banalnosti svakodnevice i apsurdne sputanosti.

Na ovoj izložbi u Danilovgradu, Lagator je pokazao dva svoja Siziifa. Onog mitskog koga je opredmetio praveći performans guranja kocke od mora do Lovćena sa stalnim vraćanjem na početak, i onog Siziifa koji živi u njemu i nastoji da nadvlada ograničenosti besmisla postojanja, umjetnošću, slikarstvom. On je ovaj ciklus nazvao „Siziifov put“, a najnovija ostvarenja u okviru njega „Metaforični zavičaj“.

U Lagatorovom stvaranju stalno se prepliću realni život i metafore iracionalnosti. Dok je u ranijim fazama njegove slike bile ispunjene geometrijskim formama i jarkim bojama koje su naglašavale sukobe masa u razigranoj likovnoj mašti, u najnovijem ciklusu nadrealno postaje manje apstraktno, jer njegova metafizika poprima boju i arhitekturu realnog zavičajnog pejzaža ili bolje reći jasnije se pre-

poznaje realnost. Luka je, kao pasionirani planinar, prošao svaki kamen u širokom krugu planina i brda oko Cetinja i cijele Crne Gore. Divio se pejzažima svoje domovine, doživio lovčenske zore, panorame Boke i Skadarskog jezera iz svih planinskih ćuvika, osunčane i sjenovite proplanke, počivala i vidikovce. Taj zavičaj je pretvorio u metaforu, u univerzalni krajolik koji postaje osoben jer iz njega iznikne prepoznatljiva kontura, karakteristični kolorit, posebna svjetlost i lični doživljaj.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

CRNOGORSKA ŽENSKA KOŠULJA

Autor izložbe:
Sanja Pejović

Izložbu otvara:
Tanja Vujović - etnolog

Prostorije Matice crnogorske, Balšića pazar bb, Cetinje
Četvrtak, 30. maj 2013. u 19 sati

Riječ Tanje Vujović

Na zadovoljstvo svih koji tradicionalne vrijednosti smatraju sopstvenim identitetom ili dijelom svoje istorije i kulture, u prilici sam da skrenem vašu pažnju na izložene odijevne kreacije Sanje Pejović koja svakodnevno radi na konzervaciji starih rukopisa i štampe u službi zaštite kulturne baštine Crne Gore. Uz to poznavalac modnih trendova, kreativna i živjeći na Cetinju, djeluje prirodno što je inspiraciju za svoj lični iskaz našla u njoj bliskim segmentima kulturne baštine. Zapažajući da stare vrijednosti vječno traju, da se aktuelni trendovi ubrzano smjenjuju, te da je odijevanje uneverzalni jezik komunikacije, odlučila je da nam ovom izložbom skrene pažnju na trajanje i na dobru mogućnost uspješnog kombinovanja starog i novog, tradicije i savremenosti, svečanog i svakodnevnog, drvnog umijeća i modernog dizajna.

Sanja Pejović je kao i mnogi afirmisani i anonimni modni dizajneri našla inspiraciju u luksuznom i skupocjenom nacionalnom kostimu. Sačinila je kolekciju odjeće od materijala ručne i industrijske izrade ali tradicionalnog dizajna, dekorisane prepoznatljivim motivima ošvica sa ženske crnogorske košulje. Ženske košulje, tunike, haljine i drugi odijevni predmeti oblikovani su, dizajnirani i nosivi u svakoj prigodi i na svakom mjestu. Takođe smo u prilici vidjeti i motive ošvica na muškoj košulji kao i svojevrsnu reciklažu starog tekstila. Od komada korišćenog svilenog ćenara kreirana je odjeća na kojoj je apliciran stari okovratnik izrađen zlatnim koncem. Na ovaj način sačuvani su djelovi starih materijala i autentični dekorativni elementi crnogorskih ženskih košulja, a svi izloženi radovi na osoben i danas posve prihvatljiv način promovišu vrijednosti ovog segmenta crnogorske kulturne baštine.

Radovi Sanje Pejović nas ne vraćaju u prošlost. Naprotiv, oni tragove prošlosti donose u našu svakodnevicu, zadržavajući dobre tekovine tradicije, starih zanata i umijeća, istovremeno je čineći upotrebljivom. Njene kreacije, vjerovatno, neće dostići planetarnu popularnost u odijevanju, koju su svojevremeno imale havajske košulje i indijsko platno, ali će svakako imati brojne poklonike u našoj zemlji i njenim gostima.

Izložba likovnih radova NJEGOŠ NAŠ VELIKAN učenika osnovnih škola Bijelog Polja i Berana

Azra Mehonjić, 9-2, OŠ „Marko Miljanov”,
Bijelo Polje

**Galerijski prostor JU Ratkovićeve večeri poezije,
Bijelo Polje, 11 - 15. jun 2013.**

Otvaranje
11. jun 2013. u 12 sati

Izložbu će otvoriti
Abaz Dizdarević

Izložba likovnih radova učenika osnovnih škola Bijelog Polja i Berana sa nagradnog konkursa Njegoš naš velikan otvorena je 11. juna 2013. u 12 sati u galerijskom prostoru rodne kuće Rista Ratkovića.

Povodom 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša bjelopoljski Ogranak Matice crnogorske i JU Ratkovićeve večeri poezije u saradnji sa likovnim sekcijama osnovnih škola organizovali su nagradni likovni konkurs *Njegoš naš velikan*. Od 116 pristiglih radova žiri u sastavu: akademski slikar Abaz Dizdarević, predsjednik, akademski slikar Mehmed Suljević i Radomir Ilić, predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Bijelom Polju, odabrao je 60 radova za postavku, a nagrade su osvojili: prvu nagradu (ravnopravno dijele) Hana Mandžukić, OŠ „Vuk Karadžić“, Berane i koautori Enis Kapetanović i Denis Zeković, OŠ „Mladost“, Bijelo Polje; drugu nagradu (ravnopravno) Stevan Zeković, OŠ „Marko Miljanov“, Bijelo Polje i Ranka Drobnjak, OŠ „Rifat Burdžović – Tršo“, Bijelo Polje i treću (ravnopravno) Azra Mehonjić, OŠ „Marko Miljanov“, Bijelo Polje i Velimir Đurišić, OŠ „Polica“, Berane.

Učenici su pored likovnog talenta pokazali izvanrednu upućenost u život i djelo Petra Petrovića Njegoša. Prvonagrađenima će biti uručene prigodne poklon-knjige u izdanju Matice crnogorske, Pobjede i bjelopoljske izdavačke kuće Pegaz.

Izložbu je otvorio akademski slikar Abaz Dizdarević.

R. Ilić

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

Koncert studenata Muzičke akademije

Program:

Sladjan Babović, I godina

V. A. Mocart: Sonata kv.333 B dur
klasa docent Bojan Martinović

Ivan Derzijev, II god

A. Černikov: Nokturno
R. Virtner: Oči čarnije
klasa docent Predrag Janković

Dajana Pavičević, II godina

Krajzler: Sicilijana i rigodon
klasa docent Vujadin Krivokapić,
klavirska saradnja Jelena Vukičević Vukmirović

Mirjana Novović, I godina

S. Rahmanjinov: Vokaliza
klasa docent Vujadin Krivokapić,
klavirska saradnja Vasilisa Lopušina

Dino Beharović, I godina

A. Kusjakov: Sonata br 1(I adagio)
A. Makonen: Let u vremenu
klasa docent Predrag Janković

Igor Pejović, II godina

Vaksman: Karmen fantazija
klasa Igor Petruševski

*Prostorije Matice crnogorske, Balšića pazar bb, Cetinje
četvrtak, 27. jun 2013. u 20 sati*

U prostorijama Ogranka Matice crnogorske na Cetinju održan je, 27. juna 2013. Koncert studenata Muzičke akademije sa Cetinja. Prisutne je pozdravio Luka Lagator, a u programu su učestvovali: Slađana Babović, Anela Čindrak, Anja Abramović, Igor Pejović, Dino Beharović, Mirjana Novović, Dajana Pavićević, Ivan Derzije, Jelena Vukićević Vukmirović i Vasilisa Lopušina. Poseban doprinos organizaciji koncerta dali su prof. Miran Begić, dekan MA i prof. klavira Bojan Martinović.

Evo kako je izgledao program ove lijepe muzičke večeri:

1. Slađana Babović, I godina

W. A. Mozart: Sonata kv. 333 B dur; klasa docent Bojan Martinović

2. Ivan Derzije, II godina

A. Černikov: Nokturno, R. Wirtner: Oči čornije; klasa docent Predrag Janković

3. Dajana Pavićević – II godina

Krajzler: Siciliana i rigodon; klasa docent Vujadin Krivokapić, klavirska saradnja Jelena Vukićević Vukmirović

4. Mirjana Novović, I godina

S. Rahmanjinov: Vokaliza; klasa docent Vujadin Krivokapić, klavirska saradnja Vasilisa Lopušina

5. Dino Beharović, I godina

A. Kusjakov: Sonata br 1 (I adagio), A. Makonen: Let u vremenu; klasa docent Predrag Janković

6. Igor Pejović, II godina

Waksman: Karmen fantazija; klasa Igor Petruševski

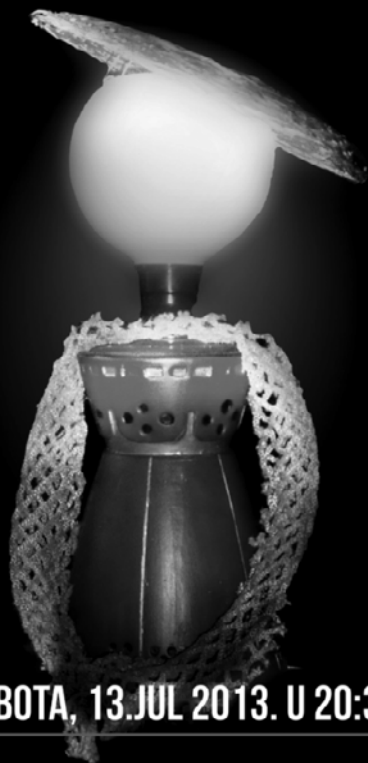
V. Pejović

SAMIR ČOLPA

PROSVJETLJENJE

Možda ste i Vi ovo bacili

IZLOŽBA ASEMBLAŽA

SUBOTA, 13. JUL 2013. U 20:30

MATICA
crnogorska

**PROSTORIJE
MATICE CRNOGORSKE
NJEGOŠEVA BR.46
HERCEG NOVI**

Govore:
**MINJA BOJANIĆ
ŽELJKO BOJOVIĆ
DR BOJAN ĐORĐEVIĆ**

Samir Čolpa je, svojim instalacijama, snažno rekonstruisao stvarnost koja se ogleda u tehničkim principima i uređajima u svakodnevnoj upotrebi. Diskurs ove izložbe počiva na reinterpetaciji predmeta, njihovom eklektičkom usklađivanju, kombinacijama naizgled nespojivih delova koji u Čolpinom tumačenju postaju skladni estetski eksponati. Radi se, naime, o muzeološkom principu svojevrsne ornamentacije kojom se u istu tematsku ravan dovode razna semantička polja. Tako se, s jedne strane, gledaocu omogućava da izložene eksponate sagleda u delovima, da im utvrdi poreklo, iskon i tehnički princip na kojima su napravljeni, a s druge strane, i bitnije, posetilac, idući od eksponata do eksponata, stiže svest o celini, o sveobuhvatnosti ove umetničke prezentacije nepatvorene stvarnosti. Samir Čolpa je, dakle, kreirao, na uzbudljiv i provokativan način, isti svet u novom ruhu. Njegove umetničke instalacije su i život sam, uhvaćen u nestajanju i odumiranju stvari, i više od života – umetnost u svakodnevnom.

Bojan Đorđević

Umjetnička kolonija "Podi-art"

Radionicu za lutkarski igrokaz

ŽIŽULA I ČIČAK

povrću bajku sa voćnim završetkom

Marije Čolpe

Lutke i njihovi autori:

Maslina - Elena Jurković
Žižula - Irina Yablochkina
Čičak - Tatiana Solomatina
Petrusin - Irina Yablochkina
Raštan - Irina Yablochkina
Magainja - Tatiana Solomatina
Nješpula - Katerina Ominina
Tikva - Katerina Ominina
Zuza - Natalia Beltyukova
Hoba (ogromna životinja) - Vera Noskova
Hoba (morska vila) - Vera Noskova
Smokva - Natalia Beltyukova
Šipak-stražari - Elena Jurković

Matica crnogorska, Ogranak Herceg Novi
Ul.Njegoševa 46
Herceg Novi

Program radionice septembar 2013:

19h - OD IDEJE DO DRAME - BAJKE - predavanje dramskog pisca Marije Čolpe
19 30h - OD CRTEŽA DO LUTKE - predavanje vajarke Elene Yurkovic
20h - OTVARANJE IZLOŽBE: ŽIŽULA I ČIČAK - LUTKE

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

200

Z

IKOVI

Balšića Pazar bb
utorak, 15.10. u 18h
Cetinje, 2013.

GORSKOGA VIJENCA

Izložba radova učenika
Srednje likovne škole „Petar Lubarda“
povodom 200 godina od rođenja Njegoša

Izložbu će otvoriti Luka Lagator

Otvorena izložba „Likovi iz Gorskog vijenca“

U prostorijama Matice crnogorske na Cetinju, 15. oktobra 2013, u prisustvu velikog broja ljubitelja umjetnosti otvorena je izložba radova učenika Srednje likovne škole „Petar Lubarda“ na temu „Likovi iz Gorskog vijenca“. Nagrađeni su Jovana Kapisoda, Anica Damjanović, Dragana Vujović i Petar Strugar ...

Nakon performansa „Omaž sestri Batrićevoj“ koji su kreirale i izvele Jovana Kapisoda i Dragana Vujović, prisutne je pozdravila direktorica SLŠ „Petar Lubarda“ Gordana Tomašević:

„Dragi prijatelji,

Veliko mi je zadovoljstvo da se obratim u ime SLŠ „Petar Lubarda“ i zahvalim Matici crnogorskoj što nam je ukazala čast i povjerenje da iznesemo jedan ovakav projekat i to u godini koja je posebno značajna za Crnu Goru zbog obilježavanja 200 godina od rođenja Njegoša. Hvala učenicima, hvala profesorima i gospodi iz Matice crnogorske.“

Izložbu je otvorio Luka Lagator, predsjednik Ogranaka Matice na Cetinju:

„Obilježavanje 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, Matica Crnogorska Ogranak Cetinje, započela je još polovinom prošle godine, kada smo, zajedno sa Ogrankom iz Tivta, organizovali veće posvećeno Njegošu, koje je održano ispred njegove rodne kuće na Njegušima. Nastavljamo večeras u prostorijama našeg Ogranaka, likovnom manifestacijom koju smo upriličili zajedno sa Srednjom likovnom školom „Petar Lubarda“ sa Cetinja, u okviru koje su učenici ove škole, odazivajući se na naš poziv, uradili preko 100 radova u različitim tehnikama i načinima likovnog izražavanja, na temu: „Likovi iz Gorskog vijenca“. Ova tema bila je inspirativna za naše mlade umjetnike, pa su Vladika Danilo, iguman Stefan, sestra Batrićeva, Vuk Mandušić, snaha Milonjića bana i drugi likovi, predstavljeni na različite načine, od klasičnog do modernog izraza, nekada djetinje naivno, nekada groteskno, preko promišljenog i već razrađenog izraza, sve do sasvim zrele i vješto osmišljene kompozicije. Jasno se vidi da je kod većine

budućih likovnjaka, postojala želja da, poštujući neku već potvrđenu tradiciju i respekt, kada je u pitanju Njegoš, pronađu pravu relaciju na putu prepoznatljivosti lika ili pojave i sopstvenog likovnog izraza. Koliko god nam se činili poznati likovi iz „Gorskog vijenca“, moramo priznati da ih nimalo nije lako, valjano i kvalitetno, dočarati na likovni način. Možda je to piscu ili glumcu mnogo lakše, jer likovni umjetnik ne djeluje pisanom riječju, niti svojim stasom i glasom, već četkicom i bojom mora da nam saopšti suštinu koja bi nam se trebala učiniti prepoznatljivom. Pri tome, treba izbjeći puku naraciju i ogoljenu ilustraciju, a održati potreban nivo likovnosti, vlastiti rukopis i originalnost. Ovi mladi ljudi su u tome uspjeli. Tako su i oni dali svoj doprinos obilježavanju ovog značajnog jubileja na čemu smo njima i njihovim profesorima zahvalni, baš kao i onima koji su ovu manifestaciju pomogli trudeći se oko nje.

Mi smo se potrudili da odaberemo, istaknemo i nagradimo najbolje, pa je žiri u sastavu: Luka Lagator, predsjednik i članovi Gordana Tomašević, Nada Jabučanin, Radoslav Milošević Atos i Vesko Pejović, donio odluku o nagradama.

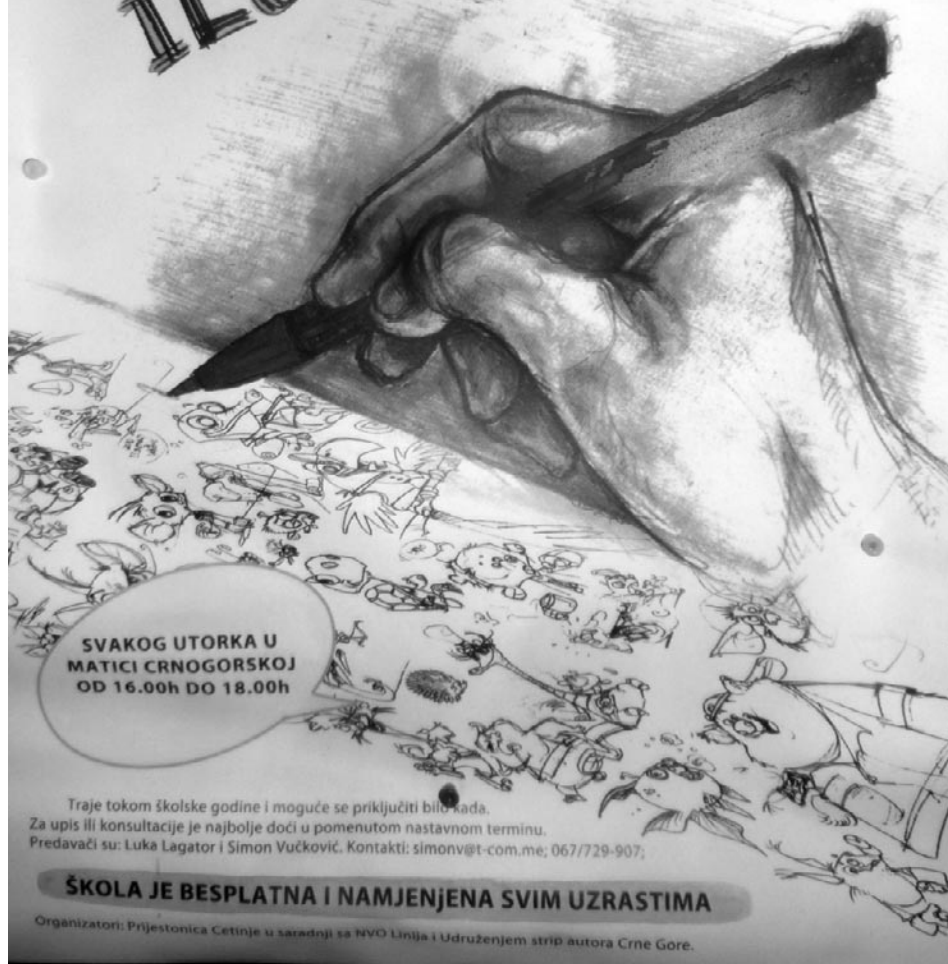
- Prva nagrada: Jovana Kapisoda, za rad „Snaha Milonjića bana“,
- Druga nagrada: Anica Damjanović, za rad „Suze sestre Batrićeve“
- Treća nagrada: Dragana Vujović, za rad „Portreti“ (Fotografija)

Nagrade se sastoje od izdanja Matice crnogorske i od slikarskog materijala.“

Posebним nagradama: crnogorskom košuljom u izradi Sanje Pejović, monografijom Dimitrija Popovića i knjigom nagrađenih karikatura Luke Lagatora, nagrađeni su: Jovana Kapisoda i Dragana Vujović (za performans „Sestra Batrićeva“ i asamblaż „Bol sestre Batrićeve“) i Petar Strugar za plakat.

V. Pejović

ŠKOLA STRIPA I ILUSTRACIJE

SVAKOG UTORKA U
MATICI CRNOGORSKOJ
OD 16.00h DO 18.00h

Traje tokom školske godine i moguće se priključiti bilo kada.
Za upis ili konsultacije je najbolje doći u pomenutom nastavnom terminu.
Predavači su: Luka Lagator i Simon Vučković. Kontakti: simonv@t-com.me; 067/729-907;

ŠKOLA JE BESPLATNA I NAMJENJENA SVIM UZRASTIMA

Organizatori: Prijestonica Cetinje u saradnji sa NVO Linija i Udruženjem strip autora Crne Gore.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Bijelo Polje

**CRNOGORSKA
KINOTEKA**

*nnn
nnnn
nnnnn* Ratkovićeve
Večeri poezije
Bijelo Polje

Bijelo Polje, Kuća Rista Ratkovića
petak, 29. novembar 2013. u 19 sati

uvodna riječ
Radimir Ilić

Projekcija filma Branka Baletića

NOĆ SKUPLJA DVA VIJEKA

Riječ Radomira Ilića

Povodom 200 godišnjice rođenja najvećeg crnogorskog pjesnika i državnika Petra II Petrovića Njegoša bjelopoljski Ogranak Matice crnogorske, Crnogorska kinoteka i Javna ustanova *Ratkovićeve večeri poezije* organizovali su večeras projekciju dokumentarno-arhivskog filma poetičnog naslova *Noć skuplja dva vijeka* poznatog crnogorskog režisera Branka Baletića. Radi se o izuzetnom filmskom ostvarenju za koje je njegov autor dobio Gran-pri na ovogodišnjem Festivalu filma Jugoistočne evrope SEE-a Peris. Ovaj Baletićev dokumentarac prikazan je i u okviru Evropskog kampusa na čuvenom Institutu Orientalnih jezika i Civilizacija (INALCO) u Parizu, gdje je ocijenjen najlaskavijim ocjenama tamošnjih vrhunskih slavističkih autoriteta iz 30 zemalja. Prikazan je dosad u Baru, Herceg Novom, Cetinju, Podgorici i prije nekoliko dana u Beogradu. U lucidnoj namjeri da djelo ovog našeg velikana što bolje predstavi svijetu, Baletić je napravio francusku i englesku verziju filma, u pripremi je i njegova italijanska varijanta, a kako je nedavno izjavio, volio bi da napravi i tursku verziju.

A sad veoma kratko, nekoliko uvodnih riječi o samom filmu *Noć skuplja dva vijeka*. Radi se o dokumentarnom ostvarenju koje je sastavljeno od već snimljenog arhivskog autorskog filmskog materijala, dakle, od segmenata filmova koji su se bavili Njegošem i njegovim djelom poznatih južnoslovenskih autora Velimira Stojanovića, Jelene Genčić, Nikše Jovićevića, Zdravka Velimirovića, scenarista Ratka Đurovića, Vuka Milatovića i drugih. Baletić je pri strukturiranju ovog filma koristio i drugu raznovrsnu obimnu relevantnu građu da bi postigao što potpuniji i vjerniji prikaz Njegoševе osobene istorijske figure koje je po svemu nadvisila svoje vrijeme. To se, pored ostalog, naročito upečatljivo sugerise i osnovnom naslovnom metaforom *Noć skuplja dva vijeka*. Naime, očigledno je da je Baletić kao iskusen i veoma obaviješten erudita najviše dao značaja ocjenama najreferentnijih savremenih analitičkih autoriteta da je Njegoševo pjesništvo aktuelnije danas nego ikada, da pripada samim vrhovima svjetske poezije, da je, u konačnici,

njegova poetička refleksija svestremljena jer čovječnost i čovjekovu ljubav stavlja iznad besmrtnosti (*Dok evo ti bajne vile lakim krokom će mi leti/Zavidte mi svi besmrtni na trenutak ovaj sveti*). Njegoš slobodar, dalekovidni državnik, reformator, humanist, jugosloven, evropejac, kosmopolit, filozof, kosmogonijski pjesnik svjetskog formata, -takvim ga prezentira Baletićeva majstorska filmska režija. Njegoš nas je uveo u porodicu civilizovanih društava. Njegoš je temelj savremene Crne Gore. Kad se ima u vidu Njegošev genije i ogroman globalni doseg filma kao modernog medija, postaje veoma jasno od kakvog je kulturološkog i svakog drugog značaja ovo izvanredno Baletićevo autorsko pregnuće.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Bijelo Polje

**CRNOGORSKA
KINOTEKA**

*u
u
u
u* *Ratkovićeve*
Večeri poezije
Bijelo Polje

Bijelo Polje, Kuća Rista Ratkovića
utorak, 4. februar 2014. u 19 sati

uvodna riječ
Radomir Ilić

Projekcija dokumentarnih filmova
Živka Nikolića

Riječ Radomira Ilića

Večeras je na programu retrospektiva dokumentarnih filmova našeg čuvenog reditelja i scenariste Živka Nikolića. Rođen je 20. novembra 1941. godine u Ozrinićima kod Nikšića, preminuo 17. avgusta 2001. godine u Beogradu. Autor je proslavljenih igranih filmova: *Čudo neviđeno* (1984) – 30 miliona gledalaca u Rusiji, *Ljepota poroka* (1986) – proglašen najgledanijim filmom svih vremena u Izraelu, *Jovana Lukina* (1979), *Beštije* (1977), *U ime naroda* (1987). TV serija *Đekna još nije umrla, a ka' će ne znamo, Oriđinali*. U svijetu dočekivan sa priznanjima i divljenjem, u domovini često žestoko osporavan, čak i proganjan. Progonili smo ga jer nas je slikao onakve kakvi stvarno jesmo: naše i uzvišene i ružne osobitosti, pored svijetlih strana i naša tamna naličja. Kad bi pred oči gledalaca iskrsao tematski jače eksponiran arhetipski obrazac destruktivnog kolektivističkog činjenja, to je izazivalo žestoki otpor. Živkovi filmovi su bili poput ogledala koje se okrivljuje i mrzi zbog ružnog istinitog odraza. Ti filmovi su nailazili na otpor jer su nastali u vremenu kad još nije bila ni počela da blijedi samodopadljiva herojska crnogorska lakirovka. Sve što smo bili bliži globalnim komunikacijskim i kulturnim tokovima, sve je više splašnjavao otpor prema objektivnom, istinitom prikazu tamnih naličja *časnijeh i poštenijeh*, i sve više bilo moguće mirno katarzično sučeljavanje sa autodestruktivnim arhetipskim porivima i navikama u crnogorskom kolektivitetu, kao pogubnim produktima jedne surove dugotrajne getoiziranosti. Nikolićevi dokumentarni filmovi, fundament njegovog stvaralaštva, sticajem mnogih okolnosti, nijesu toliko poznati širokom auditorijumu, čak ni blizu njegovom igranom opusu. A upravo su u njima prepoznatljiviji ključni postulati Živkove poetike. Nikolić ne voli glomaznu epsku raspričanost. Njegov objektiv se fokusira na osobene detalje i pokrete, naročito na lica i oči. Njegovi psihološki portreti su sublimativno ekspresivni. Iskonska tragička studen bije sa tih lica. Sa njih prosto sipa i preplavljuje stoička gordost i patnja surovog življenja. Faktografski uvjerljivim elegantnim nizanjem scena i detalja, majstorskim kadriranjem sa kontrastnim koloritskim dinamizmom, punoćom ekspresije, Nikolićevi filmovi nadrastaju prostor i vrijeme u kom su nastali. Njegovi likovi su nezaboravne žive freske, najrječitije mape surovog trajanja, krik tragične čovjekove usamljenosti.

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

Prosvjetljenje II, 50 x 65 cm, 2014.

Ljudsko ili božansko
Radoslav Milošević Atos
SLIKE

Izložbu otvara Luka Lagator
U muzičkom dijelu učestvuje Anela Čindrak, harmonika

Prostorije Matice crnogorske
Balšića pazar bb, Cetinje
četvrtak, 27. 03. 2014. u 19 sati

Matica crnogorska Ogranak Cetinje, je organizovala, 27. marta 2014, izložbu crteža u boji Radoslava Miloševića Atosa.

Izložbu je otvorio Luka Lagator, a u muzičkom dijelu je učestvovala Anela Čindrak, studentkinja harmonike Muzičke akademije na Cetinju.

Radoslav Milošević Atos rođen je 1954. u Đakovici, oženjen, živi na Cetinju od 1980. Završio je Filozofski fakultet, odsjek za engleski jezik i književnost, 1977., Akademiju umjetnosti, slikarski smjer 1978. u Prištini, u klasi prof. mr Redžepa Ferija i postdiplomske studije u oblasti konzervacije likovnih djela na FLU u Ljubljani 1985. u klasi prof. mr Franca Kokalja. Proveo je sedam godina na zaštiti spomenika, dvije u turizmu i više od dvadeset u obrazovanju. Osim navedenih studijskih programa, završio je više specijalizacija u zemlji i inostranstvu. Učestvovao je na više od 25 konzervatorsko-restauratorskih projekata u Crnoj Gori, Sloveniji, Italiji i Poljskoj od čega su najznačajniji: konz/rest živopisa Pivskog manastira (1980-81), živopisa i ikonostasa Manastira Dubočice kod Pljevalja (1982-83), restauracija gotskih lukova i rozete Manastira Pleterje kod Maribora u Sloveniji (1983). U novije vrijeme, bio je i član radne grupe na konz/rest radovima na Lovćenskoj vili, Dvorskoj crkvi na Ćipuru i Mauzoleju vladike Danila 2011-2012 (Cetinje-Grad kulture 2010-2013).

Učestvovao je u brojnim projektima reforme obrazovanja. Školske 1991/92 inicirao je i povratio Likovnu školu „Petar Lubarda“ na Cetinju čiji je bio i dugogodišnji direktor. Radio je kao profesor engleskog jezika, slikar-konzervator, izvođač praktične nastave na Kulturološkom fakultetu, saradnik za engleski jezik na Likovnoj Akademiji, šef turističke agencije „Tara“ Cetinje, direktor Obrazovnog Centra na Cetinju, a od 2009. godine je na mjestu pomoćnika direktora Zavoda za školstvo u Sektoru za unapređivanje obrazovanja. Vodio je više kurseva za engleski jezik za Institut za strane jezike – Podgorica i Upravu za kadrove. Osim engleskog, govori ruski, albanski, poljski... Prevodilac je za časopis „Vaspitanje i

obrazovanje“. Objavio je brojne prevode, od kojih najviše iz oblasti obrazovanja, neke i u stranim časopisima. Autor je preko 30-tak dizajnerskih rješenja za knjige, časopise, flajere, postere i dr.

Član je ULUCG i AIAP. Potpredsjednik je Fondacije „Petar Lubarda“.

Atos je do sada imao je šest samostalnih izložbi i devet grupnih. Ovo je njegova prva samostalna izložba na Cetinju. Po vokaciji se svrstava u nadrealiste mada je na njegovo likovno stvaralaštvo izvjestan uticaj imao rad na zaštiti kulturnih dobara.

Ovogodišnja, sedma samostalna izložba se sastoji od 15-tak crteža u boji u kombinovanoj tehnici u velikom vremenskom rasponu od 1998-2014. Njegov likovni svijet karakterišu idealizovani pomalo biblijski likovi u nadrealnom ambijentu vijugavih linija i vibrirajuće palete boja. Čini se da on ponekad ide dalje i iskoračuje iz nadrealne likovnosti i reminiscencija živopisa i ikonografije i nemi-ušto dodiruje neke elemente nauke, kosmosa i poezije. Kroz čitav umjetnikov opus dominira crtež i ostaje njegova najjača likovna snaga.

O njemu je Mladen Lompar rekao u Katalogu III samostalne izložbe 1992. sljedeće: „...No određen uticaj je imalo proučavanje starih majstora, posebno renesansnih i želja da se njihovom sintaksom definiše moderni senzibilitet. Ovakvo opredjeljenje u savremenoj crnogorskoj umjetnosti, sa vrhunskim dostignućima ima opus Dimitrija Popovića, a u određenom poretku Miloševiću je blizak i senzibilitet Draga Dedića iz Pariza, naročito u obojenim crtežima.“ ...

V. Pejović

ORGANIZUJE

TRÉĆE NADMETANJE ZA ĐECU IZ HERCEG NOVOG

TEMA

Herceg Novi grade od skalina

Učenci se mogu izraziti kroz sljedeće forme

- *esej*
- *panel izlaganje* (power point)
- *pano – plakat*
- *likovne tehnike* (papir – karton, glina, keramika, drvo, tekstil, plastika i sl.)
- *video materijal* (klip 3-4 min)
- *foto naracija* (2-5 fotografija)

Pravo učesća imaju deca od 4 do 17 godina
Rok za dostavljanje radova je 17. maj (subota) 2014. godine

Radove dostaviti na adresu

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoševa br. 46, Herceg Novi
email: matica.hercegnovi@gmail.com
kontakt osoba: Marija Čolpa, tel. 068 710 578

Radove će ocjenjivati žiri u sastavu

Minja Bojanić
Mirko Kosić
Petar Marković

Rezultati konkursa biće objavljeni 20. maja 2014. godine
Izložba radova i dodjela nagrada održaće se u
srijedu, 21. maja 2014. godine u 12 sati
u Matici crnogorskoj Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46
(kontakt telefon: 031 324 834 ; 068 710 578 ; email: matica.hercegnovi@gmail.com)

Herceg Novi grade od skalina - treće nadmetanje za decu

U trećem nadmetanju za decu od 4 – 17 godina iz Herceg Novog, odžanog u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi ali i u čast proslave Dana nezavisnosti Crne Gore 21. maj 2014. u sedam kategorija (esej, power pont, kratki film, skulptura, maketa i sve likovne tehnike) učestvovalo je 112 učesnika iz od kojih je žiri u sastavu Minja Bojanić, Mirko Kosić i Petar Marković nagradilo 34 rada.

Izložbu radova je organizovala i otvorila Marija Čolpa.

Najmlađi učesnici su nagrađeni iz JPU „Naša radost“ u kombinovanoj tehnici: *I nagrada* – **Sara Milanko**, starija grupa, VJ Igalo; *II nagrada* – **Hristina Grbo**, starija grupa, VJ Savina; *III nagrada* – **Filip Janjušević, Ivan Jos, Viktorija Jovanović i Darija Raičević**, starija grupa, JV Igalo.

Iz osnovnih škola u kategoriji likovna kombinovana tehnika nagrađeni su: *I nagrada* – **Ilija Ninković**, VIII₄, O. Š. „Milan Vuković“; *II nagrada* – **Valentina Bojanić**, VIII₁, O. Š. „Milan Vuković“ i *III nagrada* – **Sara Bojanić**, VII₁, O. Š. „Milan Vuković“.

Iz osnovnih škola u kategoriji pasteli nagrađeni su: *I nagrada* – **Andela Rogač**, VI₄, O. Š. „Dašo Pavičić“; *II nagrada* – **Isidora Sekulić**, VI₂, O. Š. „Dašo Pavičić“ i *III nagrada* – **Andela Stojanović**, VI₂, O. Š. „Dašo Pavičić“.

U kategoriji fotografije učestvovala je JU SMS „Ivan Goran Kovačić“, a *specijalnu nagradu* je dobio **Uroš Stamenović**, III a, Gimnazija.

U kategoriji kolaž, za osnovne škole nagrađeni su: *I nagrada* – **Vasilisa Dragić i Milica Cerović**, I₁, O. Š. „Dašo Pavičić“; *II nagrada* – **Katarina Veljović i Lana Prebiračević**, I₁, O. Š. „Dašo Pavičić“ i *III nagrada* – **Marko Nikezić i Viktor Grle**, I₁, O. Š. „Dašo Pavičić“.

U kategoriji kombinovane tehnike za srednju školu nagrađeni su: *I nagrada* – **Luka Ukropina**, III_b; *II nagrada* – **Ivana Vukčević**, IV i *III nagrada* – **Hristina Glokovac**, III_b.

U kategoriji skulptura nagrađeni su: *I nagrada* – **Jovan Zorić, Mitar Perović i Dobrica Radanović**, II_{gr}, *II nagrada* – **Sanja Vuković, Rosa Mihajlović i Nataša Ščekić**, II_{gr} i *III nagrada* – **Jovana Vučetić, III i Dušica Pašić, IV.**

Specijalnu nagradu za kratki film dobila je **Jana Radan**, III, Gimnazija, JU SMSŠ „Ivan Goran Kovačić“.

U literarnoj kategoriji nagrađena je **Daria Ilić**, 5 godina.

M. Čolpa

Povodom *Dana nezavisnosti Crne Gore*

Izložba

VESKA PEJOVIĆA

ZA

CETINJE

utorak • 20. maj 2014. • 18h

Matica crnogorska – Ogranak Cetinje
Balšića Pazar bb, Cetinje

GOVORE **Aleksandar Bogdanović**
gradonačelnik Prijestonice

Marko Špadijer
publicista

MUZIČKI **Vasilisa Lopušina** (klavir)
PROGRAM **Anela Čindrak** (harmonika)

Riječ Marka Špadijera

Datum u čiju čast se priređuje ova izložba, vratio je na pozornicu prijestono Cetinje i odredio mu obavezu da poveže prošlost i budućnost crnogorskog naroda u jedan istorijski sklad. Za takvu ulogu u evropskom okruženju Cetinje treba da bude uređeno i čuvano kao simbol slobode i suverenosti Crne Gore.

Drugi datum, 22. maj Dan Matice crnogorske, za nas predstavlja ne samo sentimentalnu vezu sa „rodnim“ gradom, već i obavezu da pod okrilje Ogranka okupimo sve koji žele da dinamiziraju društveni život u gradu i kultivišu lokalpatriotizam.

Zadovoljstvo mi je što aktivno učestvujem u ovom neobičnom događaju – izložbi ideja inženjera Veska Pejovića, sekretara Ogranka Matice crnogorske, da se uljepša Cetinje. Neću se određivati prema bilo kojem projektu. Oni su tu, javni i na svakom posjetiocu je da donese sopstveni sud. Mjerodavno će biti ono što kažu institucije za to određene.

Ogranak Matice nastoji da postane jedan od aktivnih sudionika u razvijanju svijesti o značaju i misiji Cetinja. Sjećanjem na ljude i događaje iz prošlosti želimo da održavamo poštovanje prema minulim generacijama, a prezentacijom savremenih kulturnih i umjetničkih dostignuća stvaramo bolju duhovnu klimu i postajemo centar u kome se roje ideje za opšti kulturni napredak.

Cetinje je jedno, jedinstveno i neponovljivo. Ono je dragocjen prostor u kome obitavaju građani raznih porijekla, doba, obrazovanja, običaja, navika, kulture, koji sa ponosom nose naziv – Cetinjani. To većinu nas čini gordim i obaveznim da učinimo nešto dostojno predaka.

Jedan od onih koji se ne miri sa propadanjem, devastacijama, nemanjem para i ideja, ravnodušnošću, pasivnošću ili zapuštenošću u bilo kojem dijelu grada, je svima dobro poznati Vesko Pejović, inženjer iz Lovćenske ulice. Neumoran sanjar, fantast i vizionar. Predlozi Veska Pekovića su snovi u slikama i planovima. On je virtuelni graditelj i propagator svojih zamisli. Ovoga puta se usredsredio na dese-

tak tačaka u gradu koje svakog dana gledamo. Oko svoje ideje okupio je prijatelje: arhitekta, urbaniste, građevince, slikare, književnike, vajar, mašinske inženjere, profesore, politikologe, šumere... To je respektivna grupa mladih ljudi koji se deklariraju kao aktivni građani željni učešća u društvenim poslovima.

Ovakvi entuzijasti su velika nada da se na Cetinju stvara atmosfera aktivnog građanstva voljnog da participira u javnim poslovima, ali i obaveza opštinskih i državnih struktura da napuste činovničku ljenost.

Stalna i dinamična građanska inicijativa morala bi obuhvatiti sav misaoni i stručni potencijal koji ima Cetinje. Pored domaćih umjetnika i stvaralaca iz svijeta porijeklom sa Cetinja, očekuje se kvalitetnije i masovnije učešće brojnih NVO, radnika zaposlenih u školama, bibliotekama, muzejima, arhivama, galerijama, zavodima, a naročito onih iz umjetničkih akademija. Ekskluzivnu poziciju na Cetinju imaju kulturne i umjetničke ustanove, pa je legitimno očekivati da njihov odnos prema gradu bude u tom duhu. Za uljepšavanje grada mora se organizovano razvijati navika i stvarati strast od najmlađeg doba i kod svih kategorija građana. Tek kad svako bude imao tu svijest, znaćemo da imamo evropsko Cetinje.

I još nešto. Cetinje se mora potruditi da bude u mnogo čemu originalno. Konfekciju treba izbjegavati kad god je moguće. Zar uzor ne mogu biti ograda Vlačke crkve, kamena Ljetnja pozornica, izgled mnogih cetinjskih vrata i ograda. (Barselona, autentična arhitektura od katedrale, kuća za stanovanje, parka, klupe na ramble, kandelabra.... sve Gaudi. Pokušati sa cetinjskim Gaudijem.)

Želim da se neki od ovdje izloženih planova ostvari, a znajući Veska Pejović, uvjeren sam da ga neće napustiti mašta i upornost i da ćemo imati novih ideja. Ja mu na ovome dosada i na budućim planovima – čestitam.

IZLOŽBA

MINESTRA OD 4 PITURA

Anđela Jančić

Branislav Čeprijić

Đulijana Knežević

Rosanda Poznanović Savčić

Izložbu otvara Bosiljka Pušić, književnica

*Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa ulica br. 46
petak, 13. jun 2014. u 20 sati*

Tvorenje je svemirski zahtjev čovjeku

Ako čovjek nije u dosluhu sa svemirskom česticom koja mu je rođenjem udenuta u biće onda je on u vakumu koji imenujemo *dokolicom*. Ako ta dokolica nije predaš između dva tvorenja onda će ona kao sona kiselina razarati nutarnje čovjekovo biće do njegovog poništenja.

Tvoriti-znači postojati. Ali nije svejedno da li tvoriš na užtrb drugih, tj, da li je tvoje tvorenje protiv ili za čovjeka, da li je, zapravo, za dobrobit opšteg bitka ili je smicalica kojom se želi zlo drugome. Pol Zindel je napisao sjajnu dramu *Uticaš gama zraka na sablasne nevene* kojom nas je poučio da istom stvari možemo otrovati cijelo čovječanstvo ili ga učiniti bogatim i srećnim. Nagasaki i Hirošima su najjasnije rekli šta je u stanju jedan ljudski pronalazak da učini a taj isti pronalazak u medicini, sveden na minimalne doze čini beskrajno velika dobra.

Dakle, dokoličiti znači biti dokon, a kada si dokon onda si prazan jer tvoje ruke nisu ničim zauzete a samim tim ni tvoj um nije zaokupljen nečim. Svi koji tvore (bilo da mijese hljeb, seju žito, odgajaju voće, tkaju odjeću, skladaju muziku, slikaju ili pišu knjige – tvore ne samo za sebe, iako time prevashodno ispunjavaju sopstveno biće onom vatrom od koje se hoda uspravno i svijet gleda otvorenim i dobronamjernim očima.

I zato sam večeras osobito radosna što imam čast da četiri bića pozdravim zato što su krenuli trnovitim putem u osvajanje slikarskih vještina rvući se sa nepodan-tnim platnom, sa zastaršujućom bjelinom papira, otkrivajući magiju boja i linija pomoću kojih se zakoračuje u jedan novi svijet-u svijet koji je stvorila njihova i isključivo njihova ruka.

Oni su se odvažili večerašnjom izložbom da iskorače iz svojih prostora u kojima slikaju domaštavajući ovaj svijet svako od njih na svoj način i da se javno objelodane i izlože pogledima ono što su naslikali svejedno da li strogim ili blagonaklonim pogledima. Ta odvažnost da se pokažu i drugima je dvosmjerna: njom će svako od njih provjeriti koliko je od slikarskog umijeća osvojio i koliko je i da li je druge onim što je izložio obradovao.

Pred nama su sada slike: Anđele Jančić, Branislava Čeprnjića, Knežević Đulijane i Rosande Poznanović a svaka od tih slika je prozor u neki novi svijet u koji do sada nijesmo mogli ni da zavirimo niti da ga dotaknemo.

Nemam namjeru da gradiram izložene slike niti je to namjera ove izložbe. Ova izložba je tu da nas podsjeti da nismo ispitali sami sebe koje sve lavirinte posjećujemo i koje i kakve se snage skrivaju u nama. „To se otkriva u rijetkim trenucima kao što je ovaj u kome Aska igra igru za svoj već preboljeni život“ (Ivo Andrić: Aska i vuk).

No, govoriti o ovo četiri individualaca koji su ustali iz mase zaparloženih, iz atmosfere učmalosti i krenuli na težak put osvajanja makar i onih najmanjih slikarskih vrhova, bilo bi nepotpuno ako ne bismo istakli njihovog vodiča kroz uske i neprohodne staze slikarstva, ako ništa ne bismo rekli o Dobrivoju, Bobanu Petroviću. Imala sam sreće da sa Bobanom radim u istoj srednjoj školi a potom i u njegovoj prestižnoj Likovnoj galeriji „Mobi Dik“. Sve to vrijeme kružile su gradom priče da onaj učenik kome Boban daje časove iz likovne umjetnosti ne pada na prijemnom ispitu Likovne akademije. Dakle, umjesto da se posveti sebi i svojoj likovnoj karijeri Boban je odlučio da nesebično uči druge, mada mi je njegova koleginica sa Likovne akademije, Šemsa Gavrankapetanović, otkrila da je Boban bio najtalentovaniji na Akademiji u njenoj generaciji. Dakle, pohvala Bobanu, vrsnom likovnom pedagogu, sejaču plemenitog sjemena, isto onoliko kao i onima koji su pronašli tvoračku svemirsku iskra u sebi i rasplamsali je u tvoračku vatru: Anđeli, Branislavu, Đulijani i Rosandi.

Sa radošću što sam večeras ovdje i sa nadom da ćemo biti svjedoci još mnogih izložbi pomenutih izlagača proglašavam ovu izložbu otvorenom.

Bosiljka Pušić

Izložbu otvara Momir Dragičević, profesor

DA NE ZABORAVIMO JULI

Izložba radova učenika S. Š. „Ivan Goran Kovačić“

STEFANOVIĆ NATAŠA (I gimnazije)
ALEKSANDRA MISINEZOVIĆ (I gimnazije)
MARINA TUŠUP (I gimnazije)
BOJANA BOCA (I gimnazije)
JELENA LUČIĆ (III gimnazije)
JANA RADAN (III gimnazije)
ĐORĐE CUPARA (II građevinske)
ANA MARKOVIĆ (II građevinske)
JELENA BULATOVIĆ (II građevinske)
KRISTINA OSTOJIĆ (II građevinske)
HARIS AGOVIĆ (II građevinske)
NINA KRIVOKAPIĆ (III gimnazije)
NADA PETROVIĆ (III gimnazije)
VESNA VAVIĆ (I gimnazije)
NINA PERIŠIĆ (I gimnazije)
JOVANA POPOVIĆ (I gimnazije)
ANA KOVAČEVIĆ (I gimnazije)
JELICA CERKOVIĆ (I gimnazije)
NADA DRAŽOVIĆ (I gimnazije)
KRISTINA MANDIĆ (I gimnazije)
ANĐELA DAVIDOVIĆ (I gimnazije)
KLAUDIJA BAČOVIĆ (I gimnazije)
JELENA SREDANOVIĆ (I gimnazije)
LJUBICA VLAOVIĆ (I gimnazije)
NIKOLINA LUČIĆ (I gimnazije)
ANASTASIJA ROSTOVIĆ (I gimnazije)
ANA GOVEDARICA (III gimnazije)
ANĐELA KOVAČEVIĆ (III gimnazije)
HRISTINA GLOGOVAC (III gimnazije)
NATAŠA SEKULIĆ (III gimnazije)
TAMARA PUTICA (II gimnazije)
MAJA MACAN (II gimnazije)
OLJA MILINOVIĆ (II gimnazije)
TAMARA GNJIDIĆ (II gimnazije)

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa ulica br. 46
Subota, 12. jul 2014. u 21 sat

Večeras smo ovdje da u duhu slogana ove izložbe obilježimo najznačajniji datum naše zajednice, naše države, kuću bitka našeg kolektivnog identiteta.

Jul, a još 13. dan potvrde Našeg subjektiviteta, ostvarenja snova, dan kad se počinjalo i dan kad se slavilo, dan samopotvrde, emancipacijsko ostvarenje.

Ako ne pamtimo, nećemo biti ni zapamćeni. Zadatak našeg ličnog i kolektivnog dolazi iz istorijskog pamćenja vrijednosti koje će nas nadahnjivati, davati snagu za nova postignuća, uspjehe i pobjede.

Učenici naše škole, njih 34-oro kroz ove radove, individualne i kolektivne, percipiraju svoj mladalački osvrt na ispričano, odslušano, naučeno. Svoj izraz osjećanja prema najvećem prazniku svoje nacionalne istorije na jedan kreativni način pokazuju i vama.

Uz zahvalnost Ogranku Matice crnogorske Herceg Novi umjesto dugog govora, ostatak priče o Danu državnosti ispričaće Vam radovi naših učenika.

Momir Dragičević

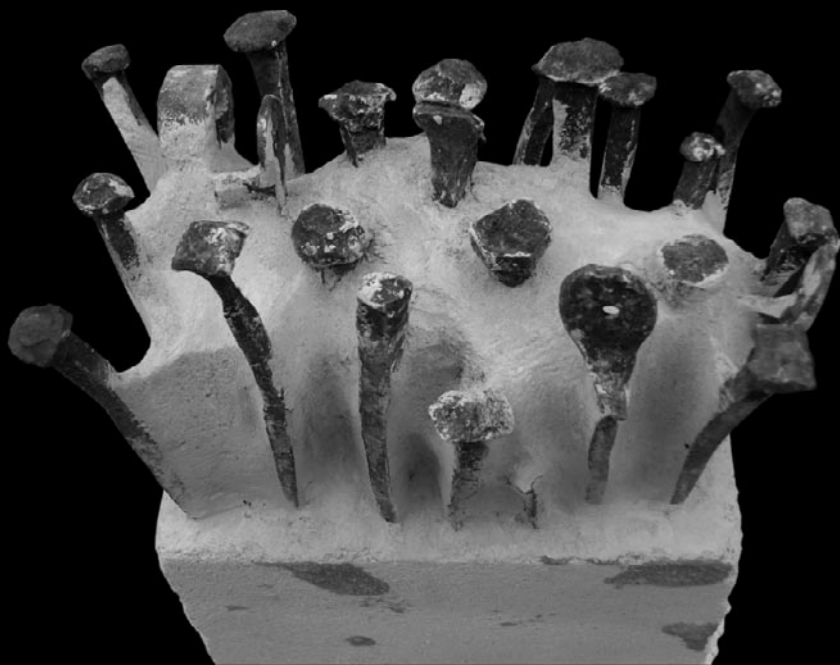

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Bogdan V. Musović

skulpture iz ciklusa

ZIDOVI

Subota, 12. jul 2014. u 19 sati, Balpšića bazar b.b. CETINJE
Izložba je otvorena od 12.jula do 12. avgusta 2014.

Riječ Luke Lagatora

Povodom Dana državnosti Crne Gore, Matica crnogorska Ogranak Cetinje, organizuje samostalnu izložbu skulpture Bogdana Musovića, našeg člana i dugogodišnjeg predsjednika Ogranaka Herceg Novi. Musović je rođen u Nikšiću. Umjetničku školu je završio u Herceg Novom, a Filozofski fakultet – istoriju umjetnosti u Beogradu. Svoje radove izlaže od 1968. godine. Od 1970 do 1984. godine, u okviru Društva Likovnih umjetnika Makedonija, a od 1984 kao član Likovnih umjetnika Crne Gore i naravno – samostalno. Izlaže na mnogim kolektivnim likovnim manifestacijama u zemlji i inostranstvu. Član je Udruženja međunarodnih umjetničkih kritičara. Za svoj rad dobio je: Prvu nagradu za skulpturu Sobrañja Makedonije i Prvu nagradu na Dvadesetom Hercegñovskom zimskom salonu. Bio je dugogodišnji kustos i direktor galerije „Josip-Bepo Benković“ u Herceg Novom.

Ovdje je izložen dio (15) radova iz Musovićevog ciklusa „Zidovi“. Veoma su interesantni ti njegovi ciklusi ðe umjetnik, specifičnim postupkom i kombinacijom nañenih oblika i materijala u prirodi, stvara i živi svoj svijet koji kao originalnu ideju i vješto sklopljenu cjelinu imamo prilike da doživimo na ovakvim izlozbama. Njegove „Zavičajne ptice“, baš kao i ovi „Zidovi“ sugestivno djeluju na posmatrača izazivajući ponekad sjetu, možda čežnju i zapitanost.

Interesantno i intrigantno je umjetnikovo polazište sa osnovnom temom „Zid“. Zid je, vjerovatno, prvi čovjekov izum, jer čim je postao svjestan, on je osjetio potrebu da se zaštiti, da se ograđi, da bude siguran i svoj. Brojne su asocijacije kad kažemo ili čujemo riječ „zid“: zaštita, čvrstina, ograda, bedem, zatvor, parapet ... ali i: kuća, stan, toplo ognjište ... A zidova ima raznih: Kineski zid, Berlinski zid, Zid smrti, Zvučni zid, postoji i Zid-Zid i kakvi još ne.

Od svih njih po malo, makar i u finim nijansama, mogli bi naći i na fragmentima zidova Bogdana Musovića koji su ovdje izloženi. Svi oni mogu biti djelovi zidova i zidina, podzida i nadzida što ih je čovjek kao svoju prijeku potrebu sebi načinio.

Oni jedino ne mogu biti djelovi Jerusalimskog zapadnog zida – „Zida plača“. Musović ne ostavlja prostora za to. Obluci, cigle, kamen i drugi elementi, toliko su isfugovani i povezani, da se ponekad jedva i naziru u gustim slojevima veziva, pa nema ni jedne pukotine između njih, ni malo prostora da se zavuče pažljivo smotan papirić sa ispisanim željama. Nema mjesta za tuđe želje i snove. Sve svoje smotuljke, sve tajne, želje, poruke... brižljivo je spakovao umjetnik, stavio ih unitra, uzidao ih, i dobro zaštitio od mogućnosti uvida, od pogleda i dodira. Posmatraču ostaje spoljašnjost objekata na kojima ponekad i postoje otvori da se uđe i izađe, kao dodatni elemenat koji samo omogućava cjelovitiji uvid u likovnu percepciju.

U svojoj viziji o „Zidovima“ umjetnik, između ostalog, kaže: „...ovaj svojevrсни ‘restauratorski zahvat’ nije bitno povrijedio osnovne oblike, određenu ikoničnost (dvoobraznost), gdje faktura ‘zida’ sa otvorima i drugim dominantnim uzidičivanjima, djeluje akcentima terakote i drugim ubačenim ‘predmetima’ sraslim u skulptorsku cjelinu“.

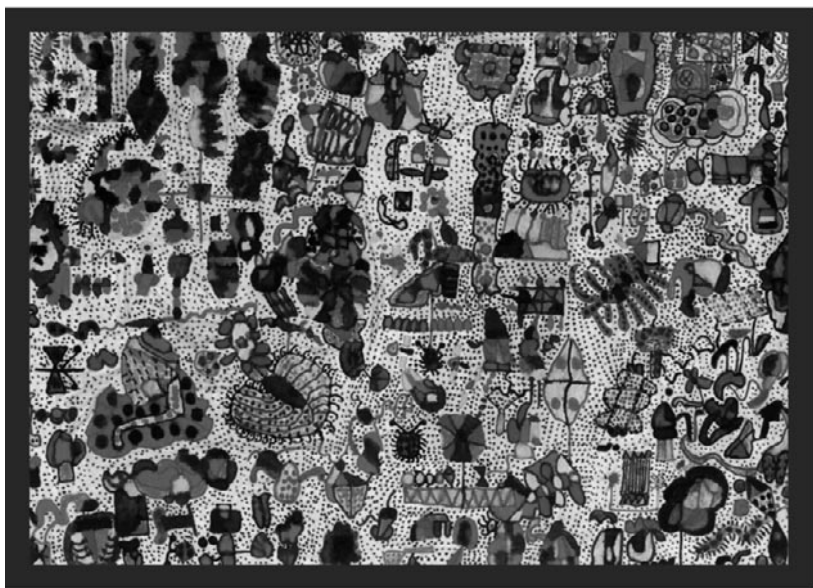
Zahvaljujem umjetniku što se odazvao na naš poziv i podario nas ovom lijepom postavkom, a Vama dame i gospodo, zahvaljujem na prisustvu i želim Vam srećan praznik.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Milena Đurović

CRTEŽI

Prostorije Matice crnogorske, Balšića pazar bb, Cetinje, 6. novembra 2014. u 18 sati

Izložbu otvara Luka Lagator

U umjetničkom dijelu učestvuju
Anela Čindrak, harmonika i
Eden Sekulović, violončelo

Riječ Luke Lagatora

Matica Crnogorska Ogranak Cetinje, otvorila je svoja vrata i dala priliku mladoj i talentovanoj cetinjanki Mileni Đurović da javnosti, a posebno likovnoj publici, predstavi svoj opus crteža na samostalnoj izložbi koju, splet okolnosti, jedna ljudska sudbina i neobičnost u izrazu, čine sasvim posebnom.

Na prvi pogled mogu se uočiti: stilska ujednačenost, fini osjećaj za boju, kompoziciona jednostavnost i prepoznatljiv rukopis. Ujednačenost kompozicije proizilazi iz stalne težnje da se do maksimuma ispuni prostor apstraktnim ili prepoznatljivim figurama, modelima i znakovima koji u svojoj kauzalnosti ipak nijesu nastali u „igri smjeloga slučaja“, već se tako samo čini. Postoji tu neki poredak, neka čežnja, neka slutnja, neka nada. Što bi drugo radilo suptilno i nadahnuto biće nego da u dugim i nametljivim cetinjskim izmaglicama u tjeskobi realnog i irealnog života, prazni svoju dušu od svega što se nakupilo, nataložilo i ispatilo? Najbolji posrednik za to jeste neodoljiva bjelina papira ili platna ispred sebe. Prepoznala je Milena moć te bjeline i neopisivu radost i olakšanje koje joj ona može donijeti. Zato se latila olovke i boje, pa se bijeloj hartiji do kraja povjerila iskreno i pošteno. Rezultat su ovi radovi koji su samo jedan mali dio njene priče bez kraja. A sve je počelo negdje duboko u njenoj duši, u podsvijesti koja daje i odaje skrivene impulse i neodoljivu želju da se kaže, saopšti, povjeri...

Ne ostavlja Milena ni trunku neobrađenog i slobodnog prostora na svojim radovima. Sve je iscrtano i puno jedne možda nedokučive „lirske fantazije“ komponovane od racionalnih i iracionalnih formi poput Miroove ili Polokove bilježnice koja je ostala neiščitana u nekoj skrivenoj ladici umjetnikovih tajni i dalekih sjećanja. Nema na ovim crtežima tonskih prelivanja i valera kod pojedinih elemenata, ali se veoma razučena hromatska skala osjeća u cjelini svakog njenog rada. Nema ni treće dimenzije i perspektive, nego je sve dato sa akcentom na same figure koje u opštem galimatijasu, svaka za sebe, nose svoju formu i boju čineći tako dio jedinstvene kompozicije na ograničenom prostoru. Sve je tu, reklo bi se,

u vidnoj korelaciji sa realnim životom koji u najvećoj mjeri i determiniše stav u likovnom izrazu autora. Važno je raditi, izgarati, stvarati i u tome pronaći smisao. Važno je uživati u trenutku i omogućiti sebi bezbroj takvih trenutaka, sve dok se prostor ne ispuni do samoga kraja. A onda ispočetka, i opet do beskraja, do zvijezda i dalje do beskonačnosti. I tu autor vidi izlaz – u dalekoj nekoj perspektivi koja našem oku nije prepoznatljiva na samim crtežima, ali se može naslutiti, baš kao što u beskonačnom zvjezdanom jatu slutimo svoju srećnu zvijezdu.

Izložba fotografija

CETINJE

1950 - 1980

IZ ALBUMA KRSTA ĐURIČIĆA

Autor izložbe
Vesko Pejović

Izložbu će otvoriti
Luka Lagator

Petak, 13.02.2015. 19 h, JU KIC „Budo Tomović“, Vaka Đurovića br.12, Podgorica

Riječ Luke Lagatora

Večeras imate izuzetnu priliku da vidite jednu posve neobičnu izložbu, čiju posebnost čine: jedan grad, jedan autor, jedno vrijeme, mnoštvo likova, mnoštvo prizora i mnoštvo sudbina. Donosimo Vam na dlanu jedan od mogućih pogleda na Cetinje iz vremena koje je već odavno za nama, ali koje živi u nama, otima se od zaborava i neda nam da budemo ravnodušni. Crno-bijele fotografije odmah asociraju na prošlost i pomisao da se radi o istoriji koja je neponovljiva, donekle nestvarna, pa i neshvatljiva za sadašnje pojmove i vrijeme u kojemu caruje; globalno informisanje, internet, digitalna komunikacija i virtuelna modifikacija u svim oblastima. Ali, u ovom slučaju nije baš tako. Cetinje je i danas na ovim fotografijama lako prepoznatljivo. I ne samo Cetinje, već i cetinjani; ovi sadašnji cetinjani koji, liše pametnih telefona, nijesu osjetili, bog zna, kakav napredak. Naprotiv, na ovim starim fotografijama možemo videti mnogo toga čega više nama: period privrednog razvoja grada, Bajice, Humce, Donji Kraj... sa po nekoliko kuća, puni život Balšića pazara, dio manifestacija iz Titovog perioda, poznate ličnosti koje su raznim povodima boravile na Cetinju, puno cetinjana koji su davali šarm životu grada, Lokandu, Ljetnju pozornicu, bezazlene dječje igre i čuvene bizarne ispraćaje pokojnika. Cetinje opet nastavlja da živi svoj život koji bi danas, što se tehnike tiče, mogao biti predstavljen u punom koloru, kao najozbiljniji razlog da neko pomisli i povjeruje kako je sada sve bolje, bogatije i ljepše.

Ova izložba je dio ogromnog opusa cetinjanina Krsta Đuričića, na osnovu koga je, po ideji i na inicijativu još jednog cetinjanina Veska Pejovića, koji je bio priređivač i urednik, a u izdanju Matice crnogorske, 2010. godine, štampana veoma luksuzna monografija: *Cetinje 1950-1980 – iz albuma Krsta Đuričića*. Za knjigu je odmah zavladao veliko interesovanje, ne samo od strane cetinjana, pa je čitavi tiraž rasprodat, a nama su ostale brojne fotografije, čiji sasvim mali dio možete pogledati na ovoj izložbi.

Krsto Đuričić je bio cetinjanin, dugogodišnji radnik Odjeljenja za opšte-narodnu

odbranu na Cetinju i rezervni kapetan I klase. Bio je skroman, pošten, pouzdan i vrijedan čovjek. Nema cetinjanina, njegovog savremenika, koji ga se ne sjeća kako u rukama nosi svoj skromni fotografski aparat. Uvijek se trudio da bude u pravo vrijeme na pravom mjestu i da nenametljivo zabilježi i ovjekovječi događaj. Bio je darovit i sposoban da u svakom trenutku uoči motiv, pa njegovom objektivu nijesu mogli izmaći brojni cetinjski događaji, objekti, pojave, pojedinci i nesvakidašnji prizori koje je strpljivo bilježio. Radio je to iz velike ljubavi, ali i iz još većeg siromaštva, pa je njegov opus nastao uz ogromno materijalno odricanje njega i njegove porodice. Ali, ostale su fotografije iz kojih zrači ljubav, toplina i humanost, ali isto tako majstorstvo i umjetnička vrijednost. Krsto nije bio samo hroničar Cetinja. Na njegovim fotografijama ostalo je vrijedno dokumentarno svjedočanstvo iz Podgorice, Rijeke Crnojevića, Nikšića, Kotora, Budve, itd. Nakon Krstove smrti 1983. godine, uz angažovanje njegovih sinova Željka i Dragana, a uz pomoć institucija kulture, priređeno je nekoliko izložbi fotografija pod raznim naslovima. Mi smo zahvalni porodici Đuričić što nam je ustupila ogroman opus od preko 12.000 fotografija, a Matica crnogorska je, štampanjem pomenutog albuma, knjige o Rijeci Crnojevića i ovakvim izložbama, doprinijela da se ovaj fundus populariše, zaštiti i sačuva.

Do ove izložbe je došlo na inicijativu sekretara Matice crnogorske Ogranak Cetinje, Veska Pejovića koji je napravio selekciju radova i lirski suptilno složio mozaik koji predstavlja jedinstvenu foto-storiju Cetinja i njegovog života u jednom, po mnogo čemu, specifičnom vremenu.

Vi će te, sigurno, prepoznati Prijestonicu i dio njenog duha, mnogi i sami sebe, ali što je sa Cetinjem? Hoće li neki novi fotografi, gledajući kroz moderne široke objektivne, videti ovaj grad i njegove žitelje u novom svijetlu i slavi? Umjesto odgovora, poslužiću se riječima Marka Špadijera iz uvodnika u pomenutom albumu Krsta Đuričića:

„Cetinje nije ostalo bez prepoznatljive ironične intimizacije sa istorijom, prkosa prema ljudskoj prolaznosti i bez osjećaja za svoje mjesto u Crnoj Gori i Evropi. Možda se u tom duhu mjesta krije pogonska energija za budućnost“

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

IZLOŽBA RADOVA

INspirit

KOMPJUTERSKA GRAFIKA

Milovan Mića Rakonjac

Izložbu otvara LUKA LAGATOR
U muzičkom dijelu učestvuje
ANELA ČINDRAK, harmonika

Prostorije Matice crnogorske
Balšića Pazar bb, Cetinje
četvrtak, 26. februar 2015. god. u 18 sati

Cetinje, 26. februar - 26. mart 2015. godine

DOKUMENTA

SAOPŠTENJA

Saopštenje za javnost povodom istraživanja javnog mnjenja

Matica crnogorska je u okviru tekućih programskih aktivnosti prije nekoliko dana realizovala svoje treće dubinsko istraživanje javnog mnjenja na temu identitetskih stavova građana Crne Gore. Istraživanje je obuhvatilo reprezentativan sociološki i metodološki uzorak na državnom nivou i bilo je fokusirano na relevantne aspekte savremenog crnogorskog identiteta. U okviru istraživanja ispitivani su stavovi građana prema državnom identitetu, patriotizmu, naciji i nacionalizmu, multikulturalnosti, jeziku, religioznosti, vjeroispovijesti i institucionalnoj zaštiti nacionalnog i kulturnog identiteta. Istraživanje je sprovedeno uz profesionalnu i tehničku pomoć CEDEM-a.

Matica crnogorska namjerava da temeljito analizira kulturne, sociološke, psihološke i političke aspekte dobijenih rezultata i da u narednom broju časopisa „Matica“, uz odgovarajući stručni komentar, objelodani cjelinu obavljenog istraživanja koje je obuhvatilo upitnik sa blizu četrdeset pitanja. U međuvremenu, Upravni odbor Matice je odlučio da objavi dio odgovora koji u ovom trenutku mogu biti zanimljivi našoj javnosti. Odgovori na postavljena pitanja obuhvataju i rezultate prethodnih istraživanja iz 2010 i 2011. godine, na osnovu kojih je moguće uporedno pratiti odgovarajuće raspoloženje i stavove crnogorske javnosti.

Marko Špadijer,
generalni sekretar
Matice crnogorske

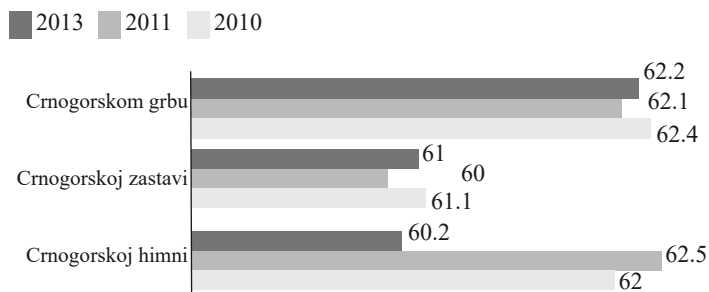
Podgorica, 17. maj 2013. god.

Prilog: odgovori na dio pitanja

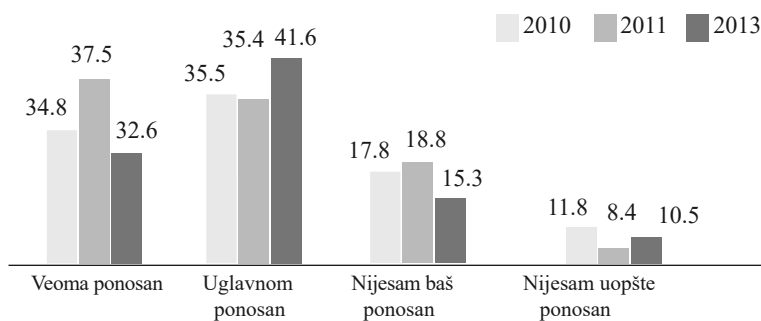
(1) Kakav je Vaš stav prema državnim simbolima?

Stav prema:		Veoma pozitivan	Uglavnom pozitivan	Uglavnom negativan	Veoma negativan	Nemam stav
Crnogorskoj himni	jun 2010.	36.4	25.6	8.0	10.8	19.3
	mart 2011.	33.4	29.1	9.3	11.8	16.3
	maj 2013.	32.3	27.9	10.8	12.0	17.0
Crnogorskoj zastavi	jun 2010.	36.0	25.1	8.4	10.0	20.4
	mart 2011.	33.9	26.1	11.3	12.6	16.1
	maj 2013.	33.8	27.2	8.8	13.2	16.9
Crnogorskom grbu	jun 2010.	37.1	25.3	6.8	9.5	21.2
	mart 2011.	34.3	27.8	10.6	11.3	16.0
	maj 2013.	33.5	28.7	8.2	10.8	18.8

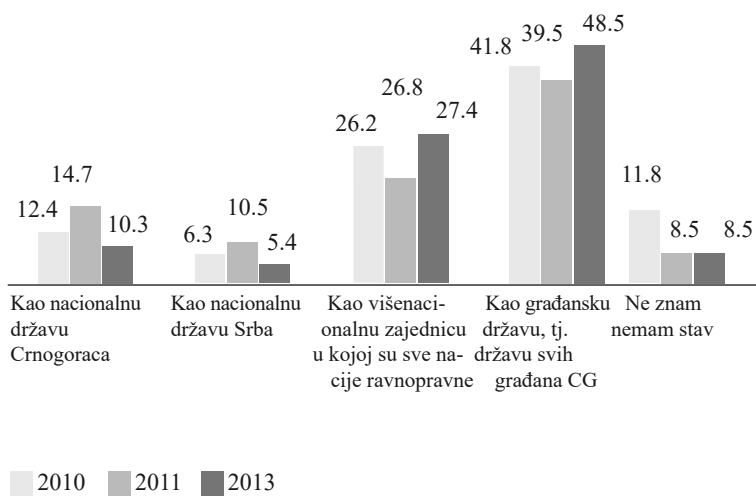
Sumarno pozitivan odnos prema simbolima -%:

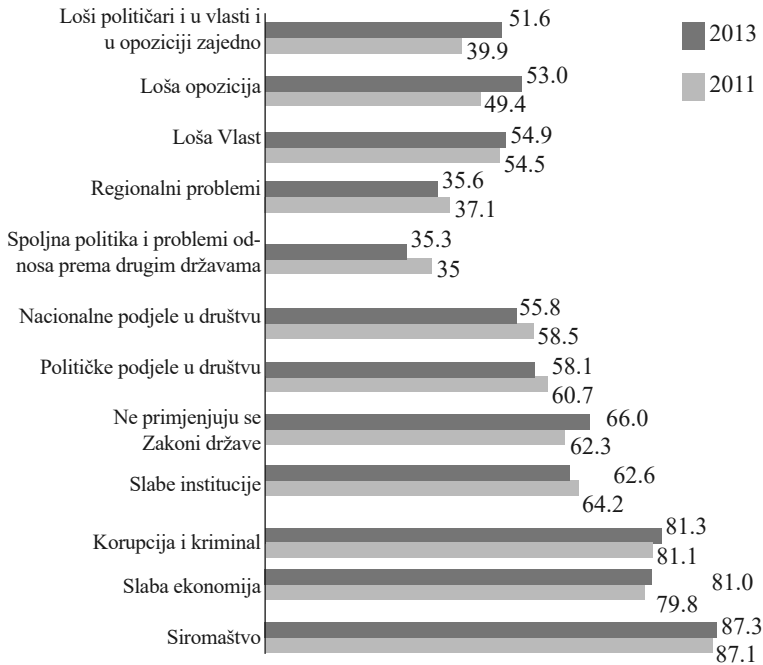
(2) Koliko ste ponosni na to što ste crnogorski državljanin?

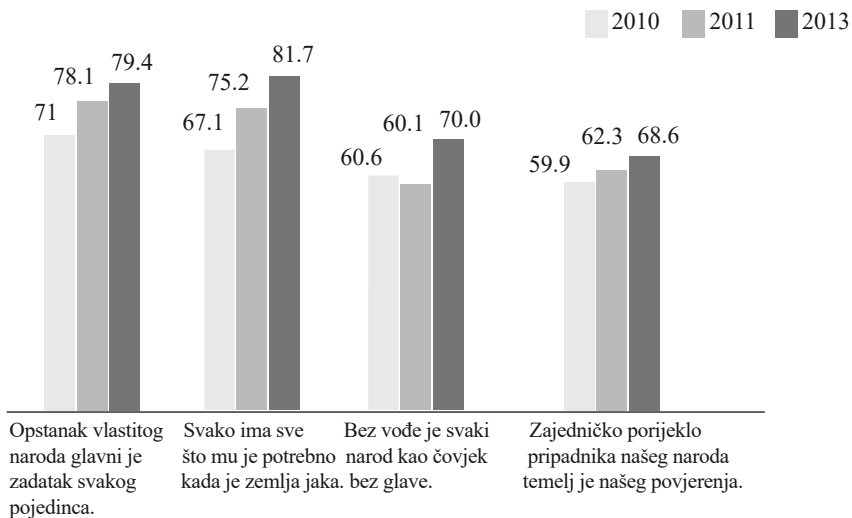
(3) Kako treba definisati crnogorsku državu?

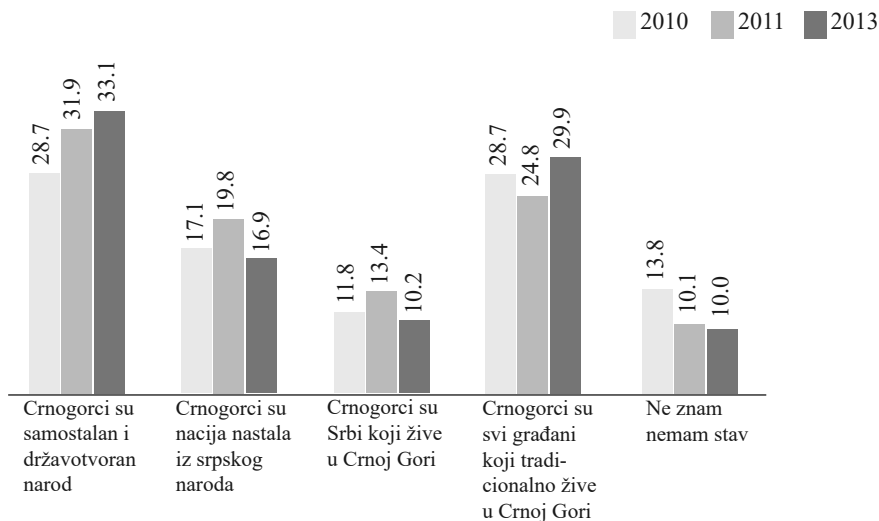
(4) Koja je najveća prepreka napretku crnogorske državu?

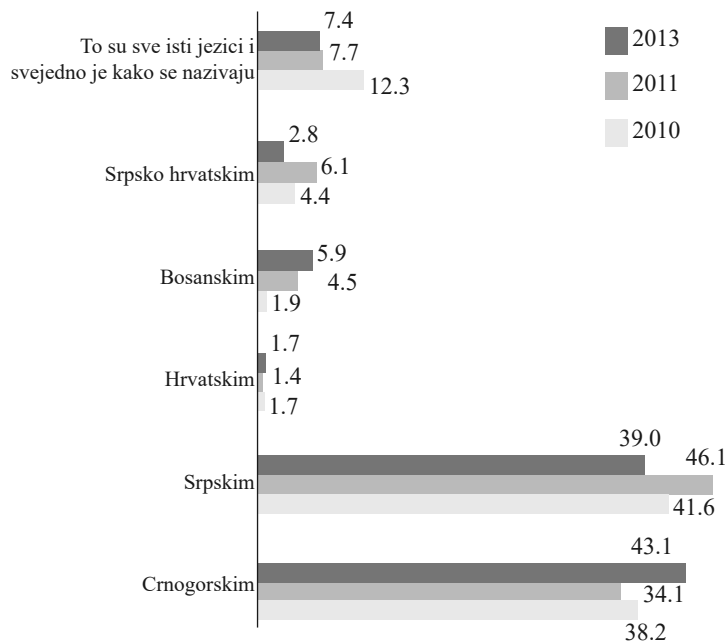
(5) Stavovi prema snazi nacije i nacionalnom jedinstvu?

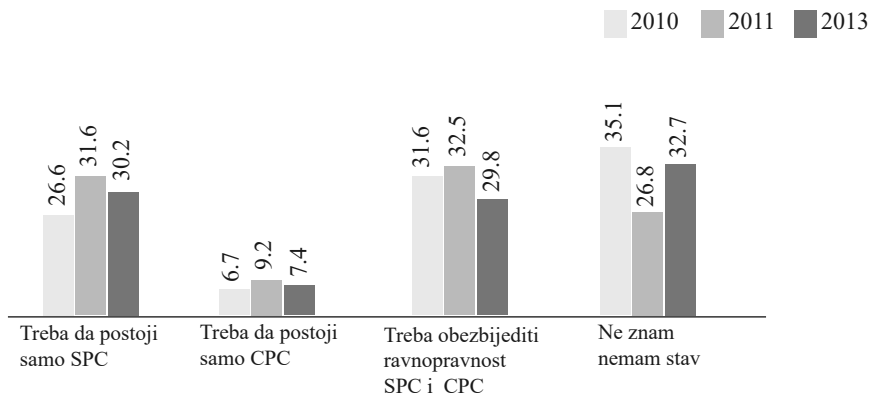
(6) Kako Vi vidite porijeklo Crnogoraca?

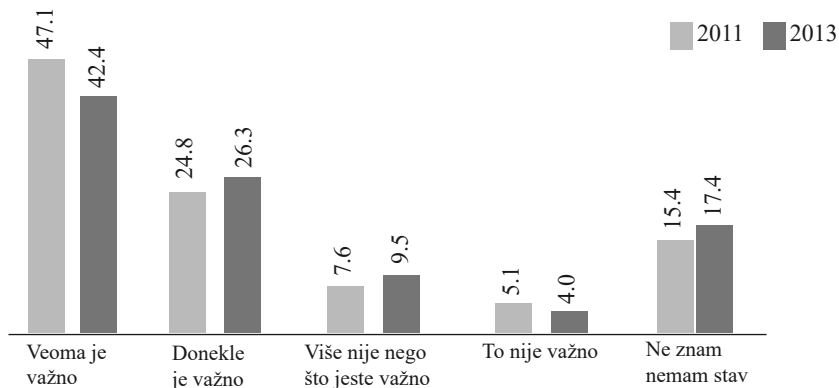
(7) Kojim jezikom Vi govorite?

(8) Kada je riječ o odnosu između SPC i CPC kakav je Vaš stav?

(9) Kada je riječ o našim iseljenicima, koliko je po Vama potrebno održavati i jačati vezu s njima?

PRIJESTONICA CETINJE
Gradonačelniku
Aleksandru Bogdanoviću

Poštovani gospodine Bogdanoviću,

u ime Matice crnogorske, prethodnog i sadašnjeg rukovodstva, srdačno Vam zahvaljujem na gostoprimstvu i podršci prilikom održavanja Skupštine naše organizacije i obilježavanja jubileja dvadeset godina postojanja i Dana Matice 22. maja na Cetinju. Saradnja Matice crnogorske sa Prijesticom, pokazalo se i ovom prilikom, utemeljena je na saglasnosti da principi opšteg dobra, afirmacije i promocije temeljnih crnogorskih identitetskih vrijednosti ostaju naša zajednička obaveza i programska orijentacija.

Zahvaljujemo Vam i na podršci da Ogranak Matice crnogorske na Cetinju odgovori svojim programskim obavezama i postane prepoznatljivo mjesto okupljanja kulturnih poslenika i građana Prijestonice.

Još jednom Vam potvrđujemo da je Matica otvorena za saradnju na svim projektima od zajedničkog interesa na principima slobode, opšteg interesa i međusobnog uvažavanja.

Srdačno,

Novica Samardžić,
generalni sekretar Matice crnogorske

Podgorica, 24. maj 2013.

Otvoreno pismo Predsjedniku Skupštine Crne Gore Ranku Krivokapiću

Očekivali smo da će se u suverenoj Crnoj Gori povećavati odgovornost društvenih subjekata koji dodjeljuju državna priznanja stvaraočima, jer se time šalje jasna poruka o vrijednostima kojima zajednica teži i potvrđuju opšte proklamovani evropski kriterijumi.

Nažalost, još jednom se pokazalo da mentalitet oformljen u tranzicionim vremenima predstavlja krupnu prepreku za emancipaciju Crne Gore.

Za ovogodišnje laureate najviše državne nagrade, koja se simbolično dodjeljuje u čast državnosti Crne Gore, Žiri je odabrao dva pisca koji otvoreno negiraju crnogorsku naciju i njen identitet, ministre iz vremena raspada zemlje i rata u okruženju, i jednog politikologa i poslovnog čovjeka koji živi u inostranstvu, za djela koja ni po čemu nijesu „od izuzetnog značaja za Crnu Goru“, kako stoji u Zakonu o državnim nagradama.

Žiri za dodjelu Trinaestojulske nagrade imenovan od Skupštine Crne Gore, (u kome su dva bivša ministra, jedan poslanik, univerzitetski nastavnik i Vaš aktuelni savjetnik), svojom odlukom nije potvrdio skup vrijednosti kojima kao društvo stremimo, već je političkom provokacijom izazvao reagovanja koja nadilaze temu nagrada.

Javnosti je poslata jasna poruka: zvanična Crna Gora treba da baštini velikosrpski nacionalizam u čije ime je poricana crnogorska nacija, kultura i jezik, a pod čijom su zastavom mobilisani u rat građani Crne Gore.

Vraćamo li se kriterijumima devedesetih godina shodno kojima su za svoja politička nedjela crnogorskim književnim nagradama čašćavani Dobrica Ćosić, Radovan Karadžić, Matija Bečković...

Ponavlja li se po modelu stranačke trgovine i klanovskih nagodbi ono što se već dogodilo sa crkvom, akademijom i jezikom?

Od Vas očekujemo da svojim autoritetom zaustavite proces urušavanja i obesmišljavanja crnogorskih državnih nagrada i time nedvosmisleno pokažete da

Skupština Crne Gore posjeduje sposobnost da zaštiti svoj integritet i javni interes. U suprotnom, još jednom će se potvrditi teza iz Programa Matice crnogorske da neodgovorno vršenje javnih funkcija samo potvrđuje mišljenje da živimo u društvu u kome je sve moguće.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović
predsjednik

Podgorica, 25. jun 2013.

MATICA CRNOGORSKA
Podgorica

PREDŠEDNIKU SKUPŠTINE CRNE GORE
Ranku Krivokapiću

Poštovani gospodine Krivokapiću,

čestitamo Vam izbor za predsjednika Parlamentarne skupštine Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju u ime Matice crnogorske i lično, i ističemo veliko zadovoljstvo zbog prestiža i povjerenja koje ste Vi i Crna Gora ovim izborom dobili u najvećoj parlamentarnoj organizaciji na svijetu. Jasno nam je da predstavnik jedne male zemlje ovakvo povjerenje ne može dobiti preko uticajnih lobija i moći, već isključivo držeći se univerzalnih ljudskih principa i dosljedno se javno boreći za njih i bolji i pravedniji svijet. Vaš izbor vidimo i kao izuzetnu međunarodnu potvrdu ugleda Crne Gore.

Želimo Vam puno uspjeha u obavljanju ove odgovorne dužnosti, da Crnu Goru predstavite u duhu njene vjekovne borbe za slobodnog čovjeka, njegovo dostojanstvo, solidarnost među ljudima i narodima i da budete zadovoljni rezultatima svog rada.

Novica Samardžić,
generalni sekretar

Dragan Radulović,
predsjednik

Podgorica, 4. jul 2013.

II Evropski kongres Matica slovenskih naroda

U Martinu, Slovačka, pod pokroviteljstvom Matice Slovačke, 1. avgusta je održan Drugi evropski kongres Matica slovenskih naroda. Ove godine kongres je protekao u znaku proslave dva jubileja: obilježavanja 1150. godišnjice od dolaska Ćirila i Metodija među Slovene i proslave 150 godina od osnivanja Matice slovačke. Na Kongresu su učestvovalе delegacije iz matica češke, slovačke, šleske, bunjevačke, slovenačke, crnogorske, lužičko-srpske, matica Slovaka u Zakarpatju, maticе Slovaka u Hrvatskoj i Srbiji, i predstavnici Foruma slovenskih kultura iz Ljubljane.

Obraćajući se delegatima na Kongresu predsjednik Matice Slovačke Marjan Tkač je ukazao na životnu potrebu Slovena da međusobno sarađuju i održavaju prijateljske kontakte, jer im ni danas, kao ni mnogo puta ranije u prošlosti, svjetsko-političke okolnosti nijesu naklonjene. „Samo uz potpuno uvažavanje naših razlika, bez nametanja bilo čije ideološke ili nacionalne dominacije, možemo postići cilj kome težimo: da se razumijemo na našim maternjim jezicima i da svojim narodnim kulturama obezbijedimo dostojanstveno mjesto u zajednici slovenskih kultura u Evropi“, istakao je Tkač.

Maticu crnogorsku je na Kongresu predstavljao njen predsjednik Dragan Radulović koji je u svom referatu govorio o radu Matice u zadnjih dvadeset godina i pozvao druge slovenske Matice da u svojim ovogodišnjim aktivnostima obilježe jubilej 200 godina od rođenja crnogorskog pjesnika Petra II Petrovića Njegoša.

Najsadržajnija rasprava na Kongresu slovenskih Matica vodila se oko položaja takvih nacionalnih i kulturnih organizacija u Evropskoj uniji. Pitanje koje je izazivalo puno pažnje bilo je na koji način novoj poziciji nacionalnih država u Evropskoj uniji treba prilagoditi strategiju djelovanja Matice na očuvanju nacionalnog i kulturnog identiteta.

Podgorica, 1. avgust 2013.

Matica crnogorska o formiranju državnog Počasnog odbora za proslavu jubileja Milanskog edikta i osveštenja hrama Hristovog vaskresenja u Podgorici

Srpska pravoslavna crkva organizuje 6. oktobra 2013. godine u Nišu, rodnom gradu cara Konstantina, centralnu proslavu 1700 godina Milanskog edikta kojim je prestao progon hrišćana u Rimskom carstvu. Na taj događaj, koji je službeno nazvan „jedinstvenim i najreprezentativnijim skupom u istoriji SPC“, pozvala je crkvene poglavare i pravoslavne patrijarhe iz cijelog svijeta.

Sljedećeg dana 7. oktobra Mitropolija crnogorsko – primorska Srpske pravoslavne crkve osveštava hram Hristovog vaskresenja u Podgorici, a tu repliku proslave Milanskog edikta proglašava „najvećim događajem u istoriji Crne Gore“. Srpska pravoslavna crkva isključuje ostale hrišćanske crkve u Crnoj Gori iz organizacije ovog događaja, i prisvaja pravo prvobitne hristijanizacije crnogorskog prostora. Zbog toga proslava ovog civilizacijski važnog datuma neće biti praznik zajedništva i prestanak kontinuiranog ponižavanja Crnogorske pravoslavne crkve.

Najavljena proslava Srpske pravoslavne crkve sa crkvenim velikodostojnicima, govorima i estradnim pjevačima, mogla bi se shvatiti kao marketinški potez jedne strane firme koja u Crnoj Gori otvara novi poslovni objekat, da u pozadini ne postoje pogubne političke implikacije.

Vlada, koja je bila ktitor izgradnje Hrama novcem iz budžeta, imenovala je Počasni odbor sa ministrima i Predsjednikom države (!) na čelu, daje ovom događaju novu dimenziju i naznake.

Reprezentativno učešće države u proslavi jedne religijske ustanove u multikonfesionalnoj Crnoj Gori, u kojoj je Ustavom jasno naznačeno da su „vjerske zajednice odvojene od države“, može se tumačiti i kao povratak na ideju iz devedesetih godina da se uvede „državna religija“.

Crna Gora je sekularna država u kojoj ne smije biti privilegovanih religija i svjetonazora. U njoj žive i ljudi koji nijesu pripadnici dominantnih vjerskih zajednica, i ljudi koji svoj odnos prema religiji određuju pojmovima: skepsa, agnosticizam, ateizam... Kakve se poruke šalju tim građanima ovakvim postupanjem izvršne vlasti?

Podilaženje Srpskoj pravoslavnoj crkvi radi stranačkih interesa je oživljavanje političke prakse začete prije dvadeset godina, ohrabruje svetosavske asimilatorske projekte prema Crnoj Gori i svjedoči da u vlasti ne dominira svijest o posljedicama ovakvih odnosa i postupaka po suverenitet i identitet Crne Gore.

Predšednik Matice crnogorske
Dragan Radulović

Podgorica, 02. oktobar 2013.

Njegošev jubilej

Nacionalna zajednica Crnogoraca sa sjedištem u Rijeci obilježila je 200 godina rođenja Petra Drugog Petrovića Njegoša. Tim su povodom priredili „Njegoševe večeri“ koje su se održale 23. i 24. oktobra 2013. godine.

Prve je večeri organizovan naučni skup u Gradskoj vijećnici s izlagačima: Branko Banjević, pjesnik, s temom „Njegoš pjesnik“, dr sc. Sava Bogdanović, sociolog, s temom „Njegoševa vizija svijeta“, Giacomo Scotti, književnik, s temom „Njegoš i Italija“ i Marko Špadijer, publicista, s temom „Njegoševi jubileji“.

U prepunoj dvorani Gradske vijećnice, moderator Nikola Luičić, dipl. ing otvorio je skup, pozdravio goste i uzvanike, kao i ljubitelje kulture i poezije. Pozvao je prof. Čedomira Jankovića da podnese uvodno izlaganje. Janković je naveo cilj skupa, osvrnuo se na osnovne podatke o Njegošu i njegovom životnom putu. Riječ je preuzeo Branko Banjević i istakao značajke Njegoša kao pjesnika i njegove zadužbe za slobodu čovjeka: „Meni je drago što sam ovdje sa vama i što je večeras tema Njegoš. Njegoš je tema poetska; Njegoš je tema narodna; Njegoš je tema za Crnogorce stalna, vječita tema. I ta tema nikad neće biti iscrpljena, ni za proučavaoce poezije, ni za proučavaoce naroda. U Njegoša se ulilo cjelokupno nasljeđe crnogorsko. Crnogorska istorija je imala sreću da se rodi tako genijalni pjesnik, pjesnik Dantevog dometa i koji je ravan najvećim svjetskim pjesnicima po onome šta govori i po tome kako govori. Mi ne slavimo večeras Njegoša kao kakvu lokalnu vrijednost. Njegoš je opšta poetska vrijednost, a za nas Crnogorce to je vrijednost koja nas čuva za sva vremena. U njegovom djelu mi smo sačuvani. Sačuvana je naša istorija, sačuvan je naš moralni sistem, sačuvan je naš jezik sa svim njegovim vrijednostima, sačuvan je slobodni crnogorski čovjek sa sistemom čojstva i junaštva, moralni sistem slobodnih ljudi, tada jedino slobodnih ljudi, jer je u Evropi vladao feudalni sistem ... Stalno zloupotrebjavaju Njegoša pa kažu da je on pjesnik antiislamski. Njegoš nije antiislamski niti antihrišćanski pjesnik. Njegoš je pjesnik koji je za slobodu, za slobodnog čovjeka i koji se suprotstavlja svim silama koje hoće da pokore tog čovjeka, bilo koju jedinku, njegov narod. Njegoš se suprotstavlja svim osvajačima, bilo hrišćanski, bilo islamski. Njegoš

ne izjednačava osvajače i vjeru. Njegoš brani slobodnog čovjeka u Crnoj Gori i bilo đe. Naglasak na zlodjela prema čovjeku što su viđena pri posjeti Mlecima, i Njegoševa reakcija, jasno to potvrđuju. Sa te pozicije slobodnog čovjeka Njegoš je napravio nešto što nema u evropskoj i svjetskoj literaturi. A šta? Njegoš je stvorio tri velika djela: *Luču mikrokozma*, *Gorski vijenac* i *Lažnog cara Šćepana malog*. U *Luči mikrokozma* Njegoš se bavi porijeklom čovjeka, sudbinom njegovom. U *Luči* je Njegoš dostigao najveće stepene svog poetskog iskaza. *Lučom* putuje kroz kozmos kao Dante koji putuje kroz pakao. Cijela *Luča* nema takvu strukturu kakvu ima *Gorski vijenac*. U *Gorskom vijencu* Njegoš je ostvario jedinstvo vremena. Tamo u crnogorskom kolu su prisutni ljudi, junaci iz prošlosti. I kad god je u narodu muka, kolo crnogorsko stalno pjeva. Crna Gora je srećna što ima Njegoša. Bez Njegoša možda Crne Gore ne bi bilo, možda bi nas vrijeme popilo. Ovako nas ne može popiti. Da bi se Njegoš objasnio, mora se objasniti sva crnogorska istorija. A Njegoš kao pjesnik i kao vrijednost posebno poslije njegovih djela, dodiruje se sa velikim pjesnicima – Danteom, Mažuranićem, Puškinom, Bodlerom. Ta zajednica stvaralaca koji su potpuno različiti svi brane čovjeka, svaki na svoj način.“

O *Njegoševoj viziji svijeta* govorio je dr sc. Sava Bogdanović, Giacomo Scotti O *Njegoševim putovanjima i doživljajima u Italiji*, a Marko Špadijer se osvrnuo na organizovanje i označavanje Njegoševih jubileja i njihovoj zloupotrebi...

(preuzeto: *Crnogorski glasnik*, br. 83, Zagreb, 2013)

Pozdravna riječ na Lučindanskim susretima

Nastavljajući rad na produbljivanju odnosa sa crnogorskim iseljeništvom Matica crnogorska je proširila listu svojih povjerenika: od zemalja okruženja, Evrope, do Sjeverne i Južne Amerike. Cijeneći uspješno okončano iskustvo Hrvatske u evroatlantskim integracijama, a očekujući dragocjenu pomoć u razumijevanju istog procesa koji je pred Crnom Gorom, imenovali smo čovjeka iz vaših redova da bude povjerenik Matice crnogorske za Hrvatsku uvaženog politologa prof. dr Dragutina Lalovića.

U ovoj godini obilježavamo jubilej dvjesta godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, crnogorskog pjesnika, vladara i vladike. Čovjeka koji je za svojih tridesetosam godina života uspio da stvori pjesničko djelo upečatljive snage, i njime sebe, i crnogorsku kulturu, postavi na zaslužno mjesto među pjesnicima i kulturama naroda na slovenskom Jugu. Njegoš je bio i državnik, čovjek kojemu je sudbina pored izazova stvaralaštva i poezije nametnula i užas iskušenja vlasti nad ljudima. Kao da jedna muka nije bila dovoljna!

Obilježavajući ovaj jubilej Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“ sa Cetinja i Matica crnogorska objavili su knjigu „Njegoš i Hrvati“ koja tematizuje razučene i bogate veze hrvatskih pjesnika, intelektualaca i državnika XIX vijeka sa Njegošem. Veze koje, možda, najbolje opisuje Njegoševa misao: „gora s gorom sastat se ne može, ali čovjek može sa čovjekom“. U duhu te misli Vas najtoplije pozdravljam.

Dragan Radulović

Zagreb, 27. oktobra 2013.

Svečana akademija o Njegošu u Beranama

Svečana akademija, koju organizuju Koordinacioni odbor za obilježavanje proslave 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša i Opština Berane, održana je 6. novembra 2013.

Proslava je počela u 12 sati panelom na temu „Savremena proučavanja ličnosti i djela Petra II Petrovića Njegoša“, u sali Skupštine Opštine Berane, u organizaciji Ministarstva nauke i Savjeta za naučnoistraživačku djelatnost.

Uvodnu riječ dala je ministarka nauke prof. dr Sanja Vlahović i predsjednik Savjeta za nauku prof. dr Anđelko Lojpur, a panel je moderirao prof. dr Živko Andrijašević, član Koordinacionog odbora i profesor Filozofskog fakulteta u Nikšiću.

U raspravi su učestvovali: Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske, mr Vladimir Vojinović, Filozofski fakultet UCG, Radenko Šćekić, iz Istorijskog instituta Crne Gore, Pavle Pejović, direktor Narodnog muzeja Crne Gore, prof. dr Draško Došljak sa Filozofskog fakulteta UCG, i dr.

Odnos crnogorskog društva prema nasljeđu

Okruglom stolu „Duklja (Doklea) mogućnosti istraživanja i prezentacija“ prisustvujem u ime Crnogorske matice, najmlađe institucije, koja se zdušno zalaže za očuvanje svih segmenata nasljeđa.

I ovo vraćanje, s vremena na vrijeme, Duklji, može, i treba da je korisno. Ali, iz dosadašnjeg iskustva ne očekujem od crnogorskog društva, države spremnost zaokreta prema Duklji, najznačajnijem arheološkom lokalitetu.

Lokalitet Duklja je veoma ugrožen i zapušten. U svijetu lokaliteti poput Duklje se čuvaju, održavaju i tako prezentuju da donose i ogromne prihode. Kad to konačno shvatimo, možda i nešto napravimo za Duklju.

Najveći dio lokaliteta je neistražen. Taj dio posla treba ostaviti nauci, da donosi sud o značaju i mjestu lokaliteta u kulturi i istoriji Crne Gore. To je veoma odgovoran posao. Mnogo je teško sastavljati mozaik od nepovratno izgubljenih kamenčića. Stanje Duklje je takvo da svakodnevno gubi poneki dio cjeline, i ako to ne zaustavimo od lokaliteta neće ostati ništa.

A, sada evo kako se sjećam davne 1954. godine, kada sam kao student arheologije prvi put se obrela na Duklji, o kojoj nijesam znala ama baš ništa. U moje vrijeme učili smo detaljno tuđe istorije, o crnogorskoj nije bilo ni riječi.

Tada je posjeta Duklji organizovana za ekipe koje su radile na arheološkim istraživanjima primorskih gradova (Ulcinj, Bar, Budva). Bila je to priprema za sistematska istraživanja Duklje, a otpočela su iste godine i trajala narednih desetak godina.

Polazak je bio iz Budve, autobusom ispunjen do zadnjeg mjesta eminentnim stručnjacima: arhitektima, istoričarima umjetnosti, konzervatorima, istoričarima, arheolozima, dosta studenata i drugih struka. Sa nama je i gospodin Milutin Plamenac, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture Crne Gore, zaslužan za pokretanje arheoloških radova kao i za odabir lokaliteta, odmah nakon formiranja Zavoda 1949. godine. Duklja mu je bila velika preokupacija. Bio je istaknuti

istoričar umjetnosti, i imao je viziju kako i zašto treba iskoristiti Duklju da služi prošlosti i budućnosti. U to vrijeme Crnoj Gori su nedostajali arheolozi i drugi stručnjaci neophodni za istraživanje Duklje. Zato su i angažovani afirmisani stručnjaci, više profila, iz poznatih centara – od Šibenika, Pule, Zagreba, preko Sarajeva do Beograda.

Vožnja prijatna, uz razgledanja i međusobna ćaskanja, neosjetno stigismo na Duklju, tj. na plato na kojem je nekad dominirala antička Doklea. U ulozi vodiča je gospodin Plamenac, priča teče od položaja, ambijenta, historiografije, prvih istraživanja i tako dalje.

Prostrani plato stisnut rijekama Morača, Zeta, Širalijska, na kopnenom prilazu sa sjeveroistočne strane sačuvan bedemski pojas, u pozadini nadneseni lanac brda: Malo Brdo, Trijebač, Rogamske strane u pravcu Smokovca...

Podgoričku vrelinu razbija lagani povjetarac i glasni komentar „prijia ruža vjetrova“ važna komponenta u odabiru lokacije grada, a i zdravlju služi dobro. U prostoru Duklje ta opaska koja se čula imala je neke neposredne bliskosti sa davnim životom grada. Inače, areal grada je sav iskrčen, iskrižan, pretvoren u pašnjake i obradive njive. To je početak obezvređivanja tragova grada, uništavanja arhitekture i drugih arheoloških vrijednosti.

Lice grada prepoznaje se tek po nekom detalju spoljne arhitekture, komadi stubova, kapitela, konzola i drugih djelova, zaroženi u zemlju, svuda rastinje, drveće, korov, dominiraju gomile kamenja, zaostali šut na centralnoj građevini, forumu, od iskopavanja s kraja 19. v.

Okupljeni na forumu, zaokupljeni razgovorima o planovima istraživanja, o stanju lokaliteta i tada pored nas je voz protutnjao željeznicom. Ispraćen je pogledima, i svi su manje-više burno reagovali s pitanjima prema g. Plamencu, polemika je slijedila, zašto se dozvolio prelaz pruge preko Duklje, a moglo se sa malo skretanja zaobići i izbjeći najgrublja havarija koja baca ljagu i sramotu na tadašnju vlast. U tome vremenu, ljudi struke izrekli su nepisanu osudu, ali ostala je i nada da se pruga mora izmjestiti i povratiti lokalitetu cjelina, a spasio bi se i dio arhitektonskih djelova, epigrafskih spomenika i drugih nalaza ugrađenih u visokom nasipu. Na tom planu i pravljene su projekti Zavoda kao i muzejskih institucija Podgorice, o izmještanju trase, ali tu smo gdje smo, i nakon više od 70 godina, voz gazi najveće državno kulturno blago.

Još jedno sjećanje, samo drugačije. Dok smo obilazili Duklju, usporenim korakom, nama se stidljivo priključila jedina stanovnica Duklje, baba Miruna Mitrović, a primicala je 100. godini. Ide pored nas, pažljivo sluša razgovor, na kraju ipak upita gospodina Plamenca, znala je ko je on, „šta se to sprema za Duka“ (tako uglavnom stariji mještani zovu Duklju). Prepoznala je ona da smo „starinari“

i obradovala se našem poslu, pa nastavi da nam objašnjava ljepotu Duka i što je sve otkopao Rus, kako je zvala P. Rovinskog, a pamti ga iz doba svoje mladosti. I tako nekako, od tih dana, od prvih istraživanja ova još krepka starica, svoj život je vezala za Duklju. Živjela je u malom dograđenom kućerku, možda onom što ga je Rovinski dogradio istim poslom, uz zid civilne bazilike. Na svoj način osjećala se odgovornom i decenijama bila neplaćeni branitelj i čuvar Duklje. Njeni seljani kasnije su nam ispričali da se zbog Duklje ni udavala nije. Voljela je ukrasno kamenje (dekorativnu arhitektonsku plastiku). Zнала je svako mjesto gdje se nalazio bilo kakav ukrasni kamen. Pratila je posjetioce i uočavala kad bi nešto nedostajalo. Lopovi su se nje klonili, znali su da je baba Miruna opaka, stroga prema svima koga bi uhvatila u krađi ili da na drugi način uništava ljepotu njene Duka. Njeni Rogamljani ispričali su i ovo: dva-tri dana prije smrti obilazila je čitav Dukljanov grad (misli se na cara Dioklecijana), već vidno iznemogla, zaustavila se kod svakog ukrasnog kamena – milovala ih i ljubila kao svoju decu – jedinu. Sahranjena je na obližnjem groblju u blizini Duklje.

Sticajem okolnosti, posjeta Duklji pokazala se višestruko korisna i ostala je u lijepom sjećanju, što su svi pokazivali u povratku. Meni je značila i mnogo više. Od toga su mi neke lekcije iz propuštene „školske istorije“ mnogo jasnije!

Iz tog vremena prisjećam se još nekih razgovora sa starijim ljudima, našim radnicima, tokom arheoloških radova. Na pitanje što znaju o prošlosti, istoriji Duklje odgovorili bi „nemamo knjiško znanje“, ali smo čujali od naših pametara i upamtili mnoge priče, legende, mitove, zablude, razna kazivanja i priviđenja o gradu i mi to pričamo našoj deci. Znamo da je ovaj grad što mu sada kopamo temelje zidao car Dukljan, i zato ga zovemo Dukljanov grad. Za sinonim Duka znaju da su ga Sloveni tako nazivali.

I ako su u objašnjenjima škrti, kod svih je sačuvano osjećanje pripadnosti Duklji, te je i tako sačuvana u svijesti naroda.

U nastavku najkraća i jednostavna priča o prošlosti i sadašnjosti Duklje. Razaranjem Duklje u 11. v. narod nije nestao. Naprotiv, nastavio je da živi pored, blizu ili podalje od nje, zavisno od trenutne situacije. Od tih vjekova, ruševine grada postaju prošlost i narod ih čuva kao najdražu uspomenu. To je osnovni razlog da je Duklja važila za najočuvaniji antički grad na Balkanu, a i šire. Sa dolaskom Turaka grad se razgrađuje, njegove ruševine pretvaraju se u majdan građevinskog materijala, za bližu i dalju okolinu. Od tada arhitektura i nekropole su konstantno izložene razaranju, čestim i raznim devastacijama. Neprestano je pustošena. Njeni djelovi raznošeni su bez traga širom svijeta. Tim putem je i čuvena „čaša podgorička“, najvrjedniji komad ranohrišćanske umjetnosti uopšte, dospio u petrogradski muzej – Ermitaž.

No i nakon turskih razaranja, grad je i dalje bio prepoznatljiv po markantnim vrijednostima arhitekture sve do kraja 19. vijeka, o čemu svjedoči prva monografija P. Stikatija „Rimski grad Doklea u Crnoj Gori“, prevedena 1999. godine, u izdanju Matice crnogorske. (1)

Plato sa ostacima grada, prilazi, kontakt zona i nekropole locirane na više mjesta, okolo grada na platoima izvan gradskih bedema je prvobitna ambijentalna cjelina Duklje. Naznačeni prostor do prije 7 decenija nije naseljavan i ostavljao je utisak udaljenog seoskog područja i služio je najviše za ispasišta.

Formiranjem Zavoda za zaštitu spomenika Crne Gore Duklja dobija zakonsku zaštitu, a kasnije i status spomenika I kategorije. Od samog početka zaštite napravljena je krupna greška, danas nepopravljiva. Trebalo je od početka zaštite propisati isti režim i za neposrednu tj. prvobitnu ambijentalnu cjelinu. Briga o Duklji je u nadležnosti Zavoda, grada Podgorice sa područnim muzejom. U sređenim društvima, državi, svaki lojalni građanin dužan je brižno se odnositi prema spomenicima prošlosti, svjedočanstvu o prošlosti važnom za budućnost i opstanak malih naroda, a tu spada i crnogorski. Ali to se nije dogodilo Duklji. Lokalitetu se ponavljaju usudi prošlosti, velika razaranja i nebrige tokom druge polovine 20. vijeka, upravo u vrijeme samostalnosti Crne Gore u jugoslovenskoj federaciji, od kada Crna Gora, po prvi put, ima i kulturne institucije.

Prostor lokaliteta slobodan, pristupačan svima i svakome, uništavan je kako je ko htio i umio bez straha od zakonskih ili drugih posljedica. Koliko je zaštita Duklje bila efikasna pokazaće sljedeći primjeri:

1. probijanje željezničke pruge (1948) u dužini oko 1 km sredinom lokaliteta, kontaktnim zonama i preko nekropola;
2. kopanje više rupa za stubove telefonsko-električnih mreža;
3. podizanje gradilišta sa objektima, konstrukcijama za eksploataciju šljunka i izradu betonskih korita za potrebe melioracionih radova;
4. kolski put od mosta na Širaliji sredinom lokaliteta do izlaska kroz bedem, sa proširenjem, asfaltiranjem u širini oko 5 m;
5. ukopavanjem, izradom nosača dalekovoda uništeni su kulturni slojevi i neistraženi objekti;
6. na prostoru jugoistočne nekropole izgrađena je trafo-stanica Zagorič. Radovima je uništen veliki broj grobova. Izvršena su urgentna istraživanja;
7. uzurpacija – kontakt zone, bedema i platoa sa nekropolama, izgradnjom kuća, garaža, luksuznih vila i dr.
8. iskopi kanala preko lokaliteta za podzemnu vodovodnu mrežu;
9. Duklja, stalni majdan građevinskog materijala široj okolini;
10. Duklja – konstantna deponija smeća i drugog otpadnog materijala i dr.

Ovoliki „graditeljski zamah“ na Duklji ostavlja enigm, koja traži odgovor; kako objasniti, iz perspektive nauke, navedene rušilačke, razorne radnje na lokalitetu sa afirmativnim spomenicima koji komuniciraju sa svijetom? Obzirom da nijedna radnja nije spriječena, zaustavljena jer su sve izvedene do kraja na štetu lokaliteta – osmišljene, zlonamjerne, sa ambicioznim ciljem uništavanja izvora sa i najmanje prizvuka crnogorski.

Stara je, a i svakodnevna, istina da kod neloyalnih građana samo pominjanje imena Duklja izaziva bijes, mržnju, pogrdne reakcije. Duklja je za njih „gomila kamenja“ i sl.

Međutim, problem ostaje na drugoj strani. U nerazumljivoj pasivnosti i nemoći institucija, odgovornih čelnika, države, grada na čijem se pragu sve događa.

Ponašanje i odnos i jedne i druge strane prema Duklji u velikoj mjeri su posljedica elementarnog školskog neznanja. Zato je nužno mijenjati i dio školskog obrazovanja, pa će i Duklja naći mjesto u duši svakog građanina.

Duklja je najdragocjenija i najreprezentativnija starina. Antički grad pripada opštjeljudskim tekovinama.

No, možda i nerazumijevanje, nedovoljno poznavanje spomenika doprinosi lošem odnosu, pa kratko: šta to Duklju čini posebnom među sličnim spomenicima.

Ako je definicija grada „krajnji proces ljudskog života“ onda je Duklja svjedok mnogo toga. Lokalitet je ostao po strani, sačuvao zatvorenu cjelinu urbanog sklopa, što ga čini raritetnim. Sagrađen u tradicionalnoj kamenoj arhitekturi podneblja. Kamenu su dodati novi oblici i sadržaji. Na kamenu je sve ispisano. Struktura grada su javni – standardni objekti: trg, civilna bazilika, hramovi, kupatila, palate, stambeni objekti, kapije, bedemi, mostovi, vodovod, kanalizacija i dr. U dijelu P. Stikotija sjajno je predstavljen lokalitet, spomenici i druge pojedinosti grada. (2)

Grad je nosilac urbanizma, šire urbane misli. Grad je izvršio snažan uticaj na autohtonu sredinu. Funkcionalno je organizovan da služi ukupnom narodu, podanicima – slojevima svih društava različitih vjera, kultura i jezika. Sliku sastava, stanovnika i opšte društvene prilike predstavljeni su u monografiji „Antička Duklja – nekropole“. (3)

Unutar grada nataloženi su slojevi: rimski, ranohrišćanski, vizantijski i ranslovenski koji ni izbliza nije istražen.

Sloveni su u Prevalitani, i njenom glavnom gradu, zatekli kultivisanu i urbanizovanu sredinu: gradove, saobraćajnice, mostove, te bogato: ilirsko, grčko, rimsko nasljeđe, hrišćanstvo koje je uzelo maha i latinsko pismo. Na toj osnovi proces slovenizacije bio je dug i nimalo lagodan. Bilo je ratova, međusobnih borbi, razaranja gradova, što se dogodilo i antičkoj Dokleji.

Egzistencijalna pitanja, svagda i svugda, rješavaju i najslabije probleme. Sa postignutom tolerancijom tj. paralelnim životom sa zatečenim starincima, prihvaćanjem hrišćanstva, uzimanjem imena Duklje za teritorijalnu odrednicu slovenske države, određeno je i ime njenog naroda – Dukljani.

U mnoštvu i raskoši podataka teško je izdvojiti, a pjesnik bi rekao „Smiješano najlakše se pije“, što je autohtono, tuđe, izgubljeno, utopljeno, asimilirano itd. A ishod u datoj situaciji je prirodan biološki osjećaj pripadnosti, u ovom slučaju Duklji, nastao tokom kulturno-istorijskog procesa, a krajnji izdanak je biće, zvali ga Dukljanin ili Crnogorac je te isto.

Iz te mješavine različitosti i bogatstva kulturnog nasljeđa, zatečenog na tlu Crne Gore, kao dio razvojnog procesa organskih spona i doticanja drugog, bilo sa Mediterana ili iz oblasti Balkana, nastala je i crnogorska kultura kao samosvojna, osobena, specifična i kao takva participira u osobenom narodnom identitetu.

Poimanje crnogorske prošlosti veoma je spretno iskorišćeno za razapetost naroda: na Crnogorce i Srbe. A jezgro je Duklja, sve se prelama preko lokaliteta. Pod uticajem nametnutog kulta Nemanjića, a kasnije i kosovskog mita, kod jednog dijela naroda izbrisani su dukljanski slojevi pamćenja.

U Crnoj Gori politika ne miruje. Tako, na primjer, samo su rijetki pojedinci znali za Stikatijevu monografiju i djelo F. Milobara „Dukljanska kraljevina“ a objavljene su prije 100 godina, i tek su odskora pristupačne. Obje knjige zbog tematike kao da su namjerno skrivane, sklanjane, zaboravljane i sl. samo da ih crnogorski narod ne čita i da ih ne koristi kao izvore s poznaje o kulturno-istorijskom kontinuitetu sa Dukljom.

Otpori prema Duklji izraženi su i u naučnim krugovima. Podsjetiću da su svojevremeno crnogorski arheolozi podnosili projekat „Arheološka istraživanja lokaliteta iz perioda dukljanske države“ Crnogorskoj akademiji za nauku i umjetnost i bili su krajnje ignorisani. Otpori su bili i prema arheologiji uopšte, posebno prema Arheološkom muzeju Crne Gore, osnovanom 1961. godine. Na planu pripreme radila je Arheološka zbirka Crne Gore 20 godina, na kraju je ukinuta. Potom je osnovan Centar za arheološka istraživanja i on je ubrzo ukinut. Arheologiji je nađeno mjesto u sastavu Konzervatorske servisne službe. Ovakav slijed imao je za cilj zaustaviti arheologiju koja je koliko-toliko u skromnim uslovima imala značajne rezultate u osvjetljavanju crnogorske prošlosti.

Duklja je potrebna i Podgorici. Grad konceptijski nije iskoristio ništa iz duge i bogate urbane tradicije. Okruženje vri od tragova nasljeđa, a Podgorica je ostala ogoljena, osiromašena i praznog arhitektonskog doživljaja. U blizini je Medun, slojevit ostacima minulih epoha. Duklja na pragu, a brzo će biti u centru, puna trajnih civilizacijskih vrijednosti. Stara varoš sa dominantnom turskom tvrđavom zjapi na ušću Ribnice u Moraču, a imala je karakter srednjoevropskog trgovačkog i zanatskog

centra, nestala je kao cjelina. Nova Mirkova varoš naslonjena na nju, imala je tendenciju razvoja prema Duklji, ali ratni vjhor učinio je svoje i danas su ostali samo tračci nekoliko ulica sa oskudnom arhitekturom. Najskorije rušenje zgrade Kina Kultura i hotela Crna Gora, simbola grada, iz značajnog perioda, socijalizma, bila su i kulturna mjesta, okupljanja Podgoričana i Titograđana, ravan je zločinu, ravan gušenju historijskog trajanja grada. Most Milenijum jeste prezent savremenog trenutka, ali ne može zamijeniti kulturno-istorijsku vertikalu, dragocjeno odličje grada.

Pred opštom sudbinom Duklje teško se otrči osjećanju i o njenoj neuništivosti. Treba li vjerovati u duhu *Genius loci*, da je jača od svih nesreća, nepravdi i zlih namjera. Duklja je i dalje slobodan prostor, pruža mnoge mogućnosti od revitalizacije do idealnog prostora za istraživanje. Njena budućnost je u moći i htjenjima države i stepenu vizije stručnjaka. Zahtjevi su visoki naspram estetskim vrijednostima kulturnih dobara. Za tako nešto nedostaju nam odgovarajući kadrovi.

Istraženi prostor je negdje oko petine. Najveći dio lokaliteta je u privatnoj svojini i taj osnovni problem čeka rješenje. Duklja je već dio urbanizovane zone Podgorice. Grad mora da se aktivno uključi u stvaranju uslova za realizaciju ponuđenog projekta. Revitalizacija Duklje višestruko bi se vratila gradu. Podgorica bi dobila, nadam se, veliku zelenu oazu, park, sa muzejom arhitektonske baštine, čime bi grad povratio odličje – historijsko trajanje grada. Ovakvi spomenici povezuju ljude čitavog svijeta, bila bi to i prvorazredna atrakcija grada i Crne Gore.

Prostori poput Duklje se ljubomorno čuvaju u svijetu i, da ponovim, donose ogromne prihode.

Međutim, sve bi bilo u redu da i ovo aktueliziranje Duklje ne liči na mnoga prethodna. Uvijek se ispriča lijepa namjera i najčešće se završi kao periodična pojava. Razlog zašto je to tako, ja bar vidim, u ozbiljnom naučnom, historijskom, kulturnom i nacionalnom problemu. Država, društvo htjeli bi da to urade, ali nemaju snage i moći da se izbore za sopstveni historijski kontinuitet, ticao se on biološkog, duhovnog, kulturnog i svakog drugog integriteta, a to sve pripada i crnogorskom narodu.

Olivera Žižić

Literatura:

(1) P. Sticotti, *Die römische Stadt Doclea in Montenegro*, Wien, 1913.

(2) *n. d.*

(3) *Antička Duklja – nekropole*, A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Žižić, D. Srejić, Cetinje, 1975.

Izlaganje na okruglom stolu „Duklja (Doklea) mogućnosti istraživanja i prezentacija“ u organizaciji Istorijskog instituta Crne Gore i JU Muzeji i galerije, Podgorica, 9. decembar 2013.

Reagovanje Matice crnogorske na sve učestalije poruke političkih funkcionera iz Beograda upućene Srbima u Crnoj Gori

U posljednje vrijeme sve učestalije su poruke političkih funkcionera iz Beograda, upućene Srbima u Crnoj Gori, a mnoge od njih i izrečene u Crnoj Gori, da jedino učešćem u vlasti mogu popraviti svoj status. Takva instrukcija polazi od tvrdnje da su pripadnici srpskog nacionalnog korpusa ugroženi i diskriminirani u društvenom i političkom životu Crne Gore, što naposljetku vodi do usvajanja onih metoda političke borbe koji za cilj imaju vraćanje Crne Gore na put još jednog od srpskih entiteta. Te političke sugestije ne pozivaju srpsku zajednicu u Crnoj Gori da učvršćuje suverenitet države, bogati njen multinacionalni karakter, vlastitim doprinosom ubrza evroatlantske integracije, i u zajednici sa drugim narodima traži oblike svoje jednakosti, već ih nagovara da se kroz učešće u vlasti bore za dominaciju svojega jezika, crkve i pisma, kako bi postali „jednakiji od drugih“.

Matica crnogorska ocjenjuje takav nastup neprimjerenim miješanjem u unutrašnje stvari druge države, sa krajnjim ciljem koji nam je odavno poznat: da se izokola utiče na promjenu državno-pravne strukture Crne Gore kako je definisana Ustavom.

Crna Gora je građanska i sekularna država u kojoj ne postoje konstitutivni narodi kao ni državne religije, a vlast svoj legitimitet stiče na izborima, isključivo odlukom građana Crne Gore, a ne diktatom spolja. Narodi koji žive u Crnoj Gori, kao i njihovi politički predstavnici, niti su neiskusni, niti maloljetni, da ne bi znali kako svaka paternalistička intervencija sa strane narušava delikatan odnos naroda koji žive u Crnoj Gori i sudbinsku upućenost jednih na druge, zbog čega je, najzad, Crna Gora i definisana kao građanska država.

Zbog očiglednog neprihvatanja tih temeljnih principa na kojima počiva savremena Crna Gora, možemo samo sa žaljenjem konstatovati da promjena vlasti u Beogradu ne znači i promjenu odnosa prema Crnoj Gori. Očigledno je da su još uvijek u političkom optičaju vrijednosni sistemi iz prošlosti, koji u slučaju politike prema Crnoj Gori nikada ne gube na aktuelnosti.

Predsjednik Matice crnogorske
Dragan Radulović

Podgorica, 07. februar 2014.

I Konkurs za esej na temu *Crnogorski identitet pred evropskim izazovima*

Kako teorijski razumjeti i kritički valorizovati perspektive crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta u suočavanju sa temeljnim evropskim vrijednostima slobode, jednakosti i razuma?

Kako je u sklopu epohalnog konstituisanja evropske demokratske republike kao političke zajednice sui generis moguće promišljeno graditi projekt crnogorskog evropejstva ili evropskog crnogorstva?

Kako u stvaralačkoj komplementarnosti tih komponenti uspješno izbjeći pogubne krajnosti nacionalnog ekskluzivizma i evrocentrističke nadnacionalne nivelacije?

Jesmo li dorasli istorijskom izazovu projektnoga dvojnog identiteta koji se ogleda u tome da budemo autentični evropejci/građani Evrope upravo kao samosvjenski baštinici crnogorskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta?

Da li se iz perspektive suverene evropske Crne Gore, za koju su se njeni građani plebiscitarno i neopozivo opredijelili, bolje vidi i snažnije teži punoj međuzavisnosti i uzajamnom obogaćivanju nacionalne i evropske komponente naše budućnosti?

Obim eseja je do 24 kartice (1800 znakova sa prostorom po kartici) ili do 10.000 riječi. Sažetak (apstrakt) na nekom od stranih jezika, uz korišćenje relevantne literature i odgovarajući metodološki aparat.

Radove slati u tri odštampana primjerka, i na cd-u u PDF formatu, pod šifrom, sa rješenjem (CV i kontakt) u posebnoj koverti, na adresu:

Matica crnogorska Beogradska 24 c Podgorica.

Pravo učešća imaju građani Crne Gore starosti do 30 godina.

Rok za slanje radova je 01. 09. 2014. godine.

Najbolja tri eseja biće honorisani (I nagrada: 800 eura; II nagrada 600; III nagrada 400), i objavljeni u časopisu Matice crnogorske, a redakcija časopisa zadržava pravo da objavi i radove koji nijesu među prva tri.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 6. mart 2014. godine

Međunarodni dan knjige

Povodom Međunarodnog dana knjige Matica crnogorska je određenom broju škola, medijskih kuća i drugih javnih institucija donirala izbor iz svoje izdavačke produkcije i tako se uključila u akciju obilježavanja ove manifestacije.

U saradnji sa Javnim servisom izbor iz svojih izdanja Matica je poklonila slušaocima i gledaocima Radija i Televizije Crne Gore, kroz njihovo učešće u kontakt-emisijama. Bibliotekama škola „Drago Milović“ u Tivtu, „Milan Vuković“ i „Ivan Goran Kovačić“ u Herceg Novom, „Marko Miljanov“ i „Mladost“ u Bijelom Polju Matica je donirala po komplet svojih izdanja. Dopunjen je i odjeljak biblioteke Matice crnogorske pri Narodnoj biblioteci Tivat, koji je otvoren 2011. godine. Svoja izdanja poklonila je i bibliotekama Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Spuzi i Bijelom Polju.

Prostorije ogranaka Matice crnogorske u Bijelom Polju, Herceg Novom i na Cetinju biće otvorene večeras od 18 do 22 sata i posjetioci će moći da se upoznaju sa izdanjima Matice i imaju priliku da na poklon dobiju knjigu.

Matica je u dvije decenije svog djelovanja objavila preko 150 knjiga. Izdavačka djelatnost Matice od njenog osnivanja motivisana je potrebom afirmacije crnogorskog identiteta i temeljnih vrijednosti na kojima on počiva i nije komercijalno zasnovana. Matica crnogorska, inače, kroz svoju redovnu djelatnost svoje knjige distribuira donacijom institucijama, bibliotekama i pojedincima u zemlji i inostranstvu.

Matica crnogorska

Podgorica, 23. april 2014.

Deveti književni festival za decu i omladinu Krilata Seošnica

U živopisnoj Seošnici nadomak Rožaja pod pokroviteljstvom Matice crnogorske organizovani su književni susreti pisaca za decu i omladinu poetičnog naziva *Krilata Seošnica*. Deveta smotra pjesničkog stvaralaštva za decu pod motom *Deca su naša radost* okupila je petnaest poznatih pisaca iz Crne Gore i okolnih država i trideset pjesnika – učenika osnovnih škola. „Veoma smo zadovoljni kvalitetom pristiglih radova mladih pjesnika i odazivom poznatih književnih stvaralaca za decu iz Crne Gore i sušedstva. Književni festival Krilata Seošnica postao je tradicionalan, jer već devet godina uspješno podstiče i unapređuje književno stvaralaštvo za decu i omladinu i širi duh prijateljstva, ljubavi i poezije“, ističe umjetnički direktor Krilate Seošnice i spiritus movens ove poznate književne manifestacije, rožajski dečji pjesnik Avdo Nurković.

Žiri u sastavu – mr Blaga Žurić, predsjednik, i članovi dr Draško Došljak i mr Avdo Nurković, ovogodišnju nagradu za književno stvaralaštvo dodijelio je poznatom pjesniku i kulturnom posleniku iz Rožaja Zaimu Azemoviću. U kategoriji stvaralaca osnovnoškolskog uzrasta prva nagrada pripala je Melisi Halilović, učenici Osnovne škole „Miroslav Đurović“ iz Bašče kod Rožaja. Drugu nagradu podijelili su braća Bajram i Hajran Demić, učenici rožajske Osnovne škole „25 maj“, a treća je pripala Lejli Agović iz Osnovne škole „Mustafa Pećanin“.

Rožaje, 23. aprila 2014.

Pozdravna riječ Dragana Radulovića na simpozijumu o životu i djelu Radoslava Rotkovića

Akademik Radoslav Rotković je bio čovjek impresivnog života i djela, polihistor u najčistijem smislu riječi, naučnik koji je ostavio značajnog traga u mnogim oblastima, a opet, bio je intelektualac koji je jasno prepoznao ono supstancijalno u vlastitom vremenu, i shodno tome bez ustručavanja reagovao u javnosti: političkim ili naučno-polemičkim angažmanom, on to nije odvajao.

Mi u Matici crnogorskoj uvijek se sa posebnim pijetetom sjećamo njegovih doprinosa: bio je jedan od osnivača Matice i u prva dva mandata dragocjeni član Upravnog odbora. Njegova intelektualna i radna energija, uz neupitnu odanost Crnoj Gori, činila ga je čovjekom na koga se uvijek moglo sa sigurnošću računati.

U ime Matice crnogorske, i svoje, želim uspješan rad Simpozijumu o životu i stvaralaštvu uvaženog Radoslava Rotkovića.

Cetinje, 30. maj 2014.

Gospodinu Dejanu Mandiću
Herceg Novi

Poštovani gospodine Mandiću,

Na kraju Vašeg mandata na odgovornoj funkciji gradonačelnika Herceg Novog, osjećamo profesionalnu i ljudsku obavezu i zadovoljstvo da Vam zahvalimo na saradnji, razumijevanju i osjećaju prijateljstva i dobrodošlice koje ste sa sobom nosili kao pravi domaćin svog grada. Političke i društvene funkcije su prolazne, a odgovorni i čestiti ljudi ostaju u trajnom sjećanju.

Matica crnogorska je za Vašeg mandata otvorila prostorije svog Ogranka u Herceg Novom, postala vitalna institucija kulture, organizovala brojne programe koji su obogatili kulturni život grada.

Zahvaljujemo Vam na razumijevanju i podršci koju ste kao čelnik lokalne samouprave davali Matici crnogorskoj i ličnim primjerom pokazali da cijenite poduhvate koji oplemenjuju svakodnevni život Vaše sredine.

Uvijek ste dobrodošli na programe koje organizuje Matica crnogorska, a radovalo bi nas da budete naš gost u sjedištu Matice u Podgorici.

Srdačno Vas pozdravljamo, uz najbolje želje na profesionalnom i ličnom planu.

Za Maticu crnogorsku
Novica Samardžić, generalni sekretar

Podgorica, 29. april 2014.

Herceg Novi, 5. maj 2014. godine

Gospodin
Novica SAMARDŽIĆ
MATICA CRNOGORSKA
Beogradska 24 c
PODGORICA

MATICA CRNOGORSKA
Broj 124
Podgorica, 07.05.14.

Poštovani gospodine Samardžiću,

Za svo vrijeme svog mandata nastojao sam i trudio se da podržim sve ideje i projekte korisne za grad i njegove stanovnike, posebno one koji su obećavali obogaćivanje i upotpunjavanje njegovih kulturnih sadržaja i ponuda.

Zato je lijepo primiti pismo zahvalnosti koje predstavlja potvrdu da ste bili na pravom putu i da su vaše dobre namjere prepoznate. To je dokaz da je ono što ste učinili imalo značaja i da ste pomogli da se dogode nove stvari.

Uvijek sam se rukovodio mišlju da i mala grupa smjelih, plemenitih i kreativnih ljudi može uticati da se stvari mijenjaju i da se događaju promjene.

Matica crnogorska je opravdala svoje postojanje i realizacijom brojnih programa dala doprinos bogatstvu hercegnovske svakodnevice na zajedničko zadovoljstvo.

Hvala na pozivu kojem ću se, kad god mi to bude vrijeme dozvoljavalo, rado odazvati.

Srdačno Vas pozdravljam i ostajem otvoren za dalju saradnju sa mjestu na kome ću nastaviti svoj profesionalni i lični angažman.

S poštovanjem,

Dejan Mandić

Saopštenje za javnost povodom istraživanja javnog mnjenja

Matica crnogorska je u okviru tekućih programskih aktivnosti prije nekoliko dana realizovala svoje četvrto istraživanje javnog mnjenja na temu identitetskih stavova građana Crne Gore. Istraživanje je obuhvatilo reprezentativan sociološki i metodološki uzorak na državnom nivou i bilo je fokusirano na relevantne aspekte savremenog crnogorskog identiteta. U okviru istraživanja ispitivani su stavovi građana prema državnom identitetu, patriotizmu, naciji i nacionalizmu, multikulturalnosti, jeziku, religioznosti, vjeroispovijesti i institucionalnoj zaštiti nacionalnog i kulturnog identiteta. Istraživanje je sprovedeno uz profesionalnu i tehničku pomoć CEDEM-a.

Matica crnogorska namjerava da temeljito analizira kulturne, sociološke, psihološke i političke aspekte dobijenih rezultata i da u narednom broju časopisa „Matica“, uz odgovarajući stručni komentar, objelodani cjelinu obavljenog istraživanja koje je obuhvatilo upitnik sa oko četrdeset pitanja. U međuvremenu, Upravni odbor Matice je odlučio da objavi dio odgovora koji u ovom trenutku mogu biti zanimljivi našoj javnosti. Odgovori na postavljena pitanja obuhvataju i rezultate prethodnih istraživanja iz 2010, 2011. i 2013. godine, na osnovu kojih je moguće uporedno pratiti odgovarajuće raspoloženje i stavove crnogorske javnosti.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 03. jul 2014. god.

Prilog: odgovori na dio pitanja

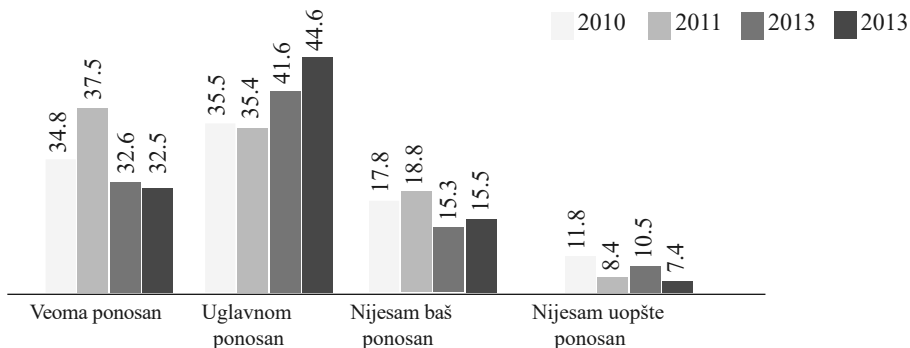
(1) Kakav je Vaš stav prema državnim simbolima?

Stav prema:		Veoma pozitivan	Uglavnom pozitivan	Uglavnom negativan	Veoma negativan	Nemam stav
Crnogorskoj himni	jun 2010.	36.4%	25.6%	8.0%	10.8%	19.3%
	mart 2011.	33.4%	29.1%	9.3%	11.8%	16.3%
	maj 2013.	32.3%	27.9%	10.8%	12.0%	17.0%
	jun 2014.	33.0%	34.2%	10.7%	7.9%	14.2%
Crnogorskoj zastavi	jun 2010.	36.0%	25.1%	8.4%	10.0%	20.4%
	mart 2011.	33.9%	26.1%	11.3%	12.6%	16.1%
	maj 2013.	33.8%	27.2%	8.8%	13.2%	16.9%
	jun 2014.	33.2%	30.8%	11.1%	10.5%	14.4%
Crnogorskom grbu	jun 2010.	37.1%	25.3%	6.8%	9.5%	21.2%
	mart 2011.	34.3%	27.8%	10.6%	11.3%	16.0%
	maj 2013.	33.5%	28.7%	8.2%	10.8%	18.8%
	jun 2014.	33.5%	30.5%	10.5%	10.2%	15.2%

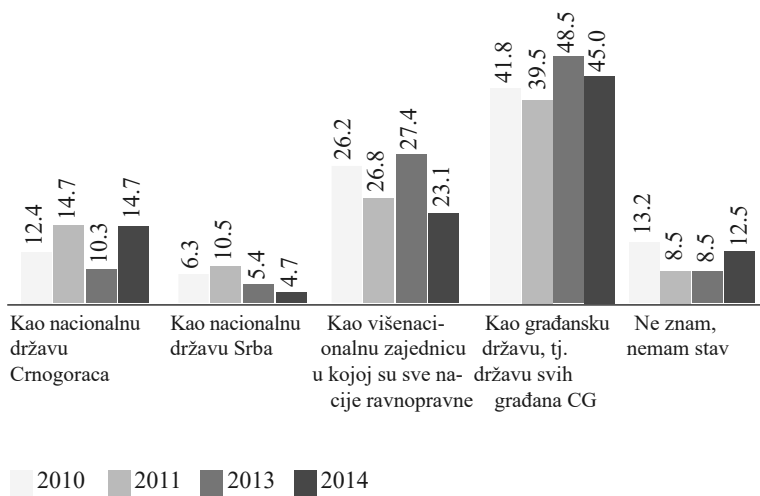
Sumarno pozitivan odnos prema simbolima (%):

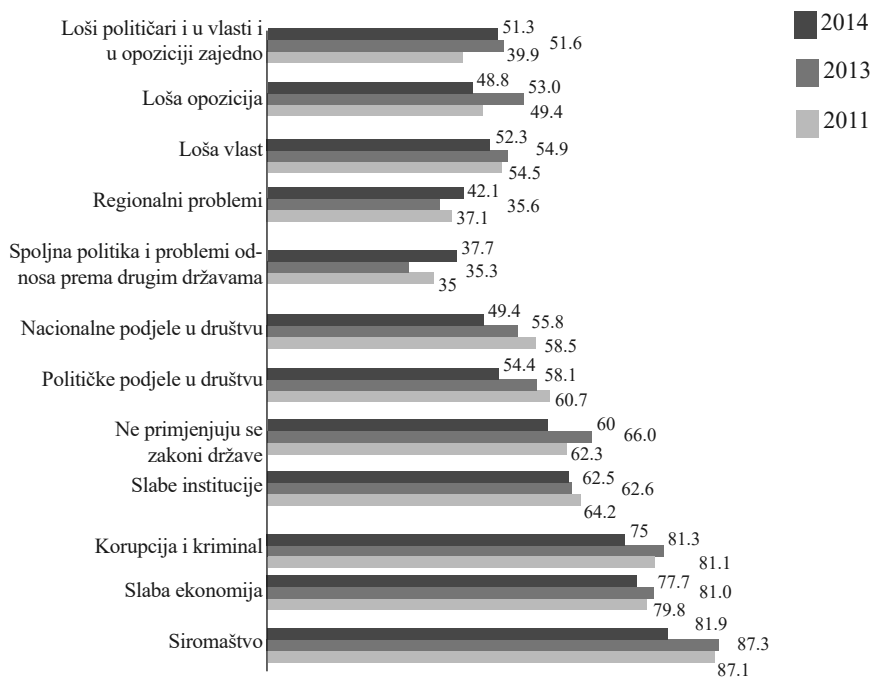
(2) Koliko ste ponosni na to što ste crnogorski državljanin?

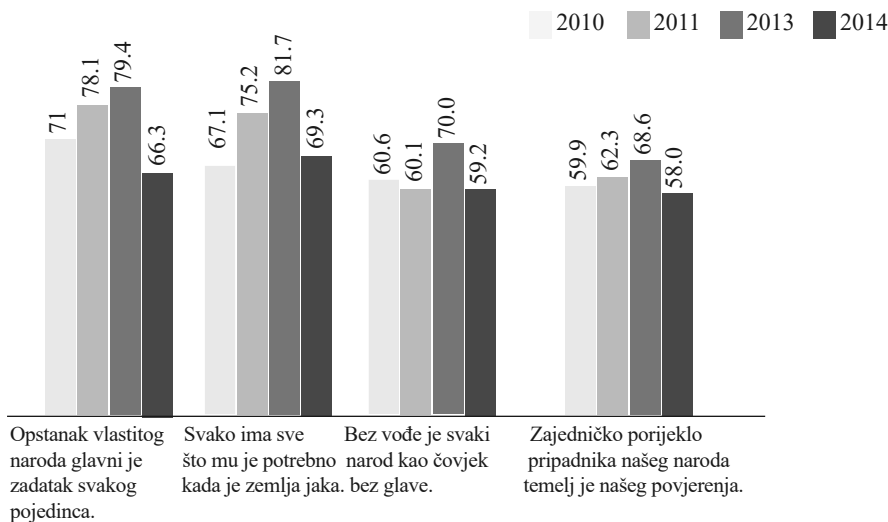
(3) Kako treba definisati crnogorsku državu?

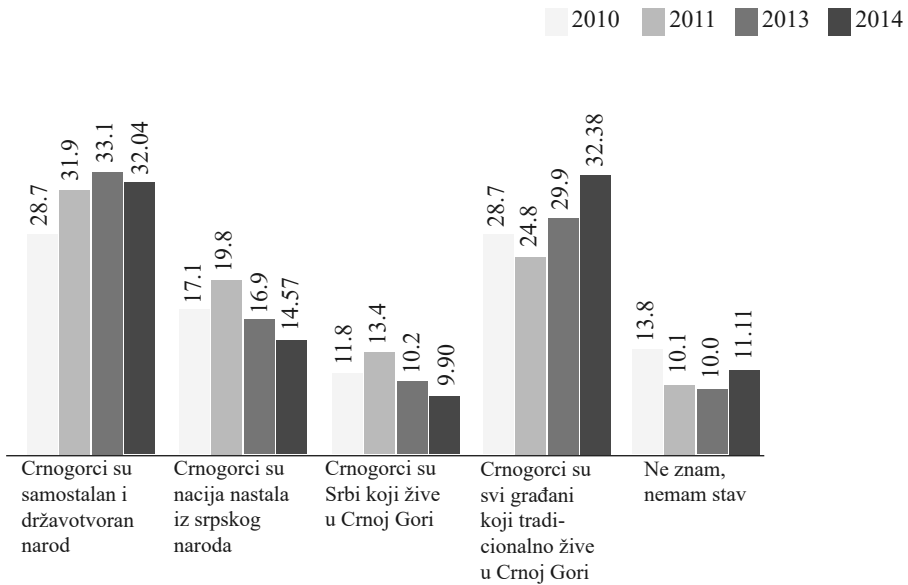
(4) Koja je najveća prepreka napretku crnogorske države?

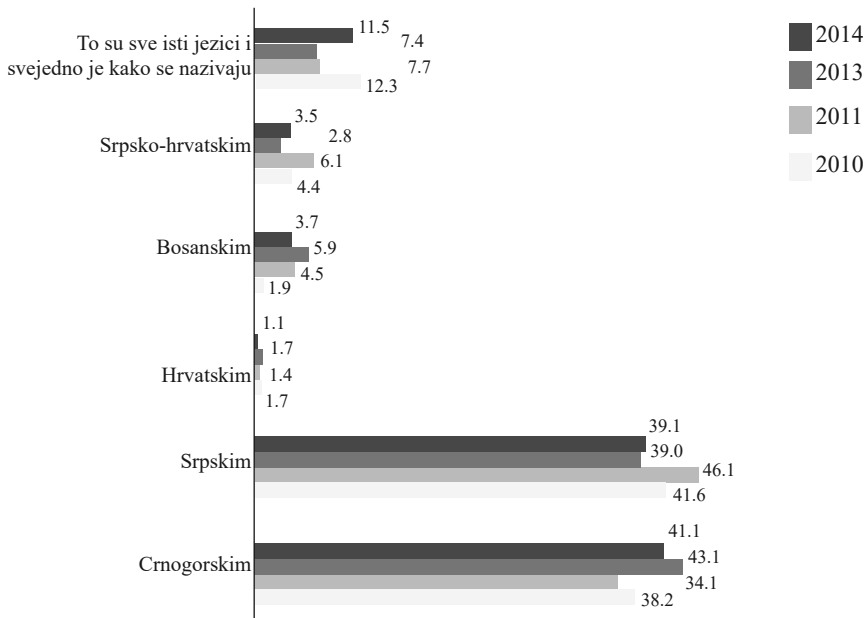
(5) Stavovi prema snazi nacije i nacionalnom jedinstvu?

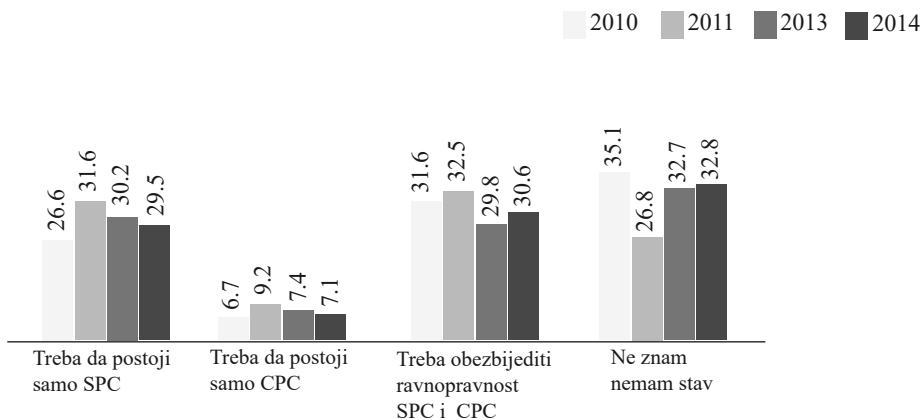
(6) Kako vidite porijeklo Crnogoraca?

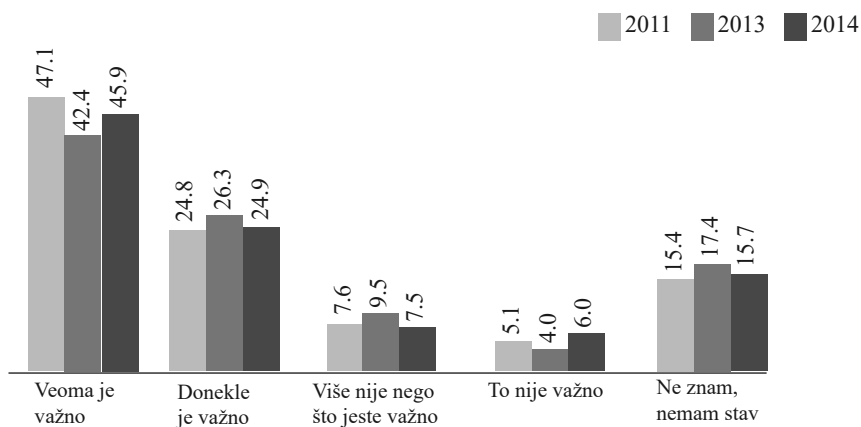
(7) Kojim jezikom Vi govorite?

(8) Kada je riječ o odnosu između SPC i CPC kakav je vaš stav?

(9) Kada je riječ o našim iseljenicima, koliko je po Vama potrebno održavati i jačati vezu sa njima?

Aktuelni trenutak Crne Gore i sagledavanje njene budućnosti

U okviru Petrovdanskih susreta u julu 2014. u dvorani Nacionalne zajednice Crnogoraca sa sjedištem u Rijeci, a u organizaciji Zajednice i pripadajućih vijeća za PGŽ i Grad Rijeku, održan je 11. jula 2014. razgovor s prof. Draganom Radulovićem, na temu „Aktuelni trenutak Crne Gore i sagledavanje njene budućnosti“.

Moderator razgovora bio je Čedo Janković. On je na početku pozdravio prisutne goste i predavača, kao i ostale prisutne. Među gostima bili su dr. sc. Radomir Pavišević i prof. dr sc. Dragutin Lalović.

Janković je iznio neke biografske podatke i objasnio cilj razgovora s prof. Draganom Radulovićem:

„Naš današnji gost, Dragan Radulović je crnogorski pisac, književni kritičar i esejist. Rođen je 1969. u Cetinju. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Devedesetih godina kao student sarađivao je u nezavisnom nedjeljniku „Monitor“ i bio član redakcije. Pošto je diplomirao vratio se u Budvu, gdje je kratko vrijeme radio u gradskom listu „Primorske novine“. Sada predaje filozofiju u Srednjoj školi „Danilo Kiš“ u Budvi.

Smještaju ga u generaciju koja se često naziva ‘djecom cvijeća’ crnogorske literature koja u svojim prozama iščitava prije svega, vlastito vrijeme – odnosno Crnu Goru na bespućima postkomunizma i njezinu sveopću dekadenciju. Piše eseje i književne kritike za razne crnogorske časopise, dnevne listove i tjednike.

Do sad je objavio:

- priča „Lice koje pjeva“ je prvi put objavljena 1997. godine u zborniku „Crnogorska horor priča“. Sada je uvrštena u Hemonov izbor u Americi za najbolju evropsku priču 2013.

- zbirku kratkih priča „Petrifikacija“ (2001), u kojima je istraživao subverzivne potencijale različitih žanrova (horor, znanstvena fantastika, detektiv);

- zapažen mu je roman „Auschwitz Cafe“ (2003. u Crnoj Gori), zatim u Hrvatskoj (NZCH) koji se temelji na istinitom događaju koji se dogodio za vrijeme rata u bivšoj Jugoslaviji, kada su putnici, bosanski Muslimani, izdvojeni iz vlaka Beograd – Bar i ubijeni na stanici Štrpci;

- katalog „Vitezovi ništavila“ (2005) ili „Đavo u tranzicionom Disneylandu“, to je zbirka kratkih tekstova zamišljenih miješanjem priča, eseja i novinskih tekstova;

- zbirku pripovjedaka „Splav Meduze“ (2007. u Hrvatskoj, NZCH);

- dramu *Pejzaž do pakla ili Propast kuće Marinkovića* (2011).

Proza mu je prevedena na slovenački, njemački, engleski, italijanski, mađarski, ruski i švedski jezik.

Član je crnogorskog PEN-a, Matice crnogorske i Crnogorskog društva nezavisnih književnika. Dobitnik je nagrade festivala Grad-teatar „Stefan Mitrov Ljubiša“ za književno stvaralaštvo 2009. godine. U maju 2013 izabran je za Predsjednika Matice crnogorske.

Zapaženo je njegovo izlaganje na RTCG na temu – identitetsko pitanje Crne Gore. Kao takav izabran je da nam danas ispriča nešto o Aktuelnom trenutku Crne Gore i sagledavanju njene budućnosti.“

Profesor Radulović se osvrnuo na stanje u Crnoj Gori kroz raniji i sadašnji Program rada Matice crnogorske. Nedvosmisleno je naglasio ulogu Matice i prije i nakon referenduma o osamostaljivanju Crne Gore, na tragu borbe za crnogorski identitet i samostalnost u svim segmentima njenog opstanka. Matica je uvijek spremno reagovala na sve devijacije koje su se pojavljivale iznutra i izvana, a koje bi mogle ugroziti crnogorsku samostojnost.

Prisutni učesnici su kroz niz pitanja pokušali doznati što je bilo i kuda ide Crna Gora. U razgovoru su sudjelovali: Vukašin Jaramaz, Dragutin Lakić, Nikola Lučić, Željko Novaković, Mato Matanović, prof. dr sc. Dragutin Lalović, Čedo Karanić, Čedo Janković.

Neka od pitanja su bila:

Dvije su akademije nauka već dugo vremena – zna li se do kada? Da li država obje financira?

Vlada je donijela odluku: Da se osnuje Fakultet za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Profesori i studenti Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti iz Nikšića su iznenađeni odlukom Vlade o preimenovanju Instituta za crnogorski jezik i književnost u Fakultet za crnogorski jezik i književnost i njegovom preseljenju iz Podgorice na Cetinje.

Kako će ova dvojnost završiti – zna li se scenario unaprijed?

Postoje dvije crkve. Kad će se uređivati vlasništvo imovine? Do kada će se trpjeti uplijetanje Amfilohija Radovića u politički život u Crnoj Gori?

Koliko je zaista vrijedna knjiga Vladimira Jovanovića „Crnogorska pravoslavna crkva između Petrograda i Carigrada“? Prati je glas da je dosta dokumentovana.

Da li je ona uz već postojeću knjigu prof. dr sc. Živka Andrijaševića dovoljna da razotkrije položaj i trajnost autokefalnosti crkve u Crnogoraca?

Problem sa Hrvatskom oko lokacije podmorskog kabela s Italijom ?

Kombinat aluminija i odluka suda u Nikoziji ?

U odgovorima je prof. Radulović napominjao da su mu ekonomske teme uglavnom strane te ne može davati zadovoljavajuće odgovore. Međutim, na sva neekonomska pitanja odgovarao je znalački i s uvjerenjem. Naveo je da svakogodišnja ispitivanja javnosti, te rezultati odgovora na uvijek ista pitanja pokazuju sve veći procenat onih koji podržavaju crnogorsko opredjeljenje.

Pitanja i rasprave sudionika su pokazala veliki interes i želju riječkih Crnogoraca za napretkom Crne Gore.

Razgovaranje je bilo interesantno, vrijeme je neosjetno proteklo.

Janković se zahvalio prof. Raduloviću kao i svim učesnicima u raspravi.

Čedo Janković

Nagrada Međunarodne organizacije za vinovu lozu i vino knjizi *Stotinu jedanaest vina iz crnogorskih porodičnih vinarija*

Komisija za nagrade OIV, koja se sastala 24. juna ove godine u Parizu, između 30 pristiglih knjiga iz 12 zemalja dodijelila je nagradu autoru dr Svetozaru Saviću za najbolju knjigu („**Stotinu jedanaest vina iz crnogorskih porodičnih vinarija**“, izdavač **Matica crnogorska**, izdanje 2013.) u kategoriji „Vina i teritorije“. Komisija za nagrade OIV, dodijelila je ukupno 13 nagrada i 3 specijalne zahvalnice u 9 kategorija.

Značaj ove nagrade za Crnu Goru i njenog autora je, prije svega, internacionalno prepoznavanje crnogorskih vinogradarskih i vinarskih potencijala među knjigama o vinovoj lozi i vinu u svijetu. Informacije o knjizi biće postavljene na sajtu OIV-a, a knjiga će biti uvrštena u biblioteku OIV-a u Parizu.

Ceremonija dodjeljivanja nagrada biće upriličena u prostorijama OIV-a, 21. oktobra u Parizu. Predsjednik Komisije za nagrade OIV predsjedavaće ceremonijom, kojoj prisustvuje predsjednik OIV-a, generalni direktor OIV-a i sekretar Komisije za dodjelu nagrada. Predstavnici različitih država prisustvuju ovoj ceremoniji, uključujući ministre, ambasadore, profesore, OIV-a stručnjake, novinare, predstavnike izdavačkih kuća, i dr. U toku ceremonije predsjednik Komisije prisutnima pojedinačno predstavlja svaku nagrađenu knjigu i autora.

Nakon ceremonije Matica crnogorska, kao izdavačka kuća, stiče mogućnost promocije nagrađene knjige sa OIV logom.

ANTRFILE

OIV ili **Međunarodna organizacija za vinovu lozu i vino**, sa sedištem u Parizu, postoji od 1924. To je međuvladina organizacija naučne i tehničke prirode koja se bavi vinovom lozom, vinom, pićima na bazi vina, stonim i suvim grožđem, i drugim produktima vinove loze.

OIV broji 45 država članica, među kojima je i Crna Gora, a od 2001. u njenom radu mogu da učestvuje i zemlje posmatrači. Saraduje sa FAO, WTO, WHO, EU, UPOV i drugim značajnim međunarodnim organizacijama.

Od 1930. godine, pored ostalih aktivnosti, OIV nagrađuje najbolje knjige publikovane u prethodne dvije godine, koje svojom originalnošću daju relevantan doprinos sa međunarodnim značajem, unapređenju vinogradarstva i vinarstva.

Svaku knjigu ocjenjuje međunarodna Komisija sastavljena od univerzitetskih profesora, naučnika, advokata, novinara, i drugih stručnjaka iz različitih zemalja (Francuska, Argentina, Italija, Njemačka, Australija, Španija). Od 1995. godine predsjednik Komisije je Njegova ekselencija František Lipka, amabador Slovačke u Crnoj Gori.

Matica crnogorska

Podgorica, 21. jul 2014.

Zabrinutost zbog činjenice da već nekoliko mjeseci poslije izbora nije konstituisana vlast u Podgorici i u nekoliko većih crnogorskih opština

Matica crnogorska izražava duboku zabrinutost zbog činjenice da već nekoliko mjeseci poslije izbora, nije konstituisana vlast u Podgorici i u nekoliko većih opština u Crnoj Gori.

Vladajuća koalicija ne uspijeva da se dogovori, šaljući u javnost, uglavnom, konfuzne ocjene i kontradiktorne nagovještaje, a opozicija se, u takvoj situaciji ponaša politički profilerski.

U svemu tome prepoznamo banalni komercijalizam političkih stranaka, znak da se sebičnim partijskim interesima podređuje opšte dobro.

Ovakvim ponašanjem se izigrava volja birača i dovodi u pitanje i pravno-politički aspekt izbornog procesa.

Crnogorska politička elita na ovaj način urušava sopstveni kredibilitet kod birača, a postizborni razvoj događaja otvara prostor za jačanje političkog upliva agresivnog populizma, viđenog 1989. godine, koji je usmjeren protiv crnogorske suverenosti.

Zajednička borba vodećih partija vladajuće koalicije za održavanje referenduma na kojemu je obnovljena crnogorska državnost, za međunarodno priznanje Crne Gore, kao i odlučna riješenost da se zajednički suprotstavljaju svim pokušajima destabilizacije države na njenom putu evro-atlantskih integracija koja se mnogo puta na djelu pokazala efikasnom – predstavljaju više nego dovoljan politički kapital da nastave sa saradnjom i dođu do sadržajnog dogovora, primjerenog vremenu i problemima u kojim se naša društvena zajednica nalazi.

Radi vlastitih partijskih računica, vladajuće partije, objektivno, svojim činjenjem, stvaraju društvenu okolnost u kojoj nam se tragedija iz 1918. može vratiti kao farsa. Ako nam se to dogodi biće nebitno ko je odgovorniji, jer u tom slučaju ni jedna od ove dvije partije neće biti ozbiljan politički činilac.

Matica crnogorska je u svom Programu ukazala na brojne opasnosti za društvo, koje proizilaze iz političke prakse kojoj je jedina svrha i mjerilo broj poslaničkih mandata, ministarskih mjesta ili pozicija u upravnim odborima javnih preduzeća, a ne briga o interesima šire političke zajednice i vrijednostima na kojima ona počiva.

Matica crnogorska upozorava lidere partija i koalicije da je došlo vrijeme odbacivanja shvatanja politike kao isključivo partitokratske taktike, kojoj je sve dopušteno žrtvovati. Iznad te i takve politike, u svakom trenutku, mora biti interes građana i države.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 30. jul 2014.

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske na otvaranju izložbe knjiga povodom Stogodišnjice rođenja Mihaila Lalića

Nikšić, Galerija „Nikola I“, 09. oktobar 2014.

Crnogorska kultura ove godine obilježava stogodišnjicu rođenja svog značajnog stvaraoca, Mihaila Lalića (1914 – 1992) pisca čiji književni opus predstavlja nezaobilazni dio naše književnosti XX vijeka. Riječ je o autoru koji je svojim djelom na umjetnički snažan i upečatljiv način zahvatio najtraumatičnije momente crnogorske političke istorije, ukazujući snagom sopstvenog humanističkog opredjeljenja na tešku i često neizdrživu poziciju čovjeka u njima.

Borba protiv režima kralja Nikole, počeci parlamentarizma u Crnoj Gori, crnogorska politička emigracija u Beogradu i Carigradu, Balkanski ratovi, Skadar, Prvi svjetski rat, komitski pokret, propast kraljevine Crne Gore i ujedinjenje sa Srbijom, entuzijazam pa razočarenje ujedinitelja, Drugi svjetski rat, antifašistički pokret, „sve crnogorske istrage i izdaje“ kako sam pisac na jednom mjestu kaže – predstavljaju temeljne političke odrednice unutar kojih je Lalić oblikovao svoje književne likove, postavljajući ih pred egzistencijalne izbore koji ozbiljno ispituju granice morala, ljudsku sklonost ka posrnuću i padu u zlo, ali i one zvjezdane trenutke u kojima čovjek prometejski dokazuje da može biti bolji čak i od najboljeg sebe.

Lalić svojim djelom baštini i produbljuje blistava dostignuća socijalne, lijeve literature u crnogorskoj književnosti nepokolebljivo vjerujući da literatura ne može i ne smije ostati nijema na društvene okolnosti koje proizvode nepravdu i nejednakost među ljudima. Njegova literatura je angažovana jer je u prvom redu pobuna koja staje na stranu čovjeka i njegovog prava da slobodno i dostojanstveno živi. Sastavni dio tako shvaćenog smisla literature za Lalića je bila i vrijednost antifazišizma, u kojoj i danas svoje utemeljenje pronalazi onaj progresivni dio čovječanstva.

Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“ je večeras u Nikšiću organizovala izložbu cjelokupnih izdanja Lalićevih knjiga tokom njegovog sadržajnog

stvaralačkog vijeka: 36 naslova, zatim izdanja Lalićevih knjiga koje su prevedene na mnoge evropske jezike: engleski, ruski, slovenački, poljski, albanski, češki, njemački, makedonski... – 19 naslova, kao i izdanja knjiga koje su poznati književni kritičari pisali o Lalićevim djelima – 15 naslova.

Njegujući sjećanje na velikane crnogorske kulture, Nacionalna biblioteka je ovom izložbom razuđeno i bogato Lalićevo djelo ponovo učinila živim i prisutnim među nama.

Rezultati konkursa Matice crnogorske za esej na temu „Crnogorski identitet pred evropskim izazovima“

Matica crnogorska je u martu ove godine raspisala javni konkurs za esej na temu „Crnogorski identitet pred evropskim izazovima“ na koji su pravo učešća imali crnogorski građani do 30 godina starosti. Osnovna namjera je bila da dobijemo odgovore na pitanja koja smo propozicijama konkursa postavili: kako teorijski razumjeti i kritički valorizovati perspektive crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta u suočavanju sa temeljnim evropskim vrijednostima slobode, jednakosti i razuma? Kako je u sklopu epohalnog konstituisanja evropske demokratske republike kao političke zajednice *sui generis* moguće promišljeno graditi projekt crnogorskog evropejstva ili evropskog crnogorstva? Kako u stvaralačkoj komplementarnosti tih komponenti uspješno izbjeći pogubne krajnosti nacionalnog ekskluzivizma i evrocentrističke nadnacionalne nivelacije? Jesmo li dorasli istorijskom izazovu projektnoga dvojnog identiteta koji se ogleda u tome da budemo autentični evropejci/građani Evrope upravo kao samosvjesni baštinici crnogorskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta? Da li se iz perspektive suverene evropske Crne Gore, za koju su se njeni građani plebiscitarno i neopozivo opredijelili, bolje vidi i snažnije teži punoj međuzavisnosti i uzajamnom obogaćivanju nacionalne i evropske komponente naše budućnosti?

Žiri Matice crnogorske u sastavu prof. dr Dragutin Lalović (predsjednik), Marko Špadijer i Dragan Radulović izražava zadovoljstvo kvalitetom prijavljenih radova. Valorizujući ih na osnovu njihove teorijske ambicije, kategorijalne jasnoće, kritičke samosvijesti, analitičke preciznosti, argumentacijske konzistentnosti i stilske uvjerljivosti – žiri je jednoglasno odlučio sljedeće:

I nagrada pripada **mr Predragu Zenoviću**, doktorantu u oblasti političke filozofije.

II nagrada pripada **dr Čarni Brković**, socijalnoj antropološkinji

III nagrada pripada **Đuru Radosavoviću**, književniku i književnom prevodiocu

Nagrada sadrži plaketu i novčani iznos: I nagrada 800 €; II nagrada 600 € i III nagrada 400 €.

Nagrađeni radovi će biti objavljeni u časopisu Matica, a organizator, budući zadovoljan odzivom učesnika i kvalitetom prijavljenih eseja, namjerava i sljedeće godine da raspiše konkurs na neku od gorućih tema crnogorske stvarnosti, jer smatra da kao društvo moramo biti više nego zainteresovani da saznamo o čemu, i na koji način, razmišljaju mladi, obrazovani ljudi u Crnoj Gori.

Dragan Radulović,
predšednik Matice crnogorske

Podgorica, 23. oktobar 2014.

Pozdravna riječ na Lučindanskim susretima 2014.

Čast mi je i zadovoljstvo što u ime Matice crnogorske i u svoje lično ime prisustvujem jednoj od najznačajnijih manifestacija Crnogoraca u Republici Hrvatskoj, čiji tradicionalni Lučindanski susreti su povod za prezentaciju nacionalne baštine Crnogoraca, bilo da su iz domovine ili dijaspore, ali su ovi susreti istovremeno i poveznica temeljne i raznovrsne saradnje crnogorskog i hrvatskog naroda.

Ovogodišnji 16. Lučindanski susreti posvećeni su obilježavanju 100 – te godišnjice početka Prvog svjetskog rata, što nedvosmisleno pokazuje da u Nacionalnoj zajednici Crnogoraca Hrvatske i Društvu Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“ Zagreb postoji stanovita svijest o negativnim posljedicama koji je produkovao ovaj događaj za Crnu Goru, s obzirom da je u jednom danu nestala crnogorska država, dinastija i crkva, ali ne i slobodarski duh Crnogoraca koji su uputili veliko istorijsko NE Versajskoj državnoj tvorevini, zvanoj Kraljevina SHS, u Božićnom ustanku 1919. godine. Iako je Božićni ustanak unaprijed bio osuđen na propast, zbog tadašnjih vladajućih međunarodnih konstelacija, ogranj Božićnog ustanka bio je ujedno i zaloga za 21. maj 2006. godine.

Takođe, ovo je prilika da cijenjeni auditorijum obavijestim, da je pod pokroviteljstvom Vlade Crne Gore, Matica crnogorska organizovala na Cetinju 15. i 16. oktobra ove godine međunarodni naučni skup, pod nazivom: *Crna Gora i crnogorsko pitanje u Prvom svjetskom ratu od 1914. do 1918. godine; događaji i posljedice*, čime je započelo zvanično obilježavanje ovog prelomnog istorijskog datuma za Crnu Goru.

Na navedenom skupu referentni naučnici dali su različite poglede, objašnjenja položaja crnogorskog naroda, crnogorskog društva u toku Prvog svjetskog rata i neposredno po njegovom završetku. Opšta je ocjena da je Crna Gora u ovom ratu dva puta poražena, vojno 1916. godine, a drugi put voljom nekadašnjih njenih saveznika.

Naša je obaveza da u narednom periodu damo doprinos rasvjetljavanju još jednog broja otvorenih pitanja koja se odnose na poziciju Crne Gore i crnogorskog

naroda u Prvom svjetskom ratu, jer svjedočimo različitim interpretacijama minule prošlosti, a dio njih tendenciozno uključuju revizije uzroka i posljedica ovog rata. Matica crnogorska spremno dočekuje takve izazove, dajući tumačenja ovih dešavanja i preko izdavačke produkcije.

Na kraju, organizatorima ove manifestacije želim uspješan rad, svjesni značaja kojeg Crnogorci Hrvatske imaju za ukupne bilateralne odnose Crne Gore i Hrvatske.

Ivan Jovović

člana Upravnog odbora Matice crnogorske

Zagreb, 25. oktobar 2014.

Predavanje Crnogorski jezik kroz istoriju

O crnogorskome jeziku postoji bogata literature. Mada decenijama nije tako imenovan, odnosno najčešće je negiran kao zaseban jezik i proučavani jezički materijali pripisivani su fondu srpskoga jezika, današnja montenegriska baštini rezultate svih naučnika koji su doprinijeli boljem poznavanju crnogorskoga jezika, i u dijahroniji i u sinhroniji. Kao dio slovenske grane crnogorski jezik pripada porodici indoevropskih jezika (indoevropski → baltoslovenska jezička zajednica → praslovenski → južnoslovenska jezička zajednica...). Poznato je da se crnogorski jezik javlja kao posljednji normirani jezik na štokavskome jezičkom području. Prvu preglednu periodizaciju crnogorskoga jezika s jasnim upućivanjem na značaj jezika za crnogorsku književnost te kulturnu i nacionalnu samobitnost sačinio je Vojislav P. Nikčević.¹ Nikčević razlikuje predistorijsko i istorijsko razdoblje crnogorskoga jezika. Vrijedi, na samome početku, reći nešto o predistorijskom periodu, dakle periodu koji prethodi doseljavanju naših predaka na Balkansko poluostrvo. Antičko razdoblje, poznato je to iz istorije kulture i civilizacije, ostavilo je Evropi vrhunska umjetnička ostvarenja i već tada začetke mnogih disciplina iz koji su se radale savremene nauke. Crnogorsko primorje bilo je zahvaćeno duhom toga vremena, što najbolje dolazi do izražaja u antičkim gradovima Ulcinju, Baru, Budvi i dr. koji su se isticali, kako primjećuje V. Nikčević, kao „drevni centri pismenosti i književnosti“. Važno je spomenuti da su te prostore naseljavali Iliri, koji su vremenom trpjeli veliki uticaj Grka i Rimljana i najvjerojatnije romanizirani do dolaska Slovena.

S obzirom na našu temu, podsećamo da Sloveni u tim ranim vjekovima nijesu imali pismo, a kako su upotrebljavali crte i reze, kako su ih urezivali na palice i kamen, gatali pomoću bukovih štapića, obavljali još neke obredne radnje – najbolje je objašnjeno u knjigama Radoslava Rotkovića *Odakle su došli preci Crnogoraca*² i *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852.*³ Kad već spominjemo rane vjekove slovenskih plemena, recimo i to da Vojislav P. Nikčević i Radoslav Rotković govore o Polablju – pomorju istočne Njemačke kao o postojbini naših predaka. Tačnije, Radoslav Rotković iz toponomastičkih paralela, a

našao je blizu 900 paralela u crnogorskoj i polapskoj toponimiji, izvlači dokaze o pradomovini današnjih Crnogoraca. Pomenuti autori, pozivajući se između ostalih na neke srpske historičare, konstatuju da su preci Crnogoraca došli u prvome talasu seoba, dok su, na primjer, plemena iz kojih se razvio srpski narod stigla kasnije, tokom druge seobe. Naravno, tradicionalna historiografija i serbistika negirale su i omalovažavale naučnu osnovu izrečenih stavova.

Susret slovenskih plemena sa starincima nije bio nimalo miroljubiv. Tragove tih starinaca, utopljene u slovenski jezik, današnja nauka prepoznaje u nekim toponimima.

Za primanje pisma, odnosno uopšte za slovensku pismenost, najzaslužnija su braća iz Soluna Ćirilo i Metodije. Na poziv moravskoga kneza Rastislava, pritisnutog nadiranjem germanskih plemena, Vizantija šalje učenu braću Ćirila i Metodija koji su 60-ih godina IX vijeka Slovenima kodifikovali prvi književni jezik – staroslovenski. Dukljanski Sloveni u međuvremenu formiraju prvu državu (arhont Petar u IX vijeku te Mihailo Vojislavljević 1077 – kraljevinu) i bivaju pokršteni. Po nekima hrišćanstvo su dukljanski Sloveni primili polovinom IX vijeka, dok se Dukljansko-barska nadbiskupija pojavljuje 1089. godine.

Dakle, od vremena kad naši preci primaju pismo i bivaju uvedeni u hrišćanski kulturni krug otpočinje istorijsko razdoblje crnogorskoga jezika.⁴ O prilikama u srednjovjekovnim državama na ovome dijelu Balkana historiografija je, s manje ili više sigurnosti, dala odgovor. Vrijedi još jednom reći da su značajni događaji toga doba bili rezultat djelovanja crkve, koja je imala bezmalo presudnu ulogu u tadašnjem društvu. Znatan je broj manastirskih i crkvenih objekata u državi dukljanskih Slovena te se, s obzirom na njihovu ulogu u opismenjavanju, stvaranju novih tekstova i prepisivanju starih, može konstatovati da je Duklja, odnosno Zeta predstavljala razvijen kulturni centar. Nažalost, današnji istraživači suočeni su s nedostatkom originalnih spomenika iz toga ranog perioda naše države. Najčešće je riječ o djelimično sačuvanim tekstovima ili prevodima koji su tako dospjeli do nas. U istorijsko razdoblje, dakle, ulazimo s glagoljicom, ćirilicom i latinicom.⁵

Pomenutu Nikčevićevu periodizaciju prihvatio je i Adnan Čirgić, koji je prateći domašaje savremene nauke o jeziku i rezultate koje ona daje – djelimično korigovao podjelu unutar istorijskoga razdoblja.⁶ Iako je to do sada najobuhvatnija podjela i podjela s apsolutnim oslanjanjem na literaturu o govorima crnogorskoga jezika od najranijih vremena, i njen autor naglašava kako je svjestan da ona nije i nepromjenljiva te da, s tim u vezi, vrijedi pažljivo pratiti rezultate savremenih izučavanja.

U knjizi *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti* istorijsko razdoblje našega jezika podijeljeno je ovako. Period kad dolazi do opismenjavanja naših predaka,

odnosno do primanja pisma i hrišćanstva i formiranja prvih državnih organizacija naziva se dukljanski period. Iz toga perioda potiču prva književna ostvarenja crnogorske književnosti; recimo samo da u XI vijeku nastaje *Život zetskoga kneza Vladimira*, kao i Dukljaninovo *Kraljevstvo Slovena*.

Na dukljanski period nastavlja se zetski – traje od 80-ih godina XII vijeka do dinastije Crnojević, do kraja XV vijeka.⁷ Prodor Raške/Srbije na ove prostore značio je dominaciju kulture vizantijskoga tipa. Najvredniji spomenik iz zetskoga perioda svakako je *Miroslavljevo jevanđelje*, ćirilički spomenik nastao 80-ih godina XII vijeka u Kotoru. O nekim detaljima *Miroslavljeva jevanđelja*, prije svega o pitanju mjestu i vremenu nastanka i autora koji su na njemu radili, naučnici su se dugo sporili. Međutim, danas je jasno da je najveći dio teksta pisao Varsameleon i pripada zetskoj redakciji. Dok glavni pisar, pored ostaloga, piše imena Stefan i Čekla s jatom, s druge strane, Gligorije, autor dviju posljednjih stranica teksta, piše ekavicom i njegov rukopis pripada srpskoj redakciji.⁸

Kraj zetskoga perioda i uopšte kraj crnogorskoga srednjeg vijeka markiran je velikim događajem u našoj kulturi, otvaranjem Crnojevića štamparije, prve državne štamparije na svijetu. Iz nje je izašao: *Oktoih prvoglasnik, Oktoih petoglasnik, Psaltir s posljedovanjem, Trebnik i Četvorojevanđelje*.

Period pisanog jezika i period nekodifikovanoga književnog jezika, koji su smijenili zetski period, karakteriše prirodno izjednačavanje narodnoga i književnog jezika.⁹ Pisani jezik s narodnom osnovom u Crnoj Gori živi sve do pojave Vuka Stefanovića Karadžića i njegove reforme srpskoga jezika.

U prelaznome periodu (od 30-ih godina XIX vijeka do Prvoga svjetskog rata¹⁰) zahvaljujući djelovanju Vuka Karadžića crnogorski jezik trpi velike promjene. Karadžićevo je polje djelovanja bilo i te kako široko, pa recimo nešto i o tome. Treba reći da Karadžićeva reforma jezika pada u vrijeme bitke za nacionalnu i socijalnu samostalnost naroda koji će kasnije formirati jugoslovensku državu. Karadžić je smatrao da su svi štokavci Srbi te da je maternji jezik srpski i „našoj braći turskoga zakona“, i braći „rimskoga“ i „grčkoga“ zakona. U toku reformisanja jezika on je mijenjao svoje načelo. Krenuo je od načela – u nas poznatog i prije njega – *piši kao što govoriš i čitaj kako je napisano*; zatim: *piši kao što narod govori*, da bi reformu okončao zahvaljujući principu *općenite pravilnosti*. Da bismo imali potpuniju sliku o Karadžićevu radu vrijedi navesti riječi Asima Peca: „Da nije bilo Jerneja Kopitara (...) ne bi bilo ni Vuka, ili, preciznije, da nije bilo Kopitara, ne bismo imali onakvog Vuka kakvog ga mi poznajemo.“¹¹

S obzirom na činjenicu da Njegoš i Vuk u tome period saraduju, nekoliko riječi i o jeziku Petra II Petrovića Njegoša. Više puta su potvrđene razlike između jezika Njegoševih djela i Karadžićeva modela jezika (na primjer u studiji Danila

Vušovića). „Istini za volju, da nije bilo takvog Njegoševog odnosa prema jeziku, mi ne bismo imali *Gorskog vijenca*. *Gorski vijenac*, isto kao *Svobodijada*, mogao je nastati isključivo na onoj jezičkoj materiji na kojoj je i nastao. Vukov jezički obrazac ne bi mu pristajao“, konstatuje Asim Peco.¹² Nadalje, o srbiziranju Njegoševih tekstova svjedoči, pored ostalih, slovenački njegošolog Vladimir Osolnik, koji je imao uvid u bečke arhive.¹³ Ima mišljenja da od Njegoševa teksta jezik „počinje postajati standardni crnogorski jezik. Da ga je posve *montenegrizirao*, jasno je: svaku priliku koristi i na leksičkoj i na morfološkoj ravni da ga predstavi kao samosvojan idiom.“¹⁴ Međutim, ne smije se smetnuti s uma da nije jezik ništa manje crnogorski ni kod Petra I.

Sve gore rečeno stoji kao potvrđena činjenica, međutim, Vuk Karadžić od 1839. godine odustaje od jotovanih oblika tipa *čerati*, *đevojka* i sl. te na njih gleda kao na dijalektizme. Oni ostaju odlika ”lokalnih govora”. Crnogorskim su đacima (prvu školu otvara Njegoš 1834) udžbenici i predavači stizali sa strane (postojao je termin izvanjci). Karadžićeva je reforma uzimala maha tako da će „do kraja XIX vijeka u Crnoj Gori izvojevati konačnu pobjedu“.¹⁵

Posljednji u klasifikaciji razvojnih etapa crnogorskoga jezika jeste vukovski period, i to Belićeva i savremena etapa.¹⁶ Ovđe treba reći da su srpsku lingvistiku XX vijeka autoritetom, ugledom i uticajem na kolege jezikoslovce obilježili Aleksandar Belić (1876–1960) i Pavle Ivić (1924–1999). Njihovi stavovi o jeziku, podjele govora srpskoga jezika, gledanje na govore na prostoru Crne Gore kao na oštro podijeljenu zonu i tome slično, apsolutno su slijeđeni i prihvatani u serbistici čak i od lingvista koji su porijeklom iz Crne Gore. Uza sve rečeno XX vijek donio je znatno veći broj školovanih kadrova, no oni su, kako rekosmo, najčešće nastavljali izučavanje crnogorske jezičke građe vođeni ideološkim smjernicama dvojice rečenih filologa. Tako se desilo da Belićevim pravopisom prepoznatljiviji crnogorski oblici budu osuđeni na status regionalnih, nestandardnih¹⁷ te da prvih decenija XX vijeka i ijekavica nailazi na velike prepreke i da se čak i *Gorski vijenac* štampa na ekavici. Na primjer, Skerlić se zalaže za to da Srbe i Hrvate poveže kompromis u vidu opredjeljenja za latinicu i ekavicu. Ideološka podloga jasno se prepoznaje u onomastičkim i dijalektološkim studijama toga doba.

Značajni događaji toga perioda svakako su Novosadski dogovor (1954) i pravopis iz 1960. koji je uslijedio kao rezultat dogovora postignutoga u Novom Sadu. Iza toga *Pravopisa srpskohrvatskog jezika* stale su Matica srpska i Matica hrvatska. Međutim, nedugo zatim ova druga će povući potpis. Sve su to bili krupni koraci u sređivanju jezičke situacije u jugoslovenskoj državi, no ne može se o tome govoriti a da se ne spomene veliki hendikep crnogorskoga društva – nepostojanje institucija koje bi proizvodile i delegirale stručnjake. Dakle, veoma kasno

Crna Gora osniva univerzitet i akademiju nauka, tako da se dugo odlazilo na studije u druge republike bivše Jugoslavije, najčešće u Srbiju. I pored toga sa sigurnošću se može reći da govori crnogorskoga jezika spadaju u veoma dobro opisane govore.¹⁸ Dragocjeni radovi o crnogorskim govorima objavljeni su tokom XX i prve decenije XXI vijeka u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu, kao i u inostranstvu, a svakako tu prednjače lingvisti iz Crne Gore (Danilo Vušović, Jovan Vuković, Mihailo Stevanović, Radosav Bošković, Drago Ćupić, Dragoljub Petrović, Mato Pižurica i dr.). Bogati fond građe koju su prikupili pomenuti naučnici nemjerljiv je doprinos montenegristici, pogotovo u procesu naučnoga odbacivanja tradicionalnoga umetanja oštre granice između crnogorskih govora.

S posebnim poštovanjem prema gradu koji nas je ugostio, podsećamo da su hrvatski glasovi otpora srpskoj jezičkoj politici i planiranju našli odjeka i u Crnoj Gori krajem 1960-ih i početkom 1970-ih. Javlja se grupa intelektualaca koja radi na afirmaciji crnogorske kulture, književnosti i jezika, njegova imena i glavnih osobina. Prednjačili su Radoje Radojević, Vojislav P. Nikčević, Radoslav Rotković, Dragoje Živković i Danilo Radojević. Njihovo je pregnuće osporavano, rad omalovažavan i zabranjivan, dok će se mogućnost masovnijeg i organizovanijeg djelovanja ukazati tek krajem XX i početkom XXI vijeka, kad se osniva i pokreće nekoliko udruženja i nevladinih organizacija (prije svih ističemo Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, PEN centar, Maticu crnogorsku i DANU).

Kao što rekosmo na samome početku, danas se o crnogorskome jeziku govori kao o sociolingvističkoj činjenici.¹⁹ Ustavna je kategorija, zaštićen je, ako se tako da reći, gramatikom i pravopisom, napisani su udžbenici crnogorskoga jezika i književnosti za osnovne i srednje škole i proučava se na fakultetu na Cetinju. Sve ozbiljne istraživače upućujemo na radove iz montenegristike u časopisima *Lingua Montenegrina* i *Matici*, zatim na trotomnu *Istoriju crnogorske književnosti* (Novak Kilibarda, Radoslav Rotković i Milorad Nikčević), na vrijedne bibliografije Petra II Petrovića Njegoša i Mihaila Lalića koje su ove godine objavili Fakultet za crnogorski jezik i književnost i Matica crnogorska, na znatan broj rječnika govora crnogorskoga jezika u izdanju Instituta za crnogorski jezik i književnost, koji su štampani prošle i ove godine (rožajski, plavsko-gusinjski, Njeguša, osmanske lek-sike Bara itd.), na knjige Adnana Ćirgića *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti* (2011) i *Dijalektolozi i crnogorski jezik (do polovine XX vijeka)* (2014), *Srednjo-južnoslavenski književni jezici u sinkroniji i dijakroniji* Ljudmile Vasiljeve, te brojna Institutova izdanja o Petru II Petroviću Njegošu, Ljubiši itd. Ozbiljnost pristupa tim pitanjima odagnala je sve sumnje nedobronamjernih kritičara crnogorskoga jezika. Dakako, nikome danas u Crnoj Gori ne pada na pamet podizanje bilo

kakvih ograda u sveukupnoj komunikaciji na prostoru bivše Jugoslavije, pravljenje vještačkih razlika i odbacivanje kulturnih sadržaja nastalih u vrijeme nekadašnjeg srpskohrvatskoga jezika. Te su konstrukcije, čini se, posljednji pokušaj onih koji negiraju crnogorski jezik da na taj način ospore njegovo naučno utemeljenje.

Dragocjen je podatak da u današnjoj Crnoj Gori postoji znatan broj mladih, a već afirmisanih, proučavalaca crnogorskoga jezika i književnosti; oni rade u institucijama koje pripremaju i objavljuju renomirane časopise i knjige, organizuju međunarodne naučne skupove, prevode vrijedna izdanja, predstavljaju našu kulturnu baštinu slavističkome svijetu i uopšte svim zainteresovanima za našu kulturu. U ime buduće saradnje i uvjerenja da će nauka zasigurno dati posljednji odgovor na sva pitanja o kojima je ovđe bilo riječi – iskreno vas pozdravljam.

Novica Vujović

¹ Detaljnije u: Vojislav P. Nikčević, *Istorija crnogorske književnosti – od početaka pismenosti do XII. vijeka*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.

²Radoslav Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca*, Matica crnogorska, Podgorica, 1995.

³ Radoslav Rotković, *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

⁴ Detaljnije u: Vojislav P. Nikčević, nav. djelo.

⁵ Detaljnije u: Vojislav P. Nikčević, nav. djelo.

⁶ U: Adnan Čirgić, „Istorijski razvoj crnogorskoga književnog jezika“, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska, Podgorica, 2011.

⁷ Detaljnije u: Adnan Čirgić, nav. djelo.

⁸ Detaljnije u: V. Nikčević, nav. djelo.

⁹ Detaljnije u: A. Čirgić, nav. djelo.

¹⁰ A Čirgić, nav. djelo, str. 38.

¹¹ Asim Peco, „Vuk karadžić – reformator srpskohrvatskog jezika“, *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 7.

¹² Asim Peco, „Turcizmi u Njegoševoj Svobodijadi“, u: *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 121

¹³ Na prošlogodišnjim Njegoševim danima, u raspravi između izlaganja, Osolnik konstatuje da je Njegošev tekst “srbiziran” te kako se jasno vidi da je jedna ruka strugala a druga upisivala.

¹⁴ Lidija Vukčević, „Udio stvaralačkog u jeziku književnosti s posebnim osvrtom na Njegošev jezik“, *Njegošu u čast*, referati sa međunarodnih naučnih skupova *Njegoševi dani 1, 2, 3 i 4*, Studijski program za crnogorski jezik i književnost i Filozofski fakultet, Nikšić, 2013, str. 208.

¹⁵ Adnan Čirgić, nav. djelo, str. 41.

¹⁶ Detaljnije u: Adnan Čirgić, nav. djelo.

¹⁷ Detaljnije u: Adnan Čirgić, nav. djelo.

¹⁸ Detaljnije u: Adnan Čirgić, nav. djelo.

¹⁹ Detaljnije u: prof. dr. sc. Ljudmila Vasiljeva, *Srednjojužnoslavenski književni jezici u sinkroniji i dijakroniji*, CKD „M – M“, Osijek, 2010.

Dio predavanja održanog u Zagrebu, 20. novembra 2014. godine.

OPŠTINA KOTOR
Gospođi Mariji Čatović

Poštovana gospođo Čatović,

u ime Matice crnogorske, njenog ranijeg i sadašnjeg rukovodstva, zahvaljujem Vam za dugogodišnju uspješnu saradnju, razumijevanje i podršku koju ste pružali našoj instituciji i njenom Ogranku Kotor. Sa zadovoljstvom se sjećamo Vaše principijelne podrške strateškim ciljevima i programskim opredjeljenjima Matice crnogorske koji afirmišu moderni crnogorski identitet u svojoj raznolikosti, sa sviješću da baštinitimo nasljeđe mnogih vjekova i civilizacija, da svaka sredina ima svoje specifičnosti, a Kotor i Boka posebno. Zahvaljujući Vašem razumijevanju Ogranak Matice u Kotoru je dobio prostor za kancelariju i stalnu adresu, među prvima u Crnoj Gori, što ističemo kao primjer uspješne saradnje i razumijevanja između Matice i lokalne samouprave na poslovima od opšteg dobra i interesa.

Sa uvjerenjem da će Vaša saradnja sa Maticom crnogorskom biti jednako uspješna i po prestanku funkcije gradonačelnice Kotora uz iskreni poziv da ste u Matici uvijek rado viđen prijatelj i gost, želimo Vam puno uspjeha u radu i ličnu sreću.

Za Maticu crnogorsku,
Novica Samardžić, generalni sekretar

Podgorica, 21. novembra 2014.

Konkurs za esej na temu Crna Gora - sekularna država izložena klerikalizaciji

Da li je sekularna država kod nas nemoćna ustavna norma, bez uporišta u društvenoj realnosti? Čime je moguće objasniti izostanak značajnijeg javnoga i društvenog otpora sve učestalijim i grubljim intervencijama vjerskih poglavara u politički život Crne Gore? Kako smo dospjeli u situaciju da se visoki državni funkcioneri bave crkvenim temama, a vjerski velikodostojnici bez ustezanja prihvataju učešće u partijskim pregovorima u vezi formiranja vlasti? Zbog čega politička vlast u ustavnonormativno sekularnoj državi sklapa nagodbe sa poglavarima različitih vjerskih zajednica koje u krajnjem vode ka urušavanju sekularizma i republikanizma? Da li se samo matricom dužničko-povjerilačkog odnosa može objasniti fenomen njihove sinergije? Da li se u crnogorskom društvu u dovoljnoj mjeri prepoznaje opasnost duboke klerikalizacije, i da li smo svjesni posljedica koje sobom donosi zahtijevano uvođenje vjeronauke u škole? Naposljetku, budući da sloboda vjeroispovijesti pretpostavlja temeljnu modernu slobodu savjesti, da li se u sve slabijoj sekularnoj državi Crnoj Gori lagano ugrožava građanska pozicija ateista, skeptika i agnostika? A time i evropska perspektiva crnogorske političke zajednice.

Obim eseja je do 24 kartice (1800 znakova sa prostorom po kartici) ili do 10.000 riječi. Sažetak (apstrakt) na nekom od stranih jezika, uz korišćenje relevantne literature i odgovarajući metodološki aparat. Radove slati u tri odštampana primjerka, i na cd-u u PDF formatu, pod šifrom, sa rješenjem (CV i kontakt) u posebnoj koverti, na adresu Matica crnogorska Beogradska 24 c Podgorica. Pravo učešća imaju građani Crne Gore starosti do 35 godina. Rok za slanje radova je 01. 10. 2015. godine.

Najbolja tri eseja biće honorisani (I nagrada: 800 eura; II nagrada 600; III nagrada 400), i objavljeni u časopisu Matice crnogorske, a redakcija časopisa zadržava pravo da objavi i radove koji nijesu među prva tri.

Dragan Radulović
predsjednik Matice crnogorske

Podgorica, 05. februara 2015.

Jevrejska zajednica Crne Gore
Jewish community of Montenegro

Podgorica, 27.03.2015.
No.:484/2015
NR/JA

MATICA CRNOGORSKA
n/r g-dina Novice Samardžića, generalnog sekretara,

Poštovani g-dine Samardžić,

U ime Jevrejske zajednice Crne Gore i svoje lično, želim da vam se zahvalim na darivanju knjiga, za potrebe naše biblioteke.

Odazivanje na naš poziv za prikupljanje knjiga smatramo lijepim gestom pažnje sa vaše strane kao i razumijevanje za našu želju i potrebu da osmislimo kulturni prostor, naše Zajednice, novim sadržajem.

Knjiga je oduvijek povezivala, okupljala, ljude, kroz razne manifestacije, pa smo i mi uvjereni da ćemo imati prilike da se srećemo i družimo u našoj biblioteci.
Do tada, srdačno Vas pozdravljamo.

Jaša Alfandari,
predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

Gavra Vukovića bb, 81000 Podgorica • Crna Gora
Tel: +382 20 622 930 • mob: +382 69 560 878
e-mail: jevzajmne@gmail.com

Deseti Festival poezije za đeci i omladinu *Krilata Seošnica*

U živopisnom rožajskom selu Seošnica 23. i 24. aprila 2015, održani su deseti književni susreti *Krilata Seošnica*. Iako je ove godine zbog pomanjkanja finansijskih sredstava izostao značajan broj učesnika iz sušednih država, sudeći prema izvanrednom raspoloženju učesnika i publike, i naročito masovnosti posete građana, festival je i ovoga puta sasvim opravdao očekivanja. Brojna publika iz Seošnice i okolnih sela, kao i mnoštvo posetilaca iz užeg gradskog jezgra, te predstavnici lokalne uprave na čelu sa predsjednikom Opštine Ejupom Nurkovićem srdačno su ispred mjesnog Kulturnog centra u Seošnici dočekali pjesnički karavan. Spontani prijateljski susreti, aplauzi i vesela atmosfera dominirali su tokom cijele manifestacije. Program je vodio dramski umjetnik iz Bara Dragiša Simović. Festival je otvorila Zdenka Grbavčevi, visoki inspektor u Ministarstvu prosvjete, a u ime Matice crnogorske pjesnike i publiku je pozdravio Radomir Ilić. Književni žiri u sastavu: Zaim Azemović, predsjednik, dr Draško Došljak i mr Avdo Nurković, članovi, ovogodišnju Povelju festivala dodijelio je pjesniku iz Bara Miroslavu Jovanoviću Timotijevu, a u kategoriji pjesnika-poletaraca nagrađeni su: Sandra Đurović, Amina Kuć, Bajram Demić, Ajla Škrijelj, Almin Nurković, Meliha Murić, Elma Balota, Hajran Demić i Almin Murić.

Obrazlažući odluku žirija, Zaim Azemović je naglasio da je ovogodišnji laureat Miroslav Jovanović Timotijev pjesnik osobenog estetskog senzibiliteta i snažne emocije. Njegova poezija sintetizuje plemenita osećanja, maštu, čuđenja prema mijenama prirode, ljubav prema roditeljima i precima, tajnama mora i neba, đaćko poštovanje, iskrenost i druženje. Zahvaljujući se na priznanju, Timotijev je citirao velikog rumunskog pjesnika Lućijana Blaga: „Pjesnik je jedino biće koje nosi srce izvan sebe“, i dodao: „Moje srce je sa vama, i ja ću Seošnicu nositi kao svoj poetski zavičaj.“ Brojnoj publici stihovima su se predstavili: Dragiša L. Jovović, Rajko Jolić, Blaga Žurić, Milica Vukmanović, Avdo Nurković, Radosava Beloica, Adem Kurpejović, Muratka Nurković, Ćamil Agović, Samir Kuć i dr., te brojni pjesnici-poletarci iz rožajskih osnovnih i srednjih škola.

Na kraju manifestacije, uz druženje pjesnika i građana, nostalgična podsećanja o minuloj Jugoslaviji zamijenile su konstatacije da je današnja Crna Gora sačuvala mnoge jugoslovenske vrijednosti, i da je Jugoslavija u malom.

Radmir Ilić

STATUT

Na osnovu člana 6. Zakona o Matici crnogorskoj (Sl. list CG br. 21/08), čl. 12. i 49. Zakona o nevladinim organizacijama (Sl. list CG 39/11) Skupština Matice crnogorske (u daljem tekstu: **Matica**), na šednici održanoj dana 22. maja 2013. godine donijela je sljedeći

STATUT MATICE CRNOGORSKE

I Osnovne odredbe

Čl. 1.

Matica je, kao nevladina organizacija, osnovana 22. maja 1993. godine na Cetinju. Zakonom o Matici crnogorskoj, usvojenom u Skupštini Crne Gore 18. marta 2008, Matica nastavlja da ostvaruje svoje programske ciljeve i da vrši djelatnost od javnog interesa, kao samostalna organizacija u oblasti kulture.

Čl. 2.

Matica afirmiše kulturu i nacionalni identitet crnogorskog naroda i promoviše i razvija multietnički karakter Crne Gore.

Čl. 3.

Matica djeluje u Crnoj Gori i drugim državama, đe za to postoje uslovi. Sedište Matice je u Podgorici, ulica Beogradska 24 c.

Čl. 4.

Matica je autonomna u obavljanju svoje djelatnosti. Maticom upravljaju njeni članovi preko organa upravljanja.

Čl. 5.

Matica ima svoj pečat, štambilj i logo.

Pečat Matice je okrugao, promjera 30 mm. U sredini je logo Matice, stilizovano slovo M, u gornjem luku je natpis Matica crnogorska, ćirilično i latinično, a u donjem luku sedište - Podgorica.

Štambilj Matice je pravougaonog oblika, dimenzije 60 x 30 mm, u kojem su ispisani latinično i ćirilično nazivi Matica crnogorska, Podgorica, sa povlakom za ispisivanje datuma.

Čl. 6.

Dan Matice je 22. maj, dan njenog osnivanja.

II Ciljevi, zadaci i djelatnost

Čl. 7.

Svrha Matice je čuvanje, njegovanje i afirmacija nacionalnog i kulturnog identiteta crnogorskog naroda i pripadnika drugih naroda koji žive u Crnoj Gori, na svim područjima duhovnog, naučnog i umjetničkog stvaralaštva i javnog života.

Čl. 8.

Matica crnogorska, radi ostvarivanja svojih programskih ciljeva obavlja sljedeće djelatnosti:

- razvija vrijednosti multietničkog i multikulturalnog demokratskog društva;
- učvršćuje i razvija nacionalni i kulturni identitet Crnogoraca;
- afirmiše nacionalni i kulturni identitet drugih naroda koji žive u Crnoj Gori;
- njeguje crnogorski patriotizam i produbljuje osjećanje i poštovanje građana za crnogorsku državnost;
- proučava i afirmiše kulturnu baštinu Crne Gore;
- utemeljuje i podstiče veze crnogorskog iseljeničtva sa Crnom Gorom;
- popularizuje istorijske i savremene vrijednosti koje su od vitalnog značaja za identitet i kulturni prosperitet Crne Gore;
- organizuje naučne i stručne skupove, izložbe, javne tribine i predavanja u cilju snaženja demokratskog, kulturnog i multinacionalnog identiteta Crne Gore;
- obavlja izdavačku djelatnost koja je u funkciji postavljenih programskih ciljeva;
- otvara knjižare, biblioteke, čitaonice i klubove;
- proučava crnogorski jezik;

- izdaje časopis „Matica“ i druge periodične publikacije;
- dodjeljuje nagrade i priznanja;
- saraduje sa državnim organima i javnim institucijama i drugim kulturnim i društvenim subjektima i organima samouprave na razvoju kulture i društva;
- saraduje sa stranim institucijama iz oblasti kulture, nauke i umjetnosti;
- razvija kontakte sa evropskim i svjetskim organizacijama, posebno maticama slovenskih naroda u oblasti kulture, nacionalnog identiteta, prosvjete, duhovnog života i zaštite univerzalnih vrijednosti;
- okuplja kulturne djelatnike i sve one koji su spremni da ostvaruju svrhu i zadatke Matice u kulturi, prosvjeti i nauci;
- razvija unutrašnju organizaciju i širi članstvo u cilju afirmacije svojih programskih ciljeva i snaženja javnog uticaja;
- pomaže umjetnike i naučnike, a ponajprije svoje članove;
- vrši i druge poslove u skladu sa Zakonom, Statutom, Programom i planovima rada.

III Članstvo

Čl. 9.

Članstvo u Matici je dobrovoljno. Članovi Matice su stalni pomagači njene naučne i kulturne djelatnosti. Član Matice može postati svaki poslovno sposobni državljanin Crne Gore ili lice sa drugim državljanstvom, koji želi ostvarivati njen Program i prihvata uslove članstva.

Čl. 10.

Članstvo u Matici vodi se u jedinstvenoj evidenciji i dokazuje se članskom kartom, a u Godišnjaku Matice objavljuje se stanje članstva.

Čl. 11.

Članstvo Matice čine:

- članovi,
- počasni članovi
- donatori.

Čl. 12.

Članom Matice postaje se dobrovoljnim pristupanjem Matici, nakon potpisivanja pristupnice i dostavljanja biografije, čime se potvrđuje lična spremnost da se prihvati svrha i djelatnost Matice.

Status člana potvrđuje Upravni odbor.

Čl. 13.

Počasni članovi se biraju na Skupštini Matice, na predlog Upravnog odbora, iz reda naučnika, književnika i umjetnika, domaćih i stranih, koji su se istakli posebnim doprinosom crnogorskoj kulturi.

Čl. 14.

Donatori su dobrotvori Matice koji su u dužem periodu materijalno pomagali njen rad.

Donatore u članstvo Matice imenuje Upravni odbor.

Čl. 15.

Prava članova Matice su:

- realizacija Programa, cilja i svrhe Matice,
- učešće u projektima prema stručnim sposobnostima;
- učešće i odlučivanje u njenom radu,
- izbor u organe Matice,
- uživanje stručne i ostale pomoći sa područja djelovanja Matice,
- popust od 50% za sva izdanja Matice,
- besplatan primjerak Godišnjaka Matice.

Čl. 16.

Obaveze članova Matice:

- zaštita ugleda i interesa Matice u skladu sa ovim Statutom i odlukama upravnih tijela Matice,
- upoznavanje sa Programom Matice,
- širenje i afirmacija programa i djelatnosti Matice u javnosti,
- redovno plaćanje članarine i pomaganje djelatnosti Matice i na drugi način, u skladu sa svojim mogućnostima.

Čl. 17.

U Matici stranačka propaganda nije dopuštena. Članovi Upravnog odbora i drugih organa Matice ne mogu biti funkcioneri političkih stranaka, niti funkcioneri izvršne vlasti.

Čl. 18.

Članstvo u Matici prestaje:

- izraženom pismenom željom,

- zbog djelovanja suprotnog ciljevima Matice, odlukom Upravnog odbora,
- zbog neplaćanja članarine u periodu dužem od dvije godine;
- odlukom Suda časti,
- smrću.

IV Upravljanje

Čl. 19.

Organe Matice čine:

1. Skupština,
2. Upravni odbor,
3. Predsjednik,
4. Generalni sekretar,
5. Nadzorni odbor i
6. Sud časti.

IV 1. Skupština Matice crnogorske

Čl. 20.

Skupštinu Matice crnogorske čine delegati ogranaka i članovi organa Matice. Lica iz stava 1. ovog člana čine delegate Skupštine Matice.

Upravni odbor donosi odluku kojom propisuje ukupan broj delegata po ograncima koji čine Skupštinu Matice.

Čl. 21.

Skupština Matice zasijeda jedanput godišnje. Svake četvrte godine skupština je izborna. Skupštinu saziva predsjednik na osnovu odluke Upravnog odbora, kojom se određuje dan, mjesto i vrijeme održavanja, prijedlog dnevnog reda, te o svemu obavještava delegate i šalje materijal najkasnije petnaest dana prije održavanja Skupštine.

Upravni odbor pojedinog ogranka Matice organizuje i sprovodi izbor svojih delegata koji učestvuju u radu Skupštine.

Član 22.

Predsjednik može sam ili na osnovu odluke Upravnog odbora, sazvati vanredno zasijedanje Skupštine, a dužan je to učiniti kada to zahtijeva trećina članova Matice ili ako to zahtijeva Nadzorni odbor Matice. Prilikom sazivanja vanrednog zasijedanja Skupštine, predsjednik je dužan navesti predmet rasprave i razloge sazivanja vanrednog zasijedanja Skupštine.

Član 23.

Skupština može punovažno odlučivati ako je prisutna najmanje polovina ukupnog broja predviđenih delegata.

Skupština donosi odluke natpolovičnom većinom glasova prisutnih delegata.

Član 24.

Skupština Matice:

- raspravlja i odlučuje o tome kako će se svrha Matice što bolje postići,
- donosi Statut;
- raspravlja o radu ostalih organa Matice;
- bira i razrješava predsjednika i generalnog sekretara;
- bira i razrješava članove Upravnog odbora, Nadzornog odbora i Suda časti;
- bira počasne članove Matice;
- raspravlja o izvještajima Upravnog odbora i Nadzornog odbora između dva zasijedanja;
- odlučuje o drugim pitanjima koja po duhu Statuta i Zakona o Matici crnogorskoj njoj pripadaju.

Član 25.

Skupštinskom zasijedanju predsjedava predsjednik Matice.

Zasijedanje Skupštine vode predsjednik i generalni sekretar.

Čl. 26.

Skupština odlučuje javnim glasanjem, osim kod izbora članova upravnih tijela Matice, kada se primjenjuje tajno glasanje, ako Skupština drugačije ne odluči.

IV 2. Upravni odbor

Član 27.

Upravni odbor čine: generalni sekretar i četiri člana koje bira Skupština Matice.

Član 28.

Upravni odbor je najviši izvršni organ koji rukovodi radom Matice između dvije Skupštine. Upravnim odborom rukovodi i saziva ga generalni sekretar.

Upravni odbor redovno se sastaje svaka tri mjeseca, ili po potrebi kad ga sazove generalni sekretar.

Dužnosti Upravnog odbora su da:

- održava veze sa odborima, ograncima i povjerenicima, pomaže im u njihovim djelatnostima i usklađuje njihove zadatke;
 - održava veze sa crnogorskim iseljeništvom;
 - odobrava planove odbora Matice;
 - utvrđuje izdavački plan Matice i usklađuje izdavačku djelatnost ogranaka;
 - imenuje urednike za pojedina izdanja Matice;
 - imenuje glavnog urednika i redakciju časopisa Matica;
 - donosi Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta i druga opšta akta;
 - postavlja poslovnog sekretara Matice, rješava o prijemu radnika za sva radna mjesta u Matici;
 - donosi godišnji finansijski plan;
 - odlučuje o visini ličnih primanja zaposlenih i stalnih honorara izabranih lica,
 - inicira organizovanje predavanja, tribina, skupova i tečajeva, naučne i stručne projekte;
 - brine o osnivanju knjižara, biblioteka, čitaonica i klubova;
 - brine o plasmanu i promocija izdanja Matice;
 - pomaže svaku javnu djelatnost usmjerenu na očuvanje kulturnih dobara i razvijanje kulture;
 - donosi odluke o postupku kandidovanja organa Matice;
 - imenuje žiri za dodjelu Matičine nagrade;
 - imenuje predstavnike Matice kad su pozvani da u ime nje sudjeluju u tijelima;
 - osniva zadužbine;
 - upravlja imovinom Matice i nadzire njeno cjelokupno finansijsko poslovanje;
 - potvrđuje status člana Matice, odlučuje o prestanku članstva u skladu sa ovim Statutom i vodi evidenciju članstva Matice;
 - utvrđuje iznos članarine i način plaćanja;
 - usvaja Poslovnik o svom radu;
 - provodi odluke Suda časti.
- Upravni odbor obavlja i druge poslove Matice koji nijesu u djelokrugu ostalih njenih tijela.

Član 29.

Upravnom odboru mandat traje četiri godine.

Skupština Matice može razriješiti dužnosti člana Upravnog odbora, ako je njegovo djelovanje u suprotnosti sa svrhom i odredbama Matice.

Član 30.

Upravni odbor može birati novog člana na mjesto onog koji je na bilo koji način prestao biti članom Upravnog odbora. Na taj način može biti zamijenjeno najviše dva člana.

IV 3. Predsjednik Matice

Član 31.

Predsjednik Matice:

- predstavlja Maticu;
- predsjedava Skupštinom i saziva njene šednice;
- po svojoj volji učestvuje u radu Upravnog odbora i predlaže rješavanje pitanja iz nadležnosti Upravnog odbora;
- potpisuje opšta akta Matice;
- brine se o sprovođenju odluka upravnih tijela;
- potvrđuje izbor predsjednika ogranaka;
- dodjeljuje u ime Matice nagrade i priznanja.

IV 4. Generalni sekretar

Član 32.

Generalni sekretar je lice ovlašteno za zastupanje Matice.

Generalni sekretar:

- rukovodi Upravnim odborom;
- saraduje sa predsjednikom Matice;
- koordinira rad odbora, ogranaka i drugih radnih tijela Matice;
- stara se o pripremi materijala za Upravni odbor i Skupštinu i o izvršavanju njihovih odluka;
- obavlja dužnost finansijskog nalogodavca;
- nadzire rad Stručne službe Matice;
- stara se o redovnom izlaženju publikacija Matice;
- brine se o vođenju evidencije članstva i naplati članarine;
- obavlja i druge dužnosti u skladu sa zakonom, kao i one dužnosti koje nijesu u nadležnosti drugih organa.

IV 5. Nadzorni odbor Matice

Član 33.

Nadzorni odbor ima pet članova, koji iz svojih redova biraju predsjednika. Mandat odbora traje četiri godine.

Nadzorni odbor može u svako doba pregledati poslovanje i dokumentaciju Matice. O tome izvještava Upravni odbor i Predsjednika a Skupštini Matice podnosi izvještaj o poslovanju Matice.

Nadzorni odbor radi u skladu sa svojim poslovníkom.

Nadzorni odbor punovažno radi samo ukoliko je prisutno više od polovine njegovih članova.

Odluke donosi većinom glasova.

Mandat Nadzornog odbora traje četiri godine.

IV 6. Sud časti Matice

Član 34.

Sud časti ocjenjuje da li je ponašanje člana Matice, u skladu sa Statutom, i ima ovlašćenje da izriče mjere opomene i isključenje iz članstva.

Sud časti ima nadležnost za sve članove Matice.

Postupak pred Sudom časti može pokrenuti bilo koji član, upravno ili radno tijelo Matice.

Sud časti donosi odluke prema svom Poslovníku.

Sud časti ima pet članova, koji iz svojih redova biraju predsjednika.

Sud časti radi u skladu sa svojim poslovníkom.

Sud časti punovažno radi samo ako je prisutno više od polovine njegovih članova.

Odluke donosi većinom glasova.

Mandat Suda časti traje četiri godine.

V Organizacija Matice

Član 35.

Radi obavljanja poslova i zadataka određenih Statutom, Matica formira Savjet Matice crnogorske, odbore, ogranke, povjerenike i uredništva, redakcije, sekcije, žirije i druga tijela.

V 1 Savjet Matice crnogorske

Član 36.

Savjet je savjetodavno tijelo koje se brine o kontinuitetu programskog djelovanja i svrhe postojanja Matice crnogorske. Čine ga bivši predsjednici i generalni sekretari Matice i aktuelni predsjednik. Članstvo u Savjetu je doživotno. Savjet može da inicira dugoročne projekte Matice i razmatra realizaciju godišnjih planova rada. Svoje mišljenje i prijedloge upućuje Upravnom odboru Matice. Savjet se sastaje po potrebi na poziv predsjednika Matice.

V 2. Odbori Matice

Član 37.

Matica crnogorska ima četiri odbora: Odbor za identitet, Odbor za izdavaštvo, Odbor za koordinaciju rada ogranaka i Odbor za saradnju sa iseljenicima i međunarodne veze.

Odborom rukovodi sekretar koji je jedan od članova Upravnog odbora.

Odbore čine članovi Matice crnogorske opredijeljeni za rad u njima. Odbori rade na osnovu svojih Pravilnika, koji moraju biti u skladu sa Statutom, godišnjim i višegodišnjim planom rada, koje odobrava Upravni odbor.

Odluke o osnivanju novih, spajanju i ukidanju postojećih odbora donosi Skupština, uz obrazloženi prijedlog Upravnog odbora.

V 3. Ogranci Matice

Član 38.

Ogranak Matice može se osnovati u zemlji i inostranstvu, na području ili u mjestu đe za to postoje uslovi.

Da bi se mogao osnovati ogranak Matice mora postojati najmanje deset članova. Na području iste jedinice lokalne samopurave ne mogu djelovati dva ogranka.

Ogranci djeluju samostalno u skladu sa Statutom Matice i u koordinaciji sa njenim organima na unapređivanju svrhe i zadatka Matice.

Član 39.

Ogrankom Matice upravlja Upravni odbor koji mora imati najmanje predsjednika, sekretara i blagajnika. Predsjednika ogranka potvrđuje predsjednik Matice.

Upravni odbor ogranka bira se na skupštini članova koja se održava svake četvrte godine.

Upravni odbor donosi poslovnik o svojem radu. Poslovnik mora biti u skladu sa Statutom Matice.

Član 40.

Ogranak jednom godišnje podnosi izvještaj generalnom sekretaru Matice o svom radu i stanju članstva. O prijedlozima izdavačkih planova ogranaka raspravlja se istovremeno sa planom izdanja Matice i oni moraju biti potvrđeni i usklađeni.

Član 41.

Skupština Matice crnogorske može raspustiti ogranak ako njegova djelatnost nije u skladu sa svrhom Matice crnogorske i sa njenim odlukama.

V 4. Povjerenici Matice

Član 42.

U mjestima đe još nema uslova da se osnuje ogranak Matice, Upravni odbor Matice može imenovati povjerenika.

Povjerenik djeluju u dogovoru sa predsjednikom Matice.

V 5. Matica u inostranstvu

Član 43.

Svoje djelovanje u inostranstvu Matica usklađuje sa zakonima države u kojoj osniva svoj ogranak ili imenuje povjerenike.

VI Donošenje odluka

Član 44.

Organi Matice mogu donositi punovažne odluke većinom glasova članova.

VII Stručna služba Matice

Član 45.

Stručna služba se brine za nesmetano programsko i finansijsko djelovanje Matice. Tehničke, administrativne, organizacione i druge operativne poslove obavlja Stručna služba, kao posebna organizaciona jedinica.

Radom Stručne službe rukovodi poslovni sekretar, kojeg bira i razrješava Upravni odbor.

Član 46.

Prava, obaveze i odgovornosti Stručne službe i zaposlenih u njoj uređuju se aktima utvrđenim u skladu sa zakonom i Statutom Matice, koje donosi Upravni odbor Matice.

Upravni odbor bira i raspoređuje lica za rad u Stručnoj službi prema uslovima predviđenim Aktom o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Saglasnost na akt o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta daje Vlada Crne Gore.

VIII Finansiranje

Član 47.

Matica obezbjeđuje sredstva za ostvarivanje svojih ciljeva i zadataka, za održavanje i uvećavanje svoje imovine i za svoj rad:

- iz budžeta Crne Gore;
- od zadužbina, legata i fondova;
- od zavještanja, poklona i priloga;
- od članarine;
- od prodaje svojih izdanja;
- od raspolaganja svojom imovinom;
- iz poslovne saradnje i
- iz drugih izvora u skladu sa zakonom i Statutom

Sredstva iz stava 1, alineja 1 ovog člana obezbjeđuju se na osnovu godišnjeg programa Matice, na koji saglasnost daje Vlada.

IX Evidencija i dokumentacija

Član 48.

Matica vodi evidenciju i dokumentaciju i to:

- knjigovodstvo u skladu sa važećim propisima i međunarodnim računovodstvenim standardima;
- knjigu odluka Upravnog odbora i drugih tijela Matice;
- zapisnike i izvještaje o radu radnih tijela Matice i
- drugu dokumentaciju koja je propisana zakonom ili odlukama Upravnog odbora.

X Javnost rada i poslovna tajna

Član 49.

Djelatnost Matice je javna.

Izvještaji i drugi važniji dokumenti o djelovanju Matice objavljuju se u cjelini ili u djelovima u Godišnjaku Matice, koji se publikuje kao materijal za Skupštinu.

Član 50.

Matica obavještava javnost, zainteresovane organe i ustanove putem svojih publikacija, saopštenja i na drugi pogodan način.

O obavještavanju javnosti o radu Matice staraju se predsjednik i generalni sekretar.

Član 51.

Poslovni sekretar je odgovoran za zaštitu i čuvanje podataka koji se, na osnovu zakona, ne mogu javno razmatrati, kao i dokumenata koje je Upravni odbor odredio kao poslovnu tajnu.

XI Akta Matice

Član 52.

Statut je osnovni opšti akt Matice.

Druga opšta akta moraju biti u saglasnosti sa Zakonom o Matici i Statutom.

Član 53.

Statut i druga opšta akta mijenjaju se na način i po postupku predviđenom za njihovo donošenje. O promjenama Statuta Skupština odlučuje dvotrećinskom većinom prisutnih delegata.

Opšta akta objavljuju se isticanjem na oglasnoj tabli u Matici i stupaju na snagu osmog dana od dana oglašavanja. Opšta akta se štampaju u Godišnjaku Matice.

Član 54.

Organizacija rada i opšta akta utvrđena ovim Statutom uskladiće se u roku od godinu dana od donošenja ovog statuta.

XII Trajanje i prestanak rada

Član 55.

Trajanje Matice je neograničeno.

Član 56.

O prestanku rada Matice odlučuje Skupština Matice.

Odluka o prestanku rada Matice je punovažna ako je donesena tročetvrtinskom većinom glasova ukupnog broja delegata Skupštine.

Član 57.

Ako se Matica raspusti, moraju se podmiriti imovinske obaveze Matice, a preostala se imovina pretvara u posebnu zadužbinu za pomoć crnogorskim umjetnicima, naučnicima i udruženjima koja imaju iste ciljeve kao i Matica.

XIII Završna odredba

Član 58.

Ovaj Statut stupa na snagu danom usvajanja na Skupštini Matice.

Danom stupanja na snagu ovog Statuta, prestaje da važi Statut usvojen na Skupštini Matice 20. jula 2012. godine.

Predsjednik
Branko Banjević

Cetinje, 22. maj 2013.

NOVI ČLANOVI

Banićević Nikola

Rođen je 1983. godine u Kotoru. Pravni fakultet završio na Univerzitetu Crne Gore, magistrirao na UDG u Podgorici, na Fakultetu pravnih nauka, smjer međunarodni. Bio je polaznik prve generacije i uspješno završio Školu ljudskih i manjinskih prava u organizaciji CGO; učesnik četvrte generacije INTERSHIP programa i u okviru njega stažirao šest mjeseci u Skupštini Crne Gore, posebno preteći i učestvujuću u radu Ustavotvornog Odbora i Odbora za ekonomiju, finansije i budžet kao i poslovima protokola u kabinetu predsjednika Parlamenta; u okviru INTERSHIP-a dobitnik je sertifikata koji dodjeljuje NDi u Crnoj Gori i CDT; Učesnik je foruma „2 be secure“ i ostalih foruma i seminara sa temom odbrane, bezbjednosti i NATO integracija. Član je radne grupe II (pravo, pravda i bezbjednost) Nacionalne konvencije o evropskoj integraciji Crne Gore 2013–2014; član Skupštine VPSCG. Dobitnik je godišnjeg priznanja za razvoj sporta u opštini Kotor. Aktuelni je viši savjetnik u kabinetu predsjednika opštine Kotor za pravno-administrativna pitanja. Živi u porodičnoj kući u Risnu.

Bećir Jovo M.

Rođen je 1947. godine u selu Poda, Njeguši, opština Cetinje. Završio Fakultet za pomorstvo u Kotoru. Plovio na brodovima „Jugoceanije“ iz Kotora od 1965 do 1989 u rangu asistenta do upravitelja stroja. Bio jedan od najmlađih upravitelja stroja ondašnje Jugoslavije i posljednji upravitelj stroja na brodu M/V „Kumanovo“, potopljenom u sudaru 1989. godine u vodama Atlantskog okeana. Od 1989. godine radio u kopnenim službama „Jugoceanije“, kao tehnički inspektor i bio predstavnik ex „Jugoceanije“ na Malti kao tehnički rukovodilac u novoosnovanoj kompaniji „Milena ship management“ od 1992. do 1993. Od 1994. do 2007. radi u Grčkoj đe je obavljao dužnosti tehničkog inspektora i direktora u više pomorskih kompanija. Od 2007. do 2009. radio kao tehnički inspektor u BNAVI Montenegro u Bijeloj.

Bukilica Nikola

Rođen je 1950. godine u Kotoru. FEN Zagreb – Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu završio u Dubrovniku. U struci, kao diplomirani ekonomista radio: u Splitu, u „Jugoplastici“, „Uvoz-izvoz“ i u Zavodu za društveno planiranje, razvoj i statistiku SO Split; u Kotoru sekretar za privredu, plan i finansije i član Izvršnog odbora Skupštine opštine Kotor (u dva mandata) i Predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Kotor (dva mandata, drugi skraćeni „antibirokratskom revolucijom“); u Tivtu generalni direktor Regionalnog vodovoda „Crnogorsko primorje“. Poslanik u Skupštini Crne Gore 1990–1992. Zbog otvorenog i javnog suprostavljanja ondašnoj politici Crne Gore, posebno stava prema ratu, ulozi JNA i Teritorijalne obrane Crne Gore (sa činom kapetana javno odbio mobilizaciju, dao ostavku na mjesto Pomoćnika komandanta TO Kotor), agresiji na RH i državno-pravnom statusu Crne Gore, političke pripadnosti i aktivnosti kao poslanik Saveza reformista u Skupštini Crne Gore, 31.03.1992. ostaje bez posla u JP ali i bez prilike ponovnog zaposlenja u državnoj i lokalnoj upravi. Stoga je u tom periodu (01.04.1992–18.12.1997) pored političkih aktivnosti obavljao i komercijalno-fnansijske i administrativne poslove u raznim privatnim firmama i SDP-u Crne Gore. U istom periodu radio je i kao novinar-dopisnik Radija „Slobodna Evropa“ (ruski servis).

Pozitivnim političkim promjenama 97/98. u Državi, ponovo aktivira rad u državnoj i lokalnoj upravi: obavljao funkciju Sekretara za urbanizam, građevinarstvo; potpredsjednika opštine Kotor; načelnika OB Tivat, ministra-savjetnika u Ambasadi SiCG u Zagrebu, te Savjetnika ministra MUP i JU Crne Gore. Od 2012. profesionalno obavlja funkciju Predsjednika Skupštine Opštine Kotor. Dobitnik je Povelje Hrvatskog građanskog društva Crne Gore i Odlikovanja Predsjednika RH Redom Ante Starčevića.

Dizdarević Abaz

Rođen je 1978. godine u Bijelom Polju. Fakultet likovnih umjetnosti i Postdiplomske studije završio je na Cetinju (2002, 2010). Doktorand je na ALU Beograd. Radio je kao saradnik u nastavi na FLU Cetinje, potom kao urednik likovnih programa u JU Centru za kulturu Bijelo Polje. Direktor je JU „Ratkovićeve večeri poezije“, Bijelo Polje; docent na Internacionalnom Univerzitetu Novi Pazar, Departman umjetnosti; docent na FVU, Univerzitet Mediteran, Likovni atelje. Potpredsjednik je Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore, član Udruženja likovnih umjetnika BIH, član Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika Novi Pazar. Imao je niz samostalnih i kolektivnih izložbi. Učesnik mnogobrojnih kolonija i panel diskusija organizovanih na području Crne Gore.

Dragićević Momir

Radi kao profesor sociologije u srednjoj školi „Ivan Goran Kovačić“ u Herceg Novom od 1988, a od 2008. godine obavlja funkciju pomoćnika direktora. Učestvovao u izradi nastavnih programa iz sociologije i sociologije kulture, građanskog obrazovanja, kao i udžbenika za sociologiju i sociologiju kulture. Upisao poslijediplomske studije u Nikšiću, smjer sociologija politike. Član je i predsjednik Školskog odbora 2000–2004, predsjednik Sportskog društva, član predsjedništva sindikata, inicijator susreta prosvjetnih radnika, prvih sportskih susreta prosvjetnih radnika Crne Gore, sindikalnih sportskih susreta Herceg Novog.

Bio je odbornik Skupštine opštine Herceg Novi 1998–2000, predsjednik Upravnog odbora gradske biblioteke, Programskog savjeta lista „Boka“ Kotor; predsjednik komisije za prosvjetu, nauku, kulturu i sport, skupštine opštine; potpredsjednik Savjeta za lokalnu samoupravu opštine Herceg Novi 1998–2000. Kao nekadašnji sportista, a sada sportski radnik član je Upravnog odbora ŽKK „Herceg Novi“, sekretar KK „Mediteran“.

Drašković Aleksandra

Rođena 1990. godine u Kotoru. Završila Fakultet vizuelnih umjetnosti u Podgorici, smjer dizajn grafičkih komunikacija.

Drašković Jovan

Rođen je 1978. godine u Nikšiću. Završio je Filozofski fakultet u Nikšiću, studije crnogorskog jezika i južnoslovenskih književnosti. Piše poeziju i prozu. Dobitnik je nagrade „Zaloga“ za poeziju. Objavljivao je u razne časopise, a zastupljen je i u nekoliko izbora poezije. Od 1998. godine je član Književne zajednice „Vladimir Mijušković“ u Nikšiću, a trenutno je i njen sekretar.

Drašković Marija

Rođena u Kotoru 1994. godine. Živi u Kotoru.

Drašković Vido

Rođen 1951. godine u selu Dide, opština Cetinje. Studirao Pravni fakultet u Beogradu. Radio u „Rivijeri“ industrija hemijskih proizvoda i „Henkel-Rivijera“ kao rukovodilac sektora opštih poslova. U dva mandata bio odbornik u Skupštini opštine Kotor. Odbornik je u Skupštini opštine Kotor i član Savjeta Direkcije za uređenje i izgradnju Kotora. Živi u Kotoru, na Mulu.

Drašковиć Nikola

Rođen 6.12. 1992. u Kotoru. Student je Fakulteta za pomorstvo, Kotor.

Gačević Branislav

Rođen 1970. godine u Dobrinju kod Bijelog Polja. Zapošljen u bjelopoljskom Zavičajnom muzeju kao dokumentarista i vodič muzeja.

Glendža Petar

Rođen je 1986. godine na Cetinju. Završio je osnovne i specijalističke studije na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, Odsjek za Istoriju. Trenutno pohađa post-diplomske magistarske studije na istom Fakultetu. Zapošljen je u osnovnoj školi „Njegoš“, kao profesor-pripravnik. Autor većeg broja objavljenih radova.

Ivanović Vladislav

Rođen je 1962. godine u Podgorici. Završio Filozofski fakultet u Beogradu, grupa za etnologiju. Pripravnički staž odradio u JU Narodnom muzeju Crne Gore na Cetinju. Od 1995. do 2001. godine radi na poslovima kustosa – etnologa u organizacionoj jedinici Etnografskog muzeja na Cetinju. Od 2001. radi kao kustos – etnolog u JU Muzeji i galerije. Godine 2004. stekao zvanje višeg kustosa, a 2008. godine zvanje muzejskog savjetnika. Autor je više izložbi. Učestvovao na više naučnih skupova. Autor mnogih radova u publikacijama.

Janković Pavle

Rođen 1942. u Livarima, opština Bar. Završio Višu pedagošku školu u Banjaluci 1968. godine. Rezervni je kapetan I klase. Kao učitelj je radio u barskoj opštini, a kao nastavnik u Banjaluci. Od 1969. godine je šef Odjeljenja za narodnu odbranu u SO Bar, a od 1975. godine radio kao šef Službe obezbjeđenja. Poslije dvije godine imenovan je za direktora Sektora opštenarodne odbrane u istom preduzeću. Od 1995. do 2002. je radio kao inspektor za komunalne djelatnosti, sa kojeg mjesta je i penzionisan.

Jokić Radomir

Rođen 1980. godine u Bijelom Polju. Poeziju objavljuje u književnoj periodici. Živi i radi u Bijelom Polju.

Kankaraš Bosiljka

Rođena je 1954. godine u Andrijevici. Studirala je, paralelno, književnost i filozofiju, u Beogradu. Na Filološkom fakultetu je diplomirala a na Filozofskom

apsolvirala. Nakon dolaska u Crnu Goru zapošljava se u cetinjsku gimnaziju a onda u građevinsku, hemijsku, elektrotehničku i muzičku školu u Podgorici. Istovremeno je radila u Domu omladine „Budo Tomović“ (Dodest) kao reditelj, autor pozorišnih projekata („Daleko u nama“, „Ljubičica u oktobru“, „Samo vi ajte a mi ćemo graktat i arlaukat“). Odlazi na seminar Svjetskog esperantskog saveza (Sombothej 1987) i postaje prvi crnogorski esperantista.

Radila je kao pozorišni i filmski kritičar (Radio Crne Gore, „Pobjeda“, „Omladinski pokret“, „Prosvjetni rad“ te novinar-komentator „Liberala“ u vrijeme građanskog rata 1991–1996. Bila je urednica i voditeljka emisije za kulturu *Ljepša strana svijeta* na radiju Antena M. Osnivač je prve NVO u Crnoj Gori *Udruženje žena „Jakvinta“*; Škole glume u Domu omladine „Budo Tomović“; Izdavačke kuće NVO Prva knjiga; Alternativnog teatra, za koji piše i režira; Osnivač i glavna urednica edukativnih časopisa za djecu „Vjeverica“. Osnivač je i urednica elektronskog medija za umjetnost i kulturu www.zrcalo.me;

Objavila sociološku knjigu „Komunikacija među ljudima i narodima na području Crne Gore“. Autorka romana „De ste Crnogorci ne bilo ve“, Priručnika za crnogorski jezik, kao i knjige DRAME (*Mamin sin, A što će mi muž, Jovana zove Cecu i Sve je to cool*). Piše priče i kvizove, za djecu i omladinu, u Centru govornih usluga, u Telekomu (2003–2007). U novembru 2014. završava obuku tehničke podrške organizacijama civilnog društva (TACSO). Govori francuski, ruski, engleski i esperanto.

Krivokapić Martin

Rođen 1939. godine u Lukovu kod Nikšića. Sticajem političkih okolnosti kolonizirao u Vojvodinu. Završio Medicinski fakultet u Novom Sadu, a specijalistički ispit u Beogradu. Najveći dio radnog vijeka proveo u Novom Sadu, đe je radio u Institutu za plućne i kardiovaskularne bolesti kao ljekar specijalista pulmolog. Jedan je od osnivača Udruženja Crnogoraca Vojvodine u Novom Sadu.

Kustudić N. Gojko

Rođen je 1959. godine u lovcenskom selu Majstori, opština Cetinje. Radio u preduzeću „Autoboka“, Kotor, a kasnije kao samostalni preduzetnik. Od devedesetih godina 20. vijeka učesnik antiratnog i državotvornog pokreta u Crnoj Gori. Zaljubljenik u istoriju Crne Gore, istražuje arhivsku i drugu građu o istoriji svoje porodice, bratstva, plemena. Sa porodicom živi na Trojici kod Kotora.

Kustudić Stamatović Drage

Rođena 1947. godine u porodici Nikole Radova Kustudića, selo Majstori (pleme) Njeguši, opština Cetinje. Živjela u Kotoru i Tivtu. Radila u turizmu do

penzionisanja, korisnik usluga Doma starih u Risnu. Bavi se pisanjem proze i poezije (objavila tri zbirke poezije), često inspirisana crnogorskom tradicijom, istorijom...

Lekić Srđan

Rođen 1982. godine u Baru. Završio Ekonomski fakultet u Podgorici. Od 2007. do 2012. radio u Sekretarijatu za ekonomiju i finansije Opštine Bar. Od 2012. radi kao pomoćnik direktora u Agenciji za investicije i imovinu Opštine Bar. Oženjen. Živi u Baru.

Mandić Stojović Bosiljka

Rođena 1949. godine u Mandićima, opština Danilovgrad. Završila Pedagošku akademiju, smjer engleski jezik u Nikšiću 1972. godine. Od tada radi u Baru, prvo u OŠ „Meksiko“, pa u OŠ „Jugoslavija“. Više puta nagrađivana sa svoj rad.

Marović Čedomir

Završio agronomske studije u Novom Sadu 1958–1962. Obavljao funkciju direktora Agroekonomskog instituta (1978–1989); potpredsjednik Poslovnog odbora za razvoj u Agrokombinatu „13. jul“. Bio je zamjenik ministra poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (1990–1993). Bio je direktor Agrobanke u Podgorici 1993–2003. Bio predsjednik Odbora za nauku i razvoj pri Privrednoj komori Crne Gore. Govori i piše francuski jezik i služi se italijanskim. Polaznik je mnogih kurseva i seminara. Autor većeg broja objavljenih radova. Bio je član Saveza poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore i sekretar ovog udruženja (1971–1975), predsjednik Udruženja za nauku i razvoj pri Privrednoj komori Crne Gore (1980–1985); član Evropskog savjeta za vinogradarstvo i vinarstvo, sa sjedištem u Briselu (1991–1993); član Fondacije „Sveti Petar Cetinjski“; član Glavnog odbora SUBNOR-a i antifašista Crne Gore i njegovih tijela.

Milonjić Borislav Garo

Rođen je 1944. u Spužu. Radio u Pamučnom kombinatu, Aluminijskom kombinatu i Elektroprivredi Crne Gore. Član Saveza boraca i antifašista Crne Gore. Penzioner od 2008. godine. Živi u Podgorici.

Mršulja Nikola

Rođen je 1946. godine u Nalježićima, Grbalj, opština Kotor. Završio Filozofski fakultet u Beogradu, Opšta i nacionalna istorija i stekao zvanje profesora istorije. Autor je više stručnih radova historiografskog karaktera iz oblasti obrazovanja.

Najznačajniji rad je udžbenik *Istorija za I i II razred srednjih stručnih škola*, čiji je koautor, a koji se uspješno primjenjuje u crnogorskim školama od 2003. godine. Koautor je i Priručnika za profesore srednjih škola. Kao profesor istorije radio u srednjim školama, u Lazarevcu (Srbija) i Budvi. Od 1992. do 2009. bio je direktor OŠ „Nikola Đurković“ u Radanovićima. Radio na osnivanju javne ustanove „Muzeji“ Kotor, čiji je bio i direktor, a od 2009. do 2012. profesionalno je obavljao funkciju predsjednika Savjeta OJU „Muzeji“ Kotor. Aktuelni je predsjednik OO Udruženja boraca NOR-a i antifašista Kotor. Odbornik je u Skupštini opštine Kotor. Služi se francuskim jezikom. Živi u Donjoj Sutvari, Radanovići.

Nikolić S. Olga

Rođena je 1934. godine u selu Tvorilo, opština Danilovgrad. Završila je Višu školu administrativnih poslova u Beogradu. Radila u Okružnom privrednom sudu u Kotoru, u Saveznom zavodu za naučni rad u Beogradu, Opštinskom javnom tužilaštvu u Kotoru sve do penzionisanja. Hobi joj je ribolov i u okviru Ribarskog kluba „Širun“ – Budva, osvojila je brojne medalje u muškoj konkurenciji. Kapiten je prve ženske reprezentacije Crne Gore koja je učestvovala na Svjetskom prvenstvu u ribolovu, održanom u Budvi 2011. god. Živi u Kotoru.

Niković Špiro

Rođen je 1938. godine u selu Vučedabići u Crmnici. Završio Vonju akademiju KOV-a u Beogradu, đe je uporedo sa vojnim školovanjem završio i Školu stranih jezika JNA, Komandno-štabnu akademiju JNA i Školu narodne odbrane JNA. U čin general majora je proizveden 22. decembra 1989. godine. Vršio komandne i štabne dužnosti na svim nivoima komandovanja u JNA i jedinicama Ujedinjenih nacija u Egiptu. Rukovodio značajnim sportskim organizacijama zimskog karaktera u Sloveniji, đe je služio 32 godine radnog staža. Za potrebe JNA pisao taktičke udžbenike i stratejske studije. Penzionisan je 1992. godine u činu general potpukovnika. Živi u Baru.

Novaković Pavle

Rođen je 1958. godine na Cetinju. Kolekcionar je crnogorskih starina. Autor knjige „Perper-crnogorski novac“ (2004. i 2012). Učesnik je naučnog skupa „Novac na tlu Crne Gore“ 2006, Cetinje. Oženjen je i otac dvoje djece. Živi na Cetinju.

Obradović Vuksan

Rođen je 1935. godine u selu Lubnice, kod Berana. Završio Pedagošku akademiju u Šapcu, a Pedagoški fakultet u Rijeci. Specijalističke poslijediplomske studije

je završio u Beogradu, na Fakultetu organizacionih nauka. Radio kao učitelj u osnovnim školama u Šekularu, Lubnicama, Foči i Kalesiji; kao učitelj i direktor škole u osnovnim školama u Kladnju; kao istraživački saradnik na Fakultetu za internacionalni menadžment. Autor i koautor više objavljenih radova. Crnogorac je. Živi u Baru.

Padalica Gojko

Rođen je 1962. godine na Cetinju. Radi u Studentskom domu kao šef održavanja. Živi na Cetinju.

Pavlović Obrad

Rođen je 1954. godine u Kotoru. Kao pomorac, dvadeset godina je plovio svjetskim morima. Veoma je pažljiv čitalac i poštovalac svjetske književnosti. Povremeno se oglašava esejima, kratkim pričama, umjetničkim reportažama i intervjuima sa poznatim ličnostima iz svijeta kulture. Članci mu izlaze u raznim časopisima, listovima. Objavio je nadrealistički roman „Blagoslov demona“ u izdanju „Omladinske knjige“ iz Podgorice. U pripremi mu je roman „Flagelum Dei“. Zapošljen je u Gradskoj biblioteci Kotor. Stalno je nastanjen u Kostanjici, opština Kotor.

Pejović Igor

Rođen je u Podgorici 1995. godine. Student specijalističkih studija na Konzervatorijumu „Richard Wagner“ u Beču. Završio osnovne studije na Muzičkoj akademiji na Cetinju. Učesnik mnogih međunarodnih seminara za violinu. Dobitnik mnogobrojnih najvećih nagrada i priznanja (dva Laureata na Akademskom takmičenju „Manja Vulić – Radulović“ (2012. i 2013), četiri Specijalne nagrade (2004. 2006. 2008. 2010) i Zlatna lira (2002) na Muzičkom festivalu mladih Crne Gore. Prvo mjesto na Međunarodnom muzičkom festivalu u Italiji (2011) i druge mnogobrojne nagrade za solističko, kamerno i orkestarsko izvođenje).

Učesnik više muzičkih festivala i koncerata u zemlji i inostranstvu. Dobitnik Atlas stipendije 2013. godine i stipendije za talentovane učenike Vlade Crne Gore (2007. 2009. 2010. i 2011. godine).

Anka Perović

Rođena je 1956. godine u Dobroj Gori, Cuce, opština Cetinje. Diplomirala na Univerzitetu „Veljko Vlahović“ u Titogradu 1980. godine i stekla zvanje diplomiranog pravnika. Radila kao pripravnik u odjeljenju za inspeksijske poslove; referent za boračko-invalidsku zaštitu; zatim stručni saradnik; predsjednik za

izlaganje i premjer katastra nepokretnosti za katastarsku opštinu Muo; upravni inspektor Opštine Kotor; šef opšteg odsjeka u Sekretarijatu za opštu upravu i društvene djelatnosti; savjetnik za opštu upravu i radne obaveze; sekretar Sekretarijata za opštu upravu; aktuelni savjetnik sekretara Sekretarijata za opštu upravu opštine Kotor. Bila predsjednik omladine Risna od 1981. do 1984; član Izvršnog odbora omladinske organizacije do 1985; član OOSSRN do 1990; član Opštinske organizacije Crvenog krsta; član Upravnog odbora Crvenog krsta Crne Gore od 2005. do 2011. godine; član Predsjedništva SUBNOR-a i antifašista Crne Gore...

Popović Dimitrije

Rođen je 1951. na Cetinju. Završio je studije na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu 1976. Za boravka u Parizu 1974. upoznaje pariškog kolekcionara gospodina Davriera, pa u sastavu njegove zbirke izlaže 1978. u Galeriji Alexander Braumüller s umjetnicima Salvadorom Dalijem, Ernstom Fuchsom, Victorom Braunerom, Dadom Đurićem, Leonorom Fini i drugima. U Pforzheimu 1982, Galerija Liberta i Universal Fine Arts iz Washingtona, organiziraju mu zajedničku izložbu grafika s Salvadorom Dalijem. Iste godine, u povodu velikog jubileja „Leonardo a Milano – 1482–1982“, izlaže ciklus crteža Omaggio a Leonardo u milanskoj Palazzo Sormani. U povodu 27. međunarodnog umjetničkog festivala „Due mondi“ grad Spoleto u kojemu se taj festival održava, organizira mu izložbu slika, crteža i grafika. U godini jubileja, dvije tisuće godina kršćanstva, izlaže u Rimu ciklus raspeća CORPUS MYSTICUM u Sant Andrea al Quirinale, Santa Maria del Popolo – l'Agostiniana arte sacra contemporanea i u Pantheonu. Jedan je od petnaest umjetnika, likovnih kritičara i filozofa, (M. Botta, M. Cacciari, M. Paladino i P. Portghesi), koji su pozvani da odgovore na „Pismo Pape Ivana Pavla II umjetnicima“. Odgovori su objavljeni u knjizi „Umjetnici odgovaraju Papi Ivanu Pavlu II“, izdavač Sri spa – Milano, 2003.

Raičević Željko

Rođen 1961. godine u Bijelom Polju. Diplomirao na odjeljenju za etnologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 1989. godine. Od 1989. godine, zaposlen u Zavičajnom muzeju u Bijelom Polju na poslovima etnolog – pripravnik etnografske zbirke. Stručni ispit za zvanje kustos položio 1990. godine, od 2002. godine imenovan za rukovodioca Zavičajnog muzeja, a zvanje muzejskog savjetnika stekao 2004. godine.

Organizator i učesnik u radu više stručnih (etnoloških) istraživanja. Napisao i objavio preko 30 stručnih radova, studija, prikaza i članaka iz oblasti muzeologije, etnologije i umjetnosti. Autor tri stalne i velikog broja povremenih izložbi, za čije

je potrebe napisao veći dio tekstova i uvoda za katalog. Organizator i učesnik manifestacija, festivala, predavanja i promocija. Koordinator i učesnik na više značajnih, državnih i lokalnih projekata iz oblasti muzeologije i etnologije. Saradnik je i član akademija, institucija i ustanova, iz oblasti kulture, umjetnosti i obrazovanja.

Rajković Joko

Rođen je 1934. godine na Njegušima. Kao pogonski inženjer radio u Elektroprivredi Crne Gore Kotor đe je stekao penziju. Živi u Škaljarima, Kotor.

Rajković Ljubica

Rođena je 1964. godine u Kotoru. Završila je Nastavnički fakultet, Odsjek za razrednu nastavu u Nikšiću 1986. godine. Nakon diplomiranja dobija posao u Osnovnoj školi u Dobroti, Kotor đe i danas radi kao nastavnik razredne nastave. Po nacionalnosti Crnogorka. Ima ćerku Milenu, studentkinju, živi i radi u Kotoru.

Rajković Radmila

Rođena je 1938. godine u Kotoru. Radni vijek provela je kao službenik u Elektroprivredi Crne Gore odakle odlazi u penziju.

Savićević Marko

Rođen je 1985. godine u Podgorici. Radi kao konobar u Podgorici. Profesionalno se bavi folklorom. Osnivač je i umjetnički direktor Folklornog ansambla „Oro“ iz Danilovgrada. Član je Upravnog odbora NVO „9. decembar“ u Danilovgradu i član Upravnog odbora Planinarsko-sportskog društva „Prekornica“ Danilovgrad. Bavi se i planinarenjem.

Stanišić Jovaš

Rođen je 1945. godine u selu Vinići kod Danilovgrada. Završio je Pedagošku akademiju u Nikšiću a Fakultet za novinarstvo u Zagrebu. Radnu karijeru je započeo kao prosvjetni radnik a uporedo se bavio i novinarstvom. Zalagao se za crnogorski jezik početkom 70-ih godina. Autor je četiri zbirke poezije: *Kroz kamen sviju duša*, *Proljeće u rani*, *Viničke balade* i *Neulovljena zemlja*.

Stevović Andrija

Rođen 1931. godine u Cucama, opština Cetinje. Završio poljoprivredni fakultet u Sarajevu 1959. godine. Od tada radi kao profesor Srednje poljoprivredne škole u Baru. 1976. godine je postavljen za direktora radne organizacije „Bar bilje“.

Nakon penzionisanja radio u organizaciji „Staklenici“ Golubovci. Oženjen je i ima dva sina.

Stojanović Danilo

Završio je Pravni fakultet u Beogradu. Dugo je službeno boravio i živio u inostranstvu (Australija i USA – ukupno 25 godina). U Crnu Goru se vratio 1998. godine.

Stojković Slobodan

Rođen je 1934. godine u Gusinju. Porodica se 1950. godine seli u Titograd. Zasniva radni odnos i vojnu obavezu 1956. godine. Radeći kao mašinski slagač u Grafičkom zavodu Titograd daje otkaz 1961. godine i odlazi u Beograd da radi u izdavačkom preduzeću *Politika*. Vraća se ponovo u Titograd 1963. godine, đe radi do penzionisanja 1993. godine.

Subašić Osman

Rođen je 1953. godine u Ostrosu. Završio Pravni fakultet u Prištini. Radio u „Rumijatransu“ Bar 1978–1989, u Skupštini opštine Bar 1989–2007, a od 2007. godine radi u Ministarstvu unutrašnjih poslova i javne uprave. Po nacionalnosti je Albanac.

Todorović Milena

Rođena 1988. godine na Cetinju. Završila Geodetski fakultet u Podgorici 2010. godine. Dobitnica je nagrade „19. decembar“ kao student generacije 2009. godine. Radno iskustvo započela kao profesor u Građevinsko-geodetskoj školi „Ing. Marko Radević“. Trenutno zapošljena u privatnoj geodetskoj organizaciji.

Višić Marko

Rođen je 1942. godine u Oklaju kraj Knina. Na Odeljenju za klasične studije Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu diplomirao 1966. godine i na istoi-menom Odeljenju magistrirao 1971. godine. Doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1989. godine. Kao profesor Univerziteta, na Filozofskom fakultetu u Nikšiću predaje Opštu istoriju starog vijeka, starohelenski i klasični latinski jezik. Iz oblasti egiptologije, sumerologije, asiriologije i antikologije objavio je oko dvije stotine rasprava, eseja, studija, monografija i prevoda sa starohelenskog, latinskog, engleskog, francuskog, njemačkog, italijanskog i ruskog jezika. *Egipatska knjiga mrtvih, Zakonici drevne Mesopotamije, Sumersko-akadski Ep o stvaranju svijeta (Enuma eliš), Književnost drevnog Bliskog istoka, Pjesma nad pjesmama, Poema o Jobu, Kult muza u evropskoj književnoj tradiciji, Teogonija, Poslovi i dani...*

Vujisić Janko

Rođen je 1942. godine u Prekobrđu, opština Kolašin. Nastavnik je crnogorskog jezika, književnik, skulptor, folklorista i sakupljač narodnog stvaralaštva. Diplomirao književnost, kao i razrednu nastavu na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću. Radio kao nastavnik u rodnom Prekobrđu, a zatim prelazi u Podgoricu. Poeziju i prozu kao i narodno sakupljeno blago objavljuje u preko stotinu časopisa i listova u zemlji i inostranstvu. Autor je velikog broja objavljenih djela i izložbi. Član je Udruženja književnika Crne Gore kao i CDNK, učesnik velikog broja domaćih i međunarodnih književnih skupova. Član je crnogorsko-hrvatskog prijateljskog društva „Ivan Mažuranić“ sa Cetinja. Član je i Udruženja izvornih likovnih umjetnika Crne Gore, Udruženja pisaca za djecu i omladinu i Udruženja folklorista Crne Gore. Zastupljen je u brojnim našim i stranim antologijama sa poezijom i prozom. Njegove pjesme su uvrštene u lektiru. Prevođen je na dvanaest stranih jezika. Dobitnik je književne nagrade Međurepubličke zajednice za kulturno-prosvjetnu djelatnost iz Pljevalja za 1968. godinu, dvije uzastopne nagrade mladih pjesnika Jugoslavije, Nagrade Radio-televizije Crne Gore za najbolju pjesmu, Prve nagrade „Univerziteteske riječi“, nagrade „Prosvetnog pregleda“, Prve nagrade „Prosvetnog pregleda“, Nagrade „Vukovi lastari“, Prve nagrade „Vukovo pero“, Nagrade „Prosvjetnog rada“, Nagrade Biblioteke „Dimitrije Tucović“ iz Lazarevca za prozu. Kao penzioner sada provodi ljeta u Prekobrđu, a zime u Podgorici.

Vuković Č. Jasna

Rođena je 1950. godine. Završila je Pravni fakultet. Objavila više zbirke poezije, među kojima i: *Srcem kao srpom*, 1976; *Dok traje predstava*, 1986; *Ružindan*, 1989; *Ključci od grada*, 1990; *Tajna večera*, 1996; *A ja dahom*, 1997; *Čaranja*, 2002. Bavi se književnom kritikom i esejistikom. Učesnik je mnogih književnih gostovanja i festivala i dobitnik dvaju nagrada: *Majska rukovanja* i *Ohridski poetski viduvanja*. Živi i piše u Podgorici.

KOMEMORACIJE

SLOBODAN NIKČEVIĆ
(1931-2013)

Ljudska veličina, ugledni ljekar, humanista, društveni pregalac, patriotski djelatnik Slobodan Slobo Nikčević umro je 30. jula 2013. godine u Nikšiću, gdje je proveo, takoreći, čitav svoj stvaralački i časni život.

Potiče iz jedne od najuglednijih porodica, ne samo Pješivaca i Nikšića, nego i Crne Gore. Njegova porodica koja je dala nekoliko plemenskih prvaka, pametara i harambaša, bila je, kako je pjesnik-gospodar zapisao, „zapleće Brđanije“. Brđani se, sa Pješivcima i Nikčevićima u njima, nijesu bojali dušmana sa sjevera.

Slobodanova porodica je bila uz Crnu Goru, njeno ime, njenu čast, i u vrijeme kad je država nestala čak i kao geografski pojam. Nikčevići su stali u pokret otpora za slobodu i čast Crne Gore. A Slobodanov otac, Luka Nikčević, svoj obrazovno - duhovni patriotizam pokazao je i nakon što je stao na čelo nikšićke Gimnazije. Bio je njen direktor gotovo dvije decenije i za to vrijeme je uspio da od nje stvori jednu od najuglednijih obrazovnih ustanova ne samo u Crnoj Gori, nego i u socijalističkoj Jugoslaviji.

Slobodan Nikčević se rodio 1931. godine, u neslobodi, u vrijeme Šestojanuarske diktature Aleksandra Karađorđevića, kada je suspendovan monarhistički Ustav, koji i onako nije bio garancija ni nacionalnih, ni političkih, ni ljudskih sloboda u ondašnjoj Jugoslaviji.

Luka Nikčević, u takvoj situaciji, u vrijeme neslobode, svom sinu prvjencu daje ime Slobodan, prkoseći i na taj način diktaturi, neslobodi, poniženju, političkom, nacionalnom i duhovnom ropstvu.

Slobodan Nikčević je odgojen na najljepšim tradicijama crnogorskog čojstva-da je svako dovoljno živio ako je umro kao slobodan čovjek i da svako treba da brani sebe od drugoga, ali i druge od sebe.

Sve škole, od osnovne, realnu gimnaziju, medicinski fakultet, ljekarske specijalizacije, Slobodan je završio sa odlikom. Slobodan je u svim prilikama, na svakoj dužnosti i funkciji, bio uzor drugima. Bio je ne samo uzoran stručnjak, nego i uzoran čovjek.

Lepeza Slobodanove djelatnosti je veoma široka - direktor Bolnice za plućne bolesti u Brezoviku, direktor Medicinskog centra u Nikšiću, predsjednik Društva ljekara Crne Gore, potpredsjednik Društva ljekara Jugoslavije, predsjednik Crvenog krsta Crne Gore i potpredsjednik Crvenog krsta Jugoslavije, dva puta predsjednik opštine Nikšić.

Širok trag je ostavio i u stručnom i naučnom radu. Objavio je 80 stručnih i naučnih radova. Napisao je knjigu „Zapisi iz istorije zdravstva Nikšića i Crne Gore“.

Za svoj rad Slobodan je dobio veliki broj priznanja. Sa društvenim radom nije prestao ni odlaskom u penziju. Upravo tada se nastavlja njegov rad u patriotskim i drugim organizacijama. Izabran je za člana Predsjedništva Glavnog odbora SUB-NOR-a i antifašista Crne Gore.

Jedan je od osnivača Društva prijatelja i poštovalaca Nikšića.

Slobodanov patriotizam je posebno došao do izražaja u vrijeme priprema za referendum o obnovi državnosti Crne Gore. Slobodan Nikčević je izabran za predsjednika Pokreta za suverenu Crnu Goru za opštinu Nikšić.

Slobodan Nikčević je, takođe, bio prvi predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Nikšiću.

Dočekao je, na svu sreću, obnovu suverene Crne Gore, u čemu je njegov doprinos nemjerljiv. Slobodan je smatrao da je svaka žrtva za Crnu Goru normalna. On je bio dostojan sin Crne Gore. Kad presabiram Slobodanov život, bliski su mi pjesnikovi stihovi „Vile će se grabit' u vjekove, da im vijence dostojne sapletu“.

Radoje Pajović

RADOSLAV ROTKOVIĆ
(1928-2013)

Povodom smrti Radoslava Rotkovića, napisano je i izgovoreno mnogo riječi koje su ocrtale stvaralački portret i dokumentovale razloge zbog kojih je njegov odlazak veliki gubitak za našu intelektualnu zajednicu i zbog kojih će ostati u sjećanju crnogorskog naroda.

Govoreći ispred Matice crnogorske, čiji je jedan od osnivača i u dva mandata član Upravnog odbora, mogu posvjedočiti da joj je Radoš srcem pripadao i uvijek bio spreman da participira u njenim programima.

Međutim, ne želim ga svojatati niti klasifikovati. Njegova duhovna domovina je Crna Gora. Njoj je bio bezrezervno predan i saradivao sa svima koji su se zalagali za njenu dobrobit.

Radoslav Rotković je bio stvaralac, književnik, filmski i televizijski poslenik, publicista, enciklopedista, istoričar, naučnik... On je bio ogromno klupko intelektualne pređe koje se rasplitalo na sve strane i u mrežu povezivalo samosvijest Crne Gore.

Sa Radošem sam prijatelj duže od šezdeset godina. Bili smo, kao i većina vas, na istoj strani barikade u vrijeme iskušenja i preplitanja ličnih sudbina sa sudbinom Crne Gore.

Izgleda da svaka priča o Crnoj Gori počinje sa Cetinjem. Radoš je bio naš prvi susjed na Cetinju. Bio sam učenik, a on mladi književnik. Između saradnika časopisa „Susreti“, čiju je administraciju vodio moj otac, Radoš se izdvajao neposrednošću i posebnom vrstom duhovitosti, a kao komšija postao je prislan sa cijelom mojom porodicom. Taj odnos povjerenja, zadržali smo do njegovog kraja.

Radoš se oženio sa mladom Cetinjankom Mirom Poček, koja je bila ratno siročić. Izrodili su đecu, dobili unučad i proveli preko šezdeset godina harmoničnog braka. To je Radošu pomoglo da izdrži jedan izuzetno naporan društveni život.

Radoševa intelektualna i stvaralačka avantura počela je pedesetih godina prošlog vijeka, kada se, sa prvom generacijom posljeratnih studenata, vratio u Crnu Goru. Radio je kao urednik kulture u Pobjedi, a svoje sklonosti ka vizuelnom (bavio se fotografijom) ispoljio je kao umjetnički direktor Lovćen filma i urednik Televizije.

Zbog svojih stavova o crnogorskom nacionalnom pitanju i crnogorskom jeziku, početkom sedamdesetih, smijenjen sa položaja glavnog urednika TV Titograd. Iskoristio je šansu da dokrajči nezavršeni filozofski fakultet u Zagrebu i da na njemu doktorira na starim Bokokotorskim crkvenim prikazanjima. Gotovo iz inata, ekspresno je završio i Fakultet političkih nauka u Beogradu.

Iza sebe je imao zavidnu književnu produkciju, reputaciju poliglote i svestranog poznavaoaca fakata iz crnogorske istorije i kulture, pa mu je posao urednika u Leksikografskom zavodu prirodno pripadao. Nažalost, ta je institucija ukinuta, a Radoš je pošao u penziju. Kako to biva često u Crnoj Gori, najproduktivniji je kao penzioner. Pristajala mu je titula akademika i laureata najviših nagrada, ali za njih nije mnogo mario, jer je autoritet stekao kulturnim i naučnim djelom, a ne titulama i činovima.

Radoslav Rotković je bio već prekaljeni borac za samosvjesnu Crnu Goru, a od devedesetih godina nema političkog, kulturnog, naučnog i moralnog poduhvata ili drugog pregnuća za očuvanje dostojanstva i suverenosti Crne Gore u kome nije aktivno učestvovao.

On je bio intelektualni patriota koga nije trebalo regrutovati za odbranu crnogorskog nacionalnog ponosa. Na svaki izazov izlazio je spreman za borbu pod jednostavnim geslom „Ako unitaristi smatraju da imaju pravo na tuđe, valjda i mi imamo još veće pravo na svoje“.

Radoš se stalno žurio. Pisao je mnogo i brzo. Kao urednik revije „Ovdje“, zamolio bih ga da hitno napiše tekst. „Sedam kartica do sutra. Nema problema!“. Ponašao se kao da je ljudski vijek kratak da uradi ono što je naumio. Imao je fascinantnu produkciju. U šezdeset godina stvaralačkog rada objavljivao je u prosjeku tri do četiri teksta mjesečno, među kojima su i knjige sa više stotina strana.

Volio je da pravi duhovite opaske na račun naučnih manipulacija činjenicama u političke svrhe, a iznad svega da paradoksira i duhovitim poređenima pokaže neodrživost nekih teza. Na moju opasku da bi mu dobro došao cenzor koji bi disciplinovao njegovu strast za komičnim efektima reagovao je „Možda, ali nema se kad“.

Zalagati se za nova saznanja, ispravke falsifikata u obimnoj literaturi koja se bavi crnogorskom prošlošću, ne znači samo traganje za istinama, sukob sa stereotipima i službenim stavovima u nauci, već i rat sa ostrašćenim protivnicima crnogorske nacionalne i kulturne samobitnosti.

Na udarce od protivnika je bio oguglao, ali su ga boljeli ćoteci od istomišljenika. Međutim, i pored zabluda i naivnosti, Radoš nije bolovao boljke svojih političkih razočarenja, već je nastavio da radi ono što je najbolje znao - da piše.

Radoslav Rotković je bio individualac. Iako njegovo djelo liči na produkt neke naučne institucije, ono je nastalo kao plod ličnih inspiracija i sopstvenih procjena

o važnosti teme. Pored bijednih honorara i besparice koja ga je stalno pratila, on nije posustajao već je jedan broj knjiga štampao o svom trošku.

Ostavio je u nasljeđe mnogo studija i originalnih opservacija o crnogorskoj istoriji i kulturi. Od doseljavanja predaka Crnogoraca, Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića, sve do naših dana, nema perioda o kome nije objelodanio činjenicu ili vezu za koju nijesmo znali. Njegova istraživanja rasuta su po periodici, ali i sistematizovana u nekoliko kapitalnih djela.

Radoslav Rotković je bio svestran stvaralac: književnik, prevodilac, antologičar, publicista, filmski televizijski autor, kritičar, polemičar... Iskazao se i kao naučnik, iskusan, a stalno mlad i strastan istraživač. On je osoben i neponovljiv lik crnogorske kulturne i naučne scene.

U Crnoj Gori, nažalost, nije sazrela svijest da gubitak takve ličnosti predstavlja nacionalnu žalost, zato će primjer Radoslava Rotkovića još dugo biti inspirativan u borbi za učvršćenje i bogaćenje crnogorskog identiteta.

Marko Špadijer

JOVO KAPIČIĆ (1919-2013)

Na Cetinju je 12. decembra 2013. godine sahranjen Jovo Kapičić, studentski komunistički tribun iz vremena prije Drugog svjetskog rata, antifašista, trinaestojulski ustanik, partizanski komandant, general JNA, narodni heroj, prvi poslijeratni ministar unutrašnjih poslova Crne Gore, diplomata Jovo Kapičić. Ovo je oficijelni siže njegove biografije. Kapičićev život, međutim, mnogo je bogatiji, burniji, zanimljiviji, i ne može se uklopiti u obrazac, uglavnom, tipičan za komunističke funkcionere na prostoru bivše Jugoslavije.

Kapičić je bio jedan od osnivača Ogranka Matice crnogorske u Beogradu.

Jovov 94-godišnji život je, u mnogim elementima, originalna ljudska, politička, storija. Rodio se 2. septembra 1919. godine u Gaeti, u Italiji, u izbjegličkom logoru crnogorske vojske, gdje se sklonila nakon državnog sloma Crne Gore 1918. Godine, kada je nezakonito, pa i nasilno, pripojena Srbiji i tako, bez imena, ponižena, ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Ima, stoga, neke simbolike u Jovovom životu- svijet je ugledao u tuđini, daleko od Crne Gore, kad je nije bilo na geografsko-političkoj mapi, a vječni počinak je, ipak, našao u obnovljenoj, nezavisnoj, državi. Suverena Crna Gora je, u nekom smislu, životni dar koji je Jovo dočekaao pred kraj svog života, za razliku od mnogih drugih koji su i sami sanjali nezavisnost, ali nijesu bili svjedoci njenog ostvarenja.

Kapičić je odrastao na Cetinju, gdje je završio pet razreda gimnazije. Medicinu je studirao u Beogradu, ali se, pod pritiskom ondašnjih prilika, kao student odao političkoj aktivnosti. Kao i mnogi Crnogorci na studijama i oficiri kraljevske jugoslovenske vojske, i Kapičić se početkom Drugog svjetakog rata na tlu Jugoslavije, vratio u Crnu Goru. Postavljen je za člana Okružnog komiteta Komunističke partije za Cetinje, a učestvovao je u Trinaestojulskom ustanku 1941. Godine. Kapičić je, kao komandant Lovćenskog partizanskog odreda, bio učesnik formiranja Prve proleterske brigade u Rudom, što je smatra početkom osnivanja Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije, a kasnije Jugoslovenske narodne armije. Bio je učesnik slavnih bitaka na Sutjesci i Neretvi. Borio se i na teritoriji Crne Gore. Jednu bitku sa četnicima, na Sinjajevini, Jovo je opisao kao klanje zubima.

A bio je, po sudu njegovih saboraca, veoma hrabar. Odvažnost je pokazao i u mirnodopskim uslovima, ne slijedeći mirni tok karijere. Nakon rata je izabran za prvog ministra unutrašnjih poslova Crne Gore. Kasnije je postavljen za pomoćnika saveznog ministra unutrašnjih poslova (Aleksandra Rankovića), a ta činjenica ga je dovela u vezu sa Informbiroom 1948. godine, odnosno, ideološko-političkim sukobom Jugoslavije i SSSR, a u vezi sa time i sa Golim otokom, na koji su bili izolovani jugoslovenski proruski kadrovi. Kasnije, Kapičić je bio ambasador SFRJ u Švedskoj i Mađarskoj.

Relativno rano je otišao u penziju, ali nije pao u zaborav, što zbog njegovog temperamenta, što voljom drugih, posebno informbirovaca koji su ga, od 90-tih godina 20. Vijeka, prozivali kao krivca za stradanja na Golom otoku. Kapičić se nije predao. Ostao je dosljedan, sve do same smrti, u uvjerenju da je Jugoslavija 1948. godina bila u realnoj opasnosti od ruske okupacije koju su informbirovci bili spremni da podrže. Kapičić nije odustao od ocjene da je to bila izdaja i da je Goli otok „osnovan“ radi izolacije informbirovaca-potencijalne pete kolone u eventualnoj invaziji Sovjeta na Jugoslaviju.

Nije poricao da je na Golom otoku bilo zatočeno dosta nedužnih ljudi, kao i da je u tom logoru bilo mučenja, ali je smatrao da su sami zatvorenici tome dosta doprinijeli. Ipak, u jednom TV intervjuu je kazao da „može cijela Evropa biti informbirovska, ali ja se njih ne bojim“. Pozivao je informbirovce da mu u oči kažu za šta ga krive. „Oni protiv mene pišu pisma kad me ne vide, tamo negdje u kuhinji“, reče Jovo.

Odlučnost, čvrstinu samouvjerenja, beskompromisnost, srčanost, Jovo Kapičić je pokazao i u odbrani ideje nezavisne Crne Gore. I to van Crne Gore, u vrijeme, i u Beogradu, kad je i gdje je to bilo najteže. Nije Jovo pao u zamku sopstvene životne lagodnosti, činjenice da je u Beogradu živio 70 godina, da je tamo studrao, doživio studentske ljubavi, da je u Srbiji primao penziju, imao stan, da su njegovi sinovi imali biznis. I pored svega toga, javno, hrabro, bez imalo taktiziranja, Kapičić se suprotstavio Slobodanu Miloševiću, „novom srpskom voždu“, u sred Beograda, u vrijeme kad je bio najmoćniji. Na skupu boraca u „Sava centru“ Kapičić je zagrmio protiv razbijanja Jugoslavije, da bi ga mnogi njegovi saborci, takoreći, izvikali.

Kasnije, kad se crnogorska vlast podijelila u vezi sa pitanjem državne samostalnosti ili ostanka Crne Gore u državnoj zajednici sa Srbijom, Jovo je opet gromoglasno i jasno poručio- kao što sam bio protiv ruske dominacije nad Jugoslavijom, tako ne prihvatam diktat Srbije nad Crnom Gorom. I dočekao je Jovo 21. Maj 2006. Godine, nezavisnu Crnu Goru, zbog koje je njegov otac Milo i bio u izgnanstvu, u crnogorskoj vojsci u Gaeti.

Kapičić je jedinstven primjer odanosti državi, Crnoj Gori, i nikada nije mogao da shvati one koji neće svoju državu, koji bi je predali drugima kao prćiju.

Nacionalisti, šovinisti, fašisti, prozivali su Jova i u vezi sa monarhističko-četničkim vojvodom, kolaboracionistom, Dražom Mihailovićem. Nije se ni u toj hajci Jovo dao pokolebati, ni poniziti. Samo koju godinu pred smrt, najvjerojatnije, neki nacionalistički huligan napao je Jova na ulici. Prvi put je Kapičić pao, a kasnije će reći da mu je zbog toga mnogo krivo, jer nije imao čime da se brani. Kod sebe je imao samo kišobran. „Kakav junak, takvo i oružje za odbranu“, reći će o tom incidentu Jovo.

Kapičić, po svemu sudeći, ni u ličnom, u intimnom, životu nije bio po kalupu. Bio je svoj i u toj životnoj dimenziji. Imao je šarma i u odnosu sa ženama. I nije se branio od toga. Jedno od nezaobilaznih novinarskih pitanja za Jova bilo je i ono o njegovoj ljubavi sa Davorjankom Paunović, ratnom sekretaricom Josipa Broza Tita. Ništa Jovo o tome nikad nije rekao što bi izlazilo iz bontona džentlmena.

Ilija Despotović

VESELIN SIMOVIĆ – AGA
(1930-2014)

U Zagrebu je nakon duge i teške bolesti, 9. 1. 2014, u 84 godini umro naš dragi Veselin Simović – Aga. Crnogorska zajednica u Republici Hrvatskoj izgubila je člana koji je nosio časno crnogorsko ime i bio na ponos svima nama, njegova porodica dragog i brižnog roditelja, a struka svjetski uglednog i priznatog znanstvenika.

Veselin (Radovan) Simović – Aga je rođen 16. 6. 1930. godine u Herceg Novom, Crna Gora. Gimnaziju je završio u Nikšiću 1948, a iste godine upisao se na Građevinski odjel Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je na Građevinskom odjelu AGG fakulteta u prosincu 1957. godine. Nakon diplomiranja zaposlio se u građevinskom poduzeću „Prvoborac“ u Herceg Novom. Na dužnost asistenta na Građevinskom odjelu AGG fakulteta u Zagrebu stupio je 1. 12. 1959.

U veljači 1966. izabran je i postavljen za docenta na Građevinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktorata tehničkih znanosti stekao je u svibnju 1969. godine. U veljači 1971. izabran je za izvanrednog profesora na Građevinskom fakultetu u Zagrebu, a za redovitog profesora izabran je prvi put u veljači 1976, a ponovo je biran u isto zvanje dva puta: 1982. i 1987. U lipnju 1972. izabran je prvi put za dekana Građevinskog fakulteta u Zagrebu, na istu dužnost je bio biran još dva puta, a na dužnosti predsjednika Građevinskog instituta, u čijem su sastavu bila 4 građevinska fakulteta, bio je od 1979. do 1991. Predavao je i kreirao nastavu na poslijediplomskom studiju. Sudjelovao je povremeno u poslijediplomskoj nastavi na Građevinskom fakultetu u Beogradu i Građevinskom fakultetu u Sarajevu. Umirovljen je kao redoviti profesor 1996.

Visoko vrednujući životni opus prof. Simovića, Senat Sveučilišta u Zagrebu dodijelio mu je u travnju 2000. najviše akademsko počasno znanstveno-nastavno zvanje profesor emeritus: „Zbog posebnih zasluga za napredak i razvitak Sveučilišta u Zagrebu te za međunarodno priznatu nastavnu i znanstvenu izvrsnost, posebice u tehničkom znanstveno-nastavnom području“.

Tokom svoje sveučilišne djelatnosti prof. Simović kontinuirano je znanstveno radio i postizao značajne rezultate koji su najvećim dijelom objavljeni u njegovim

publiciranim djelima (knjigama, člancima, referatima) te u studijama u kojima je na temelju znanstvene analize riješio brojne probleme iz područja građevinskog konstruktorstva. Objavio je tri knjige, od kojih jednu u koautorstvu, a dvije od njih su sveučilišni udžbenici; znanstvene radove u domaćim i inozemnim publikacijama, te izradio brojna originalna studijska rješenja iz područja građevinskog konstruktorstva. Svaki od njegovih znanstvenih radova predstavljao je izvorni doprinos znanosti i njenoj primjeni u praksi. Najznačajniji znanstveni doprinos dao je pronalaženjem originalne metode proračuna zidova s otvorima. Ta je metoda, u vrijeme kad ju je autor razradio, bila ne samo znanstveni doprinos, nego je našla i primjenu pri proračunu brojnih objekata visokogradnje. Metoda je primijenjena na preko 600 visokih zgrada u ondašnjoj državi i inozemstvu. Za navedeno dobio je 1973. godine najviše znanstveno priznanje u Republici Hrvatskoj – nagradu Nikola Tesla.

Prof. Simović je aktivno sudjelovao u nizu međunarodnih udruženja i odbora, među kojima su najvažnija: članstvo u RILEM-u, u kojemu je od 1986. do 1990. bio i član Biroa – vodećeg tijela te međunarodne znanstveno-stručne organizacije; članstvo, kao ekspert za konstrukcije, u Međunarodnom konzultativnom odboru UN-a (1980-1985.) koje je osnovano za pomoć Crnoj Gori nakon potresa 1979. godine. Veoma je uspješan i značajan rad prof. Simovića u izdavačkoj djelatnosti Hrvatskog saveza građevinskih inženjera. Prvenstveno zahvaljujući njemu, kao voditelju, ta djelatnost postiže veoma zapažene uspjehe. Glavni je i odgovorni urednik: časopisa Građevinar, mjesečnika koji svojim sadržajem, opremom i redovitošću pripada najužoj skupini najboljih hrvatskih primarnih publikacija, a dostigao je i visok međunarodni renome. Za dugogodišnje uspješno uređivanje časopisa Građevinar, te ukupan dugogodišnji publicistički, znanstveno stručni, nastavni rad i efikasno upravljanje znanstveno-stručnim institucijama, Gradska skupština Grada Zagreba (2009. godine) dodijelila mu je Nagradu Grada Zagreba.

Predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović odlikovao je prof. Simovića (2011. godine) Ordenom Reda Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića za osobite zasluge za znanost, dugogodišnji publicistički, znanstveno-stručni, nastavni rad; efikasno upravljanje znanstveno-stručnim institucijama; dugogodišnje uspješno uređivanje znanstveno-stručnog časopisa Građevinar.

Dobitnik je Nagrade za životno djelo u građevinarstvu – KOLOS (2011.), Hrvatske komore inženjera građevinarstva.

Predsjednik Crne Gore gospodin Filip Vujanović odlikovao je (na prijedlog ministra nauke i ministra prosvjete i sporta Vlade Crne Gore) profesora Veselina Agu Simovića, Ordenom crnogorske zastave drugog stepena, za izuzetan doprinos očuvanju nacionalnog i kulturnog identiteta crnogorske nacionalne manjine u Re-

publici Hrvatskoj kao i za dugogodišnji publicistički, naučno-stručni rad i efikasno upravljanje naučno-stručnim institucijama.

Bio je član: Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Savjeta Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru i učesnik Konstitutivne sjednice Savjeta.

Veselin Simović – Aga je jedan od utemeljitelja Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske (1991.). Na izborima za članove Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba biran je u tri mandata za člana i predsjednika Vijeća. Osnivanjem Koordinacije vijeća crnogorske nacionalne manjine na području RH (2005.) izabran je za njenog predsjednika, što je (2007. i 2012.) ponovljeno i u drugom i trećem mandatu. Velik je Njegov doprinos unapređenju statusa i djelovanja nacionalnih manjina u Gradu Zagrebu i Republici Hrvatskoj.

Mi pripadnici crnogorske nacionalne manjine u RH posebno smo ponosni i zahvalni našem Agi za sve što je za nas učinio u stvaranju sadašnjeg statusa i ugleda.

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske
Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“ Zagreb
Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba
Koordinacija vijeća crnogorske nacionalne manjine na području RH

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske na komemoraciji povodom smrti Veselina Age Simovića u Crnogorskom domu u Zagrebu

Smrću Veselina-Age Simovića Matica crnogorska je izgubila odanog prijatelja, dragog čovjeka i poudanog saborca u najtežim vremenima. Uvijek smo u njemu imali podršku i razumijevanje, a godinama je nesebično pomagao naše izdavačke poduhvate. Sa najužim rukovodstvom Matice crnogorske održavao je bliske intelektualne i prijateljske veze, koje su do kraja ostale neprekinute.

Iako je svoj stvaralački i naučni renome, briljantnu univerzitetsku karijeru, ostvario u Republici Hrvatskoj, i od nje dobio zasluženno društveno priznanje, nikada nije zaboravljao ni svoju Crnu Goru, već je cijeloga života sa blagonaklonošću, a često i zabrinutošću, pratio njen put.

S posebnom zahvalnošću i poštovanjem sjećamo se njegovog angažmana u odsudnim trenucima savremene crnogorske istorije. U osvit borbe za obnovu crnogorske državnosti bio je član Savjeta Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru, u čijem radu je njegova moralna i ljudska dimenzija, zajedno sa naučnom i političkom kompetencijom došla do punog izražaja. Svi koji smo imali privilegiju da ga poznamo, svjedoci smo da nije bio čovjek razmirica i razdora nego uvijek čvrsti stožer ljudskog okupljanja i dogovora. On je to mogao biti, ne samo zbog vlastite intelektualne snage i nadmoći, nego u prvom redu zbog vlastite moralne čistote i visoke principijelnosti.

Aga Simović, taj čestiti Crnogorac i nepokolebljivi borac za nacionalno dostojanstvo Crnogoraca, ne samo u Republici Hrvatskoj, nego i u Crnoj Gori, ostavio je za sobom blistavi zavjet da se saradnja nastavi i unaprijedi, da se ljudi i dalje okupljaju oko zajedničkih ciljeva, i da ne štedeći sebe rade na njihovom ostvarenju.

Ostajući vjerni tom zavjetu našeg plemenitog Age, u ime Matice crnogorske, i svoje, upućujem izraze dubokog saučešća porodici Simović, a i vama dragi prijatelji, jer svi smo mi na gubitku.

Zagreb, 14. januar 2014.

HILDA ZAKRAJŠEK (1942-2014)

Vrijeme Hilde Zakrajšek stalo je 22. marta 2014.godine. Neumitna sudbina čovjeka – „trošno tijelo u vrijeme tone zajedno sa svojim životnim bremenom, jednako – s priznanjem ili bez priznanja“.

Sjećanja na boje bezbrižne gimnazijske mladosti u Kotoru, krajem 50-ih godina proteklog vijeka, čuva stara fotografija generacije kojoj pripadam. Sada je Hilda negdje daleko, sa nekim dragim likovima kojih više nema.

Rođena je 21. januara 1942. godine u Zemunu. U Crnu Goru se doselila sa roditeljima i bratom 1955. godine. Osnovnu školu je završila u Zemunu, a gimnaziju u Kotoru i Titogradu. Diplomirala je na Filološkom fakultetu – odsjek engleski jezik i književnost u Beogradu. Bila je na stručnom usavršavanju u Engleskoj i SAD kao korisnik Fulbrajtove stipendije.

Po nacionalnosti Slovenka, Hilda je gotovo čitav svoj radni vijek provela u Crnoj Gori. Izuzetno savjesna i odgovorna, svoje stručno i pedagoško znanje posvetila je svojim učenicima, studentima engleskog jezika na Pedagoškoj Akademiji, prijateljima čije je radove prevodila i društvu. Bila je pomoćnik direktora i v.d. direktora Američkog kulturnog Centra – sada Američki ugao u Podgorici, od samog njegovog osnivanja, uvijek sa prisutnim osjećajem moralne i društvene odgovornosti. Kolege i mnoge generacije učenika gimnazije „Slobodan Škerović“ pamte je kao izuzetnog, strogog i pravičnog nastavnika spremnog da poboljša, unaprijedi i nagradi njihov uspjeh. Bila je predavač engleskog jezika prvoj generaciji budućih crnogorskih diplomata. Njene preporuke bile su pravi pokazatelj za dodjelu inostranih stipendija za usavršavanje mnogih naših intelektualaca. Pored mnogo poslova, nalazila je vremena da bude dobra kćerka, sestra, tetka i nježna baka.

Hilda se bavila i vrlo uspješnim stručnim i književnim prevodenjem, konsekutivnim i pismenim, sa i na engleski jezik. U ediciji Cetinjski muzeji, objavljene su, u njenom prevodu, knjige „Vjenčanja na crnogorskom dvoru“, „Venecija na crnogorskom dvoru“, kao i drugi prevodilački projekti.

Od samog osnivanja Matice crnogorske bila je član njenog odbora za iseljenike i međunarodne veze. Pomagala je rad Matice i za nju obezbijedila više donacija.

Njena nesebična pomoć institucijama koje su se zalagale za afirmaciju crnogorske nacionalne, kulturne i društvene tradicije mnogo je značila ukupnom napretku Crne Gore.

Kolege, saradnici, drugovi i prijatelji pamtiće Hildu kao dostojanstvenog i hrabrog čovjeka.

Smilja Đuranović

VOJISLAV RAŠOVIĆ
(1937-2014)

Crna Gora je ostala bez velikog patriote, Crnogorska pravoslavna crkva bez svog dobrotvora, Matica crnogorska bez svog poklonika, a druge crnogorske institucije bez iskrenog prijatelja i pouzdanog aktiviste - Vojislava Voja Rašovića. Umro je 8. juna 2014. godine u Torontu, u Kanadi. Smrt Rašovića, prije svega, najveći je gubitak za crnogorsku dijasporu, čiji je on bio jedan od lidera. Za njim žale crnogorska iseljenička društva širom svijeta.

Rašović se rodio u Kučima 1937. godine, u Fundini, odakle je ponio ideale ljudskosti, tolerancije prema ljudima druge vjere i nacije i istinskog patriotizma.

U 20. godini svog života, Rašović se obreo u Kanadi, đe se uključio u industrijalizaciju i preporod te zemlje. Radio je na raznim gradilištima, što je bila prilika da upozna veliki broj imigranata. Rašović se u tim okolnostima počeo baviti problemima jugoslovenske imigracije, a 1969. godine postaje predsjednik Jugoslovenskog društva u Kanadi.

Nešto kasnije se okrenuo imigrantima iz Crne Gore, pa 1971. godine učestvuje u osnivanju Crnogorskog udruženja „Crna Gora“. Preko tog Udruženja Rašović je veoma aktivno radio na organizovanju humanirane pomoći, na primjer, za postradale u Crnoj Gori od zemljotresa, 1979. godine, ili za porodice poginulih i povrijeđenih putnika u željezničkoj nesreći na Bioču 2006. godine. Zato je dobio važna odlikovanja u Crnoj Gori. Više institucija, takođe, među njima i Matica crnogorska, odale su priznanja Voju Rašoviću.

Referendumski trijumf suverene Crne Gore malo je koga obradovao kao Vojislava Rašovića.

Vojo je cio svoj život posvetio Crnoj Gori. Ljubav prema rodnoj Fundini bila je jača od ljubavi prema lijepim pejzažima Ontarija. Vojova ljubav prema Crnoj Gori rasla je sa protekom vremena provedenog van matične domovine. Bilježio je sve što su Crnogorci uradili za Crnu Goru. Čuvao je adrese, imena naših iseljenika. Posjećivao ih je, zvao ih, slao im čestitke, pozivao na sastanke. A sve sa jednim motivom - da se pomogne Crna Gora, da se afirmišu crnogorski narod, Crnogorska pravoslavna crkva, da se promovirše ideja nezavisne Crne Gore. Imao je Vojo zbog

toga i neprilike. I to u njegovom rodnom kraju, upravo zbog procrnogorskog angažmana.

Dugo je Vojo čekao da Crna Gora u Kanadi, u Torontu, otvori svoje predstavništvo, da ima sopstvenu diplomatsko-konzularnu adresu, da ne bi crnogorski iseljenici išli kod drugih, nego u svoju kuću. Nakon obnove državnosti Crne Gore, Rašović je u domovini boravio mnogo češće. Obilazio je institucije od nacionalnog značaja, posjećivao fudbalske utakmice, pisao za medije, inicirao mnoge projekte. Napisao je prvu Monografiju o Crnogorcima u Kanadi. Učestvovao je u pripremama Prvog i Drugog kongresa iseljenika iz Crne Gore.

Rašović je vrlo često, u svojoj kući u Kanadi, na kojoj su se vijorile kanadska i crnogorska zastava, bio domaćin raznim posjetiocima iz Crne Gore. Bio je omiljeni komšija, prijatelj, rođak, kum. Imao je dar lijepog govora i bilo je veoma ugodno slušati ga.

Nije lako podnosio razne političke sporove u Crnoj Gori nakon sticanja pune nezavisnosti. Neke probleme u domovini doživljavao je kao lični poraz. Ali, nada da će Crna Gora biti slavna, jaka i ponosna, nikad nije napuštala Vojislava Rašovića.

Vojo je iza sebe ostavio suprugu Nevenku i četvoro dece, sinove Pera i Danila i šćeri Danicu i Dušanku. Ostavio je veliko zavještanje Crnogorskom kulturnom društvu, kao njegov osnivač i lider.

Zoran V. Raičević,
Predsjednik Crnogorskog kulturnog
Društva u Torontu

STANKO ROGANOVIĆ
(1931-2014)

Na Cetinju je 31. jula 2014. godine umro Stanko Roganović, arheolog, profesor, novinar, publicista i prvi predsjednik Ogranka Matice crnogorske na Cetinju.

Stanko Roganović je sa 84 godine podlegao bolesti, izmučen i oronuo. Ostavio je suprugu Desu, kojoj je bio oslonac u njenoj dugotrajnoj bolesti, sina i ćerku koje je, kao i njihovu decu i unučad, beskrajno volio. Bio je porodičan čovjek na tradicionalni crnogorski način: voljen suprug, brižni roditelj i moralni uzor. Otac mu je emigrirao u SAD kad su komunisti došli na vlast, pa je Stanka pratila hipoteka popovskog sina.

Stanko Roganović je rođen na Grahovu 3. juna 1931. godine. Gimnaziju je završio na Cetinju, a studije arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1956. godine. Radnu karijeru otpočeo je u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture Crne Gore na Cetinju, đe je prvo radio kao konzervator (do 1961), a zatim kao istraživač na raznim arheološkim projektima (1976-1980). Zapamćen je kao profesor latinskog jezika u cetinjskoj Gimnaziji, gdje je obrazovao petnaest generacija. Roganović je aktivno učestvovao u koncipiranju i formiranju Kulturološkog fakulteta na Cetinju, a u posljednjoj fazi radnog vijeka (1982-1990) bio je član Izvršnog odbora Skupštine opštine Cetinje.

Pored redovnog posla, Roganović se intenzivno bavio novinarstvom i publicistikom. Bio je godinama honorarni dopisnik Politike i Politike ekspres i ispisao bogatu hroniku svih vidova društvenog života Cetinja u ovim listovima. Bio je, takođe, saradnik Pobjede i revije Ovdje.

Aktivno je radio u raznim društvenim tijelima, savjetima, redakcijama, žirijima... i posebno se zalagao za razvoj obrazovanja i kulture.

Kao koautor je napisao knjigu *Diplomatska poslanstva u Kraljevini Crnoj Gori*, (NZCH i Matica crnogorska) koja je na engleskom i crnogroskom jeziku, imala dva izdanja. Objavio je veoma korisnu knjigu *Otuđivanje kulturnih dragocjenosti iz Crne Gore* (Zajednica Crnogoraca Hrvatske, Zagreb 2008) na osnovu studija koje su objavljene u časopisu Matica. Bolest ga je spriječila da završi dodatna istraživanja o krađi kulturnog blaga i objavi novu knjigu na ovu temu.

Stanko Roganović je bio obrazovan čovjek, pouzdan u poznavanju činjenica, pogotovu iz drevne istorije Mediterana i crnogorske prošlosti. Bio je zahtjevan kao profesor i nastojao da svojim đacima prenese što više znanja, ne samo iz latinskog jezika, već iz opšte kulture, a njegova unuka u predškolskom uzrastu bila je očarana grčkom mitologijom.

Stanko Roganović je nadimak Fuga (na latinskom brz) stekao je zbog brzokosti i osobine da reaguje odmah. Bio je plahovit i izuzetno kritičan na ispoljavanje neznanja, površnosti i neobaveznosti prema kulturnim činjenicama. Svoju nervozu je često ispoljavao kao neku vrstu cetinjske duhovite ciničnosti. Ponekad je zbog prijekosti i svog osjećanja pravde dolazio u sukob sa drugima, ali je kao društven čovjek uživao simaptije i bio omiljen među onima koji su ga bolje poznavali: kolegama, učenicima, prijateljima sa kojima je upražnjavao svoje hobije kao šah i druge društvene igre.

Uvijek se zalagao za dobro i prosperitet Crne Gore i sa oduševljenjem prihvatio osnivanje Matice crnogorske, što ga je preporučilo za prvog predsjednika Ogranka Matice crnogorske na Cetinju. Ogranak je, uz njegovo svestrano angažovanje, osnovan maja 1994. godine. On je bio propagator ideja na kojima počiva Matica, animirao ljude, povećao članstvo, obilazio potencijalne sponzore i obezbjeđivao sredstva za rad. Sakupio je oko 500 knjiga i odmah se dao na formiranje biblioteke koju je nazvao „embrionalnom“ i koje će kasnije ući u sastav biblioteke Matice. Anagažovao se na pripremi godišnjih skupština Matice koje su održavane na Cetinju, u formiranju ogranka u Kotoru, u organizovanju promocija knjiga, kursa engleskog jezika pri Ogranku na Cetinju... Aktivno je učestvovao u radu odbora Matice i participirao u formulisanju njenog Programa „Crna Gora pred izazovima budućosti“.

Roganović je gostovao na Radio Cetinju zapažanjima o razvoju grada i kulturnih ustanova i informacijama o radu Ogranka zadacima i ciljevima Matice crnogorske. Karakteristični su njegovi apeli „za poštovanje naučne istine u borbi protiv svakodnevnih političkih špekulacija, potpomognutim kvazinaučnicima i ostalim aktivnim propagatorima protiv naše nacionalne baštine“..

Smrću Stanka Roganovića Matica crnogorska je izgubila istaknutog člana i predanog entuzijastu, a crnogorska kultura vrijednog djelatnika.

Marko Špadijer

MIHAIL MILO PAVLOVIĆ
(1935-2014)

Akademski slikar, istaknuti pejzašista i akvarelista, dosljedni patriota, društveni pregalac, Mihail Milo Pavlović umro je pod sam kraj decembra 2014. godine. Trebalo je za deset mjeseci da napuni osam decenija života. Preselio se u sjećanje jedan od vrsnih crnogorskih umjetnika, ali je ostavio veoma vrijedno i osobeno umjetničko djelo, čime je trajno postao akter kulturne istorije Crne Gore.

Pavlović se rodio na Cetinju, i slikarskoj prijestonici Crne Gore, gdje je, u roditeljskom domu, naučio i prve lekcije iz likovne umjetnosti, od slavni slikara Mila Milunovića i Petra Lubarde. Školu primijenjene umjetnosti završio je u Herceg Novom, a diplomirao je na Pedagoškoj akademiji na Rijeci, u Hrvatskoj. Umjetničke specijalizacije, kao stipendista Francuske i Sovjetskog Saveza, završio je u Parizu i Lenjingradu (Sankt Petersburgu). Bio je na studijskim putovanjima u većem broju zemalja, od Atlantika do Pacifika. Imao je više od 50 samostalnih izložbi, u zemlji i inostranstvu, a učestvovao je na preko 370 grupnih izložbi, u Crnoj Gori, Jugoslaviji i svijetu. Naravno, nije propustio nijednu od izložbi Cetinjskog salona jugoslovenske umjetnosti.

Više od 260 svojih umjetničkih djela poklonio je u humanitarne svrhe i raznim institucijama. Nesebično se angažovao u utemeljenju umjetničkih manifestacija, fondova i institucija. Jednako je bio aktivan u likovnoj pedagogiji, kao i u društvenom djelovanju. Milo Pavlović je jedan od osnivača Društva prijatelja Cetinja, Matice crnogorske, Crnogorskog PEN centra, a nije bio pasivan ni u domenu politike. On je jedan od osnivača Liberalnog saveza Crne Gore, kulturne političke partije u posljednje dvije decenije 20. vijeka.

Milo Pavlović je bio član Pokreta za nezavisnost Crne Gore, uoči referenduma 21. maja 2006. godine. Sa kakvim je raspoloženjem dočekao obnovu državnosti Crne Gore, svjedoči i to što je svoju poznatu sliku „Otvori se nebo nad Biljardom“ poklonio Islandu, zemlji koja je prva priznala ponovo nezavisnu Crnu Goru.

Za umjetnički opus Pavlović je dobio čitav niz društvenih priznanja i državnih nagrada, među njima i iz velikog broja evropskih i drugih zemalja.

Pavlović je svoj slikarski svijet formirao na zanesenosti prirodom rodne Crne

Gore. Njegove slike su, kako kritičari navode, oda kamenu i crnogorskom plavom nebu. „Kamen je moja opsesija, interesuje me veza između kamena i života koji na njemu teče“, zapisao je Milo Pavlović. Njegove slikarske kompozicije su sačinjene od svjetlosti, vode i slutnje. Od 80-tih godina 20. vijeka bio je opčinjen nebom nad Crnom Gorom. „Nebo na akvarelima, pastelima i uljima Mihaila Mila Pavlovića predstavlja odraz unutrašnjeg čovjekovog mikrokozma“, zapisala je umjetnički kritičar Ljiljana Zeković. „Pavlovićeve eksplikati u tehnici ulja, a osobito radovi u akvarelskim domenima nezaobilazni su u crnogorskoj savremenoj likovnoj umjetnosti, ocijenio je njegov prijatelj“, slikar Slobodan Slović.

Mihail Milo Pavlović sahranjen je na Cetinju, 29. decembra 2014. godine.

I. Despotović

MILORAD STOJOVIĆ
(1927-2015)

Nadmoć ljudskosti je naslov knjige kritika Milorada Stojovića, jedne od najzaslužnijih ličnosti u savremenoj crnogorskoj kulturi. Taj naslov je, sigurno, i osnovna odrednica njegove ljudske i stvaralačke ličnosti. Ovo govorim sa punom odgovornošću poznavaoca njegovog djela i njegovog ponašanja kao kulturnog radnika, kao rukovodioca i organizatora značajnih poduhvata u našoj kulturi.

Stojović se ostvarivao na više planova: prosvjetnom, pozorišnom, izdavačkom i kao kritičar i istoričar književnosti. Na svakom od ovih poslova on je ostavio dubok i neizbrisiv trag stvarao. On je jedan od stvaralaca koji su izgrađivali našu kulturnu klimu, uvodili estetske i moralne kriterijume, otkrivali milenijumske kontinuitete našeg kulturnog bića, uprkos uslovima a u skladu sa dugoročnim interesima crnogorskog naroda i njegove kulture. Sve što je radio Stojović je činio sa urođenim osjećanjem mjere, što daje gospodstvenost svakom njegovom činu. On je ljucak prema sagovorniku i kad se s njim ne slaže, čak i kada ga osporava kao ljudsku i umjetničku vrijednost. I po tom osnovu on je emancipatorski djelovao na okolinu, često punu bezrazložne vatre.

Uz tu crtu pitomosti i mjere, postoji i crta hrabrosti koja nije Stojoviću nikada dala da odstupi od svojih uvjerenja. To je uvijek bio rizik, u nerazvijenoj i pogrešno usmjerenoj kulturnoj klimi, na koji je Stojović bio spreman i naredan.

Generacije đaka podgoričke gimnazije pamte ga kao profesora koji je na prirodan i nekonvencionalan način, ali sa ozbiljnošću i neophodnom strogošću, izvodio đecu na polja kulturnih i umjetničkih spoznaja. Pamte ga i po razumijevanju koje je uvijek imao za probleme svojih učenika.

Desetak godina Stojović je bio gotovo jedini pozorišni kritičar u Crnoj Gori. Na osnovu njegovih kritika može se pisati istorija našeg pozorišta u tom periodu, jer one čuvaju istinu o kvalitetu režije, scenografije i glumačkih uloga, ali su i „baza podataka“ za ukupni pozorišni ambijent. Čovjek koji se stručno bavi istorijom crnogorskog pozorišta rekao je da su Stojovićeve pozorišne kritike ono najbolje što imamo u toj oblasti. Kao dugogodišnji upravnik Crnogorskog narodnog pozorišta, Stojović je, pored ostalog, doprinio bogatstvu repertoara kuće i njenom prerastanju u nacionalni teatar.

Od izuzetnog značaja za Crnu Goru i njenu kulturu je Stojovićeva urednička djelatnost, koja se odvijala na dva plana: časopisnom i izdavačkom.

Kao dugogodišnji član redakcije časopisa *Stvaranje*, doprinio je da časopis bude ozbiljno glasilo i glasilo ozbiljnih stvaralaca, ne samo Crnogoraca, nego i svih naroda ondašnje zajedničke države. Stojović je osnivač prve profesionalne izdavačke kuće u našem glavnom gradu, pri ondašnjem Grafičkom zavodu. U formiranim bibliotekama objavljeno je stotine izdanja iz raznih oblasti, pokrenuta je edicija leksikografije koja je u jednom trenutku bila najznačajnija u cijeloj zemlji, pokrenute su edicije koje su omogućile publikovanje i afirmaciju savremenih stvaralaca, i savremenih kritičara, a pokrenuta je i prva psihološka biblioteka. Kruna svega bila je biblioteka *Luča*, koja je u sedamdesetak tomova objedinila vrijednosti crnogorske književnosti od jedanaestog do dvadesetog vijeka. U predgovorima *Lučinih* izdanja data je kritička istorija crnogorske književnosti, reinkarnirana je kulturno-istorijska linija kontinuiteta kao dubinska svijest o sebi. Na ostvarivanju ovog projekta angažovani su svi stručnjaci ondašnje zemlje koji su se bavili Crnom Gorom i njenom kulturom. Izdavačka djelatnost Grafičkog zavoda, čiji je direktor i glavni i odgovorni urednik bio Milorad Stojović, afirmisala je Crnu Goru i njene vrijednosti do stepena koji je bio nepoznat, preko kojega je Crna Gora postala ravnopravni kulturni činilac u izdavačkoj sferi.

Monografija o Njegošu je primjer za tu vrstu izdanja i danas.

Ono što kompletira Stojovićev složeni stvaralački lik i što ga trajno čuva su njegove kritičko-istorijske studije i eseji o ličnostima, djelima i periodima naše kulture. U svojim istorijskim prilazima Stojović je, prvi, naznačio kontinuitete crnogorske književnosti i osnovne orijentire koji pokazuju jedinstvo njenog duha, estetskog i etičkog, uz svu unutrašnju razućenost. Stojović je to uspio jer je u njemu spojen dvostruki dar: kritičara i istoričara. Samo taj tip dara može da prati istorijske tokove sa estetskog stanovišta, bez kojeg je svaka istorija umjetnosti dosadna zbirka podataka, i da u umjetničkim djelima otkriva istorijske realitete koji čine osnovu kolektivne i individualne podsvijesti. Samo taj rijetki tip dara mogao je da pravi istorijske periodizacije književnosti i, istovremeno, antologije poezije i proze. Sa jednako pouzdanom mjerom i za istoriju i za umjetnost. Stojovićeve kritike su, prve, markirale glavne tokove naše književnosti, kao crnogorske književnosti, i naznačile glavna umjetnička djela koja čine te tokove. Po tome su one pionirske. Primijetio sam da mnogi savremeni kritičari i istoričari, specijalistički se baveći određenim periodom ili piscem, ne udaljavaju se od Stojovićevog suda.

Stojović je imao sreću, ako je to sreća, da krene sa čistog polja, da ne kažem praznog polja, ali je i naša kultura imala i ima sreću što je Stojović čovjek izuzetne estetske i moralne kulture, rijetkog višestrukog dara, koji je mogao da sagleda kulturno biće svoga naroda i vrijednosti crnogorske kulture ostvarene na crnogorskom jeziku i saopšti ih kao trajnu estetsku i istorijsku istinu.

Branko Banjević

Podgorica, 8. februara 2015.

